A könyvborító képei:
a függőleges sor felülről lefele: Chikán Attila (saját archívuma),
Kéri László (saját archívuma), Jobbágy Gyula (a Neoprimitív archívuma);
Stumpf István (a Bibó szakkollégium archívuma),
Gyurgyák János (saját archívuma), Fellegi Tamás (a Bibó szakkollégium archívuma);
a vízszintes sor: Orbán Viktor portréi
(a Népszabadság, az MTI, a Fekete Doboz felvételei és magánarchívumi képek);
az alsó vízszintes sor: Kövér László (Fekete Doboz), Fodor Gábor (Fekete Doboz),
Deutsch Tamás (Fekete Doboz), Szájer József (MTI).
Hátsó borító: a Neoprimitív 1979-es előadása (az együttes archívuma).

PÜNKÖSTI ÁRPÁD

Szeplőtelen fogantatás

TÖRTÉNELMI SZOCIOGRÁFIA

BEVEZETÉS

Európában példa nélküli, hogy egy egyetemista csapat tíz év alatt hatalomra jut. Persze ahhoz, hogy néhány harmincas éveiben járó ifjú választást nyerjen, sok minden szükségeltetett, elsősorban egy rendszerváltás. Az 1990-ben a parlamentáris demokráciára váltó Magyarország harmadik voksolását 1998-ban a Fiatal Demokraták Szövetsége, a Fidesz nyerte. Az a párt, amelynek alapját maroknyi radikális egyetemista még a puha diktatúra idején rakta le. Nem csupán a hatalomra kerülés gyorsasága meghökkentő, hanem az e mögött rejlő összetartás is. A kemény mag ez esetben valóban „köménymag" – ahogy gúnyosan mondják –, annyira egyforma, egyszabású.

Választási győzelmük után egy japán antropológus azzal érkezett Budapestre, hogy látni akarja a Ménesi út 12. épületét. 1988. március 30-án ugyanis itt, az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Jogász Társadalomtudományi Szakkollégiumában – a későbbi Bibó-kollégiumban – jött létre a Fidesz. Eredetileg Demokratikus Szocialista Ifjúsági Szövetség (DSZISZ) lett volna a neve, ami alig különbözött a Rákosi kor ifjúsági szervezete, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) rövidítésétől. Néhány „keresztapa" valóban úgy képzelte, hogy a DSZISZ elismeri a kommunista párt vezető szerepét, a Varsói Szerződést meg a KGST-t. Az alakuló ülésen részt vevők többségének nem tetszett a név. Főképp az, hogy „szocialista".

– Én azt javasoltam, legyen HIT: Hazafias Ifjúsági Tábor – mondja az egyik alapító tag, az akkor tanárképző főiskolás, ma (2005-ben) újságíró Rácz András. Felmerült a Radikális Demokrata Ifjúsági Szövetség (Radisz) elnevezés is. Végül elsöprő győzelmet aratott a Fidesz név, az ugyancsak tanárképzős Sztilkovics Szávó javaslata.

– Talán a latinóráknak köszönhetően jutott eszembe a hit, hűség jelentésű fídes szó – idézi fel a ma önkormányzati képviselő Szávó. – Az öt alapító tag rendőrségi figyelmeztetése után már arról suttogtunk a menyasszonyommal, hogy azért talán összeházasodhatunk.

A Fidesz alapító levelét 1988-ban aláíró 37-ek legidősebbje, az 1959-es születésű Kövér László sincs még harmincéves. Az 1963-as Orbán Viktor negyvennél fiatalabb, amikor a 2002-es választások során arra kényszerül, hogy elhagyja a miniszterelnöki bársonyszéket. Egyetemista csapatuk jó részének – beleértve Orbánt is – a politikusi lét, a parlamenti képviselőség az első igazi munkahelye. (Orbán Viktorról a „Ki kicsoda" kötetben társaival, például Kövér Lászlóval vagy Fodor Gáborral ellentétben nem az szerepel foglalkozásként, hogy jogász, hanem az, hogy politikus, akárcsak Németh Zsolt esetében – nála közgazdász helyett.) Egy (puha) diktatúrában kezdték az ellenállást a szó fegyverével. Fidesz-finesz: „nem valami ellen, hanem valami érdekében" óhajtanak politizálni. Az ügyes szócsavarás dacára – ahogy ez már egy parancsuralmi rendszer végnapjaihoz „illik" – a rendőrségre, ügyészségre citálták, fenyegették őket.

– A Fidesz forrása a szakkollégium, ahol csupa vidéki srác volt. Ez fontos momentum – állítja a kortárs politológus Sükösd Miklós. – A szakkollégiumi rendszer elődje a Nékosz-mozgalom.

A Nékosz „felújítását" többen reformkommunista elképzelésnek tartják. A közgazdasági egyetemen a rektor, az ELTE-n a jogi kar dékánja – két hajdani népi kollégista párttag – volt a szószólójuk. Anno a Nékosz-mozgalomban valóban benne voltak a kommunisták, ám a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége a társadalmi mobilitást, a modernizálódást szolgáló népi értelmiség kinevelését tűzte célként maga elé – ami a Fidesz programjában sosem szerepelt. A Nékosz-mozgalmat 1946-ban a Györffy István Kollégium kezdeményezte, amit főképp a szegényparasztságból kikerült egyetemisták támogatására hoztak létre. Az ötletet felkarolták a kommunisták is, ám a fokozatosan egyeduralkodóvá váló „egypárt" tartott attól, hogy a fejére nő a „saját" ifjúsága: a nékoszosok ugyanis a tanulás mellett részt kértek a társadalmi, politikai akciókból is, ahogy indulójuk ígérte („Holnapra megforgatjuk az egész világot"). A diktatúra nem tűrhette öntevékenységüket. Az ifjak olyan túlzóan önállóak voltak, hogy végül „önként" fel is oszlottak...

Minderre azért kellett kitérnünk, mert a „fiúkkal" kapcsolatban szokás Nékosz-habitust emlegetni: gyémántkemény akaratot, ami behatol a társadalomba, hogy megváltoztassa...

– Hárman már a szakkollégiumban egymásra találtak: Stumpf István, az igazgató, Kövér László, a nevelőtanár, Orbán Viktor, a diák – folytatja Sükösd Miklós. – Mindhárman ki akartak törni családi környezetükből, a vidékiségből. Ez közös bennük. Stumpf nagyon ügyes menedzser, számára az egyéni haszonszerzés sem utolsó. Egyszerre volt a liberális köztársasági elnök, Göncz Árpád szakértője, ifjúságpolitikai titkára, a baloldali Ezredforduló Alapítvány elnöke, a Soros Alapítvány nagykuratóriumának a tagja és a Fidesz tótumfaktuma. Az a típus, aki mindent maga alá akar gyűrni: minden legyen az enyém, az enyém, az enyém. Annak idején az ELTE megbízható párttagként felügyelőnek nevezte ki a szakkollégium élére. Stumpf a rendszer megbízottja – „börtönőr" –, ugyanakkor a lázadó ifjak védelmezője. Amint szociológiaprofesszorom mondta, ajtó vagy az ablak: mindkét irányba megy rajta a levegő. Stumpf az, aki megfenyegeti beosztottjait, másfelől a reform keretében új diskurzusokat engedélyez. Érdekes szociológiai, pszichológiai kérdés: minek köszönhető, hogy a rab és a börtönőr egymásba szerettek. A közös platformot a már említett közös családi és kulturális háttér adhatta. Többnyire első generációs értelmiségiekről van szó, akik menekülnek vidékről, akiknek kisebbségi érzésük van a fővárosi, az értelmiségi származású hallgatókkal szemben, megrökönyödéssel nézik a budapesti – részben zsidó – értelmiségi élet belterjességét, bizonyítási kényszerük van, kisebbségi érzésüket kompenzálják küzdelmesen és harcosan. Ez a fajta „vidékiség" alapvető a Fidesz szellemiségében.

– Ifjúsági szervezetként határozták meg magukat, a magatartásukat „a vidéki fiúk Pesten" mentalitás határozta meg – mondta Magyar Bálint szociológus, 2002 óta oktatási miniszter. – A kollégiumot azért is kedvelték jobban, mint az egyetemet, mert az évfolyamon a társaság egyik része értette az idegen szavakat, volt családi háttere, családi háttértörténete. Az ilyen ember nem nulláról indul, történelmi időérzéke van, mivel az idők során egyszer fent, másszor lent volt a családja. Orbán Viktort és társait kisebbségi érzésből fakadó küldetéstu-

dat hajtja. Nyomasztóan hat rájuk, hogy vannak úrifiúk, zsidók és nem zsidők. Mivel a tehetséges Orbán magában nem elég biztos, mindenkit meg akar nevelni.

– Fontos, hogy a Fidesz magja vidéki – erősítette meg szociológusi, politológusi karriert befutó társuk, a Fideszbe 1989-ben belépő Bozóki András (aki 2005 márciusában a szociálliberális kormány kultuszminisztere lett). – Együtt fociztunk, Kövér mögöttem járt egy évvel, Stumpf fölöttem kettővel. Nekem egy kicsit idegen volt a fényes szeleknek ez az utolsó nemzedéke. Távol tartottam magam, mert ezek vidéki fiúk voltak, akik meg akarták hódítani a várost, hozzájuk képest én már ernyedt fővárosi siheder voltam. Pedig ez jobb nemzedék volt az elődöknél, mert a tudás megszerzésére tették a hangsúlyt. Kollektív cselekvés: elolvasunk egy könyvet, majd megvitatjuk, és ebből tanulunk – ez kollégiumi program volt. Nekem ez egy kicsit gyerekes, én ennél sokkal individualistább vagyok. Persze fontos, meg hasznos, meg progresszív, de ezen már túl voltam. Nekem már nem volt érdekes. Ez a vidéki társaság nagyon lelkes, a világot megforgatni akaró, nagyon tehetséges és eltökélt, tenni akaró. Ezért ennyire motiváltak, ennyire cselekvésre készek, ezért nincs bennük enerváltság. Nyomuljunk? Nyomuljunk!

Bozóki az első generációs értelmiség polgárosodásáról, a nagyvárosi életformára való átállásáról írva megjegyezte: „a kor nyelvének, a demokrácia diskurzusának gyors elsajátítása, az összetartásra és »új elit«-tudatra épülő szakkollégiumi miliő, a diktatúra gyors szétfoszlása és az abban való aktív részvétel mind azt erősítette ebben a társaságban, hogy erős összefogással, csapatszellemmel, nemzedéki szolidaritással minden akadály leküzdhető" (Bozóki, 2003). Az egy nemzedékbe tartozás erő, hogy egyívásúak, erő. Nem tudjuk, hogy polgári demokráciákban van-e valahol ilyen homogén és szűk körű vezetőgárda.

A Fidesz előtörténetéről, a rendszerváltás egyetemi ifjúsági (Fidesz) központú előtörténetéről szólva messzire kell visszanyúlni. Akár 1956-ig is. Amikor az egyetemi ifjúság visszafordult 1945-höz, „saját többpártrendszeréhez", és átmenetileg újjáalakította a MEFESZ-t, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségét. Aztán síri csönd. Az 1968-as nyugati diáklázadások alig „gyűrűznek be" a kelet-európai országokba (bár van, aki a Rajk szakkollégium alakulását ezzel is összefüggésbe hozza). A „baráti csapatok" csehszlovákiai bevonulása sem hatott mélyen az ifjúságra, de a társadalomra sem.

A múlt század második felében a közép-európai diákság istenigazából először Varsóra vetette a tekintetét. Divat volt oda utazni, ott csajozni, szabadabb levegőt szívni, okulni. E korosztály számára a vízválasztó 1980–81, a lengyel Szolidaritás szakszervezet megalakulása, majd a varsói hatalom megingása, a szükségállapot bevezetése. Az előtörténetnek tehát Lengyelország az egyik „helyszíne", itthon pedig a Rajk László Szakkollégium. A Fidesszel kapcsolatban leginkább két szakkollégiumot, a Bibót és a Rajkot emlegetik. A Rajkot az első, a Bibót a második reformhullám szülte a hatvanas évek végén, illetve a nyolcvanasok elején. Kérdés, mi történt itt a falakon belül és kívül. Tágítva: mi történt az országban az ifjúsági „mozgalom" szempontjából kevésbé élénk, 1963–1971-ig terjedő reformidőszakban, az 1971-től 1978-ig tartó „ellenreformáció" éveiben, végül a diktatúra lassú felbomlása idején, az ifjúsági mozgolódások nyolcvanas évekre eső kibomlásakor, a „körök korában" (© Diczházi Bertalan). Hogyan és kik keveredtek a főképp kollégista fiatalok közül a startvonalra, végső soron a Fideszbe?

– A szakkollégiumok – és bennük sok szakkollégista – története az autonómia érdekében vállalt konfliktussorozat az egyetemmel és azzal a társadalmi, politikai intézményrendszerrel, amit az egyetem közvetített – vallja Wéber Attila, aki köztük is volt meg nem is.

– A Fidesz nem Orbán Viktor, Kövér László, Stumpf István története, hanem a rendszer története – állítja volt tanáruk, Bihari Mihály. – Ezért megértőbb, toleránsabb vagyok velük szemben. A rendszer volt ellentmondásos, nem csak az életutak és az emberek.

– Nem fideszes fiúk fújták a passzátszelet – mondja hajdani KISZ-titkáruk, Nagy Mihály (ma saját médiacége ügyvezetőjeként Enyedi Nagy Mihály). – Cincogásuk csak egy hangocskája volt a társadalmi elégedetlenségnek, kisrészvényesei ők az országos változásnak.

Lássuk.

Első fejezet

1. A RAJK LÁSZLÓ SZAKKOLLÉGIUM

Az oktatásügyben, az elitképzésben évszázadok óta jelentős szerepet játszanak Magyarországon is a kollégiumok. Ám az példa nélküli, hogy egy párt kemény magjának zöme egyetlen oktatási intézményből kerüljön ki. Ha a Fidesz bölcsője a Bibó szakkollégium, akkor a Bibó bölcsője a Rajk. (Orbán Viktor szerint: „Ha valamit nem tudtunk, megkérdeztük Chikántól, hogy ők a Rajkban hogyan csinálták" – Kéri, 1993.) Ezt a bölcsőt, azaz a közgazdászok Rajk László Szakkollégiumát az 1968-as gazdasági reform faragta – egy kicsivel saját bukása előtt. Jancsó Miklós ekkor idézte fel a Nékoszt, Fényes szelek című filmje emléket állított ifjainak. A tehetséges hátrányos helyzetű középiskolások egyetemi felkészítését a Studium Generale Mozgalom segítette. Létezett a SZET, a Szakmunkás Előkészítő Tanfolyam, és az ÉSZET, az Érettségizett Szakmunkásokat Előkészítő Tanfolyam is. 1969 a holdra szállás – és a Lenin-centenárium – éve. Haraszti Miklósnak, az ELTE filozófia szakos hallgatójának a centenárium alkalmából sikerült „betiltatnia" az egyetemén Lenint, legalábbis a művei szövegéből általa összeállított „köszöntőt"... 1969-ben a szovjet megszállás elleni tiltakozásul élve elégeti magát a prágai Vencel téren Jan Palach cseh diák, egy hónappal később Bauer Sándor a budapesti Nemzeti Múzeum kertjében követi a példáját (Haraszti, 1997), az eredmény: agyonhallgatás, felejtés – főleg Magyarországon.

– Az 1969. májusi nevelési konferencián vetettem fel, hogy kellene végre egy rendes kollégium – mondja Chikán Attila, aki tanársegéd létére az egy év múlva megalakuló szakkollégium igazgatója lett, és

azóta is az. (Nemcsak tanszékvezető egyetemi tanárként, hanem gazdasági miniszterként, majd az egyetem rektoraként is benn lakott és lakik az első pillanattól fogva a kollégiumban.) Szabó Kálmán, a hajdan még Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem rektora, a parlamenti képviselőséggel is megtisztelt volt Györffy-kollégista helyeselte Chikán elképzelését. Szándékuk nemes volt, hisz társadalmi egyenlőtlenség mindig lesz, miképp tehetséges, hátrányos helyzetű fiatal is. A szakkollégium alakulásának hírére a Közgazdász című egyetemi lap felvetette, mi szükség egy elitintézményre. A KISZ ellenfelet szimatolt bennük még azelőtt, hogy nyolc másodéves hozzákezdett volna a szervezéshez. A „nyolcakat" Chikán úgy válogatta, hogy levelet küldött a különböző fórumokon aktív egyetemistáknak. Összejöttek vagy húszan, és közülük nyolc erre kedvet érző másodéves szeptemberben megalakította a szakkollégiumi szervezőbizottságot. (Noha részesei voltak az alapításnak, közülük csak egy lett szakkollégista.)

– A mi szakkollégiumunk is külön oktatási intézmény, az Eötvös-kollégiumi és a népi kollégiumos múltra, az egyetemi oktatás kritikájára épült, de elsődlegesen nem politikai szerveződés, ám már maga az önigazgatásos forma is tömény politizálás – vélekedik saját szakkollégiumukról a Közgáz későbbi pb-titkára, docense, Szarvas László. – Annyira volt csak kommunista, hogy Szabó Kálmán maga párttag volt, a reform egyik tótumfaktuma. A reformvonalat ekképp vitte tovább hallgatói vonalon.

Egy csapatnyi összetartó fiatal léte egy monolitikus, diktatórikus társadalomban eredendően politikai jelleget ölt. És az adott társadalmi körülmények között – függetlenül a „keresztapa" pártbeli, szakmai elkötelezettségétől, előbb vagy utóbb ellenzéki színezetet vesz föl. Ütközéseik, a (politikai) ellenérzések velük szemben ezt gyorsan igazolták is.

Működési szabályzatuk erős agytornákon csiszolódott, szerintük mégis igen tökéletlenre sikeredett. Nagy hatással volt rájuk Szabó Kálmán ötletgazdagsága, vitakészsége, nékoszos tapasztalata meg az olthatatlan tudásvágy és többet akarás. Konzultáltak az Eötvös-kollégistákkal, böngészték az 1895-ben alakult, de 1949–1958 között kényszerűen szünetelő Eötvös működési szabályzatát. Alapelvük – 1969-ben! –, hogy a szakkollégiumot többségében munkás-paraszt

hallgatók alkossák. Tudták, céljaik eléréséhez más környezetben szocializálódott társakra is szükség van, ezért – először hosszú disputa után – felvettek budapesti hallgatókat is, akik a nyolcvanas évek elejéig, néhány kivételtől eltekintve, nem laktak benn a kollégiumban. Durva egyszerűsítéssel: tehetséges vidéki suttyók és fővárosi úrigyerekek szimbiózisaként indultak. A fiatalok egypártrendszeri szervezete – a Kommunista Ifjúsági Szövetség, azaz –, a KISZ egyetemi bizottsága és a kollégium viszonya nem volt rózsás, a KISZ-vezetés jó érzékkel, rendre betartott a szakkollégiumnak. Pedig a felvételi bizottságban Chikán mellett ott volt a három kar KISZ-titkára is... 34 jelentkezőből 25 alapító tagot vettek fel, és 1970. március 20-án hivatalosan is megalakult az egyetemközeli épületben a szakkollégium – kísérleti jelleggel... Azóta minden évben megülik az alakulási évfordulót, ekkor búcsúztatják a végzős hallgatókat. 1975-ben, a könyvtárban felavatták Rajk László mellszobrát. A Rajk Júliától – Rajk özvegyétől – kapott Rajk-plakettet lemásolták, és a végzősök búcsúajándékként máig is sorszámozott Rajk-emlékplakettet kapnak.

A legtöbben az 1975/76-os tanévben voltak (87), aztán 60-70-re csökkent a létszám, de a kilencvenes évek közepére ismét nyolcvan fölé emelkedett. A lányok aránya eleinte 25–30 százalék között volt, és ma 40 százalék (az első öt évben kilenc szakkollégista házasság köttetett). A szakkollégiumba csak egyetemi bizonyítás után, vagyis legkorábban az első tanév végen lehet benevezni, bekerülni. Általában két-háromszoros a túljelentkezés. A húsz-harminc új tagot valóságos népgyűlés veszi fel nem kevés izgalom közepette. A felvételi bizottságon kívül tízen-húszan figyelik, faggatják húsz percen, vagy akár egy órán át is a jelentkezőt. A döntő az egyéniség, annak a kiderítése, hogy az illető közéjük való-e. Keményebb felvételi szempontokat soha nem tudtak, nem is akartak megfogalmazni, érvényesíteni.

– Véletlenül keveredtem a Rajkba – mondja a 2001-ben ötödéves Ilyés Márton, a szakkollégium szokás szerint egy évre választott első embere, a diákbizottság (db) titkára. – A kezembe került egy felvételi kérdőív, valami olyan hülye kérdéssel, hogy van-e a halnak nyaka. Azóta tudom, szinte bármit lehet kérdezni, hiszen leendő társunk vitakészségére, elsősorban is a személyiségére, a motivációjára vagyunk kíváncsiak.

Felvételi kérdez-felelek: – Jártál már a szakkollégiumban? – Egyszer majdnem itt voltam szexológia-előadáson – feleli a lány –, csak idefelé jövet letörött a cipőm sarka. – Egy hang: – Nem kellett volna annyira sietni!

A felvettekkel aztán elmentek és ma is elmennek kocsmázni, és minden rajkos Attilája – Chikán, a Rajk „örökös" igazgatója – felajánlja a tegeződést mindenkinek, akinek ez a pertu nem okoz nehézséget. Év végén öt-hat napra elvonulnak egy vidéki kollégiumba, kempingbe. (Az első nyári táborban, Harkányban a mendemonda szerint „a rendőrség" próbálta elkapni éjszaka a kerítésen át a fürdőbe bemászó csapatot, köztük Chikánt. Szerinte, amíg az éjjeliőr meg nem érkezett, jót fürödtek, majd ahogy jöttek, távoztak.) Az első pillanattól kezdve a táborban értékelik az előző évet – a tagok előző évét, sőt – főképp kezdetben – a magánéletét is. A világmegváltó értékelések, az önmarcangolások és a fájó kritikák hol erősebben, hol gyengébben máig megmaradtak.

Nyomban a megalakulás után elkezdődött a vita a szakmai és a közösségi munka arányáról. A budapestiek szerint a tanulás a fontos, erőltetettnek ítélték a kollégium közösségformáló buzgalmát. A heti egy „összkollégiumi" előadást a politikai, társadalmi, gazdasági élet kiemelkedő személyiségei tartották. Évente plénumot szerveztek a közgazdaság-tudomány aktuális kérdésének megvitatására. A Csepel Művektől közgazdasági munkát, és az erről készítendő tanulmányért fejenként havi 400 forintot kaptak (részt vettek a csepeliek kommunista szombatjain is). Megalakult a Sznob klub, és egy szervező csoport a közös színház-, mozi-, hangverseny-látogatásokra. Nyilvános rendezvényeik között van és volt gordonkahangverseny, dokumentumfilm-bemutató, képzőművészeti előadás, első kötetes költő bemutatkozása stb., és a szomszéd gimnázium udvarán mindennaposak voltak a focicsaták. Egy bejegyzés a kollégium vendégkönyvéből: „Sok művelt és hozzáértő, még több nyílt eszű és bátran vitatkozó, végül és legnagyobb örömömre, csupa őszinte fiatallal kerültem össze. Örkény István. 1971. november 5." A kollégiumi hangulat és az őszinteség érzékeltetésére megemlítjük, hogy a vendégül hívott Jancsó Miklósnak a szakkollégista Pálfi Jóska – ma, azaz 2005-ben saját tanácsadó kft.-jének az ügyvezető igazgatója – azt mondta: „Meztelen nőket én is

tudnék járatni, baszd meg!" Ebben a közösségben hagyományossá vált egy őszi hazai és egy tavaszi külföldi kirándulás, később a téli tátrai sítábor. A maguk kereste pénzből sorra járták Csehszlovákiát, az NDK-t, Erdélyt stb.

– A plebejus Chikán nem vetette meg a civil élvezeteket, nem akart sem komcsi, sem antikomcsi mozgalmat – mondja a budapesti létére kollégiumi alapító Tömpe István, a kommunista mozgalomban a háború előtt is nevet szerzett Tömpe família leszármazottja. – Szabadok, önkormányzatiak akartunk lenni. Ez volt az autonómia birodalma, bárkit meghívhattunk előadni – állítja, bár tudja, erről azért lehetne csevegni.

1973-ban az egyetemi pártbizottság nem engedélyezte, hogy az MTA Filozófiai Intézetéből akkor elbocsátott és publikációs tilalom alá helyezett Kis János Antitőke címmel kurzust tartson a szakkollégiumban. És amint várható volt, Kis meghívásáért ellenzékinek minősítették őket. (Ekkor jelent meg a Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan? című könyv, aminek Kis János és Bence György a szerzője.)

Az „ellenzéki" szakkollégium ekkor állt elő az ötlettel, hogy a Nékosz első számú politikai támogatójának, Rajk Lászlónak a nevét kívánják felvenni. Azért is ezt választották – például a kínálkozó Széchenyi István helyett –, mert olyan nevet akartak, amire odafigyelnek, aminek mondanivalója van a világ számára. A kommunista pártok mindig ideológiai, politikai folyamatosságról beszélnek. Rajk László, az ártatlanul kivégzett kommunista belügyminiszter az egyik megszakítója ennek a folytonosságnak. Fricska volt a hatalomnak, hogy 1956-os újratemetése után először intézményt akartak elnevezni róla. Ha hétpecsétes titoknak számított is, hogy az ország első embere, Kádár János bűnrészes volt a keresztkomája, Rajk László ellen elkövetett justizmordban, azt azért sejteni lehetett, hogy belügyminiszterként nemigen lehetett teljesen ártatlan elődje sorsának alakulásában. A szakkollégium a rendszerváltás után is karakánul megőrizte a kommunista áldozat nevét. A tisztelet a népi kollégiumok patrónusának szólt, annak, hogy társadalmi méretben először a Nékosz adott lehetőséget a szegény tehetségeknek a tanulásra. Mindenesetre a maga idején Rajk neve tovább borzolta ellenük a

kedélyeket. A szakkollégista Tömpe Istvánnak kellett az egyik legbefolyásosabb pártvezetőt, Aczél Györgyöt elcsalnia a gyalázott kollégiumba.

– Aczél Gyuri bácsi arénázott Rajk miatt. Nagybátyám, Tömpe András szovjet mesterkém volt tizenkét éven át, és hazatérése után nehezen találta a helyét, végül „pártsegédlettel" öngyilkos lett. Aczél úgy érezhette, hogy emiatt adósa a Tömpe családnak, és elfogadta a meghívást.

(Hogy értsük, ki is volt a „filmhős" Tömpe András, álljon itt néhány mondat róla. A zsidótörvények miatt sokakhoz hasonlóan Brünnben járt egyetemre, gépészmérnök-diplomát szerzett. A spanyol polgárháborúban a Nemzetközi Brigádok századparancsnoka. Franciaországban Rajkkal együtt internálótáborba, itthon rövid időre börtönbe kerül. A munkaszolgálatból átszökik az oroszokhoz. Hazatérve a politikai rendőrség és a hírszerzés egyik szervezője, de az ÁVH vezetőjeként hírhedtté vált Péter Gáborral szemben alulmarad. 1947-ben kerül a szovjet hírszerzőkhöz, és ott – snájdig, poliglott argentin gyárosként – a latin-amerikai rezidens. 1959-ben a hírszerzés vezetője lett itthon, majd a pártközpontban a Rákosi személyi kultuszával való szembenézés egyik irányítója. Kádár fékezné, mire lemond. A Corvina Kiadó igazgatója, aztán másodszor is kirakják az országból: berlini nagykövet lesz. A „baráti csapatok" 1968-as csehszlovákiai bevonulása elleni tiltakozásul elhagyja a nagy méltóságú helyet. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének elnökeként szembekerül dr. Nagy Andor volt párttitkárral, aki anyagi visszaéléssel vádolja. Aczél segíteni akar, nem engedi. A pártfegyelmi hercehurcája egy évig tart. 1971 decemberében, 58 éves korában, miután elolvasta a se hideg, se meleg fegyelmi határozatot, a hivatali szobájában fejbe lőtte magát.)

– Akkor nem volt olyan széles lehetőség a névválasztásra, mint manapság – idézte fel gondjukat Chikán Attila. – Közgazdászt nem találtunk. Heller Farkas Henrik munkásságáról nem tudtunk, pedig ő is lehetett volna a névadónk. Mivel nálunk kollektív alapon születik minden döntés, 1973-ban is így állapodtunk meg arról, hogy Rajk László nevét vesszük fel. A szakkollégium körüli viták akkortájt nem is mindig tiszta szándékkal folytak. Végül Aczél látogatása némiképp

lecsendesítette ellenfeleinket. Aczél előadása után néhány diák jelenlétében említettem meg neki, hogy Rajk nevét szeretnénk felvenni. Három-négy méteres irodámban fel-alá járkált, végül azt mondta: lehet, lehet, de nem igazán szerencsés. Beleegyezése ellenére egy év alatt kaptuk meg az engedélyt, és csak 1974 áprilisában tarthattuk meg a névadó ünnepséget. – Hozzátesszük, talán egy kicsit Tömpe Andrásnak is köszönhetően.

Ha Aczél látogatása után a nyílt támadás meg is szűnt a közgazdász szakkollégium ellen, az ellenérzés megmaradt. Bár a tudományos diákköri konferenciára a közgázos dolgozatok felét a hallgatók töredékét adó rajkosok írták, és a díjak nagy részét is ők vitték el, az egyetemi pártbizottság 1973. májusi határozata mégis azt állította: a szakkollégium nem gyakorol „erjesztő hatást" az egyetem életére; amúgy pedig vegyék tudomásul: a Rajk is alá van rendelve a párt- és a KISZ-, illetve az állami irányításnak! Az ország egyetlen szakkollégiumának pályázatát a „Kiváló kollégium" címre az egyetemi KISZ-vezetés – a pártbizottság egyetértésével – megtorpedózta azzal, hogy érni kell arra még! Ez rontotta a hangulatot, ártott a szakkollégium és az egyetem kapcsolatának is. Vegzálásuk ellenére vitathatatlan, hogy a Rajk a szakkollégiumi mozgalom megújítója. Históriájuk szakmai, oktatási, (ön)nevelési történet, ám tevékenységük – a mobilitás segítése, a demokrácia napi gyakorlása, de még névválasztásuk is – politikai töltetűvé teszi a regét. (Amikor viszont már polgárjogot nyert a szakkollégium, akkor a db titkára azért panaszkodott 1977-ben, hogy oda a közösséget összetartó erő: megszűnt a létküzdelem… A „lassuló évek"-ben állítólag sok olyan hallgatót vettek fel a szakkollégiumba, akinek az egyetemi követelmények teljesítése is komoly gondot okozott.)

– Majdhogynem a Rajk szakkollégium volt az egyetlen hely, ahová itthon, a Kádár-korszakban meghívtak előadni – idézi fel Bródy András, a neves közgazdász. – A kommunista párt az oktatás és a kutatás szétválasztásával – nehogy kitudódjon, hogy a kutató mire jött rá – tönkretette az oktatást és a kutatást is. A kutatónak szüksége van rá, hogy legalább lássa, mire kapja fel a fejét egy értelmes társaság. Számomra az egyetemet a Rajk testesítette meg. Kellemes atmoszférájával a szellemi élet eleven, integráns része volt. Tehetséges, kreatív embereket vettek fel, és hagyták őket kibontakozni. A többi kollégium lúdtalpas volt ehhez a kirobbanó tehetségű csoporthoz képest. Az ember a tanulmányai során egy-két kiváló professzortól, azonkívül a társaitól tanul: az egymásra gyakorolt hatásból, abból, hogy mernek újat olvasni, mernek veszekedni.

– Életem legjobb és legnagyobb hatású iskolája volt a Rajk, emberi viszonylataival, azzal, hogy értelmiségi létre nevelt – mondja a Fidesz-alapító, ám onnan 1989-ben kilépő Kaderják Péter. – A Közgázra a nyitott szellem vonzott. Az első év elvégzése után jelentkeztem a szakkollégiumba, és 1983-tól kezdve, elszakadva az egyetemtől, szinte csak ott éltem. Olyan volt az egész, mint egy kis faluközösség. A követelmények, szabályok egy része arra szolgált, hogy segítsen eligazodni a nagyvárosban. A kollégiumot cseppet sem éreztem kommunistának. Az igazi hatások ebben a közösségben értek. Itt szoktam le a felelés vagy dolgozatírás előtti izgulásról. Így hatott rám a szabadság lazasága.

Erősen hatott. „A 80-as évek magyar gazdasága" ülést előkészítő találkozón Kaderják Péter kijelenti: ha nem lesz radikális változás, a rendszer nem bír ki hét-nyolc évnél többet.

– Nem is emlékszem rá, hogy megjósoltam a rendszer végét 1984-ben – vallja be Kaderják Péter. – Szerencsés elszólás lehetett, reménytelen volt a helyzet, a levegőben volt ez a hangulat.

– A közgazdaságban alapvető a baloldaliság – állítja Bródy András. – Gondoljunk bele, ha a gazdagság termelhető, akkor nem kellene, hogy szegény és munkanélküli legyen. A kolesz előbbre volt, mint a társadalom. Már a nyolcvanas évek közepén tárgyalták, hogy a SZU fel fog bomlani. Nem tudták, milyen veszélyes dolgokat pedzegetnek.

A szakkollégiumban db-titkárnak választott, magát politikai analfabetizmussal vádoló Kaderják 1986. október 25-én Budapesti dzsessz címen írt a Szabados–Dresch-duó koncertjéről egy, az '56-os forradalomra emlékeztető cikket. Idézzük: „az egyik [zenész] szorosan a zongora mellé lépett, s torkát köszörülve halkan azt mondta: »Mindenekelőtt emlékezzünk halottainkra«, éreztem, itthon vagyok. Amikor a politikus hallgat vagy hazudik, a tudós kivárja a jobb időt... a művész szól." A cikk miatt betiltották a szakkollégium lapját, a Korszakot…

– A Kádár-rendszer ingyenegyetemére jártam, Csillebérc, Zánka hozzátartozott az életemhez. A „társadalmi békében" felnőtt generáció jajszava, a békétlenség érezhetőbb volt Budapesten – „intézi el" politikai szereplését Kaderják Péter.

(Végzés után Kaderják Péter a Chikán Attila vezette vállalat-gazdaságtan tanszéken maradt, környezet-gazdaságtant oktatott – akárcsak ma is. Mikor 1998-ban a Fidesz megnyerte a választást, a szakkollégiumok pápája, Chikán lett a gazdasági miniszter – talán épp független szellemisége miatt csak átmenetileg. Ő kérte fel Pétert kabinetfőnökének. Először ebben a minőségében találkoztam vele, 1998-ban. Mintha zavarta volna, hogy újságban fog szerepelni. Búcsúzáskor, az ajtónál a politikáról is szót váltottunk. Ekkor bukott ki belőle az értelmiségi: – A 4-es metró elhagyásáról szó volt, de a Nemzeti Színház áthelyezéséről nem! – bökte ki Orbán Viktor miniszterelnök Budapest ellen indított csatájáról.)

A Rajk szakkollégium ötévente ad ki „évkönyvet". Ezekben Chikán Attila elemzései mindig válságot emlegetnek, amit ő a normál kollégiumoktól való különbözőségük konfliktusaként aposztrofál. „Személy szerint nagyon sokat köszönhetek a szakkollégiumnak. Ha valaki megkérdezné, elégedett vagyok-e a tíz év eredményeivel, egyértelmű nemmel válaszolnék, s ennek alapvető oka, hogy úgy érzem: túl sok emberünk volt, aki jórészt önhibájából nem kapta meg a szakkollégiumtól azt, amit nyújthatott volna neki" – írta (Visszapillantás az első tíz évre). Az örökös válságot csak stabil „rendszer", egészséges és változásra kész szervezet képes túlélni. A Rajk alappillérei: a szakma, a közösség és a társadalmiság – változó sorrendben. A mobilitás megfeneklésekor például szélmalomharcba kezdtek mindenféle társadalmi, szellemi monopólium ellen:

– Mára a hallgatói összetétel úgy torzult, hogy hátrányos helyzetűek nem kerülnek be az egyetemre, így a Rajkba sem juthatnak el – mondja a téglási pedagógusok fia, Ilyés Márton. – Néhány éve még egyetlen cigány hallgató sem volt a Közgázon. Most szervezzük az Amice Alapítványt a középiskolások támogatására, hogy valamit lendítsünk a helyzeten. Mobilizáció ugyan nincs, de a Rajk nélkül esélyük sem lenne szabolcsi társaimnak meg nekem sem a televízióból ismert budapesti elit tagjaival találkozni, beszélgetni mondjuk Tölgyessy Péterrel.

(Az Amice – latin: barátom, barátocskám – mára elbukott. A 2005-ös 35. évfordulóra kiadott ötévkönyvben Chikán Attila leírta: „Végül a kezdeményezés elbukott; ismét meg kellett tapasztalnunk, mennyire kevés hely van a magyar társadalomban a tényleges civil szerveződések számára.")

Nemcsak a fiatalságtól harsányak, néha vadócok is itt-ott az ötévkönyvek – hiszen maguk írják, szerkesztik elsősorban „emlékkönyvként" maguknak –, hanem pontos lenyomatai is irigylésre méltó életüknek, éveiknek. Hiába volt Chikán miniszter vagy épp rektor, a szakkollégiumi tisztségviselők felsorolásakor ezekben a kötetekben az első a mindenkori diákbizottsági titkár és a második Chikán, az igazgató.

Mi a Rajk László kollégium? – tette fel a kérdést negyedszázados koruk ötévkönyvében. Először olyan közhellyel kezdte, hogy a szakkollégium értékhordozó, hiszen az értékviták végighúzódnak a kollégium történetén. Ugyanígy folytatta: „A szakkollégium az egyéniség kibontakoztatásának fóruma, és cselekvő egység." Végül felröppent: „a szakkollégium életérzés". 24 éve költöztek a mai épületbe, és azóta egyszer sem volt érdemi felújítás, festés is csak akkor, ha a kollégistáknak kedvük volt nekilátni. „Az ország (egyik) legnevesebb kollégiuma, az ország (egyik) leglerohadtabb épületében." „Évek során, főleg a pestiek tömeges beköltözésével, a kétágyas szobák háromszemélyesek, a háromágyasok négy-öt személyesek lettek. Ha ágy nincs is több, galériák és ágybetétek vannak."

Nem tudom, miképp, de sejtem, miért épp a Rajkba költözött be a Ceausescu-rendszer által üldözött erdélyi költő-drámaíró hónapokra, vagy az Antall-kormány egyik miniszterének kitagadott lánya az élettársával együtt. Itt kötött ki a viharos magánéletéről ismert nyelvtanár, vagy az az ismeretlen hölgy, aki a könyvtárban aludt több télen néhány éjszakát.

Chikán: „Elméleti újdonsággal szolgáló kollégiumi gyakorlat a »management by huszárvágás«, amely lustasággal, lazasággal altatja a mezőnyt, majd a végén egy nagy ötlettel sokkol. (Ennek tökélyre fejlesztése Kósa Lajos titkári működésére esik.)" Más megfogalmazásban: „Sajátos atmoszférája van az intézménynek. A lazaság diszkrét bája, az utolsó pillanatban előkotort hallatlan energiák és képességek, a huszár-

vágások, amelyekkel a saját magunk teremtette helyzetből kimászunk, az értékátadás sajátos és fontos eszközei..." „Semmilyen célt nem tudtunk volna elérni, ha nincs hozzá háttérként megfelelő színvonalú szakmai tevékenység. Politikailag nehéz időkben sokszor az egyetlen mentőövet jelentette." (Nem sokkal miniszteri leváltása után megkérdeztem a nyitott, hihetetlenül toleráns Chikántól, miért bukott bele a miniszterségbe. Panaszkodást vártam, morgolódást Orbán Viktorra, de ő csak valami olyasmit felelt, hogy eltérő a stílusuk. A „bukás" már a miniszterség előtt, igazgatóként is kerülgette. 1990. március 26-án Csuka István tűzvédelmi vezető javasolta Chikán felmentését, mert „sorozatosan megszegi a TU előírásait" – a romkollégiumban.)

Mindenki megfordult a Rajkban, aki a társadalomtudományokban itthon jelentőset alkotott. Három évtized külföldi előadói névsorában Nobel-díjasoktól kezdve Lord Kaldorig lexikonnyi név található. Egyébként a lord három évtizedes angliai egyetemi szereplés után először itt adott elő magyarul. A vendégkönyvet Káldor Miklósként írta alá. (A kollégiumi gyűlés által 1995 óta adományozott Neumann-díjjal a Rajk megjelent a vezető közgazdászok honlapjain. Az első Neumann-díjat az abban az évben Nobel-díjjal kitüntetett Harsányi János kapta, a tizediket nemrég adták át G. Becker Nobel-díjas amerikai közgazdásznak. Kivétel nélkül minden kitüntetett vállalta, hogy Budapestre utazik, és előadást tart a szakkollégiumban – költségeit adományokból a Rajk állja. Könnyen lehet, hogy a Neumann lesz a leghíresebb, diákok által adományozott társadalomtudományi díj. A Rajk ezzel felkerült a „világtérképre".)

Eddig mintegy hatszázan végeztek a Rajkban. Vagy ötven volt szakkollégista tanít az egyetemen, köztük például a tanszékvezető egyetemi tanár Bod Péter Ákos (volt ipari miniszter, az MNB volt elnöke) és még négy professzor, de három rektorhelyettest is adtak már. A híres magyar közgazdász, Kornai János szerint is kiemelkedő a szakkollégista közgazdák felkészültsége, a rajkos múlt „minőségi tanúsítvány". Már az első évfolyam végzésekor, azaz 1973-ban megalapították a Voszkot, a Volt Szakkollégisták Szövetségét. A voszkos „maffia" – inkább lobbi! – legjobbjai a gazdasági élet csúcspozícióiban találhatók, a bankrendszer átalakításának nagy részét is ők végezték. Közéjük sorolható például Hernádi Zsolt, a Mol Rt. elnök-vezérigazgatója, Karvalits Ferenc, a CIB Bank volt vezérigazgatója, Király Júlia, a Nemzetközi Bankárképző Központ Rt. vezérigazgatója, Király László György, volt APEH-elnök, Könczei György, az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar főigazgatója, Lantos Csaba, az OTP Rt. vezérigazgató-helyettese, Muraközy László, a Debreceni Egyetem volt dékánja, Nagy Zoltán, a Gazdasági Versenyhivatal elnöke, Németh Zsolt, a Fidesz-kormány volt külügyi államtitkára, Riecke Werner, az MNB volt alelnöke, Spéder Zoltán, az OTP Rt. alelnöke és vezérigazgató-helyettese, Szarvas Ferenc, a Magyar Államadósság Kezelő Rt. vezérigazgatója, Tóth István György, a Tárki Rt. vezérigazgatója, Tömpe István, az ÁVÜ első vezérigazgatója, a MÁV korábbi elnöke, Fazekas Károly, az MTA Közgazdaság-tudományi Intézetének igazgatója, Várhegyi Éva és Voszka Éva, a Pénzügykutató tudományos főmunkatársai. Ez az önkényes névsor azt sejteti, hogy a Rajk jobb szakképző intézmény, mint a Bibó. Ám bizonytalan az összevetés, mert a Rajk húsz-egynéhány évvel idősebb a Bibónál, ami döntő az előmenetelben. Másrészt a magyar politikai élet hagyománya, hogy szereplői között sok a jogász. Kérdés tehát, hogy esetükben nem nevezhető-e szakmai pályafutásnak a kormánytagság, a miniszterelnökség. Egy biztos: a pályakezdő volt rajkosok általában beírják az életrajzukba, hogy a szakkollégium tagjai voltak. Nem tudjuk, hogy a bibósok közül például hányan lettek oktatók az egyetemen, a volt rajkosoknak kb. a nyolc százaléka. A végső kérdés persze az, mi a (szak)kollégium célja, és miképp lehet mérni a sikerességét... Egy alma, hány körte?

A Rajk szakkollégium számon tartja a kollégistái sikereit, a diákköri dolgozatokat éppúgy, mint a folyóiratcikkeket. A szakmai munkát félévenkénti beszámolókon és a hagyományos nyári táborozáskor személyenként értékelték, értékelik ma is.

– A presztízs egyik összetevője – mondja Urbán László, aki a Citibank egyik igazgatója volt New Yorkban –, hogy az alapítók elfogadták a teljesítményelvvel együtt járó, az egyén szabadságát korlátozó számonkérések rendszerét. A hetvenes-nyolcvanas években a kollégiumvezetés még lelkifurdalás nélkül zárt ki embereket, aztán a csendes többség egyre kevésbé szavazott meg kizárásokat. Az ekkor alakult Bibót már ez az új közeg, trend fogadta, ezt vették át.

(Az ő nézőpontjukból ezért teljesen másképp is indokolható a siker: „Nem véletlen, hogy a »legerősebb« szakkollégiumok – Rajk, jogász – szakmailag is elismert műhelyek, ugyanis leendő szakmájuk, oktatási tematikájuk kapcsán óhatatlanul magyarázatot kell találniuk a gazdaság válságára, a jog szerepének háttérbe szorulására, a jogászi hivatás leértékelődésére" – Orbán, 1987.)

A Rajkban, a „fájó kritikák korában" Chikán szerint bolsevistának nevezhető jelenségek is előfordultak (túlzott közösségiesség, önmarcangolásba hajló önkritika, törekvés a párttagságra).

– A prűd vidéki szűzlányok kizárták egy társukat, mert egy fiúval bezárkózott éjszakára – említette az egyik alapító tag. – Az „ügyészt" játszó lány néhány év múlva kiugrott a tizedik emeletről...

– Bennalvásért nem zártunk ki senkit – cáfolja Chikán. – Az első esetet a takarítónő jelentette, KISZ-fegyelmit adtak érte, ez tény, mint az is, hogy egy lány, jóval a végzés után, öngyilkos lett.

– A szakkollégium egyéneket erősen kontrolláló szervezet, de politikailag nem egységes a massza – állítja a „külsős", tehát nem bennlakó, budapesti Csaba Iván közgazdász. – Szexuális forradalom után volt ez a nemzedék, tabu nem volt. Nem szerettem a kollégiumban fürdeni, ahol a zuhanyozóban egy leány nyugodtan beállt a fiúk mellé, koedukált volt ez is. Ha egy lányt nem akartak felvenni, szóba kerülhetett az is, hogy nem jó nő.

A „fájó kritikák koráról" Chikán Attila azt mondja:

– Az értékelés hajnalig tartó nagyon nyílt szeánsz, mindenki véleményt mond, de lehet passzolni is. Nekem harminc év alatt hatszáz rajkos soha nem mondott olyat, amivel megsértett volna, de az bánt, ha sokan passzolnak, hallgatnak. Amiatt viszont sosem éreztem magam rosszul, hogy valamilyen kérdésben leszavaztak.

– Chikán nagy érdeme, hogy a Rajkban melózni kellett: a hőzöngő marxizmus helyett a szakma volt az elsődleges – állítja állami díjas professzoruk, Sárközy Tamás. – További érdeme, hogy könyörtelenül taníttatta nyelvre a rajkosokat, és hogy nem költözött ki. Némi túlzással: a Rajkban kemény munka folyt, melózni kellett, a Bibóban inkább vitatkoztak. Zárójelben mondom: Chikán esténként megivott egy fél üveg konyakot. Én is szerettem a piát, ezek a fiúk is: ez nagy összetartó erő! Szerettem őket, noha nem az én kultúrköröm volt. Kivittem őket a szilveszteri lóversenyre, amikor pezsgő is van. „Ez a te vezeklésed!" – mondta rektorunk, a Györffy-kollégista Szabó Kálmán. Jó volt, hogy a népi-urbánus ellentétek itt nem jelentkeztek. Nem az egyetemi tanár normál kötelezettsége a Pipacs bárt bemutatni, mi ott is jártunk. A klasszikus időkben, a hetvenes években „idegenvezetőjük" is voltam, az akkor végzettek ma is összetartóbbak. A nyolcvanas években nagy szórakozásokra már nem volt idő, és azoknak a városi gyerekeknek nem is kellett már megmutatni, merre van a színház.

– Chikánról még elmondanám, hogy ő faragta le a hallgatók elemi durvaságát, arra tanította őket: ne üvölts, hallgasd meg a másikat is. Tudatos toleranciára nevelés folyt. Nem úgy voltak szoktatva, hogy át kell harapni az ellenfél torkát – amit legfeljebb a politika díjaz. Később mondtam is Fodor Gábornak, hogy nem fog érvényesülni mint politikus, mert túl toleráns, hiányzik belőle az orbáni őserő. Amikor 1994-ben felkerestem a kisebbségi érzéstől hajtott Orbán Viktort Horn Gyula üzenetével, hogy lépjenek be a kormányba, azt hitte, át akarom verni. Elhozott kocsival, aztán kiszállt, kinyitotta az ajtót, és először életében azt mondta: „Professzor úr, viszontlátásra!" Tanulékony, jó képességű, jót tenne neki és az országnak is egy vereség, hisz többször lesz ő még miniszterelnök – mondta 2001-ben Sárközy prof. Ami úgy is érthető, hogy több tanulékonyságra van szüksége.

A Rajk tehát eredményorientált. A népi kollégiumok szervezője, Kardos László 1980-as halála után Kardos-díjat alapítottak, amit évente legfeljebb egy szakkollégistának ítélnek oda. Noha a nékoszosok örököseitől a világ megforgatását várnánk, megfontoltabb átalakulást mutattak fel a rendszerváltást követően, mint az ország, vagy akár Kelet-Közép-Európa. Nem tagadták meg a múltjukat, esztelen rombolás nélkül a helyére rakták a dolgokat. Mint tudott, ma is a kommunista mártír Rajk nevét viselik, pedig az „utcáját" Budapesten elvették tőle (visszakapta a régi, Pannónia nevet).

– A szakkollégium saját újságjában, a Szaklapban a nyolcvanas évek közepén jelent meg az első cikk arról, hogy nevet kellene változtatni – mondja Chikán. – Ettől kezdve 1989-ig – amikor mindent

átkereszteltek – folyt erről a vita. Ekkor a nyári tábor utolsó napjára meghívtuk a voszkosokat. Három-négy órás vita után 150 korábbi és akkori szakkollégista 75-80 százaléka úgy döntött, hogy tartsuk meg a nevet: azonosuljunk a saját múltunkkal. 1989-ig minden évben megemlékeztünk Rajk születésének évfordulójáról, megkoszorúztuk sírját. Nevének megtartása után a koszorúzást tudatosan abbahagytuk. A Nékosz-indulót most is énekeljük, amikor Kardos sírját koszorúzzuk. Tízen-tizenöten kimegyünk a temetőbe, ha van Kardos-díjas, akkor ő beszél a sírnál, és elénekeljük: „Sej, a mi lobogónkat fényes szellők fújják, sej, az van arra írva, éljen a szabadság!"

– 1989-ben egyetértettem a Rajk név megtartásával – mondta 2001-ben Kaderják Péter –, most talán nem szavaznám meg.

(Nem volt esztelen fordulat a Közgázon sem. Nem akolbólították ki Marx Károly szobrát az aulából, csak levették a nevét a homlokzatról. Aulabeli szobrát egy ideig paraván mögött tartották, mára ezt is elbontották, és senki sem halt még meg Marx tekintetétől. A rajkosok sajnálják, hogy az egyetem 1994-ben – tiltakozásuk ellenére – emléktáblát állított Teleki Pálnak. Elsősorban nem a volt miniszterelnök nézetei miatt, hanem azért, mert egy politikus mellett kötelezték el az egyetemet.)

– Chikán Attila belénk sulykolta, hogy mi a szakmával politizálunk – mondja az első Kardos-díjjal elismert Pálfi József. – Nehezebb volt így karriert csinálni, de lehetőség volt rá ezen a módon is.

A hetvenes évek végén a rajkosok tíz százaléka volt párttag, és a szakkollégiumi katlan egyik vitatémája: milyen előnyért lépnek be a pártba, igaz-e, hogy csupán belülről lehet változtatni? Ráadásul Chikán Attila épp ekkor lett párttag.

– Az elvi meggyőződés helyett inkább az hozta a pártba, hogy a fiatalokat meg tudja védeni – mondja Szuhay Miklós emeritus professzor, hajdani rektorhelyettes.

– Az oktatók 70 százaléka párttag volt, mert ez azt jelentette, hogy közelebb került a döntéshez – mondja az egyetem volt párttitkára, Szarvas László. – Chikán megítélése ambivalens volt, mert „két kapura focizik"... Csinálták a maguk programját anélkül, hogy a pártbizottsággal megbeszélték volna. Attila tisztában volt azzal, hogy mi lenne a véleményem, és mit vagyok kénytelen csinálni. Mindenki ódzkodott attól, hogy állami vonalon foglalkozzanak a szakkollégiummal. Szakmailag elismerték, politikailag nem törődtek vele. Ha mi odaállunk a Rajk mellé, és nem gazsulálunk a kerületi pb-nek, csúnya dolgok történhettek volna.

– Chikán különös adottsága, hogy szívesen barátkozó, társaságot kedvelő, érzékeny a fiatalok reagálására, és erőszak nélkül tudja befolyásolni őket – állította róla a szakkollégiumot pártoló Szabó Kálmán akadémikus, volt rektor.

– Jogász apám a kisgazdapártban volt aktív, ezért kellett Pestről elmennie, de a hatvanas évekig így sem gyakorolhatta a hivatását – mondja Chikán. – Amikor bekerültem az egyetemre, megmondtam, eszem ágában sincs belépni a pártba. A Rajkot mindegyik rektor segítette. Leginkább a pártvezetéssel voltak nézeteltérések. Olyannyira, hogy a 70-es évek közepén, amikor baráti tanácsra mégiscsak jelentkeztem, nem akartak felvenni. Évekig ez volt a helyzet, végül egy másik karra kellett átmenni, hogy bejuthassak. De a kerület akkor is visszaküldte az anyagom, hogy gondolják meg... Azért léptem be, hogy a pártban is képviselni tudjam a kollégium érdekeit. Plebejus voltom is arra késztet, hogy felelősséggel viseltessek a fiatalok iránt, fontoljam meg, mibe viszem bele őket.

– Attila belépése a pártba súlyosbította a vitát – állapítja meg Pálfi József. – Többekkel megromlott a viszonya, és korlátozni akarták „túl domináns" szerepét. (Pálfi korabeli megjegyzése: „Attól, hogy Attila itt igazgató, még lehet saját véleménye.") A diákönkormányzatot létfontosságúnak tartó Chikánt a vita mélyen érintette. Miután a nagyhangúak végeztek, lecsengett a csata.

Noha az egyetemi ifjúság érzékenyebb és tájékozottabb volt az átlagnál, a szakkollégiumban sem ütköztek ki korábban a válságjelenségek, mint a gazdaságban vagy a politikában. A reformjait lefékezett magyar gazdaság már a hetvenes évek közepétől képtelen volt megfelelni a magasabb életszínvonal iránti várakozásoknak. A rendszer kudarcai miatt szaporodtak a kritikák, kialakult és színre lépett a létező szocializmus jövőjét kétségbe vonó másként gondolkodók

köre. A gazdasági reform befullasztásának, a társadalmi válság felerősödésének idején, azaz a hetvenes évek végén utolérte a pangás a szakkollégiumot is. Az 1977/78-as tanévben mindössze 39 hallgató akart szakkollégista lenni. A legellentmondásosabb tanévként 1978/79-et említik. Rekordszámú volt a kilépés, főképp a lazábban kötődő budapesti hallgatók körében. Még az is felmerült, egyáltalán van-e létjogosultsága a szakkollégiumnak, és hogy egyénileg készítse-e fel a tagokat közéleti szereplésre, vagy intézményként maga is legyen fóruma és szereplője a társadalmi vitáknak? A mélypont az évtizedforduló 1979–1981 között volt.

Chikán az 1980-as „ötévkönyvben" valamiféle szintézisről írt, hiszen az önnevelésen, önképzésen alapuló intézményben „a mobilitás elősegítése, a demokratizmus fokozása stb. kimondottan politikai tartalmú cél". Ám az előző tíz év alatt a tagok majdnem egyharmada lemorzsolódott, kilépett vagy kizárták! Ez idő tájt nemhogy a világ megforgatásában, de még abban sem bíztak, hogy valamennyit mozdíthatnak rajta. „Individualizálódó korunkban az elkötelezettségnek, a közéletiségnek a hangoztatása is ár elleni úszás" – vélte Chikán. De ahhoz, hogy valaki közösségben, nemzetben, társadalomban tudjon gondolkodni, át kell esnie a kisközösségek demokratizmusának próbáján: szokjon a szabad vitához, szálljon szembe a tekintélyelvvel, lássa be, meddig szabad, netán kell kompromisszumokat kötnie... Ismerje fel a demagógiát, a látókör-beszűkülést, nyíltan és kritikusan viszonyuljon környezetéhez – biztatta összegzésében kollégistáit az igazgató. „Ha a szakkollégium működését az alapokhoz mérjük, sok eredményt tudunk felmutatni, ha a célokhoz viszonyítjuk, jelentős elmaradások, sőt, mulasztások terhelnek bennünket." Meggyőződéssel vallotta, hogy szükség van rájuk. De abban kételkedett, hogy 1980-ban is létre lehetett volna hozni a szakkollégiumot. Szerencsére már létezett. Nem is akármiképp.

– Egy parasztgyerek, Nagy Zoli, aki most a Versenyhivatal elnöke, 1981-ben kért, húzzam meg, hogy évet ismételhessen – idézi fel professzoruk, Sárközy Tamás. – Ha jelest kér, mert szerelmes, és év végén beszámol, azt is beírtam volna, de így háromszor elbuktattam. Ő az egyetlen évismétlőm.

– Harmadéven kevésnek tűnt, hogy már csak egy év van hátra – mondja Nagy Zoltán. – A szüleim beleegyeztek, hogy Pesten maradjak, ha rendesen kihasználom ezt az esztendőt, és Chikán is belement, hogy ne költözzek ki a kollégiumból, Sárközy meg szívességből elhúzott. (Nagy Zoltán a végzés után hét évvel még az amszterdami egyetemen is tovább képezte magát... – *P. Á.*)

Chikán Attila így írt ezekről az évekről: „A mai szakkollégisták is tudják, hogy kompromisszumok nélkül nem lehet élni – de nem találják azokat az elveket és csoportokat, akikkel kompromisszumot köthetnének. A régi kompromisszumokról kiderült, nem visznek sehova. A nagy társadalmi kérdésekben nem látják a megoldást, noha elméletben többet tudnak ezekről minden korábbi generációnál." (A gyakorlatban pedig hétvégén, kőműves mellett egy nap alatt megkeresik a havi ösztöndíjukat. Hidat festenek és takarítanak... Az egyetem gazdasági vezetői nem értik, miért kell újra és újra könyvespolc a kollégiumba. Az éjszakai „rendbontás" miatt kiszálló rendőrök pedig a jegyzőkönyvben könyvtárnak minősítik a könyvekkel zsúfolt lakószobát.) Chikán tétova generációnak nevezi ezen időszak fiataljait: „Fél kilépni az életbe, szándékosan vagy hanyagságból megbukik, halaszt, szabad pályát keres, alkalmi munkás, könyvtáros lesz, vagy hosszú hajjal akarja megmutatni függetlenségét. Nem készül semmire, de talán épp ezért jobban kész a változásokra, kezelésükre, mint elődei."

Maga Chikán is átélte a válságot. A miniszterségen túl, egyetemi rektor, tanszékvezető professzor korában kérdeztem tőle: nem jobban jár-e, ha a kutatásnak szenteli az életét?

– A kollégiumot tekintem első számú alkotásomnak. Harmincöt éves korom tájékán, a hetvenes évek végén, amikor már nyolc-tíz éve működött a kollégium, otthagyhattam volna, de úgy éreztem, bármilyen eszméletlen sok időt vesz is el tőlem, itt tudok a legtöbbet használni. Ezt választottam, nem a tudományos kutatást, és nem bántam meg, tudatos vállalás volt – felelte. Tegyük hozzá, tudósként is számon tartja több nemzetközi tudományos szervezet. És idekívánkozik még egy Chikán-idézet: „Számtalanszor volt alkalmam megtapasztalni a kisközösségi demokrácia erejét. A döntések megalapozottak és megbízhatóak – személy szerint hamar megtanultam,

hogy (véleményem kifejtése és esetleg különvéleményem fenntartása mellett is) nyugodtan rábízhatom az ügyeket (és sok vonatkozásban magamat) a közösségi döntésekre." Közösségteremtő, boldog ember.

Noha a reformpolitika már csak szóban létezett, az 1981/82-es tanévben a Rajkban reformbizottság alakult a szakkollégiumi értékrend újragondolására. Fő elveiket megőrizték. De akárcsak a szüleik, ők is egyre kevésbé tartották természetesnek a különféle korlátozásokat (a Bibó-est körüli huzavona, a Szaklap betiltása, OTDK-s reformjavaslatuk bukása). A nyolcvanas években már más feleletekre, más megoldásokra van szükség, mint a hetvenes években. A Rajkban eddig a mobilitást – a hátrányos helyzetűek versenyképes értelmiségivé válását – a társadalmi, szellemi monopólium elleni harc eszközének tekintették. Ám a nyolcvanas évek szakkollégistái tiltakoztak az ellen, hogy őket a szakkollégium „osztályalapon" kezelje! Ahogy Chikán írja: a józan radikalizmus helyére a radikális változások követelése lépett vagy általános szkepszis. Kicsit radikálisabb gondolatok, cselekedetek lenullázása, negligálása miatt sokan a kivonulást választják. „Belül nem akarják engedni a szkepticizmust, kívül nem akarják engedni a radikalizmust. Hol itt, hol ott sikerül eredményt elérni."

– Döntően a Szolidaritás példájának kisugárzásaként az 1980–81-es évben változás kezdődött a közgázos fiatalok politikai gondolkodásában – mondja az akkor már végzés előtt álló, Kardos-díjas Urbán László. – A szakkollégiumban is szaporodtak a kérdőjelek a pártállami rendszerrel szemben. Míg a hetvenes évek kollégiumon belüli húzóemberei szinte mind párttagok is voltak, és arra törekedtek, hogy a rendszert belülről próbálják megreformálni, 1980–81-ben kezdett dominánssá válni az a szemlélet (és az ezt képviselő hallgatók), hogy a rendszert nemigen lehet belülről megváltoztatni. Innen kezdve egyre erősebbé vált a legitimitás megkérdőjelezése, nemcsak közgazdasági, hanem egyre inkább ideológiai és politikai értelemben is.

– Kornai 1980-ban megjelent, A hiány című műve alapvető forrás volt, ami egyértelművé tette, hogy tulajdonviszony-változás nélkül nem lehet kikászálódni a bajból, ehhez rendszerváltás kell – egészíti ki az előbbieket Chikán Attila, ámbár akkor erre még a legmegrögzöttebb CIA-szakértők sem gondoltak.

Utólagos szépítés vagy sem, több akkori hallgató állítja, hogy A hiány hatására a Rajkban 1981 után már a rendszerváltásban bíztak, némi túlzással ezt tűzték a zászlajukra. Maga Kornai János A gondolat erejével című rendhagyó önéletrajzában (Osiris, 2005) azzal kapcsolatban, hogy előre látta-e a rendszer összeomlását, röviden azt írja: igen és nem...

Bizarr képet fest a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem nyolcvanas éveinek első feléről, vagy inkább a korszellemről a „Lantos" fedőnevű besúgó. Az 1979 májusától 1985 decemberéig titkos megbízott közgazdászhallgató jelentéseiben a lesz szót mindig lessznek írta, azt, hogy egyéb, két b-vel, az előző pedig nála előzző. Jelentéseinek helyesírási hibáit tartótisztje, K. T. rendőr százados javítgatta. „Lantos" 1981. február 10-én azt jelentette, hogy a Rajk szakkollégium „munkásságának iránya egyre inkább a politika felé tolódik el". Hozzáokoskodta: bizonyos negatív társadalomkritikai irányzat jelentkezik metafizikus jelleggel... 1982. október 29.: A Rajkban „az ellenforradalomról" tervezett megemlékezés elmaradt. A szakkollégiumban „megnőtt a politikai aktivitás, a hallgatók egy csoportja megkérdőjelezi a gazdasági rendszer marxista-szocialista jellegét". Szerinte „nacionalista hangulat tapasztalható": kritizálják a román vezetés hibás politikáját, etnikai problémákat vetnek fel... (Az értékelő tiszt megjegyzése: a jelentés tartalmát felhasználni az egyetem vezetőivel folytatandó beszélgetéskor – ÁBTL.)

– A közgazdászvilágban Rajk neve mást jelent, mint a politikában – szögezi le a közgazdász vállalkozó Andrási Miklós. – A tradíció megtartotta a nevet, és megváltoztatva megőrizte a szellemiséget is. Mi jó gazdasági szakemberek akartunk lenni, a tudás gyarapításával kívántuk a rendszert támadni. A szembenállás kifejezésre jutott abban is, hogy az értelmiség egy része, beleértve a szakkollégistákat is, jobban ismerte Marxot, mint a párt. A Rajk-beli marxizáló csoport alapította a Közgáz második szakkollégiumát, a Társadalomelméleti Kollégiumot. De a kollégium nem kibuc: jóval individualistább. Noha

nőtt a tolerancia szintje az országban és a kollégiumban is, a szakkollégiumi közösség nem tolerálta túlságosan a zártabb párkapcsolatokat sem. Attila a szakmai vitákban úgy viselkedett, mint egy jó apa. Meghatározó a kollégiumi életben, aktív részese a vitáknak, sokat tanult és sokat alakult ő is az évek során. A pesti Csaba Iván hozta a liberális gondolkodást a kollégiumba. A kollektivista gondolkodással szemben elutasítóak voltunk.

A szomszédvár, a Ménesi úti (Bibó) szakkollégium még nem létezik. Későbbi karakteres, fehérvári csapatuk, Orbán Viktor és társai a katonaságnál élik át a lengyel szükségállapot 1981. decemberi kihirdetését. Évfolyamuk ebben a „libegős-billegős" 1982/83-as tanévben kezdi el az egyetemet.

Rajkos jegyzeteim tengerében lapozgatva megértem a Kardos-díjas Dénes Ferencet, aki félt a kollégiumról beszélni, „mert ez olyan, mint amikor a feleségéről kérdezik az embert; az igazán fontos dolgok elmondhatatlanok". Mert fontos-e az, hogy a bulik másnapján tetőn sétáló, poroltóval hadakozó, vagy a folyosón meztelenül botorkáló fiúkat láttak hajnalban? És fontos-e feljegyezni, hogy egy voszkos tizenöt éve azt mondta: „a szakkollégium nem ír elő viselkedési normákat, volt tagjai számára kötelező szabályokat, csak egyet: tisztességesnek lenni". És fontos-e, hogy az első évfolyam KISZ-titkára, Kósa Lajos – ma szülővárosom, Debrecen sikeres, fideszes polgármestere – azzal kezdte: micsoda szemétség, hogy az oroszok miatt nem megyünk az 1984-es Los Angeles-i olimpiára, tiltakozni kellene, és amikor megtették, kapták a letolást? És fontos-e, hogy az 1989-es nyári táborban állítólag az a mondat döntötte el a névvitát, hogy a „mocskos Rajkot" már rég elfelejtik, amikor a kollégium még mindig létezni fog? Fontos-e, hogy amikor a diákbizottság szembekerült az egyetemmel, akkor Chikán csöndben megjegyezte: „Mostantól rektorként azt mondanám..." – aztán persze hagyta a vitát a maga medrében folyni? És az fontos-e, hogy abban a szakkollégiumban, ahol a Fidesz első gazdaságpolitikai programja készült, a Fidesz-kormány sok (gazdaság)politikai intézkedését nevetségesnek, szomorúnak tartották? Fontos-e, hogy szerintük a diákhitel egy kivételezett rétegnek juttatja az adófizetők pénzét, de az ingyenpénzt ők is elfogadják? Fontos-e, hogy itt, ahol a tőkések „láncos kutyáit" képezik, a szélsőjobboldal nem rúg labdába? Nem mellékkérdés-e, hogy vajon Chikán miniszter úr nem abba bukott-e bele, hogy egy demokratikusabb közösségből jött? Fontos-e, hogy amikor Horn Dani otthon a szakkollégiumi dolgokról beszélt, akkor az apja azt mondta, hogy negyedszázada ők is ugyanerről vitáztak a Rajkban? Fontos-e, hogy hídfestés helyett most adatbevitelt vállalnak a kollégisták? Fontos-e, hogy ma szakmai munkáért, felvételiért, számítástechnikai rendszerért stb. felelős bizottságok irányítják a szakkollégiumot, vagy húszmillióval gazdálkodva? Fontos-e, hogy ennek a „közömbös brancsnak" a „nefelejcsében" (az eseménynaptárban) a kötelező programokon kívül alig van hely? És fontos-e, hogy W. Tamásnak azért fáj a válla, mert a legénybúcsún nekiment a járdaszegélynek?

2. A BEFŐT '81

Az egyetemi ifjúsági mozgolódások szinte feledésbe merült eseménye az 1981-es „Befőt" – a Budapesti Egyetemisták és Főiskolások Találkozója. Pedig története áttételesen bemutatja azt a politikai bizonytalanságot is, amit a lengyelországi események, a Szolidaritás megalakulása okozott a magyar párt vezetésében – akárcsak az ún. „baráti" országokban. Ezen a Befőtön – ha gyámoltalanul is – egy „független" ifjúsági szervezet alakítása volt a cél. Ám a KISZ pirruszi győzelmet aratott: nyilvánvalóvá vált a szervezet – a politika – eróziója, hitelvesztése. Az események mintha igazolnák az ELTE jogi kari KISZ-titkárának a figyelmeztetését is, hogy: „Nem a Fidesztől kelt meg a tészta..."

A nyolcvanas évek a hidegháborús félelmek feléledésével kezdődtek. 1979 végén a Szovjetunió bevonult Afganisztánba, ezt követte a moszkvai olimpia nyugati bojkottja, a NATO rakétatelepítési határozata, az önkorlátozó lengyel forradalom – és béketüntetések Európa-szerte. A hidegháborús hírek hatását Magyarországon is tetőzte a második olajárrobbanás. A Kádár-korszak első jelentős áremelései a magyar adósságterhek felduzzadását, a hitelválság kezdetét is jelezték. A társadalomnak egyre nagyobb szüksége volt

olyan (autonóm) közösségekre, ahol gondjait kibeszélheti. A krízis kikezdi az erős központi irányítást. Meglendül a hinta: toleránsabbá válik a politikai közeg – erősödik a „civil kurázsi". A nyolcvanas évek elején rohamtempóban szaporodnak a klubok, körök, egyesületek – a kísérletek ezek létrehozására. Az egyetemistákat különösképpen foglalkoztatják az eltérő helyzetértékelések és reformideológiák. Bár a KISZ pozíciói megrendíthetetlennek tűntek, elszórtan mégis megjelent a hetvenes években egynéhány guevarista, maoista, anarchista csoportocska. „Ki-ki »pártállásának« megfelelően tanult spanyolul – hogy eredetiben olvashassa Guevarát –, járt be a kínai nagykövetségre két példány vörös könyvecskéért, amiből egyet leadott a posztoló rendőrnek, vagy vadászott Trockijtól Bakunyinig mindenre, amihez nem volt szabad hozzájutni." (Pap, 1985)

Jobbágy Gyula 1976-ban végzett a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetemen (MKKE), és a tudományos szocializmus tanszéken kapott állást. Noha nem volt párttag, Poller Imre tanszékvezető azt mondta: szükség van az ő véleményére is – például a párttag, ám „eretnek" Széll János mellett.

(Külön téma lehetne a tudományos szocializmus tanszékek szerepe a rendszerváltásban. Néhány tanszék élenjárt a békés rendszerváltásban fontos szerepet játszó reformkommunista csoport képzésében. Az ELTE-s tanszékvezető Magyar György, ez a „parasztiparos", egyetemisták százainak a gondolkodását formálta előadásaival, „szűk körű" speciális kollégiumaival. A korábbi csepeli párttitkár hihetetlenül pontos elemzéseket adott, válságkurzusokat tartott, de akárcsak Széll János, ritkán publikált. A Sztálinizmus története című speckoll-előadásaihoz a nagyelőadót kellett kinyitni... De téma volt a Rajk Lászlóéhoz hasonló koncepciós perben kivégzett szlovák Slánský sorsa, és Magyar György féllegálisan kiadta diákjai írásait is. Megjelentették a Fejlődéstanulmányok vagy tíz kötetét. Ez volt a párt szamizdatja. Az Egyetemi Könyvesboltban lehetett hozzájutni, és progresszív szerepet játszott sok egyetemista szellemi horizontjának tágításában. 1968-ban a kerületi jogú ELTE pártbizottsági titkáraként Magyar tiltakozott a csehszlovákiai bevonulás ellen, mégis csak 1970-ben tudta a kerület leváltatni. 1984–85-ben a szocializmusra finnyás Bibóban meghívott előadó volt ő és Széll János is. A bibós „kemény mag" mégsem említi tanárai között őket, de Szabó Lajos Mátyást sem. Bár fontos szerepük volt gondolkodásuk formálásában, fekete-fehérbe hajló történetükbe nem illenek.)

– Jobbágy és a barátai is külkeresek voltak: élénk kar, sok szabadidő, lazább szemlélet – mondja Pap Zoltán közgazdász, vállalkozó. – Gyula unikum a praxisomban, hihetetlen kapcsolatépítő ereje, rendkívüli kommunikatív készsége miatt.

Harminc évvel később, ötvenen túl is rendkívül megnyerő, intelligens, snájdig férfi. Sármőr lehetne, de ahhoz túlságosan is okos: visszafogott exhibicionista. Mások feleennyi sikerrel – „ellenálló" múlttal – hősi pózban tetszelegnek, őt csak társai segítségével lehet szóra bírni. Sejtem, fiatal tanársegédként, zenekaruk énekeseként, előadóként mekkora hatással volt a fiatalokra (nemcsak a lányokra). Az apjáról csak úgy beszélnek Jobbágy évfolyamtársai, hogy „tök jó fej volt". A hajdani Wolfner Bőrgyárban dolgozott, aztán beállt az újpesti partizáncsapatba, a nyilasok elleni fegyveres harcba. Mint túl népszerű szocdemet Rákosiék internálták. Kiszabadulása után viszszament eredeti munkahelyére, ami akkor már Duna Cipőgyár volt. Szakszervezetisként elintézte, hogy a dolgozók jutányosan vásárolhassanak cipőt, kivéve természetesen a saját családját: a főnöknek semmi kedvezmény, ők nem járhattak Duna cipőben...

1976 végén Jobbágy és társai Változtatnunk kell! címmel vitairatban javasolták az azonos érdeklődésű hallgatók funkcionális alapszervezeteinek – diákszlengben a Faszok – létrehozását. Durva egyszerűsítéssel úgy képzelték, hogy tetszés szerint szerveznek irodalmi, focista, rocker stb. alapszervezetet bármelyik évfolyamról vegyesen, önkéntesen. Ezek versengtek volna a tagokért. Ám így ellenőrizhetetlenek lettek volna, hisz ahány tag, annyi tankör, annyi főnök és függelmi viszony. A KISZ nem engedte nyilvánosságra hozni az iromány, de az „elutasításra" bizottságot szervezett, majd korabeli szokás szerint az egyetemi KISZ-titkár tudatos bomlasztásnak bélyegezte a tagok előtt nem is ismert javaslatot. „Nekünk politikai egységek kellenek és nem szakkörök", a Faszok „depolitizálnák" a KISZ-t! Maguk között trockistának, neosztálinistának nevezték a reformereket, és a fejükre vertek. Egy év múlva Bokros Lajos

és Bártfai Edit írt vitaanyagot a KISZ-ről – hiába. Pedig az ifjúsági szövetség tekintélye rohamosan csökkent, kezdtek megszűnni az alapszervezetek (Pap, 1985).

A közművelődési párthatározat és törvény értelmében „a kultúra állami feladattá" vált: az egyetemi klub és a közművelődési titkárság kikerült a KISZ hatásköréből. A Közgáz Klub első félállásos vezetője az 1976-ban frissen végzett Jobbágy Gyula lett. Ettől kezdve mindennap volt valami izgalmas program. Filmklubjuk az ország egyik legjobbja lett. A hétvégi Böszme-diszkó, a popkoncertek, na és a Polvax teaház. Az 1848-as márciusi ifjak törzshelyének, a Pilvax kávéháznak a nevét „ferdítették" magukra. Csütörtök esténként ingyentea (két óriási szamovár) és valamiféle előműsor volt a csalétek a politikai vitára. De a Polvaxnak nem a csali – a pol- és folkbeat, a rövidfilm vagy a felnőtt bábelőadás – miatt kellett több alkalommal átköltöznie az I-es előadóba, ahol háromszáz helyett kétszer annyian is elfértek, például, amikor a '68-as „gazdasági reform atyja", Nyers Rezső a kegyvesztést követően négy évvel itt szerepelt először nagyobb közönség előtt.

– Úgy sikerült radikális fordulatot elérni az egyetemi klub életében, hogy csapatot szerveztem, és minden napra programot állítottunk össze – mondja Jobbágy Gyula, ma a Media Storm Rt. vezérigazgatója. – Hétfőn filmklub, szerdán dzsesszklub volt, csütörtökön Polvax, hétvégén szórakoztató programok. Ahány klub, annyi vezetőség és közös újság: az MKKE Klub Közlöny. Amikor az Olasz Kommunista Párt főtitkára, Berlinguer Budapestre érkezett, Kádár János a fogadóbeszédében „megmagyarázta" azt a „nem újságba való információt", amit Horn Gyula külpolitikai osztályvezető-helyettes mondott az eurokommunizmusról a Polvax Klubban, ahol a L'Unita tudósítója állandó vendég volt... Bár a programokat egyeztettük a párt- és a KISZ-titkárral, a Polvax miatt rendszeresen hívatott a rektor. Tekintélyünk révén a legtehetségesebb gyerekeket – közel százfős csapatot – tudtam megnyerni munkatársnak. A Közgáz Klubban havonta több ezer ember fordult meg. A bevételéből jutott az egyetem tánckarának, az énekkarnak; nagyobb költségvetéssel dolgoztunk, mint a KISZ. Olyan gyakorlatra tettünk szert, hogy a filmre vett Illés-koncertet is mi szerveztük.

– Sikerült összehoznunk a puha szocializmus egyik legizgalmasabb politikai klubját – állítja Szentirmay László marketingszakember (barátoknak csak Irma). – Akadt, aki új Petőfi Körnek nevezte a Polvaxot, vagy csupán eurokommunistázta. Jó páran itt tanulták meg a közéleti kérdések megfogalmazását, amire szükség is volt, mert a tájékozottabb, fölkészültebb hallgatók sem tudtak világosan fogalmazni. Az oktatás a dolgok elfogadására, a lecke felmondására nevelt. A „dobozba zárt" filmek vetítésein néha ezren is szorongtak az előadóban. 1979-ben háromszor vetítettük Bacsó filmjét, A tanút, de műsorra került a Bástyasétány '74, Jancsó Magánbűnök és közerkölcsök, Forman Tűz van, babám! című alkotása, vagy például a Kína-szindróma. (Némi késéssel ugyanez folyt az ELTE Budaörsi úti kollégiumában, de más egyetemi helyeken is.)

Bármilyen briliáns fogalmazó és helyesírástudor volt is a „Lantos" fedőnevű ügynök, mégis a Klub Közlöny egyik „irodalmi szerkesztője" lett. Bevágódott közéjük azzal, hogy a legkényesebb témának számító 1956-os forradalomról – akkor ellenforradalomról – cikket írt a Közgazdászban. „Lantos" 1979 végén azt jelentette, hogy „az egyetemen a legpezsgőbb politikai élet a klubban várható". Szerinte az egyetemen nem a KISZ a politikai centrum, hanem inkább a klubot irányító közművelődési titkárság, illetve a Közgazdász szerkesztősége. („Lantos": a Tanú vetítésekor Venczel Istvánné óraadó tanárt a Rajkperről, Kádár János szerepéről, személyi kultuszról és az ÁVH-ról kérdezték.) „Lantos", 1980: a Polvaxon egyre több a külsős látogató...

– Joghallgatóként 1977-ben kezdtem a Polvax Klubba járni – mondja Stumpf István. – A 405-ös Klub előtt ez volt a legjelentősebb egyetemi fórum, ahová kb-titkárokat, politikai és kormányzati vezetőket hívtak eszmecserére, és éles kérdésekkel bombázták őket. A parázs viták miatt érdekes helyszíne volt a politikai szocializációnak, szerettem ide járni.

A hetvenes években a közgazdászok főként a politikai és az állami élet vezetőitől vártak választ szakmai, társadalmi kérdéseikre, hét évvel később a majdani Bibóban elsősorban a hivatalos világgal szembekerülőket hívták, hallgatták. Hozzájuk az élreformer Pozsgay Imre kivételével politikus be sem tette (tehette) a lábát: ez már egy más világ volt, ők már radikálisabbak lehettek.

– A Közgáz Klubban pezsgő élet folyt – folytatja Pap Zoltán. – „Dühöngőt" tartottunk, ahol falhoz lehetett verdesni az olcsón vett selejttányérokat – de amíg mi el nem kezdtük, a többiek nem mertek nekilátni! Eljött a klubba Aczél, Berecz, Pozsgay, Grósz... Aczél szereplése is megmutatta, hogy egy szellemileg is elöregedett vezetés paralizálni akarja az egyetemistákat (is).

– A pb tagjai, Aczél György, Óvári Miklós, Benke Valéria stb. csalódást okoztak – állítja utólag „Irma" is –, kiderült: „meztelen a király". Nagy sikert aratott viszont a progresszív reformpolitikus Pozsgay Imre, és vastapsot kaptak a reformközgazdászok és gondolkodók – például Sárközy Tamás, Bauer Tamás, Tardos Márton, Antal László, Lengyel László, Hankiss Elemér. Igazi kudarcot vallott a Los Angeles-i olimpiai bojkottról sumákoló Schmitt Pál.

Az emlékezet csalóka (nem Schmitt Pállal kapcsolatban). Korabeli felméréseik szerint először Horn Gyula kapott kitűnő osztályzatot a hallgatóságtól (1977. szept.), majd többek között Nyers Rezső (1978. február) és Aczél György (ápr. 27.: „Jó előadó, de sok volt a fölös, provokatív kérdés.") Berecz János is ötöst kapott „eurokommunizmusból" (1979. május 3.). Viszont a KISZ leszerepelt: „Hívjunk meg minél több KISZ-vezetőt, hogy megnézzük, mind olyan hülye-e, mint az eddigiek."

– Hosszú időn keresztül próbáltuk – többek között Horn Gáborral együtt – belülről jobbítani a KISZ-t, de hiába – összegzi a helyzetet Jobbágy. – Az ifjúsági szervezet egyre inkább leépült. 1978–79-ben az egyetem párttitkára, Szarvas Laci már nekem szólt, nem a KISZ-titkárnak, hogy szervezzem meg a május elsejei felvonulást. Kihirdettem, minden felvonuló kap egy klubfeliratú pólót, és utána buli lesz a legjobb zenekarokkal a törökbálinti kollégiumban. Így mi a klub egyenpólójában vonultunk fel, a párttitkárt pedig megdicsérte a kerület.

A KISZ-klub költségvetése fennállásának utolsó évében, 1975-ben 31 ezer forint volt, az új klubban a szombat esti koncertek révén 1980-ra kétmillióra rúgott ez az összeg. Az egyetemi KISZ-lap érdektelenség miatt csak vegetált, a 10-12 oldalas heti Klub Közlöny 1000-1500 példányban fogyott. A hetvenes évek végén ifjúsági ügyekben a klub a kezdeményező, politizálni a Közgázon – de az ELTE-n, Szegeden vagy Debrecenben is – elsősorban a különféle kulturális csoportokban lehetett. Bár elég kiszámíthatatlanul, mégis egyre szabadabb lett az élet, lábra kapott a magánszektor (gmk), felrázó hírek érkeztek a lengyel Szolidaritás harcairól.

– Több pofára esés után 1979-ben rájöttem, hogy a KISZ-t félre kell dobni – folytatja Jobbágy. – Üvegkorlátja volt a rendszernek, csak akkor vettük észre, ha nekimentünk. Nekem ez elég gyakran sikerült, mert ha méricskélek, jóval előbb leálltam volna. Amikor a Börzsönyben, a Bőrös turistaházban bejelentettem a srácoknak, hogy szakítani kell a KISZ-szel, megrettentek, mert ők nem mentek át azon a folyamaton, amin én. Az „1979. január 31. mozgalom" egy új, sokkal szigorúbb követelményeket támasztó, élcsapat jellegű szervezetet kívánt létrehozni, mivel a bürokratikussá vált KISZ képtelen a céljai szerint működni. Hosszas viták után a retorziótól félő többség a szervezet megalapítása ellen szavazott. Az elkészült szervezeti szabályzatot is megsemmisítettük. Folytattuk a KISZ reformálását – vitákat kezdeményezünk, cikkeket írunk –, de a jobbítás nem sikerült.

1980 elejére oda jutott a csapat, hogy a KISZ miatt levelet ír a pártkongresszusnak. Ebből végül is valami kiáltványféle lett, sőt elindították a „lépjünk ki a KISZ-ből" akciót is. Tömegmozgalom látszatát akarták kelteni. A kiáltványt tizenegyen írták alá, és úgy tervezték, hogy a következő nap harmincan, majd százan lépnek ki. Szigorúan megválogatták, ki írhat alá. Rossz tanuló, elsős szóba sem jöhetett – csak semmi kockázat! Ha többen nem csatlakoznak, ez akkor is nagy durranás lesz...

„KIÁLTVÁNY

Nyílt levél az MKKE KISZ- és pártszervezetéhez, valamint minden KISZ-taghoz

...Kezünket a levél írása közben egyetlen cél vezérelte, amelyért minden eddigi és minden ezt követő cselekedetünkkel is harcolni fogunk, ez pedig nem más, mint a szocializmus felépítése... A KISZ által deklarált célokkal tehát maradéktalanul egyetértettünk és ma is egyetértünk, ezt azért hangsúlyozzuk külön is, mert a mai napon egyöntetűen úgy döntöttünk, hogy demonstratív módon kérjük tagsági viszonyunk megszüntetését, vagyis ugyanazokért a célokért lépünk ki a szervezetből, amelyeket ez a szervezet is magáénak vall."

Kifogásolják a XII. kongresszus irányelveiben szereplő kitételt, hogy „a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség betölti hivatását..." „Az ehhez hasonló megfogalmazások szemfényvesztők... Hiszen az egyetemen gyakorlatilag megszűntek a szervezeti élet nyomai is..."

Ez ám a veszedelmes ellenség, ő is szocializmust akar! Jobbágy naiv forradalmár volt. Csapatával balról akart előzni. Azt hitték, „a hiba a készülékben, nem az adásban van". Utólag tudható, hogy a (demokratikusan?) működő KISZ – a számonkérhető szocializmus? – nem jöhetett létre. Bukásuk formája mégis meglepő, és talán csupán véletlenről volt szó.

– A tizenegyek között volt egy csinos lány, akit nagyon szerettünk – folytatja Jobbágy. – Ő az utolsó nap sírva jelentette be, hogy nem mer aláírni. Lelkileg instabil lehetett, később egy sikertelen párkapcsolat után apáca lett. Én tipikus hülye, túl optimista voltam. Nem féltem. Nekem ez az aláírás már nem volt élet-halál kérdés. Úgy terveztük, hogy a harmadik lépcsőfok tagjait csak az utolsó pillanatban tájékoztatjuk. Talán egy kedden akartuk kitenni a kiáltványunkat a falitáblára, ám ezen a napon államellenes plakátok fogadtak az egyetem kapuján, amit le akartam tépni, de munkásőrök nem engedték. Ilyen körülmények között rendszerellenes összeesküvés vádja nélkül nem rakhattuk ki a manifesztumunkat. Nem gondoltam ilyen ügyesnek a titkosszolgálatot. Egy nap alatt kitalálták az ellenlépést... Az első két lépcső 30-40 embere azért csöndben kilépett, köztük én is, de nem vettek tudomást róla. Egy év múlva KISZ-kitüntetést kaptam... Az 1980 márciusában történtek után nekem mindentől elment a kedvem.

– Mozgolódásainkat a rendszer tette ellenzékivé – mondja Pap Zoltán. – A KISZ-ben azon voltak, hogy lehetőleg ne csinálj semmit. Minél inkább mozgolódtál, annál nagyobb ellenállásba ütköztél.

Mégis szóba került a Polvax országos hálózattá fejlesztése. A budapesti KISZ-bizottságon felmerült a közös egyetemi-főiskolai újság, a közös kulturális, tudományos és politikai rendezvény, egyetemi mozi, közművelődési tanácskozás és sportrendezvény (Pap, 1985).

– A budapesti KISZ-bizottság átverte őket – mondja Kéri László. – Biztatták a többet akarókat, hogy pluralizálni lehetne a KISZ-t, végül a nyakukra hozták a rendőrséget. A '81-es Befőt szervezője, Jobbágy Gyuszi emiatt emigrált. Bárd Andris (volt budapesti KISZ-titkár, ma főiskolai tanszékvezető – *P. Á.*) kinyírta, szétzilálta őket.

Utánajárunk, de előbb egy kis „zenei" kitérő:

A Neoprimitív együttes megalakulásában – szintén 1976-ban, a klub megújulásakor – egyforma szerepe lehetett az együttmaradási és a szereplési vágynak. Műfajuk: zenés próza. Ismert (rock) számokra, slágerekre írtak elsősorban politikai jellegű, csipkelődő, blődli szövegeket. Tagok: Nagy Gyula, Szántó Péter üzletkötő, Föld S. Péter, Jancsó Kornél, Szentirmay László újságíró, Jobbágy és Pleschinger Sándor tanár lett. Legtöbb műsoruk címe beszédes: „Neandervölgyi séta" (1976), „Hótehénke és a hét tirpák" (1977), „Szolidaritási farock fesztivál" (1978), vagy az „Uralkodó osztály I/B" (1980/81). Számaikat többnyire Föld S. Péter írta, és közösen „rontottak" rajta. A „Mindenkinek van egy alma" (Harangozó Teri átköltött dala) például így végződött: „A mi szervünk nem jön izgalomba, ahhoz túl merev." De a hatalmi gépezet a KISZ-nél is merevebb volt. Tóth Dezső művelődésügyi miniszterhelyettes a rock ellenséges/ellenzéki szerepét többek között a Neoprimitív dalaival illusztrálta a könnyűzenészek tatai találkozóján (1981. márc. 23.): „mi a francnak – már bocsánatot kérek – olyan neveket adni együttesnek, hogy Orgazmus vagy URH, Bizottság? ...Van egy együttes, amelyiknek van egy dala, amelyet úgy hívnak, hogy a »Szolid a Rita«. Kérem szépen, nem lesz szolidarita. Világos, kérem szépen? Nem lesz olyan dal, amelyik arról szól, hogy a Moszkva téren felszáll a villamosra az ellenőr, majd a dal végén ettől az ellenőrtől kérdezik meg, hogy az egész világra van-e bérlete. Nem lesz! Ahol ilyen elhangzik hivatalos szerv által rendezett rendezvényen, magánúton, művelődési otthonban, bárhol, a működési engedélyt bevonjuk." Ezután nyáron csupán négy KISZ-táborban léptek fel... Ez volt a zenei új hullám aranykora. Az ekkor feltűnt együttesek dalait nem játszotta a rádió, lemezük sem jelenhetett meg, a tilalom, a koncertek rendőri készültsége csak növelte ázsiójukat. A csípős dalszövegek is az underground együttesek malmára hajtották a vizet.

– A KISZ teljes amortizálódására jellemző, hogy Bárd András és Szivy József, a budapesti KISZ-bizottság vezetői felkértek, hogy kulturális területen én szervezzem meg az 1981-es Egyetemi és Főiskolai Napokat (EFIN), bár nem is voltam már KISZ-tag – mondja Job-

bágy Gyula. – Nyitni akartak a nevemmel. Rögtön beugrott: itt a nagy lehetőség: bejárom az összes egyetemet, és létrehozunk egy KISZ-től független szervezetet! Csapatunk politikailag leginkább érdeklődő része velem dolgozott. Egy kb. húszfős csoport az Illés-koncertet szervezte – erről majd később –, a többiek pedig vitték a már óraműként működő klubot. Az EFIN helyett a Befőt nevet – Budapesti Egyetemisták és Főiskolások Találkozója – a Közlöny egyik szerkesztője találta ki. Az új szervezetet nem mi neveztük Független Ifjúsági Szövetségnek, a provokációs FISZ nevet a belügy adta (1945 után így hívták a kisgazdapárt ifjúsági szövetségét – *P. Á.*). A Közgáz hagyományos téli táborában merült fel a diákszakszervezet alakítása. A politikai vonalat vihette volna a KISZ, a gazdasági, kulturális területen pedig létrejött volna egy általános diákszövetség. Érdekvédelmi szervezetet akartunk, aminek alanyi jogon tagja lett volna minden egyetemista és főiskolás: gyakorlatilag be sem kellett volna lépnie, és tagja maradhatott volna a KISZ-nek is. Vagyis nem kívántunk fellépni az ifjúsági szövetség, pláne nem a társadalmi rend ellen.

Akkoriban a budapesti KISZ-bizottságon tanár titkár és diplomás munkatársak dolgoztak. Ismerték az egyetemi terepet, reformokkal megállíthatónak vélték a KISZ fokozatos térvesztését. „1981-re a főiskolai területen elég sok feszültség halmozódott fel. A KISZ azért is döntött a találkozó szervezése mellett, hogy a hallgatók problémái nyilvánosságra kerüljenek, ami eredményesebbé teheti a kongresszust is" – állította az egyik diplomás munkatárs (Pap, 1985).

– Eredetileg a tizenhat éves ipari tanulónak és a huszonkét éves egyetemistának is a Forradalmi Ifjúsági Napok (FIN) „jártak" – mondja Bárd András, a volt budapesti KISZ-titkár. – A KISZ-ben néhányan egy intelligensebb egyetemi rétegszervezetet akartunk létrehozni több év óta. Óriási küzdelem folyt, hogy legalább Budapesten kivonjuk az egyetemeket a kerületi KISZ-bizottságok hatásköréből. Ennek köszönhetően jött létre később az Universitas KISZ-bizottság. Egyetemisták által szerethető, hasznos dolgokkal akartunk foglalkozni, ezért találtam ki a szakmai és kulturális találkozót, az EFIN-t is. Jobbágy jól átvert a konspiratív szervezkedéssel. Ennek a híre pánikot okozott a magasabb régiókban. Tudom-e garantálni, hogy nem kiáltják ki a FISZ-t, kérdezték a központi bizottságban, mert ha nem, le kell fújni az egészet! Ezzel a szervezés személyes ügyemmé vált. Ha nem sikerül a találkozó, nem vagyok tovább titkár. A Beszélő első számának (1981. október) manipulatív beszámolójával ellentétben ez volt az első EFIN. Mi találtuk ki, mi hoztuk létre, nem Jobbágy, őt csak a kulturális program szervezésére kértük fel.

(A Beszélő reprint kiadása Szilágyi Sándort nevezi meg szerzőként, ám ő erről az eseményről nem írt, semmit sem tud... Szerző nélkül e forrás jelzése a Tétova zendülők cím után: „Tétova, 1981".)

– Ez az egész cikk bolondság – állítja Jobbágy is. – A jelen lévő szőke ELTE-s fiú addig hajtogatta, hogy ezt meg azt az ellenzék nem támogatná – és aki szerintem a cikket írhatta –, hogy valóban megjegyeztem: engem az úgynevezett ellenzék óvatoskodó, beszari álláspontja nem érdekel! Furcsa volt, hogy a magát ellenzékinek feltüntető két ELTE-s diák akart lebeszélni a nyílt fellépésről. Lehet persze, hogy ez a fiú és lány a saját véleményét mondta. Az is lehet, hogy kölcsönösen azt hittük, a másik provokál. Nekem önkielégítő mozgalomnak tűnt az ellenzék. Kis, Konrád, Szelényi, Haraszti munkáit ismertem. Intellektuálisan számos dolog összekötött velük, szervezkedésben merőben különböztünk. Mi az okoskodásokon már túl voltunk, tenni akartunk valamit, nem dumálni róla. Nem tudjuk, ki köphette be, hogy budapesti egyetemek és főiskolák mellett elmentem néhány alternatív diákszervezethez, különféle klubokba vidékre is, de megbízatásaimat kezdték visszavonni, és egyre szigorúbban figyelt a rendőrség. Mivel nem támogattak, nem is mentem el a szokásos szombati egyeztetésre, rábíztam a folytatást Pap Zolira. A Közgáz kemény magja kivételével mindenki óvott az egyetemista érdekszervezet létrehozásától.

– Részt vettem a Jobbágy-féle előkészítőkön, ahol egyértelmű indulat hajtott mindannyiunkat – idézi fel Szent-Iványi István bölcsészhallgató, szociálantropológus, ma az SZDSZ uniós képviselője. – Magyarországon (az ELTE-n) velünk indult a szociológiaoktatás, az évfolyamunkon társadalomkritikus csapat jött össze. A hétfői szabadegyetemek előadásai is nyomot hagytak a gondolkodásunkon – ott ismertem meg Szabó Miklóst, Szilágyi Sacát –, és a lengyel hatás is nagyon erős volt. Bennem úgy él, hogy az előkészítőkön gyakorlatilag a

bölcsészek által kidolgozott anyagról vitatkoztunk. Jobbágy mederben akarta tartani az eseményeket és kis reformokban gondolkozott, de KISZ-től független érdek-képviseleti szervet akart.

Meg is nőtt szombati beszélgetéseik ázsiója. „Véletlenül arra járt" a Közgáz rektora és helyettese, később a budapesti KISZ-bizottság munkatársa. A „szerv" elképzeléseiről az „odatévedt" Szivy József KISZ-vezető elmondta: a Befőt elnökségét a KISZ adja, az előadókat ők kérik fel, szavazás nem lesz, mert úgysem kötelezne senkit... „A harminc-negyven diák, aki azt hitte, ők szervezik a tanácskozást, valójában csak magánbeszélgetéseket folytatott." Viszont a KISZ szónokai a vitaindítókba belevettek szinte minden tanulmányi és szociális követelést, ám a diákönkormányzat szót elfelejtették (Tétova, 1981).

Eredetileg 1981. március 19-én Jancsó Miklós és Hernádi Gyula Polvax-beli fellépésével kezdődött volna a Befőt. Március 20-án, pénteken 12-től rektori szünet, nonstop filmvetítés, A. Wajda Márványemberével kezdve. Választék: Sándor György humoralista, dzsesszbalett, és 14 órától kezdődött volna a politikai tanácskozás. Szombaton 10-től további filmvetítés és Berki Tamás, majd a Neoprimitív fellépése. Az aulában a Közgáz Tánckar, a Vujicsics együttes, az Egyetemi Színpadon a Pécsi Balett szerepelt volna az eredeti terv szerint. Ám minél feszültebbé vált a helyzet, annál rövidebb lett a Befőt. Előbb másfél naposra zsugorodott – talán még a lengyel események miatt is –, végül bő fél nap alatt lezavarták. Amikor a KISZ redukálta a programot, Jobbágyék naivul bejelentették, hogy megszervezik a saját szakállukra a találkozót: a maximális program a diákszövetség létrehozása, a minimális a tanácskozás megtartása volt (Pap, 1985).

1981. február 10-én „Lantos" azt jelentette, hogy a Közgázon megélénkülő politikai mozgások centruma a Rajk László Szakkollégium, a Közművelődési Titkárság és a Közgazdász szerkesztősége. A KISZ-szervezetet „szükségtelen, de létező rossznak tartják".

– Én '78 őszén kezdtem a Közgázt, és már a gólyatáborban a Neoprimitiv együttes lelkes rajongójává váltam – mondja a rajkos Urbán László. – A Polvax Klub vitaestjein is törzsvendég voltam elsős és másodikos koromban, de a Közgáz Klub egyéb rendezvényein csak elvétve vettem részt. Bizonyos klubprogramokra eljártam szakkollégista koromban is, a két kezdeményezés között nem volt intézményes kapcsolat. De miért is kellett volna, hogy legyen? A pártállami rendszer ugyan közös ellenfelünk volt, de természetes módon, sok más hasonló kezdeményezés mellett, különböző érdeklődési körök mentén különböző irányban kerestük a rendszer korlátainak repedéseit és a kiutat e korlátok közül.

Vagyis ezek a korai kiútkeresések elkülönülten zajlottak, a közös cél még nem volt annyira világos, hogy ráébredjenek, a siker érdekében össze kell fogniuk. A Befőt volt erre az első próbálkozás. „Lantos" csak 1981. február végén jelenti: a lengyel példa alapján felmerült, hogy itt is létre kellene hozni a KISZ-től független diákképviseletet. A tartótiszt utasította „Lantos"-t, hogy aktivizálja a kapcsolatát Jobbágy Gyulával...

– A februárban elkezdett megfélemlítő akciók miatt nem lett az elképzelésünkből semmi – mondja Jobbágy Gyula. – Anyám szólt: vegyek lakatot, mert furcsa emberek ólálkodnak a lakásunk körül! Az öcsém kinevetett, amikor elmondtam, hogy megfigyelnek. Felajánlottam, Tomikám, akkor bekísérlek a munkahelyedre! Az efféle bizonyítástól mindenki megriadt. Sokan nem is mertek szólni hozzám. A leveleim felbontva érkeztek. Ha moziba mentem a barátnőmmel, oda is követtek.

– A Közgázon belül többféle diákcentrum létezett – mondja Szarvas László volt párttitkár. – A valamiféle népnemzeti vonalat képviselő rajkosok elkülönültek a fővárosiaktól. Meglep, hogy Jobbágy tényleg szervezkedett, mert ezt eltitkolta. Nekem elpanaszolta, hogy figyelik, és idegileg kikészül. Mondtam, ebben nem tudok segíteni. A Befőt név tetszett, jobb lett volna, ha a KISZ találja ki, nem a mi klubosaink.

Bárd András is sajnálja, hogy a Befőt név nem a KISZ ötlete volt: – Bár mi hirdettük meg a találkozót, Jobbágyék azt hitték, akié a név, azé a rendezvény!

A félárú vasúti igazolvány hosszabbításakor megjegyezték a munkaügyön, minek Jobbágynak a félárú, ha kilép az egyetemről. Megkérdezte a főnökét, Poller Imrét: tényleg kilép? A tanszékvezető elmondta, egy ezredes felszólította a rektort, hogy rendszerellenes összeesküvés miatt távolítsák el az egyetemről. De nyugi, ő a párttitkár-

ral elmegy Óvári Miklós kb-titkárhoz – aki épp azelőtt volt a Polvax vendége. Óvári úgy vélte, bár Jobbágy sok hülyeséget összehordott, biztos nem ellenség, és visszavonatta a felmondást.

– Megéreztük az illegalitás ízét – mondja Pap Zoltán. – De elsősorban egy jó buliról volt szó. Ki ezért jött közénk, ki azért, mert szerelmes volt Jobbágyba. Az előkészület életre szóló élményt jelentett. A tanácskozás előtti napon megjelentek a KISZ-vezetők és közölték, hogy felszólalási jegy lesz – név, intézmény, téma! –, és ez alapján adnak szót... Ez hideg zuhany volt. Óriási lelkesedéssel, a fejünk búbjáig benne voltunk. Szervezkedhettünk volna úgy is, hogy csak ott robbanjon, de hittük, hogy kompromisszumot lehet kötni a hatalommal. Ám nekik más srófra járt az agyuk. A Befőt alkalmából kiadott Tájoló lett volna a budapesti egyetemisták és főiskolások lapja. A második szám már kizárólag a szűkített programot tartalmazta – feketében. Az előkészületekről szóló interjút már nem közölte a Közgazdász. Az egyik vitaindító 12 pontosra sikeredett vázlatában két pontot össze kellett vonni, nehogy 1848-ra vagy 1956-ra emlékeztessen a tizenkét pont... Egy képzőművészeti tehetséggel megáldott lány festett egy plakátot: narancssárga nap volt rajta vörös háttér előtt, és alá volt írva: Befőt '81. A rendezvény előtti éjszakán letiltották, mert forradalmi plakát, mondta egy KISZ-vezető. Leesett az állam. Hisz nem erről szólt! Csak hát a kalapács mindent szögnek néz.

„Lantos", 1981. március 16.: az egyetemen KISZ-ellenes a hangulat. A Befőt előkészítése suba alatt folyik, a találkozón „éles problémafelvetések várhatók". Tartótiszt: ha a FISZ szervezéséről bármilyen információ tudomására jut, soron kívül jelentse!

Először 1981. március 4-én, majd 13-án Csizmadia Ernő, a közgazdasági egyetem rektora Szarvas László pb-titkár, Ádám László KISZ-titkár jelenlétében elbeszélgetett Jobbágy Gyulával. „Olyan információink vannak, hogy az utóbbi hetekben egyetemi, illetve felsőoktatási hallgatók körében ismételten kezdeményezted a KISZ-től független ifjúsági szervezet létrehozását..." Jobbágy tagadott: „Ezt rágalomnak tartom, és szükségesnek tartanám a szembesítést azzal, aki ezt állítja..." Csizmadia Ernő: „Mai beszélgetésünket ismételt figyelmeztetésnek szántuk. Szeretnénk, ha ennek szellemében viselkednél és megtennél mindent a jövő heti rendezvények sikeréért."

– Ezen a beszélgetésen – folytatja Jobbágy – azzal is megvádoltak, hogy prágai kirándulásunk alatt nem a barátnőmmel söröztünk, hanem a lengyel Szolidaritás képviselőjének szervezési tanácsait hallgattam. A többi vádpont viszont – hogy melyik egyetemen, mikor, kivel találkoztam – mind igaz volt. Ezeket letagadtam. Az egyetemi vezetők ezt elhitték, amivel magukat is védték. A rektor viszont úgy vélte: inkább engem rúgjanak ki, mint őt.

A szombathelyi III/III-as osztály január végén egy Budapestről irányított „független demokratikus ifjúsági érdekvédelmi szervezet" létrehozásának szervezéséről szerzett tudomást. A csoport 1981. február 2-án Ilon Gábor albérleti lakásán tartott összejövetelt, melyen Jobbágy Gyula adott eligazítást a szervezet célkitűzéseiről, legálissá tételének módjáról, a szombathelyiek ezzel kapcsolatos feladatáról. (A szombathelyi jelentést csak március közepén küldték fel Budapestre.)

Március 18-án a KISZ budapesti vezetői közölték az egyetemek és főiskolák megbízható kádereivel, hogy miféle vészre számíthatnak az EFIN-en. Legyenek tehát résen, és akadályozzanak meg minden ellenséges akciót (Tétova, 1981).

1981. március 20-án, jóval a két órára kitűzött megnyitó előtt gyülekezett a tömeg a Befőtre a közgazdasági egyetem II. előadója előtt, ám a terem zárva volt. Mikor végre kinyitották az ajtókat, legalább félszázan már benn ültek, nem a terem bal, hanem jobb alsó sarkában. Még vagy nyolcszázan zsúfolódtak be. A jelenlévők mintegy harmadát a KISZ szervezte az orvosegyetemről, a rendőrfőiskoláról stb. Az elnöklő Bárd András közölte a napirendet – tanulmányi, szociális meg önkormányzati kérdések –, és bejelentette, hogy a felszólalók is ebben a sorrendben kapnak szót. Közbekiáltott egy lány: inkább kézfeltartás alapján szólítsanak, továbbá szavazzanak a napirendről. Ebből csak zűrzavar lenne – mondta Bárd. A jobb alsó padsorok megtapsolták, ő pedig gyorsan megadta a szót Sándor Péternek, a Közgáz tudszoc oktatójának, az első hivatalos szónoknak. Sándor sorolta a diákság sérelmeit (a felvételi és a képzési rendszer hibái, a demokratizmus hiánya, kevés a kollégiumi hely, az ösztöndíj elértéktelenedése, az ideológiai oktatás avíttsága stb.): „haladó volt és konstruktív". Vass Lászlót, a Közgáz KISZ-titkárát viszont kitapsolták. A hallgatóság a neki tetsző

felszólalókat éltette, az előre beszervezett vagy nem szimpatikus „dalosokat" zúgolódással – lábdobogással, fütyüléssel, kitapsolással megakadályozta a hozzászólásban (Tétova, 1981; Pap, 1985).

– Ez a kitapsolás annyira új volt, hogy nem is értettem, mi történik – mondja Vass László közgazdász, volt KISZ-titkár. – Amúgy a beszédemet előzőleg Szűcs Istvánné és Nagy Sándor KISZ KB-titkárok rendesen megcenzúrázták, de az eredeti, „élesebb" beszédet is kitapsolták volna.

– A SOTE általános orvosi karának a KISZ-titkára és csapata annyira rászervezett, hogy kuncogtunk rajtuk – idézi fel Szarvas László. – Kard ki, kard! – rontottak az „ellennek": ezek a srácok nem tudták, talán nem is értették, mi zajlik a bölcsészkaron, a Közgázon.

– Mi a Budaörsi úti kollégiumba átjáró rajkosoktól hallottuk, hogy a polvaxos társaság hallgatói érdekszervezetet kíván létrehozni – mondja Stumpf István. – Akkoriban már burjánoztak a változások lehetőségeit kutató egyetemi előadások. Jöttek is a Befőtre mindenfelől. Végül egy szakállas műegyetemista srác javasolta, hogy kellene egy független egyetemi ifjúsági szervezet. Az egészből nem lett semmi. Jobbágy Gyulát kitessékelték az országból, és talán egy-két hallgatót ki is zártak az egyetemről. (Ennek nincs nyoma – *P. Á.*) Az eset megmutatta, hogyan képes elfojtani a pártállam minden kezdeményezést. Ezután figyelni kezdtek arra, mit mond az ifjúság.

– Nem fafejűek voltunk, csak fegyelmezett bolsevikok – fogalmaz Bárd András –, akik nem engedhetik meg a párt vezető szerepének a veszélyeztetését. Az EFIN rendezésekor azt a „technikát" alkalmaztuk, amit a párt használt a nyolcvanas években a többjelöltes képviselő-választásnál: előre beültetett káderek, szervezett felszólalások, de a taktika része volt, hogy nem volt magnófelvétel, jegyzőkönyv és szavazás sem, nehogy formalizálni lehessen a történteket. Mivel semmi esély nem volt arra, hogy ellen-KISZ szerveződjön, értelmes bolsevikként arra törekedtem, hogy többre jussunk: az ülés megjelentetett összefoglalója eléggé reformszöveg.

A felszólalók az emelvény előtt sorakoztak. Közülük a 25. hozzászóló, „egy szakállas pali" hat hellyel előbbre lépett. Az elnöklő Bárd felszólította, tartsa be a sorrendet, hagyja el az emelvényt. Üvöltözés támadt. Bárd szünetet próbál elrendelni. „Tiéd a szünet! Beszélj te a

szünetben!" – lábdobogás, hurrogás, taps. A zűrzavarból végül kiemelkedett egy sztentori hang: „A kutya úristenit! Nekünk itt bizonyítanunk kell, hogy érettek vagyunk a demokráciára! Ha már elnököt választottunk, tartsuk tiszteletben!" – üvöltötte Járai Csongor bölcsészhallgató (Tétova, 1981). A hirtelen beállt csöndben a szakállas fickó visszakullogott a helyére.

– A nagyelőadó bal oldalán helyezkedett el a KISZ-es „ifjú gárda", innen kaptam a bekiabálásokat: „Mutatkozz be!" „Mit keresel ott?" – idézi fel a ma is szakállas Kelemen Gábor internetvállalkozó.

– Nem tudom, Kelemen miért „előzött" – mondja Bárd András. – Amikor Járai Csongor bekiabált, azt hittem, ő fogja bejelenteni az új diákszervezet megalakítását. Rendkívül feszült volt a hangulat.

Mivel a gyűlés elutasította, hogy szünetet tartsanak, Balog Katalin közgazdászhallgató lépett a mikrofonhoz. A viharos jelenet után ő „lassú nyugalommal, szinte magában elmélkedve" beszélt. Az előző napi közművelődési tanácskozáson szó esett az öntevékeny csoportokról. Javasolta, szavazzanak arról, hogy létesüljenek-e az egyetemen érdekvédelmi csoportok, netán öntevékeny politikai csoportok is? Bárd azt mondta: mivel a hallgatóság nem képvisel semmilyen csoportot, sem alapszervezetet, a tanácskozásnak nincs döntési joga. Azt gondoltam, jegyezte meg a lány, hogy ennyi ember már dönthet, és viharos tapsot kapott (Tétova, 1981). A másik interpretáció szerint ez a „kis mafla kijött és elrebegte, hogy annyiféle ifjúsági dolog van, miért nem lehet a KISZ mellett is saját kis izéket alakítani..." (Pap, 1985).

„Lantos": „Délután 15.45-kor felvetődött a gondolat, hogy létre kellene hozni egy KISZ-en kívüli szervezetet. Az előterjesztő közgazdász hölgy nem rendelkezett olyan beszédkészséggel és olyan emberi hatómechanizmussal, ami által keresztülvihette volna akaratát."

A gyönge beszédkészségű „közgazdász hölgy", Balog Katalin az amerikai Yale Egyetem filozófia tanszékén másodprofesszor:

– Úgy rémlik, Szent-Iványi Istvántól értesültem a készülő Befőtről, és arról, hogy ők a bölcsészkaron próbálkoznak egy új diákszervezet alapításával. Istvánnal ellenzéki ismerősök révén kerültem össze. Ő már akkor is igazi politikus és szervező volt, és nagy lelkesedéssel fogalmazott alapszabályokat, beszédeket, kiáltványokat. Pis-

ta adta az écát nekem is, meg még néhány embernek a Közgázon, hogy kellene „valamit csinálni” a Befőtön. Jobbágy Gyulát nem ismertem, és a Közgáz Klubtól igyekeztem magam távol tartani. Talán csak politikai finnyásságból vagy sznobériából. Viszont sok mindenkit ismertem az úgynevezett ellenzékből, kicsit szamizdatoztam is, „repülő egyetem”, bulik, aláírások stb. (A III/III-as osztály nyilvántartása szerint: Balog Katalin „ellenzéki beállítottságú személy”, Dalos György kapcsolata – *P. Á.*) Mindenütt kívülálló voltam, aminek nyilván lelki okai is voltak, továbbá az, hogy a politika sosem érdekelt igazán, illetve csakis erkölcsi és egzisztenciális kérdések formájában. Noha 1983–84 táján egyszer megfordultam a Gyorskocsi utcában egy ’56-os megemlékezés miatt (ahol többek közt Krassó György mondott beszédet), nem voltam túlzottan bátor, nem kívántam fogdába kerülni. De a „hivatalos” Magyarországot tiszta szívből utáltam, részben talán az ’56-os forradalomban érintett családom miatt. Nekem nem voltak vezetői ambícióim, és a szervezetekkel sem szimpatizáltam igazán. De egyetértettem azzal, hogy most már az egyetemistáknak is hallatni kell a hangjukat. A Befőtről elsősorban az jut eszembe, hogy nagyon izgatott voltam. Egy alternatív diákszervezet alapítására tettem javaslatot. Nem azért, hogy igazán létrehozzák, és én abban aktívan közreműködjek – azt hiszem, ezt nem is tettem volna –, inkább csak azt akartam nyilvánosan kimondani, hogy a KISZ nem képvisel minket. Ennek a közlése számomra inkább becsületbeli kérdés volt, mint politikai. Meglepett, mennyi mindenkit tett boldoggá a hozzászólásom, hogy hányan gratuláltak. Azt hiszem, a Befőt után, nem pedig előtte, a KISZ-es vagy belügyes elvtársak megfenyegettek. Nem zavart, hogy végzés után nem fogok jó állást kapni, mert nem áhítoztam rá. Arról nem volt szó, hogy kicsapnak az egyetemről. De ez sem zavart volna túlzottan. Nem szerettem a közgazdaságtant. (Most filozófiát tanítok.) Ennyit erről a régi eseményről.

A gyűlésen a szünet után szót kapott a szakállas műegyetemista is. „Lantos”: „Izgatottan, el-elcsukló hangon beszél: Ide a programfüzetbe azt írták, egyetemista- és főiskolás-találkozó... Mit keres akkor ez itt? – az emelvény fölé függesztett, hatalmas KISZ-emblémára mutat. Magyarország lakosságának csak tíz százaléka kommunista. Itt sem lehet több...”

– Negyedéves voltam a közlekedésmérnöki karon, és talán másodéves a bölcsészkar szociológia szakán – folytatja Kelemen Gábor. – A műegyetem már nem érdekelt, csak letettem a vizsgákat, akkor a bölcsészkar volt a legnyitottabb hely. Annak idején művészeti vonalon voltak a legérdekesebb próbálkozások – például a Szkénében. A művészeti klubokban mindenről szó esett, de azért ezek sem a harcos szembenállás fészkei voltak, csupán szerették volna megérteni a helyzetet. Baráti társaságunk késve érkezett a Befőtre, a terem tele volt, leghátul álltunk. Az ellen-KISZ szervezésének a hírét hallottam, nagy durranást vártam, de „az előadás” nem azt hozta, amit a „műsorfüzet” ígért. Nem volt semmiféle koncepcióm egy független ifjúsági szervezet feladatáról, csak abban bíztam, hogy kilépünk a szürke unalomból. Ma sem tudom, mit lehetett volna akkor tenni. Negyedszázad távlatából nem emlékszem a felszólalás részleteire, arra sem, miért mentem előrébb a sorban. Most jut eszembe, a teremben volt valami dekoráció, talán egy KISZ-jelvény, amire felmutattam, és megkérdeztem: mit keres ez itt. Meglepő módon semmi retorzió nem ért. A szakállt nem lázadásból viseltem, megnőtt, és úgy hagytam. Ennek akkor már nem volt akkora jelentősége sem, mint mondjuk a hosszú hajnak. Különösebben aktív szerepet később sem játszottam, mindig csak „közönség” voltam.

– A tanácskozáson mindenki szót kapott este tízig, de nem jelentkezési sorrendben – mondja Bárd András –, a válaszképes felszólalókat tartalékoltam. – Egyébként hat óra után a résztvevők – látva, hogy befulladtak a remények – kezdtek elszállingózni, a végére legfeljebb háromszázan maradtak.

– Hamarosan kiderült, hogy ez az egész összejövetel nem több egy talkshow-nál: semmiféle felhatalmazása nincs, semmiről nem dönthet – mondja Szent-Iványi István. – Bárd Andris kártyázott a felszólalási jegyekkel. Ismerhette a nevem, tudhatta, ki vagyok, talán emiatt is nagyon későn kerültem sorra. A független érdek-képviseleti szervezetről beszéltem, amit mi magunk nem neveztünk FISZ-nek, de tudtuk, hogy ez lesz majd belőle.

– Amikor Koncz Péter mankóval kibicegett a színpadra, kitépték az erősítőből a mikrofont, hogy elnémítsák – idézi fel Pap Zoltán. – Egy világ dőlt össze bennem, hogy ilyen hihetetlenül naivak voltunk.

A többpártrendszer ellenére ma is hasonló helyzeteket élek meg, ezért is tartom magam távol a politizálástól. Azért a Befőt a hatalom számára is járt bizonyos következtetésekkel.

– Az, hogy kihúzták az erősítőből a mikrofont, előfordulhatott, de nekem a műszaki dolgokhoz nem volt hozzáférésem – mondja Bárd András. Koncz Péter közgazdász szerint a BM-összekötő volt a tettes: – Hangosabban kezdtem beszélni, de már nem tudom, mit mondtam.

– A Befőt napján úgy indultam el hazulról, ha egy órán belül nem telefonálok, mozgósítsák apám minden munkásmozgalmi ismerősét – folytatja Jobbágy, akitől előtte többen kérdezgették: „Mi van, Che Guevara?" – A felhívás a független szervezet alapítására nem az én számból hangzott el, hanem Balog Katalin mondta ki, akit lehurrogtak. A Befőt elbukott. Noha több egyetemen végigvitatkoztam az egész februárt, ők nem merték vállalni a színrelépést. Szövetségesek nélkül pedig nem sikerülhetett, amit terveztem. A Befőtön az egyik oldalamon Széll János kollégám ült, a másikon a tanszékvezető Poller Imre. Megmondták, ha megszólalok, agyonütnek. Pedig ekkor még nem is tudták, hogy a szervezkedésre vonatkozó vádpontok igazak.

– A KISZ rátenyerelt a tanácskozásra – idézi fel a Befőtről tanulmányt író Pap Zoltán. – A felkészített hozzászólók túllőttek a célon. A SOTE bigottságára jellemző, hogy a szereposztásig elmentek: dolgozza ki a témakörét, mutassa be a felszólalását! A Befőtön elég volt csak a SOTE nevét kiejteni, már felhangzott a fütty.

Valószínű, hogy az ekkor másodéves Kövér László részt vett a Befőtön, Orbán Viktor ekkor még az érettségire készült...

„Lantos" tartótisztje a Befőtről azt jelentette: „A március 20-án 14 órakor kezdődő találkozón részt vett Balogh (így! – *P. Á.*) Katalin közgazdászhallgató. Kelemen Gábor műegyetemista a közművelődési iroda létrehozására tett gyenge kísérletet, azonban a hallgatóság pozitív része ezt meghiúsította." „Lantos" nem volt ilyen optimista. Szerinte a Befőt előtt olyan presszionálásban volt részük az aktivistáknak, ami mérsékelte a viták hevét. Bár az igazán kemény összeütközés elmaradt, „most már minden budapesti felsőoktatási intézmény tudja, hogy van diákellenzék". Március 28.: „Megkülönböztetett figyelemmel kell kísérni a »klubbos csoportot« ... Ez a kör szervez jövő héten Illés-bulit" (ÁBTL).

– Én azt reméltem, hogy a lengyelországi események erősíteni fogják a reformpártiakat a pártvezetésben, és engedélyezni fogják független szervezetünket, hogy megelőzzék a lengyelhez hasonló krízisek kialakulását – foglalja össze utólag a történteket Jobbágy Gyula. – Optimista és magabiztos voltam, azt hittem, nekem még ez is sikerülni fog. Kiderült, hogy fejjel rohantam a falnak. A pártvezetés egyáltalán nem úgy értékelte az eseményeket, mint ahogy azt én reméltem. Sokkolóbb volt, hogy a bölcsészek, jogászok, műszakisok – egyszóval az egyetemisták és főiskolások – éppúgy megrémültek a független szervezet ötletétől, mint a közgázosok két évvel korábban. Tragikus volt, hogy nem sikerült tömegeket állítani az elképzelt szervezet mögé. Ettől lebénultam. Úgy éreztem magam, mint Auguste Blanqui, aki mindig néhány nappal a forradalom előtt robbantotta ki a saját forradalmát, így az összes valódi forradalmat a börtönben töltötte. Rá kellett jönni, hogy rossz volt az időzítésem. Minket a Közgázon a reformpróbálkozások már nem érdekeltek, ezeken túl voltunk. Mivel nem kaptunk támogatást a többi egyetemtől a radikális megoldáshoz, teljes letargiába estünk. Ám úgy tűnik, hogy ez a mi kis „hamvába halt szervezkedésünk" más egyetemek diákjait mégiscsak felébresztette, az otthoni terepen folytatták a küzdelmet. Mi azonban, akik egyszer már eljutottunk oda, hogy KISZ-től, párttól, egyetemtől független szervezetet alapítunk, a hallgatói képviseleti rendszert nem tekinthettük programnak. Igazi változást, igazi függetlenséget akartunk.

A kb-titkár Óvári Miklós büszkén jelentette (MSZMP KB-ülés, 1981. március 26.), hogy a KISZ-től független érdekvédelmi diákszervezet lengyelországi mintára történő létrehozását „sikerült megakadályozni". Annak mámorában, hogy a FISZ-ből fityisz lett, az MSZMP Titkárság nem engedélyezte az egyetemisták réteglapját (ekkor volt a Tiszatáj-ügy is), valamint a közös budapesti egyetemi klubot és a mozit sem – „helyiséghiány miatt". De azért – akár a társadalom egészét – a diákokat is próbálták „megvenni". Noha három évvel későbbre tervezték, felemelték az ösztöndíjakat. A néhány héttel később sorra kerülő egyetemi KISZ-küldöttgyűlésekre pedig a pb-tagok is ellátogattak... Az EFIN-t a KISZ évről évre megrendezte, de leginkább már csak a riadalomból élő Cég emlegette Befőtként.

– Primitív felfogás, hogy a Befőt a Fidesz előképe – mondja a hajdani vezérszónok, Sándor Péter, a közgazdasági egyetem adjunktusa. – Ez az MDF-nek, vagy inkább a Szabad Kezdeményezések Hálózatának lehetne az előzménye, de az sem, hiszen sem eszmei-tartalmi, sem stílusbeli rokonság nem mutatható ki. Ez egy epizód volt, amiből senki sem építkezett.

Kár. Jobb lett volna, ha nem vész el például az underground bohémsága, kulturáltsága. Másrészt viszont a Befőt és a Fidesz annyiban mégis rokon, hogy a KISZ kritikája fűtötte őket, céljaikat részint a Kommunista Ifjúsági Szövetséggel szemben határozták meg. Kövér László is azt mondta, hogy a Befőthöz kell visszanyúlni a válaszhoz arra kérdésre, hogy alakult meg a Fidesz... (Pesty, 1988).

Egy héttel a Befőt után, 1981. március 26-án fellépett a Sportcsarnokban az 1973-ban feloszlott és egy koncertfilm kedvéért újból összeállt Illés-együttes. A film rendezője, Koltay Gábor felkérésére Jobbágy és csapata szervezte a koncertet. (Ez az Országos Rendező Iroda monopóliuma lett volna, és legfeljebb száz forint lehetett volna egy jegy, ők pedig százötvenért adták – többek között ezért sem akarták az előadást engedélyezni.) Jobbágy korábban már rendezett kétnapos rockfesztivált a Piramis, Beatrice, Hobo stb. részvételével. Úgy vélte, előre kell menekülni: amire eladtak pár ezer jegyet, azt már nem lehet betiltani... A Neoprimitív együttes rajongója, Bródy János a régi barátja volt, ő ismertette össze Koltayval. A koncertre egy évvel előre elkészítették a plakátokat. A Befőt idején közölték, hogy nem kapnak rendőrségi engedélyt, de Koltay ezt el tudta intézni a Budapesti Pártbizottság első titkárával. Koltayt figyelmeztették a rendőrök, hogy tudja-e, mit akar Jobbágy?

– Mikor a koncert előtt kimentem a mikrofonhoz bejelenteni, mennyi idő múlva kezdünk – mondja Jobbágy –, úgy néztek rám, mint akik csodára várnak, döbbenetes volt látni az arcokat. De nekem semmi más célom nem volt, mint a koncert megrendezése.

– A filmnek már az ötlet megszületésekor botrányszaga, „ellenrendezvény" híre volt – idézi fel Koltay Gábor filmrendező. – Jobbágy Gyuláék számítógéppel választották ki a tízezernyi jelentkezőből a Sportcsarnokba beférő szerencsés kétezret. Aztán otthon felhívott egy rendőrtiszt, hogy találkozzunk a Szabadság Szálló presszójában, és ott élénken érdeklődött, hogy a „Ha én rózsa volnék" és Tolcsvayék Nemzeti dala szerepel-e a programban. Természetesen szerepelt, de azt feleltem, hogy még nem alakult ki a műsor. Kérte, ha elkészül, adjak egy példányt. Elhangzott egy számomra teljesen érthetetlennek tűnő figyelmeztetés is, miszerint az egyetemisták valamiféle kiáltvány felolvasására készülnek. Ez teljes képtelenség: a koncertet én tartom kézben! A válasz: „Ha valaki felmegy a színpadra, Bródy vagy Szörényi nyilván nem fogja lelökni!" Este a többiekkel együtt jót röhögtünk a „szervek" idegességén. Gyula szerepét a Befőtben nem ismertem. A belügy összekombinálta ezt a koncerttel. Lehet, hogy ezért csúszott a rendőrségi engedély kiadása, miattuk volt ekkora a rendőri felhajtás. A leírt műsorból kihagytam a kérdéses számokat, és ezt a „kozmetikázott" programot adtam át a belügyeseknek. Még kérték, ha mégis történne valami, arról kapjanak felvételt. Ezt könnyűszerrel megígértem, hiszen le is foglalhatták volna az egész filmet.

Mivel vészesen közeledett a koncert időpontja, nyugtalanított, hogy nincs engedélyünk. Egy reggel Szörényivel és Bródyval hármasban elmentünk a Budapesti Pártbizottság első titkárának, Maróthy Lászlónak a segítségét kérni. A székház előtt szolgálatot teljesítő munkásőr el akart bennünket küldeni, de mi megvártuk Maróthyt, aki már 8 óra előtt megérkezett. Meglepődött, hogy várjuk, de barátságosan felhívott bennünket az irodájába. Ott röviden előadtam neki a helyzetet. Maróthy jótállt értünk Horváth István belügyminiszternél. Telefonáltak is a XIV. kerületi rendőrkapitányságtól, hogy mehetünk az engedélyért. Ezt stílszerűen Jobbágy Gyuszi hozta el.

– Maróthy Lászlót nem reggel leptük meg. Fenét! Koltay jól ismerte őt, és szólt, menjünk el hozzá – mondja Bródy János zeneszerző, szövegíró, előadóművész. – Maróthy valami olyasmit mondott, hogy a koncerten ne legyen semmi bejelentés. Azt azért elmondjuk, hogy az Illés-zenekar összeállt, feleltem. Talán Jobbágy Gyulára is tett valami utalást. Őt meggyanúsították, hogy ezt az alkalmat fogja felhasználni annak a bejelentésére, hogy létezik egy független diákszervezet. Gyuszinak nem volt semmilyen sanda szándéka, csak a közgazdászok mozgolódása és a koncert is gyanús volt, ezért összekapcsolták a kettőt. Nekem már 1973-ban megtanították a leckét. A miskolci popfesztivál után államellenes izgatás gyanúja miatt rendőri

felügyelet alá helyeztek, néhány hónapra kivontak a forgalomból azzal, hogy úgy vigyázzak, azt is számon tartják, ha lányokat izgatok. Ezért aztán én huszonöt éve minden koncertet azzal kezdek, hogy szeretettel üdvözlök mindenkit, aki jegyet váltott, és azokat is, akik nem váltottak, mégis itt vannak. Ezt nevetés fogadta akkor is, most is...

– A rendőrség értelmetlenül túlbiztosította a helyszínt – folytatja Koltay. – Már az Istvánmezei út és a Dózsa György út kereszteződésében kordont húztak, ellenőrizték a jegyeket, sőt magam is láttam, ahogyan a belógni akaró, kerítésen átmászó fiatalokat kutyákkal szedették le a rácsokról. Hisztérikus volt a hangulat. A forró hangulatú est felvétele lett az alapja a Koncert című első mozifilmemnek.

A sikerek megfeküdhették a politika és a rendőrség gyomrát. Fölösleges hisztériájukat nem tudták megbocsátani sem a Befőt, sem a koncert rendezőinek.

– A lengyelországi események belejátszottak, hogy a hatalom félt az egyetemistáktól, tegyük hozzá: joggal – mondja „Irma". – Már a Befőt előtt betiltották kétszer is a Polvax Klubot. Kétségbeesve próbáltam támogatót szerezni az egykori meghívottak között. Berecz János és mások is elhajtottak. Egyedül Horn Gyula mondta kétszer is: „Nyugi, fiúk, a Polvax nem ellenforradalmi hely, nem lesz semmi baj!" És tényleg jött telefon az egyetem vezetésétől, hogy mehet tovább... Az utolsó szeget a Befőt verte a Polvax koporsójába. Nem hívhattuk meg vendégnek a püspöki kar elnökét, az amerikai nagykövetet, Hegedűs Andrást, és betiltottak egy több hónapos munkával előkészített nemzetközi fórumot, amelyen a Le Monde bécsi tudósítója, a varsói Polytika vezető publicistája, a Pravda és a L'Unita budapesti tudósítója, valamint a rádió varsói tudósítója vitatkozott volna Lengyelországról és az enyhülésről. Már megvoltak a vendégek repülőjegyei, a szinkrontolmácsok is. Vitát terveztünk az egyetem oktatóival a marxista képzésről, de nem tartották időszerűnek. A „programegyeztetésen" olyan sok témát és nevet húztak ki, hogy ez a Polvax elszürküléséhez vezetett volna, ezért 1982-ben leálltunk. Jobbágy Gyuszi „ösztönzött" kanadai ösztöndíjazása után, 1983-ban még sikerült feléleszteni a klubot Poltár néven, de 1984-ben ez is kimúlt.

„A Befőt kapcsán a klub túlságosan is beleártotta magát a politikába – írta 1981 értékelésében Jobbágy Gyula –, a hisztériából, a gyanúsítgatásokból, és mindabból, amit átéltünk, sokat tanultunk." A Közgáz Klub „ma is Budapest első számú egyetemi klubja". Március közepétől minden egyes program megszervezése politikai erőpróbává vált. „A klub közösségi életét a gigantikus vállalások és programok háttérbe szorították és megmérgezték... Ezért ebben a félévben egyetlen fesztivált sem fogunk rendezni. Megszüntetjük a Polvax szervezését. Minden erőnket a klub belső életének megszervezésére, az elsősök beszervezésére, a délutáni klub megszervezésére és a szombat esti klub fellendítésére fogjuk fordítani."

„Lantos" jelenti, 1981. április 23.: Felborzolta a kedélyeket, hogy a Polvaxot állítólag betiltották. 1981. október. 26.: Felmerült a Befőt ismételt megrendezése határozottabb célkitűzésekkel, az 1956-os MEFESZ céljai alapján. 1981. november 23.: Az Ifjúsági Parlamenten B. Kiss Tamás felszólalásában kijelentette, hogy rendkívül nagy bizalmatlanság tapasztalható a párttal és a KISZ-szel szemben. Oláh László élesen támadta az oktatást, a tananyagot, az oktatókat. 1982. március 5.: A Jobbágy Gyula köré csoportosult hallgatók gyakorta találkoznak. A Ráday-kollégiumban megalakult a Ráday Klub. 1982. április 1.: Jól fésült volt az idei Befőt, éle letompult...

A Befőt és a koncert után nem tudták, mit kezdjenek Jobbágy Gyulával. Osztályvezetői állást ajánlottak neki például a filmgyárban, a lemezgyárban, hogy kiemeljék az egyetemista körből. Megvádolták, hogy szocializmusellenes nézeteket tanít. A diákjai tanúsították, hogy ez nem igaz. Volt osztályfőnöke – igazgatóként – történelemtanári állást akart adni neki, de pártfegyelmit kapott. Aki kutatói állást ajánlott, az is hasonlóan járt. Lassan senki sem merte pártját fogni. 1981 decemberében levélben kérdezte meg Szarvas Lászlótól, az egyetem pb-titkárától, hogy milyen alapon nyilvánították politikailag megbízhatatlannak. „Ki és mikor döntött úgy, hogy az ország egyetlen felső- vagy középfokú tanintézetében sem vállalhatok tanári állást – noha ezt képesítésem lehetővé tenné?" Kérdezte ezt azért, mert a pártbizottság munkatársa nem javasolta a Fővárosi Tanács Művelődésügyi Osztályának, hogy Jobbágyot tanárként alkalmazzák.

– A levélre nem kaptam választ – közli Jobbágy. – Már előzőleg ki akartam menni Kanadába tanulni, de a válaszpapírokat nem kézbesítették. Aztán egyszerre kihozta az egészet a postás. A jólelkű, buta K. G., a Közgáz egyik BM-összekötője és egy ezredes szervezte meg a kiutálásomat az országból. Az ezredes üvöltözött velem, aztán halkabbra fogva felajánlotta, ha leállítom magam, olyan útlevelet kapok, ami a határátlépéskor lejár, vagyis soha többé nem jöhetek vissza... 1982 őszén Kanadában a titkosszolgálat fogadott. Mindent tudtak rólam. Ott taníthattam, méghozzá a torontói egyetemen politológiát, tizenegy éven át. Nagyon jó volt, ha a honvágytól néha össze is szorult az ember torka. Szerencsére a szüleim meglátogathattak. Apámnak a rendszerváltásig az volt a véleménye, hogy ellenség lettem, pedig nem jobboldali nézeteket képviselő szervezetet akartam létrehozni. Annyira szégyellte a velem történteket, hogy egy évig nem ment ki az utcára. Öcsém a budapesti KISZ-bizottság titkára volt, és 1982-ben kirúgták: „miattam" lett tisztes életútja.

„Dalos" (mint kitudódott, Vikidál Gyula énekes), 1982. március 9.: a Közgázon kísérleti stúdiót működtet Jobbágy Gyula minden héten hétfőn 7 órától este 11 óráig. Az értékelő tiszt szerint: az engedélylyel nem rendelkező beategyüttesek politikailag ellenséges hangvételű dalokat adnak elő. A zsűrit képviselő Neoprimitív együttes tagjai ellenséges tevékenységük miatt évek óta a BM ÁV-szervek látókörében vannak. A stúdió a politikailag még kiforratlan fiatalokat negatív irányba tudja befolyásolni (ÁBTL). Jobbágy szerint az értékelő tiszt tájékozatlan volt: klubvezetőként ő valóban fellépési lehetőséghez – néha próbateremhez – juttatott minden kísérletező zenészt és zenekart (URH, Bizottság, ETA, Neurotic, Petting, Spenót, VHK stb.), de a „zsűri" ő volt egy személyben.

– Kanadából küldött kérvényeimre a rendszerváltásig nem válaszoltak – folytatja Jobbágy Gyula. – 1991-ben rehabilitáltak. A feleségem rábeszélésére 1993-ban hazajöttünk. Bár gyerekeink az itteni jobb iskolákban tanulnak, én még nem települtem haza: ingázom a két ország között. Mai álláspontom a világról ugyanúgy idegen, mint a régi volt. Kanadában is megéltem az érzést, hogy olyan erkölcsi és filozófiai kérdéseket tartok fontosnak, amelyek a politikával ütköznek.

Vendég-összefoglalás a Befőtről: „A rendezvényen részt vevő mintegy 900 főnek egyedülálló politikai élményben volt része. A felkészült és felkészített csoportok a politikai eszköztár szinte minden elemét felvonultatták, a lánglelkű, forradalmi hozzászólásoktól a technikai obstrukcióig (fütty, dobolás, közbekiabálás). A KISZ győzelmet aratott, de morálisan elvérzett a csatában" (Stumpf, 1989). „Megakadályozták az új ifjúsági szervezet létrehozását, ugyanakkor végérvényesen elveszítették az egyetemi progresszív ifjúság jelentős részének támogatását és szimpátiáját. A FISZ megalakulásának kudarca mintegy elindítója lett a középiskolás és egyetemi autonóm szerveződéseknek. A KISZ első nyílt válsága furcsa módon megerősítette a vezető rétegen belül a reformer szárnyat." (Stumpf, 1996)

Kudarcba fullasztották a Befőtet, de ősszel az ELTE diákparlamentjén elhangzott egy békefelvonulásra szóló ártatlan felhívás. És „a béke útján" 1982 közepén megalakult az első független ifjúsági szervezet – az akár külön könyvet érdemlő – Dialógus Békecsoport. „A kelet–nyugati dialógusra, a tömbök szembenállásának csökkentésére, a nukleáris leszerelésre főként egyetemistákból, középiskolásokból és fiatal szakmunkásokból szerveződött csoportok önigazgató közösségeket hoztak létre, és felvették a kapcsolatot a hasonló típusú nyugati szervezetekkel." (Stumpf, 1989) Őket is a Rakpart fogadta kebelébe. Ám olyan eretnek követelésekkel léptek fel, mint a szovjet rakéták kivonása, vagy mindkét fél teljes leszerelése. Az MSZMP Politikai Bizottsága átlátott a szitán: 1983 márciusában felfedezte a külső és belső ellenzéki törekvéseket a Dialógus tevékenységében. Amint „nyilvánvalóvá vált, hogy az imperializmus oldalán állnak", a feloszlatásig zaklatták őket.

Halál és születés, felszámolás és életre hívás: FISZ és mondjuk 405-ös Kör. 1980-ban, a Műegyetem Martos Flóra Kollégiumában Diczházi Bertalan és Nagy László alapították meg a 405-ös Társadalompolitikai Kört, „vagyis a Közgáztól jóval konzervatívabb, intellektuálisan igénytelenebb környezetben" – írta egy magánlevélben a kollégiumi igazgatóhelyettes Diczházi. (A műegyetemista KISZ-es lobbi volt a legerősebb, onnan indult Fejti György kb-titkár, Hámori Csaba első titkár, de a matematikus, közgazdász végzettségű másik KISZ első titkár, Nagy Imre is a Műegyetemen volt tanársegéd kilenc éven át.)

– A háromszázötven fős vegyészkollégiumhoz képest a Rajk kis kollégium volt – mondta Diczházi. – Hallgatóink közül jó néhányan érdeklődtek a társadalomtudományok, a művészetek iránt, lelkes Mozgó Világ-olvasók voltak. Kritikus értelmiségieket hívtunk, elkezdődött a szabad eszmecsere az ország gondjairól. Hétről hétre nőtt a klub iránt az érdeklődés, pedig nemcsak társadalomtudományi témák szerepeltek napirenden. A 405-ös tanulóteremben 50-60, a társalgóban 200-300 ember fért el, és nemegyszer voltak is ennyien, mert az előadásokat más egyetemekre is eljuttatott 50-100 plakáton hirdettük. Kerestük a társakat a többi egyetemen. Spontán szerveződés folytán létrejött a köztes nyilvánosság. Klub is voltunk, de a diákönkormányzatra, diákbizottságra is kiterjedt a kör befolyása, ezért is sok vitánk volt a pártbizottsággal, a KISZ-szel. (Az állambiztonság hat évvel később is elismerte őket: „A 405-ös Kör igen komoly társadalmi jelentőséggel bír. Óriási a népszerűsége, a nagyszámú szimpátia jellegű látogatottsága leginkább annak köszönhető, hogy a szervezők képesek olyan problémákat napirendre tűzni, amelyeket a lehető legrövidebb időn belül orvosolni kell" – ÁBTL.)

Fentebb kinagyítottunk egy diákmozgolódást szerepe és összetettsége miatt, és felvillantottuk a „lázadástörténet" szinte kizárólag a fiatalokhoz kötődő rockvonulatát is. Azt firtatták ők is – sokszor zavarosan, sőt érthetetlenül, netán ordenárén –, „ki vagyok én, miért vagyok én?". Súlyukat az is növelte, hogy a zenekarok működése és egész kultúrköre szinte az első pillanattól kezdve nemszeretem, sőt tilalmas volt. Már a nevük is lázadás. A Beatrice, a P. Mobil, a Bizottság több tízezres hallgatóság előtt tartott koncertjei egyre inkább arról szóltak: „Húzzatok el a francba!" (P. Box: „Úgy légy erős, mint kövön a kő, mint kövön a kő, ha zord az idő.") Nem mindenki értette ezt, de a hatalom érezte, ellenük csápolnak, és e szerint bánt velük.

Persze nemcsak a fiatalok keresték magukat, a helyüket. A nemzeti sorskérdésekért felelősséget érző főként értelmiségi csoportok igényelték, hogy kendőzés nélkül, nyilvánosan is elmondhassák, ami addig csak magánbeszélgetések témája volt. Beszélhessenek a tabukról. 1982-ben ezzel a céllal alakult meg az egyik legnépszerűbb „vitahely", a Rakpart Klub, amelynek a magja az 1971-től működő Béke Klubban formálódott. 1982-től a Rakpart Klub az Országos Béketanács Belgrád rakparti székházában tartotta heti összejöveteleit. A Polvaxot, majd a hagyományt folytatni akaró Poltárt megszüntették, de megalakult a Rakpart Klub, a 405-ös Kör... Ami hiányzott az egyik boltban, azt meg lehetett kapni a másikban – néha csak pult alól.

A Rakpart Klubnak Horváth Mihály (1953–1988) volt a lelke, vezetője. Ő már a hetvenes évek második felében – amikor ez még nem volt divat – nyilvánosságot követelt mindennek, ami a közügyekben az emberek szívét nyomja. Mivel egy kicsit mindig túllépte a lehetőségek határait, sokat kilincselt cenzoroknál, kultúrbürokratáknál. A legendás Rakpart Klub kezdeti fő témái: a piacgazdaság megteremtése, a demokratikus társadalom kialakulásához szükséges politikai reformok, a nemzeti kisebbségi kérdéskör. Forró hangulatú viták folytak két-háromszáz értelmiségi részvételével olyan tabukról, mint Jalta, Trianon, 1956, a környezetvédelem, a zsidókérdés vagy Bibó munkássága. Előadó volt többek között Für Lajos, Hegedűs András, Lengyel László, Hankiss Elemér, Donáth Ferenc, Bihari Mihály, Pozsgay Imre, Szabó Miklós. A Rakpart adott helyet a Dialógusnak, az első független hazai békecsoportnak. A híressé, hírhedtté vált vízlépcsővitában Vargha János felszólalása után itt alakult meg a Duna Kör, a zöldmozgalmak őse. 1984 elején a Béketanács kirakta a szűrüket, a TIT-hez kerültek. 1986 januárjában Bihari Mihály még kifejthette nézeteit a politikai rendszer reformjáról, de Demény Pál, illetve Csurka István előadására már nem kerülhetett sor. A Rakpart Klub csak 1988 elején folytathatta működését. Itt bontott zászlót az első független szakszervezet, a TDDSZ. A történelem–népművelés szakon végzett Horváth Mihályt a legújabb kori magyar történelem mellett a határon túli magyar – főképp a szlovákiai magyar – kisebbség sorsa is foglalkoztatta. Tevékenyen részt vett az ott élő fiatalok politikai, kulturális rendezvényein. A magyar demokrácia egyik legszívósabb és egyik első szálláscsinálója, a demokratikus közélet 35 éves alapító atyja az abroncsosi, szlovákiai ifjúsági táborból hazajövet motorbaleset áldozata lett 1988 biztató nyarán...

3. A PÁRHUZAMOSOK TALÁLKOZÁSA

Ha valahol valami alakul, általában társat keres. A Rajk szakkollégium önzésből is megkísérelt partnerre találni, ha másképp nem megy, szülni. Többször nekiugrottak a szakkollégiumi mozgalom elindításának, és többször feladták. Mások kísérletezéséről mondta az egyik rajkos: „Jó, jó, hogy szakkollégiumot akarnak, de honnan vesznek hozzá Chikánt?" Hiszen mindannyian Chikán Attila köpönyegéből bújtak elő.

(Nem mindegy, mikor! Chikán személyisége, valamint a közgazdaságtan és a jogtudomány különbözősége mellett elsősorban a megalakulás időpontja is különbözővé tette a két meghatározó szakkollégiumot, a Rajkot és a Bibót. A Rajkban a nyolcvanas évek társadalmi forrongása idején is inkább a szakmaiság dominált és az áttételes politizálás – mindenekelőtt a hátrányos helyzetűek felkarolása –, a Bibóban pedig a politizálás – az 1956 utáni évtizedekben egyre inkább előtérbe kerülő múltfeltárás és múltbevallás – volt a jellemző, főképp az első időszakban. A rajkosok inkább szakmai dolgozatokkal bíbelődtek, a bibósok pedig irigykedtek, hogy a közgazdaság-tudomány pezseg, a jogtudomány pedig szinte „poshad" – ami persze így nem igaz, mert számos részterülete példásan korszerűsödött. De alapvető eszmei, gyakorlati, történelmi különbség is volt a közgazdász- és jogászszakma művelési lehetőségei között. A közgazdászok a hatvanas évek közepétől fogva a gazdasági reform révén beleszoktak, belekényszerültek a reformgondolkodásba, az állandó jobbításba, változtatásba. A két szakma épp e mély eltérés miatt különbözőképpen érte meg és élte át a rendszerváltást is. A közgazdászok számára ez az előkészített folyamat betetőzése volt, a jogászok számára szinte forradalmi váltást jelentett az államforma-változás; számukra sokkal több minden változott.)

– A jogi kar dékánja, Schmidt Péter és hajdani kollégista tanáraink sokat emlegették a Nékoszt – idézi fel Kukorelli István egyetemi tanár, alkotmánybíró. – Mi is szerettük volna, ha a kollégium nem csupán munkásszálló, ahová beraktak vietnamiakat, gyógypedagógusokat, mindenkit, hanem szakmailag is ad valamit. Értelmiségivé akartunk válni, a focizások és a kocsmázások között szakmai beszélgetéseket is szerveztünk. Amikor a hetvenes években végeztünk, többben nevelőtanárok lettünk, és az egész csapat beköltözött az ELTE Budaörsi úti kollégiumába.

– Próbáltuk segíteni az új szakkollégiumok létrehozását – mondja a Rajk-alapító Chikán Attila –, de például Pécsett az egyetem közgazdasági karának Veress József igazgatta szakkollégiumát állandóan sakkban tartotta a rendőrség. 1977-ben megalakult a Budaörsi úton az ELTE Jogász Szakkollégiuma, utána a mi támogatásunkkal és részben a Rajkból átlépő hallgatókkal alakult meg saját egyetemünkön a társadalomelméleti szakkollégium.

Az ELTE Állam- és Jogelméleti Tanszékén oktatott a leendő politológusgárda több jelese (például Bihari Mihály, Kéri László, Pokol Béla). Tanszékvezetőjük, az ambivalens szemléletű Samu Mihály professzor éveken át jó partnerük volt. Ezért is méltatlan, hogy a diákok többnyire Kamu Mihályként beszéltek róla, hiszen például tanszékének összetétele is azt mutatta, bonyolultabb személyiség volt annál, semhogy egyetlen jelzővel el lehetne intézni. Jellemző, hogy meghívták tanszéki beszélgetésre Csoóri Sándort, vagy olyan „közveszélyes" személyeket, mint a Nagy Imre-perben elítélt Donáth Ferencet, de még Bibó Istvánt is.

– Bezártuk az ajtót, úgy hallgattuk az öreget – folytatja Kéri. – Ránk akkora hatással volt, hogy azt gondoltam: kötelező Bibó klaszszikus írásainak elolvasása a szakkollégiumban! Az 1945–46-os Válasz és a Valóság zárolt anyag volt, de a könyvtárakban akadtak haverjaink, akik kiadták hétvégére a köteteket. 1978/79-ben Stumpf Pistivel, Kövérrel, Gyekiczkivel Bibó cikkeit másoltuk, hogy hétfőn viszsza tudjuk vinni.

Bibó István (1911–1979) számos tanulmánya – de még a neve is – búvópatakként kísérte végig a hazai közgondolkodás háború utáni demokratizálódását. Az 1948 után elhallgattatott és 1957-ben évekre bebörtönzött gondolkodó halála szinte mindenkit összehozott, aki számított értelmiségi körökben. Barátainak és tisztelőinek meglepően széles köre, a szerkesztőbizottságot vezető Donáth Ferenctől Illyés Gyuláig, a hazai szellemi élet 72 képviselője 1100 oldalas Emlékkönyvben (1980) tisztelgett életműve előtt. A hivatalos kiadói visszautasítás után a kötet a cenzúrát megkerülve, az akkor már szokásos

módon, szamizdat kiadásban látott napvilágot. Az Emlékkönyv vesszőfutása is segítette az ellenzék szerveződését. Egy év múlva jelentkezett a Beszélő (1981. október), az első rendszeresen megjelenő szamizdat folyóirat, a demokratikus ellenzék fóruma. Chikán Attila büszke rá, hogy a lap első számában szerepelt a Rajk szakkollégium. A tudósítás szerint előadást hirdettek Bibó István életművéről: „A hivatalos szervek betiltották az estet – persze amúgy magyar módra: azt kívánták volna, hogy az előadó jelentsen beteget –, majd némi huzavona után mégis beleegyeztek, hogy megtartsák egy héttel később."

– A hetvenes években mindig voltak Marx műveit elemző körök a szakkollégiumban – mondja Urbán László –, amelyek azt keresték, hogy hol romlott el a kommunizmus eszméjének megvalósítása. 1980-tól kezdve Bibó István gondolatainak tanulmányozása vette át ezt a szerepet. Először a szamizdatban kiadott Bibó-emlékkönyvet olvastuk, aztán pedig Bibó munkáinak feldolgozására szerveztünk kurzusokat. A Rajk szakkollégiumban kulcsrendezvény volt a Bibó-est.

– Halála után fedeztük fel Bibót, és szerettünk volna róla egy előadás-sorozatot tartani Kis János, Bence György, Kenedi János, Petri György és Litván György részvételével – idézi fel Pálfi József a párhuzamosok második találkozását. (Az említettek valamennyien a Bibó-emlékkönyv szerzői, szerkesztői voltak – *P. Á.*) – 1980 novemberében, alighogy kitettük a plakátokat, máris betiltották az előadásokat. Végül Ránki György professzor felelősséget vállalt, hogy nem lesz botrány, de csak két előadót engedélyeztek, Petrit és Litvánt. Talán minden titkosrendőr sem fért be, annyian jöttek Bibó „rehabilitálására".

– A régi Rajk két egybenyíló termében sem fértek el az érdeklődők – erősíti meg Litván György is. – Petri nagyon okosan beszélt, de nem bírta hanggal, tüdővel, és a másik teremben már nem lehetett őt érteni. A hallgatóság értelmes és kényes kérdéseket tett fel. A belügy részletes jelentést készített a történtekről, amit publikáltam is.

Ebből idézünk:

„Jelentem, hogy 1980. november 28-án 19 órai kezdettel a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem Rajk László kollégiumának klubtermében Bibó István-est került megrendezésre. A rendezvény előadói voltak Litván György történész, Petri György költő, meghívott vendég volt Ránki

György, a Történettudományi Intézet igazgatója... Jelen volt a közönség soraiban Bibó István fia is. Az előzetes elképzeléssel ellentétben a hallgatóság száma elérte a 300-350 főt, azonban a kifejezetten nagyfokú zsúfoltság sem okozott hangulati vagy egyéb problémát."

Litván György egyórás előadásának első részében „ismertette Bibó pályafutásának állomásait". „Litván szinte végig egy mérhetetlen szellemi nagyságot képviselő, ugyanakkor az esetek döntő többségében meg nem értett személyként jellemezte Bibót." Petri György Bibó demokráciafelfogására koncentrált, mert egész politikai életművének a demokrácia a kulcsfogalma. „Ő az, aki negyvenötöt félforradalomnak nevezi. Nagyon jól látja ugyanis, hogy noha történtek bizonyos lényeges lépések, csak a földreformot és a közigazgatás megkezdett reformját tartja forradalmi jelentőségűnek." Bibó „mind a fasiszta, mind a bolsevik forradalmi romantikától okkal idegenkedik".

„21.35 órakor a rendezvény befejeződött" – zárul a rendőr főhadnagy jelentése.

Mivel a Bibó-estről titokban magnófelvétel készült, a „Lantos" fedőnevű egyetemista besúgótól csak értékelést kértek. Szerinte mindenki többet várt: visszafogottak, óvatosak voltak az előadások. „Kemény dolog" csupán az volt, hogy Bibó személyét szinte szentként állították be, akinek minden tette, minden megnyilvánulása becsületes, tiszta volt, következésképpen a rendszer hibázott, amikor ezt a szent embert 1956 után életfogytiglani börtönre ítélte. „Feltétlenül érdemes a szakkollégium munkáját figyelemmel kísérni. Az általam ismert személyek nézeteiben bizonyos jobbratolódás tapasztalható a szakkollégium hatására." (A jövő évben a kollégiummal kiemelten foglalkozunk – jegyzi meg egyetértően a tartótiszt.)

Az emlékest éles és sokrétű reakciót váltott ki. A rajkosok Bibóhoz is kapcsolódó büntetésként élték meg, hogy az egyetemközeli Veres Pálné utcai épületből átrakták őket a Makarenko (ma Horánszky) utcai, diákszállónak alkalmatlan, roskatag építménybe...

Sztrájkoljunk? – vetődött fel.

Az ellenzékiséget megtestesítő jogfilozófus és gondolkodó Bibó István nevét a Ménesi úti jogász szakkollégium csak tíz évvel Bibó halála után, 1989. május 4-én vehette fel. Ekkor azonban a bibói szellemiséget zászlajukra tűzők már nem voltak kollégisták...

– Amikor talán 1984-ben felmerült, hogy milyen nevet válasszanak, akkor Bibó mellett volt még két vagy három másik név is, akikre nem emlékszem – mondja Schmidt Péter professzor. – Kirakták a faliújságra a három nevet, hogy válasszanak. Mivel Bibó volt az egyetlen jogász, sejteni lehetett az eredményt. Tisztában voltam vele, hogy megakadályozni nem lehet Bibó választását, de tudtam, az ő nevét a hatalom provokációként fogja fogadni. Elmondtam, hogy én Bibót mélységesen tisztelem, kolléga is volt, államjogász. Öt-tíz év múlva, lehet, minden gond nélkül felvehetik a nevét, de ma én nem vállalnám, mert sok ellenzővel kellene szembenézniük, a hatalom reakciójáról nem is beszélve. Ha mégis őt választják névadónak, ennek tudatában tegyék. Arra is gondoltam, ha ebből botrány lesz, ez legalább elhangzott. Orbán érvelése ellenére – aminek a részleteire nem emlékszem – legnagyobb meglepetésemre a többség a halasztás mellett szavazott!

– Nem emlékszem arra, hogy szavazás lett volna a névválasztásról – cáfolja a volt dékánt Stumpf István. – Bibó neve már az alapítás után egy-két évvel felvetődött, és Jászi Oszkár volt az alternatívája. Informálisan ugyan megkérdeztük Schmidt Péter véleményét, de a névfelvételre csak 1989-ben, Gyekiczki igazgatósága idején került sor.

A Szakkollégiumi Értesítő 1984/7–8. szinte külön Bibó-szám – Szabó Zoltán emigrációban írt, ám érthetően csonkolt – cenzúrázott – portréjával, Szájer József Bibó-tanulmányával, Lukács György és Bibó István munkásságának különös összevetésével.

– Nem emlékszem arra, hogy szavazás lett volna a névről, arra sem, hogy Schmidt professzor részt vett volna a választmányi ülésen vagy a közgyűlésen, de én csak fél évvel később költöztem be a kollégiumba – mondja az akkor másodéves Fodor Gábor. – Azonban közmegegyezés volt, hogy mivel a hatalom miatt a szakkollégium nem veheti fel Bibó nevét, mi magunk között azért csak Bibónak hívjuk.

És nemcsak egymás között! Orbán Viktorról az áll a Ki kicsodában: „1983– a Bibó István Szakkollégium alapító tagja", Kövér László: „1984–88: a Bibó István Szakkollégium nevelőtanára", Molnár Péter: „A Bibó István Szakkollégium tagja". (Fodor Gábor ugyanitt csupán azt tudatja: „1983– részt vesz a szakkoll. munkájában".) Végül a kívülállók is csak Bibóként emlegetik a Ménesi úti szakkollégiumot, és bibósként az onnan kikerült politikusokat – akik végül mégsem lettek a demokrata Bibó „örökösei".

A jogász szakkollégium – azaz a Bibó – alig emlegetett elődjét Kéri László alapította 1977-ben, az ELTE 1300 férőhelyes Budaörsi úti diákszállójában. Kezdeményezése mindössze 30-35 kollégistát fogott össze, mindenekelőtt azokat, akik egy-két év után rájöttek, hogy az egyetem nem gondolkodni, érvelni, vitatkozni tanítja őket, hanem inkább arra kíváncsi, milyen az „ülőképességük", mennyit képesek bemagolni. Ők olyan együttgondolkodási formára vágytak, amely lehetőséget ad az önálló témafeldolgozásra, a képességek kibontakoztatására. Kéri tanítványa, kollégiumi nevelő- és kutatótársa (az esküvőjén rigmusokat mondó vőfély), szóval barátja, Stumpf István szintén a felsőoktatás válságát, az általános elégedetlenséget tartja a szakkollégiumi mozgalom kiindulásának. Mivel a jog a hatalom eszköze, igazi megismeréséhez társadalmi ismeretekre is szükség van. Stumpf azt sulykolta: a függetlenség egyetlen olyan forrása a tudás, amit senki nem tud elvenni tőlük. A szakkollégium elsősorban az oktatás hiányait, a társadalomtudományi ismeretek fehér foltjait kívánta eltüntetni (Stumpf, 1985). A két legismertebb jogász szakkollégista viszont úgy véli, hogy a „több éve működő szakkollégium" a hetvenes évek vége felé „önképzőkör jelleggel indult, a karon akkor fiatal oktatóként tevékenykedő Kéri László vezetésével" (Kövér–Orbán, 1987). Stumpf szerint a szakkollégium létrejöttében „a rendkívül szuggesztív, nagy tudású és sokat vállaló oktató személyén túl" jelentős szerepet játszott az oktatás kritikája is. „A tehetségesebb oktatók és a tehetségesebb hallgatók – akkor még talán belefért az idejükbe – hajlandók voltak egymással is foglalkozni", mivel „nem elegendő a jogot csak úgy tanulni, mint a hatalom egyik eszközét, tudni kéne egy csomót a társadalomtudományról, amit nem tanítottak a középiskolában..." (Kelevéz, 1993).

– Az egyetemellenes attitűd a 80-as évtized egyetemi közegében nem volt meglepő – mondja a „fiúk" oktatójából egyetemi tanárrá, 1994–98 között parlamenti képviselővé, végül alkotmánybíróvá lett Bihari Mihály. – 1981–84 között minisztériumi főosztályvezetőként 56 egyetemet és főiskolát jártam végig. A konzervatív, megcsontoso-

dott egyetemi oktatással szemben nagyon erős szembenállás élt a hallgatókban. A Közgázon vagy az ELTE szociológia szakán már a Bibó-kollégium megalakulása előtt élesen jelentkezett a kritikai attitűd és az alternatív képzés iránti igény. Magam is keményen kritizáltam a magyar felsőoktatást, azon belül a jogászképzést is. A jogszabályt magoltató oktatással szemben már az előző korosztályban is nagy ellenérzés élt. A jogászképzés dogmatizmusa, képzési válsága, a társadalmi kérdésektől elszakított jogszabálysulykolás, a buktatósdi stb., stb. ellen lázítottam én is a hallgatókat. A magyar felsőoktatás helyzete és reformja című cikkem sok vitát váltott ki.

Az 1987 tavaszán írott téziseihez a tapasztalatokat főképp a nyolcvanas évek elején gyűjtötte a szerző (Bihari, 1990). Ám a Rajk-beli válság, vagy az ELTE szakkollégiumának 1977-es megalakulása jelezte, a felsőfokú képzést már korábban is feszültségek és ellentmondások terhelték.

A jogászok Budaörsi úti ős-szakkollégiumának aktív tagja volt Kövér László és pápai iskolatársa, Gyekiczki András (jogász, szociológus, majd a Bibó szakkollégium második igazgatója):

– A pápai Türr István Gimnáziumban kettővel alattam – a húgommal párhuzamos osztályba – járt Kövér László, de mivel engem nem vettek fel az egyetemre két évig, Kalocsán együtt katonáskodtunk. Két felső ágyon egymás mellett aludtunk, és a tizenegy hónap alatt testi-lelki barátok lettünk. A katonaságnál Kövér jó túlélési technikát alkalmazott. Passzív rezisztenciával előzte meg a lelki sérüléseket. Nem szegült nyíltan szembe, de nem is próbált megfelelni: a túlélés volt a cél, hogy a személyiségét ne engedje rombolni. Mielőtt elszakadt volna a cérnája, kiröhögte őket, ezért aztán a fogdát nem úszta meg. A száznegyven fős évfolyamon nem sikerült egy csoportba kerülnünk Lacival, de a Budaörsi úti kollégiumban szobatársak lettünk, majd másodévben átköltöztünk a szakkollégiumi részbe, a C épületbe, a két évvel felettünk járó Stumpfhoz, mert az ő szobatársai kiköltöztek. Unokabátyám, Gyekiczky Tamás a filozófia tanszéken dolgozott, de volt még több olyan fiatal előadó, mint például Karácsony András, Cs. Kiss Lajos, Kéri László, akikre érdemesebb volt figyelni, mint például Samu Mihály előadásaira, veretes szovjet idézetekkel teletűzdelt jegyzeteire. A kar egyik kitűnő, népszerű oktatója, Bihari Mihály rendszeranalízis előadására hívtam Kövért. Ő arra hivatkozva nem jött el, hogy olyan embert nem hallgat meg, aki párttagként kifelé bírálja a rendszert, mert ezt csak a párton belül tehetné... Bár a katonaságnál szerzett rossz élmények megingatták Laci mély elkötelezettségét a rendszer iránt, a fejlődési folyamat elején egy ideig számomra mégis különösnek ható, meggyőződéses érveket tudott felhozni a szocializmus mellett.

Kövér László egy évtized múltán egy bensőséges nyilatkozatban megmagyarázta ambivalens érzéseit, magatartását: „Apai nagyapám a Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagja volt Pápán. Nagyanyám is szocdem volt, de 1947-ben kizárták. Az ő gondolkodásmódjuk és értékrendjük határozta meg máig hatóan világlátásomat. Az anyai nagyapám vállalkozó volt, taxis, akinek először az oroszok vitték el az autóját, később a magyarok államosították. Erről az ágról szinte semmilyen történelmi tudat nem hagyományozódott rám... Valamilyen fatális véletlen folytán a családom egyik fele a győztesek közé soroltatott, a másik a vesztesekhez, és az utóbbiak jobbnak látták, ha hallgatnak... Paradox szituáció, hogy a családnak ezt az ágát pozitív élmények érték az oroszok bejövetelét követően, míg a másik, baloldali gondolkodásút kizárólag negatív élmények." A katonaságról pedig azt mondta, hogy az uralkodni vágyók terepe. „A gondolkodó ember számára viszont elviselhetetlen az irracionalitás, a tartalmatlanság, melyre rányomja bélyegét az egyes ember megalázása. Aki úgy kerül be a katonaságba, hogy már valamelyest kialakult morális és eszmerendszere, vagy legalábbis némi fogalma van, annak elviselhetetlen, hogy nála szellemileg, erkölcsileg szemlátomást kevesebb (így! – *P. Á.*) emberek teljhatalmat gyakorolnak fölötte. A társadalom minden szörnyűsége hatványozva zajlik. Az az érzés alakult ki bennem, hogy Kalocsa – ott voltam – egy mini-Auschwitz." (Richter, 1990)

– Kövér Lacit álláspontja megvédésében szenvedélyes, konok, makacs embernek ismertem meg, aki kérlelhetetlen a megalkuvással és a gerinctelenséggel, a jellemtelenséggel szemben – folytatja Gyekiczki. – Tévedés azt hinni, hogy őt megrázta néhány tárgyból a bukás. Brahira vettük az egyetemet... Vele együtt négyen-öten voltunk a szakkollégiumi ügyek fő mozgatói. Sorsdöntő volt, hogy egy társadalomtudomány iránt érdeklődő csoportba csöppentünk. Ott olvastuk

először az 1956-os újságokat. Karácsony Andrástól megkaptam az 1956-os budapesti rendőrkapitány, Kopácsi Sándor visszaemlékezését. Revelatív élmény volt. Mikor vittem vissza neki a könyvet Zuglóba, a föld fölött jártam: úristen, én ezt tudom! Hihetetlenül stimulatív hatásuk volt ezeknek az ismereteknek. Lacival csak abban volt köztünk különbség, hogy épp mit választunk. Például Hodosán Rozi révén eljutottam Vajda Mihály demokráciaértelmezésről tartott többrészes repülő egyetemi előadására, ahol annyian voltunk, hogy még az erkélyen is álltunk. Laci nem jött el, pedig hívtam. Ketten szerveztük az 1945 utáni többpárti híradók vetítését, majd rendeztünk egy sorozatot Beszéljenek a korról a kor filmjei címmel, ahol ötvenes évekbeli magyar és lágerbeli filmeket vetítettünk. Állítom, hogy a szakkollégiumot alapító Kéri nélkül nem született volna meg a Fidesz, ami persze csak sok áttéttel igaz. Neki mániája volt, hogy egy táborba terelje mindazokat a joghallgatókat, akik a szakismereten túl a társadalom helyzetével, az ország történetével is meg akarnak ismerkedni. Sajnos az egyetem nemigen törődött azzal, hogy a hallgatók járatosak legyenek abban a társadalomban, amelynek viszonyait a jog szabályozza. Kéri érdekes lehetőségeket kínált az ismeretek megszerzésére, és odaadó volt. Ha kilépett a szobájából, hogy elmegy a hűtőszekrényhez lecsókolbászért, lehet, hogy még hajnalban is ott állt a lépcsőfordulóban és vitatkozott valakikkel.

– Bibó írásaiból fakadt az ötlet, hogy meg kellene ismerkedni az 1945–48-as évekkel. Mivel a feleségem a művelődési minisztériumban dolgozott, könnyű volt megtudni, miféle híradók vannak a filmarchívumban – mondja Kéri László. – A miniszter Pozsgaytól kellett kérni, hogy kiadják a filmarchívumból az 1945–48-as Mafirkrónikákat. 1978 őszén kezdtük ezt szervezni, hetente a koalíciós időszak nyolc híradóját hoztuk ki, és egy este ezeket vetítettük. Ez ment, amikor Kövérék elsőévesek voltak (1979/80), Stumpfék pedig harmadévesek. A híradók segítségével rekonstruáltuk a többpártrendszert: szocdem-híradó, parasztpárti híradó, kisgazdahíradó meg a Mafir-krónikák. Jól bele is szerettek a többpártrendszerbe, legalább nyolcan-tízen a koalíciós időszakról írták a szakdolgozatukat. Aprólékosan földolgoztuk a '45–48 közötti időszakot. Meghívtam Gyarmati Gyurit, aki történészként ezzel a korszakkal foglalkozott, vagy Levendel Ádámot, aki akkor lopta vissza Amerikából az 1945–48 közötti magyar közvélemény-kutatások eredményeit. A tematikáról mindig kellett valamit simlizni a dékánnak meg a pártbizottságnak, bár tudták, mit csinálunk. Amikor elkezdtük ezeket a vetítéseket, szólt a kollégiumigazgató, hogy jön egy (civil ruhás) rendőrtiszt ellenőrizni, betartjuk-e a zártkörű vetítés szabályait, a zárolt oktatási segédanyagot a bejelentett kör tekinti-e meg. Nem volt ennek különösebb jelentősége. Tudomásul vettük a helyzetet. A Szolidaritás irodalmát úgy raktuk be a könyvek, papírok közé, hogy megjegyeztük, hányadik, aztán ellenőriztük, hozzányúltak-e. A szobában cérnát húztunk ki bokamagasságban, mielőtt elmentünk... Volt, aki bekapcsolta a rádiót, amikor beszélgetni kezdtünk, de inkább kocsmában vagy a pénteki focinapon tárgyaltunk meg bizonyos dolgokat, ahogy még a politikai bizottsági tagok is sétálni indultak néha... Köztünk ennek az egész „bújócskázásnak" nem volt olyan fontossága, mint a demokratikus ellenzék körében. Tudomásul vettük, hogy adott egy körülhatárolt játéktér, ahol az állambiztonságiak szemmel tartják a szereplőket, és érzékeltetik is: ők „mindent" tudnak.

Ha nem is mindent, százszor többet, mint aminek bármi értelme volt.

Ugyanez volt az alapállás a Rajk László Szakkollégiumban is.

– A hetvenes évek elején néhány kollégista maoista könyvecskéket hozott a kínai követségről, őket – nem rajtam keresztül – felkeresték, de semmi következménye nem lett az ügynek – idézi fel Chikán Attila. – Hasonló volt a helyzet, amikor Szűrös Mátyás közgazdászhallgató fia Franciaországban maradt és az idegenlégióba állt. Ezen a túrán a fiú rajkos évfolyamtársai is részt vettek, és ekkor őket is kikérdezték. Négy-öt alkalommal felkeresett az egyetem BM-összekötője, K. elvtárs – konkrét cél nélkül. A beszélgetésen több diák is jelen volt, és remekül szórakoztunk a „magasröptű" eszmecserén a kollégium működéséről. Tudtuk, hogy az állambiztonság létezik, dolgozik, de nem vettünk róla tudomást, nem foglalkoztunk vele, nem is gyanúsítottunk senkit.

(Pedig „Lantos" sokszor dalolt róluk. 1983 márciusában például azt jelentette, hogy a szakkollégiumban „vizsgálják a jugoszláv gazdasági önigazgatást és folyik egy magyar helyzetre vonatkozó modell kidol-

gozása". Március 16-án Horváth István belügyminiszter volt a Közgáz Poltár Klub vendége, „Lantos"-t megbízták, hogy szimatoljon. Nem tudni, miért, csak hetek múltán jelenti, hogy az ellenzéki társaság állandóan halkan kritizálta a minisztert. Májusban újra jelent – és innen utoljára: briliáns volt a belügyminiszter, nagyon szimpatikus és meggyőző, a másik vélemény szerint briliáns, de a mellébeszélésben. „A hallgatók többsége túlzónak találja, hogy az ellenzékiek egyetemi rendezvényt használnak fel politikai nézeteik hirdetésére." Új tartótisztje kijavítja az „előzzőekben" a két z-t egyre... Bár „Lantos" többször kifejtette, hogy szeretne a Belügyminisztérium állományában dolgozni, végzés után ahhoz a vállalathoz került, amelynek az ösztöndíjasa volt. Hogy ingyenes szolgálatára ott is igényt tartottak-e, nem tudjuk.)

Visszatérve Kériék szakmai munkájára: – A Stumpf, Becsey, Lukács, Fejes, Wéber csapattal végigvettük, hol, hogyan ütött be a szocialista átalakulás, majd következtek a lázadástörténetek: 1956, 1968, 1980. Ez ment 1980 tavaszáig. Arról nem tudtam, hogy a rajkosok is tartottak ilyen vetítéseket.

– Kéri kezdeményezésére két féléven át vetítettük az 1945–48-as híradókat, és én melléjük tettem az adott időszakra vonatkozó közvélemény-kutatásokat – mondja Levendel Ádám. – A vetítéseken körülbelül tizenöt törzstag lehetett, és alkalmanként még vagy öten bejöttek. Csupa csillogó szemű fiú az 1945–48 közötti időszakról beszélgetett. Élő közeg volt, ezeket a gyerekeket érdekelte a világ. Stumpffal, Áderral ott találkoztam. Vetítettünk nagy filmeket is; a Tűz van, babám! nem ment a moziban, itt igen. Egy filmet százan is megnéztek. 1981-ben volt az 1956-os forradalom huszonötödik évfordulója, ekkor ment a tévében Berecz János kb-titkár sorozata az „ellenforradalomról", ami írásos változatban a Népszabadságban is megjelent. A Tömegkommunikációs Kutató Intézet reprezentatív felmérést készített, hogy mi az emberek véleménye az 1956-ról festett képről. Ebben a kutatásban ezek a kollégista, szakkollégista fiúk voltak a kérdezőbiztosok, majd közösen értékeltük az eredményeket. A kétszáz oldalas belső tanulmányban egyszer sem írtuk le az ellenforradalom szót... Ezek voltak a kor pici játékai.

A filmhíradók rajkosok rendezte bemutatóira Chikán Attila így emlékezett:

– 1979-ben szerettünk volna hozzájutni az 1949–50-es filmhíradókhoz, de megfelelő indokot kellett találni a kérelemhez. Valaki kitalálta, hogy harmincéves a tervgazdaság, és a híradók vetítésével szervezzünk – technikai okok miatt a Münnich Ferenc Kollégiumban, velük közösen – egy tervtörténeti kurzust. Így tudtuk megszerezni a híradókat, és a vetítés után a történész Szabó Miklós meg Pető Iván kommentálta őket. A baj ott kezdődött, hogy a vetítésen megjelentek a demokratikus ellenzék tagjai is – ha jól emlékszem, például Kenedi, Solt Ottilia –, ezért felfigyeltek ránk, és betiltották a kurzust. Az illyési gondolat vezérelt bennünket: a lényeg, hová tartunk... Bamba képpel rendeztünk még egy vetítést a Rajkban, mondván, azt hittük, csak a Münnichben nem lehet, holott a helyszínt figyelemelterelésként is választottuk. „Mindig tudni kell mondani valamit!" – ez volt az egyik jelszó. A puha diktatúráról már azt gondoltuk, olyan, mint a gumiszoba. Ha az ember ki akar törni és nekiugrik a falnak, csak fenékre esik, a fejét sem törheti be.

Legfeljebb az a veszély fenyegetett épp ekkortájt, hogy a kollégiumban a szélsőségesek és a mérsékeltek egymás fejét verik be. Ami meg is történt: a szélsőséges radikális vonal fellépése olyan súlyos konfliktushoz vezetett, hogy összeverekedtek. Kiváló emberek voltak a radikális fiatalok is, de a diákbizottság- és a nevelőtanár-választáson a mérsékeltebb vonal nyert, elkezdődött a konszolidáció.

Akadtak persze olyan párhuzamosok is, amelyek a végtelenben sem találkoztak. Miközben a Közgázon épphogy elcsitultak az 1981-es Befőt hullámai, az ELTE hallgatói „királyválasztásán" a bölcsészek alpárinak is nevezhető módon Walesának nevezték el jelöltjüket, és minden elképzelhető módon gúnyt űztek a lengyel forradalomból, a Szolidaritás Szakszervezetből. Hodosán Róza és Kövér László is felszólalt ez ellen a kari gyűlésen, minden foganat nélkül (Hodosán, 2004).

Az ELTE Budaörsi úti mamutkollégiumát az első hazai antibébitabletta neve után a diáknyelv csak Hotel Infecundinként emlegette. A komfortosabb lepényépület egy szintjét lefoglalta a Kéri-féle szakkollégium – ez lett az „intelligencia szint" –, mivel az együttlakás a baráti kapcsolatokon túl szakmailag is kamatozhat. A bejáratott rendet felrúgó költözésüket a többiek ellenszenvvel fogadták, hiszen a C

épületben a szobáknak fürdőszobájuk és teraszuk is volt. A külső támadás nem összekovácsolta, hanem bomlasztotta a szakkollégiumi társaságot, állapította meg Stumpf. Szerinte az ős-szakkollégium szakmai tevékenységéből jóformán kimaradt a jog. Bár a hallgatók tudták, hogy a jogból kell megélniük, távolságtartással kezelték e tudományt, főképp pedig a jogi kart. Így a szakkollégium többnyire azoknak volt igazán az otthona, akik „mélyebb társadalomtudományi ismeretekre vágytak, és... nem akartak jogi pályán elhelyezkedni" (Stumpf, 1985). Skizofrén helyzet: „Nem akarok jogász lenni, de más nem lehetek." (A probléma megoldatlan maradt, amíg a Fidesz-alapítók nem távoztak a kollégiumból.)

– Stumpf rendkívül törekvő, szorgalmas, ambiciózus fiatalember – mondja Gyekiczki András. – Hercegkúti gyerek, Sárospatakon végzett. Hihetetlen munkabírása volt, áttanulta a napot, és esetleg egy lumpolás után másnap valami téesz-melléküzemágban csirkeszállítást szervezett, ami embertelen munka volt. Az érvényesülés útján nem voltak skrupulusai, már az egyetemen belépett a pártba. Hihetetlen erővel próbálta képezni magát. Élenjárt a társadalomtudományokban használatos kódrendszer, a metanyelv elsajátításában. Igyekezett ezekből a szakkifejezésekből minél többet használni. Kérivel együtt vallotta, a szakkollégiumi létforma lényege: nyitottnak lenni a tájékozódás minden formájára. 1980-ban két hallgató meghívta a szakkollégiumba Konrádot és Csoórit – az invitálóikat kivágták a kollégiumból. Az óvatos Pisti ilyen ügyekbe nem keveredett. Ám az újságíró Ipper Pállal már ő vezette a beszélgetést. Az egyik hallgató megtámadta a vendéget, kérdéseivel sarokba szorította, végül ávós múltja miatt távozásra késztette, és ez esetben Stumpf nem tudta kezelni a helyzetet. Nagy energiák fűtötték. Hasznunkra volt, hogy törekedett minden szamizdatot, ellenzéki irodalmat begyűjteni, és mivel ő kezelte a kollégium xeroxát, hajnalonként másolási lehetőséget teremtett magának és nekünk is. Végzés után benn maradt az államtudományi tanszéken. 1983-ban Varsóban voltunk a nevezetes május 1-jén, amikor a ZOMO, a lengyel rohamrendőrség szétverte a tömeget. (ZOMO: a polgári rendőrség motorizált alakulata, amely a harckocsiig bezárólag mindennel fel volt szerelve, de főként kétcsövű vízágyúval raktak „rendet" – *P. Á.*) Mivel mi, magyar egyetemisták is csoportot képeztünk, rögtön nekiugrottak a legnagyobb embernek, Stumpfnak, és irány a rabomobil... Vezetőnk, Szabó Lajos Mátyás mentette ki. Hasonló esetben Orbán Viktor utcai harcosként nekiesett volna a zomósoknak, de az évfolyam KISZ-titkár Pisti ilyesmit sosem tett.

– Schmidt Péter úgy engedett el bennünket a poznani egyetemmel kötött diákcsere-egyezmény keretében Lengyelországba, hogy enyém a teljes felelősség a csapatért – idézi fel dr. Szabó Lajos Mátyás. – 1983. május 1-jén a Szolidaritás ellentüntetést szervezett Varsóban. Az ifjú oktató Pistinek volt egy géppapír nagyságú, barna bőr vadásztáskája, épp akkora, mint a lengyel röplapok. Én a lengyelektől tanultam a konspirációt – mi, magyarok nem tudunk titkolózni –, mondtam hát neki, hogy hagyja otthon a táskát, mert gyanút kelt... Hiába, csak hozta. Amikor közel kerültünk a tüntetéshez, a ZOMO már dádázta az embereket, leszorítottak bennünket a Visztula partjára. Stumpfot igazoltatták, és valaki kiabált: „Lajos, viszik a Pityut!" Hát ez a f... képes kirúgatni! Mire odaértem, a rabomobilban ült az ajtó mellett. A századosnak elmondtam, hogy este utazunk haza a Báthory expresszel, ha István nem jöhet velünk, elvesztem az állásomat. Elengedték.

Alighogy hazaértek, Stumpf István fordult is vissza. A lengyelországi autós nász(kör)útra induló Fellegi házaspárral tartott a menyasszonyával, Horváth István belügyminiszter lányával, Andreával, akivel aztán nyáron – a Ménesi úti szakkollégium nyitása előtt – össze is házasodtak.

– Bármennyire vonzó lány is volt Horváth Andrea, a fiúk inkább kerülték őt a belügyminiszter papa miatt – mondja M. – Nem így a törekvő Stumpf Pisti, akiben francia regénybe illő ambíció van, ő abszolút hátrányos helyzetből emelkedett oda, ahova. 1981-ig egy bölcsészlány volt a menyasszonya, ám harmadéves korára rájött, kit kell elvenni. Ismerünk erre nem egy példát az irodalomból is, mából is. Pisti és Andrea love storyja a szentendrei táborban kezdődött. Pistit a hódítás felpaprikázta, és nagyfokú óvatossága ellenére is megindult felfele. Igazgató lett.

A kajánkodó szöveghez hozzá kell tenni: tiszteletdíjas igazgató. És nemcsak a vidékiség által sújtott – és ettől is hajtott! – első generációs értelmiséginek jelentett előnyt ez a házasság, hanem a szakkollégiumnak és lázadóinak – majd a Fidesznek is. Ugyanakkor Stumpf „be-

kerülése" a hatalomba személyes tehertétel lett, mert bármilyen jó cimborának bizonyult is, mindig akadt, aki úgy könyvelte el, hogy oda tartozik, „igazából nem a mi emberünk", noha az (is) volt. Házasságának pedig két évtizedes kiegyensúlyozott párkapcsolat az igazi mércéje.

Önvallomás: „Sárospatakról négy kilométerre, egy kis faluban, Hercegkúton születtem, és 14 éves koromig nem is nagyon hagytam el a település határát. Összevont osztályokban tanultunk, csak a hetedik és a nyolcadik volt önálló... Családias volt az iskola. A falu erősen katolikus vallású volt. Nagyon kikristályosodott hagyományokkal rendelkezett, s a közösség értékrendjében megkülönböztetett rangja volt a tisztességes, kemény munkának. Körülbelül ezren lakták a községet, volt focicsapatunk, én is játszottam a járási bajnokságban... Talán az a lényeg, hogy egységes értékrend, de többféle követelmény alapján méretődött meg mindenki. Ráadásul a kontroll erős volt, mert zárt volt a település, ahova évtizedekkel azelőtt még csak be sem lehetett nősülni, s amit el sem hagytak az emberek. Hercegkút egyébként szőlőtermelő község, amiből a falu elég jól meggazdagodott...

Hercegkúton nem volt hatása a volksbundista tevékenységnek. Sőt a két világháború között kifejezetten erős magyarosítás indult el, olyannyira, hogy én már nem tudom, mit jelent svábnak lenni. A pap volt a legfőbb magyarosító, a katolikus iskolában egyszerűen elnáspángolta azt, akit meghallott svábul beszélni... Ennek ellenére 1945 után a falu dolgos embereinek és asszonyainak egy részét elvitték kényszermunkára... A szovjet csapatok hozzávetőleg a falumbeliek harmadát, háromszáz embert szedtek össze... Ez volt a kemény alapja annak, hogy nálunk az emberek azt mondták: a politika valami nagyon szörnyűséges dolog. Azzal nem érdemes foglalkozni, illetve távol kell tartani magunkat tőle. De emellett ott volt a másik parancs, mely szerint pontosan meg kell felelni az éppen fennálló igényeknek. Meg kell felelni a beszolgáltatási rendszernek, kenyeret kell vinni Rákosi pajtásnak... Vagyis ebbe az egészbe mélyen nem szabad beleszállni, de formálisan ki kell építeni a pártszervezetet. Ha van pártszervezet, akkor szükség van párttitkárra is, aki azért vasárnaponként éppúgy ott ül a templomban, mint a falu többi lakója...

Volt KISZ is, én voltam a falusi titkára. A templom és a kocsma között alternatívát jelentett a mi klubunk, amihez megszereztük a tűzoltószertár egyik helyiségét... Tudtuk, ha Sátoraljaújhelyről megjelenik a magas KISZ, azt azért illik megvendégelni, s elmondani, hogy milyen nagyszerű dolgok folynak itt. A rituálékat nagyon jól begyakoroltatta ez a mechanizmus...

Ezt a falusi értékrendet vittem tehát magammal a kollégiumba, az egyetemre, ahova másodszori nekifutásra vettek fel... Amikor felvettek a pesti egyetemre, bekerültem az ELTE Budaörsi úti kollégiumába. Ezt az időszakot másodlagos szocializációs folyamatnak tekintem, amelyben többféle életmód kínálkozott, egyebek között az akkoriban nagyon dívó kocsmázgatás, bulizgatás. Ugyanakkor ért egy másik hatás is, a hetvenes évek végén indított szakkollégiumé. Kéri Laci kezdeményezésére harminc-negyven jogászhallgató számára nyílt az egyetemi oktatáshoz képest újfajta kommunikációs modell. Akkoriban volt például már kibontakozóban a politológia. Többek között meghívtuk Bihari Mihályt, Kulcsár Kálmánt és Eörsi Gyulát..." (Mélykuti, 1988)

Egy 2003-as interjúban pedig így vallott magáról: „Bizonyos szempontból a forradalom gyermeke vagyok: '57 augusztusában születtem. A szüleim sok ezer sorstársukkal együtt elindultak, hogy itthagyják az országot, de a falu határában, Hercegkút szélén megálltak, és visszafordultak. Pontosan kilenc hónapra rá megszülettem. Ez volt az első találkozásom a forradalommal... Gyerekkorom jelentős részét ministrálással és tanulással, a fennmaradó időmet pedig szőlőskerti munkákkal vagy a Sárospataki Református Könyvtár olvasójában töltöttem, ahol a Tolnai Világtörténetet olvastam. Erre kiváló történelemtanárom szoktatott rá, mondván, hiteles forrásból kell olvasni, mi is történt a nagyvilágban, mi is történt a magyarsággal. Ezen keresztül beoltódtam egy egészséges patriotizmussal is." (Tihanyi, 2003)

A forradalmi visszafordulás 1957-es gyermekének becsvágya miatt is akad néhány taposóakna az életében. Jó ismerői olyasmit emlegetnek róla, hogy tizenhét éves koráig ministrált, ám a katonaságnál jelentkezett párttagnak, de csak az egyetemen vették fel. Kancelláriaminiszterként már Bibliát tartott az asztalán, pedig – akárcsak Orbán Viktort – őt is ateistának mondják a barátai. Dicséretére szól viszont,

hogy lételeme a közösség, ám tisztában van az érdekeivel: a jég hátán is megél. Azok közé tartozik, akik a lufit is meg tudják borotválni, noha közben izzad és remeg a keze.

„Negyedéves koromban lettem párttag, amiről egyébként nagy viták voltak a baráti körömben" – ismerte el, majd a párttagságról kicsit közhelyesen azt mondta: „Pusztán azt a jogosítványt adta, hogy nem volt rám süthető a bélyeg, hogy én csak kívülről látok, és nem próbálok meg semmit tenni belülről... ha itt és most élesebb helyzetbe kerülünk, akkor nyilvánvalóan felvetődik a kérdés, hova tartozol, hol állsz, s hovatartozásod mit jelent. A válasz attól függ, hogy maga a párt mit jelent. Mert ha továbbra is úgy kezel engem párttagként, mint egy lojális alattvalót, általában és folyamatosan kizárva abból a lehetőségből, hogy a párt döntéseibe érdemben beleszóljak, akkor a hovatartozás kérdése konkrétan felvetődik, ez a párt nyilvánvalóan nem az én pártom lesz." (Mélykuti, 1988)

– Fölöttem járt kettővel – mondja Bozóki András szociológus, politológus Stumpfról (évekkel azelőtt, hogy 2005 februárjában kulturális miniszter lett). – '83-ban harcolt a Bibóért, nem értettem, miért kell szervezőmunkával foglalkoznia. Többekkel együtt csinálta, de a végén neki lett irodája, titkárnője. A Századvég iskolánál ugyanez a helyzet, Gyurgyáké az ötlet, közös a vállalkozás, mindenki egyenrangú, és egyszer csak Stumpf az igazgató, a többiek meg óraadók nála.

– A kollégista szolidaritás is szerepet játszott abban, hogy ő lett a Ménesi úton az alapító igazgató – emeli ki Kukorelli István egyetemi tanár, alkotmánybíró. – Beleillett a képletbe, mert nyitottsága folytán több irányban tudott közvetítő lenni.

– Nagyon jól fizetett, hogy Stumpf Pisti Horváth István belügyminiszternek a veje – idézi fel egyik oktatótársa –, éltünk és visszaéltünk vele, elmentünk a határokig.

(1993-ban, a Bibó-kollégium alapításának 10. évfordulóján Orbán Viktor valami olyasmit mondott, hogy voltak, akiknek sosem kellett a frontvonalba menni, de ők adták az irányt, a stratégiát, ilyen volt Fellegi. Voltak, akik mögé elbújtunk, ilyen volt Stumpf, és mi voltunk, akiknek az első vonalban kellett harcolnunk. Ezt Stumpf állítólag nem vette jó néven, hiszen őt mindig mérhetetlen nagy megfelelési vágy hajtotta.)

– Nem volt vele szemben bizalmatlanság, mert alapvetően rendesnek tartottuk – mondja Fodor Gábor. – Adottságnak tekintettük, hogy Pisti őrlődik a pár- és a pártkapcsolat, a politikusi karrier meg a kollégiumi milió között. Mosolyogtunk dilemmázásán, erőlködésén, hogy szüntelenül emészti magát. Nagyon sokat köszönhet neki a kollégium. Orbánt, Kövért, Stumpfot alapvetően a „vidéki vagyok" komplexus köti össze. „Ezek a pesti értelmiségiek előnyösebb helyzetben vannak, ezért őket utáljuk." Leginkább Viktor és Stumpf erős akaratú. Kövér a látszat ellenére alapvetően lusta. Ő azt szeretné, hogy elmondja, mi a helyzet és a teendő, a többiek meg csinálják, ő mindig a háttérből szeretett irányítani. Stumpf és Viktor akarnokok. Másfelől Stumpf egy csomó dologban puha is, és Viktor meg Kövér erősen tudta befolyásolni a gondolkodását. Nem az volt a leosztás, hogy Stumpf győzte meg őket, hanem fordítva. Pisti jóindulatú nagy mamlasz, aki sokat gyötrődött. És ha előretekintünk: amikor a Fidesz elmegy az egyik irányba, ő elindul az ellenkező irányba, Pozsgay mellett akart pártkarriert csinálni, ezért hagyta ott a kollégiumot. Ez nem jött be, a kilencvenes években ezért volt olyan rosszkedvű, frusztrált, az örökös önigazolás mellett ez is tetten érhető írásaiban.

A jogász szakkollégiumról és a benne élők sorsát meghatározó Stumpf Istvánról Fodor Gábor értékelése a legérzékletesebb. A szerző szerint Stumpf főképp őrlődő maradt, politológusi működése miatt is. A mundér védelme és a független elemzés csatáiból egyre inkább a függetlenség kerül ki vesztesen, aztán az elemzés, az intellektuális teljesítmény is egyre szegényesebb lesz. A „kutató" az üzletember árnyékába kerül. A végeredmény: gyanakvóvá vált a világgal, talán még önmagával szemben is.

– Tehetséges, jó szándékú, esendő ember, mindig megmutatta a gyengéit, emiatt szimpátiát is éreztünk iránta – mutatja be őt a szakkollégista, ma ügyvéd Honecz Ágnes. – Évfolyamunk sok közös bulit rendezett már a Budaörsi úton is. Stumpfot érdekelte ez az élet. Az egy kicsit snassz volt, hogy pont a belügyminiszter lányának udvarolt, de mit tegyünk? Nagyon szeretett volna megtanulni angolul, és mi drukkoltunk neki, hogy sikerüljön. Ha valami konfliktus adódott, elvörösödött. A csípős nyelvű Handó Tünde az akkor futó Ör-

kény-darab alapján csak úgy nevezte: „Pisti a vérzivatarban”. Elpirult, de intézkedett, és nem volt autokrata.

– Viktorék Stumpf révén privilegizált helyzetbe kerültek, mégsem váltott ki soha tiszteletet belőlük, ő inkább az eszközük volt – állítja Miszlivetz Ferenc szociológus, szakkollégiumi tanáruk. – Én iróniával viseltettem Stumpffal, a reformkommunista törekvésekkel szemben. Noha Stumpf is foglalkozott a lengyel kérdéssel, Viktor számára Fellegi volt az isten, aki szinte együtt élt velük.

– Stumpf kitűnő kvalitású hallgató, kiváló ember volt, amíg miniszter nem lett – summázza véleményét hajdani professzora.

– Stumpf Pisti nagyon felkészült, alapos olvasottságú ember, rajta voltam, hogy többek között ő is odakerüljön a tanszékre – részletezi Bihari Mihály. – Igazgatóként komoly nevelési, pedagógiai szerepet játszott. Nem egyszerűen a későbbi Fidesz-vezetők összetartásában – mert hiba lenne leszűkíteni a bibósokat a Fideszre. A Bibóban igényes munka folyt. Oktatókat hívtak Schmidt Pétertől kezdve Kérin át Sólyom Lászlóig. Magam is kurzusokat vezettem. A későbbi szűkebb mag nem a legszorgosabb volt. A szakkollégista garnitúra különböző rendszerességgel jelen volt az óráimon meg azokon a vitákon, amelyek hetente zajlottak a Polvax Klubtól kezdve a Rakpart Klubon keresztül több helyen. Egyszer Kérivel meg Lengyellel azon nevettünk a 80-as évek vége felé, hogy úgy hívtak meg bennünket, hogy jön Bihari meg Kéri, meg Gombár. Gombárt meg úgy hívták meg, hogy jön Bihari meg Kéri. Antal Lacival, Hankiss Elemérrel, Gombárral és Lengyellel voltam a legtöbbet, aztán Kérivel és Papp Zsolttal is. Esetleg egymást követtük hetente, sorozatban. Volt olyan év, amikor száz előadáson vettem részt, azaz hetente kettőn. A többiek ugyanígy. Volt húsz-harminc előadó, akik egymást váltogatták. A pártból történő kizárásért felelős spiné a szememre is hányta: „Magának az nagyon jól jött, mert rengeteg helyre hívják!”

Stumpf szerepét nem ellentmondásosnak, hanem kifejezetten pozitívnak tartom – folytatja Bihari. – Szocializációs törvényszerűség, hogy a fiatal egyetemisták elsősorban nem a professzorokkal tartják a kapcsolatot. Az ő előadásaikat hallgatják, az ő cikkeiket olvassák, de a legfiatalabb tanárokkal vannak napi kapcsolatban.

Tanársegédként, adjunktusként tíz évig tegeződő viszonyban voltam a hallgatókkal, és közvetítő, kapcsolattartó szerepet töltöttem be. Nemcsak én, hanem Kéritől kezdve Kukorellin át ez a korosztály. Könnyebben találtuk meg egymással a hangot. Ugyanezt a szocializációs közvetítő szerepet töltötte be Stumpf is. Mint igazgató sokszor állt a szőnyeg szélén, mert a KISZ- és pártvezetés és a dékán, dékánhelyettes vegzálta őt, időnként jogi kari pártügy lett, hogy kiket akarnak meghívni, milyen nevet akarnak fölvenni stb. Egyrészt tartotta a hátát, másrészt próbálta a tűréshatáron belül tartani az ügyeket. Mert tudta jól, ha valaki ideszól a Budapesti Pártbizottságról, holnaptól kezdve nincs Bibó-kollégium, vagy nem ő az igazgató. Ő jobban ismerte ennek a hatalomnak az erejét, mint egy hallgató. Ez sokszor kényszerítette kompromisszumra, magyarázkodásra. A másik része a dolognak, hogy belülről érezte az ország forrongását. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a 70-es éveknek főképp a végétől az értelmiség tömegélménye a tudatrobbanás: a válságfelismerés. Nem az egész ország volt tisztában ezzel. De az értelmiségből – becslésem szerint – legalább háromszázezer ember érzi, tudja ezt, csak a mentalitása vagy a konkrét helyzete miatt nem vállalhat konfliktust. Ezt a forrongást Stumpfnak csillapítania, kezelnie kellett, de ez nem ingatta meg a bizalmat benne.

Később a Társadalomtudományi Intézetbe kerül ő is, Gazsó csoportjába. Gazsó Ferenc az egyik legvilágosabb fejű ember. Érdemtelenül ritkán szokták emlegetni, pedig neki óriási szellemi hatása volt sok mindenkire, így rám is. Hihetetlenül progresszíven gondolkodó csoportjába bekerülni óriási dolog volt. Stumpf neki is köszönhetően tisztában volt a rendszer mozgásával, tűrőképességével, és közvetítő szerepe vitathatatlan. Nem láttam, hogy megrendült volna benne a bizalom akkor sem, amikor a Fidesz megalakult, és ő még párttag volt. Tudták, ki az apósa, tudták, hogy elkötelezett reformbaloldali, úgy is mondhatnánk, hogy radikális szociáldemokrata. Az egyetemi vezetéssel folytatott tárgyalásairól sokan nem tudtak. Más dolog, hogy itt egy jobbindulatú dékáni vezetés, egy jobbindulatú pártvezetés volt, nem egy vidéki egyetemre jellemző kemény pártvezetés.

4. AZ ÚJ RAJ

A Befőt után a levegőben volt, hogy előbb-utóbb a KISZ-en kívül is létre fog jönni valamilyen ifjúsági szervezet – állítja a voszkos Bartók István, a közgazdasági egyetem adjunktusa. – A pluralizmus gondolata nem állt távol ettől a körtől. Kornai A hiány című művéből kiderült: a piacgazdaságnak politikai vonzata is van. Hogy mindez a változás mikor következik be, azt nem tudtuk.

(1984 nyarán a szociológushallgató Sükösd–Bozóki–Gyekiczki-csapat a tanszékvezető Huszár Tibor segédletével eljuttatott egy diákszervezet létrehozását kezdeményező dokumentumot Aczél Györgyhöz. A kb-titkár fogadta is őket. Rövid beszélgetés után megkérdezte, tudnak-e biliárdozni. Mert a biliárdban legalább fél lábbal mindig a földön kell állni...) Noha a Befőt felélénkítette az egyetemi közéletet, a jogász szakkollégium szinte megbénult Kéri László családi tragédiája után.

– 1981-ben meghalt a feleségem – mondja Kéri. – Kinn laktunk Budaörsön, a gyereket este le kellett fektetni, a szakkollégiumot továbbadtam többek között Stumpf Pistinek, aki akkor még nem végzett, de az volt a tervünk, hogy a diploma megvédése után hozzánk jön a jogelméleti tanszékre. Ambicionálta ezt is, majd a Ménesi úti szakkollégium igazgatását is, amire én is jó szívvel ajánlottam őt.

– Kéri nem rám hagyta a szakkollégiumot, hiszen én akkor még hallgató voltam – mondja Stumpf –, hanem a nevelőtanár Gyekiczky Tamásra, Cs. Kiss Lajosra és Karácsony Andrásra. Ők akadémikusabb szakkollégiumot akartak, nem olyat, ami a közéletre is felkészít. Az új irányvonal nem jött be, és ahogy a végzés után nevelőtanár lettem én is, lassan átcsúszott a kezembe a szakkollégium.

– A mi szakkollégiumi álmunk szakértelmiségi álom volt, mert azzal a politikával nem volt mit kezdeni – idézi fel Gyekiczky Tamás, aki akkor társaival együtt a jogi kar filozófia tanszékének tanársegéde volt. A tudósképzővé alakítás tehát nem sikerült. Készült ugyan egy működésiszabályzat-tervezet, ám sosem lépett életbe. Az „intézményesülés" elmaradt, Gyekiczkyék belefáradtak a szélmalomharcba, 1983 tavaszára a szakkollégiumot a szétesés fenyegette.

1982 őszén érkezett a Budaörsi úti kollégiumba Simicska Lajos, Orbán Viktor meg néhány fehérvári társa. Az egyévnyi előkatonaságból néhány hete leszerelt csapat öt tagja lázadásból kopaszra borotváltatta a fejét a seregben. Ráadásul a frizuráját folyamatosan változtató Orbán Viktor hol szakállt viselt, hol nem. Ebből, mint nyilatkozta, szokás lett: „minden nyáron három milliméteresre nyíratom le a hajam, amit azután egy évig nem vágatok" (Babus, 1989). Más megfogalmazásban: „Ha hosszú a szakállam, akkor zavar, ha meg kopasz az arcom, akkor valahogy nem jut időm a borotválkozásra, jó, ha az ember nem válik Pomádé királlyá, a hajammal is így van, nem azért vágatom le minden évben kopaszra, mert szeretek kiríni a többiek közül, hanem mert ez a legegyszerűbb megoldás. Az ember, mikor jön a nyár, levágatja, aztán egy év alatt megnő, lehet újra kezdeni... Persze egy politikus nem lehet hiú. A hiú politikusok akkorát buknak, mint Rottenbiller" (Dési, 1990). Az ezerarcú Orbán Viktor legtömörebb megfogalmazása: „nem nagyon szeretem, ha állandó az arcom" (Pásztor, 1993).

– Belépőjük nagyon visszhangos volt – mondja az akkor harmadéves Gyekiczki András. – Berúgtak, az üvegajtó kitört, de még nagyobb visszhangja volt annak, hogy alapjaiban akarták megreformálni az egyetemisták kari életét.

Mintha az 1982 augusztusában verekedésbe fulladó székesfehérvári leszerelési buli tivornyája folytatódott volna a Budaörsi úti kollégiumi kombinátban is. Az elsősök folyosója, a hatodik emelet „a deviáns, néha meglehetősen drasztikus megnyilvánulások fészke volt" – írta egy évfolyamtársuk (Kis, 1985). Az ivásra mindig akadt ok. A kollégiumban három kar hallgatói éltek együtt. A jogászoknak nem kellett olyan szigorúan bejárniuk az előadásokra, mint a bölcsészeknek. Későn fekvők, későn kelők, mulatósok voltak, nekik elég volt december elejétől február elejéig tanulni. Az ELTE jogi karának ez az 1982-es évfolyama mintegy másfél száz hallgatóval indult (majd az estiről átmentekkel meg a hozzájuk bukottakkal együtt 1987-ben majdnem kétszázan végeztek). Azt azért nem hihetjük, hogy mondjuk a katonaság megpróbáltatásai miatt iszákosabbak lettek volna a többieknél. A feltevés amúgy is teoretikus, hiszen Magyarország szinte minden szubkultúrájában divatos az iszászat, amit az egy főre eső alkoholfogyasztás világranglistáján elfoglalt majdnem „pontszerző"

(ötödik-tizedik) helyünk is alátámaszt. Az ötvenes évek elejétől kezdve a nyolcvanas évek közepéig Magyarországon állandóan nőtt a fajlagos alkoholfogyasztás, nem utolsósorban azért, mert a nők és egyre fiatalabb korosztályok is beálltak a fogyasztók közé. Kezdetben az ELTE elsős jogászai körében meglehetősen vad volt a helyzet. A kiváló eszű Simicska sokkal inkább ivott, mint például Orbán Viktor, Stumpf István nála is kevésbé.

„Én az időt nem sajnálom" – mondta a sláger. Ezt nyomatták Orbánék ezerrel és ezerszer.

– Szerencsés korosztály a miénk, a szocializmus már nem hagyott mély nyomot rajtunk – véli az ügyvéd Neumann Márta –, és egyetemi éveink alatt már nyugodtan szembe lehetett helyezkedni a hatalommal, retorzióval már nemigen találkoztunk. Annyira nem volt kötelező KISZ-tagnak lenni, hogy megalapítottuk az AKISZ-t, az Anti-KISZ-t, miután az eredetit nem sikerült összehozni, de ez is teljesen impotens volt.

– Szerencsés korosztály? Először bennünket dobtak szét a sorállomány között. Az „öreg bakák" is szívattak, egzecírozták az „úrigyerekeket", akkor is, ha egy faluból jöttünk – mondja egy névtelenséget kérő társuk. – Leszerelés után nagy bulikat tartottak a hatodik emeletiek. Egy alkalommal a diákbizottság tagját kidobták a csukott üvegajtón át. Talán Simicska és Orbán Viktor is fegyelmit kapott. – Másik társuk viszont állítja: – Az üvegajtó-legendákhoz a diákbizottságnak vagy Orbánnak semmi köze, a történet nem hozzájuk kapcsolódik. A saját szememmel láttam két alkalommal is, hogy egy kapatos kolléga átment a lengőajtón – sértetlenül.

A fiúk első csalódása az volt, hogy a katonaságnál összeszokott gárdát tizennégy tanulócsoportba robbantották szét, pedig kérték a dékáni hivatalt, hogy szeretnének együtt maradni. A mindenféle csoportosulástól tartó rendszer az ilyesmit nem kedvelte. Amit viszont pártolt volna, az nem jött be: csak az évfolyam hatoda újította meg a KISZ-tagságát. Ráadásul az évfolyam megpróbálta menetből kiszorítani a KISZ-t a hallgatói képviseleti rendszerből (hkr).

A hkr létrehozását, azt, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók ügyeivel foglalkozó tanszéki, kari, egyetemi tanácsi üléseken a diákok megbízottai részt vegyenek, az 1971-es ifjúsági törvény később kibocsátott miniszteri végrehajtási utasítása tette lehetővé a hetvenes évek közepén. De mivel jogaik tisztázatlanok voltak, a legálisan fölállított érdekképviselet éveken át csak papíron létezett. Ahol bevezették, ott a kijelölt, nem pedig választott „képviselők" a vécépapír-ellátásban vagy a könyvtári nyitva tartás meghosszabbításában értek el eredményt. A hkr reformját néhány helyen már a Befőt előtt is szorgalmazták, de hosszú, lappangó időszak után 1981–82-ben több változás történt – nem utolsósorban az annyiszor emlegetett lengyel események hatására –, mint a hetvenes években összesen. A Befőt előkészítése új irányt és lendületet adott. Ekkor fogalmazták meg, hogy a politikai és a tanulmányi-szociális érdekvédelem különböző, itt kísérelték meg elválasztani egymástól a KISZ – a politika – és az érdekvédelem teendőit. Írásba foglalták, hogy a hkr lényege: minden hallgató képviselete, minden hallgató választhatósága (Nóvé–Szent-Iványi, 1982).

– Ebben az időben a bölcsészkaron már lecsökkent a KISZ-tagok aránya – mondja Szent-Iványi István –, leginkább csak a kis-karrieristák és a tehetségtelenek maradtak bent.

A karon két szervezeti- és működésiszabályzat-tervezet is készült. Szent-Iványi Istvánék csapata a radikálisabb tervezetben felelős bizottmánynak (fb) nevezte a hkr kari szintű csoportját – és ebben „kívánatosnak tartja a KISZ-összekötő jelenlétét"... Csőbe akarták húzni a nagy molochot: „A kari KISZ-bizottságnak joga van a Felelős Bizottmány bármely döntését érvényteleníteni. Ezt az fb köteles a faliújságon és sokszorosítva nyilvánosságra hozni." A Kari Híradóban a tervezetekről folyó vitában a szociológushallgató Fischer György azt írta: „Annak a politikai magatartásnak, amely a szocializmust a reformoktól féltette, és jámbor módon a katasztrófa szélére sodorta, le kell hogy járjon végre az ideje." Nem járt le, noha ők 1981-ben le merték ezt a mondatot közölni. Ám a reformjavaslat sokszorosítása „véletlenül" úgy elhúzódott, hogy a vizsgaidőszak előtt már nem jutott el a többi egyetemre és főiskolára. Sok helyen mégis viharos küldöttértekezletek folytak. De a hkr gyökeres reformja elmaradt.

Ugyanekkor a jogi karon a negyedéves Lukács Istvánék talán először mondták ki, hogy az érdekvédelmet le kell választani a KISZ-ről. Bár az új szervezet az Esély nevet kapta, céljuk elérésére nem volt

esélyük. Elképzeléseiket a bölcsészekkel ellentétben nem írták le, nem dokumentálták azért sem, mert Kéri és Stumpf óvatosak voltak, az vezérelte őket: csak semmi se látszódjék kifelé!

Egyébként Kéri László egyetemi hallgatóként a saját évfolyamán már a hetvenes évek első felében kettéválasztotta az érdekvédelmi és a politikai munkát. Minden tanulócsoport, illetve az évfolyam is érdekvédelmi felelőst választott. Nagy felzúdulás közepette meg is kapta, hogy „ifjúsági szakszervezetet" csinál – amit ennek ellenére a két szomszédos évfolyam is átvett. Abban az időszakban az autonómia volt a kulcsszó, az önállóságot, a függetlenséget keresték. (Később Kérit elsősorban ifjúságkutatóként izgatták ezek a dolgok, megérteni akarta őket és nem csinálni.)

1982-ben megérkezett az ELTE jogi karára Orbán Viktorék szenzibilis évfolyama. Közéleti belépőjük a „hkr-lázadás" volt.

– Jött az évfolyamvezetőség-választás, ahol a szabályzat szerint a KISZ véleménye az irányadó, de jól néznénk ki, ha huszonvalahány KISZ-es döntene százötven egyetemista képviselőjéről. Arról, akinek szava volt az ösztöndíjak odaítélésénél, de még az útlevélkérelmek jóváhagyásában is – idézi fel az ügyvéd évfolyamtárs Németh Szilárd.

– A KISZ Mezei Virágot jelölte évfolyamfelelősnek, mi pedig a nem KISZ-tag Mosonyi Richárd volt pannonhalmi diákot akartuk megválasztani – mondja a tanári pályára váltott Domonkos Péter. – Noha az évfolyamnak hatoda sem volt KISZ-tag, a szabályzatok szerint közülük kellett volna kikerülni az évfolyamfelelősnek. Így kezdődött a hallgatói képviseleti rendszer (hkr) vitája. Arra ment ki az egész, hogy a KISZ-től független diák-érdekképviseletet hozzunk létre. Két fontosabb évfolyamgyűlés volt. Az egyiken kipattant a konfliktus. Az a gyanúm, hogy Mosonyi Richárd „ki volt találva", Simicska és Orbán Viktor lecsaptak erre a lehetőségre. Arra ment ki az egész játék, hogy a szabályzatot átdolgozzuk. Ezt én nem láttam át, de megszereztem a KISZ szabályzatát a KISZ-titkár Enyedi Nagy Mihálytól, aki lefasisztázott bennünket. Mi a jogi karon tacepaón tiltakoztunk a megbélyegzés ellen, amit Fodor Gáborral együtt írtunk alá. 1983 áprilisában Simicska Lajos, Orbán Viktor, Gémes Balázs, Nagy Andor, Máté János és jómagam készítettünk egy javaslatot a hallgatói képviselet megreformálására, amiben a jogok egy részét a hkr-hez csoportosítottuk át. Eredetileg az útlevélkérelmet a KISZ-nek is jóvá kellett hagynia, mi ezt a jogot is a hkr-re testáltuk. Egy Amerikában nevelkedett lány nekünk rontott: miért mi akarjuk engedélyezni az utazását? Egyszerűen törölni kellett volna ezt a jogot. A felemás megoldásokat, megalkuvásokat még a jó szándékú közönség is félreérti. A második gyűlésen ott volt Földesi Tamás dékán a húsz KISZ-tag körében, és szinte vezényelte őket. Enyedi Nagy Mihály bejelentette, csak kicseréltük a KISZ nevet hkr-re, mire felvilágosítottam, hogy nem erről van szó. Utólag Orbán Viktor megállapította, milyen szerencsésen alakult taktikailag a dolog: hagytuk, hogy ránk másszanak, aztán lesöpörtük őket. A „lesöpörtek" azt hangoztatták, hogy a hkr-lázadás miatt nem esett bántódása senkinek, de egy szép ellenállási mese szerint egy vizsgahalasztást kérő sráctól a dékáni hivatal megérdeklődte, kik voltak a hkr-vita hangadói. Mivel nem volt hajlandó megmondani – amit mindenki tudott! –, nem kapta meg a vizsgahalasztást, évet kellett neki ismételnie...

– A hkr-ügy jó buli volt – folytatja Németh Szilárd. – Ne tegye rá a KISZ-bizottság mindenre a kezét. Meg akartuk mutatni, más is létezik. Bár nyilvánvalóan KISZ-ellenes volt a szerveződés, a vezetőségben egyenjogúként számítottunk a KISZ-tagokra is. A KISZ-vezetők nem gondolták, hogy mi is felkészültünk az összecsapásra. Amikor megkérdezték, jó, de akkor ki legyen az évfolyamfelelős, a terem másik feléből rögtön válaszolt valaki, hogy Mosonyi Richárd. Lukács Pisti – aki idősebb volt Kövérnél is –, felkészített bennünket. Ő ültette szét a gárdát a teremben, és innen is, onnan is Mosonyit javasolták. Erre fel elnapolták a választást. A második alkalomra sok érdeklődő jött el, felsőbb évesek is. Kevésbé támadható valakit kellett volna ajánlani, nem egy Pannonhalmán érettségizettet, mert ez provokatívvá tette a választást. Pedig Mosonyi józan eszű lázadó volt, aki ha szólt valamit, érdemes volt odafigyelni. Végül mégiscsak ő lett az évfolyamfelelős.

Az elsős csapat tehát valamiféle győzelmet aratott a (kari) KISZ fölött. A kívülállók kérdezgették is, honnan ismerik a frissen érkezettek olyan jól az egyetemet, hogy mindjárt változtatnak? De hát itt másról, mondhatni többről volt szó. Ekkor az amúgy tipikus háttérfigura, Simicska volt a vezér, az ő nevét visszhangozta a kar, a háttér-

ből pedig a „felsős" Lukács István – Stumpf évfolyamtársa – súgott. (Simicska Lajos a hkr-ügy után megnősült, és – ezért vagy másért – gyakorlatilag kiszállt a politizálásból.)

– Emlékszem, egy verőfényes napon a politikai életről beszélgetve a Károlyi-kertben, Lajos mélységes gyűlölettel szólt a dolgok változtathatatlanságáról – folytatja Domonkos Péter. – Később Orbán Viktor megjegyezte, hogy ez a prelúdiuma Lajos pálfordulásának... Hkr-es javaslatunkat elküldtük a minisztériumnak, de semmiféle foganatja nem volt. Elsüllyesztették, és az évfolyamfelelőssé választott Mosonyi Richárd sem működhetett, a tiltakozás tiltakozás maradt.

A visszhangos, ám félsikerű akcióra rάment az egész első év. Sőt 1983-ban is folytatódott. A KISZ-monopólium védelmébe beszállt a minisztérium is, de a gödöllői „alágazati" – ez esetben a KISZ-es szószörny azt jelenti: felsőoktatási – ifjúsági parlament a felsőoktatási reform mellett tette le a voksát. A jogi karon megmerevedtek a frontok: a KISZ-bizottság hkr-tervezetét a szakkollégium ízekre szedte, átdolgozásra kényszerítette (Értesítő, 1983/2. és 3.), de így sem lett belőle semmi. Illetve az éppen csak megalakult Ménesi úti szakkollégiumban fellángolt a vita, hogy ez a téma „magánügy" vagy „közügy"-e, kell-e, szabad-e az „el nem kötelezett" közösséget ilyesmibe belerángatni... Ám az a kollégium szervezeti és működési szabályzatában (szmsz) is szerepelt, hogy a szakmai munkával egyenrangú a reagálás a szűkebb és a tágabb környezet eseményeire! (Kövér–Orbán, 1987)

Az a meglepő ebben a hosszú históriában, hogy az ELTE jogi karának elsőévesei, mint valami új időszámítás hősei, újrajátszották a hkr történetét. Pedig a jogászok egy kollégiumban laktak az ezt a csatát már megvívott és abból vesztesen kikerült bölcsészekkel. Természetes lett volna, ha az elsőéves joghallgatókat az érkezésük előtt néhány nappal megjelent Mozgó Világ-cikk buzdította volna a lázadásra. Nóvé Béla és Szent-Iványi István közös beszámolója ugyanis leírta, hogy ők már megpróbálták, és min buktak el. Simicska, Orbán taktikai tanácsot kérhetett volna Szent-Iványiéktól, építhettek volna az ő tapasztalataikra... Az egész évfolyamon senki sem olvasta volna az augusztusi Mozgó Világot? Tanáraik – párt- és KISZ-titkáruk – közül sem tudta senki, hogy ezt a meccset egyszer már lejátszották fél kilométerrel arrébb? Ha a nemrég még folyóiratokat böngésző, önképzőkörözŐ Orbánék süketek voltak a cikkre, ha annak a saját egyetemükön sem volt visszhangja, mire számíthattak a bölcsész szerzők máshol?

– A jogászgőg miatt sem figyeltünk rájuk – feleli Kéri László. – Mindig azt mondtuk: a bölcsészeknek csak a szája nagy, de semmit se csinálnak, legalább egy szakkollégiumot szerveznének! Mi bezzeg praktikusabbak vagyunk ezeknél a szájtátiaknál, akik csak okoskodnak. Azt hiszik, a társadalmi problémák akkor keletkeznek, amikor ők észreveszik. Az ellentéteket tudatosan táplálták kívülről. A minisztérium, a KISZ- és a pártvezetés uszította a karokat, az egyetemeket egymás ellen, mert rettegtek, hogy összefognak. Bár közülünk senki sem vette komolyan a bölcsésztörekvéseket, ugyanakkor mániám volt, hogy valami bölcsészvégzettséget kell szerezni. Ennek is szerepe volt abban, hogy Gyekiczki, majd Stumpf is elvégezte a szociológiát, Kövér pedig történelmet hallgatott. Azt hiszem, tudtunk a bölcsészek hkr-reformpróbálkozásáról és a Mozgó Világ-cikkről is, de legyintettünk, hogy ez is egy balfácán bölcsészakció. Jobban érdekelt bennünket, hogy mi történik Pécs, Debrecen, Szeged autonóm intézményeiben, a szakkollégiumokban, mint a bölcsészkari események. A velük kapcsolatos előítéleteinket a Dialógus Békecsoport felőrlése után értékeltük át Stumpffal együtt. (Egyébként Szent-Iványiék cikkének megjelenése idején lenn voltam a pécsi egyetem szakkollégiumának táborában Balatonfenyvesen, és ott találkoztam egy nagyon érdeklődő, okos, másodéves fiúval. Ez volt Gyurcsány Ferenc. A jogi karon néhány nappal a tanévkezdet előtt szokás szerint én fogadtam a bejövő elsőéveseket, azzal, hogy elmondtam nekik, mi vár rájuk. Elrettentő patrónusi előadásokat tartottam arról, hogy csak azt kapják, amiért megdolgoznak. Itt ismerkedtem meg Orbán Viktorral. Egy hónapon belül találkoztam ezzel a két fiatalemberrel.)

Szakításom a Ménesi úti szakkollégistákkal azért zavarta Orbánékat – ugrik át egy szakkollégium megalakulása utáni témára Kéri –, mert tudták, hogy én vagyok a fiatal oktatók vezetője, és a veszekedés az egész csoporttal való szakítást is jelenti. A történetről Fodortól kezdve Stumpfig mindenki elmondta, megírta a saját változatát. Kukó (Kukorelli – *P. Á.*) ingatta a fejét, és kijárt hozzájuk továbbra is. Korábban megegyeztünk néhány előadásban, de megkötöttem

magam: ha azt mondtam, nem megyek a Ménesi útra, akkor ezt tartom is! Az előadásokat emlékezetem szerint az egyetemen tartottam, ahová, azt hiszem, Orbán Viktor nem jött el, ott volt viszont a vele nagyon jó viszonyban lévő, helyes, intelligens volt pannonhalmi diák, Mosonyi Richárd.

Egyébként pedig a hkr-lázadásban szereplő elsős jogászcsapat – talán jellemző ez is – mást okolt a vereségért. Általában igazuk is volt, csak konkrétan nem. Úgy vélték, azért bukott el a kísérletük, mert a fiatal – részben már párttag – oktatók túl radikálisnak tartották a követelést, nem kívánták veszélyeztetni picinyke oktatási szabadságukat. Holott az történt, hogy 1983-ban sem jött még el az ideje a KISZ-monopólium kicsinyke – amúgy törvény által lehetséges! – csorbításának. Pedig 1983-ra nemhogy néhány alapszervezet, hanem – például az ELTE-n – jóformán az évfolyamok KISZ-szervezetei is elhaltak – ismerte el Kozma Péter, Orbánék évfolyamának lemondó KISZ-titkára (Értesítő, 1983/3).

– A hkr-buliban Orbán Viktor még csak egy volt a harminc aktív ember között – folytatja Németh Szilárd. – Bár kívülről mintha észrevették volna, hogy vezéregyéniség. Legalábbis a leszerelés éjszakáján, amikor az étteremben elkezdtük teli torokból énekelni: „Őrizd a békét és dalolj velünk...", a terembe berontó Lencse őrnagy Orbán Viktort meg egy másik társunkat kiszúrva azt mondta, lecsukatja őket, ha nem hagyjuk abba. Elhallgattunk, majd elkezdtük az egyik Queen-számot dobolni, mire Lencse őrnagy kirohant.

– Amikor Orbán Viktor bekerült az egyetemre, öt nap múlva mindenki tudta, hogy megérkezett – állítja egyedül az egy évvel fölötte járó, ős-szakkollégista Bíró Tamás ügyvéd. – Ha imázsra volt szükség, ha szónok kellett, nem Simicska állt elő, hanem Viktor. Világos volt, hogy agilitásban, hatásban nem átlagember. Volt benne valami, ami miatt kedvelték. Még velem szemben is kedves, mosolygós volt, pedig nem nagyon csípett. Viktor adottsága a nyilvánosság kezelése. Feleségem már a fehérvári gimnáziumi éveikről is csodákat mesélt. Orbán Viktor mindenhol nyomot hagyott.

– A Budaörsi úton majdnem az egész évfolyam egy folyosón lakott vagy húsz szobában. A mi szobánk egyik oldalán volt Orbán Viktor és Simicska szobája, a másik oldalán Nagy Andor és Mosonyi Richárd – mondja Neumann Márta. – Hazajártam hétvégeken, esetleg négy napot is otthon töltöttem, péntektől hétfőig. Egy alkalommal a szobatársnőm elutazott, így a szerelmem meglátogathatott. Szombat reggel kopogtattak, de én nem válaszoltam. Többszöri kopogtatás után Orbán Viktor szólt: Márta, majd amikor arra sem válaszoltam, berúgta az ajtót. Semmi fontos közlendője nem volt, csak beszélni szeretett volna velem. A barátom megrökönyödött, hogy ilyesmi megtörténhet. Viktort ez az akadályt nem ismerő és elfogadni nem tudó akaratosság jellemezte mindig. Ez nem durvaság volt, hanem keményfejűség; amit el akart érni, elérte. Nagyon határozottan tudott valamit állítani, nagyon erőteljesen, noha még nem volt igazi tudás mögötte. Rúgása nyoma a furnérajtón még sokáig emlékeztetett az esetre és Viktorra.

A székesfehérvári társaság doyenje, Simicska Lajos különcségei ellenére is valamiféle példakép volt. Kiválása az első vonalból csalódást jelentett. Ezt Orbán is zokon vette, emiatt veszhetett össze Simicskával. Az egyébként meglehetősen lezser Budaörsi úti kollégiumban hogy, hogy nem, Kövér László vállalkozott az összebékítésükre. Kövér ekkor találkozott először Orbánnal. Ekkor kezdődött közöttük a mindkettőjük életében alapvetőnek bizonyuló kapcsolat, barátság, testvériség, „politikai szerelem". (Amikor a Fidesz hatalomra került, Nagy Andor, Orbán Viktor volt szoba- és focista társa, ekkor kabinetfőnöke azt mondta róluk: – A miniszterelnök úr és Kövér László között jelentős véleménykülönbség van sok lényeges dologban, de ez is összetartja őket. A végső szót mindig a miniszterelnök úr mondja ki. – Talán csak egyszer vetette össze úgy magát nyilvánosan Kövérrel, hogy nem csupán jót mondott róla: „elemzőkészségét elfogadom, de ha neki kellett volna a párt élén haladnia és lelkesíteni a kezdetben csupán maréknyi embert szinte képtelen feladatok elvégzésére, akkor nem tartanánk ott, ahol ma tartunk" – Pásztor, 1993.)

– Noha Viktor is hamar beérett, a négy évvel idősebb Kövér László a Bibó kezdeti időszakában is sokkal kiforrottabb volt nála – állítja Fellegi Tamás. – Kapcsolatuk csak folyamatként írható le. 1987 körül a társaság már vezetőnek tekintette Viktort. Ő abszolút aktivitás-orientált volt, rögtön ugrott a közösségi ügyért, mindig „elsőként fogott fegyvert". Laci lassúbb volt.

– Az alap-triumvirátus: Stumpf, Simicska és Orbán Viktor – véli Bíró Tamás. – Kövér útkereső állapotban leledzett, és felismerte, ebben a srácban – Viktorban – megvan, ami belőle hiányzik. Orbán Viktor pedig rájött, hogy Kövérre lehet építeni, számítani. A másik ág, Orbán Viktor és Simicska viszonya nem mérhető átlagemberi kapcsolatokkal. Két hihetetlenül erős karakterű ember megfér egymás mellett. Sosem voltak testi-lelki jó barátok. Lehet, hogy Simicska nagyon okos, de hozzá hasonló tapírral nem találkoztam. Embergyűlölő. Köztük sem mellé-, sem fölérendeltség nincs. A sztenderd dolgok az ő esetükben nem igazak. Viktor intelligens, nagy a kapcsolatteremtő készsége, Lajosban semmi ilyesmi nincs. Csinálják a saját ügyüket, és a hihetetlen mély kötődés soha nem szűnik meg. Ezen a kötésen jó ideig dolgozhatna egy pszichiáter. („Simicska nemcsak olyasvalaki, aki befolyással van Orbánra, hanem olyan, aki nagymértékben beépült a személyiségébe" – Debreczeni, 2002.) Hozzáteszem: senki nem tudja, hogy az Orbán-kormány regnálása, 1998 és 2002 között stikában mit csinált Simicska Lajos, ötven év múlva talán kiderül. Hozzájuk képest Varga Tamás kisstílű, feltűnősködő fickó, de egy napon sem lehet említeni a többiekkel.

Kövér László az „ügyek" embere. 1985. március 15. címmel írt egy szokatlan, töprengő, érzelmes cikket (Értesítő, 1985/2): „Szeretném, ha lenne egy szobor arról a Bemről is, aki forradalmár akart maradni, s ezért beállt a despota janicsárjának." A többféleképp is érthető folytatás: „Szeretlek, Hazám. És te szeretsz-e engemet? Nem leszek-e rongy ember miattad?"

A március 15-i balhékban mégsem vett részt, tőle a rendőrök nem vették el a személyi igazolványát, nem verték be az orrát, mint Orbán Viktornak. Ő nem így radikális. Ő nem kerül(hetet)t olyan megalázó helyzetbe, hogy megbilincseljék. Hazafiságát gyermekei ősmagyar neve is hirdeti (Vajk, Botond, Csenge). Bár Kövér bevallotta: „sosem voltam vallásgyakorló, nem is hittem" – az európai kultúrkörbe való jelképes befogadtatás jegyében a gyerekeket megkeresztelték (Richter, 1990). Az is egyező Orbán Viktor és Kövér László között, hogy nem vágyaik netovábbja a jogászszakma. Kövér azt mondta erről: „Kizárásos alapon választottam a jogászságot – nem akartam tanár lenni, amit később megbántam, mert úgy érzem, hogy ez alkatomhoz illőbb hivatás lenne" (Bossányi, 1989).

Honecz Ágnes mondta róluk: – Orbán született vezető, Kövér inkább a háttérből szeret irányítani. Laciban rafinéria van, mögé lát a dolgoknak. A gyanakvó emberek olyasmit is észrevesznek, amit más nem, erre mondják: nagyon okos. Én őt mindig jó szándékúnak gondoltam.

Vagyis Kövér László nem vezérségre termett, de befolyásra – hatalomra? – vágyott. Orbán született vezető, de nem volt elég rafinált. Ez tette volna elválaszthatatlanná őket – akár a mágnes két pólusát összetartó erő? Az, hogy az egyik nem létezhet a másik nélkül? Döbbenetes volt Kövért megnézni egy sosem vetített, 1988. júniusi Fekete Doboz-kisfilmen (Pesty, 1988). Egyedül többet beszélt a Fidesz születéséről, mint Fodor, Orbán, Molnár együttvéve. Gondolatai, szavai tiszták voltak, görcsmentesek, magával ragadóak. Szinte felismerhetetlen volt. Évfolyamtársai közül többen rendes, joviális srácként emlegetik, nem nézték ki belőle az indulat és a gyűlölet legenyhébb formáját sem. Mitől változott meg, nem tudni.

Lehet, hogy Kövér a szürke eminenciás szerepre született. Kapcsolatuk Orbánnal a nélkül lehetett olyan, amilyen, hogy ő másodiknak gondolná magát, a nélkül, hogy főnökének tekintené Orbánt, vagy beosztottjának saját magát. Szerinte az utánuk színre lépő Orbán-korosztály „totális és brutális elutasítását valósította meg mindennek, ami körülöttünk van". Majd hozzátette: bár ő nem vett részt a demonstratív akciókban, hogy kifejezze utálatát a világ iránt, de gondolkodásmódja ehhez az „új korosztály"-hoz állt közel (Kelevéz, 1993)... Orbán Viktor úgy érezte, Kövérnek „több esze" van, mint neki. (A Fidesz megalakulása után azt mondta róla: „kulcsember. Csak együtt gondolkodunk" – Elbert–Vági, 1989. „Ebben az országban a legélesebb politikai elemző... ő képes a jelenségek legmélyére látni, ezek jobban feltárulnak előtte, mint előttem" – Neil, 1992. Magáról viszont azt vallja Orbán Viktor, hogy „nem túl jó" emberismerő... – Pásztor, 1993.) Kövér analitikus elme. Főideológus. Nem Aczél György, nem is Révai József. Mozgóárus: nincs lecövekelve egyetlen ideológia mellé sem. Csak a párt mellé, de oda életek árán. Mikor 1989-ben arról vitatkoz-

tak, hogy elinduljanak-e a választásokon, ő azt mondta: „A Fidesz életem legnagyobb bulija, nem engedem, hogy ezt a játékszert elvegyék tőlem." Csak a kompánia (politikai) sikere számít, hogy milyen eszmei pályán fut a szekér, az nem. Kövér fogalmazta meg, hogy azért lett liberális párt a Fidesz, mert ez állt legtávolabb a kommunista elvektől. Személyiségalkata miatt mindenről valami rossz jut eszébe. Ha kinyílik a rózsa, nem örül, hogy itt a tavasz, hanem belehasít: miért virul hamarabb? Fokozatosan elhatalmasodó radikalizmusa miatt néhány társa is kezdett félni tőle. De Orbán Viktor bizalmasaként megengedheti magának, hogy akár az övéik körében is népszerűtlen legyen. Kérlelhetetlen, sértődékeny, nem felejt, könnyen konfrontálódik és rendkívül indulatos. Ő „az ideológia hímnemű Veszta-szűze" (©Bozóki). Nem zsarolható sem morálisan, sem anyagilag. „Ügyes", talán mégis ügyetlen. Lehet, hogy a látszattal ellentétben, legbelül mégis pozícióra vágyik? Reflektorfénybe? Ám amikor oda kerül, legjobb lenne lekapcsolni a lámpát, mert eltöri a fényt. Pedig elég nézni, hallani sem kell. Az arcáról is tudni, mit mond.

– Kövér László Áchim a köbön: nyakas, depresszióra hajlamos, „mindenki ellenem" csököttség és gyanú él benne – mondja Miszlivetz Ferenc szociológus, tanszékvezető főiskolai tanár. – Orbán egyik energiaforrása Kövér atavisztikus ereje, Viktor hajlékonyabb agyú, a hajlíthatatlanságát tőle nyeri.

– 1988–89-ben a Havas Henrik, Forró Tamás páros riportsorozatot készített a formálódó politikai csoportok vezetőivel a rádióban – idézi fel a közgazdász Csaba Iván. – Mindenkitől megkérdezték, ki a példaképe. Jefferson amerikai elnöktől kezdve sok mindenkit említettek. Orbán Viktor azt mondta, neki Kövér László a példaképe.

A Beszélő nagybani bibós terjesztője – a szakállas, hízásra hajlamos „Móc" –, mesélte, hogy 1986–87-ben javasolta, hozzanak létre egy archívumot azoknak, akik nem tudják megvenni a szamizdatot. Kövér kikelt ellene, provokációnak minősítette.

– Kövérrel politikai tejtestvérek voltunk – mondja Wéber Attila, a parlamenti elnök, Szili Katalin kabinetfőnöke. – Szociáldemokrata értékrendben nőttünk fel – semmi antiszemitizmus, semmi antikommunizmus –, a nyolcvanas évek végéig egy szó vitánk nem volt. A kapitalizmust ő sem akarta, de a többpártrendszert igen. Amíg nem ismerte Viktort, ahogy említi is, visszafogott volt. Orbán radikalizmusa tetszett neki. Kövér nem indult volna el ezen az úton Viktor nélkül. Laci jó elemző, szellemes, jó az íráskészsége, de szónokolni nem tud, és feketén-fehéren látja a világot. Kövér és Orbán politikai barátsága azon nyugszik, hogy Kövérből sosem lesz első. Viktor nélkül nincs Kövér, de Kövér nélkül van Orbán.

– Kövér, akárcsak Viktor, erős politikai érdeklődésű, de üldözési mániában szenved, ami a logikus gondolkodást nem érinti, sőt sok dolgot épp emiatt rendkívül élesen lát – állítja Fodor Gábor. – Viktorban felfedezte azt a tehetséges embert, aki képes a számára fontos dolgokat képviselni, ezért először a tanítványaként kezelte, ami aztán baráti és mellérendelt viszonnyá vált. Viktor tényleg nagyon értelmes, tehetséges ember, és sokat tanult Kövértől. Aztán sok kevésbé tehetséges ember sorakozott föl mögé és bálványozta, amitől kezdett megrészegülni.

– Amikor 1982 őszén elkezdték az egyetemet Viktorék, két-három hónap után fölfogtam, hogy velük nemigen lehet mit kezdeni – mondja Kéri László. – Nem fogok olyanokkal alkudozni, akik ellenfélnek tekintenek bennünket, mert gyűlölik a rendszert. Először láttam ilyen gyerekeket.

Emlékszünk? A Rajkban hasonlóképp konstatálták, hogy az 1981–82-ben belépők domináns csoportjai „más értékek, cselekvések, algoritmusok alapján működnek, mint a korábbiak". Ott is, itt is többen azt vallják, hogy az akkor világra jött hazai „lengyel nemzedék" szabadságot, függetlenséget akart, sőt többpártrendszert is. Utólag ők azt mondják (köztük Kövér–Orbán, 1987), hogy a rendszer bukására játszottak, tudták, hogy ez előbb-utóbb bekövetkezik, ami, ha igaz, okosabbak voltak az egész CIA-nél, az összes nyugati elemzőnél, kremlinológusnál, akik még 1985-ben sem számoltak ezzel, de gyökeres kelet-európai fordulattal sem.

– Az előttük levők, tehát Kövérék, Áderék, Szájerék, akik egy-két évvel idősebbek náluk, még kompromisszumképesek voltak – folytatja Kéri. – Velük óra után le lehetett ülni sörözni, beszélgetni. De megjött ez az engesztelhetetlen brancs. Azért volt ez rettenetes főleg nekünk, mert a fiatal oktatóknak a 70-es évek végén és 80-as évek elején a tehetséges hallgatók voltak a partnereink, és nem a kollégáink,

nem a tanszékvezetők, akik nem engedtek bennünket kibontakozni. Bárdnak, Petőnek, Kukorellinek, nekem a tehetséges hallgatóért volt érdemes benn maradni az egyetemen. Ez így ment öt éven át, egészen addig, amíg a Viktorék meg nem jöttek. 1982-ben volt a nagy törés.

Kövér László és Orbán Viktor ezt úgy magyarázza, hogy a Budaörsi úti szakkollégiumi „kísérlet kifulladt" (Kövér–Orbán, 1987), Stumpf azt írja: válságba került. A Kéri-féle társaság nagy része már végzett, és kiköltözött a kollégiumkombinátból. Stumpf a jogelméleti tanszék tanársegédjeként maradt az egyetemen, és nevelőtanárként a kollégiumban. Az utolsó mohikánok még tudták, hogy a folyosó végi szakkollégiumi szobában milyen „élet-halál kérdések" voltak terítéken. Az újak viszont, nem találva a helyüket, sóhajtoztak, hogy miképp lehetne a kollégiumi életformát megreformálni. Az akkor már másodéves, összetartó csapatnak volt erről némi elképzelése. Társaság utáni vágytól hajtva ők még elsőéves korukban összekapaszkodtak („kísérleti csoport"). Közösen jártak moziba, színházba, egyetemi klubokba. A lányok tartották össze őket (Honecz Ágnes, Handó Tünde, Lévai Anikó) meg néhány „levente" (Csapody Tamás vagy például Szájer József). „Viktorék", azaz az elsőévesek pedig – mint láttuk – egyből a porond közepén kezdték: „Ide nekem az oroszlánt!"

– Régóta mondogattuk, jó lenne, ha a szakkollégium önálló épületet kapna – mondja Stumpf István. – Dékánunkat, Schmidt Pétert is megkerestük ebben az ügyben. Január környékén derült ki, hogy a Ménesi úton talán kereshetünk valamit, de bizonytalan volt, hogy szeptemberre elkészül-e az épület, ez is hozzájárult ahhoz, hogy kevesen jelentkeztek: a rosszabb, de biztos helyet nem adták fel a bizonytalanért.

A jogász szakkollégium megújulása – a Ménesi útra költözés – a csillagok szerencsés állásának is köszönhető, meg annak, hogy „maradt néhány aktív ember, akik a hagyományokra, tapasztalataikra támaszkodva képesek voltak megragadni az újabb lehetőséget" (Kövér–Orbán, 1987). Az épületet nekik juttató egyetemi vezetés is a szakkollégium mellett állt.

– A rektori tanács elé került, hogy van itt egy ház, amit az ELTE rendbe hozat, mit kezdjünk vele – mondja Schmidt Péter, volt jogi kari dékán. – Nem is tudtam a létezéséről, de rácsaptam. A tizenegy emeletes Budaörsi úti kollégiumban alakult már egy szakkollégium azokból, akik többet akartak tudni a jogról és a világról, ám ott kedvezőtlenek voltak az önállósághoz a feltételek. De mivel megvolt ez a mag, azt mondtam: szívesen vennénk, ha megkaphatnánk ezt az épületet. Arra nem gondoltam, hogy a szakkollégiumi mozgalmat úgy kell megújítani, ahogy régen volt, hiszen megváltoztak a körülmények... Ma már nem biztos, hogy nem lenne szükség valami hasonlóra, mivel olyan nagyok a társadalmi ellentétek és különbségek, hogy keresni lehetne talán ezúton is valamit – aktualizál 2003 végén Schmidt professzor. – Tulajdonképpen nekem az sem tetszett, hogy az egyetemeknek, köztük az ELTE-nek kollégiumai vannak. Úgy gondoltam, hogy a kollégiumoknak függetleneknek kellene lenniük az egyetemektől, mint a Nékosz idején. A nyolcvanas évek kezdetének társadalmi feltételei között nyilvánvaló volt, hogy egy ilyen szakkollégium alapítása az ellenzék összehozását jelenti.

„Amikor Schmidt Péter támogatta a jogász szakkollégiumok megalapítását, önmaga is tudta, hogy ezzel olyan folyamatokat indít el, amelyek a mostani körülmények között csak nagy konfliktusok árán tarthatók a hagyományos keretek között. Tisztában volt azzal, hogy a mostani egyetemi oktatási rendszerbe nagyon nehezen illeszthető be az autonóm szerveződési mód" – nyilatkozta Stumpf István (Mélykuti, 1988).

– A szakkollégium szabadságot kapott az egyetemtől, lehetőséget a teljes önkormányzati életre – mondja Györgyi Kálmán, akkori dékánhelyettes, ma nyugdíjas legfőbb ügyészként az Igazságügy-minisztérium miniszteri biztosa. – Az igazgató kapta a szabadságot, és élt vele, ahogy tudott. Meg kell mondani, Stumpf István kitűnő kvalitású hallgató és kiváló ember volt.

„Igazgatóként azért esett rám a választás, mert státusban voltam az egyetemen, a kollégiumban laktam, s ott egyébként is részt vettem a szakkollégiumi munkában" – nyilatkozta Stumpf (Mélykuti, 1988). Nyersebben is megfogalmazta: – A kialakult helyzetben ki más jöhetett volna szóba igazgatóként? Oktató voltam, képességem, tudományos elkötelezettségem is volt, és Kéri meg talán Bihari ajánlásával, negyedévesen, 1982-ben beléptem a pártba is.

A Bibó története tehát azzal kezdődik, hogy egy tettre kész ifjú csapat megkapta a Ménesi út 12. alatti házat, ahol korábban az Eötvös-kollégista lányok laktak. Az épületet a radikális baloldali értelmiségi Madzsar család 1910 körül építtette. A később szovjet lágerben elpusztított Madzsar József orvos, egészségpolitikus, és felesége, Jászi Alice, a magyar mozdulatművészet megújítója itt látta vendégül a kortársakat (Jászi Oszkár, Lukács György, Polányi Károly, Duczynska Ilona, Szabó Ervin, Ady Endre). Később az épület az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjának tulajdonába került. Amikor 1950-ben feloszlatták a rendeket, akkor lett belőle lánykollégium. A nyolcvanas évek elején a több éve lakatlanul álló, elhanyagolt „kis Ménesi" felújítása javában tartott, amikor az Eötvös-kollégium – illetve az ELTE Bölcsészettudományi Kara – felajánlotta a jogi karnak az épületet a Budaörsi úti 64 kollégiumi férőhelyért cserébe. A házat eredetileg külföldi hallgatóknak állították helyre, de Tóth Gábor, az Eötvös-kollégium igazgatója – a szakkollégiumi mozgalom híve –, majd a Bibó patronálója is azon volt, hogy a szakkollégistáknak adják a formás épületet. Az egyetem vezetése is egyetértett ezzel, mert válság ide, válság oda, a lassan hat éve működő szakkollégium munkáját folytatandónak tartották. Stumpf is hangsúlyozta: a megalakulás feltétele volt, hogy „legyen egy olyan társaság, amely szakkollégiumot akar csinálni". Ez adott volt. A nevelőtanár Stumpf és barátja, Lukács István lettek az új kollégium tótumfaktumai. Stumpf szavaival: „Kettőnk körül alakult ki az a hallgatói kör, amely a Ménesi úti alapítóknak a kemény magját jelentette és képviselte" (Mélykuti, 1988).

Az utódok egy része azonban – talán, mert összekülönbözött Kérivel – nemigen vállalta az elődöt. Ezt a múltat eltörölték. Szájer József a Kelet–Nyugat Hálózat 1987-es konferenciáján angolul elhangzott megnyitóbeszédében azt mondta: „A Jogász Társadalomtudományi Szakkollégium 1983-ban alakult... Alapításának ötlete egy joghallgatókból álló mozgalomtól származik..." (Szájer, 1998).

– Jogilag lehetetlen, hogy a szakkollégium alapításának éve 1977 legyen – magyarázza Stumpf. – Az intézményesülés önálló fejezet. Nekem persze folyamatos tanulási lehetőséget jelentett a régi és az új szakkollégium.

– A budaörsi szakkollégium nem jogelődje, hanem szellemi előfutára a Bibónak – mondja Becsey Tibor jogász, ma a parlamenti titkárság főosztályvezetője, kormány-főtanácsadó. – Kéri igyekezett egy társaságba tömöríteni, maga köré gyűjteni a fogékony diákokat. Közéjük keveredtem én is, bár nem voltam kollégista. Jellemző, amikor befejeztük az egyetemet, Kérit az őstörténet kezdte foglalkoztatni, és mi Stumpffal, Wéber Attilával, Lukáccsal és Fejessel kijártunk hozzá a paleolit korról vitatkozni. Persze elsősorban ő is és mi is a közélet iránt voltunk fogékonyak.

1983-ban az új csapattal – még ha bőven voltak köztük régiek is – új történet kezdődött. Azzal, hogy a Ménesi út 12. szám alatti épületet megkapták, lehetővé vált, hogy itt írják a rendszerváltás egyik alfejezetét – szakkollégiumi terven kívül...

Még a költözés előtt kiderült, hogy Stumpf nősül, elveszi Horváth Andreát, és Orbán Viktor meghívta őt és egy társaságot legénybúcsúra az évek óta üresen álló, régi felcsúti házukba.

– Stumpf Pistivel évfolyamtársak és csoporttársak is voltunk, barátok, tagjai a Kéri-féle ős-szakkollégiumnak – mondja Wéber Attila. – Pisti legénybúcsújára 1983 augusztusában tizenöten-húszan jöttünk össze Orbánék faluvégi házában. Délután fociztunk, este szalonnasütés közben elkezdődött a politizálás. Itt ismertem meg Varga Tamást, Simicska Lajost és Orbán Viktort. Ők hárman vitték a szót. Pisti hamar kiszállt, neki elege volt már belőlük, vitatkozzak csak én. Engem, aki épp akkor kerültem be a Művelődési Minisztériumba, meglepett a hangnem, a vegytiszta agresszió, hogy forradalmat akartak, tankkal nekimenni a pártházaknak. Kiállásuk mégis inkább ínyemre volt, mint a nálam idősebbek kompromisszumai. Ha meglepett is a szövegük, nyitott voltam a kérdéseikre, és azt hiszem, hogy a vita döntetlenül végződött. Többé nem feszültünk így egymásnak, mint az első találkozáskor, noha aztán a Századvég folyóiratnál együtt töltött évek alatt nekik én voltam „a hivatal". Csodabogárnak számítottam köztük és a minisztériumban is.

Kövér László, aki megfejthetetlenül azt írja, egy „fatális ok következtében" nem volt ott Felcsúton, úgy vélte: a legénybúcsún elhangzottak megijesztettek egy kívülálló kört. Attól féltek, ez az ifjú

társaság csak arra képes, hogy az egyik diktatúrát másikra váltsa. Értelmiségellenes lesz, és gond nélkül fogja az MSZMP-tagokat a Duna-partra kísérni, és hátba lőni (Kelevéz, 1993).

– A fiúk lázadásának én nem éreztem a veszélyét, és semmivel sem láttak előbbre nálunk. Senki nem tudta, hogy a rendszer összeomolhat – folytatta Wéber.

Egy hónappal később, a jogász szakkollégium 1983. szeptemberi esztergomi alakuló táborában a leendő szakkollégisták programjukat kívánták kidolgozni. Tábortüzes viták folytak arról, hogy mit akarnak, és mit lehet. A Bibó kollégiumtörténeti kiadványa (Csapody, 1991) szerint terítékre kerültek a következő témák: A Szovjetunió 1917 és 1945 között; Magyarország 1945 után; Reformelméletek a magyar gazdaságban és A jogászság kiemelkedő alakjai a két világháború között.

– Nyomott hangulata, lázadásba kevert fatalista hangulata volt az egésznek – mondja Kéri László. – Fűtöttem én is őket, hogy semminek semmi értelme, már nem tudom, éppen milyen kedvezőtlen – nemzetközi? – jelenség miatt. Estére nem maradtam ott, valaki hazahozott kocsival.

Pedig az esti beszélgetés tette emlékezetessé a találkozót. Megismétlődött a Felcsúton részben már elhangzott kemény rendszerkritika: megismételték a „döbbenetes, súlyos" kijelentéseket. Stumpf István, a szeptembertől kinevezett igazgató két év múlva azt írta, hogy az esztergomi táborban éles viták zajlottak az értelmiségi cselekvés lehetőségeiről és annak korlátairól (Stumpf, 1987). „Itt volt egy nagyon súlyos éjszaka... Azt hiszem, elég sok alkoholt meg is ivott a társaság éjfél utánra, és valami döbbenetesen éles vita és döbbenetes, súlyos nagy szavak hangzottak el. Ott meg is rémültem egy picit." (Kelevéz, 1993) A legradikálisabb Simicska volt, aki megfogalmazta, tulajdon nélkül nincs szabadság. Állítólag azt is beleszőtte a szövegébe, hogy keresztre feszített kommunistákat lát... A másik radikális Varga Tamás volt. Orbán Viktor, a harmadik fehérvári egy fokkal szelídebbnek mutatkozott.

– Az alakuló táborban talán szándékosan nem vettem részt, mert tudtam, mi várható, ha összejönnek – mondja Belánszki Gyula, aki az egyetem előtt három évig dolgozott, többek között KISZ-bizottsági titkár is volt a Váci Kötöttárugyárban. – Nem mentem el Esztergomba, mert féltem a személyeskedéstől, hogy esetleg firtatni kezdik, mit keres itt egy párttag.

– Pia volt, de nem az volt a döntő – állítja Belánszki szobatársa, Kis Zoltán. – A kalocsai ezrednél töltött előkatonaság után ez a szöveg engem nem döbbentett meg, nálam nem vágta ki a biztosítékot.

A megkérdezett lányok pedig nem is emlékeznek a radikális szövegekre.

– Nem az alkoholtól volt vad a vita – állítja hajdani tanáruk, Fellegi Tamás –, józanul is ilyen lett volna a hangnem, ilyen volt a hangadók személyisége. Talán Varga Tamás magnóra is vette az egészet, de se a leírt szöveggel, se a szalagokkal soha nem találkoztam. Vigyáztak, nehogy illetéktelenek kezébe kerüljön. Emlékem szerint elhangzott, hogy föl kell akasztani a kommunistákat.

– Senki nem kérdezte meg, hogy akkor a szülei is sorra kerülnek?

– Nem, de arról élénk vita folyt, hogy miről ismerszik meg a kommunista, van-e ennek bármiféle ismertetőjele a formális piros könyvecskén kívül? A nekiveselkedett vita irányítása hamar kicsúszott Stumpf Pisti kezéből. Keresztbe ordibálás és egymás hergelése folyt; ugyanakkor minden olyan beállítás hamis, amely az akkor történteket rámásolja a mai eseményekre. Ez egy fejlődéstörténet, aminek a gyökerei ezekhez az eseményekhez is visszanyúlnak. Ez a „féktelen" éjszaka volt a kitárulkozás, a belépő, és csupán ezért jelentős. Stumpf biztos beijedt ettől a kommunistázástól, de karakánul végigcsinálta, sosem tartotta fel a kezét, hogy nem ér a nevem...

Az esztergomi vitára a rendszerváltás után Orbán Viktor is úgy emlékezett, hogy ott döbbenetes, súlyos kérdések kerültek terítékre. Arról volt szó, „mi lesz ezzel a régióval, mi lesz ezzel az országgal, egyáltalán érdemes-e ebben az országban élni, össze lehet-e dönteni ezt a rendszert vagy sem, és ha össze lehet dönteni, milyen eszközökkel lehet összedönteni, ha meg nem lehet összedönteni, akkor mit kell vele csinálni". Szerinte nem a válaszok voltak durvák, hanem a régió helyzete. Az, hogy „forradalmat kell csinálni, vagy lehet-e vagy nem lehet" (Kelevéz, 1993). Később ezt úgy summázta, hogy a rendszer immorális, logikátlan és nem hatékony. Nem véletlenül rossz, hanem

azért, mert egy pártelit uralkodik, amivel nem szabad közösséget vállalni. „Számunkra már másodéven világos volt, hogy rendszerváltás kell" – állította utólag (Elbert–Vági, 1989).

– Az akasztófa emlegetése azt jelentette, hogy utálom a kommunizmust, ehhez nem sok ész kell – véli Bíró Tamás.

A felcsútihoz, esztergomihoz hasonlóan radikális hangütésű disputáról nem tudunk 1983 táján, főképp nem húsz- vagy hetvenfős társaságban. (Meglepő, hogy a korántsem bátortalan szereplők – a résztvevők és a kívülállók – titkolják e két markáns eseményt, mint valami illetlenséget. 1998 óta a Fidesz-alapítók többségétől kezdve titkosrendőrön át egyetemi tanárokig vagy százötven emberrel beszéltem a Fidesz előtörténetéről, ám a radikális kijelentésekről magától senki sem szólt, pedig partnereim legalább harmada tudott róluk.) Manapság, amikor lépten-nyomon hallani a Kádár-diktatúra megtorlásairól, hihetetlennek tűnik, hogy a kommunisták akasztását vagy a pártházak elleni támadás fontolgatását figyelmeztetés nélkül hagyták. Lehet, hogy a rendőrség a sok „tanú" ellenére sem értesült az esetről, vagyis nem volt igazán hatékony az elnyomó apparátus? Az állambiztonsági szolgálatok tevékenységének egyik kutatója szerint az ún. III. Főcsoportfőnökség jól informált volt az 1970-es évek második felétől egyre inkább kibontakozó ellenzéki csoportok tevékenységéről, tagjairól. Ha arra kaptak volna utasítást, „néhány nap alatt teljesen felszámolhatták volna mind a demokratikus ellenzék, mind a népnemzeti irányzat csoportjait" (Urbán, 2003). Ám a másként gondolkodók bebörtönzése, a szigorú fellépés rontotta volna Magyarország nyugati megítélését, drágíthatta volna még a kölcsönök felvételét is. Ezért a pártvezetés – a szolgálat jelzései ellenére – sem lépett fel keményen az ellenzékkel szemben. Szerepe volt ebben annak is, hogy Kádár János a kényszerhelyzeteket leszámítva ('56-os megtorlás, vagy az ugyancsak a Szovjetunióból és a táborból szított „ellenreformációs" időszak) nem lelt örömöt az emberek bebörtönzésében. E tekintetben – bármennyire is próbálják őket 1990 óta egybemosni – összemoshatatlan Rákosi Mátyással.

A nemzetközi tiltakozások aláíróit Magyarországon elbocsátották állásukból, néhány ellenzékit egy-két napra bevittek, kihallgattak, esetleg felajánlották, hogy külföldre távozhat. De látványos perekre, komolyabb diktatórikus fellépésre nem került sor. A rockkoncertek renitenseit megverték, néhány ismeretlen hőzöngőt lecsuktak, de az egyre elégedetlenebb egyetemistákkal szemben nem léptek fel. Kádár János későbbi (1986-os), politikai bizottság előtti eszmefuttatása szerint: „A rendszer és a politika kibírta és ki is kell bírnia, hogy itt-ott három tucat ember szájaskodik... Fölmerültek nemzetközi összefüggések, gazdasági kapcsolatok, kölcsönök... mert a Magyar Népköztársaság általános megítélésének ma része, hogy nincs különleges probléma az emberi jogokkal, hogy utazási szabadság van, hogy nincsenek hatósági represszziók derűre-borúra. Ez hozzátartozik a Magyar Népköztársaság általános nemzetközi megítéléséhez, és erre valamelyest vigyázni kell" (Urbán, 2003). A bibósokkal szemben sem volt szükség arra, hogy a belügyminiszter családi alapon megvédje a veje által igazgatott szakkollégium lánglelkű ifjait. A Kádár-rendszer nem foglalkozott a bibósok elnémításával sem...

– Nem kaptam fejmosást a szakkollégisták miatt – mondja Schmidt Péter volt dékán. – Még kritikai hangokról sem tudok.

Később már számon tartották a Bibó „ügyeit":

– Amikor már a földtanász Fülöp József volt a rektor, egy alkalommal megállított a folyosón, hogy nyugtalanítja, ami a szakkollégiumban folyik, emiatt a pártközpont és a minisztérium is állandóan figyelmezteti – mondja Györgyi Kálmán hajdani dékánhelyettes. – Szemtelenül azt mondtam neki: ne tessék annyira aggódni, ha a kollégiumi igazgató apósa, a belügyminiszter kibírja, akkor a minisztérium és a pártközpont is kibírja!

– A merevebb gondolkodásúaknak nem tetszett a szakkollégium, a fiatalok nagyobb szabadságfoka – mondja Szabó Kálmán, a „társcég", a közgazdasági egyetem volt rektora, és hozzáteszi: – A belügyi összekötőtől csak azt kértem: hagyja ránk a diákokat.

– Áprilisban derült ki, hogy a miénk lesz a ház – tér vissza a kezdetekhez Stumpf. – Lukáccsal interjúkat csináltunk a potenciális kollégistákkal arról, mit szeretnének, mit vállalnának. Főképp Pisti jegyezte ezeket a beszélgetéseket. Együtt írtuk a májusban a faliújságra kirakott toborzót, hogy itt a kihívás az életmódkísérleten túli szerepvállalásra, és együtt vittük át a gárdát a Ménesi útra.

A későbbi „főkollégisták" (Orbán és Kövér) azt olvasták ki a verbunkból, hogy „a szervezők inkább az eddigi kollégiumi és egyetemi tapasztalatok negligálásából építkeztek", nem pedig valami munkaprogramból, ami vagy így volt, vagy csupán ők gondolták, hogy csak a mindentagadás a kiút. És megdicsérték a két Istvánt – Stumpfot és Lukácsot –, hogy „világos és határozott koncepciójuk volt egy jövendő kollégium belső struktúrája elveiről, és egy ilyen szerveződés lehetséges céljairól" (Kövér–Orbán, 1987).

– Lukács Pisti az ős-szakkollégium legnyughatatlanabb tagja volt – mondja Kéri László –, nagy munkabírású, bölényalkatú, fizikumú gyerek. Őrült energiájú. Szétfeszítette a társadalmi tettvágy. A jófejű, lényeglátó fiú rossz körülmények közül került az egyetemre. A többiek annyira szerették, hogy elfogadtam én is. Éles antikommunizmus, szélsőséges nézetek jellemezték, de nem volt durva. Amikor kivihettem tíz, többnyire kollégista diákot Lettországba, Litvániába, köztük volt Lukács Pisti is. Ott együtt lakva tudtam meg, mi az, hogy alkoholista. Ha berúgott, tört, zúzott. Ő volt Simicska archetípusa, ősformája. Ugyanazt a hatást gyakorolta Stumpfékra, mint aztán Simicska Orbánékra. Radikalizálta őket. Úgy kell őt elképzelni, hogy gondolatban Kövért és Simicskát összegyúrjuk. Nagy hatással volt mindkettőjükre. Sematikusan gondolkodott, feketén-fehéren látta a világot. A merev gondolkodás mellett erősen drukkos volt. Izzadt. Nem tudott levizsgázni. Amikor a Ménesi úton nevelőtanárt akartak belőle csinálni, az egyetem a diplomahiány miatt nem egyezett bele. Mivel mániákusan védték őt, két évig benn lakhatott a kollégiumban. Aztán disszidált. Talán még favágó is volt Kanadában, de politológiát is tanult. Korán meghalt.

A kevéssé ismert Lukács István – Lukas, magyarul Lüká (Maigret felügyelő segédje) – egyik jelképes figurája azoknak az ellentmondásos éveknek. Miközben a kollégium a társadalmi mozgásokra figyelő tudást tűzte a zászlajára, nevelőjüknek az államvizsga letételére képtelen, ám lázongó Lukács Istvánt választotta. A hkr-vitában eljátszott szürke eminenciás szereppel lopta volna be magát az ifjú gárda szívébe? Vagy amikor az egyetem elutasította a kinevezését, ő vált az autonómia jelképévé, ezért is ragaszkodtak hozzá foggal-körömmel? Netán akkor csak ilyen „hősökre" futotta, ilyen ellenszenves külsejű, hihetetlenül melegszívű fiúra? Stumpf talán azért védte a druszáját, mert ha nevelőtanárnak nem is volt ideális, igavonóként számíthatott rá. (Lukács után az egyetem helyezett nevelőtanárt a Bibóba, akit egy év alatt ledaráltak.)

– Lukács Pisti jóravaló, értelmes ember volt – mondja Fodor Gábor. – Nemigen a nyilvánosság elé tartozik elhanyagolt külsejének, elhízott alakjának, a hosszú, zsíros hajnak az említése, ami úgy nézett ki, mint amit sosem mostak. 1983–84-re mintha már lemondott volna arról, hogy egy közösséghez tartozzon. Rám nem tett rendkívüli hatást. Nem volt agresszív, és szeniorsága ellenére sem volt már meghatározó szerepe a Ménesi úton.

– Lukács erős testalkatú, rengeteget dohányzó, önpusztító életet élő fiú volt, mint később kiderült, talán epilepsziás, amit titkolt – sorolja ellentmondásos évfolyamtársáról Stumpf István. – Pisti hihetetlen mennyiségű kávét is ivott, és képes volt több éjszakát egyvégtében dolgozni, olvasni alvás nélkül. Elég összevissza olvasott. Államigazgatási eljárásból egytől tizenkettőig kellett sorolni a pontokba szedett definíciókat az istenverte piros könyvből, és a tanár figyelmeztetett vagy kirúgott, ha a harmadik és a negyedik pontokat felcserélted. Épp ez ellen lázadtunk, a rossz módszerrel tanított holt tananyag oktatása ellen. Lukács ezt az abrakadabrát nem volt képes benyalni. Hasonló volt a helyzet Kövérrel is, de ő végül átvergődött. Lukácsban nem a bukott diákot tisztelte a gárda – bár az adott tárgy esetében a bukás nem számított valami nagy bűnnek –, hanem azt, hogy jó kapcsolatot tudott teremteni mindenkivel. Irányító, meghatározó szerepe miatt ragaszkodtunk hozzá. Nem volt jó szervező, de teoretikusan érdekes ötletei voltak. A mintakövetés szempontjából persze nem ideális, ha egy nevelőtanár-jelölt eszméletlenre issza magát, és a srácok csillagot rúgatnak vele... Az is lehet, hogy Lukács Pisti radikális volt, ahogy Kéri Laci mondja, de mi a jele annak, hogy a radikalizmusát rám ragasztotta? Végül megállapodtunk az egyetemmel, hogy Lukács szeniorként benn lakhat a kollégiumban, amíg a lakásproblémája meg nem oldódik. Majdnem ugyanaz, mintha nevelőtanár lett volna. Ilyen értelemben győztünk, ha formailag nem is tudtuk érvényesíteni a szándékunkat. Pisti nem tudom, hányszor futott neki a vizsgának, mégsem szerezte meg a diplomát. Ez frusztrálta. Ő a Simicska–Pusztai Zsuzsa páros barátja volt. Aztán Lajos, de inkább Pisti ellenem fordult. Ré-

szegen Felcsúton is intrikált, hogy nem vagyok elég radikális. Józanul is pedzegette: a szakkollégium csupán egy hatalom által kreált gyakorlóterep, itt kísérletezik ki az új korosztály radikális nézeteinek a kezelési technikáit, hogy a perifériára szoríthassák őket. Ezért rakták ide a belügyminiszter vejét igazgatónak. Felügyelői szereppel ennek ellenére sem mertek megvádolni. Nem is adtam rá okot, több fiú mégis rajtam, a párttagon próbálgatta a hatalommal szembeni fellépést. Visszatérően felvetődött, valós vagy virtuális világban élnek-e, a szakkollégiumnak nem csupán az a célja, hogy kifogja a szelet a fiatal generáció vitorlájából? Valójában sokféle történelmi tényező együttállására volt szükség, hogy mindez összejöjjön. Mondhatnám úgy is, kellett a történelmi rés, amin át besurranhattunk. Az ellentétünk Lukács Pistivel a viták ellenére sem volt komoly. Ő végül disszidált. Kanadában éjjeliőr volt, és politológiát tanult. Miután hazajött, volt csoporttársunk, Becsey felvette a Miniszterelnöki Hivatalba. Arra emlékszem még, hogy a kórházban meglátogattuk...

– Az 1958-as születésű Lukács István Fejes Zoli és az én barátom volt – mondja Becsey Tibor. – Sűrű testalkatú, rendkívül jóindulatú, logikusan gondolkodó és a világra nyitott ember. Logikus gondolkodása következetes magatartással párosult, amit lehet fekete-fehér látásmódnak gondolni, de szerintem ez félreértés. Ha Lukács elolvasta a korabeli magyar alkotmányt, láthatta, hogy a bevezetés egy idegen hatalmat dicsőít, és már a második paragrafus a társadalom vezető osztályáról beszél, kimondva, hogy ennek a vezető osztálynak vezető ereje is van, a párt. Ha valaki azt mondta, hogy ezzel nem ért egyet, behatárolta a mozgásterét. Pisti jó tanuló volt, nem kitűnő. Olyan szenvedélyesen imádott gondolkodni, mint más mondjuk pókerezni. Kereste az ellentmondásokat, a problémákat: a megoldást. Az árnyaltságra törekedve elképesztő körmondatokat fogalmazott, miközben mi dőltünk a röhögéstől. Mindenben jelentkezett nyitottsága a világra. Hangsúlyoznám a jóindulatát, ügyelt rá, véletlenül se bántson meg senkit. Odafigyelt arra, akivel beszélt, vitatkozni lehetett vele, és nem kellett tőle tartani. Emiatt volt közkedvelt.

A balti túrán a szakkollégisták mellett Fejes Zoli és mi is ott voltunk, sőt az ő-ző Samu Mihály tanszékvezetőnk is, aki pikáns népi dalokat tudott – folytatja Becsey. – Nem igaz, hogy Pisti kevés italtól berúgott, és nem tört-zúzott. Inkább önveszélyes volt. A túrán nem volt merev részeg, nem dőlt el, hanem reggel olyan mélyen aludt, hogy nem lehetett felkelteni. A csillagrúgatás pedig Samu prof. ötlete volt... Tény, hogy az alkohol is ette Pisti életét. De mindenféle segítség nélkül lett absztinens. Talán értágító hatása miatt hihetetlenül sok kávét ivott, erősen dohányzott is, de amikor Kanadából visszajött, már nem is cigarettázott. A külsejéről annyit, hogy vékonyszálú haja volt, ami, ha megnövesztik, eszméletlenül csúnya. Mindehhez társult a harcsabajusz... 1979-ben vonultak be a szovjetek Afganisztánba, aztán jöttek a lengyel események, és az egyetemisták mozgolódni kezdtek. Volt valami rés, lehetőség arra, hogy tegyünk valamit – folytatja Becsey. – Mi nem akartunk politizálni. 1980–81-ben úgy gondoltuk, a KISZ csinálja, amit előírnak neki, mi a napi érdekek képviseletére szerveződnénk. Memorandumunk fogalmazásában Stumpf Pisti jeleskedett. Meg is választottuk KISZ-kongresszusi küldöttnek, hogy ezt majd olvassa fel, ami persze nem történt meg, mert szerinte „nem olyan volt a helyzet". A próbálkozás ellen szóltak a lengyelországi események. Végül többünket raportra hívtak a dékánhoz. Végzősként nekünk egyébként is kifelé állt a szekerünk rúdja. Ráadásul a KISZ-titkár adta az Esély nevet. Abszurd helyzet, hogy ő kereszteli meg a halálra ítélt szerveződést! Ezzel vége is lett a dolognak. De Orbánék hkr-lázadása nem előzmény nélküli. Lukács Pisti mindkettőben részt vett, és végképp levonhatta a következtetést: a rendszer nem javítható! Ezt lehet radikalizmusnak és antikommunizmusnak is hívni, de nem biztos, hogy helyes. Nála sem kell forradalmi tettekre gondolni. Voltak nálunk mérsékeltebbek és kevésbé mérsékeltek is.

Egy közös ismerősünk karriert csinált Kanadában, ezért ment oda a 80-as évek közepén. Ha nem bukik el, biztos nem disszidál. Kanadában gyökértelenül élt, noha jogot és politológiát tanult. 1990 után hazalátogatott, majd hazatért abba az országba, amely a vágya szerint változott meg. 1994 táján a Fidesz körül sertepertélt. Ha nem megy el, 1990-ben talán fideszes képviselő lett volna. A társadalmi közeg, a közélet érdekelte. Miután letette az államvizsgát, felvettük a Miniszterelnöki Hivatalba, de daganatos betegsége miatt kórházba került. 1997-ben halt meg több műtét után.

– Lukács Pisti nagyon rendes srác volt, de soha igazi tartalmas dolgot nem csinált – mondja szinte összefoglalásképp Fellegi Tamás. Diszharmonikus sorsának kontrasztjai talán megsejtetnek valamit a nyolcvanas évek kezdetéről.

Visszatérve a Ménesi úti szakkollégium szervezéséhez, azzal kell folytatnunk, hogy a hallgatók állítólag azért nem tülekedtek a szinte megváltóhelynek feltüntetett új épületbe, mert nem lehetett tudni, elkészül-e szeptemberre, és a bizonytalanság sokakat elriasztott. Végül csak ötven egyetemista jelentkezett – köztük legnagyobb számmal az összetartó, akkor másodévet végző „kísérleti csoport". Így aztán bekerülhettek azok a gólyák is, akiknek a katonaságnál Stumpf és Kövér öccse mesélt az új kollégiumról. Ők (is) együtt fociztak, és együtt jelentkeztek a Ménesi útra. Ezek a „focisták" voltak az elsők, „akik számára a szakkollégium nem választott és kiharcolt terep volt": ez a csapat „önhibáján kívül", teljesen esetlegesen került be a tojásba. A tizenhárom elsős „focista" között volt négy lány is. Először nekik tartottak valamiféle felvételi vizsgát, nehogy a hajuk színe alapján döntsenek. Vagyis a Ménesi úti összkomfortba első nekifutásra szinte bárki beköltözhetett, ellentétben a Rajkkal.

– A toborzás a Ménesi útra úgy történt, hogy megkérdezték, ki akar átmenni – idézi fel az ügyvéd Honecz Ágnes. – Nem tudott róla mindenki, vagy nem hallotta meg a hívó szót. Pedig sokkal jobb körülmények közé kerültünk, két-háromágyas, tágas, világos szobákba. Nem olyan uniformizált világ volt, mint a budaörsi bérkaszárnya, hanem kellemes miliő, sok közösségi hellyel. Könyvtárt is csináltunk. Mi találtunk ki mindent, mi döntöttük el, miből mi legyen.

– Lévai Anikótól tudtam meg, hogy szakkollégium lesz – említi Szájer József. – Ha mennek a lányok, megyünk mi is! Ők aktívabbak voltak.

(Szájer „aktivitásáról" említette Enyedi Nagy Mihály, aki egykor az ELTE jogi karának a KISZ-titkára volt, most pedig saját cége ügyvezetője: – Képességei miatt felkértük Szájert, hogy legyen a kari KISZ-bizottság titkára. Köszönöm, engem nem érdekel a KISZ-es buli, mondta ő, azért jöttem az egyetemre, hogy Népköztársasági ösztöndíjas legyek, nyelvet tanuljak, és római jogot akarok oktatni! – és oktatott is később, ahogy eltervezte. Nem volt mozgalmi affinitása – a volt KISZ-titkár szerint, amit azonban Szájer politikai pályafutása cáfol. Tegyük hozzá, egyöntetű a vélemény, hogy a csapatból a legsikeresebb tudományos pálya őelőtte állt.)

– Kis Zoli hívott a Ménesi útra – mondja Belánszki Gyula. – Kényelmi okok miatt is vele tartottam. Zolival – aki egyébként szintén tagja volt az „állampártnak" – irodalmi, jogbölcseleti érdeklődésünk is egybeesett, mindketten dohányoztunk, szerettük a sört stb., így ideálisnak tűnt a közös szoba. Gyakran viccelődtünk, hogy nálunk, a 210-esben „százszázalékos" az MSZMP szervezettsége, de együttlakásunknak semmi köze nem volt a politikához.

1983 szeptemberében a szakkollégiumi társaság a félig kész Ménesi úti épületbe hurcolkodott be, és a napi gondok – például a melegvíz-hiány – némileg lehűtötték a forradalmi hevületet. Rögtön egyfajta kettős hatalomba csöppentek, ami – bár más formában! – végig jellemezte a szakkollégium első, klasszikus korszakát. Hiába volt Stumpf az igazgató, az év végéig a gazdasági, műszaki ügyekben az Eötvös-kollégium hatalmas termetű és erőteljes orgánumú vezetője, Tóth Gábor dirigált. „Nyomasztó és idegfeszítő volt az állandó tárgyalás, egyeztetés a műszaki osztállyal, az építőipari munkásokkal, a beruházási osztállyal stb. Saját bőrünkön éreztük, hogy mit jelent egy új kollégium születése." (Stumpf, 1985) Akad, aki arra emlékszik, hogy amikor Stumpf az igazgatói lakás fürdőszobáját építtette, azért harcolt, hogy az tíz centivel hosszabb legyen a betegszoba rovására, és más színű legyen a csempe.

A nyolcvanas évek eleje – némiképp hasonlóan a Rajk születésének korához – a kísérletezések időszaka is. Kedvező volt a csillagállás a Ménesi úti szárnypróbához. Persze ez cáfolható is, hiszen ellentétes társadalmi, gazdasági folyamatok garmadája jellemezte akkor Magyarországot. Nagy volt az érdeklődés a reformelképzelések iránt, ugyanakkor a reformkényszer és a reformhiány miatt nőtt a szkepszis. Stumpf Istvánhoz hasonlóan lehet érvelni amellett, hogy 1983-ban ők rosszabb feltételek között kezdtek hozzá szakkollégiumuk létrehozásához, mint a közgazdászok 1970-ben (Stumpf, 1985). Ám ezt a „ki volt bátrabb" versengést cáfolni látszik, hogy nem a hetvenes évek, hanem mégiscsak a következő évtized lett a szakkollégiumok, a klubok és körök kora.

Mint említettük, felvételi híján elég heterogén csapat került a Ménesi útra. Stumpf mégis „valamit akaró" társaságnak hitte őket, akikkel jól lehet majd „szakkollégiumozni". Csalódását 1985-ben fogalmazta meg. Mert bizony a törekvéseit egyre markánsabban képviselő másodéves kemény mag (és holdudvara), a szelíd kísérleti csoport és a régi szakkollégisták („mohikánok") mellett létezett, talán gyarapodott is a közömbösök hada. Őket a kényelem vonzotta a közelebbi „hotelbe" és szinte semmi más.

A Ménesi úti épületbe többek között az elsőéves Stumpf János (István öccse), a másodéves Kövér Szilárd (László öccse), Nagy Andor, Orbán Viktor, Simicska Lajos, továbbá a már említett harmadéves „kísérleti csoport" (Lévai Anikó és Szájer József évfolyama), tíz negyedéves (köztük Kövér László) és három ötödéves vonult be. Az egy éve végzett – közben levelező tagozaton szociológiát tanuló – Stumpf István a feleségével, Horváth Andreával együtt költözött be az igazgatói egyszobásba. 1984 elején Stumpf panaszkodott, hogy a kollégium beszippantja az emberek magánéletét. „Szerencsére Andrea – annak ellenére, hogy nem volt kollégista – nagyszerűen viseli ennek az életformának a terheit, és ebből nem voltak magánéleti konfliktusaink." (Értesítő, 1984/4) Ő azon lesz, mondta, hogy a „szakmai és életforma-kísérlet" sikeres legyen, bár már a kezdet kezdetén felmerült: racionálisabb lett volna energiáját kutatásba fektetni, „nem pedig kollégiumot alapítani".

5. LENIN-FIÚK?

1983 novemberében, a kollégiumi épülettel szemközti Államigazgatási Főiskolán tartották az alakuló ülést. A kollégiumtörténeti könyv hallgat a nem csupán protokolláris eseményről, noha az egyetem rektora, a kar dékánja és helyettese talán ekkor járt náluk együtt és soha többet. Talán Kéri és Orbánék nyilvános összecsattanása miatt maradt ki ez az esemény az annalesből.

– A Jogász Társadalomtudományi Szakkollégium nevet baromságnak tartottam, hiszen a jogtudomány társadalomtudomány, a szellemtudományok része – mondja Györgyi Kálmán.

– Bár Györgyi tényleg marhaságnak minősítette az elnevezést – emlékszik vissza Stumpf István –, mi épp a hallgatók erős társadalmi érdeklődésének kihangsúlyozására illesztettük be a névbe a társadalomtudomány szót. A jog működését a szélesebb társadalmi környezet ismeretében kívántuk vizsgálni, második egyetemi oktatást kívántunk létrehozni. A „második egyetem" nagy vitát váltott ki. Valóban háttérbe is szorult a jogi képzés, ennek korrigálására szerveztem aztán jogi kurzust a kollégiumban.

A szakkollégium „a bólogató bürokrataképzéssel szemben az oktatás által elhanyagolt egyéb (kritikai) társadalomtudományi ismeretek elsajátítására helyezi a hangsúlyt" (Kövér–Orbán, 1987). Arra a vádra pedig, hogy a szakkollégium nem a jogtudománnyal foglalkozik, az a válaszuk, hogy „az adott politikai környezetben a »jog« pusztán önkényesen megállapított és változtatható parancshalmaz... Ennél fontosabb annak a társadalomnak a feltérképezése, amelyben majd ezzel a rossz »szerszámmal« mégiscsak dolgozni kell."

Na de miért nem emlékeztek meg még az Értesítőben sem az alakulásról?

– A szakkollégium alakuló ülésén a nagyon arrogáns Varga Tamás túl jelentős szerepet játszott – említi Bíró Tamás. – Úgy viselkedett, mintha ő tojta volna a spanyolviaszt.

– Az ülésén Kun Béla Lenin-fiúihoz hasonlítottam elsősorban Simicskát és Varga Tamást. Agresszív, kirekesztő, ellenségkereső viselkedésük az ő módszereikre emlékeztetett – fogalmaz igen egyértelműen Kéri László. – Nem akartam felszólalni, mert majd szétvetett a düh, mivel percenként kirohangáltak a mikrofonhoz és terrorizálták a hallgatóságot. Nyeltem, hallgattam, de Stumpf felkiáltott hozzám a karzatra, hogy talán Kéri Lacinak is lenne mondanivalója. Nem akartam megtartani életem legnépszerűtlenebb felszólalását, azt azért megjegyeztem, hogy a hallottak alapján én inkább kiköltöznék ebből a kollégiumból, mint be: Simicskával és Varga Tamással nem élnék egy fedél alatt. Miért? Miért? – kiabáltak innen is, onnan is. Mert felszólító módban beszélnek, hogy demokráciát csinálnak akkor is, ha mindenki belegebed. Orbán idegesen felrohant hozzám és kérdőre vont: öreg, öreg, most boldog vagy, hogy három hónap munkáját tönkrebasztad? Annyit is ér az, ha három mondattal

tönkre lehet baszni, feleltem, én sem valami nyugodtan. Elvetettem a sulykot. Az országot az isten sem menti meg attól, folytattam, hogy egyszer ti vagy te irányítsd. De ne Stumpfot és engem akasszatok fel először azért, mert mi még tudjuk, kik voltatok. Nem volt ebben semmi látnokság, még ha később így is állították be egyesek. Egyszerűen giccsesnek éreztem – és ezt nagyon utáltam –, hogy három erőszakos fráter, miközben demokráciáról ugat, mindenkit terrorizál. Mondták, vegyem tudomásul, hogy politikai ellenség vagyok. Mondom: tudom. Azért gondoltam, hogy elmondom, mert eddig is így bántatok velem, most legalább lesz értelme.

– Ez látványos történet – mondja Stumpf. – Folyamatosan léptek a pódiumra a fiúk, és elmondták, miféle kollégiumot akarnak. Én noszogattam Kérit, hogy szólaljon meg, de ő elhűlve hallgatta a forradalmi lendülettel teli megnyilatkozásokat, hogy demokratává vernek, ha belegebedsz is. Az ülés vége felé csak megszólalt, és Lenin-fiúknak nevezte szerintem Viktort és a fehérvári baráti körhöz tartozó Vargát, aki ekkor is jelen volt. Simicskának viszont ezen az ülésen nem volt lényegi szerepe. Nehogy hatalomra kerüljetek, mondta Kéri, mert először Stumpf Pistit meg engem fogtok felhúzni, mivel bennünket ismertek a legjobban. Alig tudtam megmenteni az ülést. Ezután Kéri évekre elszakadt a kollégiumtól.

(Megjegyezzük, hogy a markáns vád 1991-ben is föltűnt: a Fidesz-frakció januári ülésén Kósa Lajos a frakcióvezető Orbán Viktor személére vetette a „sztálinista vezetési stílust" – Petőcz, 1991.)

– Azzal, hogy belerondítottam az ünnepélyes megnyitóba, becsuktam magam előtt a szakkollégium ajtaját – folytatja Kéri. – Nem azonnal, hiszen más csoportok is voltak ott, nemcsak a fehérváriak. A volt pannonhalmi diák Völner Palival – akinek nagy tekintélye volt köztük – megállapodtam két előadásban is, amire Viktorék tüntetőleg nem jöttek el. Hát fiúk, ha ennyire okosak vagytok, mi ehhez nem kellünk! Belépett a helyünkre Bába Iván, Fellegi Tamás, Miszlivetz Feri. Ez a köztes korosztály is a válságtematikát vitte. Bábáé volt a koalíciós válságok, Miszlivetzé a kelet-európai válságok, a békemozgalom, az antimilitarizmus, Fellegi Tamás vezette az '56-os kurzust, és tovább vitte az eredeti elképzelést, a lázadástörténetet. Elsősorban Fellegi gondolkodásmódja határozta meg a világlátásukat, neki alapvető volt a szerepe. A következő tanévben Viktor lett a szakkollégium diákvezetője, és ha a többiekkel szóba is álltam – a lakásunkon is felkerestek –, én már nem mentem a Ménesi útra. Méltánytalannak tartottam, hogy olyanok szólják le a régi szakkollégiumot, akiknek semmi közük nem volt hozzá, hiszen ott sem voltak. Karácsonykor levelet írtam a kollégáimnak, hogy tűnjünk innen, mert megjött az új korosztály, amelyikkel nem lehet szót érteni. Engem ez annyira zavart, hogy még egy évtized múltán, 1993-ban is megkérdeztem Viktortól, miért kellett velünk így bánnotok? És a vele készített interjúkötetben (Kéri, 1994) elmondta, hogy mi reprezentáltuk számukra a hatalmat. Elég primitív gondolkodás, és nekem nem ízlett. Megírtam a kollégáknak, nincs miért maradni, be vagyunk kerítve, hiszen a másik oldalon alkoholista, korrupt, reakciós kollégáink álltak. Két-három évre rá jött is a felvételi botrány, a korrupciós botrány, morálisan összeomlott a jogi kar. Tudom, nem ízléses, de azt mondtam akkor a többieknek, jó, hogy már nem vagyunk ott. Három-négy embert átmentettem az egyetemről a Társadalomtudományi Intézetbe – köztük Stumpfot is –, és még vagy tízet meggyőztem arról, hogy meneküljenek, mert 1984-ben úgy ítéltem meg, itt a vég. Összevesztem Samu proffal, a tanszékvezetőnkkel meg a többiekkel: nyolc évig nem tettem be a lábam az egyetemre. Utáltam őket, mint Viktorék, csak más pozícióból.

Egy évtizeddel később Orbán Viktor így adta elő megbélyegzésüket: Kéri, a „korábbi szakkollégiumi sztár... aki föltehetően atyja volt ennek az egész szakkollégiumi gondolatnak, találkozik egy új társasággal..., mond valamit, amire azt mondják ezek az újak, hogy nahát, ez hülyeség" (Kelevéz, 1993). Hozzátette: mindegy, hogy a kifogás mennyire volt tárgyszerű! Végül gúnyosan még azt mondta Kérire: „az ember ilyenre erősen emlékszik... különösen, hogy öregszik" – noha Kéri, a „sztár" csupán 32 éves volt akkor. (Orbán Viktor nyomban az ócsárlás után heteken át nyilatkozott Kérinek. Bizonyára úgy gondolta, fél siker, ha az öreg „szakkollégiumi sztár" készít vele interjúkötetet az 1994-es választásra.) Tegyük hozzá, amiről nemigen esik szó, hogy Viktorék csalódással élték meg, hogy Kéri párttag. Ha ennyire jól látja a dolgokat, miért tagja a pártnak? Meg van neki engedve? – értetlenkedtek.

Noha a Kéri helyére lépők – mindenekelőtt Stumpf, vagy például Fellegi – legfeljebb hat évvel fiatalabbak az „öregnél", róluk Orbán elismeréssel nyilatkozott. Bár pedagógusi voltukat mindig érezte, és magától értetődően próbálták őt pacifikálni, örült, mert úgy kezelték a viszonyukat, hogy noha „ők tanárok voltak, én nem lettem szükségszerűen diák" (Kelevéz, 1993). Mint általában a csodák, nehezen magyarázható, hogy Orbán szemében Kéri megtestesítette a hatalmat, Stumpf pedig nem. Mindketten MSZMP-tagok voltak. Mint tudjuk, Stumpf az igazgatói megbízással egy időben vette feleségül a belügyminiszter lányát, Kéri nem került rokonságba a hatalommal.

– Pisti is arra hivatkozva ment el a kommunistákig, hogy belülről könnyebb – mondja Fellegi –, amit mi marhaságnak és az akkori hatalom csalásának gondoltunk. 1956, 1968, 1970 azt is megmutatta, hogy a kívül lévőkre később engedik rá a tankokat, mint a saját embereikre. Stumpf végig rendszerpárti volt – a Pozsgay-vonalat vitte –, mi meg számító szemétládák voltunk, mert tudtuk, hogy egyetemi szinten nem mernek hozzányúlni a belügyminiszter vejéhez. Az 1982-es hkr-vita jelentéktelen nüánsz volt, legfeljebb a jogi kar állóvizében kavart vihart. 1983 őszén, a kelet-európai válságokkal, a magyar '56-tal foglalkozó első kurzusom idején semmi visszhang, semmi retorzió nem volt, senki sem akadt, aki figyelt és lépett volna is. Persze nem csináltunk falrengető dolgot, amit tettünk, annak csak az egyetemen volt visszhangja, a radikalizmus nem öltött szervezeti formát. 1985-ig nem figyeltek fel erre a társaságra. Illúzióink azért nem voltak, tudtuk, ha valamilyen lépésünk szemet szúr, Stumpf már nem jelent védelmet, ahogy a Fidesz-alapítás után jött is a rendőrségi figyelmeztetés az aktív hangadóknak.

– Mi a szülőkkel, Viktorék a rendszerrel, de nem a társadalommal szemben fogalmazták meg magukat – mondja a náluk alig idősebb történész, Benda Gyula. – Generációjuknak ez lényeges, pozitív tulajdonsága.

Már az alakuló ülés előtt elkezdték fogalmazni a szakkollégium alkotmányát. A viharos esztergomi tábor is adott némi támpontot a szervezeti és működési szabályzat (szmsz) kidolgozásához. Minden negyedik-ötödik kollégista – nem több! – hónapokon át, hajnalig tartó, késhegyre menő vitában csiszolta a „függetlenségi" nyilatkozatukat.

Elsősorban a régi szakkollégistáknak volt elképzelésük arról, mit akarnak. A legilletékesebb, Stumpf István az általa is megélt ős-szakkollégiumból indult ki: „Míg az egyetemi oktatás azt sulykolta, hogy itt a tananyag, ezt be kell nyalni, addig mi esténként megpróbáltuk a tájékozódási, az olvasási, a gondolkodási készséget kifejleszteni. Ilyen értelemben, az én felfogásomban a szakkollégiumok általában az oktatás hiányjelenségeire való válaszadási kísérletet jelentik." A felsőoktatás nem „kritikus gondolkodású, szakmailag alaposan felkészült, nyitott személyiségeket" nevel, hanem a hatalom igényének megfelelő „lojális értelmiségieket gyárt". „Igaz persze, hogy valamennyi társadalmi struktúrában az egyetem az egyik legnehezebben alkalmazkodó intézmény. A világ más tájain is a felsőoktatásban a legmerevebbek a hierarchiák, s a legnehezebben megbonthatók a hatalmi összefonódások... Kialakult és stabilizálódott egy olyan teljesítmény-visszatartási mechanizmus, amelynek a lényegeként sem a hallgató, sem az oktató nem érdekelt abban, hogy színvonalas teljesítményt nyújtson. Ez a minimalizálás törvénye. Hogy ha te, oktató, nem kérdezed meg tőlem, hogy miért nem készültem fel a szemináriumokra, akkor én sem kérdezem meg tőled, hogy miért nem tartasz jó szemináriumokat. Azt is elvárom, hogy a legkisebb akadályt gördítsd az elé, hogy én levizsgázzak." (Mélykuti, 1988) Noha Stumpf ilyen tisztán látta a helyzetet, a szakkollégium hallgatósága többé-kevésbé mégis kivonult az egyetemi életből. Mint utólag megfogalmazta, olyan közösséget kívántak létrehozni, amelyik „elkezd építeni egy civil társadalmat, egy kis közösséget az egyetemi létformán belül" az alternatív oktatás kipróbálására (Kelevéz, 1993). Talán nem tévedünk azt állítva, hogy az ős-szakkollégium inkább az értelmiségi szerepet, a válságkezelést „tanította", míg a Bibó – átmenetileg, Orbánék hatására, Stumpf közreműködésével – inkább a politikai szerepre készített fel. (Pedig Orbánék azt írják a két szervezőről, Stumpfról és Lukács Istvánról: „Számukra... a hangsúly az oktatási elemen volt, s a »direkt politizálás« szükségessége fel sem vetődött" – Kövér–Orbán, 1987.) Vagyis elitképző volt az ó- és az új szakkollégium is. Az előbbi értelmiségi elitet, a másik radikális ütközéseket is vállaló politikai elitet képzett (de csak a nyolcvanas évek végéig, a Fidesz megszervezéséig, Orbánék kirepüléséig).

Orbán Viktor: „Az egyetemhez kevés közöm volt. Inkább szakkollégista voltam, mint egyetemista. Többet tanultam, több foglalkozáson vettem részt a kollégiumban, mint az egyetemen" (Kéri, 1994).

Felvetődik, hogy az egyetemnek hátat fordító csapat nem volt-e öncsonkító, nem volt-e kár kihasználatlanul hagynia azt a szellemi kapacitást, ami a jogi karon mégiscsak létezett (Schmidt Pétertől Magyar Györgyig)? Kritikusaik szerint a „Fellegi-fiúk" azért nem lesznek sosem európai színvonalú politikusok, mert nincs elég műveltségük hozzá. Tudásuk napi, mindig csak azt olvasták, amire aktuálisan szükségük volt...

– Több jogos pontja van ennek az észrevételnek – mondja erre Fellegi Tamás –, és mindez része annak, honnan indulnak, hová tartanak, hová értek el. Részben erre vezethető vissza a „Fellegi-fiúk" konfliktusa is az SZDSZ-szel... De nem voltak igénytelenek. Abszolválták az egyetemet, ha nem is kitűnőre, önmagukat képezve igyekeztek pótolni a hiányosságaikat. Hihetetlen erőfeszítéssel tanultak nyelveket, nem öncélúan, hanem azért, hogy hozzáférjenek az idegen nyelvű irodalomhoz is. Látni kell ennek a folyamatnak a belső dinamikáját. Az igaz, hogy Magyar és még jó páran feszegették a hivatalos jogi kari oktatás határait. Ez volt Magyar vagy Bihari sikereinek is a titka. Megjegyzem, a jogi kar is negligált bennünket. Rólam köztudott volt, hogy elsősorban a társadalomtudományok érdekelnek, és úgy elvégeztem a jogi kart, hogy a színét sem láttam Magyar Györgynek. Nem tartoztam azon szerencsések közé, akiket az ő szemináriumába osztottak be.

A két legismertebb bibós szerint a politikai elitképzést is kiszolgáló szervezési és működési szabályzatnak „garanciarendszerként kellett működnie, amely egyrészt a feltételezett kívülről induló befolyásokkal szemben védi a kollégiumi önkormányzat működését, másrészt befelé meggátolja, hogy egy, a szakkollégium tagsága által ellenőrizhetetlenné váló hatalmi centrum jöjjön létre. E koncepciónak két sarkpontja volt: egyrészt a még hatályos jogszabályok figyelmen kívül hagyásával mennél inkább nem létezővé kell tenni az egyetem és a kollégium közötti, formálisan meglévő hierarchikus viszonyt, másrészt pedig az igazgató jogkörét a »primus inter pares« elve szerint a minimumra redukálva, annak funkcióját abban meghatározni, hogy az önkormányzat érdekeit kifelé minél keményebben képviselje" (Kövér–Orbán, 1987). Leszögezték: autonóm közösségként kívánnak létezni; a kollégisták ügyeiben a választmány, illetve a közgyűlés dönt, nem az igazgató (a nevelőtanár és a szeniorok választása is az ő feladatuk, igazgatót is csak az egyetértésükkel lehet kinevezni); a szakmai munkában kötelező a tagok részvétele; az új tagok felvételéről nyilvánosan döntenek. Megalakulásukat segítette az egyetempolitikai „vákuum", hogy várható volt: a felsőoktatás korszerűsítése során a kollégiumok nagyobb autonómiát fognak kapni. Kísérletezhettek. „Mindehhez természetesen kellett az egyetemi vezetés... jóindulatú közönye, semlegessége, amely elvileg támogatta a szakkollégium gondolatát, gyakorlatilag pedig leginkább azzal segítette, hogy nem akadályozta annak működését." (Kövér–Orbán, 1987) Szócsatáikat utólag így idézték fel: „Stumpf István: ...fél éjszakát elvitatkoztunk, hogy »szocialista jogász értelmiség« vagy csak »jogász értelmiség« [kerüljön a szövegbe]. Végül nagy nehezen sikerült kiküzdeni, hogy »szocialista jogász értelmiség« maradjon benne, mert egyébként nem fog átmenni. Orbán Viktor: Máig szégyellem magam! (Nevetés.) Stumpf István: Nyugodtan kenjétek rám, úgyis mindent rám kentetek eddig..." (Kelevéz, 1993).

1983 őszén itt volt a határ. Hiába állította Kövér és Orbán, hogy a „kemény mag" a kezdet kezdetén azt vallotta: „mint leendő értelmiségieknek feladatuk van, amely a politikai rendszer alapelemeinek megváltoztatására kell hogy irányuljon, vagyis demokratikus, pluralista és semleges Magyarország megteremtése a kívánatos" (Kövér–Orbán, 1987). Lehet, hogy a húszéves ifjaknak valóban ilyen kialakult célkitűzése volt már 1983-ban, legalábbis 1987-ből visszatekintve így gondolták. 1983-ban viszont kompromisszumot kellett kötniük, akkor a „szocialista jogász értelmiség"-nél volt a határ. Más kérdés, hogy elsősorban a lengyel események, másodsorban a hazai ellenzéki fellépések hatására ők is feszegették elsősorban saját kicsi, kollégiumi határaikat. Az első feltűnést keltő fellépés Orbán Viktor nevéhez fűződik, aki 1985-ben fellépett a kétjelöltes képviselő-választás antidemokratikus vonásai ellen. Amit ők 1983-as követelésként emlegetnek, azt két-három évvel később, igazán karakterisztikusan 1987-ben kép-

viselték. Tegyük hozzá: tisztelendő módon, életkorukhoz, helyzetükhöz képest igen komolyan és bátran. Addig viszont a kollégium falait „tágítötták" az adott helyzetben, időben a lehető legtágasabbra.

Orbán Viktor szerint „a kollégium autonómiájának kiépítése óriási erőfeszítéseket igényelt. Fél évig éjszakákon át itt ültünk és vitatkoztunk, hogy ne tudjanak belenyúlni az életünkbe." Végül sikerült egy minidemokráciát kiépíteniük, ahol a közügyek állandóan nyilvánosak voltak. „A mi életünk alapvetően különbözött a külsőtől. Olyan szférát teremtettünk, ami különbözött attól, amiben mind ez idáig voltunk. Óriási viták és harcok mentek például a szobaelosztásról, hisz különböző minőségűek, kétágyas, négyágyas, kicsi, nagy, utcára néző stb." Hosszas szócsatát vívtak arról, hogy focit vegyenek vagy hűtőgépet. Így folyt minden fillér be-, illetve elosztása. Akár mosolyoghatnánk is ezen. Ám az a tény, hogy a szakkollégisták minden kérdést vitában döntöttek el, oda vezetett, hogy az este nyolctól hajnalig tartó disputákon edződött a társaságra jellemző jó beszélőke, a vitakultúra.

Az első közgyűlésen az éjszakai vitáktól távol maradó többség nem értette, minek van annyi cirkalmazás az szmsz-ben. A jóindulatú egyetem „felfogta", és talán önvédelemből három és fél éven át húzta, halasztotta a jóváhagyást. Ennyi időn át „törvényen kívül" léteztek. Önállóságuk rögtön konfliktushoz vezetett. Az új kollégiumban is nevelőtanárrá választott Lukács István alkalmazását – mint arról részletesen beszámoltunk – az egyetem elutasította. Csak a bennlakást engedélyezték – „amíg a lakáskérdése megoldódik" –, így ő lett az első szenior – ifjúsági vezető.

Visszatérve az időrendhez: az induló „második egyetem" – azaz a szakkollégium – kurzusain a 64 tagból csupán húszan-harmincan forgolódtak (Stumpf, továbbá Kövér–Orbán cikke szerint legfeljebb 30-35-en), vagyis a társaságnak legalább a fele már a startnál közömbös volt, vagy az egyetemi képzésre „szavazott". A jelentős érdektelenség ellenére – az új épület belakása közben – lapindításra is futotta a csapat erejéből. November végén – állítólag a később újságíróvá, napilapszerkesztővé avanzsált Kis Zoltán javaslatára és az ő szerkesztésében – megjelent a még csak kétoldalas, stencilezett Szakkollégiumi Értesítő. Az első számban a negyedéves Kovács László – aki a Budaörsi úti „folyosói szakkollégiumnak" is tagja volt – azt írta: „Többé-kevésbé eltérő az értékrendszerünk, szemléletmódunk, eltérőek a szokásaink, a gondolkodási logikánk. Itt vitatkozhatnánk, visszajelezhetnénk, esetleg talán még tanulhatnánk is egymástól. Kár lenne kihasználatlanul hagyni egymás szellemi kapacitását!"

Az 1983-ban megjelent két számban írtak a választmányi ülésről (téma: kertrendezés, közös helyiségek tisztasága stb.), a Fiatal oktatók közelről című előadás-sorozat nyitányáról (Karácsony András: Erkölcs és politika), de az egyetemi focibajnokságról is. (A bajnokság 14 csapatából nyolcban játszottak; a legtöbben – az együtt érkező elsősök – a Poena csapatában. A másodéves Nagy Andor, Orbán Viktor az Unitast erősítette, Kövér László a Fojikasör ESCÉ-t. Játszott szakkollégista a V. M. Félreértésben, a Transsylvaniában, Stumpf István pedig a Jogtatók között. Hirdetés: „A »Fojikasör« sürgősen kapust keres.") Viszont szó sem esett az Értesítőben az szmsz körüli vitákról, de a viharos alapító ülésről sem. A hallgatás azt sejteti, még nem dőlt el, kik lesznek a szakkollégium hangadói, a legfontosabb „belügyekről" – akárcsak maga a kor – nyilvánosan nem szóltak.

Utólag Kövér és Orbán a kollégiumi „kemény mag"-ról, a másodéves társaságról azt írta: „Erősen aktív, önnön léthelyzetét állandóan újraértékelő, az egyetemi és azon kívüli konfliktusaikat a tágabb társadalmi környezet problémáiból levezető, koncepcióalkotásra képes baráti kör vonzáskörzetében szerveződött. Tagjai tudatosan vállalták a szembenállást nemcsak az egyetemmel, de azzal a tágabb társadalmi intézményrendszerrel is, melyet a nem hatékonyan és antidemokratikus módon működő felsőoktatás számukra csak közvetített. Aktivitásukkal, szervezőkészségükkel... a kollégiumon belül is hamarosan dominanciára tettek szert" (Kövér–Orbán, 1987).

Láttuk, a csoportot induláskor három név fémjelezte: Simicska Lajos, Orbán Viktor és a kívülálló Varga Tamás. Ám a székesfehérvári trióból Simicska gyorsan „kinősült" (de évfolyamtárs feleségével is a kollégium lakója maradt), Varga pedig a közgazdasági egyetem hallgatója volt, ám pendlizve is említésre méltó szerepet játszott a Ménesi úton. A Kövér–Orbán szerzőpáros szerint a kollégiummal a „kemény mag" célja az volt, hogy emberibb környezetbe kerüljön, olyan

intézménybe, amelynek működése lakói akarata szerinti irányba terelhető, vagyis demokratikus és önigazgató. A tágabb célról, a politikai rendszer alapelemeinek megváltoztatásáról már szóltunk.

Stumpf István ebben nem lett volna partnerük (Kövér László sem volt az; nem tudni, meddig őrizte meg szocialista elkötelezettségét). Mindenesetre Stumpf többször idézett, 1985-ös értekezése szerint: „Hosszú, nem látványos reformkorszak elé nézünk." Illetve: „Csak akkor marad esély a... fennmaradásra, ha... a társadalom problémáinak megértésével elkötelezett híveket szerzünk a reformok ügyének."

Itt jegyezzük meg: semmi nyoma, hogy komoly politikai vita folyt volna Stumpf és Orbán, Kövér vagy Simicska között. Ennek egyik oka lehet az ifjú igazgató óvatossága, egyensúlyozása – durván leegyszerűsítve – a belügyminiszter após és a „rendszerdöngető" tanítványok között. A jogi kar egyik vezető professzora meg is jegyezte Stumpfról: – Tehetséges, tehetséges, de sikamlós is volt, sosem tudtam, hol áll, mi a nézete.

A radikális álláspont – a többpártrendszer? – első számú szószólója Varga Tamás és Simicska Lajos volt. Az előbbi csak társutasa volt a szakkollégiumnak, az utóbbi pedig másfél-két éven át elég sokat ivott – részegen állandóan berúgta az ajtókat, és vita folyt arról, mit csináljanak vele –, vagyis nem volt elég nimbusza ahhoz, hogy a csoport szellemi vezére legyen.

– Simicska, ahogy összeköltözött Pusztai Zsuzsával, vagyis két év után konszolidálódott – állítja egy kollégista társuk –, de havonta egyszer kivonult a kollégiumból berúgni. Furcsa volt, hogy ez a nagyon okos fiú nem járt moziba, nem volt hajlandó szépirodalmat olvasni, csak szakkönyvet. Az orromban van, ahogy a feleségével kettesben, mackóban cubákokat főznek a kollégium konyhájában.

– Simicskáékat egyenesen utáltam – mondja Kéri. – Impertinens, erőszakos, pofátlan brancs volt. Mondtam is Stumpf Pistinek, jobban járna, ha kirúgná őket. A rendszer totális elutasítását 1983-ban életveszélyesnek tartottam, egy erre épülő szakkollégiumi program magában hordta annak a lehetőségét, hogy feloszlatják a kollégiumot. Az volt a véleményem, hogy hónapokon belül mindent le fognak rombolni, amit mi hosszú évek fáradságos munkájával létrehoztunk.

Mintha túlozna mindkét oldal. A fő kérdés nem a rendszer volt, hanem a kollégiumi lét. Az egyik harmadéves – Belánszki Gyula – az Értesítőben annak a véleményének adott hangot, hogy a közgyűlés politikai kérdésekben ne foglaljon állást (Értesítő 1983/3). A főszereplők elképzeléseikről azt írták: „A kollégiumot szellemi vonzáspontnak kívánták látni, amely körül az azonos módon gondolkodók összegyülekezhetnek, illetve az odakerülők hasonló gondolkodásúvá válhatnak" (Kövér–Orbán, 1987). Ez az alakuló ülésen elhangzottaknál finomabb fogalmazás. Kövér László viszont azt javasolta az Értesítő említett számában, hogy az állásfoglalásoknál ezután tüntessék fel az ellene szavazók nevét is (Öntsünk tiszta vizet a vízipisztolyokba).

Stumpf Istvánt megviselte a beköltözés utáni iszapbirkózás a körülmények normalizálásáért, nyomasztotta, hogy az önigazgatásból alig valósult meg valami, és a hajnalba nyúló szeptemberi vitákat alig követte cselekvés (Értesítő, 1984). Saját szerepéről azt nyilatkozta: irányít és koordinál, de nem hatalmi pozícióból: első az egyenlők között. Több hallgatónál alig idősebb, emiatt elnézést várnak tőle. A kétágyas szobák, a kialakult vagy kialakuló párkapcsolatok, az újjal szembeni bizalmatlanság is a visszahúzódást segítik – mondta. „Akik pusztán a jobb körülmények, az egyetemhez való közelség... miatt jöttek ide, azokat kérem, hogy adják át helyüket másoknak." Ám ilyen madár nem akadt. (A csupán ez idő tájt beköltöző másodéves Fodor Gábor szerint Stumpf pesszimista. Nem kellene egy csapásra „egyetemdöngető dolgokat akarni" – Értesítő 1984/4.)

A Bibóban hamarosan két jól elkülönülő csoport alakult. Fodor Gábort, Molnár Pétert, Szájer Józsefet és általában a lányokat inkább a film, a zene, az olvasás kötötte le, míg a másik csoport elsősorban fociban és politikában „utazott". Kövér László hobbija: a foci és a film – mégsem vált közvetítővé az egyre inkább szembekerülő két tábor között.

A szakkollégiumi közösség nem volt igazán tündöklő. Nemcsak Simicska Lajos alkalmi randalírozását lehetett volna szóvá tenni, hanem másokét is. Jócskán akadtak panaszosok. Valentinyi Andrea: „Úgy hallottam, hogy itt az »egyetem krémje« gyűlt össze... és most kiderült, nem sikerült közösséget kovácsolni, több konfliktus is kialakult a kollégisták között. Nem erre számítottam... Azt már tudom,

hogy egy fiú meg egy lány »illegális« együttélésére jó lehetőség nyílik... Zavar rettentő módon az ajtócsapkodás. A folyosó minden hangot többszörösére erősít." Pajtók Gábor azt írta: elidegenedett, mert elkeseríti, hogy „az együttélés normáit" mennyire képtelenek betartani: „sokan nem alkalmasak a szakkollégiumi életre". Bíró Tamás: „minimális cél az együttélés legfontosabb szabályainak a megtalálása". Fodor Gábornak még a beszédmód sem tetszett (az idegen szavak helytelen használata a „félműveltség jele"), és megtudakolta, hogy miért szerepel oly gyakran a közgyűlési felszólalásokban a „baszd meg", a „szar" (Csapody, 1991).

Az igazgatóval egyetértésben a választmány úgy dönt, hogy az 1983/84-es tanév végén értékelik a kollégisták munkáját, és aki nem felel meg, kirakják! Nagy felzúdulás után a rendkívüli közgyűlés elismerte ugyan a szelekció szükségességét, ám a végrehajtását fél évvel elhalasztotta... Újra és újra vitatkoztak: szükség van-e követelményrendszerre vagy sem. A Rajkból kizárták a „potyautasokat", a Bibóból nem. Orbán szerint a privilégiumokért többletteljesítményt kell nyújtani (Kéri, 1994) – ő kőkemény követelménypárti. Fodor életmódpárti. Tiltakozott, hogy akkor hozzanak vad rendszabályokat az utánuk jövők megregulázására, amikor negyedévesen már mennek kifelé. A kollégiumnak különben is sokszínűnek kell lennie, lehetővé kell tenni minden tehetség kibontakozását: nem kell rájuk erőszakolni valami általunk helyesnek vélt dolgot.

„Mindig kisebbségben maradtunk" – panaszkodott Orbán. Ellentétbe először ebben az ügyben került Fodor Gáborral. A kérdés a „kemény magot" is megosztotta, hiszen hogyan mérhetők a teljesítmények? – kérdezték ők. Száz szónak is egy a vége: még többen sumákolták el a kurzusokat, a kollégiumi közéletből a „sértettek" még inkább kimaradtak (Kövér–Orbán, 1987). Bár a kollégium sosem tartott attól, hogy különleges minőségére hivatkozva ütközzön a felsőbbségekkel, a szakkollégisták tanulmányi eredménye átlagos: az alapító 64 tagból 14-en halasztanak vagy évet ismételnek... Erről sem rendeztek nyilvános vitát a kollégium lapjában.

– A bibósok elementáris erővel küzdöttek az egyetemi reformokért – mondja Bihari Mihály. – Nem a legjobb tanulók voltak, mert a polgári eljárásjoghoz hasonló tantárgyak nem érdekelték őket. Általános

volt a szembenállás az ideológiai tárgyakkal is, noha ezeket az országban itt a jogi karon oktatták a legnyitottabb szellemben. Tanárom volt Magyar György. Ő hozta a tudományos szocializmus tanszékre – párttitkár korában – Schlett Istvánt, Papp Zsoltot, Kolosi Tamást, Gombár Csabát, Szabó Dánielt. Elképzelhető, hogy ők milyen „tudományos szocializmus" szemináriumokat tartottak. De azért ezek ideológiai tárgyak voltak, még ha sokkal szélesebb anyagot olvastattak is, mint mások. Az egész egyetemi diákság ellenérzést táplált az ideológiai tárgyakkal szemben.

Az Értesítő közölte Nagy Andor és Orbán Viktor lengyelországi útinaplóját (Értesítő 1983–84/1–6). „Lengyelország: Sienkiewicz, Reymont, Wajda, Zanussi, Szolidaritás, Walesa, II. János Pál, Boniek, Lolka és Bolka... Ennyi volna?" Az áprilisi hatnapos poznani jogi kari tanulmányútra tizenketten utaztak. Egy mondat a második részből: „Akárhányszor elutazom otthonról, és reggel nem a megszokott környezetben ébredek, mindig valami félelemszerű tanácstalanság lesz rajtam úrrá." Nem tudni, hogy a két szerző – Nagy Andor és Orbán – közül ez az érzés kit nyomasztott. Leírják: találkoztak a Szolidaritás kari diákvezetőjével, akit több hónapra internáltak, mégis kitüntetéssel végezhetett. Szerintük a lengyeleknek nincs idejük és erejük a demonstrálásra: „a helyzet reménytelen, de nem komoly". Két rész megjelenése után a „száguldók" beszámolója megszakadt, a kötelességtudó Orbán Viktor helyett a befejező részt egyedül Nagy Andor írta. (A lap hírül adta, hogy 1984 tavaszán újból tizenkét szakkollégista utazhat Lengyelországba, „érdeklődni Szájer Józsefnél".)

Noha megméretésről és kizárásról hallani sem akart a tagság, a gólyalányok után a kollégiumba csak félévkor bekerülő Fodor Gábort is felvételiztették. És ettől fogva a Ménesi úti kollégium jelentős eseménye lett az új tagok felvétele, a minden szokásos vizsgától eltérő kollektív egzámen. A leendő társak faggatása – akárcsak a Rajkban – félkollégiumnyi érdeklődő előtt folyt.

– Anarchista típusú felvételi vizsgával jutottam be a kollégiumba – mondja Fodor Gábor –, ami azt jelenti, hogy azon bárki részt vehetett, és kérdezhetett, ott volt a nem szakkollégista Varga Tamás is. Írásbeli nem volt, de a beszélgetés legalább háromnegyed órát tartott. Társadalompolitikai kérdéseket kaptam – mi a véleményem az egyetemi

önszerveződésről (ekkor csengett le a hkr-vita) –, és meg nem mondom már, mivel kapcsolatos jogszociológia kérdéseket, meg természetesen tudálékos kérdéseket is: milyen könyveket szeretek stb.

A felvételi arról szólt: „milyen ember vagy, mit olvasol, mit csinálsz, kikkel barátkozol, mit gondolsz a világról, hogyan képzelnéd el a szakkollégiumban a jövődet... Egy felvételi procedúra egy egész éjszakán keresztül ment... aki végigülte az elejétől a végéig, annak volt szavazati joga" – mondta Stumpf István. Kövér: „a hozzánk való hasonlóság volt a kritérium", és kevésbé jött számításba a származás, hogy hátrányos helyzetű családból jön-e valaki, mert „egyáltalán nem akartunk ilyesfajta – az akkori rendszer ideológiájából egyébként következő – szempontokat érvényesíteni". Orbán Viktor korrigált: a hasonlóságnál fontosabb volt, hogy azok a kérdések foglalkoztassák a felvetteket, amelyek őket is. „Hogy egyáltalán értsék a kérdéseinket." (Kelevéz, 1993)

Ellentétben tehát a Rajkkal – és a pártfogó Schmidt professzor elképzelésével –, a Bibó nem törődött a hátrányos helyzetű vidéki diákok felemelésével – inkább lemondtak a szolidaritásról, sorstársaik felkarolásáról, mintsem hogy hírbe hozhatók legyenek a rendszerrel, meg aztán a saját vidéki voltukat sem kívánták úton-útfélen nagydobra verni. (Orbán Viktor: „azért szoktam időnként – nem túl szívesen – azt emlegetni, hogy falusi vagyok, mert így talán valamelyest oldhatom, ellensúlyozhatom a rólunk terjesztett sztereotípiákat" – Pásztor, 1993.)

– A szociális érzékenység valóban nem működött – erősíti meg Fellegi Tamás. – A kollégium elsődlegesen politikai célú volt, még ha a többség nem is politizált. Az önmegvalósítás, az élcsapat jelleg fontos volt mindenkinek: a Bibó, bárhogy is tagadják, elitképző volt. Ehhez a legjobbakat kellett összeszedni, felvenni. Nem „értek rá" szociálisan érzékenyek lenni.

Debreczeni József szerint a szakkollégium afféle politikai inkubátor, ahol a diktatúra közegétől elkülönítve kicsiben gyakorolható a demokratikus politika összes tevékenységi formája. Az alkotmányozás, a törvényhozás és a végrehajtás. Itt el kell viselni a vereséget is, hogy az ember időnként kisebbségben marad. Meg kell tanulni a kitartást, és azt, hogyan lehet ismét felülkerekedni. Egyszóval az akaratátvitel tudományát és művészetét. Orbán Viktornak erre vele született tehetsége van. Fodor azt mondja, hogy zseniális politikai érzéke volt: „ő nagyon jó érzékkel nyúlt hozzá dolgokhoz. Nagyon logikusan és nagyon tudatosan gondolta végig előre a cselekedeteit." Debreczeni azt is írja, hogy a szakkollégium a politikai rendszer megismerésének a helye és a rendszerhez való viszony megtanulásának és gyakorlásának a terepe, a társadalomból száműzött demokrácia kísérleti terepe. Túlzásnak tűnik, hogy a Bibó a demokrácia védett szigete a „pártállami diktatúra akkor még végtelennek látszó tengerében" (Debreczeni, 2002), hiszen ebben a végtelen tengerben rég ott volt a Rajk, messzebbre tekintve pedig például nem egy termelőszövetkezet, üzem már korábban is párthatározatokat, politikai, személyi döntéseket keresztezett, és az ő esetükben mégiscsak a napi megélhetésről szólt „a játék".

Bozóki András azt írja: „a szakkollégiumok nem mások, mint elitképző menedékek. A szakkollégiumokról kialakított mítosszal szemben ma már látható, hogy ezek – csaknem totális intézményekként – nem feltétlenül a liberális demokrácia iskolái" (Bozóki, 2003).

A szakkollégiumokban tagadhatatlanul intenzív politikai szocializáció is folyt. Nem miniszternek készültek, de politikai gondolkodással foglalkoztak. Meg száz más dologgal. Orbán Viktor életében különös ázsiója volt a focinak, majd egyre inkább a politikának. Fodor Gábort erősen vonzotta a művészet is (filmklubja az egyik sztárprodukció). Ám a legradikálisabb Bibóban is közömbös volt a tagok kétharmada a politikával szemben (de szimpátiából társai mögé állt, ha kellett). A kollégium harmadát kitevő, legnépesebb évfolyam három emberrel írta be magát a Bibó történetébe: a radikális Simicskával, a népszerű Fodorral, és a mindig tettre kész Orbánnal.

A bibósok 1983-ban '56-os kurzussal „nyitottak". Kinn a Ménesi úton is álltak az érdeklődők, és a teremben, az első sorban jegyzetelő ismeretlenek ültek – ám „jegyzeteiknek" nem akadtunk a nyomára. A szakkollégium az egyetemista átlagnál is jóval szabadabb volt. Tanulmányaikat maguk irányították, igazgatójukat is maguk választották, kurzusokat szerveztek. Például 1983/84: A politológia alapfogalmai (Stumpf István). 1984/85: Lengyel műhely (Fellegi Tamás). 1985/86: Értelmiségi életstratégiák (Kovács László, Kövér László szakkollé-

gisták). 1986/87: Modernizáció, stabilitás, legitimáció (Fellegi Tamás). 1987/88: Modern angolszász politika és jogelméleti irányzatok (angolul – Szájer József). Orbán Viktor szakdolgozati témája a 80-as lengyel válság, Kövér Szilárdé a hadikommunizmus, Stumpf Jánosé a vállalati gazdasági munkaközösségek, Simicska Lajosé a szociálpolitikai reform.

– A kollégiumban ráéreztünk, milyen az íze, hogy mi alakíthatjuk ki a saját mozgásterünket, sőt ennek a határait is – emeli ki Honecz Ágnes –, és Stumpf partner volt ebben. Középiskolásként művészettörténetet tanultam, festegettem, rajzolgattam, színjátszottam. Úgy gondoltam, hogy ezeknek a jogi egyetemen vége szakad, aztán két év múlva kinyílt előttem ismét ez a világ. Sokféle érdeklődésű ember jött össze a kollégiumban. Meglepődtem, hogy amikor a szecesszióról tartottam előadást, 15-en eljöttek. Színdarabot is rendeztem, előbb Bunuel szürrealista egyfelvonásos Hamletjét – amiben Viktor volt az apa szelleme –, majd Peter Weiss Mockinpott úr kínjai és meggyógyíttatása című darabját. A címszereplő baleket Molnár Péter játszotta, Handó Tünde volt a felesége. Fodor Gábor Gábriel arkangyalként él bennem, Viktornak pedig a görög népszónok komoly szerepe jutott. A kollégiumi életnek e kreatívabb része mellett volt szakmai része is. Az utóbbiak hívei szerint mi csak szórakozunk, pedig mindenkinek le kell tennie valami szakmai teljesítményt az asztalra. Színes speckollokat hallgathattunk, de ezeket nem tudták kötelezővé tenni. A kollégiumnak így is – vagy épp ezért – döntő szerepe volt személyiségfejlődésünkben.

Vagyis a szakkollégiumban több kollégium létezett.

– Kövér László utálta és tudatosan szabotálta az egyetemet, az egész nagy bolsevista világot – mondja tanáruk (a később alkotmánybíró), Kukorelli István. – Mindenkitől félt, mindenkivel szemben fenntartása volt. Ma is fehéren-feketén látja a világot, számára a kérdések igennel és nemmel megválaszolhatók. Stratéga. Meghatározó alak, kőkemény tartást adott a csapatnak. A többiek olvadékonyabbak nála. Kommunikálni nem tudott – ma sem tud –, súgott tehát Viktornak. A célok megfogalmazásában, a döntésekben elsődleges a szerepe.

Társai, az első bibósok végzésekor (1984) az Értesítő ballagószámot adott ki, amiben Kövér László minidemokráciának nevezte a szakkollégiumot: „szakmai és életmódkísérlet" felkészítő az értelmiségi létre. A kollégium adott lehetőséget, hogy „most ne álljak üres kézzel, hátam mögött semmibe ment évekkel". Pedig bukások, halasztások miatt neki még két éve volt hátra a végzésig: hét év alatt szerez diplomát, igaz, közben történelem szakon is tanul. Nyolc embernek mond köszönetet azért, hogy élete meghatározó élménye volt a szakkollégium. Első helyen Kéri Lászlót említi, és a felsorolásba többek között bekerült még Stumpf és Lukács István is. A professzorok közül szerinte „több köze van a szakkollégiumhoz, mint az egyetemhez" Schmidt Péternek és a marxizmus tanszékvezető Magyar Györgynek. (Kövér: „Mire kijártam az egyetemet, érzelmileg és szellemiségében is teljesen eltávolodtam a jogászszakmától" – Bossányi, 1988.)

Talán Orbán Viktor sem vetett számot vele, mekkora szerepe lehetett erősödő mindentagadásának abban, hogy másodéven oda jutott: nem állhat be a rendszert kiszolgáló jogászok táborába. „Másodév felétől, végétől tudtam, hogy nem leszek jogász... Amikor kiderült, hogy nem akarok elmenni jogásznak, majdnem abbahagytam az egyetemet; erkölcstelennek tartottam, hogy én akkor egyetemre járjak. El is mondtam anyáméknak, gondolják meg, nehogy szemrehányással illessenek, hogy kitaníttattak, és egy lődörgős senki lesz belőlem egyetem után. Most megmondom, hogy nem leszek jogász. Ha gondolják, hagyják abba a támogatásomat. Mindegy, mondták, de amit elkezdtem, azt fejezzem be. Ezért fejeztem be, hála a jó Istennek. Bölcs döntés volt a részükről. Ma már nem gondolom, hogy nem szabad ilyen rendszerben jogásznak lenni. Már elmennék, ha más választás nem lenne. Polgári bírónak, ügyvédnek elmennék, büntetőbírónak nem. Nem is tudom teljesen összerakni, hogy gondolkodtam akkor. Mindig hajlamos voltam a moralizálgatásra. Látszólag semmi sem történt velem, de mégis minden megváltozott körülöttem. Nem kellett égbekiáltó igazságtalansággal találkoznom, elég volt rájönni." (Elbert–Vági, 1989) Miközben húszévesen úgy érezte, hogy a jogászkodás kicsúszott a kezéből, hogy hátat kellene fordítani mindennek, Fellegi Tamás kelet-európai válságok történetével foglalkozó előadásai során elemi erővel megfogta a politikatörténet. Amikor végzett, inkább lett volna kutató vagy tanár, mint jogász.

Nehéz tetten érni egy felemelkedés minden stációját. Orbán Viktor kitűnésének talán az volt az első lépcsője, hogy harmadéves korában a szakkollégium választmányi elnöke lett. Húszévesen egy hatvantagú társaság diákvezérré választotta. Nem tudjuk, mikor dőlt el, hogy ő lesz Bíró Tamásnak, az első elnöknek az utóda, de amikor 1983 tavaszán interjú készült Bíróval a „lemondásáról" (ő lemondatásnak is érezte), megemlítette, eszmecserét folytat Viktorral arról, hogy „videocuccot kellene szerezni" és zártkörű pornóvetítéseket csinálni (Értesítő, 1984/4).

– Ezelőtt, 1983-ban volt egy pornófilmvetítés – mondja Bíró Tamás. – Mivel a mi tévénk nem volt kompatibilis a valahonnan kölcsönkapott videóval, Viktor az Eötvös-kollégiumból áthozott egy színes tévét. El tudta cipelni a Colorstart száz méterre, ilyen fizikai állapotban volt.

– Viktor lett a második választmányi elnök. Megtanulta, hogyan kell szélesebb közösséget vezetni – mondja egyik legjobb ismerője, Stumpf István. Szerinte tehát Orbán Viktor tudatosan készült a vezéri szerepre. – Hihetetlen erős hajlama és képessége van az ismeretszerzésre. Sokkal pragmatikusabb Kövér Lacinál. Genetikailag kódolt érzéke van a politikával kapcsolatos kérdések iránt, ezekre zsigerileg érzékeny. Mindig erősen támaszkodott a megérzéseire. Laci már a Ménesi úti kollégiumi élet kezdetén elfogadta őt vezéregyéniségnek. Viktor rendkívül intenzíven végzett mindent. A nagy szomj kielégítéséhez fekete-fehérre kellett egyszerűsíteni a világot, amihez hozzátartozott az ellenségkép is. Vitáink során többször figyelmeztettem ennek a veszélyeire. Nem elég azt tisztázni, mi vagy, azt is tudni kell, mi nem vagy! Az értelmiségi szerepben világos elhatárolódásokat is kell tenni. Kövér radikalizmusa a Fidesz megalakulása után bomlott ki igazán, erőszakosan lépett fel még Orbán Viktor ellen is, ha sértette a Fidesz érdekeit – fejezte be összehasonlításukat Stumpf.

– Evidens volt, hogy Viktor lesz a választmány második elnöke – állítja Fodor Gábor. – Ő készült arra, hogy a kollégiummal foglalkozzon, én is rá szavaztam. Kis Zoliék köre viszont mintha nem akarta volna őt, és talán ennek következményeként pattant ki közöttük az ellentét.

Bihari: – A Bibó megalakulása, névválasztása külön történet. Hallgatóként egyszer-kétszer hallottam a jogfilozófus Bibó nevét, de olvasni a 70-es évek végén kezdtem. Aztán találkoztam vele kétszer-háromszor, meghívtam előadásra... Bibóról én, Kéri, Stumpf és a többiek beszéltünk a hallgatóknak. Vagyis a névválasztás sem előzmény nélküli, „behozatalában" a tanárok játszották a főszerepet.

A szakkollégisták 1985 áprilisában, az első szakkollégiumi héten az egész szombati napot Bibónak szentelték. Szilágyi „Saca" Bibó István munkássága címmel tartott előadást, Szájer József szervezésében kiállítással tisztelegtek emlékének. A szakkollégium ugyanebben az évben megjelent Századvég című folyóiratának emblematikus figurája a címlapon arcképével szereplő Bibó István. „A megnyílás előtt volt a szakkollégiumban néhány »illetékes«, és elmesélték nekem, hogy Szilágyi Sándor az ellenzék harmadik vonalához tartozik. És akkor most mi van, ezek után mit kellene csinálnom? ...hát nem is tudják, rám bízzák a döntést. Erre azt mondtam, akkor ezt az előadást meg fogjuk tartani, mert nagyobb veszteség lenne, ha visszamondanánk. Egyébként is úgy gondolom, ahhoz, hogy megítélhető legyen bárkinek az álláspontja és a felelőssége, legalább lehetőséget kell adni véleményének elmondására" – idézte fel Stumpf István (Mélykuti, 1988).

– Nem véletlenül került az ELTE Állam- és Jogelméleti Tanszékére Kéritől kezdve Stumpfon át progresszív, fiatal, gondolkodó garnitúra – folytatja Bihari Mihály. – Szemináriumainkon nevelkedett a hallgatók jelentős része, és ez kihatott az úgynevezett „Bihari-emberek"-re, akiket én vittem oda, én vettem rá a tanszékvezető Samu Mihályt, hogy Miska, ez okos fickó... Mindegyikkel szemben volt valami averziója, de végül mindegyiket felvette. A szakmai, emberi konfliktusok végül kiürítették a tanszéket. Samu megmondta, hogy nyolcból hány embert kell megbuktatni, meg ehhez hasonló bornírtságok. Én is egyre rosszabbul éreztem magamat. Miután mindenki elment, a minisztérium egyetemi főosztályának lettem a vezetője, majd ezután megalapítottam az ELTE politológia tanszékét.

Második fejezet

1. GYŐZŐ FIA GYŐZŐ

Orbán Viktor eltökélten készült valamiféle szerepre. Viselkedése, nézeteinek, társadalomszemléletének formálódása, egész szocializációja és pályafutása elszántságot sugall. Tetten érhető a feltörekvés már gyermekkorában, az iskolában, különösen az egyetemen.

Noha a háború alatt az átmenetileg Csepelen élő Orbánék illegális kommunistákat bújtattak, a családnak nincs munkásmozgalmi kötődése. Orbán Mihály – a nagypapa – nem is tudott Pesten megélni, a család visszaköltözött vidékre. A nyolcadikként született, törekvő Orbán Mihály végül állatorvossegédként (felcser) állattenyésztési brigádvezető lett, és az volt a vágya, hogy az 1940-ben Budapesten született egyetlen gyereke, Győző állatorvos legyen. Orbán Viktor apja ennek megfelelően állat-egészségügyi szakiskolában érettségizett 1958-ban. A pálya itt megtört. Ahelyett, hogy az állatorvosi karra jelentkezett volna, a Budapesti Állatértékesítő Vállalat exportosztályán kezdett dolgozni mint forgalmi bonyolító. 1960-ban a Debreceni Agrártudományi Egyetem Mezőtúri Mezőgazdasági Gépész-üzemmérnöki Karán folytatta tanulmányait. 1962-ben, nem tudni, miért, abbahagyta a tanulást, és csak évek múlva, amikor a felesége is továbbtanult, akkor fejezte be a főiskolát levelező hallgatóként Mezőtúron. A diploma helyett 1962-ben asszonyt hozott az alcsúti szülői házba. Felesége, Sípos Erzsébet terhesen érettségizett, és nyomban utána (május 31-én), tizennyolc éves korában megszülte első fiát – a kedvenc unokát –, Viktort. Az „üzemmérnök" apa a csákvári gépjavító állomáson kezdett mint gyakornok, ott lett technológus, művezető, végül gépész. 1970-ben ezt cserélte fel egy alcsúti állásra, afféle újkori ezermesterként az Egyetértés Mgtsz lakatos-melléküzemágának lett a vezetője, majd a téesz főmérnöke.

Az alcsútdobozi házban három generáció élt együtt, a gyermeket a szülei és a nagyszülei nevelik. Orbán Viktor különösen vonzódott a nagyapjához. Felnőttként is dicsekedett vele, hogy az ő nagypapája megszökött a Don-kanyarból. A rendkívüli fizikum és akaraterő segíti a túlélésben: képes volt gyalog hazajönni (Kéri, 1994). Ám a front magával sodorja Bécsig, ennek közelében esik amerikai fogságba. Egy osztrák parasztcsaládnál dolgozik, és fizetségül egy zsák sót kér. Itthon ebből vesz földet és lovakat... (Debreczeni, 2002). A hazahozott ronda katonakanál az unokára maradt: „Amikor '89-ben meghalt [a nagyapám], a családban senki sem vitatta, hogy ez az ereklye rám száll" (Dogossy–Győri, 1993). „Gyerekkoromban példaképemnek tekintettem őt. Pedig mindenkivel könyörtelenül kemény volt. Olyan mértéket állított föl, amelynek szinte nem lehetett megfelelni. De ilyen szigorú volt önmagával is. Egyedül velem, első unokájával tett kivételt. A mexikói foci-világbajnokság idején például éjszakánként adták a meccseket. Mindennap szépen átlopóztam hozzá..., s noha még csak hétéves voltam, egész éjjel néztük a mérkőzéseket." (Pásztor, 1993) A konok, rabiátus nagyapa 48 évesen leérettségizett, hogy megmutassa, képes rá. (Tabajdon többen doktor úrként emlegetik, úgy tudják, állatorvos volt.) Talán ő oltotta a gyerekbe a vonzódást a focihoz. „Sok maradt belőle bennem" – mondta Orbán Viktor felnőtten (Elbert–Vági, 1989).

Viktor harmadikos volt, amikor a szülei és a nagyszülei összevesztek, és 1972 végén gyorsan el is kellett költözniük. Ő a nagyszülőkkel tartotta a kapcsolatot, hisz a nagyanyja nevelte. Szüleinek a szomszédos Felcsúton, a falu szélén, az erdő aljában is csak egy romos házra futotta, ráadásul jókora kölcsönökkel. Kilenc-tíz évesen Orbán Viktor – később vele együtt az öccse is – gyomlál, kapál, vigyáznak, hogy az őzek ne legeljék le a borsót. Kútról hordják a vizet, reggel a két fiú önti a vályúba a moslékot a húsz disznónak. Volt pár száz csirkéjük is. Az, hogy „nem kockaházban laktak" – azaz új, sátortetős épületben –, a szegényebbek közé sorolta őket. 1,50 volt a busz Felcsút és Alcsút között, de az apa biciklivel járt – ennyire nem volt pénzük. De a feltörekvési vágy-

ban dúskáltak. A mama közgazdasági technikumot is végzett, és a fia megszületése után elszegődött bérszámfejtőnek az ÁFÉSZ-hoz. 1976-ban a nagy adósság ellenére is otthagyja a jól fizető állást, és vágyának engedve, majdnem negyed fizetésért képesítés nélküli pedagógusnak áll Felcsúton. Oroszt tanít meg éneket. A gyógypedagógiai főiskola elvégzése után szakvezető tanár a seregélyesi kisegítő iskolában.

– Erzsike nagyeszű, Győző erélyes, nyers ember, amit kigondoltak, létre is hozták – dicséri őket a szomszédasszony, Németh Lászlóné. – Erzsike Áronnal terhesen is letette az iskolát, Győző meg ha nappal aratott, éjjel szántott.

Orbán Győző a csákvári gépjavító állomáson lépett be a pártba 1966-ban, a téeszben bekerült a pártvezetőségbe is. Egy traktor eladása miatt mégis pert varrtak a nyakába. A család szerint azért „csinálták ki", mert az egyesítéskor nem a leendő elnökre szavazott. (Az alcsút- és felcsútdobozi téeszek egyesítéséről Gazdag Gyula Határozat címmel készített filmet.) Orbán Győző elszegődött teherautó-sofőrnek. A téesz korábban szállítószalagot gyártott a gánti kőbányának. Egy év múlva a „sofőrt" odahívták műszaki ellenőrnek, majd a Délkő (Dunántúli Kőbánya Vállalat) gánti üzemének a vezetője lett. 1982 elején államközi szerződés alapján sokan vállalhattak Líbiában munkát. Az apa „kutatómérnöknek" szegődött oda (a nagyfia ekkor katona volt). A kereset miatt még egy évig kinn maradt, de ekkor már kivitte a feleségét és a Viktornál tizennégy évvel fiatalabb legkisebbik fiát is. „Az ország megroppanását így vészelte át a család" – mondta erről Orbán –, életük egyenesbe jött. (Még egyenesebb lett a rendszerváltás és a bánya privatizálása után, amiben Orbán Győzőt a fia barátai is segítették. Simicska Lajos, Varga Tamás tanácsai mellett a Kövér Szilárddal együtt alapított Fidesz-közeli cég, a Quality Invest – amikor szükség volt rá – új tulajdonosként 4,75 millió forintért bányarészvényt vett. Majd fél év múlva 1,2 millió forintért visszaadta részvénycsomagját a többségi tulajdonos, Orbán Győző vezette Dolomit Kft.-nek. Ezzel új szakasz kezdődött a család életében. Azt, hogy a hírhedt székházügy során miként lett az állami pénzből pártpénz, abból magánpénz, részletesen megírta az Élet és Irodalom tényfeltáró riportja – Fiúk a bányában –, majd ennek nyomán az egész magyar sajtó. Az ügy kirobbanásakor Orbán Viktor miniszterelnök volt. Életrajzírója is elismeri: „Nyugaton egy ilyen botrány egyenlő a bukással. Le kell mondani. Magyarországon nem az... Ötven év diktatúra után nem muszáj." Orbán Viktor Debreczeni József jelenlétében felhívta az apját, aki elmondta: 3,55 millió forint volt a bánya nyeresége a Fidesz-közeli céggel kötött „üzlet" után...)

Noha a bányaügy több tekintetben kísértetiesen megismétlődött 2005-ben a tokaji borvidéken – a szereplők egy része és a „mosdótál" is ugyanaz volt –, mi visszatérünk a „szeplőtelen" kezdetekhez... Orbán Viktor a valósnál kissé heroikusabbra festette apja múltját: „fölfelé mobilizálódó családban nőttem fel. Apám valamikor gépkocsivezető volt, de időközben üzemmérnöki diplomát szerzett" (két részletben – *P. Á.*). Politikailag meg szelídebbre színezte a portrét. Szerinte apja – a többséghez hasonlóan – a legegyszerűbben „politizált": elhitte, amit mondtak. Elhitte az ellenforradalmat is. A családot nem érdekelte a politika, otthon ez nem volt téma. A nagypapa a Don-kanyarból hazavezető útról sem mesélt, mondta Orbán (Elbert–Vági, 1989 és Babus, 1989).

Egy szó, mint száz, a família nagyjából a hagyományos vidéki családmodell szerint élt. A ház ura és parancsolója a férfi volt, a fészket a mama védte. Tigrisanya volt, nem engedte, hogy a gyerekeire rosszat mondjanak. A szellemi táplálék beszerzése, a lelki gyűrődések kisimítása is az ő reszortja. Égetően rossz nagyfia miatt meg kellett vennie A nehezen nevelhető gyermek című könyvet is (Dogossy–Győri, 1993). Ő tanítja meg a hadarós kisfiúnak a Toldit, megszeretteti vele az irodalmat, valamennyire még a szavalást, a szereplést is, és ő csöndesíti korán felébredt közindulatait. Vagyis a kemény férfi mellett bizonyos dolgokban ő viseli a nadrágot. „Anyám nem engedett addig felállni az asztaltól, amíg az ó betű nem volt igazán gömbölyű, amíg a z hang ki nem csúszott a szájamon. Azóta is tapasztaltam: az ember bármiben csak akkor juthat el bizonyos fokig, ha napról napra a maga kijelölt penzuma szerint keményen dolgozik." (Pásztor, 1993)

A nagyfiú világnézete az apjáéhoz hasonlóan formálódik. Komolyan veszi az úttörők 12 pontját, a hazaszeretetet, de Lenint is. „Engem ezek megfogtak. Dolgokat komolyan vevő vagány gyerek voltam. Nem eminens." Vörös nyakkendővel rohangál, sokszor az élen, pedig a „tornasorban" csak utolsó előtti. Bármire toboroznak, ő min-

dig jelentkezik. Lelkesedése miatt majdnem mindig őrsvezető, és szinte mindegyik akadályversenyt megnyeri az őrsével. A tudat, hogy ő bizony alacsony, pedig „az igazi vezérek mindig magas, erős fiúk" (Kéri, 1994), csak elhivatottabbá, elszántabbá teszi. Csak azért is meg kell mutatnia! „Nem merek igazán szembenézni azzal, hogy vajon már gyerekként is ilyen vezérkedő voltam, hátha valami párhuzamot találok" – mondta magáról 26 évesen (Elbert–Vági, 1989).

– Ennek a mozgékony, kis növésű gyereknek mindig helyén volt az esze, kivívta, amit akart – állítja I–II. osztályos tanítónője, Lampert Attiláné. Tiszta apja, ahogy a szomszédasszony mondta. – De Viktort alig lehetett érteni, annyira hadart, és az írása rettenetes volt! – A mama hiába kerekítette vele az ó betűt: ahány patika, annyiféle gyógyszert adnának, már aláírására is. De beszélni megtanult! – politikusként már csak egy kevés logopédusi segítségre volt szüksége.

Orbán Viktor életében az első pofon, hogy hármas magatartása miatt nem mehetett úttörőtáborba, Zánkára. Pedig egy falusi gyereknek Zánka – és Csillebérc – maga volt a mennyország. Hogy készült! Nem kapott karácsonyi ajándékot sem, mert a táborba inget kell venni, ruhát, cipőt, hogy ne látsszék „ködisnak", ne kelljen szégyenkeznie! Aztán az utolsó pillanatban mégis lemaradt, kimaradt.

– Nem volt soha a kedvencem – emlékezik rá férfi tanára. Egy névtelenséget kérő osztálytársa szerint az általános iskolában Kekecnek hívták, mert mindig kötekedett, piszkálódott, kekeckedett. A becenév – ha létezett – lekopott róla. Aki szerette „Vikit" (Vikót, sőt Vicót), az is úgy fogalmaz: „gyorsvágású esze miatt erőszakossága ellenére is szimpatikus volt". Ripsz-ropsz megoldotta a példákat, aztán „élt": rendetlenkedett, kilógott focizni, ahogy ő mondta: „bandájuk" a labdát keresve kibontotta a lányvécé tetejét...

Az apa, a mokány és erős családfő éveken át súlyt emel. A középső fiú, Győző ifiként válogatott kerettag volt birkózásban, a legkisebbik gyermek, Áron pedig műkedvelő testépítő. Noha a család becsben tartja a testi erőt, Viktor, a legnagyobbik „kisfiú" inkább szájalt, mint verekedett. De a tanterem olajos padlóját társaival birkózva azért jó párszor feltörölte. Ő maga is úgy emlékezett: „Hihetetlen rossz gyerek voltam. Neveletlen, nagypofájú, erőszakos. Nem szimpatikus... Állandóan, minden iskolából kitettek" (Elbert–Vági, 1989).

– Egyszer rossz magatartása miatt nem kaphatott repetát a napköziben, mire ő elküldte egyik pajtását maga helyett – folytatja tanára. – Kolléganőm rászólt, adja vissza. „Itt van, nesze!" – tegezte le, és a falhoz vágta a mákos bejglit. Az anyja, Erzsi, itt tanított, és ez a szépasszony keményen elkalapálta a fiát. Szigora ellenére a gyereknek ingáznia kellett Alcsút, Felcsút, Vértesacsa iskolái között. Hol kitették, hol Erzsi menekítette ki. Vagy négyszer váltottak. (Miniszterelnökként „Orbán homályosan emlékszik valami menzai afférra, de a falhoz vágás szerinte nem igaz" – Debreczeni, 2002 –, pedig ifjú jogászként még szinte dicsekedett vele – Elbert–Vági, 1989.)

Bár a gyerek majdnem színjeles volt, tartani lehetett attól, hogy az osztályfőnöke az igazgatói megrovások és egyéb figyelmeztetések miatt nem fogja javasolni továbbtanulásra. Szabóné Szalai Ilona, fizikatanár, igazgató szerint azért nem volt ilyen súlyos a helyzet:

– Nyolcadikban, amikor én tanítottam, meghúzták magukat, mert tudták, hogy jellemzés készül róluk. Nem is emlékeznék rá, ha nem a kolléganőm fia lett volna, és nem tanítottam volna az öccsét is. Akkor tűnt fel, hogy az apjuk Győző, de Viktor is azt jelenti, győzelem, diadal, és a középső fiú is Győző. Hát nem tudnak ezek mást kitalálni, gondoltam magamban.

Orbán Viktor tehát jó tanuló volt, de renitens. „Ez a kettősség megvolt az egész életemben" – mondta (Elbert–Vági, 1989).

„Viktor konok volt gyereknek, és konok maradt" – vélekedik az édesanyja parlamenti képviselő, pártelnök korában is a fiáról (Dogossy–Győri, 1993). „Nem bírtam a felnőtteket – vallotta Orbán (Richter, 1990) –, s a felnőttek sem nagyon bírtak engem, mindig fölém rendeltnek éreztem őket. Eltűrtem bizonyos korlátokat, mert kénytelen voltam, de mindig rugdalóztam ellenük." (Orbán Viktor hatodikos osztályfőnöknője meg iskolája nyugdíjas igazgatója – édesanyja egykori főnöke – nem merte vállalni, hogy felidézi emlékeit híres tanítványáról.)

Orbán Győző szerette volna, ha Viktor szakmát szerez, de a fiú nem tudta, mihez is vonzódik. Hetedikes korában állítólag megfordult a fejében, hogy ügyvéd vagy újságíró lesz. A mama azt mond-

ta: ha már nem szakiskolába, technikumba megy, legalább nyelvet tanuljon. Így került a székesfehérvári Teleki Blanka Gimnázium angol tagozatos osztályába.

– Amikor 1977-ben bementem az I. B osztályba – hat fiú meg harmincegy lány! –, az egyik srác mellett nem ült senki – mondja Hermann Róbert történész, jelenleg a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Osztrák Hadilevéltár Mellett Működő Állandó Levéltári Kirendeltségének vezetője Bécsben. – Hallottam, hogy jön egy fiú Felcsútról, és mert ketten-ketten ismerték egymást, mi, ismeretlenek, padtársak lettünk.

Mivel a háborús években kevesebben születtek, mint korábban vagy később, 1962–65 között is jóval kisebb korosztály jött világra, mint előtte, vagy akár utána. Orbán Viktor és kortársai előtt ezért zöldebb volt a lámpa, szélesebb az út, kevesebb a rivális. A „jópofa felcsúti fiút" felvették a kollégiumba, a „kan-tárba" is, amit szívből utált rendje és szigorúsága miatt, mert például délután háromnegyed négy után már nem lehetett kimenni. Elkeseredésében sírt is a mosdóban. Két spicli szobatársuk megverésében azért benne volt, emiatt aztán éppen kirúgták volna, amikor az apja lakást kapott a bányától Székesfehérváron, és a család beköltözött a városba. Orbán Viktor „városi gyerek" lett... A tizenöt éves fiú maradandó élménye, hogy meleg víz folyik a csapból. Rászokott, hogy a fürdőkádban olvas. De volt árnyas oldal is. „Otthon az volt a rossz, hogy állandó fegyelmi problémáim voltak, apám rendesen megvert évente egyszer-kétszer. Utáltam is apámat emiatt egy ideig." (Elbert–Vági, 1989)

A hetvenes években már a gimnazista korosztály is iszogatott. Orbán Viktor egy pesti meccsről hazaérve az állomás előtt leszakított egy tulipánt, és kitűzte a kabátjára. A rendőr utánament és felírta. Otthon elmondta, és büntetésből egy időre este kilencre otthon kellett lennie. Ő a tiltás ellenére el akart menni abba a baráti társaságba, ahol együtt nézték a tévé Kapcsoltam című műsorát. Az apja rászólt, hogy nem mehet, ő mégis indulni akart:

– Elmegyek.

– Nem mégy!

– Elmegyek! – hergelték egymást.

A fiú is nagyon kivolt. „Apám erőszakos ember. Az ajtóban elkapott, és kegyetlenül megvert. Belém is rúgott... 17 éves koromban vert meg utoljára." (Elbert–Vági, 1989)

Kiskorában még inkább elnáspángolta a rabiátus apa. Többek között emiatt lett „nagypofájú" – hiszen a túlerővel szemben csak a száját jártathatta. Kakaskodott, „erőszakos" volt, mert így talán nyerhet. Az első pofonok azt sugallták az apró termetű gyereknek: az erő győzelem. Nagyság! Ki kell verekedni mindent! Testi valója miatt környezete sem engedte, hogy ezt feledje. Később arra is ráébredhetett, hogy a kisebbrendűségi érzés egyik gyógymódja épp az erő (a hatalom). Sok tekintetben azonosult apja (nagyapja) értékeivel. („Időnként... észreveszem magamon, hogy ugyanolyan mondatokat, ugyanolyan hangsúllyal mondok, mint az apám tette. Gyakran csak később jut eszembe, mennyire utáltam egy-egy szülői hangsúlyt, mondatot" – Beke, 2000.)

Öröksége: a küzdőképesség, a bátorság, a kitartás, az erő. Akarat és kemény munka mellett más nem is kell. (Politikusként is így gondolta: „Megerősödni, az MDF-et megverni a következő választáson csak úgy lehet, s csak akkor lehetünk jobbak az SZDSZ-nél is, ha sokkal többet dolgozunk, mint ők. Ez ilyen egyszerű" – Pásztor, 1993. – Ám, ha ez tényleg ilyen egyszerű, akkor miért „lustálkodták el" az 1994-es és a 2002-es választást? És miért nem a strapabíró fiatalok vannak az egész világon kormányon?)

Bármilyenek voltak is az Orbán családon belül a viszonyok, bárhogyképpen vélekedünk is a gyermekverésről, nem vitathatjuk el, hogy amikor például a szülei tanulása miatt több munka hárult a nagyfiúra, ő büszkén segített, dolgozott. Minden nyári szünetben dolgoznia kellett. Munkamániája – a kivételesen kritikus helyzeteket leszámítva – mintha jellemző maradt volna rá, ennek minden előnyével és túlzásokból fakadó hátrányával együtt.

(Dr. Lévai Anikó, Orbán Viktor felesége kételkedett a 17 éves nagyfiú megverésében. Húszéves korom óta ismertem őket, mondta telefonbeszélgetésünk során, és ezt nem hiszem el. Viktor is azt mondta, ez nem igaz. Megkérdeztem az apját, az anyját, a testvéreit is. Mindenki cáfolta. Ez meglep, feleltem, mert a miniszterelnök úr a megjelenés előtt olvasta a cikket, és változtatás nélkül alkalmasnak tartotta a közlésre. Másrészt verését ő maga részletezte a róla 1989-

ben készített portréfilmben... Ígérete ellenére Lévai Anikó talán azért sem volt hajlandó találkozni, bibós emlékeit megosztani velem, mert újságíró-kollégám az Orbán Győzővel készített interjú során megkérdezte a miniszterelnök édesapjától: „Igaz, hogy legidősebb fiát, a mai miniszterelnököt nagyon keményen megverte, amikor középiskolásként az ön engedélye nélkül akart elmenni egy rendezvényre?

– Igaz. Egyrészt azért, mert szemtelenkedett az édesanyjával, másrészt azért, mert szembefordult velem.

– Meddig tartott ez a szigor?

– Addig, amíg elég volt azt mondanom neki, hogy ne szégyenítsd meg magad! Miután ettől helyreigazodott a feje, azután már nem kellett őt bántanom" – Cseri, 2001.)

A kis „csúti vagányt" a városban, a gimnáziumban kaphatta el komolyan a kisebbségi érzés, ám ezt titkolta (noha teljesen leküzdeni Budapesten és az egyetemen sem tudta). „A gimnáziumban világosan láttam, hogy nagy hiányosságaim vannak a városi gyerekekhez mérten, de azt is láttam, hogy ezt be tudom hozni." (Richter, 1990) „Faluról jönni nemcsak hátrányt jelent, hanem erőt, önbizalmat, magabiztosságot és tartást is adhat. S ha kellő öntudata van az embernek, s vállalja azokat, akik közül jött, megbecsülést szerezhet magának." (Kéri, 1994)

– Olvasottsága sokkal jobb volt az átlagnál, az enyémnél is, olyan többkötetes műveken volt túl, amiket én azóta sem olvastam el – mondja a padtárs Hermann Róbert. – Érettebb is a többségnél, ami talán természetének köszönhető, a két fiútestvérnek, annak, hogy falusi gyerek.

Orbán Viktor korántsem látta ilyen rózsásnak a helyzetét: „olyan pesti fiúkkal találkoztam, akik általam eddig soha nem hallott nevű írókról, költőkről beszéltek. Meg kellett dolgoznom azért, hogy ezt is »föl tudjam szedni«" (Pásztor, 1993).

2. FORDÍTÓKORONGOK

A „Teleki Blanka" korábban lánygimnázium volt. Az 1977-es négy párhuzamos első osztályba vagy 140-en jártak, köztük mindössze 25-30 fiú, így még egy focicsapatot is csak két osztályból lehetett kiállítani. Az iskolában a hetvenes évek végén kevés az igazán gyenge tanár. Bár Orbán hihetetlen fafejűnek és borzalmas embernek minősítette az első káderigazgatót, az iskola mégis türelmes: engedi a diákjait kibontakozni. Ráadásul a bések osztályfőnöke az emberséges Rimele Géza. Noha Viktor közepes vagy négyes matekból és fizikából, mégis apjaként tisztelte, példaképének tartotta (Győri, 1993) a tárgyait szerinte rosszul oktató, és korán elhunyt osztályfőnököt: „Hihetetlen őszinte, becsületes, tisztességes ember volt. Sütött róla a jóindulat. Sokat tanultam tőle" (Elbert–Vági, 1989).

Annak ellenére, hogy csak hat fiú volt az osztályban, Viktor otthonosan érezte magát a balhés gimista társaságban. Előszeretettel ugratták a tanárokat, ellopták a tornaterem kulcsát, maréknyi aprópénzt tettek az énektanár zsebébe... Az orosztanár hétfőnként azzal kezdte: Na, Orbán, látta a Videoton-meccset? – és akkor a fiú mesélt, mesélt.

Egy elsős focicsapathoz is szükség volt a párhuzamos osztálybeli fiúkra. Összeismerkedtek. Kapcsolatukat tovább mélyítette a nyári törökbálinti, majd vaskúti építőtábor. A vad viszonyok, a kényszerű összezártság összehozta őket, akárcsak az országos diákköri túrák meg a kocsmázás a kosármeccsek után szombat esténként a Hágiban. Az osztályból egy kivételével minden fiú továbbtanult. Jó fejűek voltak és általában renitensek. Orbán Viktor még rendszertelen is. Bár nyelvtagozatos osztályba járt, csak közepesen tanult meg angolul. A reál tárgyakat nemigen kedvelte, kivéve a kémiát. Annyira, hogy plátói szerelemre lobbant egy ugyancsak kémiát kedvelő lány iránt, ám vonzalmát sosem vallotta be. A tantárgyak közül leginkább az irodalmat és a történelmet szerette. De a nagy szerelem a foci. Hetente négyszer volt edzés.

– Viktor nem csípte az apját, eleinte azért is ragaszkodott a focihoz, mert addig sem kellett otthon lennie – állítja Kéri László. – Ezt Viktor kerek perec nem mondta ki, de a szavaiból azt vettem ki, szinte bemenekült a MÁV Előre csapatába, hogy ne kelljen otthon lennie délután. A rendszerrel szembeni lázadás apával szembeni lázadás is.

(Ugyanakkor tisztelte is az apját: „a maga nemében zseniális műszaki ember: a legbonyolultabb technikát pillanatok alatt át tudja látni. Éppúgy, mint az öcsém, aki szintén mérnök. Én inkább humán ér-

deklődésű édesanyámra ütöttem. Tőlem a technikai világ teljesen idegen, ha valami szétesett, kétségbeestem, mert tudtam, hogy soha az életben nem fogom tudni összerakni" – Pásztor, 1993.)

A foci különféle helyzetű emberekkel hozta össze: „Amikor futballcsapatot váltottam, mindig kultúrákat is váltottam" (Kéri, 1994). Noha a MÁV Előre ifi-, majd tartalékcsapatában csak a nyolcadik, tizedik volt, fontolgatta, hogy profi focista lesz.

– Érettségi tájékán mondta, ha nem veszik fel egyetemre, a MÁV-nál keres vagy kap valami állást, és focizni fog – idézi fel Hermann Róbert. – Egyik tanáruk szerint épp annyi esélye volt annak, hogy focista lesz, mint később annak, hogy megtanul lengyelül, és könyveket ír a Szolidaritásról.

Ő maga egyébként azt mondta: „Nem voltam megáldva különösebb labdarúgó-talentummal, sokat kellett melóznom, hogy be tudjak kerülni a keretbe" (Kéri, 1994).

– A fociban is érvényesül Viktor habitusa – mondja volt iskolatársa, barátja, a közgazdász vállalkozó Incze Zsolt –, hajtani kell, gyürkőzni.

A tanulást nem vitte túlzásba, csak arra ügyelt, hogy négyes fölött legyen az átlaga, ez sikerült is. 1981-ben jeles eredménnyel érettségizett. Ám a gimnáziumban nem kimagasló semmiből. „Ha valamire nincs készségem, nem erőltetem... de játszani szerettem. Szeretek" – mondta ezekről az évekről (Elbert–Vági, 1989). Talán csak a problémaérzékenysége átlagon fölüli. A világnézetünk alapjai című tárgyat a lehetőségekhez képest okosan, tisztességesen tanító új igazgató meg is mondta neki, hogy sok gondja lesz az életben.

– Aranyos gyerek volt, de kemény KISZ-es – nevet ezen az emléken az egyik lány osztálytárs.

Elsőben és másodikban Orbán Viktor alapszervi KISZ-titkár. Büszke rá, hogy felvették a KISZ-be, hogy Kilián-próbát tett, de amikor napirendre került, hogy reformokra lenne szükség, jobban kellene csinálni az egészet, azok között volt, akik komolyan vették a változtatást is. Angol karácsonyt szerveztek, futballtornát. Jégkorongmeccs is volt. Orbán korizni sem tudott, de egy hét alatt valamennyire megtanult, aztán kapusként az arcvédőn át kilőtték a fogát.

A nagy KISZ-ezésben végül új alapszervezetet akartak létrehozni. A névadó nem Kun Béla lett volna, hanem Hermann javaslatára az első magyar anarchista, a szabadságharcos Kászonyi Dániel. Ez már nem ment. Ekkor az alsósokkal is összefogva Hermann, Incze Zsolt és Orbán Viktor elhatározta, hogy a diákparlamentre igazi értékelést készítenek a KISZ-életről. Felosztották a munkát, és a maga területén mindenki vizsgálódott, közvélemény-kutatásfélét is végzett, aztán a küldöttgyűlésen kipakoltak. A párttitkár állítólag azt súgta az igazgató fülébe: ez provokáció, ezek minket akarnak kicsinálni! A KISZ-patronáló tanárnő sírt: botrány, majd mosolyszünet. Orbán Viktor lelkifurdalást érzett, noha nem hitte, hogy valóban rosszat tettek az iskolának. Ekkortájt olvasta Nemeskürty István Rekviem egy hadseregért című könyvét, és a városi könyvtárban találkozott is a Don-kanyari katasztrófa megörökítőjével.

– Harmadikosok voltunk 1979 decemberében, az afganisztáni bevonulás idején – idézi fel a cé osztályos, tehát nem osztálytárs Incze Zsolt. – Afganisztán iránt 1956 keltette fel az érdeklődésünket: akkor az oroszok bevonultak ide, ekkor bevonulnak oda... Mondható, hogy a tudatlanságból fakadó érdeklődés vonzott bennünket Afganisztánhoz. Összejöttünk egy páran, meghallgattuk a Szabad Európa Rádiót, lejegyeztük a híreket és megvitattuk. Valaki „felnyomta", miféle összeesküvés zajlik nálunk, de az iskola nem adta tovább, nem lett belőle ügy. Ezután is rendszeresen eljártunk focizni, és hetente, kéthetente összejöttünk beszélgetni. „Próbáljuk magunkat komolyan venni" típusú feladatokat osztottunk ki – Hermann Robi tökéletesen ért ehhez –, folyóiratokat, könyveket olvastunk, az érdekesebb írásokat megvitattuk. Semmi sem volt igazán kötött, mindenki arra úszott, amerre akart. Tíznél többen sosem voltunk, Viktort Robi hozta a társaságba.

– A matekos osztálybeliek politikailag tájékozottabbak, érettebbek voltak – mondja Hermann Róbert. – Közülük a református papfi, Incze Zsolt nem is nagyon titkolta ellenzékiségét. Náluk jött össze a társadalmi érdeklődésű gárda. Nekem ez a fajta olvasottságom hiányzott – bár már akkor eldöntöttem, hogy 1848-cal fogok foglalkozni –, ezért többnyire hallgattam. Viktor lényeges kérdéseket tett fel. Mivel ilyen idős korban az ember szeret kinyilatkoztatni, mindig bőséges választ kapott.

Orbán Viktort vonzotta az értelmiségi, polgári családból származó gyerekek érdeklődése, okossága, társadalmi érzékenysége. A KISZ-ben az ideákkal nemigen foglalkoztak. Pedig mikor próbálja az ember megfogalmazni világmegváltó gondolatait, ha nem tinédzserkorban? Orbán Viktor úgy vélte, hogy a csoport talán fele jobb képességű nála. „Okosabbak voltak, mint én, nem voltak olyan fanatikusak... Ha vitába kellett volna kerülni..., nem álltam volna meg a helyem." (Elbert–Vági, 1989).Felnőtten is úgy vélte, hogy a környezetében sokan tehetségesebbek voltak tanulásban vagy a fociban, mégis sorban kihullottak (Kéri, 1994). Azt az érzékét, hogy milyen mértékben képes magát kívülről szemlélni, bizalmas körben skizofrén hajlamnak nevezte.

Gimista társaságukat az érdeklődés tartotta össze. Orbán Viktor az anyjától is tudta, hogy olvasni kell, azt kevésbé, hogy mit. „Fogalmam sem volt, mit olvasok, de meg kellett beszélni." (Elbert–Vági, 1989) Érvek röpködtek, és persze sok tudálékosság: a kíváncsiság és a kétkedés hajtotta őket. Ebből a csapatból sem emelkedett még ki Orbán talán semmiben.

– De rendkívül nyitott volt – állítja Kiss László, aki egy megkülönböztető B betűvel újságíró Fehérváron. – Nem szégyellt senkitől tanulni, tőlünk, a társaitól sem kérdezni.

– Semmi olyan szereplése nem maradt bennem, ami valami miatt emlékezetes lett volna – mondja Incze Zsolt.

Miért Incze Zsolt körül, és náluk állt össze önképzőkörré az osztályok közti társaság? Ő maga azt mondja, nem egyedül, hanem ő és a tőle eltérő típusú Varga Tamás volt a vonzási pont. Incze, Varga meg Kiss László általános iskolába is együtt járt, szinte szomszédok voltak, erős, eleven összetartás létezett közöttük a Telekiben is. Kapcsolatuk lett az „önképzőkör" kristályosodási magja.

A tízfős csapatból nyolcuk famíliája – beleértve Orbán szüleit is – a rendszer kedvezményezettje volt. Orbán Viktort nem érdekelte a politika, nem foglalkoztatta a társadalmi berendezkedés. Incze Zsoltban és Simicska Lajosban viszont erős ellenszenv, sőt, elementáris ellenszenv élt a rendszerrel szemben.

– Pap, birtokos, tábornok és hasonló ősökkel és rokonokkal mi az istent szerettünk volna a rendszeren? – kérdi Incze Zsolt. – Antikommunizmusban és rendszertagadásban nőttem fel, anyám állandóan figyelmeztetett: vigyázz magadra, fiam, ellenségekkel vagyunk körülvéve! Nem csoda, ha hajtott az általános engedetlenség. Ám az erős ellenérzés ellenére elég jól nevelt voltam ahhoz, hogy ne rohanjak fejjel a falnak. A rendszerrel csak kettőnknek, Simicska Lajosnak és nekem volt bajunk. Egy idő után a társaság többé-kevésbé mégis átvette nézeteinket, meghatározó szerepünk volt abban, hogy társaink rádöbbentek, nem a létező világok legjobbikában élünk.

A kevésbé radikális Incze mellett Simicska faltörő kos. Rászabott a szerep. Ilyen a habitusa. Sokat számít, hogy három évvel idősebb a csapatnál. Társainak imponált iszonyú akaratereje, amivel igyekezett leküzdeni hátrányos helyzetéből fakadó lemaradását. Ráadásul kalapja is volt (és a KISZ-be is csak átmenetileg, az egyetemi felvételi kedvéért lépett be). Incze és Orbán egybehangzóan állítja, hogy a „fantasztikus agyú" Lajos volt köztük a legokosabb. De mivel erősen önző, csak saját érdekeivel törődő ember, nem tud a társaság középpontja lenni. Kezelhetetlen magaviselete miatt kicsapták, ezért járt két évvel fölöttük. (Aztán talán elsőre nem vették fel az egyetemre, ezért kezdett – és végzett – Viktorékkal.)

– Simicska radikalizmusa apja 1956-os meghurcolásából is fakadt, legalábbis nekem így mondta – közölte hajdani tanáruk, Fellegi Tamás.

Simicska Lajos mások előtt sem titkolta, hogy 1956 kódolta bele a rendszerellenességet. Állítása szerint a forradalom alatt apját, a préslakatost megválasztották a vállalati munkástanács titkárának. A megtorlás idején aztán idegosztályra csukták, erkölcsileg és fizikailag tönkretették. Az apa 1956-os szereplésének, meghurcolásának semmi nyomára sem akadtunk az 1956-os Fejér megyei dokumentumok között. Magyarországon 1956 megtorlásakor „tisztességesen" kivégeztek ugyan néhány száz forradalmárt, de nálunk nem volt szokás zárt osztályra dugni őket. (A nyolcvanas években évfolyamtársai rendes, érdeklődő embernek ismerték meg Simicska Lajos apját, akinek a temetésére a miniszterelnök Orbán Viktor állítólag külföldről is hazatért.)

Az önképzőköri társaságba Simicska érkezett a legmélyebbről. Mesélte, szenet kellett lopnia, hogy a család meg ne fagyjon. Fölfelé kapaszkodását nem csupán az állítólagos „forradalmárszármazás" ne-

hezítette, hanem kezelhetetlen magaviselete is. Kicsapásának köszönhette, hogy kapaszkodtában csatlakozhatott a harmadikos társasághoz. Noha ifik voltak az ő húsz évéhez képest, leginkább az ő életét befolyásolta, határozta meg a csoportból, hogy találkozott Orbán Viktorral...

A kádergyerek Varga Tamásban – apja a Volán gazdasági igazgatója volt – talán „intellektuálisan" éledt fel az ellenszenv a rendszerrel szemben. Egy mikrocsipekről szóló tanulmány kapcsán az „önképzőkörben" levezette: miután a szocializmus ab ovo alkalmatlan a technikai fejlesztések gyors átvételére, a gazdasági versenyben lemarad, és rövidesen összeomlik – állította a világ megannyi Kelet-Európa-szakértőjével szemben, 1980-ban ez a jó felfogóképességű fehérvári gimnazista.

A csapat összetartását erősítette, hogy nyomban az afgán akció után „felnyomta" őket valaki, de mint említettük, nem lett belőle ügy. Ám a társaság felvillanyozódott. Hiszen ez izgalmasabb, mint a KISZ! Találkozóikon a napi eseményeken túl szóba került 1956, az államosítás, vagy épp Jalta – olyasféle dolgok, amiről az Orbán családban sosem esett szó. Orbán Viktor állítása szerint minderről itt hallott először. „Ezek a fiúk olyanokat mondtak a rendszerre, a kommunistákra, hogy csak néztem. Szkeptikusak voltak mindennel szemben. Fél év alatt átmentem az ellenkezőjébe annak, amit korábban gondoltam." (Elbert–Vági, 1989) A lobogó KISZ-es eszerint lobogva váltott. Ám két évvel e nyilatkozat előtt ő maga azt írta: „Baráti körünk messze kritikusabban gondolkodott, mint akár a legradikálisabb gimnáziumi tanárunk, de én nem jutottam el odáig, hogy az iskola által megkérdőjelezhetetlennek vélt alapvető tételeket (pl.: a szocializmus minden eddigi formációnál magasabb rendűsége, a párt mint a nemzet legértékesebb embereit tömörítő szervezet) egyszerűen hazugságnak tekintsem" (Orbán, 1987). Valahol a kettő között lehet az igazság: ekkor kezdett a társadalmi kérdésekkel alaposabban foglalkozni és kételkedni mindabban, ami addig természetesnek, megingathatatlan igazságnak tűnt.

– A személyiségformálódás szempontjából Viktor életében máig nincs még egy ilyen fordulópont – állítja Incze Zsolt. Amikor felhívtam a figyelmét barátja és a Fidesz 1993-as politikai fordulatára, hozzátette: – Viktor mai cselekedetei levezethetők a tíz évvel ezelőtti,

azok pedig a húsz évvel azelőtti Viktorból. A politika logikája megkíván nem szimpatikus cselekedeteket is, Viktor pedig a politikát magas fokon űzi. Nekem nincsenek meglepetéseim vele kapcsolatban.

Hermann Róberttel visszatértünk a gimnáziumi évekhez:

– Segített az önismeretben, hogy fél évig pszichológiát is tanultunk. Az órán készült egy névtelen felmérés, hogy miről, kiről hogyan vélekedik az osztály. Az egyik kérdés azt tudakolta, hogy fegyelmi ügyben kit kérnének fel döntőbírónak. Ha jól emlékszem, Viktor huszonvalahány szavazatot kapott, és ezzel kimagaslóan első lett.

Az érettségire készíttettek „hülye" tablóképet is, vidám kockás zakóban, kakastollas műanyag kalapban... A hagyományos sötét öltöny helyett a rendes tablón is kockás zakóban és a csokornyakkendőben szerepeltek, de a „hülyeképet" osztogatták. Aztán az immár fölnőtt Incze, Kiss, Orbán, Varga négyes nekivágott a Hortobágynak: Gyöngyösről gyalogosan Debrecenbe. Komoly feladat: száz kilométer. A célba csak ketten érkeztek: Incze és Orbán.

– Túlméretezett sátrunk volt vagy harminc kiló. A lelkierőnk elszállt, Varga Tamással vonatra ültünk és hazajöttünk – idézi fel B. Kiss László.

Talán másnak is feltűnt, hogy szóba sem került sem a család, sem Orbán Viktor, sem a baráti kör viszonya az egyházhoz, a valláshoz. A korszellemnek megfelelően ez a korosztály – de már a szüleik is – többnyire hitetlenül, legalábbis nem gyakorló vallásosságban nőtt fel. Ahogy egyik osztálytársa mondta: – Viktor csak akkor látta a templomot, ha az oldalához gurult a labda...

Az Orbán család legendáriuma szerint fiuk egyetemi jelentkezéséhez írott önéletrajzában két oldal jutott a focira, és egy bekezdés arra, miért akar jogász lenni, mégis maximális pontszámmal vették fel (Dogossy–Győri, 1993). Orbán Viktor azt állította, a jogi pályáról azt se tudta, hogy az ügyvéd és a bíró között különbség van. Legszívesebben magyar–történelem tanár lett volna, de hiába volt ezekből a tárgyakból kitűnő, félt, nem tud annyit, hogy felvegyék. „De tanulni kell, mert akarok!" Így került a jogi karra, szerinte alsóhatár-közeli pontszámmal (Elbert–Vági, 1989).

Akkoriban az egyetemre felvetteket – előfelvételiseket – egy évre elvitték katonának.

Orbán Viktor, mielőtt bevonult volna Zalaegerszegre, már sejtette, hogy a „szocialista” rendszer nem valami tökéletes. A honvédségnél aztán befejeződött társadalomszemléletének alapozása. A rá jellemző túlzással ő ezt így fogalmazta: „A katonaság alapvetően megfordította a világnézetemet, az életről alkotott felfogásomat. A katonaságtól kezdve tekintem felnőttnek magam, amikor kijöttem onnan, nem az voltam, aki oda bement” (Richter, 1990).

– Mindez csak arról szól, hogy a viszonylagos jólétben és a viszonylagos szabadságban ez is meg tudta őket roppantani – mondja hajdani kari KISZ-titkáruk, (Enyedi) Nagy Mihály. – Kíváncsi lennék, hogy az angol vagy a német hadseregben milyen társadalmi tapasztalatokat szereztek volna.

De a kortársak megerősítik Orbán Viktor túlzónak tűnő állítását:

– A hadsereg nekem is traumatikus élményem volt – állítja a rajkos Urbán László. – Részben ott szereztem a világról ismereteket – amire mód sem igen lett volna egy matematika tagozatos osztályban –, ott kezdődött el a társadalomra ébredésem. Lehet, hogy mindez életkori sajátosságból is fakadt, amit színezett, hogy más társadalmi csoportokhoz tartozó emberekkel találkoztunk.

– Üvegburában éltünk, és hirtelen leírhatatlan bornírtságba, agresszivitásba csöppentünk – mondja a történész Hermann Róbert –, akkor kaptuk először a pofánkba a rendszer egész brutalitását, primitívségét és kontraszelektív működését. És amit nagyon lényegesnek tartok: még az az akolmeleg sem volt meg, mint korábban az előfelvételis zászlóaljaknál. A miénk volt az első társaság, amelyet szétdobtak a sorállomány között. Az a szabolcsi börtönviselt, akinek 18 hónapot kellett lehúznia, nem szerette a mellette alvó, 12 hónapra behívott „előfelvételis tápos ondó”-t. Közvetlenül gimnázium után, amikor az ember a felvételi miatt még büszke is magára, elég borzasztó dolog volt bekerülni egy halom félanalfabéta közé. Sorállományú társaink szívattak bennünket, amire a tisztikar még rá is játszott, nyilván bennük is volt némi kisebbrendűségi érzés az „úrigyerekekkel” szemben. Továbbá első lépcsős laktanya volt az egerszegi, válogatottan megbízható tisztikarral. A gyakorlatokon három haláleset történt. Viktor itt válthatott át radikálisba, az az akkori leveleiből egyértelműen kimutatható. Ő – ellentétben velem, Incze Zsolttal vagy Varga Tamással – nem volt konfliktuskerülő, és hát ott azért, ha valaki nem kerülte, kijutott a konfliktusból rendesen.

(Orbán Viktor: „Véleményem szerint bizonyos konfliktusokban nem kompromisszumkötésre, hanem a konfrontáció vállalására kell törekedni, mert ezzel későbbi nagyobb konfliktusokat lehet megelőzni” – Mihancsik, 1993.)

Eleve úgy vonult be, hogy rossz helyre kerül. „Hihetetlenül bántott az alárendeltség. Hogy tisztelegni kell annak, akit nem tisztelek, és nem is ismerek. Borzalmas volt, hogy a világot így is el lehet rendezni. Magatartásomat tekintve deviáns voltam.” A Telekiben elkerülhette azt a tanárt, akit nem szeretett. Erre itt nem volt lehetőség. Szeptemberben vonultak be, és ő novembertől választotta az ellenállást, annyi engedetlenséget, hogy épp csak futkosóra ne vágják. De konokabb volt annál, hogy ezt megússza. Egyik konfliktusból a másikba keveredett, főleg azután, hogy novemberben szétszórták őket az „öregek” között. „A regulázott életformát nem bírtam. Civil voltam. Mikor azt mondták, hogy húsz kilométer gyaloglás, nekem az volt a legjobb. A megpróbáltatást élveztem.” (Elbert–Vági, 1989) Ő az az „úrigyerek”, akit nem szívathattak. Mint mondta, ő is húsból és csontból van, és nem hitványabb másoknál: mert „ha kapok egy pofont, kettőt adok vissza” (Richter, 1990). Az őrvezetőt is pofonvágta, amiért tíz napra lecsukták. Noha a zárkát nem tudta visszaadni, ez sem rettentette el. „Ha kaptam húsz nap laktanyafogságot, akkor kaptam.” Nem volt hajlandó kétszer felmosni a folyosót, vagy vacsorát hozni a konyháról az őrmesternek. Egyszer négy hónapig nem tehette ki a lábát a laktanyából. „Mindenkinek megírtam, hogy egy évig ne keressenek, nem írok. Elfelejtettem a normális emberi viselkedés szabályait, hogy minél kevesebb konfliktusba keveredjek, hogy legalább szegény anyámnak ne okozzak szomorúságot, hazamehessek.” (Elbert–Vági, 1989) De egy év alatt csak kétszer kapott „eltávot”, kétszer mehetett haza, egyszer pedig hazaszökött.

– Viktor az, ami a nevében van – mondja Incze Zsolt. – Én nem akarok legyőzni senkit, alkalmatlan is lennék politikusnak, nem is gondolom, hogy másnak is olyannak kell lennie, mint én vagyok.

Egyedül voltam az öregkatonák között, és elfogadtak, sőt megvédtek. Viktor, a „győztes", nem tudott beilleszkedni, ez születési hiba mindkettőnknél.

– Viktor a második zászlóalj aknavetőütegénél szolgált Zalaegerszegen, ahol egy században 42, a tizennyolc fős ütegben hét-nyolc előfelvételis volt – mondja az évfolyamtárs Németh Szilárd. – Először mi kerültünk „harcoló csapathoz", és a néphadsereg mindent elkövetett, hogy problémáink legyenek. Hamar rájöttünk, hogy vannak ők és vagyunk mi. De negyven embert csak nem lehet lecsukni! Amikor Fodor Gábor két boroskannával mászott be a kerítésen, elmulasztottam riasztólövést leadni. Az őszi táborban a tábornoki látogatás előtt a saját pokrócunkban hordtuk szemétre a faleveleket. Majd kiderült, hogy a tábornok elvtárs szereti a természetet, és akkor vissza akarták hordatni, de azt mondtuk: az érkezésig még sok levél lehull, és ez a „levelezés" nem része a védelmi politikának... Sokszor adtunk alegységügyeletes-helyettesi szolgálatot. Működött az Orifon – a pléhcsacsi –, a vezetékes összeköttetés az ügyeletes tiszttel. Éjszaka a készülék csak fényjelzést adott, és ha öt másodpercen belül nem szólt vissza az ember, nyilván aludt. Olvastunk tehát. Mivel csak a szolgálati szabályzatot lehetett olvasni, rájöttünk, nem a szabályzattal, hanem a betartásával van a baj: a divatos szívatások többsége tiltott volt. Szigorúan meg volt határozva, hogy kiképzés, azaz 17 óra után mire lehet kötelezni a katonát. Mivel elég nagy szánk volt, többször kijelentettük: bocsánat, de erre engem nem kötelezhetnek. A tiszti és tiszthelyettesi garnitúra átállt a szolgálati szabályzat szó szerinti betartására. Ez nem valami kellemes, különösen, ha az illető, nem ismerve a szolgálati szabályzatot, kijelenti, az a szabályzat, amit ő mond, nálunk pedig nem volt ott a gyakorlótéren a piros könyv, hogy megmutassuk, mi áll benne. Ráadásul ezek a tisztek délutánra többnyire leitták magukat. Különösen a politikai tisztek voltak csapnivalók, kivéve a Moszkvában végzett Pusztai főhadnagyot, aki – noha keményvonalas kommunista volt – használta a fejét, és emberi tartása meg a katonák iránti együttérzése miatt kirítt a sorból.

– A katonaságnál mi valóban a rendszer esszenciáját kaptuk, kemény ideológiai dózist – mondja Fodor Gábor –, a mi életünkben ez, ha nem is meghatározó, de fontos motiváció volt. Hihetetlen erővel akartak betörni bennünket. A politikai foglalkozásokon állandóan kiemelték: a zalaegerszegi mintalaktanya, 1968-ban ők lépték át elsőként a csehszlovák határt, és ez kötelez!

Zalaegerszeg minden bizonnyal kellemetlen, hogy ne mondjuk, rossz hely volt. De miért pont a katonaságnál ne lett volna ilyen? A „kivételezett" előfelvételis kiskatonák kiközösítése tovább rontotta a helyzetet. Ám a nagy elégedetlenségben szerepet játszhatott az is, hogy ezek a fiatalok először itt kerültek szembe parancsokkal, szabályokkal, nem is akármilyen körülmények között.

1981. december 11-én éjszakai riadó után kivonultak a készültségi körletbe, és 13-án reggelig várták, miért ez a cirkusz, mi lesz. Orbán Viktor ettől fogva utálja a sárgaborsót, mert két napig csak azt kaptak – hidegen. Végül megtudták, hogy Lengyelországban kihirdették a szükségállapotot, és a hozzájuk hasonlóan ideges katonatisztek azt is elárulták: bevonulásra állnak készenlétben, lehet, hogy mennek Lengyelországba!

– A lengyel riadó idején 42 fokos lázam volt, és közölték, ha vonulni kell, engem is visznek – folytatja Németh Szilárd. – Azt papolták: „A legfőbb érték az ember!", ugyanakkor nem volt érdekes, ha aknára lépek, csak a fegyvert védjem. Sebesült társamról először a fegyvert kellett levenni, a teli tártáska többet ért, mint akin volt! Azzal sem törődtek, hogy mi lesz velem, a „bevonuló" beteggel útközben. Elegem lett az egészből, egyetlen cél maradt: túlélni!

– Ha felmerül, hogy bevethetnek a lengyel válság „megoldására", sok mindenre ráébred az ember – summázza Hermann Róbert.

Az, hogy épp a néhány hónapja alakult lengyel Szolidaritás ellen vonultatnák fel őket, megrázó, szemléletformáló eset volt, felszította katonaság- és rendszerellenes indulataikat. Orbán Viktor szerint ez volt élete első igazi politikai eseménye, ennek megfelelően ki is zökkentette gondolkodását a mindennapi kerékvágásból (Kéri, 1994). A „harci készülődés" után a hideg télben Orbánnal, Bödey Imrével együtt négyen-öten tüntetően kopaszra borotválták a fejüket. A lengyelországi szükségállapot bevezetésének ilyen mementója maradt a zalaegerszegi laktanyában.

Orbán Viktor: „Mit tennénk például, ha kivinnének bennünket Lengyelországba?... Ez volt életem első »igazi« politikai eseménye, ami ki is zökkentette gondolkodásomat a mindennapi kerékvágásból" (Kéri, 1994).

– Utána beszéltük Viktorral, hogy ki mit csinált volna, ha kivisznek bennünket Lengyelországba – emlékezik vissza Incze Zsolt. – Kijelentette, hogy ő megtagadta volna a parancsot. Én azt mondtam, egy hadsereg tagjaként biztosan nem lettem volna dezertőr.

– A „lengyel riadót" követő visszatelepülés után kiderült, hogy a mi gárdánk másképp áll a rendszerhez – mondja Németh Szilárd. – Ezután látogatott meg bennünket az egyetemi KISZ-titkár. Megkérdeztük, mekkora a szervezettség a jogi karon, és kiderült, hogy nem éri el az ötven százalékot. No, a mi évfolyamunkon ez 17,5 százalék lett. Bár a többség KISZ-tagként került az egyetemre, a katonaság után már nem kívánt átjelentkezni. A szabolcsi almatáborban a lányok is megtudták, hogy a fiúk kimaradnak a KISZ-ből, és ők is csatlakoztak hozzánk.

– A zalaegerszegi törzsfőnök szerepet játszott abban, hogy az ország ilyen Orbán Viktort kapott – véli Bíró Tamás, a jogi kar akkori KISZ-titkára. – Márciusban este hatig tartott a gyakorlat, és nyakig sárosan, holtfáradtan beözönlött az étterembe száz ember. Ott aludtak el. Ezeket kellett volna az egyetemi küldötteknek – a dékánnak és nekem – lelkesíteni...

Noha Orbán Viktor büszke volt rá, hogy csatái katonai feljebbvalóival is döntetlenül végződtek, nehezen élte meg, hogy vademberré teszik. „Idegileg fáradt voltam, mert állandóan készenlétben kellett lenni. Mindig jöhet valami, amivel piszkálni akarnak. Fárasztó volt. Politikai vitákba soha nem mentem bele, csak csendben üldögéltem. Simicska beszélt Lengyelország meg Besszarábia elfoglalásáról, és akkor figyeltették. Tudtam, ezt nem kell csinálni. Nyílt titok volt, hogy beszervezik az embereket. Tudtuk, hogy kinél sikerült." (Elbert–Vági, 1989)

Orbán Viktor miniszterelnökké választása után a „jól értesültek" azt suttogták, hogy a katonaságnál őt is beszervezték. Valaki eljuttatta hozzám állítólagos tartótisztje nevét és telefonszámát is. De kinek kellett volna besúgóként a katonaságnál – a saját szavai szerint – magába fordult és magából kifordult Orbán Viktor, és mit vállalt volna ebben a helyzetben épp ő? Miután kutathatóvá váltak a közszereplők megfigyelési iratai, kiderült: Orbán talán elszólta magát. Őt is be akarták szervezni! A részletek nem ismertek. Nem tudni, miért esett éppen rá a választás, nem tudni, hogyan tért ki az ajánlat elől, ha azt egyáltalán megkapta. Egy jóval későbbi jelentés szerint Orbán Viktort „1982-ben beszervezési céllal tanulmányozta a BM III/III-2-es Osztálya, de a beszervezésétől elálltak". A III/III-2 osztály feladata volt az elhárítás az ifjúság körében (egyetemek, főiskolák, ifjúsági klubok, galerik stb.).

Mikor felhívtam, Orbán Viktor „tartótisztje" azt mondta, egy haragosa rossz tréfájának köszönheti ezt a titulust. Hozzátette: a beszervezési kísérletről akkor sem mondhatna semmit, ha tudna róla, mert élete végéig titoktartás köti. A „környezetelt" Orbán Viktorról még az édesanyját meg általános iskolai igazgatóját és tanárait is faggatták, de a székesfehérvári Teleki Blanka Gimnáziumban nem kérdeztek meg senkit a frissen érett fiatalról! Felületességük miatt az sem derült ki róla, hogy angol tagozatra járt, és alapszervi KISZ-titkár, majd egy lázongó önképzőkör tagja volt. A róla készített kicsit zagyva környezeti tanulmány a célnak megfelelően elsősorban az alkalmasság bizonyítékainak gyűjteménye.

Vajon a szakasz- és/vagy századparancsnoka miért hitte, hogy ez a dacos ifjú egyetem után tisztnek állna? Vagy Orbán Viktor már-már önpusztító ellenszegülése – amiről szinte dicsekvőn beszélt – mégsem volt annyira kirívó? Az alább rövidítve közölt vizsgálat a „környezetelt és közvetlen családtagjai erkölcsi, politikai beállítottsága, adataik, jellemző tulajdonságaik, esetleges kül- és belföldi kapcsolataik" megállapítására készült. A cél: „HM ösztöndíjra való válogatás". Nem besúgót akartak tehát nyerni, hanem katonatisztet, honvédségi jogászt? – de hát akkor miért az állambiztonság gyűjtötte róla az adatokat? A Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság Állambiztonsági Szervének tisztjei az ötoldalas környezettanulmány végére odaírták: „[A] Környezetelt katonai magatartásának megállapítására a BM III/IV-3. Osztály az illetékes." Az 1982. május 11-én kelt jelentés a korszellemnek megfelelő ajánlással kezdődik: „munkáscsaládból származik"...

„Az általános iskolai tanulmányait Vértesacsa községben kitűnő eredménnyel fejezte be." (Nyolcadikos tablóképük a felcsúti iskola falán lóg – *P. Á.*) „Kiegyensúlyozott anyagi és kulturált feltételek között élt, tanulmányaira nagy gondot fordított. Általános műveltsége iskolai végzettségénél nagyobb. Humán beállítottságú, az iskolai vetélkedőkön történelem, magyar tantárgyakból több esetben szerzett első helyezést (az általános iskolában – *P. Á.*). Olvasott, kulturált kifejezőkészségű, színes szókincsű. Lexikális ismereteivel kitűnt társai közül. Emlékezőtehetsége jó, megfigyelőképessége elfogadható. Az idegen nyelvek elsajátítása területén érzékkel rendelkezik. Úgy tudják, hogy orosz és német nyelven beszél. Komoly, célratörő fiatal. Fellépésében nyílt, magabiztos, időnként öntelt, beképzelt, rátarti magatartást is tanúsít. Elbizakodottságát sikeres egyetemi felvételijének tulajdonítják. A társaihoz való viszonyában néha képmutató magatartást tanúsít, érdekcentrikusság jellemzi. Kapcsolatépítésben barátságos, de nagyon tartózkodó. Szüleivel szemben többször tanúsít önfejű, konok magatartást, amit túl szigorú neveltetésének tulajdonítanak.

Képességeit közepesre értékelik, külön kiemelik fáradhatatlan szorgalmát. Ideáljai a szellemi foglalkozást gyakorlók, ezek közül is azok, akik nyilvánosan szerepelhetnek, ennek tulajdonítják pályaválasztását. Fellépésében határozott, jó megjelenésű. A nehézségek minden esetben tettre, cselekvésre sarkallják. Túlzottan optimista, szinte biztos volt felvételi vizsgája sikerében.

Lakókörnyezetében az idősebbek iránt figyelmes, tapintatos, tisztelettudó magatartást tanúsít. (Az utóbbi két kijelentésről ő maga is másképp vélekedett – *P. Á.*) Társaságban gátlásos, úgynevezett »elmélkedő« típusnak jellemezték. Józan életű, italt nem fogyaszt. Szabad idejében olvas, lemezt hallgat, szenvedélyes FTC-szurkoló, szinte minden meccsen ott van (sőt, leigazolt labdarúgó, heti négy edzéssel! – *P. Á.*). Egészséges, sportos testalkatú, egyaránt jól bírja a szellemi és fizikai megterhelést.

Öltözködésében divatos, szereti az egyedi – főleg külföldi – ruhadarabok viselését. Érzelmei felszínesek, nem szereti a csoportfüggőséget, a mindenkihez való alkalmazkodást.

Középiskolában KISZ-tag volt (osztálytitkár is – *P. Á.*)... Több esetben részt vett különböző társadalmi munkákban. Intenzitása mindenkori érdekeinek függvénye... Tudati fejlődését pozitív irányban jelentősen elősegítette apja sokrétű társadalmi elfoglaltsága, MSZMP-tagsága. Az iskolában szervezett nemzeti és nemzetközi ünnepekre tudatosan és rendszeresen készült, azokon részt vett. Összességében társadalmi rendszerünkhöz hű fiatalnak jellemzik.

Nőtlen családi állapotú, nem udvarol, a közeljövőben nem tervez házasságot kötni. Szüleivel él, azok két szoba összkomfortos tanácsi főbérletében. Jó kapcsolata van szüleihez, érzelmileg édesanyjához kötődik jobban."

„Apja Orbán Győző (Budapest, 1940... iskolai végzettsége: felsőfokú technikum, szakképzettsége gépésztechnikus, foglalkozása: üzemvezető, munkahelye: »Délkő« Dunántúli Kőbánya Vállalat gánti üzeme, nős...) Munkáscsaládból származik, a második világháború előtt apja többnyire munkanélküli volt, majd a földosztáskor kb. 10 hold földön gazdálkodott." Orbán Győző '83–84-ben tért vissza Líbiából Magyarországra. Többszörös Kiváló Dolgozó, aranykoszorús szocialista brigádtag. „1966-ban felvették az MSZMP-tagok sorába, előbb KISZ-patronáns, később propagandista lett. Társadalmi fejlődésünkről alkotott véleménye következetes kommunista, amely érezhető gyermekei tudati nevelésében is... Rendkívül szorgalmas, nagy munkabírású, jó szervezőkészségű, mindenkor embercentrikus vezető volt. Szakértelmének és politikai megbízhatóságának tulajdonítják külföldi kiküldetését. Családi élete harmonikus, kiegyensúlyozott."

1962-ben kötött házasságot Sípos Erzsébet volt mezőtúri lakossal (iskolai végzettsége: főiskola, szakképzettsége: gyógypedagógus, pártonkívüli). Sípos Erzsébet „kispolgári családból származik, apja a II. világháború előtt asztalos volt, majd 1962-ig juttatott földjén gazdálkodott. Előbb fizikai munkásként, később főkönyvelőként dolgozott. Megbízhatósága eredményeként a mezőtúri Asztalosipari Ktsz elnöke lett, ma már nyugdíjas..." A jelentés szerint az asszonynak „négy testvére van (akiknek adatait megállapítani nem lehetett)".

Sípos Erzsébet érettségi után levelezőn elvégezte a közgazdasági technikum belkereskedelmi tagozatát. 1963-tól 1976-ig a Vágvölgye és Vidéke Földműves Szövetkezetnél könyvelőként dolgozott. Ambíciót érzett a pedagógusi pálya iránt, ezért előbb mint képesítés nélküli tanító Felcsúton oktatott. Elvégezte a Gyógypedagógiai Főiskolát, és 1980-tól a seregélyesi kisegítő iskola szakvezető tanára. Jó pedagógus, emberséges, lelkiismeretes. Saját gyermekeit igényességgel nevelte. Takarékos életmódot folytat, társasága nincs, Trabantja van.

„1982-ben szeretné férjét – gyermekei nélkül – Líbiában meglátogatni." A jelentést egy „főoperatív beosztott" százados és a megyei főkapitány alezredesi rangú állambiztonsági helyettese írta alá (ÁBTL).

Felületessége ellenére megállapíthatjuk, hogy ritka intelligens a jelentés, de ez mellékes.

Lehet, hogy a közkatona Orbán Viktor szájalása miatt úszta meg a beszervezési ajánlatot. Ugyanis áprilisban kis híján összeverekedett a parancsnokával, egy kisebbrendűséggel küszködő cigány hadnaggyal. Ekkor állítólag fogdába is került. Mikor a jelentés májusban megérkezett Zalaegerszegre, talán épp ez az összetűzés tette végképp tárgytalanná a HM ösztöndíj-felajánlását. Talán meg sem kérdezték tőle, nem lenne-e kedve a – katonatiszti? – pályához. Így az is lehet, hogy csak közel két évtized múltán, miniszterelnökként, a megfigyelési irataiból értesült a beszervezési tervről. Ezért nem beszélt erről sem annak idején, sem később a barátainak. 1982 tavaszára a „honvédség" elkönyvelte, hogy tőle semmit sem várhat, ezért nem is érdemel semmi kedvezményt. A Fekete Doboznak adott 1989-es filminterjúban megjegyezte: a laktanyában még a foci sem esett igazán jól...

(2005 júniusában megjelent az erről szóló cikk a Népszabadságban, néhány hét múlva Orbán Viktor a „nyilvánosság elé tárta" beszervezési iratait, és kijelentette, elutasította a beszervezést. Ám ennek nincs nyoma. Orbán Viktor honlapján közzétett III/III-as iratok címe „Beszervezés sikertelen", ám ha valaki végigböngészi a nehezen olvasható dokumentumot, abban is azt találja: „beszervezésétől elálltak". Valaki szépít. Az újságcikk megjelenése után felhívott egy volt BM-es, hogy naiv vagyok, Orbán Viktort természetesen nem itt szervezték be... A sokat sejtető, de semmit bizonyítani nem tudó feltételezés, hogy a Fidesz vezetőjét angliai ösztöndíjas korában beszervezték, a politikai folklór fel-felbukkanó meséje, rágalma. Magunk természetesen nem kutattunk a brit vagy az amerikai titkosszolgálat iratai között, de ha lehetne, sem tennénk, többek között azért sem, mert lehetetlennek tartjuk, hogy létezik olyan szolgálat, amely ennyiféle fordulatot kért vagy elfogadott volna saját emberétől. Mellékesen pedig a mi tájainkon az utolsó „beszervezett" vezető politikus Trockij, Berija, Rajk László meg Tito volt.)

Visszatérnénk még Orbán Viktor elszólására, miszerint: „Nyílt titok volt, hogy beszervezik az embereket. Tudtuk, hogy kinél sikerült." Valószínű, hogy amint Orbán állította, nagy évfolyamukról tényleg sikerült valakit besúgásra bírni, de nem a későbbi szakkollégiumból, mert ott mintha nem lett volna besúgó. Az Orbán Viktorról és a Kövér Lászlóról szóló jelentések nem testközelben élő emberektől származnak. (Titokminiszter korában állítólag Kövér László szinte megsértődött, hogy milyen kevés jelentés van róla, róluk. Tudomásunk szerint az állítólag „besúgóktól hemzsegő" szakkollégiumból, sőt a bibós környezetből sem bukott le senki.) Stumpfék bennlakása is visszafoghatta az állambiztonságiakat, hogy a kollégiumból beszervezzenek valakit. Mert mi van, ha a miniszterük lányáról jelent valami csacskaságot... (A levéltár feldolgozott anyagai között nem akadtunk besúgó nyomára a Rajk szakkollégiumban sem.)

A katonaságnál történtek ismeretében egyértelművé válik Orbán Viktor 1990-es kijelentése, miszerint azzal a meggyőződéssel szerelt le, hogy ő ebbe a rendszerbe nem akar „csavarként beilleszkedni". De bármily rettenetes is volt ez a harcos esztendő, poklának lefestésébe csúszhatott némi obsitos túlzás. A későbbi eszmetárs, Kövér László a kalocsai laktanyát – mint említettük – Auschwitzhoz hasonlította. (1986-ban az egyetem elvégzése után aztán ő hét hónapra mégis csavarféle lett a gépezetben: az MSZMP KB Aczél György főigazgató vezette Társadalomtudományi Intézetébe, Kéri László ifjúságkutató csoportjába szegődött segédmunkatársnak. Tévedései, torzításai ellenére is figyelemre méltó írása az Orbán Viktorral együtt készített tanulmány – Az erdő – középről – a saját szakkollégiumukról. Kéri szerint ő volt a lelke annak a szerzőgárdának, amely az alternatív mozgalmak történetét örökítette meg – közéjük tartozott például Sólyom László, az Alkotmánybíróság későbbi elnöke, 2005 augusztusa óta a Magyar Köztársaság elnöke –, munkájukat Kövér kitűnően szervezte. Bár Kövér László rövid időt töltött az intézetben, mint ígéretes kutató az MSZMP külön keretéből kapta első – 46 négyzetméteres – lakótelepi lakását Csepelen. Majd félévi katonáskodás után visszament a Bibóba nevelőtanárnak 1988 szeptemberéig. A Társtudba a feleségét, Bekk Máriát vették fel a he-

lyére, aki nagy szorgalommal, megbízhatóan folytatta férje munkáját. Szinte csak a véletlenen múlott, hogy fogadkozása ellenére nem lett ugyanitt „csavar" Orbán is.)

– Kalocsán nem a kiirtásról vagy megsemmisítésről volt szó – mondja a ma főosztályvezető Belánszki Gyula. – Zömmel nagyon primitív, alkoholista tiszthelyettesek és tisztesek ugráltatták a jövő értelmiségét. Idióták kezébe adtak bennünket. Tizenegy hónapig – csekély kivétellel – abszolút barmok egzecíroztattak bennünket teljesen értelmetlenül. Sok volt közöttük a szadista, a lelki beteg. Túlélőgyakorlat volt ez az időszak, ahol megtanítottak csalni, lopni, hazudni, sunnyogni, trágár módon beszélni. Sok barátomhoz hasonlóan ott ismerkedtem meg az alkohollal, és akkor szoktam rá a masszív dohányzásra is.

Az egyévnyi katonáskodás érthetően tovább formálta – radikalizálta – Orbán Viktort. A pofozkodós, ki kit győz le vetélkedés is nyomot hagyott az egyéniségén.

– Néha a gimnáziumban is kibukott belőle a konfliktuskereső, falusi mentalitás – mondta egy névtelenséget kérő osztálytársa. – A katonaságnál aztán elvadult, már azt nézte, hogyan lehet először ütni. Mindenesetre 1982. augusztus 18-án lerészegedésbe, botrányba, verekedésbe fulladó leszerelési bulit tartottunk Székesfehérváron a Hágiban.

– Leszerelésük után volt egy almaszedő tábor – mondja Bíró Tamás. – Ez a gárda megveszekedett hangulatban ivott, csajozott, tört, zúzott. Később ez elmúlt.

A konfliktuskeresés talán nem is csupán „falusi mentalitás". Szó volt már róla, hogy az Orbán családban milyen fontos szerepe volt a testi erőnek. Értékrendjében megkérdőjelezhetetlen presztízse van a kemény munkának, a kitartásnak, a küzdőképességnek, a bátorságnak – az erőnek. A katonaság csak megszilárdította a gyerekkori tapasztalatot, hogy ki lehet és ki kell verekedni a dolgokat. A nagyság nemcsak centiméterekben, hanem (lelki)erőben, elszántságban is mérhető. Még erősebbnek, határozottabbnak kell tehát lennie. 1993-ban, parlamenti pártja vezetőjeként azt nyilatkozta: „Határozott embernek vagyok elkönyvelve, szeretem a racionális érvelést és azt a politikát, melynek a határozottság szintén nagyon fontos eleme. Alkalmat ad erre a mentalitásom is, abban az értelemben, hogy származásomat tekintve én nem

egy huszadik generációs kifinomult értelmiségi vagyok, és ez stílusjegyeket is magával hoz: van bennem talán valami alulról jött nyerseség" (Mihancsik, 1993). Csiszolódva egyre inkább lételemévé vált a vita. Ha nincs ellenállás, ha nincs ellenfél, ha nincs kit legyőzni, szinte megbénul. Amíg a csúcsra nem jut, csatában létezik.

3. MÁRTÍR VAGY MINISZTERELNÖK

Orbán Viktor magára eszmélésének több állomása van. Első a fehérvári baráti „önképzőkör" (1979–1981). A második a katonaság (1981–82). A harmadik az egyetemi – inkább szakkollégiumi – évek, beleértve a Századvég szerkesztőségében eltöltött esztendőket (1982–88) is.

A katonaságnál átélt események mintha robbanásszerűen átalakították volna nézeteiket. Orbán szerint: „rekordidő alatt rúgtuk le magunkról a 18-19 éves korunkig kapott oktatás hatását és építettük fel a magunk politikai kultúráját" (Richter, 1990). Ám ez a kultúra nem sajátos, nem új kultúra volt, hanem inkább valamiféle mindentagadás. „Az ebben az időben egyetemi tanulmányaikat kezdők számára megnyíló távlatok s azok elvesztése tömeges élmény volt." (Wéber, 1996)

– Első évben elég sokszor eljöttek Viktorék hozzánk – mondja az akkor bölcsészkarra járó és Varga Tamással közös albérletben lakó Hermann Róbert. – Vastagon politizáltak, ami engem baromira nem érdekelt, ők azért éjjel is folytatták a vitát. Reggel egy cetlit hagytam nekik: „Jó lenne, ha a hkr-összejövetelt nem itt tartanátok." Ettől kicsit lehűlt a viszonyunk. Nem volt könnyű Viktorral a politikán és a focin kívül másról beszélni.

– Mivel Varga Tamás és Hermann együtt éltek albérletben, 1983-ban felvetődött, hogy felélesztjük a fehérvári önképzőkört – idézi fel Incze Zsolt. – Orbán ekkor már sokkal határozottabb volt. Felvetődött, hogy megvizsgáljuk, hol hazudik a rendszer, például az inflációval kapcsolatban. Viktor azt mondta, ha kell, végigjárja mondjuk a cipőboltokat, megtudni, mi, mennyi.

Mivel több fehérvári is volt az évfolyamon, az egyetemen sem kopott le róla a Vico becenév. Sőt némi hasonlatosság miatt, meg talán filmstatisztálása okán, Orbán-Vico végzése előtt, egy alkalmi focitor-

nán a csapatukat Zseráld Zsilipnek nevezték... Nehezen nőtte ki a múltat. „Én például a budaörsi kollégium és a Felszabadulás tér között fél éven keresztül ugyanazzal a busszal és átszállással jártam az egyetemre. Hiába mondták, hogy van rövidebb járat is, nem mertem a másikkal menni. Ez megviseli az embert. Ahogy az is, amikor azt hallja, hogy a többiek a divatos könyvekről, képzőművészetről, öltözködésről, az élet számukra fontos, mármint Budapesten fontos dolgairól beszélgetnek. Ezekről azelőtt az ember vagy sohase hallott, vagy nem igazán értette őket. Először tehát az ember úgy érzi, hogy nagy hátránnyal indul, de aztán ledolgozza ezt. Mert ha már egyszer fölmerészkedett Pestre, akkor helyt is kell állnia." (Végh Alpár Sándor, 2000)

– Az első években Viktor alig mosolygott, zárkózott volt – állítja a jogász Neumann Márta. – Talán a kisebbségi érzés is közrejátszott ebben.

A közmondás szerint: madarat tolláról, embert barátjáról. Orbán Viktornak a gimnáziumban Hermann Róbert (történész), Incze Zsolt (közgazdász, vállalkozó), Simicska Lajos (jogász, pénzügyi szakember) a barátja. Mindhármójukkal szorosabb-lazább kapcsolatban is maradt. Önképzőköri és Századvég szerkesztőségi társa, Varga Tamás (üzletember, az írás évei alatt nemzetközi körözés alatt álló, több évre elítélt „fehérgalléros" bűnöző, akit végül 2005 áprilisában fogtak el Amszterdamban) valószínű sosem volt a szó igazi értelmében a barátja. Orbán az egyetemi kollégiumban előbb Simicskát, majd Fodor Gábort, végül Nagy Andort választotta szobatársának. A kollégiumi életben ez a kapcsolat igen sokat jelent. Vajon ki lehetett a „kérő", ki ragaszkodhatott jobban a másikhoz?

Nyilvánosan leginkább Fodort és Kövért említette barátként. 1993 áprilisában a legjobb barátai közé sorolta továbbá Áder Jánost, Deutsch Tamást, Gyurgyák Jánost és a fehérváriak közül egyedül Hermann Róbertet (Győri, 1993). Vargát sosem említette barátként – két dudás egy csárdában? –, és soha többé nem került szóba Fodor sem, akivel végképp megszakadt a kapcsolat, miután zajosan kilépett a pártból.

– Viktorral egy évfolyamra jártunk, együtt voltunk katonák is – idézi fel Fodor Gábor –, de csak az első évben vált bensőségessé a kapcsolatunk. Barátságunk az együttlakás alatt tetőzött, szerettük egymást, kifejezetten élveztem, hogy egy szobában laktunk. Viktor tehetséges ember, de komplexusait (tudat alatti elfojtott vágyait, elképzeléseit) agresszivitással kompenzálja. Ezt kezdettől fogva lehetett látni rajta, de akkor még nyitott személyiség volt. Persze benne voltak a ma látható agresszív és zárt gondolkodásra utaló jegyek, de jóval nyitottabb volt. A kilencvenes évektől kezdett begörcsölni a gondolkodása. Nagyon jó viszonyunk ellenére másfél év alatt mi lettünk a kollégiumon belüli két fő irányvonal megtestesítői.

Mondják, azon kezdődött köztük a vita, hogy a művészeteknek is helye van-e a szakkollégiumi kurzusok között, vagy csak a politikának? Ám ez csak a felszín. A két ifjú habitusa is különböző volt. Fodor nyitott, Orbán impulzív. Akkor kezdődtek a gondok, amikor a tehetséges Orbán mögött sok kevésbé tehetséges ember sorakozott föl – a „viktoriánus vonulat" –, és bálványozták sok mindenért, amitől állítólag megrészegült. Agresszívnak is nevezhető, normákat áthágó dolgokba keveredtek a kollégiumban. Tipikus történet az ablaküggy. A kollégiumi konyha billenős ablakát csak résnyire lehetett kinyitni. Mivel az ételszag sokakat zavart, levették az ablakot. Amikor a hideg már kellemetlenebb volt, mint az ételszag, keresni kezdték a hiányzó ablakot. Kövér és Orbán azt mondta: be lehet menni bárki szobájába, hiszen képtelenség, hogy az utcát fűtik. Fodor szerint, aki nincs otthon, annál nem lehet házkutatást tartani. Végül nem a gyanúsítottaknál, nem az átkutatott szobákban került meg az ablak...

– A nyolcvanas években rendkívül impresszív volt a Fodor–Orbán páros – állítja Miszlivetz Ferenc szociológus. – Fodor elismerte Viktort, Viktornak pedig szüksége volt Fodorra. Aztán úrrá lett köztük a bizalmatlanság.

– A szétköltözés nem veszekedés, hanem inkább Anikó előkerülése miatt történt – szögezi le Fodor Gábor. Orbán Viktor is igazolja ezt, amikor még évekkel később is Kövér Lászlót és Fodor Gábort említi mint hozzá „legközelebb álló"-kat (Babus, 1989).

A tendenciózus állambiztonság Orbán Viktor 1987-es „kapcsolatai" között említi Dieter Eschet, az NSZK Zöld parlamenti frakciójának tagját, Nagy Andort mint összekötőt a magyarországi Kékek és Zöldek között (ez utóbbi Miszlivetz Ferenc lenne), Vargha Jánost, a Duna Kör egyik vezetőjét, és Fodor Gábort (ÁBTL)...

Kövér és Orbán exkluzív, mást be nem fogadó viszonyát már többször érintettük. Különleges nexusuk több és kevesebb is, mint barátság. Az életkor vagy évfolyam szerinti szigorú alá- és fölérendeltség ellenére közöttük sosem volt rivalizálás. 1985–86-tól a kollégium többsége „Viktorék" alatt általában az Orbán Viktor és Kövér László párost értette. Sok időt töltöttek együtt. 1985 nyarán például közigazgatási táborban voltak tíz napon át Héregen, ahogy Orbán Viktor beszámolt róla az Értesítőben: „Kövér Lacával ketten csaptunk bele." Napokon át böngészték a tanácsülési, vb-ülési, falugyűlési jegyzőkönyveket, és rengeteg interjút is készítettek együtt. A végén jöttek rá, nem az a lényeg, miképp zajlottak le a választások, hanem az, hogy milyen értelmét látja annak a lakosság...

– Kövér Orbán rossz énjének a megtestesítője – állítja egy évfolyamtársuk. – Wajda Danton című filmjében Danton minden emberi gyengeségével együtt jó közérzetet sugároz, szereti az embereket, Robespierre kíméletlen moralista, életellenes idealista. Fodor Gábor Danton, Kövér László Robespierre, és a kettő között, ez utóbbihoz közelebb helyezkedik el Orbán. Ijesztő, hogy barátkozni tud vele, Kövérrel kapcsolatban az embernek nincs jó emléke, gyomorbeteg, aki mindig rossz közérzetet sugároz. Volt egy Ki mit tud jellegű est a kollégiumban, ahol felolvashatott mindenki egy szívéhez közel álló szöveget. Kövér Camus Sziszüphosz mítoszából olvasott fel egy részletet.

Orbán és Kövér más-mást ad a közös kalapba. Kettősüket az köti össze cementnél erősebben, hogy Orbán jobban tudta képviselni a Kövér számára fontos dolgokat is, így formálódott különlegessé a kapcsolatuk. Természetes, hogy „Viktorék" befolyásolni tudták az igazgató Stumpfot is. Orbán Viktor szerint (Elbert–Vági, 1989): „Kövér László a kulcsember. Csak együtt gondolkodunk. Lényeglátása legerősebb." „Ebben az országban a legélesebb politikai elemző Kövér Laci, mert ő képes a jelenségek legmélyére látni, ezek jobban feltárulnak előtte, mint előttem." (Nej, 1992) Mire politikussá értek, Kövér egyszerre alá- és fölérendeltje Orbánnak, aki úgy véli, Kövér „a magyar politikusi mezőny legvilágosabban gondolkodó személyisége". Aztán a „közös – külső és belső – ellenség" végképp összekovácsolta őket, és olyan magas hőfokú lett az együttműködés, mintha egypetéjű ikrek lennének.

Van, aki ellentétpárba állítja az Orbán–Kövér és az Orbán– Fodor kapcsolatot, mondva, ahogy erősödött az egyik, úgy gyöngült a másik. (Egyesek szerint a Kövér–Fodor szembenállás gyökere egy archaikus, törzsi rítus, egy Kövér testvérét érintő nőügy. Ebből gyártott az ilyesmire hajlamos báty Fodor-ellenes katekizmust, ideológiát.)

– 1983-ban Viktor egy Alain Delonnal keresztezett helyes vidéki surmó, aki mégsem volt egy bonviván: még nem kulcsfigura – állítja Honecz Ágnes ügyvéd. – De Laci bácsi, a hajdani smasszer, aki nekiment a 47-es villamosnak, szóval ez a félsüket portás, amikor az egyik barátnőnk kiütötte magát, és elkeseredve megkérdezte tőle, van-e itt egy felnőtt ember, azt mondta neki: Orbán Viktor az!

– Viktor kiemelkedése folyamatos volt – mondja a náluk fiatalabb, a szakkollégiumba csak 1986-ban bekerült Szemerei Péter (aki később választmányi elnöke és szeniora is volt a Bibónak). – Viktor fokozatosan beletanult a vitákba, azok kézben tartásába.

– Jól tudom – és ez tulajdonképpen a történetfilozófia alaptétele –, hogy a dolgok utóélete befolyásolja az előéletükre vetett pillantást – fogalmaz Domonkos Péter. – Például, amit most mondani fogok, nem tartottam volna igazságosnak 1990-ben. Egy évfolyamtársunk, Tama István szerint 1982-ben kijelentettem, hogy Orbán Viktor vagy mártír lesz, vagy miniszterelnök. Ha ez így volt, nem tekinthető egyértelműen dicséretnek, hiszen akkor nem is reméltem, hogy megérjük a szocialista rendszer végét. Vagyis el tudtam képzelni, hogy kommunista miniszterelnök lesz, holott akkoriban határozottan ellenzéki nézeteket képviselt. Talán azt éreztem (amit azóta sokszor érzek), hogy kétféle Orbán Viktor van, az egyik képes tűzbe menni az igazságért, a másikban akkora az ambíció, mint Balzac hőseiben, akik, ha a szükség úgy hozza, gátlástalanok az érvényesülés érdekében.

Domonkostól függetlenül hasonló megállapításra jutott Fodor Gábor is: „Orbán Viktorban... leginkább egy nagyon tehetséges szakszervezeti vezér lakozott. Dolgozatát a lengyel Szolidaritásról írta, és a munkás-önszerveződés érdekelte elsősorban. Szerintem a sors sodorta egészen fura pályára, mert ösztöneit és habitusát tekintve hozzá nem a konzervatív, hanem a szocialista népvezér szerepe illett volna" (Petőcz, 2001).

Brezsnyev 1982-es halálakor a jogtörténet-professzor az előadás kezdetén fölszólította az első évfolyamot, adózzanak egyperces felállással a szovjet vezető emlékének. Orbán Viktor, Völner Pál, Mosonyi Richárd, Máté János ülve maradt, amiből kisebb botrány tört ki. Mosonyi és Völner otthagyta az órát. Orbán Viktor: „Amikor ketten-hárman kimentek, mi nagyon kényszeredetten, de felálltunk" (Kéri, 1994). A karon máshol is előfordult ilyen konfliktus, „bosszúból" néhányan hangosan azt énekelték: „Meghalt a cselszövő..." – igaz, a hátsó liftnél... De arról is beszéltek, hogy egyik tanáruk a büfében azt mondta a barátjának: „El kell intéznünk Brezsnyev elvtárs tartós földhasználatát!"

– Karádi Éva filozófiai szemináriuma minden volt, csak nem kommunista szeminárium – folytatja Domonkos Péter. – Érdekes, hogy tanáraik között sem őt, sem a döntő jelentőségű Magyar Györgyöt, sem Szabó Lajos Mátyást nem említik, pedig Orbán Viktor és Kövér László is sokat tanult legalább az utolsó kettőtől. Első éven a tudományos szocializmus órán Szabó végig a Szolidaritásról beszélt. Ez speciális kollégium volt esténként, és a mérnökhallgató bátyám is bejárt velem. Orbán Viktor vastag jegyzetet készített, ebből a témából írta az évfolyamdolgozatát, majd a diplomamunkáját is. Ezekkel a marxizmus–leninizmus tanszéki és/vagy párttag tanárokkal kapcsolatos amnéziájuk politikai természetű. Pedig Viktor tehetséges és csodálatra méltóan bátor volt. Az oroszlánszívű vagy rettenthetetlen epitheton ornans illett rá. Őt nem lehetett überolni. Az egyetemes jogtörténeti szemináriumon tűnt fel nekem először. A tanárnő – aki azzal dicsekedett, hogy Gagarinnak ő adhatta át a virágot és kapott tőle két puszit –, egy alkalommal megkérdőjelezte az amerikai demokráciát, mivel egy színész (ti. Reagan) lehet az elnök. Orbán Viktor közbeszólt: „Miért, egy műszerész (ti. Kádár János) jobb?" A professzornő annyira elképedt, hogy véget vetett az órának. Aztán Viktor véletlenül éppen énelőttem vizsgázott nála. Ez nehéz tárgy, nehezebb, mint a római jog, és nem számíthatott a vizsgáztató jóindulatára. Mégis elismerést tudott kiváltani a professzornőből. Láttam, hogy Viktor kiváló képességű, jó svádájú, gyors eszű, remek memóriájú, magabiztos, jó fellépésű, mokánysága ellenére is jóképű ember. Korábbi megjegyzése ellenére kiválóan szerepelt, elismerést tudott kiváltani a professzornőből. De csak a társadalomtudományok foglalkoztatták. Kiváló képességei

mellett érzéketlen a művészetekkel szemben, szinte műveletlen. Nem ilyen vagy olyan körülmények miatt: Orbán Viktor döntése volt, hogy nem törődik ezzel. Nagyon módszeresen, kitartóan, színvonalasan képezte magát, csak egyoldalúan.

– A miniszterelnök vagy mártír kérdés egy karakter leírása az adott politikai légkörben – mondja Kovács András szociológus, a majdani pártvezető egyik személyes tanácsadója. – Ez a csapat a Szolidaritás generációja, nem '68-é vagy '56-é, mint a megelőzők. Ekkor már a rendszeren kívül is lehetett pénzt keresni. Sokan talán jobban is éltek, mint a pártfunkcionáriusok. Azt el tudtam képzelni, hogy kellemetlenkedni fognak velük, például nem kapnak útlevelet, de az ügyészség már nem tartja benn őket. Az, hogy ők a többpártrendszer hívei voltak már 1982-ben, következik a Szolidaritás követeléseiből is, de nem jelenti azt, hogy önálló gondolkodók voltak.

– Viktorral először elsőéves korában találkoztam. Az évfolyamdolgozatában a többpártrendszer jogi lehetőségeivel kívánt foglalkozni – idézi fel Kukorelli István. – Reformgondolkodású tanszékvezetőnket, Schmidt Pétert fel is mérgesítette, mert ő azt vallotta: amíg egy kapura megy a játék, nem sok értelmük van a játékszabályoknak.

– Kukorelli említette, hogy első évfolyamon Orbán írt egy választójogi szakdolgozatot, ami tele volt politikai blöffökkel: azt mondtam, kirúgni! – állítja a volt dékán, Schmidt Péter. – Államvizsgán az államigazgatás és alkotmányjog együtt szerepelt. Kihúzta többek között az egészségügyi igazgatást. Megdöbbentett a tudatlansága. De azt mondtuk, menjen át! Nem vette komolyan az egyetemi tanulmányait.

– Orbán nagyon jó diák volt, mély alázattal a tudással szemben – mondja kurzus-, majd témavezetője, barátja, Fellegi Tamás. – Szívós volt, pokoli munkabírású. Ideális diák, aki még a tanárt is inspirálta.

A ma jogászprofesszor Varga Csaba így ír tanítványáról: „Orbán Viktor határozottságban s gyors reagálásban jeleskedett, kivételes képességet mutatva arra, hogy röviden summázzon vagy új összefüggésbe helyezzen felettébb összetett elméleti megoldásokat" (Varga, 1998).

– Analitikus képessége fantasztikus – említi egy harmadik tanára. – Be sem fejeztem a kérdést, ő már mondta a választ, ami vagy jó volt, vagy nem, de a nagy elmeél csillogóvá tette. Pedig az olvasottsága nulla.

– Viktor nem minden tantárgyat favorizált az egyetemen – erősíti meg az évfolyamtárs Németh Szilárd. – A társadalomtudomány mellett a határterületi kérdések érdekelték és a jogelmélet.

Cinikus túlzással hozzá kell tennünk: a focinak talán fontosabb szerepe volt jövőjük alakításában, mint a tudományoknak (különösképp az egyetemnek). Az univerzitás csak a helyszín, ám egymás megismerésének, megértésének a foci az apropója és az eszköze. A nyolcvanas évek feltörekvő (vidéki) fiataljainak egy részét többek között ez a sport, ez a hobbi kapcsolta be a társadalmi életbe. A majdani Fidesz tagjainak nagy hányada a focipályáról ismerte egymást. Deutsch Tamás szerint „nem túlzás azt állítani, hogy a foci volt a Fidesz egyik szervezőelve" (Balla, 1997). Ha Deutsch mondata értelmetlen is, sejteti, hogy a meccsek révén tartós – baráti (politikai) – kapcsolatok alakultak. A szakértő Hadas Miklós szociológus erről a következőképp vélekedik:

– A huszadik század elejétől fogva a futball az első igazi tömegsport az európai országok többségében. A többnyire arisztokrata klubokban űzött atlétikával vagy az iskola fegyelmező közegében kötelezően művelt, polgári eredetű gimnasztikával szemben a futball áthágja a társadalmi és osztálykorlátokat. A kispályás focimeccsek résztvevői civilizált és szabályozott formában élik ki ősi versengő késztetéseiket. A meccsek során mutatott játéknak – mely a beltagok számára leplezetlenül tárja föl a személyiség valamennyi jegyét –, a játékot követő iszatoknak, valamint az öltözők diszkréten (homo)erotizált világának meghatározó szerepe van a kanrangsor kialakításában.

Tudható, hogy a majdan megalakuló Fidesz szinte minden tagja focizott – de nem egy csapatban, hanem egymás ellen, az egyetemi bajnokságban. A fővárosi közlekedésben is bizonytalankodó Orbán Viktor a pályán szembetalálta magát az oktatóival. Először csak kerülgeti a dékánjukat, Földesi Tamás professzort, aztán véletlenül felrúgja, és nincs semmi baj. Amikor a „hivatalos" meccseknek vége, összekeverednek a csapatok, beállnak egymáshoz. Aztán együtt zuhanyoznak, kölcsönkérik a szappant. És a meccseket követő sörözések, eszmecserék, ugratások majdnem olyan fontosak, mint egy jó csel, egy szép gól.

1983 őszén, az ELTE focibajnokságában részt vevő tizennégy csapatból nyolcban játszanak szakkollégisták. Az Unitasban Orbán Viktor együtt focizott az évfolyamtárs, később sportújságíró Dénes ikrekkel, Nagy Andorral (leendő szobatársával és kabinetfőnökével) és a majdani tévéelnökkel, a csak háromnevűként emlegetett Szabó László Zsolttal. A Jogtatók csapatában játszott többek között: Kukorelli, Bárd Károly, Földesi Tamás, Stumpf István, ritkábban beállt Kéri, Bihari Mihály, Pokol Béla. Az öreg szakkollégisták, Kövér és Áder csapata a Folyikasör ESCÉ.

– Péntekenként fél kettőkor találkoztunk az Egyetem téri bejáratnál, és irány a BEAC-pálya – meséli Kukorelli István. – 1978–88 között az egyetemi bajnokságban egy délután két-három meccset is lezavartunk. A Jogtatóknak zászlójuk volt, a mezünkre rá voltak nyomtatva a nevek, Bécsbe jártunk az ottani egyetemiekkel játszani. A pályán mindenki magát hozza, ezt 95 százalékos biztonsággal állítom. Viktorral együtt és ellene is játszottam, de mivel mindketten csatárok vagyunk, nem szemtől szemben. Keményen, határozottan, nagyon hajtósan játszik, tudatos focista. Végig robotol, zakatol. Nehezen viseli a vereséget. Írták róla, hogy az ellenfelet meg akarja semmisíteni. Ez túlzás, vereség után is söröztünk. Mindig presztízsmeccseket játszottunk, mindenki bennünket akart megverni. Oda kellett tenni a virgácsot. De az sosem volt téma, hogy egy diák felrúgott egy tanárt. Kéri Laci iszonyatosan élte meg ezt, engem nem foglalkoztatott annyira – rúgtam nekik a gólokat és kész.

– Én voltam a Funny Girls kapusa – mondja az évfolyamtárs Németh Szilárd. – Bár mindent megtettünk, hogy nyerjünk, nem az eredmény volt elsődleges, hanem, hogy jót mozogjunk, jót dumáljunk. Viktoréké a győztes csapat, náluk elképzelhetetlen volt, hogy bevesznek valakit, mert szimpatikus. Nagy Andor meghatározó egyénisége lehetett volna egy első osztályú csapatnak is: finompasszos, technikás, gyors, fejelni is tudó játékos volt. Viktor hihetetlenül erős tempót diktált. Ha ő pörgött, a csapat is pörgött. Élmény volt nézni, milyen pontos labdákat adott Andor fejére. A kari bajnokságba bekéredzkedtek a TTK-s öregfiúk, aztán a színészek, így került oda például a jól focizó Szamóca (Eperjes Károly), vagy Nemcsák Károly és Rudolf Péter is.

– Viktorék ellen nem szerettünk játszani, mert borzasztó hajtós csapat volt – szögezi le Kéri László. – Ez annyira zavart, hogy amikor az interjúkötetet készítettem vele, megkérdeztem, mi a fenéért csináltatok a játékból ellenünk élet-halál harcot? Valami olyasmit felelt, hogy nekünk ti voltatok a hatalom. (A pontos Orbán-idézet: „ösztönszerű ellenállás volt a »feljebbvalókkal« szemben. Katonaság után ez talán érthető.") Kemények voltak, nem durvák, és persze jobban is fociztak, mint mi – volt néhány év fórjuk. Nagy Andor, a Dénes fivérek nagyon jól játszottak, Viktor meg az a fajta, aki nem ismer elveszett labdát. Nehéz betájolni, hogy mit játszott, mert nem volt előretolt vagy a góllövő csatár, ahogy később olvastam. Viktor hátul szerel, megtartja a labdát, viszi előre, ha kell, kapura lövi – építi a játékot. A labdát nem lehet tőle elszedni, ha mégis elveszti, jaj a másiknak, mert ott liheg a nyakán. Ha te vezeted a labdát, és mögötted van Viktor, előbb-utóbb elmegy a játékkedved, megutálod az életet, mert egy pillanatra sem hagy békén. Toszogat, próbál jobbról benyúlni, balról benyúlni, kellemetlen ellenfél, aki egy pillanatra sem adja föl. Az övék volt a legjobb csapat a kari bajnokságban, az Unitast két-három éven keresztül nemigen tudta megverni senki. Ha a bajnokság fénykorában el is jöttem az egyetemről, a pénteki meccsekre visszamentem. Ez hozzátartozott ennek a tíz-tizenöt csapatnak az életmódjához, ez volt 60-90 fickó zárt közössége.

– Minden meccset komolyan vettünk, túlságosan is komolyan – mondja Nagy Andor. – Orbán Viktor rendkívül jó fizikai képességű szervező és húzóember. Állandóan jól kiszámítható teljesítményt nyújtott, jól lát a pályán, jó a rúgótechnikája, kemény, néha indokolatlanul is kemény. Nem briliáns, de vitte a csapatot a hátán.

Kósa Lajos azt mondta róla: „Az az előnye, ami a hátránya is. Képes a vállára véve végigcipelni az egész csapatot és ontani a gólokat, de amikor elragadja a hév, nem passzol. Maga akar megcsinálni mindent" (Lindner–Horváth, 1998).

– Hetente fociztunk a (mai) Fidesz fél vezérkarával – említi Bihari Mihály –, a személyes ismeretség nagyrészt a futballpályán kezdődött. Ezek barátságos, de inkább presztízsmeccsek voltak. A rendszeres tétre menő küzdelemnek komoly szocializációs, összetartó, csapatszellemet erősítő funkciója volt. Kiélezett harc folyt, de sem személyes, sem hatalmi jellegű indulatra nem emlékszem. Bennem sem pozitív, sem negatív emlék nincs Orbánról. Hat-nyolc jó hallgatói csapat is volt, és olyan, mint ő, akadt még húsz.

– Hajtani, hajtani, hajtani. Egy nagy éjszakai ivászat után másnap lehajtott fejjel focizott, mert ha felemelte volna a fejét, talán elhányta volna magát, de küzdeni kellett – állítja egy osztálytársa.

Orbán Viktor társai között sok jó focista lehetett. Legalábbis 1983 őszén a bajnokságot a II. évfolyamos FC Hörg-hurut nyerte, második a TTK Öregfiúk, harmadik a Poéna (I. évfolyam), és csak negyedik lett az ugyancsak II. évfolyamos Unitas, Orbánék csapata (Értesítő 1983/3), amelyet annyian tartottak a legjobbnak. Bő évvel később már arról tudósítottak, hogy „Hengerelt az Unitas, újra a dobogó legfelsőbb fokán" (Értesítő, 1984/9–10).

Egy ingyenes sportmagazin „több szakember bevonásával" osztályozta 1–10-ig terjedő jegyekkel Orbán Viktor miniszterelnök labdarúgókészségét, focitudását (Privacsek, 1999). Ebből idézünk (zárójelben Orbán Viktor 1999-es tudásszintje): TECHNIKAI ADOTTSÁGOK: Nála is megfigyelhető a tipikusan magyar technika. Jól bánik a labdával. (Osztályozás: 8 – NB II.) FUTÁSMENNYISÉG: Jó az erőállapota, végig hajtja a meccseket (8 – megyei). JOBB LÁB: Ez a jobbik is. Ügyesen bánik vele (7 – megyei). BAL LÁB: Csak a felét tudja, mint a jobb. Nem is nagyon használja (4 – megyei). IMPROVIZÁCIÓS KÉSZSÉG: Jók a meglátásai, gyors a reakcióideje. Nagy hibája, hogy leszegett fejjel játszik és hosszú cselsorozatokba bonyolódik, amivel sok esetben árt a csapatának (6 – megyei). HELYZETKIHASZNÁLÁS: Nagyon sokszor kerül helyzetbe. A kínálkozó lehetőségeket szereti saját maga befejezni. Javára legyen mondva, hogy a lehetőségek 70%-át be is rúgja. Sok esetben azonban túlzottan is sokat vállal magára, olykor önzően játszik... (7 – NB II). FIZIKAI ADOTTSÁGOK: Már-már a hivatásos labdarúgókéval vetekszik (9 – NB II/NB I). LÖVŐERŐ: Nem egy nehézbombázó (6 – megyei). FEJJÁTÉK: Csak alapszinten műveli. Nem az erőssége (5 – megyei). ROBBANÉKONYSÁG: Jó az induló sebessége (6 – megyei). TAKTIKAI FEGYELEM: Jó csapatjátékos, jól irányítja a társait. Néha azonban elragadja a hév, és mindenkit ki akar cselezni. Ha nem sikerül, akkor ismét próbálkozik. Nehezen látja be, hogy az összjáték eredményesebb lehet (6 – megyei).

– Orbán, Nagy Andor amatőr focisták, még Kövér Szilárd volt köztük a legjobb – állapítja meg lakonikus rövidséggel Gyurgyák János, a bibós folyóirat, a Századvég hajdani főszerkesztője, történész, aki Orbán Viktorhoz hasonlóan ma, azaz húsz évvel később is játszik. – Én profi voltam, egyetemistaként ebből tartottam fenn magam. Aki nagypályázott, annak a kispályázás csak buli volt.

– Viktort a politikán és a futballon kívül minden más csak távolról érdekelte, éppen hogy – összegez Fodor Gábor.

(Mikor a fenti osztályozás megjelent a cikksorozatban, kaptam egy elvtársnak és futballszakértőnek tituláló levlapot. „Tisztelt Sporttárs! Örömmel olvastam lapjuk dec. 14-i számában egy falusi focicsapat játékosának az értékelését. Ez igen dicséretes tett volt, hiszen eddig a »fővárosiak« lenézően beszéltek nemhogy egy falusi »bugris« csapatról, hanem az első osztályban focizó vidékiekről is. Remélem, lesz még folytatás más csapatokról és játékosokról is. Bár ezek sosem fogják elérni azt a szintet, ahogyan a híres »aranycsapat« játszott. Sajnos ritkán születnek olyan nagy játékosok, mint pl. Kádár, Aczél, Biszku, pláne a régiek, mint Farkas, Gerő és csapattársai. Köszönjük a fair értékelést, sok sikert! Egy Önnek szurkoló." Szóval lehet ezt gyalázkodás nélkül is csinálni.)

Különös szerepe volt a nyolcvanas évekbeli politikai erjedésben a klubmozgalomnak (Polvax Klub, Rakpart Klub, 405-ös Kör stb.). Az egyetemisták gondolkodásának formálásában azért inkább a szakkollégiumok vitték a prímet. A magyar Ki kicsoda (2006) lexikonban található 15 ezer (ön)„életrajzból" mégis mindössze 18-an említik (többnyire politikusok, és elsősorban bibósok, bár a hajdani rajkosoknál ők sokkal kevesebben vannak), hogy szakkollégiumi hallgatók, tanárok, vezetők voltak. A „klub" szó tízszer ennyi szócikkben szerepel: legtöbbször a Fészek Klub, majd a Nyilvánosság Klub, és ilyen-olyan sportklub, RTL Klub... – mert azóta a klub szó töltete is megváltozott.

– Kövérék is elismerik, hogy részben a klubhálózaton, pontosabban a klubokba meghívott előadókon nevelkedtek – mondja Bihari Mihály. – A fiatalok számára az átmenet egyik legfontosabb szocializációs háttere a klubhálózat volt, ami jóval több embert érintett, mint a Ménesi úti kollégium. A klubhálózat része volt a Rajk és a Széchenyi szakkollégium, a Közgázról a Polvax, aztán a Rakpart Klub, a vidéki egyetemek és kollégiumok, a művelődési házak különböző rendezvényei. Ezekben a klubokban hangzik el 1985–86-ban, hogy a diktatórikus szocializmus totális válságban van. Nem egyszerűen gazdasági válság van a szocializmusban, hanem minden alrendszerre kiterjedő totális, társadalmi válság. S ez a válság a diktatórikus szocializmus belső, strukturális válsága. Egy ilyen mondat után a légyzümmögést is lehetett hallani a teremben. Divat, sőt szinte szocializációs kényszer volt tudni ezekről a fórumokról. Tudni, mi a Rakpart Klub, hogy most éppen betiltották, és fönn a Várban működik. A történteket nem lehet leszűkíteni a Ménesi útra és azon belül a későbbi fideszesekre. Egy generáció politikai szocializációja zajlott, egy részük Fidesz-közeli vagy Fidesz-alapító volt, nagyobbik része más rendezvényekre járt, előadásokat hallgatott, majd teljesen távol maradt a politikától.

Orbán Viktor nem maradt távol. Konok akarat vitte előre még a tanulás melletti munkában is. (Akkor még nem létezett nyakló nélkül osztogatott diákhitel – közpénzen vett diákszavazat. Megjegyezzük: a gazdagabb országokban – lásd Amerika – általában elterjedtebb a tanulás melletti pénzkereset, mint a szegényebbekben. Ott a gazdag ember is büszke rá, ha a gyereke megfogja a munka végét. Kelet-Európában koplalás árán sem engedi, hogy fia, lánya munkával piszkítsa a kezét. Mintha a munka becstelenítene. „Csak a hülyék dolgoznak" – mondják. A dzsentrimentalitást az állami gyámkodás évtizedei gondosan megőrizték.)

Orbán és társai egyetemi éveit végigkísérő munka volt a csirkeszállítás – „bencés alapon". Dorombi Géza brojlercsirke-vállalkozó ugyanis bencés diák volt, és először a műegyetemisták volt bencései közül szervezte a csapatát. Ahogy nőtt a cég, a joghallgató Németh Szilárd is szervezője lett. Az alkalmankénti 20-24 fős csapatba csak akkor lehetett bekerülni, ha több bencés már nem volt. A Budaörsi úti kollégiumban harminc-harmincöt ember tartotta „csirkés ruháját" az erkélyen; és akik éppen ráértek, azokból állt össze a brigád. Éjjel kellett dolgozni, mert akkor kevésbé elevenek a csirkék, és könnyebb velük bánni. 1982-ben egy éjszakára 1260 forintot kaptak fejenként. Ha kétszer-háromszor mentek egy hónapban, többet kerestek, mint egy

tanársegéd. Az akaraterőt keményen próbára tevő munkára később a gyáli téesz is alkalmazta őket. „Rohadt meló volt" – állítják egyöntetűen. A vágócsirkék teherautóra rakodásakor ki kellett bírni a port, a bűzt, a mocskot, a fagyot vagy a meleget. Az istállókban két-három lány szedte a ketrecekből a jószágokat, és ugyanennyi fiú rakodott, számolva, hogy egy pótkocsis kamionra négyezer állat kerüljön. A „futók" hatosával hordták ki a jószágokat, és szerencséjükre kevés százhúsz méter hosszú istálló volt. Egy éjszaka húsz ember általában negyvenezer csirkét rakott fel az autókra.

– A munkában részt vett Áder János és a felesége, Orbán Viktor, Lévai Anikó, Kövér, Honecz Ági, egyszer-kétszer Handó Tünde is – sorolja Németh Szilárd. – Egyszer Simicska Lajos is lejött, de az ő lába nem bírta a futást, és egyszer csak hajnali fél háromkor azt mondta: bocsánat, fiúk, nem kell a pénz. Simicska ezt mondta! De mivel jól ki lehetett számítani a teljesítményt, kifizettük a részét. Ha álmosak, fáradtak voltunk és nem ment a munka, össze kellett szorítani a fogunkat, mert egy-két ember lazsálása is megérződött a teljesítményen. Ha nem tudtak busszal hazahozni bennünket, a hármas metró utasainak az orrát csavarta a belőlünk áradó bűz. Orbán Viktor még 1988-ban, a Fidesz megalakulása után is részt vett a csirkézésben. Lévai Anikó akkor már Salgótarjánban volt gyakornok. Viktorban szerintem nem kisebbségi érzés, hanem inkább a bizonyítási vágy munkált. Meg akarta mutatni, hogy a robotolásban is helytáll. Bár válogatott teherbírású csapatban dolgozott, éjszaka fél háromkor még rávert a munkára: na, fiúk, akkor nyomjuk meg, és szaladt, a többiek meg döbbenten nézték. (Orbán Viktor: „Ha az ember úgy érzi, gyengülőfélben van, akkor nem összeesni kell, hanem össze kell gyűjtenie minden erejét, és demonstrálni kell, hogy mit akar, világosan, határozottan" – Kéri, 1994.) Ő végigvitte az elképzeléseit, komolyan vette a társaságot, ahova tartozott, ennek ellenére nem volt szoros barátság közöttünk, noha őrzök egy „ereklyét" tőle. 1983. március 15-én még a kokárda is szembeszökő volt, ám Orbán Viktor széles nemzetiszínű karszalagot viselt. Ki is emelték a tömegből – elvették a személyi igazolványát –, és amikor találkoztunk, vérzett az orra, amitől valahogy véres lett a karszalagja is. Elkértem tőle, és ezt a „mártírjelképet" ma is őrzöm.

Milyen kicsi a világ! Az Orbán Viktorral együtt focizó, állítólag már 18 évesen párttag Dénes ikrek apja belügyes volt, és ő szerezte vissza az elvett személyit. (Az állambiztonsági jelentés Orbán karszalagját, vérző orrát nem említve csupán azt rögzítette: „1983-ban a március 15-i rendőri intézkedés akadályozása miatt figyelmeztető beszélgetést folytattunk vele" – ÁBTL.)

4. A SZÁZADVÉG

„Későn érő típus vagyok. Igazából az egyetem első, második éve volt az az időszak, amikor kezdtem mélyebben gondolkodni. De igazi áttörést ebből a szempontból csak a századvéges korszak hozott" – mondta Orbán Viktor (Kéri, 1994), majd hozzátette, neki a szakkollégium mellett a szerkesztőség volt az alma matere. „A Századvég számomra a szellemi töltekezést és a politikai szocializációt jelentette. A Századvégnek köszönhetem, hogy ismerem Szabó Miklós, Kis János, Bogár László, Bilecz, Gadó György gondolkodásmódját."

A Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) munkatársa, Kelevéz Ágnes 1993-ban többórás magnós beszélgetést folytatott a Századvég szerkesztőivel: „Az a hang, amit most lehet hallani, az enyém, és engem Orbán Viktornak hívnak. Századvég alapító tag vagyok." Majd később megcáfolja ezt: „Én nem voltam benne az első számban." Még később: „Kiesett valaki, és én úgy lettem meghíva." Különös, hogy a kollégium legimpulzívabb tagja kimaradt az 1984-es folyóirat-alapításból (alapító tag volt Fellegi Tamás, Lukács István, Simicska Lajos, Stumpf István, Szabó Vilmos és Varga Tamás). Azért is különös Orbán Viktor kimaradása ebből, mert két barátja, Simicska Lajos és Varga Tamás – akikkel többnyire együtt mozdult – benne voltak. Amikor aztán hívták, beszállt a csapatba. Ő és Kövér csatlakozott a szerkesztőséghez, Simicska – nem tudni, miért – kimaradt.

– Azt hiszem, Orbán Viktor azért nem volt alapító tag a Századvég-szerkesztőségben, mert a szakkollégiumban megválasztották választmányi elnöknek, amit ő megtisztelő feladatként élt meg – mondja Stumpf István. – Pedáns gyerek volt: amit elvárnak tőle, el kell végezni! Megválasztásával még egyáltalán nem dőlt el, hogy ő a „vezér".

A nyolcvanas években a növekvő tanácstalanság és elégedetlenség miatt is számos közösség szeretett volna megszólalni a nyilvánosság előtt. Mindenfele visszhangzott, hogy folyóirat kellene. Ám a lapalapítási kísérletek kudarccal végződtek.

– A ifjú titán bibós társaság is lapot akart mindenáron – mondta Wéber Attila. – Úgy indult 1984-ben, hogy a Váltóláz – mert már címe is volt – a szakkollégistáknak lesz a fóruma, de ez nem lett volna igazán érdekes. A bölcsész végzettségű Gyurgyák Jánossal együtt jártunk szociológiára. Gyurgyák nem politizált, de koncepciózus, profi szerkesztő volt. Az ő tehetségére volt szükségünk. Az ő ötlete a Századvég cím is.

(Egy évtizeddel később, 1994-ben aztán a mindenkivel kommunikálni tudó Gyurgyák kilépett az ő ötletére épült, kiadóvá, politikai iskolává, majd politológiai intézménnyé bővült Századvégtől, máig homályos okok miatt. Egyesek tudni vélik, hogy kiforgatták belőle, mert bizonyos – párt? – pénzügyekben nem volt hajlandó részt venni. Ő erről hallgat. Beszél helyette az ekkor létrehozott Osiris, amely hamarosan a legjobb könyvkiadók egyike lett, miközben Gyurgyák történészi munkássága is felívelt.)

– Attila azzal keresett meg, hogy a jogász szakkollégiumban van egy folyóiratot akaró, politikailag teljesen radikális társaság, emberileg viszont nagyon jó fiúk, és lehet velük vitatkozni – idézte fel a történteket az alapító főszerkesztő, Gyurgyák János. – Hozzám közelebb állt ez a társaság, mint a szamizdatosok. Közös volt az élményanyagunk, a zöm vidéki volt – „ezek a kurva pesti értelmiségiek!" – mondogattuk, mi különbözni akartunk mind a népiektől, mind az urbánusoktól. 1984–87-ig viszonylag intenzíven végigdumáltuk azokat a témákat, amelyek akkor más értelmiségi közösségben is napirenden voltak, de a többséggel ellentétben a mi beszélgetésünk nem üres borozgatás volt csupán, hanem született valami termék is. Ezért aztán – meg a szerkesztőség formátumos tagjainak köszönhetően – a Századvég készítése nem csupán Orbán Viktor, hanem mindannyiunk számára felért egy egyetemmel. – És egy későbbi kiegészítés ugyancsak Gyurgyáktól: „A morális felháborodás és tiltakozás hozta létre a Századvéget, ami – ma visszatekintve – akkor elég volt... A nyolcvanas évek közepét és második felét mi a Kádár-korszak szellemi és erkölcsi mélypontjaként éltük meg... Kis túlzással azt mondhatom, hogy az emigrációt, a fizikai és a szellemi öngyilkosságot elkerülendő alapítottuk meg a Századvéget" (Széchenyi, 1989).

– Szimpatikus volt ennek a gárdának az ideológiai izgatottsága – mondja Haraszti Miklós író. – Tudták, mit akarnak. Az változhatott, hogy miként, az kevésbé, hogy mit. Vegyük a folyóiratügyeket. Csoóriék kilincseltek, könyörögtek, és soha nem kapták meg a lapengedélyt. A demokratikus ellenzék illegálisan adta ki a Beszélőt, a bibósok viszont kihasználva a joghézagot, megcsinálták a Századvéget. Nekem borzasztóan tetszett ez a késő Kádár kori taktika.

A folyóirat előzményei közé sorolhatók a szakkollégiumban terjedő, a legalitás határán megjelenő kőnyomatosok is, mindenekelőtt a Ménesi úti kollégium 1983-as alapítása után kiadott Szakkollégiumi Értesítő. A diákélet belügyeivel foglalkozó Értesítő fokozatosan nyitott a társadalmi kérdések felé, és karcos véleményével 1985-re radikális, (fél)nyilvánosan megjelenő lapocskává vált. Talán ez adta a tippet a Századvég leleményes kiadásához.

– Nem tudom, ki találta ki, hogy belső kiadvány formában megjelenhetünk – mondta Gyurgyák –, félek, hogy Simicska, az agyafúrt eljárás rá vall (egyébként ő az első szám megjelenése előtt kiszállt, majd csak a kiadóba tért vissza), de lehetett Varga is az ötletgazda.

Úgy látszik, senki sem emlékszik pontosan a részletekre. Ám PIM-diskurzusa során Varga Tamás részletesen taglalta az előkészületeket. Szerinte azért kellett nyilvánosság elé lépniük, hogy szélesebb körnek közvetítsék azt a fajta gondolkodásmódot, ami létrehozta az ambiciózus kollégiumi közösséget. Nem értelmiségi folyóiratra vagy szamizdatra gondoltak, hanem a kettő között valamire. A technikai megoldás is ilyen köztes, állította. Egy 1955-ös kormányrendelet szerint ugyanis az intézmények kétszáz példányban megjelentethetnek belső kiadványt. Persze a szakkollégiumot intézménynek tekinteni nonszensz – ismerte el –, mivel nem önálló jogi személy, „de a mi jogfölfogásunk az volt, hogy ez létezik, hiszen volt pecsétje, István volt az igazgatója... Sokan mondták, hogy nem lehet lapot csinálni. Ez nem igaz. Meg kellett találni a módját" (Kelevéz, 1993 – ebben az alfejezetben az idézetek forrását csak akkor tüntetem fel, ha annak lelőhelye nem ez a beszélgetés – *P. Á.*). És megtalálva megteremtették a másfeledik nyilvánosságot.

– Miután a jogszabály kétszáz példányig lehetővé tette a belső kiadvány megjelentetését, semmifajta lapalapítási kérelem, semmilyen játék nem volt, megcsináltuk a „kiadványt", és vártuk, mi fog történni – összegezte Wéber. – Ezeknek a fiúknak mindig az volt a taktikájuk, hogy nem kötnek kompromisszumot. Sokkal célratörőbbek voltak, mint a mi évfolyamaink, kurázsi volt bennük. Már 1981–82-ben, az ó-szakkollégiumban felmerült, hogy folyóirat kellene. De elszállt az egész, mert Kéri Laciék sem ezt a fajta akcionista, lendületes magatartást képviselték. Ezt el kell ismerni.

– A szamizdatos nemzedék létélménye volt, hogy nem lehet mást tenni, csak kivonulni – vélte Gyurgyák. Többségüket egyszerűen kirúgták, rájuk kényszerítették ezt a mentalitást. De szellemi és kulturális különbség is volt: „Amíg Demszkyék meg Kis Jánosék azt a véleményt képviselték, hogy itt egy szita, essünk neki és nyomjunk szamizdatot, addig Csoóriék és Illyés Gyula folyamatosan engedélyeztetni akart. Ezzel szemben mi azt gondoltuk, nekünk jogunk van erre, ami természetesen fikció volt, mégis megpróbáltunk valami megoldást találni, ami végül működött is." Szerencsének nevezte, hogy ezt nem 1970-ben találták ki, hanem 1984-ben, egy évvel a gorbacsovi fordulat előtt.

Orbán Viktor szerint a Fidesz létrehozása a Századvéggel szerzett tapasztalatoknak is köszönhető: 1988-ban már nem egy lap, hanem egy politikai szervezet megalakítására találtak jogi megoldást. („Szájer Józsi megmondta, hogyan kell az alkotmányból levezetni ennek a lehetőségét.") Kövér László szükségesnek tartotta kiegészíteni Orbán szavait azzal: nekik ellenségkép kellett ahhoz, hogy értelmét lássák a szakkollégium vagy a Századvég szervezésének. A nagy hevületben az ellenség közé soroltak olyanokat is, akik jóindulatú toleranciával viseltettek irántuk. „Félrenéztek, amikor mi nyíltan pofán akartuk vágni a fennálló rendet, és nem hagyták magukat provokálni." Így viselkedett a dékán, a dékánhelyettes és sok mindenki más. „Igazándiból nem nagyon vettek bennünket komolyan", nem úgy, mint a népi írókat meg a szamizdatosokat. A Kádár-rendszer óvatosan bánt az egyetemi ifjúsággal, azt mondogatták: majd felnőnek, beintegrálódnak, nem kell a konfliktust keresni velük – vélte Kövér László.

Közéjük kerülve Gyurgyák rögtön elvetette a Váltóláz nevet. A címváltással eldőlt az is, hogy képek lesznek a címlapon. A nyolcvanas évek elején és főleg a közepén feloldódni látszott a népi-urbánus ellentét. Ez a „soha nem volt és soha nem lesz" állapot is segíthette a címlap megformálását. Az Irodalmi Múzeum számára interjút készítő Kelevéz Ágnes rokonszenvesnek találta a címlapról sugárzó törekvést „a népi-urbánus ellentét feloldására és az értékek közös vállalására". Rákérdezett, hogyan választották ki a hét arcképet, miképp kerülhetett egymás mellé például Szabó Dezső és Jászi Oszkár portréja.

Noha a szerkesztők szinte kivétel nélkül vidékről elkerült népfiak és első generációs értelmiségiek – ahogy Gyurgyák megfogalmazta –, nem vállalták fel és nem utasították el sem a népieseket, sem az urbánusokat, hanem „mindent, ami értékes, le kell szívni tőlük, de mást csinálni, mint ők". (Ehhez a beszélgetésünk során hozzátette: a váltásáig ez volt a Fidesz alapideológiája is.) „Nagy-nagy viták voltak arról, hogy mi legyen a címlapon... mindenképpen az érték volt az első; a második pedig utalás arra, hogy olyan emberek legyenek rajta, akik az értéket képviselték, de ugyanakkor ők maguk élesen tiltakoztak volna az ellen, hogy egymással egy tablóra kerüljenek."

– A címlapról egy-két hónapig tartó kemény, kiérlelt vita összeforrasztotta a társaságot – mondja Wéber Attila. – Én Illyést és talán Lukácsot javasoltam, de még Illyéssel is egyedül maradtam. Bibónál húztuk meg a határt. Erre az értékvitára jó érzéssel emlékszik vissza mindenki: sikerült megtalálni a legnagyobb közös osztót.

Stumpf István egy hetilapnak azt nyilatkozta, hogy a Századvég „egy új generáció kísérlete volt, hogy megpróbáljon hidat verni a népi-urbánus politikai kulturális tradíciók között" (idézi Kelevéz, 1993). Kövér László szerint ez historizálás: utólag tudatosabbnak tűnnek az események a szakkollégium vagy a Fidesz történetében, mint valójában voltak. Nem előre megfontolva tették egyik lépést a másik után. Ezek inkább a közös mentalitásból és értékrendből következtek. A címlapra felkerült emberek „feltehetően azóta is forognak a sírjukban, hogy ezt a méltánytalanságot elkövettük velük". Vagyis a választásban az volt egyedül tudatos, hogy az értéket „származási helyétől teljesen függetlenül" értéknek tekintették – mondta. „Ha valami közé hidat akartunk volna verni, akkor az a múlt és a jelen volt" – fűzte to-

vább a szót Varga Tamás. Szerinte mindennél többet mond a fényképsor végén lévő két üres hely. De talán jellemzőbb Varga másik megállapítása: „kerestünk egy múltat magunknak", de nem „egzakt tudás és értékrend alapján". E korosztályi csapatra mintha azóta is érvényes lenne ez a nem igazán kiérlelt múltkeresés.

Noha Stumpf István nyilvánosan még hídverésről vizionált, e beszélgetés során már ő is azt mondta: „semmiképpen nem akartunk hidat verni a kétfajta kultúra között, ugyanis nem is voltunk tisztában a probléma mélységével sem". Az urbánus és népi kultúra bennük „származásunknál és a szocializációnknál fogva összekeveredett". Stumpf még kiemelte: unikum a Századvég, hogy ezzel a kísérlettel megpróbálkozott. Varga Tamás hozzátette: aki mélyen ismerte a témát, nem mert ilyesmibe belevágni. Orbán Viktor úgy fogalmazott: amikor kiderült a népi-urbánus ellentét hordereje, ők értetlenkedtek, és hídverés helyett inkább zárójelbe akarták tenni az egészet.

Végül is a Századvég szerkesztői úgy egyeztek, hogy a címlapra a következő „összeférhetetlenek" fényképe kerül: Ady Endre, Jászi Oszkár, Szabó Dezső (felső sor), Babits Mihály, Szekfű Gyula, Németh László (középső sor), és legalul egyedül Bibó István képe, és mellette két üres hely, mintegy biztatásul, hogy várjuk a következőket. Amint az igen alaposan előkészített dolgokkal lenni szokott, átestek a küszöbön. A nagyalakú első számon épp a talán leginkább meghökkentő Szabó Dezsőnek két arcmása jelent meg Szekfű Gyula portréja helyett. („Olvasóink elnézését kérjük, hogy nyomdai technikai probléma miatt lapunk borítóján a második sor középső helyére Szabó Dezső fényképe került Szekfű Gyula fotója helyett. A következő számban a hibát korrigálni fogjuk.")

A kollégium elméleti folyóirata, az 1985-ben nyilvánosság elé kerülő Századvég szerkesztői között a 29 éves Gyurgyák János történész mellett ott volt a 22 éves Orbán Viktor, a vele egyidős, nem jogász, nem kollégista Varga Tamás, és a 26 éves Kövér László is. Az első stencilezett szám impresszuma szerint: felelős kiadó dr. Stumpf István, lektorok dr. Schmidt Péter és Fellegi Tamás. (A beköszöntő számban Fellegi és Varga Tamás hosszú interjút készít a jogi kar volt dékánjával – és lektorukkal –, Schmidt Péter professzorral. Az ő lektori karrierje csak az első számig terjedt, mert bekérte a második szám anyagát, és annak a véleményének adott hangot az őt 1985 végén felkereső Gyurgyáknak és Felleginek, hogy ki kellene venni a lapból az akadémikus kultuszminiszter [1922–1931], Klebelsberg Kunó írásait. „Erre mi a Tamással azt mondtuk neki, hogy nagyon szépen megköszönjük az eddigi lektori munkáját, és ezentúl nem lektora a Századvégnek" – idézte fel a történteket Gyurgyák.) A második számban már Gyurgyák János a felelős kiadó, nyomdai kivitelezés – az akkor állítólag nem létező! – Centum Kft., felelős vezető: Varga Tamás... És mindegyik számban így folyt a „kavarás", nehogy valakit valamiért felelősségre lehessen vonni. Ez is „a trükkhöz tartozott", amint Kövér László megfogalmazta. Állítólag az impresszumban feltüntetett nyomda neve is hamis volt, egyszer a rendőrök keresték is az adott fehérvári nyomdát, persze nem találták... De ezt a fabulát talán már a hősi múlt igénye szülte, hiszen ha a rendőröket tényleg foglalkoztatta volna a Századvég, akkor a szakkollégiumban fellelhették volna a hamisítókat.

„Több kísérlet volt arra, hogy szerkesztőbizottságot állítsanak a fejünk fölé, Schlett Pistát is felkérték erre" – mondta Wéber Attila. Kövér szerint ez újból „összekapcsolja a Századvéget a szakkollégiummal, meg a Fidesszel". Szorult helyzetben ők mindig rákérdeztek: „Ez hol van leírva? Melyik jogszabályban van benne [hogy szerkesztőbizottságnak kell lenni egy ilyen lapnál]? Hol?"

1986 februárjában Gyurgyák János bejelentette a Szakkollégiumi Értesítőben a Századvég első két számának megjelenését, és azt, hogy évente négy számot szeretnének kiadni. Ám jó, ha két szám megjelent. Egy túlnyomórészt amatőr gárdától, szórakozásból – ha úgy jobban hangzik: társadalmi munkában –, szűkös anyagi lehetőségek mellett ez is rendkívüli eredmény, főképp, ha tekintetbe vesszük a lényeget, a lap színvonalát. Az első négy évben nem volt honorárium: senki egy fillért sem kapott, semmilyen címen a Századvégtől. Ez volt a „szabadság ára" egészen a Századvég Kft., illetve a Századvég Könyvkiadó megalakításáig. Bár a szerkesztők nem említik, jegyezzük meg, hogy a folyóirat sem jelenhetett volna meg a Soros Alapítvány támogatása nélkül (Nóvé, 1999).

„Varga Tamásnak vannak múlhatatlan érdemei" a változásban, állapította meg Gyurgyák János. Varga már „1987-ben fölvetette egy szerkesztőségi ülésen, hogy meg kellene csinálni a könyvkiadót", sőt

a kiadandó könyvek első jegyzékét is összeállította. Leszavazták. Féltek, hogy a pénz megöli a partizánromantikát. „Ez a szerkesztőség baráti társaság is volt. Amit csináltunk, kollégiumostól, lapostól, azt Ügynek tekintettük... ne mérgezzük meg a dolgot azzal, hogy összekeverjük a tisztán szellemi tevékenységet az üzleti szférával. Nekem súlyos vitáim voltak [erről] az öcsémmel is" – vallotta be Kövér László. Miután Gyurgyák ösztöndíjasként megjárta Amerikát, 1988 végén az ő Szemere utcai lakásában tartott megbeszélésen Varga Tamás újból fölvetette a korábbi javaslatot, és 1989 februárjában megjelent a csapatban a „mocskos pénz"... Először természetben fizettek: a szerkesztők tiszteletpéldányokat kaptak a megjelent könyvekből eladásra, majd 1989 közepétől az állás nélküli szerkesztőknek havi ötezer forintot fizettek. Tehát Gyurgyák mellett a négy főállású szerkesztő – Kövér László és Szilárd, Orbán Viktor és Varga Tamás ekkora „fizetést" húzott a kiadótól 1994-ig.

– Mindenről demokratikusan szavaztunk, '89 végén az első könyvünk példányszámáról is – mondja Gyurgyák János. – Akkor páran meggazdagodtak a „politikai pornókon". Mi úgy gondoltuk, hogy a folyóiratot a könyvkiadásból fogjuk eltartani. Talán a Nagy Imre-könyvvel kezdtünk, amire én 30 ezer példányt javasoltam. Ha jól emlékszem, Viktor ötvenezret, valaki más hetvenet, végül az akkor épp ott lévő Kenedi Jancsi százezret. Ötvenezerben egyeztünk, amit Varga Tamásnak az utolsó pillanatban sikerült a nyomdában 27,5 ezerre lealkudni, így az első két köteten csak 10 milliós veszteségünk volt. Persze ha hónapokkal Nagy Imre temetése előtt megjelenünk, többet el tudtunk volna adni háromezer példánynál. Ha viszont kinyomtatjuk az ötvenezret, biztos végünk.

Visszatérve a lapengedélyeztetéshez: a Kiadói Főigazgatóságon jóvá kellett hagyatni az egyedi kiadvány megjelentetését is egy tartalmi ismertető benyújtásával. Gyurgyák és Varga Tamás vért izzadt, hogy a következő számot sikerüljön unalmas, semmitmondó nyomtatványnak lefesteni, aminek nincsenek is szerzői, illetve néhány száraz jogászprofesszor irkál valamit a jogászképzés segítésére. Mindig csak kétoldalas leírást adtak be: tartalomjegyzék nélküli szerkesztői véleményt. A harmadik szám után még nehezebbé vált a helyzetük. Gyurgyák szerint ekkor a minisztériumban dolgozó

Wéber Attila „belső embere" a morgolódás ellenére is engedélyezte a négyes-ötös szám megjelenését. A hatodik-hetedik számot (1988-ban) pedig talán már mindenféle papír nélkül egyszerűen csak megjelentették.

– A hivatalos világgal nekem és Stumpf Pistinek volt kapcsolata – idézi fel Wéber Attila. – Az „én emberem" térdig állt a könyvben a Kiadói Főigazgatóságon, és leülni is könyvkupacra lehetett nála. Szégyen és gyalázat, nem emlékszem a nevére, pedig azon viccelődtünk, hogy mákos tésztát vagy grenadírmarsot vigyünk-e neki a börtönbe... A törvények értelmében kétszáz példányban adhattuk volna ki a Századvéget. Kiadtuk kétszer kétszázban. Vagy kijavítottuk az engedélyt egy egyessel ezerkétszázra.

– Tóth Gyula, aztán Rádics József írta alá az engedélyeket – mondja Gyurgyák. – Tudtommal Rádics figyelmeztetést kapott miattunk. 1988 vége felé, a hatodik-hetedik szám után – amiben szerepel is, hogy megjelent 800 példányban – a KF-en már tudták, mi folyik nálunk, és finoman falaztak.

A Századvég előállításának és terjesztésének engedélyezése ügyében Wéber Jávori Jenőt kereste meg a Művelődési Minisztérium Kiadói Főigazgatóságán (KF). Az időszaki kiadványok engedélyezése a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalához tartozott, ám ők abban az időben ilyesmire nem adtak engedélyt. Jávori abban segített, hogy ne a Tájhivatalhoz kelljen menniük, ahol biztos elutasítás várt volna rájuk.

– Ez nem valamiféle illegális eljárás volt, amint azt a Wéber Attila által használt „én emberem" megfogalmazás sejtet – mondta Jávori Jenő. – Az idevonatkozó rendelet kimondta, hogy „Időszaki lap az a sajtótermék... amely egy naptári évben legalább egyszer megjelenik, azonos címmel és tárgykörrel kerül kiadásra, évfolyamszámmal, sorszámmal vagy keltezéssel van ellátva." Ennek alapján azt ajánlottam Wébernek, hogy a Századvéget ne lássák el évfolyamszámmal, akkor nem számít időszaki kiadványnak, és ez esetben én engedélyezhetem. Az nem igaz, hogy 200 példány alatt valami belső kiadványnak számított, és nem kellett engedély a kiadásához. Bár nem féltem, hogy ezek az egyetemisták átvernek, mégis hallgattam a dologról, hiszen furcsa volt, hogy egy hatvanfős kollé-

giumban a „szakmai tudományos tájékoztatás kollégistáknak" 800, majd 2000 példányban jelenik meg... Francia–könyvtár szakon végzett főelőadó voltam, és amikor felsőbb régiókban – nem tudom, hol – kiderült, hogy baj van a Századvéggel, akkor viccelődtünk Wéberrel arról, hogy mit is hoz majd nekem a börtönbe. Az első számokkal, amelyek engedélylapját én írtam alá, nem is volt semmi gond, ám végül írásbeli figyelmeztetésben részesültem, de úgy adták át, hogy szinte bocsánatot kértek érte.

A KF valójában nem volt cenzori hivatal – folytatja Jávori Jenő –, a tiltások többnyire felsőbb régiókban dőltek el. A KF-en ritkán fordult elő ilyesmi. Gyurgyák János rosszul emlékezett: Tóth Gyula, aki 1978–1988 között az Állami Gorkij Könyvtár főigazgatója volt, semmiképpen nem volt jogosult sajtótermékek kiadásának engedélyezésére. Rádics József főelőadó kollégám pedig csak az első számok megjelenése után szerzett tudomást a Századvég létezéséről – rakta helyre a „cenzor" az 1993-as kollektív visszaemlékezés kicsit romantikus partizántörténetét.

– Jávori Jenőnek valószínűleg igaza van – mondja utólag Wéber Attila. – Nem akarom az ő érdemét, hát még a sajátomat csökkenteni, a részletekben mégis vitatkoznék vele. Szerintem nem az ő ötlete volt, hogy miképp jelenhet meg a Századvég, hanem a bibósoké.

– Úgy emlékszem, Wéber hozta annak az ötletét, hogy miként tudunk a Tájékoztatási Hivatal engedélye nélkül megjelenni – fogalmaz Fellegi. – Mivel Wéber korábban a minisztériumban dolgozott, természetes volt, hogy a Kiadói Főigazgatóságon megérdeklődi, mi a lehetőség. Nem hiszem, hogy mi dolgoztuk ki, hogy miképp lehet kikerülni a cenzúrát: Attila hozta az ötletet!

– Hogy ezt az ötletet „a cenzor" Jávori adta, az egy másik legenda – állítja Gyurgyák. – Ezt a lehetőséget mások is gyakorolták, például a Szende- és a Polányi-bibliográfiák kiadásánál jómagam is a Szabó Ervin Könyvtárban.

Ám ezek nem időszaki, hanem egyedi kiadványok voltak!

Az emlékek 1993-as felelevenítésekor Gyurgyák János kitért a saját „cenzúrájukra" is. Szerinte két cikk maradt ki a lapból: Bába Iván másfél oldalas írása, és Szabó Miklós tanulmánya. Gyurgyák szerint Bába Iván rövid írása pontokba szedett politikai programtöredék volt, ezért ellenezte a közlését. Viszont mivel a témája a társadalmi változás irányát jelölte ki, ez adta az ötletet, hogy reform-körkérdést kellene intézni a szellemi élet kiválóságaihoz (válaszaik a negyedik-ötödik számban meg is jelentek). Szabó Miklós Nagy Imréről szóló tanulmányában a szerző „tulajdonképpen bizonyítékok nélkül azt a nézetét fejti ki, hogy Nagy Imre KGB-ügynök volt". Az írás már ki volt szedve, amikor a szerző visszavonta. Volt állítólag egy egyeztető tárgyalás is Litván György, Szabó Miklós, Orbán Viktor, Kövér és Gyurgyák részvételével: „ahol tulajdonképpen a lebeszélés történt". Az eset megrázta a szerkesztőséget. Gyurgyák ma is úgy véli, fontos lett volna a tanulmány megjelentetése.

– Szabó Miklóssal kollégák voltunk, barátok – mondja Litván György történész. – Ő írt egy életrajzfélét Nagy Imréről jórészt feltevések és híresztelések alapján. Ahol talált egy hézagot, belekombinálta, hogy NKVD-ügynök lehetett. Én azt mondtam neki, ezt inkább ne! Ezek után Szabó Miklós viccesen azt mondta: „fegyelmezett bolsevik vagyok, tudom, mi a pártszerűség", és nem jelent meg a cikk. Nem is tudtam, hogy a Századvégbe szánta, pedig Gyurgyákkal kapcsolatban voltunk.

A Századvéget a szerkesztők egy része intellektuális kísérletnek tartotta.

– A folyóiratot arra szántuk, hogy a rendszert teszteljük – fogalmaz meg egy eltérő véleményt Fellegi Tamás. – Rá kellett jönnünk, ez már nem is diktatúra, hanem egy önmagát túlélt valami: az ember az ujja köré csavarhatja. Csak a szovjet tankok tartják fenn, de nem úgy, hogy minden sarkon ott állnak. A lényeg: a rendszeren lehet változtatni, ezt a tapasztalatot szűrtük le a lengyel példából is.

Gyurgyák János – de többé-kevésbé Stumpf vagy Wéber is – azt vallotta: „a status quo nem változtatható... nem érdemes fejjel a falnak rohanni. Amit lehet csinálni, az a kultúra: intézmények, folyóirat satöbbi." Ez a cél, és „ebből nem fog kinőni valami politikai változás" – maga a politika nem fogja megváltoztatni a világot. Gyurgyák mai kiegészítése: – A rendszerváltás megváltoztatta az országot? Ugyanolyan undok, ronda, mint volt. A reformkorszakkal ellentétben nem volt elég idő, és nem volt rátermett nemzedék sem ahhoz, hogy a rendszerváltással együtt létrejöjjön egy új kultúra is.

Vagy létrejött volna mégis az új kultúra, a kulturálatlanság kultúrája?

Az 1982-ben Budapesten jogi egyetemet kezdők mássága, vadabb volta mellbe vágta Kéri Lászlót. Rokon jelenségeket tapasztaltak a Rajk László Szakkollégiumban is. Ám semmiféle olyan szociológiai, társadalmi ismérv nem létezik, amely az 1963 környékén születettek eltérő voltát magyarázná, és a Kéri által lefestett évfolyamnak is csak a töredéke volt ilyen habitusú. Hát miféle azonosságok találhatók például Orbán Viktorban (1963) és Fodor Gáborban (1962)? Ha a generációk eltérnek is egymástól, sosem egységesek; tessék összevetni mondjuk Kövér Lászlót (1959) Ungár Klárával (1958). Vagyis a kiválasztottak, a hangadók jellegzetességeit kell vizsgálnunk, hogy megtudjuk, számos kiváló adottságuk ellenére miért nem tudott az új nemzedék új kultúrát teremteni.

A „fiúk" a szocializmus mobilizációjának a nyertesei és áldozatai. Szinte üres kézzel érkeztek a bűnös fővárosba. A szülők már nem parasztok, még nem munkások, nem is értelmiségiek, alig tudtak valami útravalót adni nekik. Nem volt hát otthonuk, „hazájuk", családi hátterük. Gyökértelenek. (Orbán Viktor életrajzírója leírja, hogy elszakadva mindkét ági nagyszülőktől: „nincsenek nagy családi disznótorok, szüretek, névnapok, lakodalmak, hiányoznak a népi kultúra és életforma azon keretei, amelyek ha felbomlóban és töredékesen is, de még föllelhetőek voltak a hatvanas-hetvenes évek falusi kisközösségeiben. Van kemény falusi életforma, mezőgazdasági munka, természet, vannak állatok, de nincsenek hagyományőrző családi összejövetelek, múltidéző beszélgetések, közös danolások. Orbán Viktor gyerekkorában nemigen ült hosszú terített asztalok szélinél, nem hallgatja tágra nyílt szemmel, tátott szájjal a felnőttek, nagyapák, a nagybácsik, a sógorok sokszor elmondott, kedves történeteit és nótáit. Nemcsak a kifinomult intellektuális polgárosult urbánus kultúra ismeretlen a számára, hanem félig-meddig a népi-falusi is" – Debreczeni, 2002.)

Egyik hitük az iskola: a csoport, a csapat. A csoport minden, a párt semmi... E korosztályszelet számára az egyetlen realitás az általa teremtett csoport – ennek minden előnyével és hátrányával. Kéri László szerint Orbán Viktor kizárólag a múltjából és csoportjából érthető meg. „Ha nem tudjuk elképzelni azokat az erőket, amelyek összehozták a nyolcvanas évek elején, közepén ezeket a fiúkat, s teremtettek köztük el nem múló lojalitást – soha nem fogjuk ezt megérteni. Abban a korban, amelyben sok-sok – ha nem is szó szerinti – üldöztetés, rugdosás érte őket, sokszorosan megélték: számíthatnak egymásra. És ebből azt a téves következtetést vonták le: csak egymásra számíthatnak. Semmi mást nem tudnak ennyire biztosan, mint ezt... Nyolc-kilenc év volt mögöttük, mire csoporttá formálták magukat – nos, ez a csoport többé nem bomolhat föl...

Orbánék ebből a csoportnormából ki tudtak hozni és föl tudnak mutatni néhány olyan mintát, amelyben több százezer ember magára ismerhet... – Mi vagyunk a vidékiek! Mi vagyunk az első generációs értelmiség! Mi vagyunk a romlatlanság! Mi már tudunk angolul! Mi vagyunk az új, a szaktudáson alapuló jövő! – És így tovább. Ezek a szlogenek képesek eltakarni sok mindent...

Ezeket a fiúkat... összetartja az 1981 és '89 között megélt közös múlt hihetetlenül erős csoportkultúrája és csoportnyomása. Ők ebben az időszakban legalább egyszer már lejátszottak minden lehetséges konfliktushelyzetet. Hallgatóként, katonaként, ellenzékiként, frissen végzett diplomásként, profi politikusként egyaránt. Megismerték egymást minden létező helyzetben... senki nem érdekes – csak a csoport együtt! Az a maximum tizenöt ember, és még a körülöttük lévő másik tizenöt... Ha ez a csoport fölbomlanék, tagjainak döntő többsége pár hónapon belül alkoholista, pszichopata lenne – mert elfogyna körülötte a levegő. Nincs is más választásuk egyénenként, mint együtt hatalmon maradni...

Mi nem tudunk úgy gondolkodni, mint ők, hogy a csoportnak mindig szüksége van aktuális ellenségre, mert csak úgy tud létezni. Ha nincs ellensége, aki ellen lehet harcolni, akkor nem tud élni... Mert Orbánék nem képesek feloldódni, nem tudnak bízni. Aki nem volt velük együtt, az nem lehet velük. Érdemes tanulmányozni a jakobinusokat! Ott a minta, leginkább őrájuk hasonlítanak. Mélységesen jakobinusok; ha rajtuk múlik, ugyanúgy eljutnak Thermidorig, eljutnak oda, hogy új időszámítást vezetnek be..." (Dr. Kende, 2002)

Ők a lábra kapó és a kifulladó szocializmus gyermekei, annyira azok, hogy más nem létezett a számukra. Miközben szembefordultak vele, a tarisznyájuk ezzel volt tele. (Életrajzírója szerint Orbán „a párt-

állami diktatúra eltökélt és harcos ellenfele, valamint a késő Kádár kor gyermeke" – Debreczeni, 2002.) A Kádár-rendszer teremtette történelmi amnéziából – egymást csiszolva – valamiféle konstruált történelembe keveredtek. A Századvég címlapjára választott hét fénykép is efféle konstrukció eredménye. Steril. Kiszűri a történelem irracionalitását. Redukált világképükben a sátánt az őket is átitató rezsim testesíti meg. Csak a történelmi mélység nélküli, leegyszerűsített világot ismerik.

Jogfilozófus tanáruk így emlékezett rájuk: „Romlatlanok voltak, egyszerre komolyak és vidámak, akik birtokba akarják venni az életet... Hallatlanul bíztak a fogalmi világosság erejében, a racionális diskurzusban. Abban hittek, ami nyelvileg egyértelműen kifejezhető. Az élet talánya, a transzcendencia alázata, a hagyomány megragadhatatlansága, a poézisben rejlő katarzis még nem volt övék. Nem abban voltak nagyok, ahonnan jöttek, hanem annak tudatosságában, amerre elindultak... Csak elveik vannak, érzelmeik kevésbé..." (Varga, 1998).

Gondolatmenetét azzal folytathatjuk: ami nem volt az övék, nem is lett az övék. A transzcendens világ iránt érzéketlenek. Fogalmuk sincs a vallásról, ami bizarr bukfencekhez vezetett. Az elvont dolgok – a keresztény hagyomány, az alázat, a bűntudat – idegen maradt a számukra. Ugyanígy vannak a művészetekkel is. Süketek és vakok a nem anyagi világ dolgaival szemben. Saját útjukat járják. Képtelenek figyelni az elődök tapasztalatára, a történelem szelíd üzeneteire... Számukra csupán az létezik, ami fogalmilag leírható. A kézzelfogható. Ad abszurdum vagy népiesen: „Az a tiéd, amit megeszel!" A politika nyelvére áttéve: „Az a tiéd, amit megteszel!" Nem tanulták meg az értelmiségi gondolkodásmód és erkölcs szabályait, nem ízlelték meg annak normáit. Nem okoskodni kell, hanem cselekedni. Lőni! Ehhez pedig helyzet kell. Hatalom. Ennek megszerzése, gyakorlása és megtartása mellett minden más ezredrangú. Ezek az ifjak születetett politikusok. De az meg sem fordul a fejükben, hogy a politika szolgálat: áldozatos tevékenység a nemzet, az ország, a társadalom érdekében. Alázat? Szolgálat? Hatalomvágyuk szinte beteges. Harciasak hát, és képtelenek a konszenzusra vagy a kompromisszumra. Vannak, akiknek gyűlölködése a normalitás határát súrolja. Hiányzik belőlük a történelmi tradíció, a polgári neveltetés. Ízlés nélküliek, legalábbis a kifinomult ízlés nem sajátjuk.

Az „Az a tiéd, amit megeszel!" politika miatt az üzlet lett az ő pótforradalmuk. Új kultúrára sosem volt igényük, és nem is hihető, hogy valaha is lesz.

Cseppben a tenger: az egyik „kivétel", Fodor Gábor ekképp vetette össze magát Orbánnal: „Más világot képviseltünk, Viktor a népből érkezett, rendkívül talentumos, jó eszű ember. Nem egy nagyon erős kulturális háttérrel. És kemény izzadságszagú küzdelmekkel, amelyek az előretöréshez, a fölfelé töréshez kapcsolódnak... Nem nagyon jutott volna eszembe, hogy Viktorral elmenjünk moziba, mert szerintem nehezen találtunk volna olyan filmet, amit közösen nézhettünk volna meg, ami mindkettőnknek tetszett volna" (Debreczeni, 2002).

Kéri László 1992-ben megkérdezte Orbántól, mi a kedvenc filmje. Volt egyszer egy Vadnyugat. De hisz az egy kapitális giccs! – mondta Kéri elképedve, mit szeretsz benne? Azt, hogy a végén a kis csávó jól megfizet mindenkinek... Rákérdezett a kedvenc könyvére is, ami akkor Páral Vladimír: Gyilkosok és szeretők című regénye volt. Ettől fogva Kéri nem faggatta többet a kultúráról. Egy év múlva a nyilvánosságnak már vonalasabban nyilatkozott: Márquez, Nádas, Kundera, Rejtő műveit említette, meg a Gyilkosok és szeretőket (Győri, 1993) – egy kivételével mindegyik mű több mint egy évtizeddel korábban jelent meg. A cseh Páralt a tömör, beszélt nyelvet alkalmazó elbeszélésmód jellemzi, gyakori eszköze a kihagyás és az ismétlés, és a szóban forgó műve arról szól, hogyan jut fel a főszereplő az „első emeletről" a negyedikre, szerez meg mindent, még a főnök szeretőjét is.

Visszatérve a Századvéghez, mint említettük, a folyóiratnak 1985–86-ban csak egy-egy száma jelent meg. (Ezeket még írógépen írták, majd nyomtatták, a harmadik szám már nyomdai szedéssel készült. A szerkesztőségi értekezleteket a kollégium igazgatói szobájában tartották, majd Gyurgyák lakásán, aztán az akkori Néphadsereg utcai Tóth-kocsmában. A „szerkesztőséget" Gyurgyák – és segítségként Kövér Szilárd – hordta az aktatáskájában. Később a folyóirat megkapta a szakkollégium legkisebb első emeleti szobáját, benne egy hosszú asztallal.)

A Századvég első száma Stumpf István Adalékok a jogász szakkollégium elméletéhez és gyakorlatához, avagy amit akarunk, és amit lehet alcímű írásával indult. A József Attila-i mottó: „Én dolgozni akarok. Elegendő harc, hogy a múltat be kell vallani." (A kiadó Stumpf kevésszer vett részt a szerkesztőségi vitákon, Gyurgyák szerint nem volt meghatározó szerepe.) A lap különlegessége a korhoz illő Élő múlt rovat, az első számban Jászi Oszkár-cikk-összeállítás (Gyurgyák).

A második szám jól példázza, mennyire egygyökerű a szakkollégium, a folyóirat és a Fidesz. Az első tanulmány címe: Időszerű-e még Bibó István?, szerzője Gombár Csaba. Kövér László és Orbán Viktor a szarvasi találkozóról írt. Kövér László még egy írással szerepel. Egy halhatatlan utópia. Integrációs törekvések, föderációs, konföderációs tervek Kelet-Közép-Európában című dolgozata egy évvel korábban az Országos Tudományos Diákköri Konferencia tudományos szocializmus alszekciójában első helyezést ért el, a szakkollégiumok pályázatán pedig második díjas lett (a nyertes a közgazdászhallgató Németh Zsolt Nemzet és identitás című tanulmánya).

A szerzők és a szakkollégiumi előadók névsorában sok az átfedés: „ahogy a kollégium ismertségi köre szélesedett, úgy szélesedett a lapba bevont emberek köre is" – mondta Orbán Viktor. Az 1987-re datált 4–5. kettős számig Gyurgyák mellett felelős szerkesztőként szerepelt Varga Tamás is, ekkor viszont egy éles vita miatt Varga neve átkerült a szerkesztők közé.

„A kezdet kezdetén volt egy nagy konfliktus két szerkesztő között – nevükre hulljon a feledés jótékony fátyla –, amit úgy tudtam elsimítani, hogy példabeszédet mondtam arról: most dől el, hogy a magyar történelemben fejezet vagy lábjegyzet leszünk" – nyilatkozta Gyurgyák János (Gyurgyák, 1995), majd 2005-ben hozzáfűzte: – Ennél is rosszabb a helyzet: nem a legszebb fejezet lettünk. Máig nem tudom, mi voltunk gyengék, vagy a Kádár-rendszer volt túl erős.

– Egy alkalommal nagy vita volt a szerkesztőségben az antiszemitizmusról, amit a talán identitászavarokkal küszködő Varga Tamás indított el – idézte fel Wéber Attila. – Ő saját magával sem volt igazán tisztában. Közülünk egyedül Varga Tamás hajlott az antiszemitizmusra. A szerkesztőségi összejövetelen Viktor felállt – a vita közben egyedül ő –, és beszédet tartott. Képességeit ismertük. Az indulatok összecsapásában ez a szónoklat pozitív volt, erősítette az összetartozást.

– Varga Tamás kicsit zavaros volt – erősíti meg utólag Gyurgyák is –, és nehezményezte, hogy Fellegi Dávid-csillagot hord. Dühítette, hogy valakinek miért kell hangsúlyozni a zsidóságát. Nem emlékszem a részletekre, de népi-urbánus vita folyt két zsidó között. Az tette súlyossá a helyzetet, hogy mindenki asszimilációpárti volt. Annyira elmérgesedett a vita, hogy Vargát és Fellegit is ki akartuk rúgni.

– Tökéletesen igaz, hogy két zsidó folytatott népi-urbánus vitát – fogadja el Fellegi. – A Dávid-csillagot gyerekkorom óta hordom, amit Tamás ekkor szúrt ki. Ismerünk zsidó antiszemitákat. Ráadásul Tamás dzsentroid karakterű. Amikor ivott, antiszemita volt, és sokszor ivott. Én pedig anyáztam emiatt. Amikor zsidózott, megveregette a vállam: „azért nem tehetsz róla, jó srác vagy". Szükségképp belebotlottunk a származás kérdésébe, amikor a szociális esélyegyenlőségről beszélgettünk, a kisvárosi, falusi környezetből jött, első generációs értelmiségi fiatalok lemaradásairól, felzárkózási gondjairól. Nálunk a családban természetes volt, hogy a gyermek egyetemre megy...

1987 augusztusában és szeptemberében az állambiztonság lehallgatta Orbánék szolnoki lakását. Az akkor felvett beszélgetések szerint „Orbánnak és Áder Jánosnak súlyos problémái vannak Varga Tamással, akit mindenki jellemtelen alaknak tart a Fellegivel kapcsolatos ügye miatt. Orbán gyűlöli, mert egyaránt zsidó a származása és a viselkedése. Igaz, mondja Orbán, hogy Fellegi is zsidó, kikeresztelkedett, de tartja a zsidó identitást." A jelentés szerint Fellegi átengedte a Századvég első és második számának szerkesztését Gyurgyáknak és Vargának, de a háttérben Orbán és Fellegi irányítja a lapot (ÁBTL).

– Utólag a zsidókérdés nagyobb hangsúlyt kap a valósnál – folytatja Fellegi Tamás. – 1983-tól kezdve voltam napi kapcsolatban a szűk bibós maggal. Közöttük enyhe antiszemita utalás sem fordult elő. Azért nem utálta senki Vargát, mert zsidó. Gyurgyák, Wéber ezt nem is tűrte volna. Egyébként a jelentés állításával ellentétben nem keresztelkedtem ki, de az 1956-os forradalom zűrzavarában a nagyanyám megkereszteltetett a nővéremmel együtt. Ez érthető is, hiszen az egyik fiát a németek, a másikat a nyilasok lőtték agyon... Nem igaz, hogy mi

látszólag átengedtük a szerkesztést: Gyurgyák affinitása és alkalmassága egyértelművé tette, hogy ő a lap szerkesztője. A lap révén ki tudtunk lépni a nyilvánosság elé, nyitni tudtunk más társaságok felé. A cikkekből indirekt politikai fellépés olvasható ki – ami nem veszélyeztethette a kollégium helyzetét. „Második státusban" kívántuk tartani a tevékenységünket, nem átlépve az alkotmányosság és a legalitás határait. A föld alatt ott volt az ellenzék, bővítésének nem lett volna értelme. Számomra a kurzusok mellett nem a lapszerkesztés volt a fő tevékenység. Valószínű, ha nem mentem volna ki Amerikába, akkor vagy a Varga–Simicska páros, vagy én kiszálltam volna a szerkesztésből.

– Az, hogy Orbán és Fellegi átengedte Gyurgyáknak a szerkesztést, Viktorra jellemző nagyotmondó szöveg – jegyzi meg Wéber Attila.

Egyébként hiába került felszínre az ellenszenv Varga Tamással szemben, szakításra csak bűnügyei kiderülésekor került sor. Pedig rontotta a renoméját különös házassága is. Apósa Szocialista Hazáért-kitüntetett volt, annak minden előnyével. Többek szerint ennek révén jutottak lakáshoz. (A tetejében Varga Tamás feleségéből is folyt az antiszemitizmus.)

– Varga Tamás önjáró – summázza Wéber. – A Közgázt abbahagyta, mert semmivel sem tud kevesebbet azoknál, akik elvégezték. A pénzügyi érzéke kivételes. Antikváriumokkal csencselt, több pénze volt már akkor is, mint nekem, a tűrhetően fizetett minisztériumi hivatalnoknak. Közülünk neki volt először lakása is. De gyanús ügyei miatt a nyomda 1989-ben veszélyessé vált a mi számunkra is.

– Varga rátermett ember – mondja Gyurgyák János. – Az üzletelést antikváriuskodással kezdte, jól ismerte a könyvek – nemcsak intellektuális – értékét. Ha utólag felületesnek tűnik is az ismeretanyaga, olvasott, művelt fiú volt. Önazonossági problémáját a diplomahiány is tetézte, hiszen többször elkezdte a közgazdasági egyetemet, de többre tartva magát az erkölcstelen és tudatlan értelmiségnél, mindig abbahagyta. Sok jó és hasznos tulajdonságával egyik spiritusz rektora volt a társaságnak, igazi szellemi irányító, aminek összes pozitív és negatív hatását később a saját bőrünkön tapasztalhattuk.

Varga a Bibóban sem csak kurzust vezetett, hanem üzletelt is. 1985 őszén, egy választmányi ülésen előadta, hogy „talán orvosolná a kollégisták könyvbeszerzési gondjait, ha a meghatározott napokon könyveket, illetve könyvkülönlegességeket árulna, és vállalná a felmerülő könyvigények kielégítését" (Értesítő, 1985/42). Simicska csak később kezdett el nagyobb tétekben játszani.

– Annyit emlegetett okosságuk definíció kérdése is – egészíti ki egyik társuk. – Ha Simicska és Varga Tamás a fejükbe vettek valamit, az kirobbanthatatlan volt onnan. Velük a viták ordibálássá, hitvitává fajultak, nekik az érvek nem számítottak. Simicska és Varga két öntelt bunkó. Tamásból sugárzott, hogy a világ menjen a k... anyjába, amiért még nem kapta meg a közgazdasági Nobel-díjat. Lajos is hasonló mentalitású. Igaz, mindketten sokat olvastak. Főleg Tamás, aki diploma nélkül is tanulókört vezetett a Bibóban. Különválasztandó az utótörténet, a bűnügy az akkori eseményektől.

– A harmadik szám előtt Viktorral együtt azt a nézetet képviseltük, hogy erőteljesebben forduljunk a napi politika felé – folytatja Fellegi. – Mindig feszegettük a határokat, hogy megtudjuk, léteznek-e, fejbe vág-e bennünket a sarki rendőr. Ha nem, akkor már ez volt a következő kiindulási pont. Állandóan tovább akartunk lépni. Ebben a törekvésben Gyurgyák semmiféleképpen sem nevezhető féknek, ez erősen pejoratív lenne, az ő fejében másféle elképzelés volt a lapról. A Századvég irányultságával kapcsolatos elképzeléseket az is meghatározta, hogy ki honnan jött. Gyurgyák és Varga inkább eszmetörténeti vonzalmú volt. Ebből semmi konfliktus nem származott, csupán egy asztalon lévő téma volt, ami időről időre előkerült.

– A sok konfliktus közül utólag a Fellegi–Varga vita látszik a legfontosabbnak – összegzi Gyurgyák. – Pedig nem volt jelentősége, mert Fellegi inkább csak tanácsadó volt, Varga pedig akkor már átment az üzleti életbe. Abban az időben én és Wéber – aki ma is a legkiegyensúlyozottabb – azon voltunk, hogy összetartsuk a gárdát, nehogy széthulljon. Pedig aminek szét kell hullnia, hagyni kell széthullani.

Orbán a belső megosztottságról azt mondta: „A hozzám legközelebb álló Kövér László és Fodor Gábor velem együtt egyfajta szociálliberális meggyőződésűek. Századvég című lapunknál ugyanakkor dolgoznak olyan reformkommunista szerkesztők is, mint Stumpf István és Wéber Attila. Őket változatlanul barátaimnak tartom, de egyszersmind politikai ellenfeleimnek is" (Babus, 1989). Más megfogal-

mazásban: „Stumpf a barátom, és öt éve tudjuk, hogy miért nem őrölünk ugyanabban a malomban. A vita nem megoldható. Nem értem, hogy miért van a pártban, és miért van velünk" (Elbert–Vági, 1989). Stumpf sosem értékelte ilyen nyíltan tanítványait, társait. Lekommunistázásuk után megkérdezte Orbántól, mi értelme ennek. Ő azt felelte, hogy a kommunistáknak van egy listája az ellenzékiekről, akiket vészhelyzet esetén kivonnak a forgalomból, esetleg Szibériába száműznek... (A rémhíres vád a szocializmus ellenségeinek „400-as listájáról" Rákosi bukása előtt kapott először lábra 1956 elején, de akkor sem volt igaz – *P. Á.)*

– Tételesen vitattuk Viktorral is, hogy nem vagyok komcsi, nem vagyok megalkuvó stb. – zárja le a témát Stumpf rezignáltan.

– A Stumpf–Orbán Viktor kapcsolatról az a véleményem – mondja társuk, Bíró Tamás –, hogy vagy Viktor rugalmas antikommunista, vagy Stumpf nem igazi kommunista.

A 4–5-ös számban rajtolt a Századvég körkérdése a reformról, ami „kiverte a biztosítékot" (Wéber): a két párttag – Stumpf és Wéber – ellen pártfegyelmi eljárás indult... Már a lap körkérdései is irritálták a hatalmat, mivel inkább a titkolt válság okaira, semmint a reformra vonatkoztak. „Miben látja a mai Magyarország válságát, s melyek (így!) e válság okai? Hogyan ítéli meg a fontosabb reformelképzeléseket (Fordulat és reform, Társadalmi szerződés, Reform és demokrácia, a párt és kormány stabilizációs és kibontakozási programja stb.), s ezek esélyeit? Az eddig felsorolt programokon kívül van-e más, saját megoldási javaslata a válságra?" Ezeket a kérdéseket 26 ismert értelmiséginek küldték el, „arra törekedve, hogy személyükben képviseljék a magyar szellemi élet – általunk ismert – valamennyi irányzatát". Persze politikusok nem szerepeltek közöttük, kivéve Nyers Rezsőt és Pozsgay Imrét, ám ők nem válaszoltak. A névsorban csak egyetlenegy nő volt (Szegő Andrea). Talán a felkértek között található sok megfigyelt ellenzéki személy miatt került a lap az állambiztonságiak látókörébe: legalábbis a körkérdésekről és a megkérdezettek névsoráról jelentés készült 1987. november elején, majd beszámoltak a megjelenésről is, ekképp: a „Körkérdés a reformról" cím alatt szerepel többek között Kis János, Szabó Miklós, Fekete Gyula, Gadó György írása. Megemlítik Rainer M. János Gond és hitvallás, a forradalmi reformellenzék 1956 őszén című cikkét. „Az elkészült 2000 példány egy részét – számolva az esetleges elkobzással – tartalékolták, a velemi farsangon terjesztették, a fennmaradókat a kollégiumban árusítják, illetve ellenzéki személyeknek adták át terjesztésre. »Viktória« – Orbán Viktor – szerint legalább négy nagykövetség tiltakozása várható a megjelenést követően." (ÁBTL) Ez esetben rosszul mérte fel a helyzetet: a Századvég a pártvezetéssel került szembe. Az általános válság – a személyes tapasztalaton túl – az 1987 júniusában megjelent Társadalmi szerződés (Kis és társai, 1987) miatt is a magyar politikai élet nyílt titka volt, amit a pártvezetés egyenesen tagadott. Kádár János 1987. december 12-én a tévében azt állította, hogy az országban komoly problémák sincsenek. A gorbacsovi nyitás egyre nyilvánvalóbbá tette, hogy a reformok leállításáért már nem lehet Moszkvát okolni, a válságért az elaggott, maradi vezetés a felelős. A Századvég ezt feszegette. Körkérdésére először a társadalmi ügyekben könnyen táncra kérhetők válaszoltak – az említetteken kívül még Lengyel László és Vass Csaba.

„Sokkal többről volt szó, mint a Századvégről... Én a Pozsgay munkatársa voltam, Pisti... egyik fiatal reprezentánsa volt a Pozsgay-féle politikának." Vagyis a fegyelmi bizonyos értelemben a „Pozsgayra mérendő csapás is akart lenni" – mondta Wéber Attila. „Mi ott voltunk Lakitelken. MDF-alapító tagok vagyunk mind a ketten" – erősítette meg Wéber gyanúját Stumpf István. „Áder János is ott volt" – folytatta Wéber. Az MDF első helyi szervezete Kiskunmajsán alakult. Ezen ők Biharival, Csurkával együtt vettek részt. Mivel ez időben éppen egybeesett a fegyelmivel, Wéber Attila azt gondolta, ezért hívták be a Központi Ellenőrző Bizottságra (KEB), emiatt indul a vizsgálat (Kelevéz, 1993).

– Két fordulóban zajlott a fegyelmi – részletezi Wéber. – A „kihallgatást" két idős hölgy meg az akkor már 83 éves KEB- és sakkszövetségi elnök, Szerényi Sándor vezette. Őket sikerült leiskoláznom, ám a jegyzőkönyvnek semmi köze nem volt ahhoz, amiről szó esett. Négyesben szinte joviális volt a beszélgetés, úgy tekintettek rám, mint egy pártonkívüliek által megtévesztett elvtársra. Érzékeltettem, erről szó sincs, hogy Kádáron és szűk körén kívül senki sem maradt a túloldalon. Magának a KEB-ülésnek ítélőszék jellege volt. Engem a párt

nem izgatott, nem ismertem, számomra elszomorító volt az egész színjáték, a szembesülés a dogmatikusokkal. A fegyelmi idején Viktorék nem találtak kifejezést a szolidaritásra. Igazgatóként Stumpf szigorú megrovást, én megrovást kaptam. Tudtuk, hogy a fegyelmi Pozsgaynak szól, talán Lakitelek miatt is. Bihari már szilveszterkor jelezte, hogy sorra kerülünk. Pozsgay magabiztos volt, azt mondta: nagy gond nem lehet.

„Esetemben egy pont után mindig előhozták, hogy milyen ellenzékiek jártak a kollégiumban, és miért csak ellenzékiek jártak ott" – idézte fel Stumpf. És úgy folytatta, hogy támadásba ment át a vénekkel szemben: „mi a francot tudnak maguk az ifjúságról, mikor voltak utoljára egyetemi fórumon?". A kihallgatást követően rátelefonált az egyik hölgy, hogy vigye be a Századvég megjelentetésével kapcsolatos összes dokumentumot. „Mondtam neki, hogy asszonyom, én azt hiszem, ellenem pártfegyelmi eljárás folyik, nem büntetőeljárás... Az, hogy a Századvéget megszüntetik, nem merült fel." „Nem is volt rá engedély" – jegyezte meg Orbán Viktor (ám az eseti engedélyszám ott állt mindegyik számban! – *P. Á.*).

– A fegyelmi tárgyaláson Szerényi előtt volt a pirossal aláhúzgált Századvég, és megkérdezte: maga nem ismeri az 1956-os párthatározatot? Hát '57-ben születtem! – idézi fel Stumpf István. – A pártfegyelmi kicsit elkeserített. Valami szolidaritást vártam volna én is a fiúktól, ehelyett kiröhögtek: „ha ilyen hülye vagy, hogy belépsz a pártba, vállald a következményét!".

– Stumpfot valószínűleg úgy vágták volna ki a pártból április elején a „négyek bandájával" együtt, ha nem Horváth István az apósa, mint a Szovjetunióban a „pártellenes csoporthoz csatlakozó" Sepilovot – állítja az akkor MSZMP KB-titkár Berecz János. – Tévedés ne essék: Horváth nemhogy a vejét, magát sem védte. De a családi kapcsolat ténye lefogta az apparátust ekkor is, meg a Fidesz alapításakor is. Stumpf megítélésekor sokat nyomott a latban a társadalomtudományi intézeti háttér is, hogy az MSZMP KB kutatóintézetének volt a munkatársa. 1993-ban aztán elzavarták Stumpfot a fiúk, hátránya lett abból, hogy annak idején nem zárták ki, de 1996-ban visszahívták, és ő dolgozta ki a tervet arra, hogy az utolsó két-három hétben kell megnyerni a választást – mondta Berecz János nyugdíjas, volt kb-titkár.

(Horváth és Stumpf – az „Istvánok" – a rendszerváltás egyik furcsa kettőse. Kezdetben az após a szokásos vasárnapi ebédnél meg-megjegyezte a vejének: mit csináltatok már megint? Vagy azt mondta: ne csak Kis János meg Szabó Miklós járjon hozzátok, hívjatok meg egyszer engem is! De a „béke"-bírónő, Horváthné határozott kérésére megegyeztek: tilos a családi asztalnál a politizálás! Akadt, aki barátilag szóvá tette Horváth Istvánnak: az apparátus nem jó szemmel nézi, hogy mi történik a veje vezette szakkollégiumban. Az apparátus tudta, Horváth István egy szót sem szólt, sem a veje, sem a bibósok védelmében, de egy adott társadalmi kör összjátékra gyanakodott minden alap nélkül. Horváth István belügyi titkokat – kit figyelnek meg, miket jelentenek a fiúkról stb. – biztos, hogy nem szolgáltatott ki a vejének vagy a lányának. Ellenfelei sem gyanúsították ezzel soha. Stumpf Istvánt annak ellenére szüntelen csipkedték az övéi, hogy előnyük származott igazgatójuk hatalomba nősüléséből és abból, hogy az Aczél György vezette intézetben dolgozott. 1988-ban megalakul a Fidesz, és Stumpf otthagyja a kollégiumot, Népfront-alelnök lesz – kádertartalék. 1989–90 fordulóján az SZDSZ és a Fidesz aktív közreműködésével országos botrány kerekedik abból, hogy a belső elhárítás még mindig folytatta az ellenzéki szervezetek megfigyelését. A Dunagate-botrány hiteltelenné tette a néhány hónapja alakult Magyar Szocialista Pártot, az 1990. január 23-án lemondásra kényszerülő, magára hagyott belügyminisztert a veje kísérte haza a Parlamentből... A skandalum miatt máig homályban maradt Horváth István szerepe abban, hogy a rendszerváltás vértelenül zajlott le. Mikor Stumpf 1998-ban választási győzelemhez segíti a Fideszt és kancelláriaminiszter lesz, a baráti körből néhányan ferde szemmel néznek Horváthra, míg páran mellé nem állnak: „Stumpf nem őt vette feleségül, hanem a lányát!")

Nem tudni, hogy a pécsi Universitas utcai kollégium igazgatója magától jött-e rá, hogy a Századvégnek ez a száma ellenséges. Legalábbis, amikor a Fidesz felől érdeklődött Kövér Lászlónál és néhány dokumentum között megkapta ezt a folyóiratszámot is, akkor ezeket ellenségesnek találta, és intézkedett bizalmas kezelésükről, mégis felszólították, hogy adja le őket a politikai vezetésnek (ÁBTL).

A Századvég-pártfegyelmi után megjelenő 6–7. számnak már Gyekiczki András volt a felelős kiadója, aki Stumpf István utóda lett

az igazgatói székben. Az ország 1988 végi közhangulatának megfelelően még kritikusabbá, „meredekebbé” váltak az írások. Kövér László és Wéber Attila interjúja Halmai Gáborral már a többpártrendszer lehetőségeit is feszegette. A folyóirat története még folytatódott, de küldetése lassan véget ért.

1993-ban Gyurgyák János a laptörténetre visszatekintve a következő negatívumokat említette: „azt gondoltuk, hogy a rendszer nem változtatható – és a rendszer megváltoztatott; de az, amit eredetileg meg akartunk változtatni – például az egyetem struktúrája, a szakkollégiumi rendszer –, az ugyanolyan monolit módon él ma és virágzik a bölcsészkaron meg a jogi karon, mint amikor nekimentünk. Nem sikerült olyan nemzedéket kinevelni, amelyből valaki a Bibó után hiányzó helyet betöltené... Nem sikerült – és ez a legnagyobb negatívum a Századvég életében – kialakítani olyan, részben generációs szellemi műhelyt, amely meg tudta volna szüntetni a népi-urbánus ellentétet, vagy legalább ezzel párhuzamos, izmos szellemi mozgalmat jelentett volna... az ellentét erősebb, mint valaha.”

– A gárdában voltak értelmiségi, gazdasági és politikai érdeklődésű emberek, és ezt az arcukat meg is őrizték – mondta tíz évvel később, mintegy kiegészítésül Gyurgyák János. – Egyedül Stumpf megítélésében tévedtem, aki értelmiséginek mutatta magát, de kiderült, inkább a business csoportba tartozik. Orbán kedvesen törekvő, tanulni vágyó fiú, akinek humora is volt. Számomra az első pillanatban kiderült, hogy igazi nagy tehetség. Elemi erejű, született politikai talentum, aki erre a pályára van predesztinálva, vezér, aki új medert tud szabni az eseményeknek. Tehetségesebb politikus Kövérnél, átütő erejű. Olyan politikus – mint azt Tölgyessy Péter bölcsen megjegyezte –, aki még Elbáról is visszatér, sőt szerintem még Szent Ilonáról is. Viktor mindig tudta, mikor kell lépni. Bár ma úgy látom, gyakran rossz irányba viszi a szekeret, számomra nem kétséges, ha rájön, hogy ezen az úton nem lehet újra miniszterelnök, mindenféle skrupulus nélkül fordít a szekér rúdján. Nagy potyogás lesz. Ebben a nemzedékben két meghatározó erő volt, a KISZ KB és mi. 2006-ban ismét ez a két tábor fog felállni, nevesítve: Orbán és Gyurcsány. Ha Viktor annak idején azt akarta volna, hogy ő legyen a Századvég főszerkesztője, valószínű azt is el tudta volna érni.

(Ez a jóslat 2004. január 3-án jelent meg a Népszabadságban. Gyurcsány Ferenc kilenc hónappal később váratlanul miniszterelnök lett. Orbán Viktor 1989-es portréfilmjében azt mondta: „a KISZ-esek közül kizárólag a Gyurcsány az egyetlen, akit komolyan kell venni”. Megbánható mondat – *P. Á.*)

Valószínű, hogy Orbán nem akart a Századvég főszerkesztője lenni. Más babérokra vágyott akkor is, ha az 1987. szeptemberi lakáslehallgatás szerint „szűkösnek érzi a jogász szakkollégiumot, bírálta annak kereteit, annak kiadványait amiatt, hogy nem elég kritikus hangvételűek. Felvetődött benne a saját sajtótermék létrehozásának gondolata is”...

– Nem emlékszem arra, hogy Viktor külön lapot akart volt indítani – állítja Fellegi.

– A Századvég politikai vállalkozás volt. Ennek is fogtuk fel – mondja Wéber Attila. – 1990 után a fiúkat egyre kevésbé érdekelte a lap. Szerteszét széledtünk. 1994-ben, a választások után találkoztunk Viktorral, akkor mutatta meg a Századvég, Új folyam alcímű folyóirat egy szerencsétlen példányát. A hátunk mögött szürke, jellegtelen választási kampányszámot adtak ki, amikor a lap már vagy két év óta nem jelent meg. Le is toltuk az ethosz illegális felhasználásáért. Később Gyurgyákkal megfordult a fejünkben, hogy a tizedik évfordulóra összejöhetne a Századvég szerkesztőgárdája, de Viktorék számára ez már nem volt fontos. A mitológiához tartozott és kész.

– Örülök, hogy a századvégeseknek nincs rendszeres összejövetelük, mint a bibósoknak, egy kínos találkozási alkalommal kevesebb, mivel nincs egymás számára mondanivalónk – állapítja meg Fellegi Tamás. – Nem most, korábban sem vezetett volna jóra, semmi szükség rá, nem is volt rá igény. Nem kell visszafelé tekingetni, lezárult egy korszak, akik akarták, fenntartották a kapcsolatot. Nincs ebben semmi ördögi dolog.

A szép történetnek amúgy is keserű volt a vége. Gyurgyákot kisemmizték, Gyekiczki pedig belebukott a kollégium vezetésébe, amit részben a Századvég és a kollégisták közötti konfliktusok is okoztak. Ezeket tetézte Kövér és Gyekiczki viszálya is, pedig ők a legközelebbi barátok voltak még a pápai gimnáziumból. Szenvedélyes vita robbant ki közöttük, amikor a szerkesztőség a demokratikus ellenzékhez szorosab-

ban kötődő Gyekiczkivel szemben leszavazta Kenedi cikkének közlését. A vita eldurvult, Kövér elbeszélése szerint „üvöltöztünk egymással a kollégium folyosóján, hihetetlen dolgokat vágtunk egymás fejéhez... Kenedi írása egy echte urbánus nézőpont megfogalmazása volt, annak a közlése egy máshol megjelent Csurka-írással szemben azt jelentette volna, hogy a független különállásunk megszűnt volna" (Kelevéz, 1993). Gyekiczki szerint ez a független álláspont eleve tévedés: emberjogi kérdésekben nem lehet harmadik útra tévedni. Vitájuk elvezetett a holokausztértelmezéshez, amiben végképp nem értettek egyet. Később a Századvég kiadó tisztázatlan pénzügyei, Gyekiczki csatlakozása a Beszélő szerkesztőségéhez végleg megpecsételte szakításukat.

– Csak a mi generációnk kihalásával lehet ebből normális ország – summázza véleményét Gyurgyák János. – Ma ugyanis Magyarország egy szétzilált nemzet, atomizált, szétesett társadalommal, rosszul teljesítő, szekérvárakba vonult, kultúrbotrányt jelentő és elkurvult értelmiséggel, médiaelittel. A Századvégben valamikor egy új politikai és kulturális reformkorról ábrándoztunk. Ha ma Magyarország itt tart, felesleges volt minden erőfeszítésünk...

5. MERRE NÉZNEK?

1985-ben a budapesti V. kerületben az 1949-es koncepciós perben kivégzett kommunista vezető fiát, ifj. Rajk Lászlót is képviselőjelöltként kívánta az ellenzék indítani. A szamizdatbutikot fenntartó, szigorú megfigyelés alatt álló Rajk jelölésének elcsalását Orbán Viktor megírta a Szakkollégiumi Értesítőben Merre néznek a 80-as évek? címmel. Az írás megjelenése után néhány nappal az Állambiztonsági Szolgálatok Napi operatív információs jelentésébe bekerült, hogy „Merre néznek a 80-as évek? című szórólapot találtak az egyetemen kiragasztva"... És 1985. május 17-től kezdve az egyetemista Orbán Viktort megfigyelés alá vonták – a nagy képzelőerőre valló Viktória fedőnéven. A jelentések szerint az írást a Budapesti Műszaki Egyetemen is kézről kézre adták: „tanszéki fórumon többen kifejtették, hogy az MSZMP elszokott a vitától, ehelyett a BM-et alkalmazza" (ÁBTL). A szociológus Hegedűs István szerint Rajk jelölőgyűlésén

állítólag Orbán Viktor bekiáltotta: „Választási csalás!" Ezt az állambiztonság sem jelentette, és ő maga sem dicsekedett el vele.

Orbán Viktor társadalmi érzékenysége, íráskészsége és elemzőképessége bizonyítására is idézünk az akkortájt meglehetősen szabad szájú Értesítő cikkéből, ebből a jellemző kordokumentumból:

„1985. április 22-én délután 1/2 6-kor az V. kerület déli szavazókörzete megtartotta második jelölőgyűlését... Az első jelölőgyűlés után kapott nagyobb nyilvánosságot az induló jelöltek névsora. Megtudhattuk, hogy a 4 induló között van ifj. Rajk László is... szájról szájra terjedt a hír, egyik egyetemista hívta a másikat... A Rajk-kör most kilépett eddigi – viszonylagos – elzártságából, s egy (legális) közéleti fórumon próbált nyilvánosságot adni azoknak a problémáknak, amelyekről kiadványaikban eddig is írtak... A jelölőgyűlés története ezért az ún. »ellenzék« legalizálódási kísérletének is története...

17.20 – az arány javult az egyetemisták javára. Talán már 800-850-en lehettünk a teremben...

17.40 – Fekete elvtárs (a levezető elnök) beszédet tart... Javasolja Gágyor Pált – munkáscsaládból származik, mérnök, címzetes főiskolai tanár, a METESZ elnöke, 1945 óta párttag, Munka Érdemrend arany fokozata, a Volán vezérigazgatója. A másik két jelöltről szót sem ejt!

...

Ifj. Rajk László: Nem beszél az életútjáról, a programját ismerteti, melyben a kerületi és országos problémákat veti fel. A kerületben a háztartások 15%-a konyha nélküli, ez 47 ezer embert érint. Segítség nélkül a rossz állapotú házak nem újíthatók fel. Más, kedvezőbb hitelpolitika kell. Közlekedési gondok: huzamosan nagy a forgalom, 150 ezer ember utazik át naponta a kerületen...

Sárdi László: Sokgyerekes család sarja, ügyvéd, a HNF-nél dolgozik, köszöni a jelölést, örül, hogy sokan vannak, külön köszönti azt a 400 megjelenőt, akik már 3 órakor beültek a terembe...

18.30–18.40 – Megkezdődik a vita.

...

3. Balla Károly: Azonnal megtámadja ifj. Rajk Lászlót. »Miért nem mutatkozott be Rajk jelölt... Zsebre dugott kézzel nem lehet építeni a szocializmust.« »A bajokat nem a Népjóléti Minisztériummal, hanem a népjóléttel lehet megoldani.«...

10. Honyik István: ...Kiabál és teljesen vörös a feje. »Válaszoljon, Rajk jelölt: Hányszor volt összeütközése a törvénnyel? Van-e érvényes útlevele, ha nincs, miért nincs? Van-e közéleti tevékenysége?«...

13. Egy tervezőmérnök: Rajk nem mindig köszön vissza neki közös munkahelyükön...

14. Egy tanárnő a kerületből: Helyteleníti, hogy nekirontottak Rajknak, aki felkészült, ellentétben a többi jelölttel, akinek még csak készülőben van a programja. »Egyesek a legtapintatlanabb módon személyeskednek... Minden jelöltet támogatni kell, ez lehet az első alkalom, hogy majd ne szavazhassunk, hanem választhassunk!«...

20.30 – a levezető elnök közölte a jelenlévőkkel, hogy a teremben 1311-en vannak. (Ez teljesen irreális, hiszen a terem 600 férőhelyes, ráadásul a sok földön ülő, sarokba szorult miatt lehetetlen volt megszámolni a jelenlévőket.)

...A levezető elnök közli, hogy a jelöltséghez szükséges 1/3-os támogatást csak Gágyor Pál és Paizs Nándor szerezte meg, tehát őket jelölte a jelölőgyűlés az országgyűlési képviselő-választásra.

...Az V. kerületben dolgozók mondták, hogy utasították az V. kerületi vállalatok munkásőreinek és párttagjainak egy részét, hogy menjenek el a jelölőgyűlésre. Ez magyarázza, miért érkezett kb. 400 ember jóval a gyűlés megkezdése előtt a terembe, s miért szavaztak kizárólagosan a két HNF-jelöltre...

S most némi magyarázat a szokottnál talán élesebb, erősebb hangért. Harmadéves joghallgató vagyok. Mint leendő jogi végzettségű állampolgár számára a legelső feladatom, hogy ott, ahol vagyok, ott, ahol tudok, mindent megtegyek a jog és a törvényesség védelmében, sőt az is feladatom, hogy jogrendszerünk tökéletesítésén elmélkedjem... Így csak két lehetősége van egy magamfajtának. Vagy komolyan veszi a fentieket és így saját magát is, vagy abbahagyja jogi tanulmányait, s megpróbál más végzettséget szerezni.

1985. április 22-én magam részéről ez az írás, a jogász szakkollégium részéről pedig az írás közzététele volt a legtöbb, amit tehettünk. (Sajnos!)" (Orbán, 1985)

Értetlenkedhetünk, hogy az állambiztonság ekkora feneket kerített egy stencilezett lapocskában megjelent írásnak. Csakhogy a cikk a hatalom egyik érzékeny pontjára tapintott. Régóta folyt a vita, élet-

képes-e a gazdasági reform politikai reformok nélkül. Ez a vajúdás szülte a választójogi törvény módosítását, ami az 1985-ös választásokon kötelezővé tette a kettős jelölést (és egyben irányítottá azzal a belső utasítással, hogy azonos súlyúak és fajsúlyúak legyenek a jelöltek). Minden negyedik „népfrontos" jelöltpárra jutott egy hívatlan induló. Budapesten ugyanazon hatalmi koreográfia miatt végződött kudarccal Tamás Gáspár Miklós vagy Bauer Tamás jelölése is, akárcsak Rajk Lászlóé. Mindenesetre az ország vérszemet kapott: negyven „spontán" jelölt jutott be a parlamentbe, viszont sok pártjelöltet buktattak meg. Köztük a Csongrád, a Veszprém és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pártbizottság első titkárát, sőt Fock Jenő volt miniszterelnököt is. Pedig a hatalom saját emberei érdekében semmiféle stiklitől nem riadt vissza. Az említett V. kerületi jelölőgyűlés előtt a kerületi és fővárosi pártbizottság vezetői – az MSZMP KB tudtával vagy biztatására – úgy döntöttek, hogy „szervezetten... kizárólag Rajk László jelöltté válását kell megakadályozni... mintegy 60 főt felkészítettek – megfelelő információ és érvanyag nyújtásával – lehetséges hozzászólásra... és mozgósították az üzemi, intézményi munkahelyi, valamint a körzeti pártszervezeteket, hogy megfelelő számban jelenjenek meg – lehetőleg a meghirdetett időpontnál korábban – a jelölőgyűlésen" (Schmidt, 1988).

Vagyis Orbán Viktor darázsfészekbe nyúlt. Vele szemben a Batthyány-örökmécsesnél már 1983-ban „intézkedést foganatosítottak rendzavarás címén", ekkor pedig „a Rajk-féle választás kapcsán demokratikus jogokat becsmérlő jellegű cikket jelentetett meg". A vádat annak ellenére fenntartották, hogy egy ügynökük azt jelentette: „Tény, hogy a szavazatok összeszámlálása az adott körülmények között nem lehetett pontos." „Viktória" első megfigyelése bő egy évig tartott, de a fél szemüket továbbra is rajta tartották. Az 1987. februári összegzés szerint: „1985 májusát követően Orbán tevékenysége elsősorban különböző programok szervezésére irányult társaival együtt, akik egyre inkább elfogadták vezető szerepét. A szakkollégium által biztosított legális lehetőségüket kihasználva egyre gyakrabban rendeztek olyan összejöveteleket, amelyeken hazai és külföldi ellenséges beállítottságú személyek nyíltan propagálhatták társadalomellenes nézeteiket (Szilágyi Sán-

dor, Tőkés Rudolf, Mary Kaldor, Dieter Esch). Jelenleg a Társadalomtudományi Szakkollégium nevelőtanára, ellenséges, társadalomra veszélyes tevékenységet nem folytat, ezért ellenőrzését megszüntettük."

2005. július 5-én, a meggazdagodását vizsgáló parlamenti bizottsági meghallgatása előtti napon Orbán Viktor sajtótájékoztatót tartott vagyoni helyzetéről. Honlapja szerint: „A sajtótájékoztatón szóba került a múlt is. Orbán Viktor a történeti hivatalból kikérte a rá vonatkozó dokumentumokat. Ezzel kapcsolatban elmondta, hogy már a katonai ideje alatt a III/III-as ügyosztály megpróbálta beszervezni, amelyet visszautasított, erről dokumentumok is tanúskodnak. (Ezekkel mi nem találkoztunk – *P. Á.*) Miután visszautasította a beszervezést, a megfigyelt személyek közé került, és ez így volt egészen a rendszerváltozásig. »Hosszú éveken keresztül úgy éltünk a feleségemmel, hogy követtek bennünket, megfigyeltek bennünket, és lehallgatták a lakásunkat« – tette hozzá." Mint fentebb kiderült, a beszervezési próbálkozásnak és a megfigyelésnek semmi köze egymáshoz. Orbán Viktor és felesége megfigyelése együttesen ha tartott „hosszú éveken keresztül", és bármennyire indokoltnak is gondolta, nem folyt a rendszerváltásig.

Mikor leállították Orbán Viktor megfigyelését, bűnei között elfelejtették említeni, hogy 1985-ben megszervezték a főiskolások, egyetemisták IV. országos találkozóját Szarvason. Bár a nyári tábor (nyata) az ellenzéki értelmiségiek öt héttel korábbi, útkereső monori találkozójától függetlenül jött létre, Szarvas tekinthető Monor egyetemista változatának. Teszt is volt annak felderítésére, hogy meddig terjed a rendszer tűrőképessége. A titkosrendőrség „operatív úton ellenőrizte" Monort is, Szarvast is. A nyata volt a főiskolai és egyetemi hallgatók első széles körű találkozója, itt ébredtek rá az összefogásban rejlő erőre, arra, hogy együtt többre jutnak. Orbán Viktor szerint '85 volt a szakkollégiumi mozgalom csúcspontja: „Szarvas nélkül nincsen Fidesz" (Kéri, 1994). Kövér László szerint Szarvason alakultak azok a személyes, baráti kapcsolatok, amelyekből mozgalmuk kemény magja létrejött (Bossányi, 1989). Utólag tudjuk, hogy a 80-as évek második felében új politikai elit formálódott. Jó részük 1985-ben jelen volt a szarvasi diáktalálkozón.

A rajkos Kaderják Péter ötlete volt a szakkollégiumi tábor:

– 1983-ban jelent meg az 1943-as szárszói találkozóról szóló kötet. Mi némi hasonlóságot éreztünk a negyven évvel korábbi helyzethez. Ezért merült fel a Rajkban 1984-ben az ötlet, hogy valamiképp oldani kellene a társadalmi bizonytalanságot. A személyes kapcsolatok megvoltak a többi szakkollégiummal, így jött létre a bibósokkal a szarvasi nyári tábort szervező csoport.

– A mi szakkollégistáink 1984-ben már arról beszéltek – ha nem is használták ezt a kifejezést –, hogy rendszerváltás következik – mondja Chikán Attila, a Rajk igazgatója. – És ahogy elődeik az 1943-as balatonszárszói találkozón megvitatták a háború utáni teendőket, a kollégisták szükségesnek tartották, hogy mi is megrendezzük a magunk „szárszói" találkozóját. 1984-ben már ismertem az egész bibós csapatot, Orbán Viktort, Stumpfot, Kövér Lászlót, Nagy Andort és másokat. Amikor megszületett az ötlet, hogy mi is megrendezzük a magunk „szárszói" találkozóját, hétről hétre találkoztunk a bibósokkal, és illegálisan készítettük elő az 1985-ös szarvasi tábort. Azért, hogy könnyebben engedélyezzék, kitaláltuk, a szarvasi már a negyedik országos szakkollégiumi találkozó. Noha 1981-ben már rendeztünk egy szakkollégiumközi összejövetelt, a negyediktől még messze voltunk... Elfogadtuk a Pozsgay vezette Hazafias Népfront támogatását, mert ez feltétele volt a szarvasi tábor megrendezésének, egyfajta védernyőt jelentett.

A Népfront értelmes, pártolandó kezdeményezésnek ítélve az ötletet, „erkölcsi támogatást nyújtott anélkül, hogy saját – a miénktől különböző – elveit és elképzeléseit megpróbálta volna ránk erőltetni. Ehelyett azt az általános magyar politikai gyakorlattól elütő eljárást választotta, hogy jelen lévő képviselőin keresztül érvekkel próbálta meg a kialakuló közvélekedést befolyásolni" (Kövér–Orbán, 1986).

– Utána viszont, amikor a Népfront szakkollégiumi szövetséget akart létrehozni, hogy integrálja, beolvassza a mozgalmat, azt élből elutasítottuk – zárja be a kört Chikán, de a körülmények érzékeltetésére még valami fontos dolgot megemlít: – Mikor megérkeztünk Szarvasra, a főiskola közelében lévő kocsmában „véletlenül" a Közgáz BM-összekötőjébe, K. Gusztávba botlottunk, a kollégiumban pedig „főigazgatói utasításra" lázas ütemben szerelték a „hangosítást". Stumpffal rögtön felkerestük a főigazgatót, és kértük, állítsák le a

munkát, szereljék le a berendezéseket, mert nekünk erre nincs szükségünk. Ha netán meg is akadályoztuk, hogy lehallgassanak bennünket, a hivatásos vagy titkos besúgók még ott voltak.

– A szarvasi táborban tudtuk, hogy a technikai helyiségben nemcsak hangosítás folyik – idézi fel Bartók István közgazdász.

Térjünk vissza még arra, hányadik táborozás is volt a szarvasi, mert a szakkollégiumi mozgalom kibontakozását szinte szüntelen társkeresés előzte meg. Az említett 1981. januári káptalanfüredi szűk körű találkozót (öt kollégium) is a Rajk kezdeményezte. Ezek ismétlődtek Pécs-Vasason, majd 1982-ben Tésán. 1983 decemberében Debrecenben már tízre nőtt a résztvevők száma, és itt már szervezetten megbeszélték az egyes kollégiumok gyakorlatát, és keresték az együttműködés lehetőségeit. 1984 októberében már a „III. Országos Szakkollégiumi Találkozót" tartották Balatonfüreden. Itt előtérbe került az összefogás, az információcsere, a közös lapkiadás, a kollégiumok és a diákönkormányzatok jogait biztosító jogszabály-kezdeményezés és egy nagyszabású nyári tábor közös megszervezése 1985-ben. Ez lett a IV. Országos Szakkollégiumi Találkozó vagy az „első nyata" (nyári tábor). A szarvasi helyszínt Nádudvari László, a debreceni Tótfalusi-kollégium igazgatója javasolta. A programot főleg a budapesti szakkollégiumok állították össze, egy fél éven át szinte hetente tartott megbeszéléseken (Dobránszky, 1998).

Tehát nyata, 1985. augusztus 26–30., a szakkollégisták, a klubok és a körök tagjainak első széles körű együttgondolkodása, mondhatnánk azt is: a leendő ifjú politikai elit fogantatása. Kövér László a megnyitóbeszédben azt mondta: „Mi, akik most itt ülünk, talán nemsokára vezető pozíciókban találjuk magunkat – akár tetszik ez nekünk és az előttünk járóknak, akár nem." (Csípte is a szarvasi találkozó a felsőbbség szemét. Pedig az 1984. novemberi országos felsőoktatási kollégiumi konferencián a KISZ KB egyik titkára a kollégiumok közötti kapcsolat szükségességéről beszélt! Ezt a gondolatot a tudósító Orbán Viktor – Értesítő, 1984/9–10. – a párt „legreformabb szárnya" példátlan kezdeményezésének nevezte.)

A nyata szervezője a Rajk László, az ELTE Jogász Szakkollégiuma (a Bibó), a Műegyetem Martos Flóra és Dr. Münnich Ferenc, valamint a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem (KLTE) Tóthfalusi Sándor Kollégiuma. Szarvason „bensőséges együttgondolkodásra nyílott lehetősége mintegy harminc kollégium 200 diákjának... A legfeszítőbb problémákra kerestük a hiteles válaszokat... tudtuk, csak a magunk erejére hagyatkozhatunk." Ebből egy fél mondat – „csak a magunk erejére hagyatkozhatunk" – máig visszatérő fordulata Orbán Viktor beszédeinek.

A szervezéssel együtt kezdődtek a konfliktusok: „Már az előkészítésnél azt feszegették, hogy miért olyan témák érdekelnek bennünket, mint amilyen a szegénység, a modernizáció, a jogautonómia, az önszerveződő kisközösségek helyzete. Aztán az előadókkal gyűlt meg a felsőbbség baja, mondván: nem találtunk más szakembert, mint Szabó Miklóst, Kopátsy Sándort és Bihari Mihályt? Mi viszont abból indultunk ki: annak, hogy kiket hívunk meg, mit írunk le, vagy milyen rendezvényeket szervezünk, kizárólag alkotmányos korlátja lehet. Mindent tehetünk tehát, amit nem tilt jogszabály. Erre általában az egyetem vezetői azt mondták, hogy ők alapvetően támogatják, amiket csinálunk, a szemükben mindez nagyon szimpatikus, ugyanakkor értsem meg őket, hiszen különböző helyekről, magasabb szervektől ideszólnak, hogy mégiscsak tűrhetetlen, ami itt a kollégiumban történik. Mindig közvetítettek tehát valamilyen felsőbb igényt vagy felsőbb rosszallást. Amikor konkrétan rákérdeztem: mégis, honnan helytelenítik a dolgainkat, akkor vagy azt mondták, hogy a Művelődési Minisztériumból, vagy azt, hogy a pártközpontból" – idézte fel Stumpf István (Mélykuti, 1988).

– Nálunk a találkozó előtt nem volt semmiféle rosszallás – jegyzi meg Chikán Attila.

A találkozó előadásait a szarvasi főiskolán tartották. A diákotthon hosszú, sötét, linóleumpadlójú folyosója emlékeztetett a Budaörsi úti kollégiumra... A környék, a Körös-holtág, az arborétum, a déli úszás meg az esti kulturális programok felejthetetlen élményt nyújtottak.

– Nem tudom, milyen egy hivatalos forradalmár. Szarvason sem csupán a világot váltottuk, hanem fociztunk, nőztünk, csónakáztunk, és szenzációsan éreztük magunkat – mondja a közgazdász Kósa Lajos (Debrecen polgármestere).

Kövér László megnyitóbeszédében arról is beszélt, hogy a találkozó „logikus következménye, folytatása a szakkollégiumok kialakulásának. Újabb állomás azon az úton, amelyen a társadalom problémái

iránt az átlagosnál fogékonyabb, értelmiségi hivatásukat az átlagosnál talán komolyabban vevő egyetemisták előbb szakkollégiumokat szerveznek, majd keresik a kapcsolatot a hasonló sorsú, hasonló gondolkodású, más pályára készülő értelmiségi-jelöltekkel, hogy megvitassák mindnyájunk közös dolgait." Kijelentette: „A következő öt nap folyamán a magyar társadalom egy-egy égető gondját próbáljuk meg körüljárni. Modernizáció, műszaki elmaradás, szegénység, környezetvédelem, nemzeti-nemzetiségi probléma, végül társadalmi autonómia, közösségek és jog összefüggései szerepelnek a napirenden." „E találkozónak nem célja, hogy valamiféle világmegváltó programmal, megoldással álljon elő... Viszont szeretném, ha segítséget nyújtanánk a társadalomban való eligazodáshoz, az egymással való kommunikálás megtanulásához, egymás megismeréséhez." (Csapody, 1991)

A program vitavezetői szakkollégisták voltak, többek között a Rajkból Urbán László, Kaderják Péter, Németh Zsolt, a Bibóból Orbán Viktor. Előadó volt például Kopátsy Sándor, Szabó Miklós, Bihari István, Farkas János, vendég Birgit Voight, az NSZK Zöldek pártjától és két „beugró" előadó: Lévai Anikó ötödéves joghallgató és Stumpf István, mivel a jelöltek az utolsó pillanatban lemondták a részvételt (akárcsak harminc meghívott vezető értelmiségi. Kövér Lászlót ez évek múlva is bántotta: „úgy tűnik, nem vettek komolyan bennünket" – Richter, 1990). Fodor Gábor a Szakkollégiumi Értesítőben arról tudósított, hogy „Ancsa (Lévai Anikó)" nagy sikert arató előadása a szegénységről „igazi meglepetés volt" (ez volt szakdolgozati témája). Dicsőségét tetőzte Solt Ottilia „őszinte, provokáló, gondolkodásra késztető" hozzászólása. (A demokratikus ellenzék meghívottjai, a „fekete listák" szereplői – Solt Ottilia vagy Szabó Miklós – nem voltak rajta az előzetesen szétküldött tájékoztatókon.) A kulturális program előadói közül Cseh Tamás és Csengey Dénes maradt távol. Helyettük Miszlivetz Ferenc szociológus ugrott be „mint bárzongorista, aztán mint gitáros dalnok".

– A szakkollégiumi mozgalomban sokat segített Miszlivetz tanár úr, aki a lakásán is tartott szemináriumokat – mondja Éliás Sára ügyvéd.

– Szarvason Miszlivetz Feri egy német rendszámú autóval és egy német nővel jelent meg – idézi fel egy tanártársa. – Nagy bohém volt. Az alternatív életmód kedvelőit – Fodort, Molnár Pétert meg a lányokat – elkábította, és az ellágyult tekintetek körében otthonosan mozgott. Idősebb volt nálunk, és nem tetszett, hogy mindenáron ránk akarta erőltetni magát.

– Angliában a Kelet–Nyugat viszonyt és a civil társadalom kérdéseit tanulmányoztam 1983–84-ben – idézi fel Miszlivetz. – Hazatérve kerestem a „vevőket" a tapasztalataimra. Én voltam az a frusztrált értelmiségi, aki alig mondhatta el, mit látott, olvasott, tanult. Meghívtak a 405-ös Klubba, de az előadást lemondták... Megkeresett Orbán Viktor, hogy „érdekelne a tanár úr témája", és 1984-ben egy hajnalig tartó szakkollégiumi beszélgetéssel kezdődött el a kapcsolatunk. Fociztam is köztük. 1985 januárjában elindítottam egy szemináriumot a lakásomon. Ez majdnem három évig ment. A Ménesi útról csak Nagy Andor vett részt ezeken a két-háromhetenkénti találkozókon. A szarvasi táborban mélyült el kapcsolatom a szakkollégistákkal, és akkor kezdődtek a repedések is. Ilyen típusú összejövetel, mint a szarvasi, még nem volt Magyarországon. Nem handabandázás, nem részegeskedés: itt megmutatkoztak ennek a körnek az erényei és a hendikepjei is. Elkezdődött a magyarkodás is, mire felkaptam a vizet, nem magyar megújulásra van szükség, hanem társadalmi vagy kelet-európai megújulásra! Lefagytak, mint egy számítógép. Németh Zsolt moderálta a beszélgetést, de még Kövér arcára is rá volt írva, nem ezt vártuk tőled, Feri! Zsolt elismerte, hogy igazam van, néha túl sovének. Aztán este, amikor gitároztam, kiderült, hogy a nagy magyarkodók többsége nem tud népdalokat..., de nekem mondták, hogy nem vagyok a nemzet része! Tanáruknak mégis elfogadtak.

Az állambiztonság nyilvántartotta Orbán Viktor és Miszlivetz Ferenc kapcsolatát, mivel a szociológus „negatív irányba befolyásolta a szakkollégiumok tevékenységét. Arra törekszik, hogy a szakkollégisták szervezett erőt alkossanak, amit esetenként ellenzéki célokra is fel lehet használni. E célból ad tippeket, ezért biztatja Orbán Viktort az önkormányzat, a lengyel önigazgatás témakörében készített előadásainak széles körű propagálására." Ebben a körben az első megfigyeltek közé tartozott a magyar kisebbséggel élénk kapcsolatot ápoló közgázhallgató, Németh Zsolt (aki a végzés előtt néhány hónappal alapító tagja lett a Széchenyi István Szakkollégiumnak, így pár hónapra ő lett a két kollégium egyetlen „közös" tagja). Őt 1985. január-

ban kukafényképezés közben letartóztatta a román Securitate. A kapcsolatait tartalmazó papírt megette, négy órán át tartották bent (ÁBTL).

Farkas János, a Műegyetem szociológiaprofesszora csalódással tért haza Szarvasról, mert a műszaki fejlesztésről mondott reformszövege nem volt elég radikális a fiataloknak. Nem sokkal később Grósz Károly, a Budapesti Pártbizottság első titkára a XIII. kerületi pártnapon az aktuális témák mellett névtelenül megemlítette, hogy vannak olyan egyetemi tanárok, akik rendszerellenes ifjak csoportjának tartanak előadásokat... Úgy érezte, kettős tűzbe került.

Fodor Gábor is megérezte, hogy a szarvasi tábor az „egyetemista (értelmiségi) közös gondolkodás, együttes fellépés csírája lehet". Szóba hozta: néha úgy érezték, különleges megtiszteltetésben van részük, mert értelmes emberek szavát hallgathatják, de főleg a felszólalásokban „gyakran bosszantó volt" figyelni a túl hosszú, helyenként zavaros gondolatokra. Riadtan hallgatták, mennyire terjed a szakzsargon: „az előre gyártott sémákba... burkolózás" (Csapody, 1991). Kósa Lajos szerint:

– Tudtuk, hogy informátorok vannak beépítve, ezért voltak bevett hülyeségeink. Szöget ütött mindenki fejébe egy efféle mondat: „A kognitív disszonancia nem más, mint az oppozíció manifesztuma." A tolvajnyelvvel, az őrültségekkel a besúgók ellen is védekeztünk. Felkiáltottam például: „Nem találom Kósát, nem láttátok?" Hatalombosszantás is volt ebben, hisz 1985-ben senki nem gondolta, hogy itt rendszerváltás lesz. Inkább az foglalkoztatta, lesz-e megélhetése, ha nagyon elhajlik a létező gyakorlattól. Mégis divat volt odamondogatni a hatalomnak, avantgárd valami, amit csíptek a bölcsészlányok. Akadt, aki nemcsak lánglelkű ifjúként, hanem a forradalom amorózójaként is megállta a helyét. Kemény kritika, pukkasztás, hatalombosszantás, minden volt – fejezte be Kósa.

A rajkos Spéder Zsolt zárszava: „Nem másokért voltunk itt, hanem magunkért."

A nyata résztvevői rejtetten pedzegették csupán, hogy rendszerváltás kellene. „Társadalmunk mai állapotát úgy is szemlélhetjük, mint a történelmünk során változó formában jelentkező modernizációs kísérletek sikertelenségének újabb megnyilvánulását" – írta egy esztendő

múltán a Századvég fentebb már idézett cikkében Kövér és Orbán. Ők azt sem tartották kizártnak, hogy a kormányzat szándéka a modernizálódás megakadályozása... És a záró dilemma: „El nem dönthető vita alakult ki közöttünk abban a kérdésben, hogy ismerve Kelet-Közép-Európa legújabb kori történetét (1918–19, 1945–48, 1956, 1968, 1970, 1980–82), megvalósítható-e egy hosszú távú, evolutív folyamat eredményeképpen az állam társadalmi ellenőrzés alá vonása?"

A résztvevők abban maradtak, egyelőre mindenki a saját közösségét erősítse, „növelje e csoportok szellemi potenciálját, hatóerejét, és... feleljen meg annak a szerepnek, amelyet Bibó István nyomán szolgáló értelmiségnek nevezhetnénk" (Kövér–Orbán, 1986). Ez is megfeküdte sokak gyomrát. Hát még az, hogy egyesek „tudománytalan, antimarxista és szélsőséges nézeteket is megfogalmaztak" – amint azt a Közgáz párt- és KISZ-bizottsága megállapította. Így ment ez: a szakkollégisták táboroztak, a politikai vezetés állásfoglalt, nemhogy a kollégiumi igazgatókat, hanem az egyetemek rektorait is a szőnyeg szélére állították. Stumpf szerint: „Számon kérték rajtuk, hogyan lehet olyan szakkollégiumi rendezvényt tartani, amelyen nincsenek ott a párt meg az egyetem képviselői, hanem ellenzéki színezetű személyiségek befolyásolják a hallgatóságot..." (Mélykuti, 1988). A Közgazdász azt írta: a tábor és a szakkollégium az ellenzék gyűjtőhelye. Kövér László válasza az Értesítőben: primitív logikai futam az imperializmus = SZER = hazai ellenzék = egyetemisták képlet. Viszszakérdezett: „Melyek voltak a »tudománytalan« vélemények és miért? Mi az, hogy »antimarxista«?" A Közgazdász szerint a nyata fontossága miatt „az egyetem párt-, állami és KISZ-vezetésének képviselői" részt vettek a tábor szervezésében, és közülük nyolcan a találkozón is ott voltak – ám a kutya sem látta egyiket sem! (Csapody, 1991).

A tüzet persze felülről szították. Először a rektorokat rendelték raportra, azután a kollégiumi igazgatókat. Az előadóként is szereplő Stumpf fejmosásánál a BM-összekötő samponozott. Mint már idéztük: az egyetem vezetése azt várta tőle: „ne legyen semmi probléma". Hát akadt! Szarvas után bő egy évvel is kifakadt: „Miért nem tud ez a kollégium úgy működni, mint a többi normális kollégium?" – miért látogat ide a zöldek parlamenti képviselője, és miért kell neki raportra járni a nyata miatt?

Az egyetemi és főiskolai ifjak rendszerrel vívott első közös csatájának a hullámai lassan csitultak el. Évek múltán Stumpf István kijelentette: a szarvasi találkozó „kiemelte a kollégiumokat az egyszerű egyetemi klubocskák sorából, és feljuttatta a magyar politika felső felhőrégióiba, mert úgy gondolom, azzal, hogy ott 300 vagy hány ember összeült és a magyar társadalom sorskérdéseiről értekezett, az kiütötte a biztosítékot". Orbán Viktor hozzátette: „Adtunk nekik egy rendes fülest" (Kelevéz, 1993).

A fülest „vette" az állambiztonság: „Az ELTE Jogász Szakkollégium, az MKKE Rajk László Szakkollégium és a BME Martos Flóra Kollégium egyes hallgatói szoros kapcsolatokat alakítottak ki egymással, és jelenleg ennek intézményesítésére törekszenek. A kapcsolat tartalmilag ellenzékies jegyeket hordoz magában, amit motivál, hogy Viktória és Dunai (Németh Zsolt – *P. Á.*) fedőnevű célszemélyek vezető szerepet játszanak benne" (ÁBTL).

Ettől tartottak a legjobban. A rendszer örökkön-örökké visszatérő félelme, hogy valakik – a szakkollégiumok, bárkik – összefognak. Ha mégis eltántoríthatatlanok ettől, tartsuk rajtuk a szemünket! Pozsgay Imre főtitkársága alatt a Hazafias Népfront egyidejűleg volt a radikális reformgondolatok fészke és hatalmi biztosíték arra nézve, hogy ami ott történik, kézben tartható. A Népfronttól kapott „védernyőt" az 1985 novemberében közel 20 klub képviselőiből megalakuló klubtanács. Két nyári tábort szerveztek (Fehérgyarmat, 1986; Kunfehértó, 1987) – kicsit hivatalosat, kicsit jól fésültet. A szakkollégiumok ezeken szervezetten nem vettek részt. A klubtanács egyik jeles alakját, Diczházi Bertalant azért megfigyelték...

Orbán Viktor mellett 1986. július 1-jén „társadalomra veszélyes csoportosulásban való részvétel – ellenséges ellenzéki tevékenység – gyanúja miatt bizalmas nyomozás alá vonták" mennyasszonyát, dr. Lévai Anikó ügyvédgyakornokot is „Bojtár" fedőnéven... A jelentések szerint az ügyvédi munkaközösségben arról beszélt, hogy „a magyarországi ellenzék tagja, ezért egyetemi évei alatt a rendőrség ellenőrizte, és tevékenységéért figyelmeztette" (ez nem igaz – *P. Á.*). Az ellenzéki párt készül „a keleti országokat megváltoztató békés forradalomra Magyarországon is". Provokatív csacsogásait az vezérelhette, hogy elterelje a figyelmet vőlegényéről, Viktorról és a többiekről: megmutatja, ő is valaki. Besúgójával „összefogva" kabaréba illő szövegeket szültek, és nagy erőket mozgósítottak. Zagyva szövege csak szándékolt lehetett, hiszen őt (képességeit) minden ismerőse nagyra becsüli, felső fokban beszél róla.

– Noha Szarvason Viktor volt az egyik szekció levezető elnöke, még ott sem volt világos, hogy ő a „vezér", volt jó néhány hozzá hasonlóan kiemelkedő figura, többek között Lévai Anikó is – mondta utólag Stumpf István, noha a titkosszolgálat szerint (amint már idéztük) „társai egyre inkább elfogadták [Orbán Viktor] vezető szerepét". De most a vele egy sorba emelt párja a téma:

– Lévai Anikó üde, szép, okos jelenség volt, aki a szociális kérdések iránt is érdeklődött – állítja Gönczöl Katalin kriminológus, egyetemi tanár, ma az Igazságügy-minisztérium miniszteri biztosa.

– A kollégiumban öt-hat nőnek, köztük elsősorban Lévai Anikónak rendkívül nagy szerepe volt az érzelmi összetartásban – mondja Kéri László. – Ő volt ott a legklasszabb nő kinézésre is. A ravaszság és az okosság bűbájos keverése, végtelen báj, kedvesség volt benne, és a „kuláklány" hallatlan szorgalma, hihetetlen kitartás, nagy intelligencia. Ahogy a fiúk közül kiemelkedett Orbán Viktor, ugyanúgy emelkedett ki a lányok közül Lévai Anikó. Talán erősebb egyéniség is volt Viktornál: megformáltabb, színesebb, intelligensebb. Viktor helyében én is rá vadásztam volna. Nagy mázli, hogy kifogta őt. Szerintem Viktoron Anikó változtatott a legtöbbet, humanizálta (domesztikálta). Elképzelhetetlen, micsoda vadember volt. Anikó csodát művelt. Ebből a dzsungelharcosból – akinek ott a kés a szájában – civilizált embert faragott.

– Lévai Anikó határozott személyiség – mondja Kukorelli István. – Hihetetlenül tisztességes, kitűnő szervező, szeretetre méltó ember. Nagy love story volt a szerelmük. Viktor előnyére szolgált, hogy ő lett a párja.

– Lévai Anikó emancipálódott lény, aki saját magát is megfogalmazta – állítja Miszlivetz Ferenc. – Viktor és Anikó között abszolút bizalom volt a bontakozó ellenzéki világban, ahol azért divat volt a promiszkuitás, a párváltás.

– Ancsa okos lány volt, néhány butuska kifakadással, mert politikai éleslátása nem volt hibátlan – állapítja meg Fodor Gábor.

Mielőtt felidéznénk a „Bátonyi" fedőnevű titkos megbízott jelentéseit „Bojtár"-ról, meg kell erősíteni, hogy a besúgók között nagyon sok ostoba ember volt, akik hetet-havat összehordtak. Ráadásul „Bátonyi" beszámolói nem saját tapasztalatai, hanem az ügyvédi munkaközösség (érettségizett) takarítónőjének meséi alapján íródtak, és a hölgy az ügynök semmit sem sejtő felesége volt! Ezekre a jelentésekre kellett a Cégnek „gombot varrnia" – és meg is tette, hiszen miattuk indult nyomozás Lévai Anikó ellen.

„Bátonyi", 1986. május 12.: a „Dr.-nő" elmondta a feleségének, hogy a többség úgy tudja, hogy hazánkban egypártrendszer van, de működik egy másik párt, és az ellenzéki párt vezetője Rajk László fia. „Ez a párt nem impli-ampli egyénekből áll, 80 százalékban felsőfokú végzett." A párt nem a rendszert akarja megdönteni, nem a marxista–leninista ideológiát próbálja megváltoztatni, hanem épp a lenini eszmék kristálytisztaságára próbálja felhívni a figyelmet...

1986. május 26.: „Bojtár" megkérdezte a takarítónőt, nincs-e New Yorkban ismerőse, mert szervezetük egyik nő tagja oda utazik, és ezt szeretné kihasználni egy komoly amerikai kapcsolat megteremtésére segélykérés miatt... Amerikai kapcsolat gyanánt a besúgó megadta egy '56-ban disszidált barátja, Paul P. adatait... A történet Lévai Anikó Szolnokra költözése után bizarr fordulatot vett. Ugyanis Szolnokon elrendelték a Paul P.-féle amerikai „kapcsolat" felderítését! – noha e „kapcsolatot" a Cég besúgója találta ki...

1986. június 23.: „a dr.-né (csak így nevezem) kétségbeesetten mesélte, hogy az egyetemen volt a BRFK-nak egy beépített embere, féltek tőle. Sokszor tudatosan félre is vezették, hadd vigyen hamis híreket a rendőrségre, most összeakadt vele Salgótarjánban. Azt hitte, összeesik a meglepetéstől." „Minden tervét meg fogja változtatni... hiszen az a rendőrspicli őrá állt." („László Péter" jelentésében Kukorelli – István – végig Kukor Elliként szerepel...) Július 8.: „A BRFK-sok a világ legnagyobb marhái. Utánam küldték Salgótarjánba az emberüket, ezzel mindent elszúrtak. Több tervünk is volt, de most egyelőre leállunk. Tartunk egy kis nyári pauzát..."

„Bátonyi": a „dr.-nő" kijelentette, hogy átteszi a székhelyét Szolnokra. (A Cég nem tudni, honnan vett, 1987. januári információja szerint Orbán Viktor is Szolnokon kíván elhelyezkedni jogi

pályán...) A „dr.-nő" szerint Nógrád megye nem leányálom, túl erős rendőrileg, kis megye, itt mindenki mindent tud. Lévai Anikó fiatal kora ellenére nagy koponya, rendkívüli szervezőkészséggel rendelkezik, vezető egyéniség. Ezt már ellenőrizte a Cég: „Lévai Anikó munkáját a kezdőkre jellemző ambícióval, esetenként melléfogásokkal, hibákkal végzi." Feltehetően a munkaközösség vezetőjétől kapott tájékoztatás alapján azt is írják: „Politikai állásfoglalásai nincsenek, ellenséges propagandatevékenységet részéről nem tapasztalnak" – megfigyelését mégis folytatják.

Lévai Anikó mintha tudta volna „Bátonyi"-ról, ami a felesége előtt sem volt ismeretes! Egy idő után nem csupán félrevezető (dicsekvő) információkat adott, hanem provokált is. A besúgó pedig jelentette: „A szervezet egyik tagja Horváth Erika (tintával kijavítva: Andrea) és a férje – aki egy nagy kollégium igazgatója Budapesten. Ők mindent tudnak az ország eseményeiről, még ha az bizalmas is. Budapesten, a Rózsadombon laknak egy gyönyörű villában. Horváth (Erika) Andrea nem más, mint Horváth István, a kb tagjának leánya." 1986. augusztus 27.: „Horváth országos szinten mindent tud, és amit ő tud, azt tudja a szervezet is, főleg a lányán: Horváth Erikán keresztül, de mint magas beosztású személy, nagy nyeresége a Rajk fia által vezetett szervezetnek." „Ha valakinek összeütközése van a törvénnyel, rendőrséggel, ha valakit ki kell hozni a börtönből, Horváth elintézi." „Horváth Erikáék rózsadombi villája is egy nagy-nagy rejtély, a dr.-nőt idézve: »országos jelentőségű randevúk színhelye volt«." (Különös, hogy nem állították le a jelentéseket a kb titkáráról. Egyébként Stumpfék nem is a Rózsadombon laktak – *P. Á.*) A „dr.-nő" elmondta, nem számít, ha lázításért vagy valami másért letartóztatnák a vőlegényét, mert Horváth intézkedne, és a vőlegénye azonnal szabadulna. Könnyű a dolguk, mert „a BRFK-n utasításban adták, hogy nem szabad ezt a szervezetet bántani". Bátonyi szerint „Bojtár" beszervezte kollégáit, és fel is sorolja bűntársként azokat az ügyvédeket – sporttársait –, akikkel együtt teniszezik... A dr.-nő Törökországban, Japánban, utána pedig Kínában fog ténykedni, egy-egy hónapot. A dr.-nő esküvője szeptemberben lesz, és azon a Horváth família is meg fog jelenni, 9-én Jugoszláviába utaznak...

1986 júniusában rákapcsol a Cég, mert „Bojtár" szakkollégiumi napokat szervez a salgóbányai KISZ-iskolába. „A tervezett rendezvény résztvevői azonosak lehetnek a Szarvason rendezett diáktanácskozással." Telefonlehallgatás, június 17.: a „célszemély" elmondta Viktornak, hogy a tábor olcsó, de esetleg az az ára, hogy ideiglenesen be kell lépni a KISZ-be. Viktor kijelentette, erre nem kerül sor. Lévai megkérdezte, mi lesz, ha a helybeli meghívottak otthagyják Viktor vagy Kövér előadását, mire Orbán Viktor azt felelte, legfeljebb kevesebben lesznek. Június 18-án „Bojtár" értesítette Viktort, hogy a megyei ideológiai titkár segítségével szobánként 50-70 forintért kibérelte a szobákat a KISZ-táborban, Salgóbányára küldjék a megrendelőt. A telefonlehallgatások szerint a tanácskozásról rendszeresen konzultál a vőlegénye mellett Kövér Lászlóval és Szájer Józseffel is. A táborba előadónak meghívnák Kéri Lászlót, Kukorelli Istvánt, Gombár Csabát, Csillag Istvánt, Varga Tamást... „A hallgatóság 30 fő, zömmel bölcsész (jogász! – *P. Á.*), valamint a megyei pártbizottság egy-egy munkatársa. Orbán és Lévai Anikó számítanak arra, hogy egyes előadások sérteni fogják a meghívottak nézetét."

A Cég döntött: a kibérelt hat hatágyas faházat lehallgatják. „Bátonyi" szomorú, mert „a dr.-nő most is hangosan röhög a Nógrád megyei rendőrségen, ugyanis az előadások csak alibik. Hiszen egymásnak tartják... Ők úgyis tudják az előadás tárgyát, anyagát, itt a cél beépülni Nógrád megyébe is..." (ahogy azt a bolsevik párt történetében tanították).

A Jogász Szakkollégiumi Napokon – augusztus 28-tól szeptember 3-ig – az ELTE Jogtudományi Karának és kollégiumának 35 hallgatója vett részt. Az ekkor készült intézkedési terv szerint mind Orbán Viktort, mind Lévai Anikót bizalmas nyomozás alatt tartják. A faházakat bemikrofonozták, ám a résztvevők a hideg miatt átköltöztek a kőépületbe, így csak az előadótermet tudták lehallgatni. Lengyel László, Fellegi Tamás, Kéri László, Kukorelli István Az állampolgárok politikai részvétele a mai Magyarországon címmel tartott egymásra épülő előadást. Varga Tamás témája: A politizálás lehetőségeinek és jellegének változásai Magyarországon a reformkortól napjainkig. Hozzászólásában Orbán Viktor, Kövér Szilárd, Fellegi Tamás megegyeztek abban, hogy igazi progresszivitást a reformkor hozott, illetve haladó volt még az első világháborút követő időszak. Az 1945–56 közötti éveket minősíthetetlennek tartották. Orbán Viktor „egyes kijelentései szovjet- és kommunistaellenesek voltak", továbbá gyakran hivatkozott Bibóra. A tábort meglátogatta a Pugwas-kongresszuson Budapesten tartózkodó Mary Kaldor angol állampolgár.

Dr. M. J., a párt- vagy a KISZ-bizottság tagja is tájékoztatta az állambiztonságot a történtekről. Szerinte Orbán Viktor egyértelműen támadta a fennálló politikai rendet, tagadta az 1848-as forradalom eredményeit, és csak a reformkort és a világháborút követő időszakot jellemezte haladónak. A Horthy-korszakot is progresszívnek minősítette. Egyenlőséget tett a nyilasok és a kommunisták közé. Fellegi Tamás kifejtette, hogy az 1848-as és az 1956-os forradalom lehetőségeit elmulasztották kihasználni a progresszív erők. Varga Tamás a szocialista rendszer válságát elemezte, román fasizmust emlegetve. Dr. M. szerint Fellegi magasan kvalifikált, tájékozott, több alkalommal idézett külföldi lapokból. Orbán ugyan nem éri el Fellegi színvonalát, de hasonlóan vezető szerepet játszik az egyetemi életben. A hallgatóság döntő többsége különösebb reagálás nélkül hallgatta végig az előadásokat. Gyakorlatilag csak a felsorolt személyek beszéltek, vitatkoztak.

– Ezeknek a nyári táboroknak részben csapatépítő, részben továbbképző szerepük volt – mondja Fellegi Tamás. – Mindig volt egy kiemelt vendég. Salgóbányán Lengyel László, akit én fuvaroztam.

– Ha a részletekre nem is emlékszem – mondja Stumpf István –, Viktor meg a többi felszólaló az első világháború utáni szellemi megújulásra gondolhattak. Nem a Horthy-rendszerre, hanem a Nyugat című folyóiratra, a magyar kultúra megannyi bölcsőjére: a népi írók, Erdei, Bibó, Sinkó stb. fellépésére...

„Bátonyi", 1986. október 9.: megvolt a „dr.-nő lakodalma Szolnokon", nászútra Jugoszláviába utaztak. Jelentése kicsit megkésett, hiszen az esküvő augusztusban volt. Polgári szertartás szerint, semmi ceremónia, és nem azért, mert nem tudták, ki adjon reverzálist (ugyanis a férj református, a feleség katolikus). Szabad szelleműek voltak. Olyannyira, hogy a fideszesek 1992-ig a parlamentben is csak „csuhások"-ként emlegették az egyházi személyeket, az egyházakat. Orbánék 1990-ben született első gyermeküket, Ráhelt sem keresztelték meg. De később állítólag Lévai Anikó úgy gondolta, legalább a

gyermekeket illő volna megkeresztelni. No de hát hol esküdtek? Végül a szolnoki időkből jól ismert SZDSZ-es képviselőtárs, Iványi Gábor metodista lelkész a keresztelővel együtt megáldotta a házasságukat is. Ő keresztelte a már járni tudó második gyermeket, Gáspárt is, az 1994-ben született Sárát pedig talán már egy református kollégája. Ekkor a párt már bőven jobbra kanyarodott, és maga a későbbi Széchenyi István gróf – azaz Eperjes Károly színművész – buzgólkodását siker koronázta: 1996-ban harmadszor is összeházasodtak, végre katolikus szertartás szerint. Mária országában a következő gyermekeket már neki áldozták. (Orbán Viktor szerint István király Alcsútdobozon ajánlotta fel Magyarországot Szűz Máriának – Reggeli Krónika, 2000. augusztus. 14.) A tévé is közhírré tette, hogy az 1998-as születésű Róza a katolikus anyaszentegyház tagja lett. (A keresztapák között található Hermann Róbert, Kövér László, Németh Zsolt.) Az utolsó korrekció: a lányok katolikus hittanra járnak, a fiú reformátusra.

Vissza „Bátonyi"-hoz: a „dr-nő" közölte, hogy készülnek az '56-os események 30. évfordulójára. November 3.: Horváthtól megtudták, hogy a rendőrség igen nagy apparátussal várja az eseményeket, tehát nincs értelme a mozgolódásnak, várni kell, amíg beérnek a dolgok. Kijelentése valószínűsíti, hogy Lévai Anikó a demokratikus ellenzékkel szoros kapcsolatot tartó férje tudtával szórakoztatta, nyugtalanította a Cég embereit.

– Bármilyen pozitív is a kollégisták házassága, azért a Bibó-beli élet belterjes volt – mondja Fodor Gábor. – Nekem az egyetem idején is voltak különféle barátnőim. Viktort nem is láttam más nővel sohasem, csak Anikóval, akit aztán feleségül is vett. Anikó salgótarjáni időszaka nehéz volt, sokat sírt is. Küzdelmes volt az indulásuk, mint mindenki másnak. Ám ez az időszak azzal zárult, hogy a szülők lakást vettek Anikónak Szolnokon, amihez hasonló példa nem volt az évfolyamon. (Egy nyakatekert szolnoki jelentés szerint „Lévai Anikó testvére, Gizella rendkívül gazdag parasztcsaládból származik, apja többszörös milliomos" – *P. Á.*)

„Bátonyi", 1986. október: a dr.-nő elmondta, hogy 1949-ben a belügyminiszter Kádár közölte idősebb Rajk Lászlóval, valljon be mindent, és majd a párt kivédi őt. Rajk bízva Kádárban elmondott mindent, és halál lett a vége. A fia, ifjabb Rajk László ezt soha nem tudja megbocsátani. Kádár fél is ifjú Rajk Lászlótól, hogy mindezt nyilvánosságra hozza. Rajk komoly befolyással bír nemzetközi szinten. A kormány nem akar és nem is tud hozzányúlni, olyan óriási a nemzetközi tekintélye... 1986. november 28-án, pénteken a „dr.-nő" – megszerezve a TIT nagytermét – elbúcsúzott salgótarjáni ismerőseitől, kollégáitól... 1987 tavaszán Lévai Anikó utódának Orbán Viktor egyik egyetemi csoporttársát, dr. K. Lászlót akarták Salgótarjánba „küldeni", de a helybeli ügyvédi kamarának elege lehetett ebből a „bagázsból", K.-t nem fogadták el... (ÁBTL).

Még el sem csitult a szarvasi találkozó kavarta vihar, amikor kitört a következő.

– 1986 áprilisában Horváth István, az MSZMP KB titkára (Stumpf István apósa) és Nyiri Sándor, a legfőbb ügyész helyettese a kar és a kollégium közös meghívására kari fórumon előadást tartott a tervezett jogpolitikai reformokról, részben a hozzájuk előzetesen eljuttatott hallgatói kérdések alapján – idézi fel az akkor oktatási dékánhelyettes Gönczöl Katalin. – Amint Horváth István kérte, szűretlenül juttattuk el hozzá a kérdéseket, utólag meg is jegyezte, hogy sok munkatársa dolgozott a válaszokon, amiket aztán ő nem igazán élénk stílusában adott elő. A négyszáz fős 9-es terem tele volt, a lépcsőn is ültek, ekkora volt az érdeklődés. A hallgatóság az előadások után közvetlenül is tehetett fel kérdéseket. A szakmai jellegű eszmecsere során nem voltak alákérdezések. Kövér László azonban – aki ekkor végzős hallgatóként, Stumpf István jóvoltából az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa volt – akkor élesnek számító politikai felszólalást tartott. Nem az volt a baj, amit mondott, hanem ahogy mondta. Többen úgy vélték: nem lehet így viselkedni. Horváth „diplomatikus" választ adott, néhány oktató azonban ellenzéki megnyilvánulásnak minősítette a hozzászólást, és kijelentette, hogy a szakkollégium ellenzéki fészek.

„A szakkollégium részéről felszólaló szenior az elmaradt politikai reformokat kérte számon... olyan kérdéseket tett fel, amelyek a párt vezető szerepének jogi körülhatárolatlanságára, a népszuverenitást megtestesítő országgyűlés amatőr mivoltára... a jogszabályok és az alkotmány nemegyszer ellentmondásos viszonyára, a bírói független-

ség kérdésességére, az éppen lebonyolított választások során követett eljárásra, a szabadságjogok korlátozottságára, illetve hiányára vonatkoztak... E kérdések a hallgatók érzékelhető szimpátiájával találkoztak, de a jelen lévő oktatók egy része ellenzéki provokációnak értelmezte... ezzel a felszólalással a szakkollégium »tönkretette« a kari fórumot..." (Kövér–Orbán, 1987)

– Kövér Lászlót a lányomék esküvőjéről ismertem – mondja Horváth István, az egykori kb-titkár és belügyminiszter. – Tételesen már nem emlékszem, hogy tényleg végigkérdezte-e az egész „étlapot", amit felsorolnak, de azt határozottan állítom, hogy remegő hangon mondta, amit mondott. Talán sokáig nem is aludt éjszaka, hogy huszonévesen merje-e ezeket megkérdezni tőlem. Megjegyzem – vele ellentétben –, én eminensen végeztem azon az egyetemen, és nem remegő lábakkal mentem erre az előadásra. Volt még egy másik bíráló hozzászólás is, de az sem volt falrengető. A Titkárságban, a kormányban nekünk is megvolt a magunk véleménye az ország állapotáról. Nem az ő kritikájuk döntötte meg a rendszert, hanem a saját bajai.

A szakkollégium 1986 őszén nevelőtanárnak jelölte Kövér Lászlót. Kinevezését – Kövér és Orbán szerint – a fenti történet miatt sem támogatta a jogi kar. A döntésről Gönczöl Katalin tájékoztatta a kollégium közgyűlését:

– Elmondtam, hogy a dékán nem kívánja kinevezni Kövér Lászlót gyönge tanulmányi eredménye, évismétlése miatt. Ő egyetlen tantárgyból sem mutatott fel átlagon felüli eredményt, holott a szakkollégiumi nevelőtanárnak legalább egy szakmai területen alkalmasnak kell lennie a hallgatók speciális felkészítésére. Kövér díjnyertes OTDK-pályázatáról nem tudtunk, mivel a bölcsészkaron írta, történelemből. Felszólalásom után Orbán Viktor közölte, nem számít az elutasítás, mert Kövér László pályázatot nyert a Soros Alapítványnál erre az állásra, így megvan a pénz a nevelőtanári fizetésre, és mivel azt senki sem kifogásolta, hogy Kövér László benn maradhasson a kollégiumban, minden rendben... Nem fair ez a módszer, mondtam, mert ezzel kellett volna kezdeni, és nem engedni, hogy a kari vezetés több fóruma is foglalkozzon a kéréssel.

– Mi kiálltunk Kövér László mellett – mondja az akkor másodéves, ma ügyvéd dr. Bajkai István. – Stumpf kijelentette, ez beleszólás a kollégium autonómiájába. Kövér László a kollégiumra tette föl az életét, aktív volt és elkötelezett. Az egyetem ekkor sem úgy jelent meg, hogy képes irányítani bennünket.

„A kollégium – elnyerve az MTA–Soros Alapítvány jelentős támogatását – főállású nevelőtanárának választotta meg a kari fórumon »botrányt« okozó seniort. A közgyűlésnek ez a döntése kemény ellenállásba ütközött a kari vezetés részéről..." (Kövér–Orbán, 1987) Maga Kövér László úgy tartatja nyilván, hogy 1984–88 között a kollégium nevelőtanára volt (Ki kicsoda, 2006).

1985 (Szarvas) volt a csúcspont a szakkollégiumok életében, a Bibóéban talán a lassú hanyatlás kezdete is. Persze, ha arra gondolunk, hogy háromévi hanyatlás után alakul meg a Fidesz – igaz, „tanterven kívül" –, akkor pontosabb talán úgy fogalmazni: (átmenetileg?) csökkenni kezdett a szakkollégiumi lét varázsa. De ez sem pontos. Hisz a kollégium is különféle csoportokból állt össze: baráti vagy söröző társaságok, szakmai vagy kulturális érdeklődésű körök, futballcsapatok, évfolyamok, szerelmespárok (hét pár össze is házasodott 1987-ig). Ám a kollégiumi egyveleg néhány eresztéke kezdett lazulni. Orbán Viktor már 1985-ös lemondásakor jelezte, most dől el a kollégium sorsa, mert az ötödévesek végeznek, és vagy húsz hely megürül, egy év múlva pedig az ő évfolyamuk is távozik, és így a kollégium kétharmada kicserélődik. „Ha nem sikerül olyan embereket felvenni, akik valóban akarnak valamit csinálni, ez az intézmény »meghal«. A nevében fenntarthatja, hogy szakkollégium, még Bibó István nevét is felveheti, de semmi köze nem lesz hozzá."

Az első időkben a választmány ülésein is 10-15 hallgató vitázott. 1985-re szinte megszokottá vált, hogy első hívásra a közgyűlés sem volt határozatképes. Annyira nőtt a közöny, hogy 1986 őszén már csak harmadik nekifutásra jöttek össze kellő számban. Orbán Viktor is azért mondott le a választmányi elnökségről, mert a munka zömét ráhagyták, meg úgy vélte, hogy az egyetemen eltöltött három év alatt eddig még semmit sem produkált, és a hátralévő „másfél évet úgy kell kihasználnom, hogy amit eddig elmulasztottam észbeli gyarapodásban, azt most tudjam pótolni" (Értesítő 1985/6).

Orbán Viktor akkor kezdett komolyan foglalkozni a lengyelországi eseményekkel, amikor lemondott a választmányi elnökségről.

– Tiszteletre méltó volt a tudásvágya – állítja Miszlivetz Ferenc.

Orbán Viktor utóda Bóka István lett – titkárként. A diákvezető új elnevezését jogászi csűrcsavar szülte. Azért lett elnök helyett titkára a választmánynak, mert a közgyűlés nem választotta meg az elnököt, hanem a választmányra bízta, ám szabályzatuk (szmsz) szerint ez a közgyűlés feladata. Ezek után jött a felmentő ötlet, hogy elnök helyett titkárt választanak... Állambiztonsági jelentés szerint „miután Orbán Viktor lemondott a választmány elnöki tisztségről, népszerűsége töretlen maradt" (ÁBTL). Sőt a kollégium életét határozottan irányító diákelnök pótolhatatlannak is tűnt. Bóka István azt nyilatkozta, lényegében semmit sem akar másképp csinálni, mint elődje: „értem ez alatt a becsületet, lelkesedést, energikusságot és nyitottságot, amivel Viktor a dolgokat kezelte" (Értesítő, 1985/6). Aztán rájött, nem elég határozott, és hiába dolgozik bármennyit, „a domináns személyiség Viktor". A hatalmi centrum „Viktor, Stumpf Pisti és Kövér Laci köre": „Bábszerep volt az enyém az ő koncepciójuk mellett." Simicska Lajos szerint természetes, hogy a döntéseket a meghatározó egyéniségek befolyásolják: intézményesíteni kell Viktorék koncepcióját! (Értesítő, 1985/42).

A Bókát követő Kövér Szilárd csak fél évig bírta a titkári posztot. Oda jutottak, hogy a Soros alapítványi pénz elosztására sem ment el a kollégium több mint fele! Kövér Szilárd: „Készítettünk egy javaslatot Viktorral a pénz felosztásáról. Ez az 1 millió 200 ezer forint a jövőnk szempontjából döntő tényező, s ennek felhasználása 25 embert érdekelt. Számomra ez volt a vég" (Csapody, 1991).

1985-ben Kis Zoltán – akiről társai utólag mintha jobban számon tartanák, hogy párttag volt – tudományoskodó elemzését adta a szakkollégium csoportszervezetének az Értesítőben. Az első csoport a „szakkollégistáké", vagyis a „nyílt demonstratív akciókba torkolló" hkr-mozgalmat végigharcoló másodévesekből, illetve a budaörsi szakkollégium prominens, negyed-, ötödéves képviselőiből áll. A harmadévesek (hölgyekre épülő, alternatívákat kereső) „Kísérleti csoportja" a szerző szerint már széthullott, az elsősök rokoni kötelékre, közös honvédségi múltra épülő közössége pedig még arctalan. De a szerző szemlátomást azért írta a cikket, hogy megállapítsa: a Bibóban a gimnáziumi évek alatt és a katonaságnál összetartóvá edzett fehérvári csoport uralkodik. Jellegzetességük „a radikális marxizmus- és kommunistaellenesség, az erőteljes társadalomkritikus alkat, a vehemensen negativista társadalomszemlélet, az establishment minden (akár vélt) megnyilvánulásának heves elutasítása, megbélyegzése... Életmódjuk kezdetben összhangban állt fanatikus »anarchista« elveikkel." A fehérváriak a felvételik során azokat támogatták, akik közel álltak hozzájuk vagy kiforratlanok. Vezető szerepük mindenütt érvényesül – „választmány, utazás-külkapcsolat, szakkollégiumi folyóirat, hetilap" –, kivéve a szakmai fórumokat, mivel sohasem fejtették ki társadalomszemléletüket (és az esztergomi éjszaka? – *P. Á.*). A csoport „sohasem argumentált, csak sommásan megítélt vagy megbélyegzett", „szakmai vagy politikai kompetenciája megítélhetetlen, illetve kétséges".

Stumpf állítólag azt mondta Kis Zoltánnak: írása egy politikai rendőrséghez benyújtott feljelentés... A cikkről folyó vitában az első megszólaló a nem kollégista Domonkos Péter volt.

– Kis Zoltán antikommunizmussal vádolta a másodéveseket, amiért akár ki is csaphatták volna őket, ráadásul dilettáns antikommunistáknak írta le őket, akik csak hőbörögnek, társadalomképük nincs is – idézi fel Domonkos. – Jóllehet nem voltam kollégista, úgy éreztem, kötelességem vitába szállni vele, és talán hatékonyabb is, ha külsősként én utasítom vissza a vádakat. Viszonválaszában Kis Zoli manipulálta a szövegemet, de az én aprólékos szövegelemzésemet Fodor Gábor már nem közölte. Jóllehet a barátom volt, fontosabbnak tartotta betartani a sajtóetikai normákat, s bár a dolog fájt nagyon, azt hiszem, helyesen döntött: formálisan, szerkesztői szemszögből Kis Zoltán volt a megtámadott, az utolsó szó jogán neki járt a rekontra lehetősége. Persze voltak, akik úgy gondolták, kár volt félbeszakítani a vitát. Orbán Viktor például elkérte, amit nem publikálhattam, és elolvasta. Később, egy szakkollégiumi összejövetelen Kis Zoltán is odajött hozzám, és ő is felajánlotta, hogy végigolvassa, de addigra már lezártam magamban az ügyet, és nem akartam vele fű alatt vitatkozni. Az eset legfőbb tanulsága szerintem, hogy a diktatúra közegében egy baloldali értelmiségi sem szólalhatott meg úgy, hogy a szavai el ne torzultak volna. Mai eszemmel úgy vélem, Kis Zoltán két malomkő közt őrlődött: a maga Orwellen iskolázott baloldaliságát próbálta valahogy

összeegyeztetni MSZMP-tagságával és a másképp gondolkodókkal folytatott nyílt vitával, ami meglehetősen paradox célkitűzés volt. Egyébiránt attól tartok, az olvasók fejében össze fog keveredni Orbán Viktor mai kommunistaellenessége az akkorival, Kis Zoltán pedig egy látnoknak fog tűnni, aki megjósolta a bajt. De nekem az akkori Orbán Viktor (akinek egykori kommunistaellenessége egyáltalán nem holmi kocsmai szájtépés volt) ma is sokkal rokonszenvesebb, mint az akkori Kis Zoltán, és éppen az a legérdekesebb a történetben, hogy az elmúlt húsz évben hogyan változott meg a kommunistaellenesség értelme. Ami egykor egy diktatúra kritikája és a demokrácia követelése volt, mára a valóságos nézetkülönbségeket elfedő üres propagandafogás és választási demagógia lett.

A vita az Értesítő 1985/6. számában kezdődött és az 1986/3. számban fejeződött be. Orbán–Simicska, a „fehérvári csoport" – nem vette fel a kesztyűt. Kövér László sem szállt be a disputába. Nem szerették volna a nyílt vitát, vagy méltatlannak érezték? Az egyik hozzászóló azzal próbálta cáfolni Kis Zoltán állításait, hogy szerinte a Ménesi úton a fehérvári csoport két frakcióra szakadt, és rövid időn belül atomjaira hullt szét... A kifulladt polémiát a főszerkesztő Fodor Gábor zárta le. (Ekkor már nagyon rezgett a léc, a magát szamizdatrangra felküzdő Értesítő túl sok mindennel hívta fel magára a figyelmet. 1984-ben az elsők között írtak Bibóról, 1985-ben Orbán Viktor a kettős jelölés körüli választási csalásról tudósított, és következett ez a vita. A hatvanfős kollégium négyszáz példányban megjelenő lapja kapós volt az egész ELTE-n, de eljutott a társkollégiumokba is. Épp a „Bibó-szám" után – részben annak hatására – jelentek meg a Ménesi úton az ellenzékiek, akiknek szerepléséről ugyancsak hírt adtak. Szóval volt ok az elővigyázatosságra. Nem véletlenül írta a szerkesztő Fodor Gábor: „cenzúrázni kellett magunkat. Számolnunk kellett azzal, hogy újságunk többé nem jelenhet meg" – Értesítő 1986/1.)

Kövér László és Orbán Viktor 1987-es tanulmánya már kitért a vitára. Szerintük a Kis Zoltán cikkében széthullottnak nevezett „Kísérleti csoport" tagjai voltak a főszereplők, mivel „háttérbe szorításként, »elnyomatásként« élték meg", hogy a kollégium alapításakor csak a minden kérdést a politika felől megközelítő „Kemény mag" – ezek ők – „rendelkezett szilárd, viszonylag koherens koncepcióval". A „Kísérleti csoport" úgy vélte, hogy a „»Kemény mag« egyes tagjai agresszívek, erőszakosak és egyoldalúan képzettek, nem fogékonyak a színház- és filmművészet, illetve az irodalom problémafelvetései iránt, és ilyen értelemben redukált személyiségként képtelenek az emberi élet teljességének megélésére." Ebből következik, hogy „a kollégiumon belüli gondolkodásmódok arányos képviselete a Választmány összetételének javukra történő megváltoztatásán keresztül érhető el" (Kövér–Orbán, 1987). Tehát egyszerű hatalmi harcról volt szó, semmi másról...

Higgyük el.

A szakkollégiumok sokat köszönhetnek a Vásárhelyi Miklós–Soros György kettősnek.

– Vásárhelyi Miklós ráérzett, hogy itt valami elkezdődött – mondja Fodor Gábor. – Ez a mozgás elősegítheti a civil társadalom – akkor még így mondtuk – kialakulását. Senki nem gondolta, hogy itt lesz az ellenzék egyik bölcsője. Miklós politikai érzékét mutatja, hogy '86-ban elhozta közénk Sorost, de az alapítvány már előbb is támogatta a szakkollégiumokat, ami hihetetlenül sokat jelentett. Tőlük kaptuk az első másológépet. Angol nyelvtanfolyam, ösztöndíj Oxfordba, de segítségükkel jelent meg a Századvég is.

Ám Soros 1986. szeptemberi látogatása után a belső eresztékek lazulása is megmutatkozott. Soros György a Bibóban felajánlotta, hogy az alapítványától elnyert támogatáson túl néhány hallgató ingyen járhat angol nyelvtanfolyamra. A „csapat" összeállításával megbízott választmányi tag csak az utolsó pillanatban tájékoztatta társait a lehetőségről egy kis cetlin, a faliújságon, ráadásul épp a lényeget – az ingyenességet – elfelejtette közölni. Végül toborzott még néhány embert, és a saját nevét is tartalmazó listát a végórán eljuttatta a nyelviskolába. A „nyelvügy" kipattanása után többfordulós tacepao-háború folyt a faliújságon. Bár az illető rosszhiszeműségét nem lehetett bizonyítani, a választmány elmarasztalta.

Kétféle magyarázata született az esetnek. Az egyik szerint a generációváltás, az értékvesztés, az önzés megjelenése oka a történteknek. Továbbá, hogy a konfliktus idején a nevelőtanárok és szeniorok külföldi ösztöndíj, katonai szolgálat, államvizsgák, szakdolgozatírás miatt legfeljebb csak testileg voltak jelen. Ráadásul: az igazgató

egyre kevesebbet foglalkozott a kollégiummal: „más tevékenységi szférák felé" fordult, szinte menekült. Az ötödéves „Kemény mag" pedig már nem volt igazán aktív. A pozitív „forgatókönyv" szerint a kollégium a zilált állapotban is képes volt felelősségre vonni a választmányt. A kollégisták példa nélküli normasértésként élték át az esetet, hiszen eddig a mindenkit illető javakat nyilvánosan osztották el. A kollégiumi tanulmány (Kövér–Orbán, 1987) mind a pozitív, mind ezeket a negatív jegyeket számba vette.

Kövér László és Orbán Viktor az alapos értekezést tapasztalataik összegezéseként, de részben talán az ötödéves Orbán elhelyezkedése érdekében is írta. Bár Orbán leginkább oktatóként képzelte el a jövőjét, a szociológusi munka sem állt tőle távol.

– 1985-ben a Társadalomtudományi Intézet ifjúságkutató csoportjában terveztünk egy kutatást arról, hogyan készül egy iskola, kórház, műhely a KISZ-kongresszusra, és mi jut el mindebből oda – mondja Kéri László. – Kövér 1986 februárjában került a csoportunkba, és Stumpffal együtt javasolta, vonjuk be Orbánt is a munkába. Viktor Rajk László meghiúsított jelöléséről készített beszámolója jó ajánlólevél volt. A KISZ-esettanulmányt a Borsod megyei tanácsról például Bogár Laci írta, a Pápa városi és a Veszprém megyei küldöttértekezletet Kövér Laci a fivérével, Szilárddal együtt fogalmazta, Orbán pedig a Teleki Blanka Gimnáziumról és a városi küldöttértekezletről kanyarított egy kész bohózatot, fantasztikus jól. Tizenvalahány ilyen tanulmány született. Tehát alkalmilag tartottam Viktorral a kapcsolatot, hiszen ő is részt vett a tanulmányok vitáin azután is, hogy Kövér szeptemberben otthagyta az intézetet.

Orbán Viktor saját iskolájáról írott 1986-os esettanulmányának első mondata: „A Teleki Székesfehérvár legpatinásabb, egyben legjobb hírű gimnáziuma is", a kiugróan magas továbbtanulási arány alapján az ország első tíz középiskolája között van. Bírálta a régi, autokratikus igazgatót, és dicsérte az utódot, aki „teret engedett a diákéletnek". Az iskola hangulatát meghatározó „Teleki-napokon" három napig a diákok irányítják az iskolát. „Az idén szakmai vetélkedőket is rendeztek volna a tanárok számára diákzsűrivel, de az idősebb tanárok ellenállásán megbukott a terv."

A kongresszusi levélből négyszáz példányt kapott a Teleki, de csak január közepén. Kiosztása után ezzel voltak tele a szemétkosarak. A szerző négy taggyűlést ült végig. Az egyiken 29 KISZ-tagból 25 nem olvasta a levelet. A többség unatkozott, négyen a pad alatt olvastak, illetve leckét írtak. Negyedórát vitatkoztak a tagdíjemelésen. A városi KISZ-funkcionárius mindenhez hozzászólt, „de egyetlen érvvel sem tudott szolgálni". Szerinte a KISZ-tag kötelessége a részvétel a rendezvényeken, a társadalmi munka, a tagdíjfizetés, és alkalmassá válni a párttagságra. Felmerült, hogy vallásos diák lehet-e KISZ-tag, a válasz: nem – „vagy ide tartozik, vagy oda".

A II. B-ben érzelmektől fűtött, néhol személyeskedő vita folyt. Sok volt a közbekiabálás, a poén, a nevetés. Kiderült, a KISZ politikai jellegű tevékenysége kimerül a felvonulásban és a koszorúzásban. Nincs semmi olyasmi, amit csak a KISZ-ben lehet csinálni. Közbekiabálás: de, összetépheted a tagkönyved! Az iskola legnépszerűbb tanára azt mondta: „én 28 évesen sem merem azt mondani, hogy kommunista vagyok". Bekiabálás: „Ez a szerencséd!" A harmadikban egy fiú kijelentette: a tagság csak akkor jelentene valahová tartozást, ha több ifjúsági szervezet működne.

Az iskolai küldöttgyűlésre osztályonként öt-öt embert delegáltak. „Az asztalt egyszerű, piros-fehér terítővel takarták le (már az én időmben is ez szolgált, pedig akkor sem volt újnak mondható), a meghívottak előtt se virág, se üdítő. Az egész az előkészítetlenség és csóróság benyomását keltette... A diákok öt kivétellel matrózblúzban és öltönyben jelentek meg." „Hét olyan párt is láttam, akik párkapcsolatuk erősítésére használták a küldöttgyűlést." Javaslat: a KISZ-tagok megkülönböztetésül hordjanak sapkát, jelvényt. Ezen többen derültek, hiszen a Telekiben minden diák KISZ-tag. A városi KISZ-képviselő volt az egyetlen, aki nem állt fel, ha szót kapott. Egy javaslat: ha egyetemi felvételinél nem számít a KISZ-tagság, ne írják rá a felvételi papírra, hogy ki tag, ki nem. (Helyeslő moraj.) A küldöttgyűlés sem volt képes egyetlenegy épkézláb üzenetet se megfogalmazni. Az iskolai KISZ-titkár szerint, ha valamit mondani akar a városi küldöttgyűlésen, akkor el kell olvasnia a taggyűlési jegyzőkönyveket (egyetlen taggyűlésről sem készült jegyzőkönyv). Összegzés: pozitív befolyásolás híján sem hatástalan a KISZ. „Hatása a politikai érdeklődés és a politikai aktivitás közömbösítése."

A városi küldöttgyűlés érdektelen volt. A küldöttek már a beszéd kezdetén unottnak tűntek. Tizenöt perc elteltével tízen már aludtak. A városi párttitkár beszéde „több ízben fakasztott diszkrét röhögést" (Orbán, 1986).

Orbán Viktor tanulmánya is megkönnyítette Kéri visszacsábítását a szakkollégiumba, ami főként annak köszönhető, hogy a lányok – köztük a későbbi „feleségek": Lévai Anikó, Honecz Ági, Handó Tünde – elhatározták, „rendet raknak". 1986-ban elcsalták Kérit a Ménesi útra, és „érdemei elismeréseként" átnyújtottak neki egy magánoklevelet, amit rajtuk kívül Szájer József is aláírt... Kéri a szakkollégiummal egyébként sem szakított olyan drasztikusan, mint az egyetemmel. Az 1983/84-es tanévben még megtartotta a tervezett beszélgetést a bibósoknak az egyetemen, ám a következő tanév kimaradt. Noha kurzust sem vezetett, az 1986/87-es tanévnyitó előadását ő tartotta az egyetemi beilleszkedésről. Svecz Mária 1980-as évek: az ifjúság válságkorszaka? címmel írt tudósítása szerint Kéri – szubjektív – gondolatmenetének gerince a következő néhány mondat volt: „Beilleszkedés? Hová? Nincs hová beilleszkedni! Nincs közösség, nincs egyetemi diákság, amelyet valamilyen közös eszme, gondolat, cél összetartana. Az egyetemi polgár cím már régóta nem presztízskérdés, mintha divatba jött volna a nihilista mentalitás" (Értesítő, 1986/4).

– 1986 decemberében volt a Generációváltás és politika-szocializáció című kandidátusi dolgozatom vitája – folytatja Kéri László –, ahol Orbán Viktor mint egyetemi hallgató írta alá a jelenléti ívet. Ott ült a feleségem, Zita mellett Orbán Viktor, Kövér László és Stumpf István. Viszonylag szoros munkakapcsolatot jelentett Viktorral, hogy külsősként írta a tanulmányokat, részt vett a vitákban. Tehát nem volt alaptalan, hogy a Kövér után odakerüljön a kutatócsoportba ő is.

Kéri László kutatási stratégiája az volt, hogy nyomon követik, megírják a leépülés és a felépülés történetét. Akkor ő is a rendszer hosszú agóniájával számolt. Azon volt, hogy minden szervezet írja meg a saját szociológiáját. Így született a Bibóról Kövér és Orbán tanulmánya (Az erdő – középről). Urbán és Spéder megírta a szakkollégiumi szocializáció, Dobránszky János a Münnich Ferenc Kollégium történetét...

Kövér László és Orbán Viktor a sokat idézett dolgozatban – részben a korábbi nyilatkozataikat cáfolva – a következő sorrendbe állították a hozzájuk közel álló oktatókat: „Schmidt Péter, Bihari Mihály, Kukorelli István, Kéri László". A múltjuk még el sem kezdődött, már átírogatták.

Harmadik fejezet

1. NÉGYRŐL HATRA

A Szarvason rendezett nevezetes 1985-ös IV. Országos Szakkollégiumi Találkozó után nem az ötödik, hanem a VI. következett Pápán 1987. augusztus 21–27. között. Az ötödiket kihagyták, miképp az első hármat is, hogy „többnek” látsszanak. A találkozó előkészítésére a szervezők 1986 végén egy napra már összejöttek Nagymaroson.

– Kövér Lászlóval mi ketten készítettük elő a pápai nyári tábort – mondja Gyekiczki András, aki akkor a szombathelyi főiskolán tanított, és szervezte az alakuló Németh László Szakkollégiumot (ma a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal elnökhelyettese). – Sokan várták az újabb találkozót. A helyszín talán Kövér ötlete volt – ő és Stumpf Pisti álltak kapcsolatban Chikánnal. Nyáron bementünk Lacival a pápai szakmunkásképző intézet gazdasági vezetőjéhez, hogy augusztus 21–27. között szeretnénk itt egy diák-összejövetelt tartani. Nem tudom, fizettünk-e, és ha igen, miből, de lefoglaltuk a kollégiumi helyeket is.

A szarvasi tábor tapasztalatain okulva a pápai nyatán több volt a diákelőadó – de több lett a neves vendég is. A legélénkebb vita a politikai és a gazdasági reformról folyt. A bevezető előadást a Rajk végzősei – Kaderják Péter, Vályogos Győző és Dénes Ferenc – tartották a diákköri konferencián kiemelt első díjat nyert dolgozatuk alapján a gazdasági reform problémáiról. Felkért hozzászóló volt az akkor pénzügykutatós Bokros Lajos. A még csak docens Bihari Mihály témája a politikai intézményrendszer reformja, Sólyom László professzoré (ELTE JTK polgári jogi tanszék) a személyiségi jogok és az állampolgári aktivitás. Az oktatási rendszer gondjairól vitázott az új nevelési programot kidolgozó Zsolnay József pedagógus, a KISZ KB egyetemi osztályát vezető Szilvásy György és Miszlivetz Ferenc. További témák: gazdaság és demokrácia; környezetvédelem; a lengyel válság és az önigazgatás; beszélgetés Király Zoltán országgyűlési képviselővel (1985-ben „ellenjelöltként” került a parlamentbe); a nyilvánosság reformja; beszélgetés egy kisvállalkozóval; a magyar színház stb.

– Talán az előző nap estéjén kimentünk az Öreg-hegybe egy pincébe Kövérrel, Kaderják Péterrel, Totóval (Tóth István György, ma a Tárki egyik résztulajdonosa és vezérigazgatója, jellegzetes alakja, diákbizottsági titkára is volt a Rajknak), és megegyeztünk, hogy Péter fog írni valami kiáltványfélét – mondja Gyekiczki. – Chikán Attila minden reggel egybeterelte a vezérkart megbeszélni, hogy sikerült az előző nap, és mi lesz a napi program. Orbán és Bihari Mihály előadására emlékszem. Bihari a Reform és demokrácia című friss tanulmányát ismertette. Orbán Viktor a lengyel helyzetről tartott három-négy órás szuggesztív előadást, lebilincselő tudással. Király Zoltánnal a pódiumbeszélgetést én vezettem. Utána Stumpffal kikísértük. Akkor jelent meg a Beszélőben a Társadalmi szerződés, és Pisti adott belőle egy példányt Királynak. Meglepő volt, hogy nem ismerte a „Kádárnak mennie kell!” felszólításról elhíresült tanulmányt.

– Már Szarvason is összejöttünk minden reggel értékelni a történteket és megbeszélni a napi teendőket – mondja Chikán Attila –, csak így tudtuk kézben tartani az eseményeket. Helyzetemből adódott, hogy ezeken a beszélgetéseken valamiféle atyamesteri szerepet töltöttem be. Ugyanaz a kör szervezte a pápai tábort is, amelyik az előzőt.

Az állambiztonságiak bő hónappal korábban leadták a vészjelet: „Hivatalos kapcsolattól kapott tájékoztatás szerint várható, hogy a jelenlegi igazgató távozásával radikalizálódik az ELTE Jogász Szakkollégium tevékenysége. Az augusztusi táborozáson a Rajk szakkollégium képviselőivel közösen kísérletet akarnak tenni a szakkollégiumi mozgalom politikai mozgalommá fejlesztésére” (ÁBTL).

Csak találgatni lehet, ki volt a „hivatalos kapcsolat”. Azért is meglepő a jelentés, mert Stumpf állítása szerint 1987 nyarán ő maga sem tudta, hogy otthagyja a Bibót. Fiatal oktatók körében is csak

később kezdett morfondírozni ezen. Politikai mozgalommá fejlesztésről pedig szó sem volt, hisz épp a lengyel példa arra figyelmeztetett, hogy az erőszakszervezetek erősek – Jaruzelski fellépett a tízmilliós Szolidaritás ellen is –, meggondolandó tehát, szabad-e a (szak)kollégiumok együttműködését intézményesíteni.

A szolnoki lakáslehallgatás is cáfolja a Cég fenti értesülését, mert Orbán Viktor állításuk szerint arról beszélt otthon: csinálja a párt, a kormány a saját programját, az ellenzék pedig ne vállaljon aktív szerepet. Hiszen ők nem akarnak párttá válni, mert rögtön felszámolnák őket. Persze a nyilvánosságra került programokat majd támadják és „blokád alá" veszik (ÁBTL).

– 1987-ben a Szakkollégiumi Értesítő környezetvédelmi számot készített a Soros Alapítvány támogatásával – idézi fel a bibós Szemerei Péter. – Azt hiszem, nyomtatásban elsőként mi bíráltuk a bősi vízerőmű építését. Pápán adtunk Király Zoltánnak ebből a különszámból, aztán ő fel is szólalt a parlamentben a vízlépcső ellen. – A rosszul értesült besúgó szerint ezt a különszámot a Századvég adta ki, és mivel közölték benne a Duna Kör híreit is, az engedélyezett 200 helyett 500 példányt nyomtattak: „számolva az ellenintézkedésekkel" (ÁBTL).

A kollégiumban volt egy béke- és zöldmozgalom iránt érdeklődő hallgatói csoport. Mikor az előző tanévben Dieter Esch, az NSZK Zöld pártjának aktivistája, az Európai Parlament tagja Magyarországon járt egy küldöttséggel, a fiúk esti beszélgetésre hívták a kollégiumba. A belügy nyomban számon kérte az egyetemen, hogy ezt miért nem jelentették be. A történtekért megcibálták Stumpf István fülét, viszont a kapcsolat Eschsel fennmaradt. A környezetvédelem szerteágazó témáiról szókimondó interjúk, elemzések Magyarországon talán a Szakkollégiumi Értesítő különszámában jelentek meg először, ebben közölték a vízlépcső építése elleni tiltakozásra 1984-ben alakult Duna Kör fontosabb dokumentumait is. A Bibóban Nagy Andor (Orbán egykori szobatársa, miniszterelnöki kabinetjének főnöke, a 2004-es nógrádi pótképviselő-választás nyertese) volt a téma egyik vezéralakja. Ő már első évfolyami szakdolgozatát az erőszak nélküli ellenállásról, Gandhiról írta:

– A környezetvédelem logikusan nőtt ki Gandhiból – mondja. – Sólyom László ösztönzésére kezdtem ezzel foglalkozni, ő a környezetvédelmi jognak volt a mestere.

Nagy Andor szoros kapcsolatba került Miszlivetz Ferenccel is, a civil mozgalmak szakértőjével, az East–West Dialóg Csoport „képviselőjével". Ő a szervezet Coventryben tartott békemozgalmi tanácskozására négy kollégistát vitt magával, köztük természetesen Nagy Andort is. Az Értesítő magyar nyelvű környezetvédelmi különszáma állítólag nagy tetszést aratott Angliában is. De térjünk vissza a VI. nyári táborba.

– Sipos Júlia rádióriporter lejött Pápára – említi a közgazdász Csaba Iván. – Orbán Viktor, aki úgy nézett ki, mint Freddy Mercury, belecsapva a húrokba azt mondta neki: ő nem fogadja el ezt a rendszert. (A riporterkolléga nem emlékszik rá. Menthy Mariann viszont forgatott, talán a televíziós A Hét számára, viszont a riport nem került adásba – *P. Á.*)

– A pápai nyata radikális hangulatú volt Orbán miatt is – állítja Gyekiczki András. – Felsejlett az igény a változásra. Akkor úgy láttam, hogy az ellenzék és a reformerek között nincs mély árok, több dolog köti össze a két tábort, mint amennyi elválasztja, nem tartottam kizártnak az eszmecserét köztük.

Orbán Viktor a lakáslehallgatás szerint a lengyelországi ellenzéki mozgalom fejlődéséről otthon azt mondta: „Ez példa kell hogy legyen a magyar demokratikus ellenzék számára is, hogyan lehet egy szervezetnek, egy mozgalomnak úgy befolyást gyakorolni a tömegekre, hogy közben ne intézményesüljön. Ne adjon politikai programot, hanem embereit különböző hatalomban részt vállaló szervezetek útján – KISZ, szakszervezet, Népfront – bejuttatva a hatalmi szférába... lejárassák a hatalom jelenlegi gyakorlóit." A lengyel ellenzék taktikájából kiemelte az aláírásgyűjtéseket, a munkásértelmiség megnyerését, a nemzeti ünnepek felhasználását tüntetésekre. Minderről a pápai táborban is beszélt, és Miszlivetz biztatására az ELTE Bölcsész Klubban, valamint a szombathelyi és a szerveződő debreceni szakkollégiumban is fel kívánt lépni ezzel az előadással (ÁBTL).

– Nem a pápai táborban, hanem talán a novemberi Kelet–Nyugat Találkozó során derült ki, hogy na, igen, Orbán Viktor a „number one"

(az első)! – állítja egyik főszereplőnk kiemelkedéséről Stumpf István. – Ő az actionökben (akciókban) volt igazán erős.

– A pápai találkozó radikálisabb volt, mint a szarvasi – véli Kaderják Péter –, mégsem éreztük azt a sikerélményt, mint az elsőnél, mert nem tudtuk elérni a célt: valami pozitív program megfogalmazását. Úgy mentünk haza, hogy valamit kellene tenni. – A szintén rajkos Karvalits Ferenc szerint a pápai nyata megmutatta, hogy vége a Körök korának: a szabadság kis köreinek építése végső korlátaihoz ért.

– Ezekből a találkozókból ennyit lehetett kihozni – mondja a harmadik rajkos, Szajkó Lóránd. – De tele voltunk tettvággyal: Pápa után meg is fogalmazódott, hogy politizáló szervezetet kell létrehozni.

– A pápai tábor közleményét Kaderják fogalmazta, ő is olvasta fel – idézi fel Chikán Attila –, de előtte többen együtt csiszolgattuk, köztük az itt szereplő bibósok is. A mondandó az volt: lépni kell.

Ez a vitaindítónak szánt utolsó napi előadás lett a „program":

„Társaink!

Társadalmi békében felnőtt generáció vagyunk. A második magyarországi reformkor, a viszonylagos pluralizálódás és a még viszonylagosabb demokratizálódás fiatal értelmiségének tagjai, akik bizonytalanságunkat és bizalmatlanságunkat kívánjuk kifejezni. Bizonytalanságunkat saját jövőnket illetően, és bizalmatlanságunkat az arra vonatkozó tervek iránt. Okkal tarthatunk attól, hogy olyan körülmények között kell majd élnünk, amelyek között nem szeretnénk, olyan munkahelyen dolgoznunk, amelynek nincs szüksége tudásunkra, olyan dolgokkal foglalkoznunk, amelyek rajtunk kívül állnak, olyan társadalom tagjainak lennünk, amelynek nincs szüksége véleményünkre, s nem is hajlandó meghallgatni azt. Olyan társadalomban élnünk, amelyben saját életünk körülményeinek alakításába nincs módunk beleszólni. Okunk pedig azért van ezt feltételezni, mert így van ez ma is, s a fiatalon megélt viszonylagos szabadság periódusa alatt nem született semmiféle intézményes lehetőség, amely útján ezen változtathatnánk, sem garancia mai jogaink védelmére. Nincs hely, ahol valós érdekeinket kifejezhetnénk és védhetnénk, így arra sem, hogy jövőnk tervezőihez partnerként szólhassunk.

Bizalmatlanságunk annak az embernek a bizalmatlansága, akinek sorsáról a feje felett, meghallgatása nélkül döntenek... A tiltakozásnál, követelésnél és várakozásnál fontosabb a cselekvés, amely önállóságot és erőt teremt. Országunkban már igen sokan járják ezt az utat: tevékenységük által egyszerre szereznek önállóságot és súlyt. Miért épp a leendő értelmiség késlekedik, s várja a mindig könnyebb megoldást: azt, ami felülről jön?

Cselekvésünk fő iránya a közösségteremtés lehet, a hivatalos »közösségeken« kívüli alkotó, politizáló, élő közösségeké, amelyekben valós értékeink szerint cselekedhetünk, amelyek megszüntetik széttagoltságunkat, és súlyt adhatnak cselekvéseinknek. Magunk teremtsünk partneri viszonyt, s ne várjuk, hogy megkapjuk... Sem szokva, sem szoktatva nem vagyunk saját, nyílt érdekképviseletünkhöz. A meglévő formákhoz nincs bizalmunk és nincs hitünk: minden üresen áll... Így keletkezhetett az az abnormális szituáció, amelyben egyetemisták ezrei lézengenek... legaktívabb éveikben a kivonulás, a passzív magány állapotában élnek. Hogy ne vesszünk el, ne váljunk arctalanná, hogy személyes autonómiánk ne váljon hideg magánnyá, magunknak kell megteremteni tevékenységünket, közös érdeklődésünk kis közösségeit, ezer- és ezerfélét, hiszen ezer- és ezerfélék vagyunk. Kapcsolódásokat kell teremteni, gyökeret verni a hivatalos házában is. Szakszerűséget, értelmes tudást szereznünk, amit csak néhol adatott hivatalos formában tennünk. Gyülekeznünk, ami nehéz, véleményt nyilvánítanunk, amit nem szoktunk; közösséget választanunk, mikor nincsenek... Azt tudnunk kell, hogy az ilyen cselekvés ma nem természetes. Egyéni elhivatottságot, elszánást, felelős életet követel az ilyen irányú legcsekélyebb tenni akarás is. Kevesen vannak, akik mindezt tudják, és mégis vállalják. Kevesen vagyunk, s nem kisebb tét forog kockán, mint saját életünk. Nincs mire várnunk. Az idő nem nekünk dolgozik." (Értesítő, 1987/2)

A cselekvésre buzdító felhívást „közös közleményként", Kaderják neve nélkül közölte az Értesítő. Ő így összegez: – Álmomban sem gondoltam volna, hogy a változás ilyen sebességgel fog végbemenni.

A pápai tábor „közleménye" miatt az állambiztonság riadót fújt, hogy hamarosan kikiáltják a független ifjúsági szervezetet. Pápán „az ország szinte valamennyi felsőoktatási intézményéből mintegy 180-200 fő vett részt". A politikai intézményrendszer, az alkotmányosság stb. mellett megvitattak olyan kérdéseket is, mint például reformálunk vagy deformálunk, vagy a párt vezető szerepe a gazdaságban, alternatív mozgalmak stb. „A találkozó egy úgynevezett bizalmatlansági nyi-

latkozat jóváhagyásával zárult." Ebben a résztvevők kifejezték bizalmatlanságukat a társadalmi, politikai rendszerrel és a reformokkal szemben, és kijelentették, hogy „politikai aktivitásuk tevőleges kifejtésére alternatív mozgalom kialakítására törekednek" (ÁBTL). A Szakkollégiumi Értesítő a nyilatkozat mellett megkérdezte Lakatos Ernőtől – az „APO", az MSZMP KB Agitprop Osztályának vezetőjétől –, miért nem lehet a könyvtárakból kikölcsönözni Bibó műveit (Értesítő, 1987/2).

Az ifjak szervezkedésére utalt az is, hogy 1987 szeptemberében – feltehetően a rajkosok felbujtására – három kollégium tagjai közös levélben kifogásolták, hogy az adóreformot nem előzte meg társadalmi vita. A belföldi postaforgalomból a Cég 380, írógéppel sokszorosított, párt- és állami vezetőknek, országgyűlési képviselőknek, szerkesztőségeknek címzett levelet „emelt ki" (ÁBTL).

Orbán Viktor és Lévai Anikó pápai táborozása közben a titkosszolgálat végre be tudott jutni a szolnoki lakásba, és beépítette a lehallgatóberendezést... Megfigyelésük történetét Salgótarjánban hagytuk abba. Láttuk, a „dr.-nő" megadta a módját a salgótarjáni búcsúzásnak (kibérelte a TIT nagytermét). Nyomon követését nyomban átvette a Szolnok megyei III/III-as osztály (ők már i-vel írják a nevét). Ötoldalas intézkedési tervet készítettek a szoros ellenőrzésre „300 napra". Ebben szerepel: „Tájékoztatjuk dr. S. I. hivatalos kapcsolatukat („Bojtár" és „Viktória" kapcsolatát – *P. Á.*) a célszeméllyel kapcsolatban, és hasonlóan a korábbi ügyekben tanúsított pozitív hozzáállásához, igényeljük segítségét jelen esetben is a konspirációs szabályok betartása mellett. Határidő 1987. I. 20."

Dr. S. I., azaz Stumpf István méltatlanul került fel a képre Szolnokon. A BM illetékesei az egyetemek felső vezetőivel – rektorral, pártbizottsági titkárral – tartottak kapcsolatot. Egy kis kollégium vezetője legfeljebb a rektor elé idézve találkozott velük, és semmiképp sem lehettek olyan „intim viszonyban", amit a fenti terv állít. Szolnokon azt hitték, a kb-titkár veje lihegve segít majd az esztelen vizsgálatban. De Stumpf István igazgatóként öt éven át a kollégisták társadalmi felbujtója és barátja volt: „vádlott-társuk". Ezért is képtelenség, hogy ő, mint valami besúgó, „pozitív hozzáállást" tanúsítva tájékoztatja majd a Céget!

– Engem sem Lévai Anikóról, sem Orbánról, sem Kövérről nem kérdeztek – mondja felháborodva Stumpf István. – Ha valaki érdeklődött volna, hogy a szakkollégisták közül bárki mit olvas, kivel találkozik, milyen nézeteket vall, elhajtottam volna, ahogy a nevelőtanár Szájer Józsi is elzavarta egy alkalommal az egyetem BM-összekötőjét. Ha nekem fel mertek volna tenni ilyen kérdést, igen súlyos konfliktusaink lettek volna. Amikor Viktorék 2000 táján megkapták ezt a jelentést, egy szót sem szóltak. Nem ilyen viszony van közöttünk! Az életem ott játszódott előttük, miket tudtam volna mondani, ami dehonesztáló lett volna rájuk nézve? Micsoda szarság ilyen vádakat előszedni, diszkreditálni az embert!

Döntő momentum, amit Stumpf István is említ, hogy amikor a miniszterelnök Orbán (Kövér László titkosszolgálatokat felügyelő miniszterrel a háttérben) megkapta a megfigyelési iratokat – noha a kollégiumban épp párttagsága miatt folyamatosan heccelte ő is Stumpfot –, ezt a vádat említésre méltónak sem tartotta: a kancelláriaminiszter változatlanul élvezte a bizalmát, a bizalmukat.

– Stumpf szerepét nagyon pozitívnak tartom – mondja Bihari Mihály. – Tudták jól, ha ő nincs, sokkal rosszabb lenne a helyzet. Gondot is okozott, hogy ki legyen utána az igazgató, ki tudná hozzá hasonlóan ellátni a vezetést, felfelé olyan tárgyalási pozícióba kerülni, mint ő. Stumpf hihetetlenül szívós. Ha nagyon röviden kellene jellemezni – és ez a szakmai, empirikus szociológiai munkájára is igaz –, azt mondom, szívós, mint a bivaly. Az akkor még cingár gyerek a szívósságával tudott eredményt elérni, az ütközések során ez segítette...

– Tőlem az állambiztonság soha senkiről nem kért tájékoztatást – erősíti meg a helyzetképet Chikán Attila. Hozzátehetjük: a Bibóban is, a Rajkban is – többé-kevésbé országszerte – főképp értelmiségi körökben – köztudott volt, hogy figyelik őket. Épp ez volt a cél, hogy mindenki tudja, telefonba sem suttoghat akármit... Stumpf szerint egy későbbi átalakítás során a Bibóban is találtak ottfelejtett lehallgatóberendezést. De ezt mondták a pártközpont Rákosi-korszakbeli, Akadémia utcai épületéről, vagy Németh Miklós miniszterelnök dolgozószobájáról is...

Tény, hogy Lévai Anikó az orruknál fogva vezette a magukat „az amerikai kapcsolatra" rávető Cég szolnoki részlegét is. 1987 májusá-

ban tudomásukra hozta: mivel minden lépését figyelik, budapesti főnökei pihentetik, kapcsolatait csak úgy tudja fenntartani, hogy munka után úszni és futni jár... Még inkább rászálltak. Lehallgatták az ügyvédi munkaközösség összes telefonját, persze semmiféle ellenséges tevékenységre nem akadtak. A barátnőjét sem tudták rajtakapni. „Bojtár" olyan rafinált volt, hogy futás és úszás közben sem ápolt semmiféle felderíthető kapcsolatot. Júniusban Lévai Anikó egy „baráti" besúgónak dicsekedett, hogy a férje átlagon felüli képességű bölcsész... Két ízben visszautasították a diplomamunkáját, mivel a hatalom számára sértő megállapításokat tartalmazott. Szimaték nyomban „találtak is" két diplomamunkát! Neki tulajdonították a szegénységről írt dolgozatot, a másik pedig az 1956-os munkástanácsok tevékenységéről íródott – ám mindkét állításuk hamis.

Orbán Viktor diplomamunkájáról –Társadalmi szerveződés és mozgalom a politikai rendszerben – lengyel példa – a maradinak, balosnak bélyegzett Samu Mihály egyetemi tanár azt írta, hogy az állítólag visszautasított dolgozat témaválasztása igen jó és aktuális (témavezető Fellegi Tamás). Fontos kérdéssé vált a társadalom és a hatalom viszonyának átértékelődése. „A szakdolgozat szakirodalmi háttere, elméleti fogalomrendszere messze túlhaladja a szokásos szakdolgozati szintet. A társadalmi mozgalmak és a szocialista civil társadalom problematikájának vizsgálata még a szaktudományi magyar irodalmat nézve is újszerű és egyéni." A munkát Orbán Viktor 1987. március 11-én jeles eredménnyel védte meg, noha a bevezetőben elismeri: „sem a dolgozat keretei, sem a szerző jelenlegi ismeretei nem elegendőek a kérdéskör részletes kidolgozásához". A szerzőt a példa izgatja: „a szocialista társadalmak nyílt válságának időszakában az éppen válságba jutott politikai rendszer politológiai és szociológiai laboratóriumként szolgálhat". Dolgozata szerint minden szocialista ország válsága „valamilyen formában felszínre hozta az önigazgatás, elsősorban a munkásönigazgatás kérdését". Bibót idézi, majd a gdanski tanulságot: „a párttal nem lehet összetűzni, de a párt a fő ellenség" – az egyház viszont korlátozó tényező az új társadalmi modell kialakításakor.

Az állambiztonságot nem a dolgozat izgatta, hanem a lehallgatóberendezés beszerelése. 1987 áprilisában a BM oktatófilmje útmutatása alapján behívták tüdőszűrésre Lévai Anikót a Cég öt női dol-

gozójával együtt. A csel: közülük három bemegy vele, és a személyenkénti kétperces vizsgálat kb. hat perce alatt a másik kettő mintát vesz a lakáskulcsról... Ám Lévai Anikó egyik hívásra sem jelent meg! (Vajon az ugyancsak berendelt állambiztonsági hölgyeket megröntgenezték netán kétszer is?) Augusztus elején újra megpróbáltak lakáskulcsot másolni. „Az akció költsége 500 forint, amelyen a bázislakás tulajdonosának ajándékcsomagot vásárolunk nyugtavétel nélkül." Mivel Orbánék „augusztus 21-től 28-ig Pápán, a Szakkollégiumok Országos Találkozóján vesznek részt, így kivonásukról külön gondoskodni nem szükséges". Pápáról jelentették is, hogy a célszemély és a férje megérkezett. E játékhoz többek között öt szolgálati gépkocsira, öt polgári rendszámra volt szükség, és ekkor már csak 300 forintért vettek ajándékot a bázislakás tulajdonosának (hozzá vonulhattak volna vissza, ha valaki megzavarja őket). Pontosan leírták a Szolnok, Orosz György út 19. I/6 alatti másfél szobás lakást, ahol a kis szoba és az étkező közötti fal kibontása miatt „a labda elhelyezése nem megoldható". A lehallgatóberendezést – „3/e (lécrendszabályt)" – 1987. augusztus 23-án a bútorra szerelték fel. A beszélgetéseket egy „környezetbe illő" lakókocsiban vették 24 órás váltással. (Mivel útfelbontás lesz, a lakókocsi feltűnése „nem jelent gondot".)

A lakásban találtak: vízlépcső ellen tiltakozó plakátokat, Solidarnosc-jelvényt és plakátot, Szakkollégiumi Értesítőket, a Beszélő különszámát (Társadalmi szerződés), Fellegi Tamás írásait (köztük a Forradalom és legitimitás-t angolra fordítva, sokszorosítva), Stumpf István Lengyelország politikai intézményrendszerének történeti aspektusai című munkáját, több Orbán Viktor-írást (A lengyelországi forradalom, A lengyel ellenzék stratégiája, és a hibák tanulsága a magyar ellenzéki mozgalom számára) stb.

– Forradalom és legitimitás címmel valóban írtam egy tanulmányt – mondja Fellegi Tamás –, de nem tudom, ki fordította le angolra és azt sem, miért, az egészről csak most értesülök.

A lakáslehallgatás gyakorlatilag csődöt mondott. Összeesküvésnek semmi nyoma, csak arra szereztek vagy százórányi bizonyítékot, hogy a házaspár „zenerajongó", emiatt alig értették a beszélgetéseket. Természetesen nemcsak összeesküvők, zenerajongók sem voltak. Többen említik, hogy 1986-tól kezdve ez a kör komoly dolgokról zárt

térben nem beszélt, hanem csak a szabadban. A lehallgatóberendezést két hét múltán le is szerelték: „a további üzemeltetése nem célszerű".

Portréfilmjében Orbán Viktor azt állította, hogy párttag apja csupán „elhitte a szöveget, amit nyomtak". A tagságból nem szerzett előnyt – „bár hát kőbánya-igazgató lett" –, fontolgatja is, hogy kilép a pártból: „nem érti a dolgot igazán" (Elbert–Vági, 1989). Ennek alapján írtuk a cikksorozatban: „Az Orbán családot nem érdekelte a politika, otthon ez nem volt téma" (Népszabadság, 2000. május 13.). Ám 1987-ben, Viktor-napon még lehallgatták, hogy a családi ebéd közben szóba került a vízlépcső meg a tengizi beruházás is, és Orbán Győző kijelentette, hogy a fia és a menye meggondolatlanul, hebrencsen, nem észérvekkel, hanem érzelmi alapon vitatkoznak a dolgokról.

– Én a papa meg Viktor és Anikó vitájából nem következtetnék a szülők politikai nézetére – figyelmeztet Fellegi Tamás. – Inkább arról volt szó, hogy aggódtak értük. Én is megkaptam az apámtól, hogy demagóg vagyok, és nem tényekkel, hanem érzelmekkel érvelek. Ebből nem vonnám le azt a következtetést, hogy a szülők elfogadták a rendszert, a fiuk viszont nem.

„Bojtár" belefáradhatott a csaliszerepbe. Az állambiztonságiak szerint év végére elege lett „a félelemben való létből", értelmetlennek tartja a szakkollégium eddigi tevékenységét... Miközben Orbán az ellenséges-ellenzék által kezdeményezett több program lebonyolításában vállalt szervező, vezető szerepet, „Bojtár" befelé fordult, apolitikussá vált. A lehallgatások és egyéb információk alapján a jelentések azt állítják: komoly feszültség van a férj és a feleség között. Orbán Viktor Budapesten szeretne dolgozni, Lévai Anikó viszont Szolnokon kíván maradni, mert a munkája és szülei is oda kötik... 1987. december 29-én a szolnoki III/III-as osztály kéri, engedélyezzék, hogy az ügyvédi kamara megyei elnökét értesítve lezárják „Bojtár" bizalmas nyomozását. Lévai Anikót kutató nyilvántartásba vették. És a zárómondat: „»M« esetén történő őrizetbe vétele nem indokolt" – azaz rendkívüli állapot (mozgósítás) esetén is szabadlábon hagyható (ÁBTL).

Lévai Anikó megfigyelését megszüntették, „Viktória" megfigyelését felújították. Orbán Viktor ekkor próbált elhelyezkedni. És a jogi kar egyik legnagyobb ívű pályát befutó végzettje bevallotta: „Legszívesebben egy-két évig könyvtárban tanulnék, utána tanítanék. Jó egyetemi tanár szeretnék lenni, aki politológiát, államelméletet tanít. Ehhez lenne leginkább kedvem." Majd így folytatta: „Nemigen szoktam elmondani, borzalmas volt, hogy nem sikerült az egyetemen bennmaradni." Azon a helyen, amiről többször kifejtette, mennyire semmit érő. „Egy humbug a jogi kar. Nagyon kevés jó tanárral találkoztam. A diploma nem sokat ér. Tíz kemény vizsgát letettem, napi 14 órás tanulással, hogy utána két nap alatt elfelejtsem..." (Elbert–Vági, 1989)

– Orbán érdeklődött az alkotmányjog iránt, a munkahelykeresés során beszéltünk is róla – említi Kukorelli István. Majd hozzátette: – Sőt az 1993-as mélypont idején is azon gondolkodott, hogy elhelyezkedik, és eljött, hogy szeretne bekapcsolódni az oktatásba.

Varga Csaba egyetemi tanár – akkor docens, és a Bibó szemináriumvezetője: „A »Jogfilozófiák« ma is forgatott könyvei úgy indultak Kelsen tanítványa, Bibó kéziratos fordításának közreadásával, hogy »a sorozatot gondozza Orbán Viktor és Szájer József – az MTA–Soros Alapítvány támogatásával«. Nem véletlen, hogy Viktornak először tanszékünkön, államelméletesként kerestünk helyet (ám a kollégák túl kritikusnak érezték viszonyát a tárgyhoz, ezért Miskolc irányában folytattuk a puhatolózást)" (Varga, 1998).

– Végzése után Orbán Viktor fel is keresett – idézi fel Samu Mihály, az állam- és jogelmélet tanszék akkori vezetője. – Mondtam neki, szívesen látom a tanszéken, de jelenleg nincs státus. Egy fiatal kolléga figyelmeztetett: ha meg akarod osztani a tanszéket, akkor vedd ide, de hát az illető azóta se vitte semmire, úgyhogy nem lehet az ítéletét objektívnek venni.

Az állambiztonság első, 1987. júniusi értesülése: „Orbán Viktor közölte hallgatótársaival, hogy megpályázott egy hároméves ösztöndíjat a Társadalomtudományi Intézetben" (ÁBTL). Ebből az ösztöndíj és a pályázat téves értesülés. Korábban ebben az intézetben dolgozott szociológusként Viktor fiatalon elhunyt, szeretetre méltó, éles nyelvű, tekintélyt nem ismerő nagynénje, édesanyja testvére, Sípos Katalin. (A tragikus helyzetben az Orbán család összezárt: az elvált asszony 16 éves lányát, Vitézy Zsófiát magához vette, és amíg egyetemre nem került, az unokahúg velük élt Székesfehérváron.)

– Nekem Orbán Viktor három említett írása elég volt ahhoz, hogy azt gondoljam, ebből a srácból nagyszerű kutatót lehet faragni – mondja Kéri László. – Sőt e három dolgozat alapján ki lehetett jelenteni, hogy ez a gyerek 24 évesen kész kutató. Nem volt tehát alaptalan elképzelés, hogy a csoportba kerüljön Viktor is. Ám Kolosi Tamás megfúrta, hogy odavigyem. Az intézetigazgató Aczél György javaslatára összehoztak egy felvételi bizottságot, és Kolosi egyértelműen olyan kérdéseket tett föl, hogy Viktor ne tudjon válaszolni. A „bizottság" is, Viktor is tudta, hogy ez a kicseszés tipikus esete. Kolosinak egyetlen oka volt erre: a féltékenység. Gyorsan rájött, hogy Viktor baromi okos kölyök; elegen vannak Kériék nélküle is. Nemigen akart a házon belül egy rivális kutatócsoportot, nem kell nekünk olyan erősnek lennünk.

– Ez így szemenszedett hazugság – mondja Kolosi Tamás szociológus, egyetemi tanár. – A történet a következő. Nem tudom, hogy Kéri vagy Stumpf mennyire volt benne, de intézetvezetői értekezleten kitört a balhé, mert egyikőjük felvetette, hogy a jogász szakkollégiumban van néhány tehetséges, hőzöngő ifjú, és jó lenne őket az intézetbe integrálni, és így lecsendesíteni. Engem ez felháborított, össze is kaptam Kérivel. Egy tudományos intézetnek nem a fiatalok lecsendesítése a feladata, hanem a kutatás és az erre alkalmas kutatók nevelése. Nekem akkor a mainál is szcientistább elképzelésem volt a tudomány politikai semlegességéről. Mindenesetre abban maradtunk, elbeszélgetünk a fiúkkal. Három-négy fiatalt hallgattunk meg, akik közül az egyiknek a felvételét javasoltam, egy másikról pedig – talán ez volt az Orbán – azt mondtam, hogy nagyon okos gyerek, de nem lesz türelme a kutatómunkához. Kéri néhány éve kérdezte, emlékszem-e arra, hogy az egyik fiatal Orbán Viktor volt. Nem emlékeztem. Őket nem tanítottam. Mivel szegény Sípos Katival baráti viszonyban voltunk, az unokaöccsére külön odafigyeltem volna. Orbán sem úgy élhette meg a történetet, hogy én ki akartam szúrni vele, mert akkor 1996-ban nem kért volna fel a tanácsadó testületébe. Kérire nem haragszom, de ez így hazugság, bennem egyedül az munkált, hogy egy tudósképző intézetbe nem politikai okból kell felvenni valakit. Egyébként 1987 nyarán én már csak félállásban voltam az intézetben, mert 1985-ben megalapítottam a Tárkit, és odakerültem főállásba. Kéri Gazsó Feri osztályán dolgozott tudományos munkatársként, tehát nehéz lett volna attól félnem, hogy az osztálya túlságosan erős lesz.

– Kolosi ebből az ügyből is úgy akar kijönni, mintha eleve jót akart volna akkor is, azaz ő védte volna meg a tudomány színvonalát velünk, politikai kalandorokkal szemben – feleli Kéri László. – Abban igaza van, ők is és mi is egészen másképpen értelmeztük akkor is a szociológiát, a tudományosságot és az egész szféra napi politikai érintettségét. Belátom, hogy ennyi év távlatából másképpen emlékezhetünk, de én 1987-ben így tudtam a történetet, ahogyan most is elmondtam. Ettől még lehetséges, hogy ők – Aczél, a kutatási igazgató Halay Tibor, Kolosi – másképpen értelmezték akkor is. A lényeg: szerettük volna Orbán Viktort odavenni, mert nagyon illett volna abba a munkába, amit csináltunk, és nem rajtunk múlott, hogy nem jöhetett oda. Mi akkor úgy tudtuk, hogy ebben Tamásnak nagy szerepe volt. Nem azért akartuk Orbán Viktort odavenni, hogy leszereljük a későbbi radikálisokat, hanem éppen azért, mert 1985 tavasza óta pont az ilyen típusú folyamatokat elemeztük, és Viktor első három munkája nagyon jó belépő volt – lett volna. Egyébként mindenki úgy emlékezik, ahogyan akar, és ahogyan tud...

1985 után az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete több kutatást koordinált, köztük az egyik a politikai szocializáció volt, amit Kéri László fogott össze, ő szerződtetett embereket a munkára. Gazsó Ferenc szociológus, a kutatócsoport vezetője nem tud arról, hogy Orbán Viktor jelentkezett volna, leginkább Stumpf hozta az ajánlatokat. Így került ide – nem státusba – Kövér László is, aki szolidan viselkedő, szimpatikus, jó benyomást keltő fiú volt. Arról, hogy lakást kapott az intézettől, Gazsó csak a szerzőtől értesült.

– A kutatók kiválasztásában nem szerepeltek politikai megfontolások, nem az ellenzék megszelídítéséről volt szó – hangsúlyozza Gazsó Ferenc. – A fiatalok támogatásában, próbára tételében Kérinek elévülhetetlen érdeme volt. Lehetőséget adott ebben a témában is vagy tíz embernek a bizonyításra. Rivalizálás folyt a csoportok között, és amit Kéri mondott, biztos úgy is volt.

Az Orbán családban gondot okozott, hogy a végzés után nem helyezkedett el a fiuk, sőt, semmi kedve nincs jogi pályára menni. Noha

ezt már korábban megmondta, lébecolását nehezen viselték: „Megvan a diplomája, és nem dolgozik, nem így kell az embernek elrendezni az életét! Miért nem megy el ügyvédnek, miért nem tervez hosszú távra?" Orbán Viktor még két év múlva is úgy érezte: „Hosszú távon nincs előttem semmi" (Elbert–Vági, 1989). A szülei számára az nem volt munka, hogy ír meg olvas, vagy Századvéget szerkeszt. Elbizonytalanította a végzés, a kiúttalanság: „Baráti társaságunk nemcsak szakmai, hanem politikai és baráti közösség is volt. Politikai tetteket hajtottunk végre, olyan embereket hoztunk ide, akiket nem volt szabad. Olyan újságot adtunk ki, amit nem lett volna szabad. Nehéz volt beletörődni, hogy végzünk és szétmegyünk... erősen motivált bennünket az, hogy össze kellene tartani ezt a közösséget... Az életünk egy fontos része semmivé lesz? Ki kellett találni valamit, hogy együtt maradjunk. Nemcsak Orbán Viktor vagyok, akinek meg kell állnia a lábán, mert én annál több vagyok, része vagyok egy közösségnek, amelynek céljai vannak" (Elbert–Vági, 1988).

– A Művelődéskutató Intézetben alibi munkára – közművelődésről szóló dolgozatokra – némi pénzt tudtam adni három ifjúnak, Fodor Gábornak, Molnár Péternek és Orbán Viktornak 1987-ben – mondja Fényi Tibor történész, újságíró, aki akkor az intézet tudományos munkatársa volt.

Orbán Viktor a tanulmány bevezetőjében társadalomszemléletének alakulását ismerteti. „A hozzám hasonló életutat bejártakra (középiskola, katonaság, egyetem) nem jellemző, hogy bármely társadalmi problémáról koncepciónak nevezhető összefüggő gondolataik lennének... Én szerencsésnek mondhatom magam, mert már a középiskolás időkben kialakult bennem egyfajta erős érzékenység a társadalmi problémák iránt." A baráti kör hatására „igazságérzékenysége" társadalmi problémák iránti érzékenységgé alakult. Jellemző, hogy harmadikos gimnazista korukban megalakított önképzőkörük első programja a munkásosztály műveltsége és az értelmiség ezzel kapcsolatos teendőinek megvitatása volt. Baráti körük messze kritikusabban gondolkodott, mint akár a legradikálisabb tanáruk, de ő nem jutott el odáig, hogy a megkérdőjelezhetetlennek vélt alapvető tételeket (pl.: a szocializmus magasabbrendűsége, a párt mint élcsapat) egyszerűen hazugságnak tekintse. „De a közös baráti estéknek sikerült olyan rést ütniük a belém nevelt dogmák rendszerén, hogy amikor... találkoztam a »társadalmi valóságnak« nevezett valamivel, szinte lepattantak az agyamat gúzsba kötő kötelékek." A katonaság hatására „kritikusnak mondható gondolkodásom totális szembenállássá változott... A honvédség nem egyszerűen hülye és őrült emberek gyűjtőhelye, és nem egyszerűen véletlenszerű marhaságok sorozata. Esszenciája, sarkított változata a laktanyafalakon kívüli életnek (besúgórendszer, a feltétlen igazodás követelménye, a másként gondolkodás legkisebb jelének azonnali megtorlása)... Megtapasztalhattam, mit jelent olyan csoport tagjaként élni, amelynek vezetőit tudatosan a konformkészség és a kulturálatlanság alapján válogatják ki, milyen érzés, ha a »konformprolik« kapnak hatalmat olyanok felett, akik náluk iskolázottabbak és valószínűleg magasabb társadalmi pozíciókat fognak elérni, mint ők." Úgy szerelt le, hogy csak árnyalatnyi különbséget lát „a rendőrhadnagy és valamely kutatóintézet kutatócsoport-vezetője között. Ez a ma már nekem is primitívnek tűnő helyzetértékelés szabta meg mindennapi magatartásomat is." Ki nem hirdetett hadiállapotban élt. „Amint kiderül, hogy elutasítom a politikai rendszer alapelemeit, mint pl. az egypártrendszer, a párt és a munkásőrség törvényen kívülisége, azonnal életbe lépnek az idevonatkozó statáriális szabályok. Fegyelmi tárgyalások, rendőrségi elbeszélgetések, kizárások innen-onnan. Tehát az egzisztenciánkra megy a harc, a kollégiumi tagság, az egyetemi polgárság forog kockán, de a mi számunkra fegyverviselési tilalmat rendeltek el. Ráadásul 1982–83 egyes történései ezt a szemléletet erősítették (kollégiumi fegyelmi eljárás, március 15-i atrocitások, berendelések a BM-re stb.)." Úgy találta: a legfontosabb „ahol lehet, ártani a »rendszernek«" (felfedni aljasságát), közben azért meg kellett őrizni az egyetemi polgárságot. Summázat: „Vártam a forradalmat!"

„Az egyetemen eltöltött első félév után megismertem a budaörsi tanárokat és diákokat, és ez a kapcsolat döntőnek bizonyult gondolkodásom finomulásában, bár azok az életérzések és értékek, amelyekből gondolataim ma is táplálkoznak, sohasem változtak meg alapvetően."

Karakán állásfoglalása után tért rá a tanulmány témájára, a közművelődésre. Érdemes okfejtéseibe belekukkantani, mert kiderül, hogy az alibi munka az ő számára nézetei kifejtésére szolgáló ürügy: a má-

sodlagos téma kapcsán egy átlagon felül tájékozott 24 éves ifjú rendszerezi társadalmi ismereteit. Az persze bizarr, hogy miközben harcol a rendszer ellen, a politikai elit nyelvezetét használja: az ő szokásának megfelelően írásában végig többes szám első személyt használ: mi, a miénk...

Azt írja: a magyar országhatárok közé és nyelvébe zárt múlt nélküli társadalom. „A hivatalos politikai élet kultúráját a mindenki által ismert ünnepélyesség, cicoma, érthetetlen nyelvtani alakzatok s demonstratív jelleg, az »ünneplő tömegek« részéről pedig mindezek csendes elviselése és abszolút passzivitás adja." A „nem hivatalos" politikai élet visszavonult a család, a szűk baráti kör, kocsmatársaságok színtereire, ahol a „politizálás" apropóját a munkahelyi sérelmek vagy a hivatalok okozta hányattatások adják. Ezért aztán „társadalmunk" atomizált, közösség nélküli társadalom. Nincs tolerancia. Legyen szó akár politikai nézetekről, akár az egyének életstratégiáiról, munkához való viszonyáról, „a mi felfogásunktól eltérőt rosszabbnak, erkölcsileg értéktelenebbnek és felszámolandónak tartjuk. Sőt hajlamosak vagyunk arra, hogy az ország minden baját a tőlünk elütő módon gondolkodók nyakába varrjuk." Szerinte a központból adagolt kultúra csak rövid távon, és csak gazdasági fellendülés idején képes az uralkodó elit igényeit szolgálni. Ez a helyzet ma Magyarországon, amikor „a sikerek (gazdasági) elenyészésével és a gazdasági válság küszöbén a kormánynak a legnagyobb szüksége lenne az állampolgárok megértésére, türelmére, támogatására". Nem hiszi, hogy a térség problémái megoldhatók a „reformlogikán" belül. Hiszen „a reformok az uralkodó elit alkalmazkodóképességének javítását, végső soron továbbélését, életképesebbé tételét szolgálták". „Az alapvető célkitűzés: az állam-társadalom viszonyrendszer átrendezése... A tevékenységi formák velejét és egyben közös elemét az önigazgató, alapvetően szabad, állami fórum alávetettségtől ment jelleg adja. Ehhez a közös kritériumhoz képest másodlagos jellegű kérdés, hogy miben áll a körök szerveződésének tevékenysége, vallási közösségekről, amatőr színjátszókról, könyvbarátokról vagy éppen politikai pártot alapítókról van-e szó."

Önszerveződéseinknek „a nyugati szabadságeszmény iránt fogékonynak, nyitottnak, a sokszínűséget, másságot értéknek tekintőnek, és a múltunk értékeit megismerni és továbbadni tudónak kellene lenniük". „A jogász szakkollégium 1983 óta kialakult működési formája modellértékűnek tekinthető... Én az egyetemista és fiatal értelmiségi réteg megszerveződésének lehetőségét látom ezekben a – furcsa módon – élni hagyott közösségekben... Az ideális (és ma szinte elérhetetlen) megoldás az egyesületek kiépült hálózata lenne... Mint jogot végzett én is pontosan tudom, hogy az alkotmányban biztosított egyesülési jognak csak egyik megvalósulási lehetősége az egyesületalapítás... egyesülni, mozgalmat »csinálni« mindenkit születésétől kezdve megillető jog..."

Vagyis bő fél évvel a Fidesz-alapítás előtt is tisztában voltak a lehetőségekkel! Bár nem készültek tudatosan erre a lépésre, de alapállásukból fakadt, hogy keresték a kiskapukat, a kibúvás lehetőségeit a diktatúra teljhatalma alól. Ezzel számunkra véget is érhetne a közművelődési tanulmány tallózása, ám a szöveg végén még található egy meglepő javaslat. Az említett szerveződések védelmére a szerző összefogást javasol a munkássággal, „mert ez az érintetlen erő, amely egy vadabb, keményebb kurzus ellen is képes magát megszervezni és... egyben az értelmiségi szerveződések életfeltételeit is megteremteni" (Orbán, 1987). Ötletét a lengyel tapasztalatok sugallhatták.

Féléves keresgélés után Orbán Viktor „állást kap Budapesten a MÉM-ben, egy Hegedűs nevű személy segítségével, akit Miszlivetz Ferenc nevű barátján keresztül ismert meg". Másik jelentés szerint: „'87 szeptemberében elhelyezkedett a MÉM-ben, de fontolgatja annak lehetőségét, hogy a Szociológiai Intézetben vagy a Társadalomtudományi Intézetben kapjon érdeklődési köréhez jobban igazodó beosztást" (ÁBTL). A pontosság kedvéért a Mezőgazdasági Minisztérium Mérnök- és Vezetőképző Intézetében lett szociológusgyakornok.

– Hegedűs István professzor vette oda Orbán Viktort az intézetbe – mondja Németi László, az intézet volt főigazgatója. – Háromszor ha találkoztam vele. Nálunk 7200 forint volt a bruttó fizetése, aztán fél év után elvitte a Soros Alapítvány, és tízezer forint nettót kapott. Miután elment, a miniszter Váncsa Jenő telefonált: van-e neked egy Orbán nevű kádered? Mondtam, már nincs. Semmi konfliktusunk nem volt, fél év alatt egy sort sem írt, csak a lábát lógatta. Jóval később aztán Hegedűs kereste valamiért, de nem találta, és ő egy telefonra sem méltatta azt az embert, aki jót tett vele.

A pápai találkozó után a levegőben lebegett a kérdés, hogyan tovább. Még azon az őszön egy újabb összejövetelt tartottak a jeles egyetemi találkozóhelyen, a szubalpin klímájú, Kőszeg melletti háromszáz lelkes, hegyes-völgyes környezetben fekvő Velemben. Az ottani alkotóházban (Stirling-villa) a szombathelyi főiskola egyik összetartó évfolyama 1985-ben zártkörű diák-összejövetelt, termékeny vitát rendezett meghívott főiskolai oktatókkal. Aztán a főiskolán szociológiát oktató Gyekiczki András volt és akkori tanítványaival (Szabó Gáborral, Kugler Istvánnal, Mayer Judittal) közösen még két-három hétvégi találkozót szervezett itt 1987-ig esetenként 30-40 résztvevővel. Az egyiket Litván György tartotta Jászi Oszkárról, a másik A zsidóság Kelet- és Közép-Európában című konferencia volt (többek között Kovács Andrással), aminek már híre támadt.

– Az 1987-es velemi tábor egy sorozat része volt – mondja Gyekiczki András. – Egyik pesti utamon Bozóki Andrással elmentünk a tanítóképző szakkollégiumába Pozsgayt meghallgatni. Robbanó töltete volt a beszédének. Innen jött az ötlet, hogy meghívjuk Szombathelyre, amiben Stumpf segített. De a megyei párttitkár fölháborodott, hogy a hátuk mögött ilyesmire vetemedtünk, és a kb-tag főigazgató a szőnyeg szélére állított. Jobb is, hogy nem jöhetett el Pozsgay. Egyik este kitaláltuk, hogy mindenki mondja el a véleményét a saját, a szakkollégium és az ország helyzetéről. Kövér László negyedórás, lényeglátó hozzászólása során arról beszélt, hogy le kell számolni minden reformillúzióval, és a viszonyok gyökeres megváltoztatásában csak magunkra számíthatunk. (Orbán Viktor máig kedvenc kifejezése akkor életérzés volt ebben a körben – *P. Á.*). Kicsit radikálisabb volt már a hangütés, mint néhány hónapja Pápán, tarthatatlannak érezte a társaság a helyzetet, de hogy mit kellene, lehetne tenni, arra csak saját szakkollégiumaink erősítését gondoltuk megoldásnak.

Az 1987. október 30-tól november 1-jéig, péntektől vasárnapig tartó velemi találkozó „programtalan" programjából is süt az egész társadalmat jellemző tétovaság. „Témák: Az augusztusi pápai találkozó anyagának kiadásáról (témavezető: Kövér László). Környezetvédelmi akció: november 16-tól. Használt ruhák gyűjtése és szétosztása a rászorulóknak (Bégány Attila). Keressük a lehetőséget határainkon túli magyar egyetemistákkal, fiatal értelmiségiekkel való kapcsolatok felvételére. Tervezzük tudósítások írását az Országgyűlés ülésszakáról (vajon milyen céllal? – *P. Á.*). Közös rendezvények (kirándulások, bulik, disznóölés stb.). Jogász szakkollégium hallgatói jogsegélyszolgálat szervezését kezdték meg" („Bibó", 1993). Ha nem is volt dús a program, a szombat esti beszélgetés hangulata az elkeseredettség ellenére is katartikus volt, a közösségi élmény katarzisa talán hozzájárult a Fidesz öt hónappal későbbi megalakulásához is.

Az állambiztonságiak napi operatív információs jelentései szerint a velemi „koordinációs megbeszélésen" hetvenen vettek részt (ennyien állítólag nem is fértek volna el, ám annyira zsúfoltan voltak, hogy a földön aludtak, hálózsákban – *P. Á.*). A szomszédos országok fiataljaival való kapcsolatfelvételre munkacsoportot hoztak létre (tagjai: Nagy Andor, Németh Zsolt). Felmerült, hogy információs hálózatot hoznak létre, és közös újságot adnak ki. Tiltakozásul a környezetszennyezés ellen november 16–22. között Budapesten gézmaszkban közlekednek...

Ha igaz, Miszlivetz Ferencet („Nyüzsgő") fellelkesítették a velemi találkozó eseményei. A Cég szerint ismerőseinek arról beszélt, hogy az erősödő szakkollégiumi mozgalomra kell „rákapcsolni" a klubmozgalmat, és a szakmunkás fiatalok bevonásával kialakuló „hálózat hatalmas erővé válhat". Úgy vélte, „most nem a Vásárhelyi Miklós-féle szellemi vezérekre van szükség, hanem ambiciózus fiatalokra, akik tele vannak frissességgel, élettel". Azt mondta, hogy Velemben megalakult egy „forradalmi diákbizottság", amely nyíltan nem nevezi magát sem forradalminak, sem bizottságnak, de alkalmas a „feladatok" megvalósítására. Ehhez azonban olyan erkölcsi tartás szükséges, amellyel „adott esetben a börtön is vállalható", „a folyamatot a hatalom erői már nem tudják megállítani"... (ÁBTL).

– Találó a „Nyüzsgő" fedőnév, narcisztikus dumagép volt – állítja az előbbiek szerint is méltatlanul Miszlivetz egyik tanártársa. – Önjelölt vezér, aki ellenállhatatlanul próbált érvényesülni, ám mindig szélre sodródott. – Ez a szélre sodródás a szerző számára megfejthetetlen. Ám tény, hogy Miszlivetz Ferenc tudása, odaadása, vitathatatlan szervezőmunkája, közismert ellenzékisége ellenére sem jutott munkájához méltó szerephez a rendszerváltásban vagy utána. Ő a civil szerve-

zetekre tett, a Hálózat párttá szerveződését is ellenezte. Mellőzöttségének talán ez az oka. Az eltérő felfogás a társadalom szervezéséről, működéséről.

Kövér László: „1981-ben – részben a lengyel események hatására is – a budapesti egyetemisták és főiskolások találkozóján vetődött fel először a független ifjúsági szervezet kialakításának a gondolata. Ám még a leghalványabb szerveződési célzásra is olyan kemény retorziókat helyeztek kilátásba, hogy akkor ez a kérdés lekerült a napirendről. Kiérleltebb formában a szakkollégiumok 1985-ös szarvasi táborában gondolkoztunk minderről. De csak gondolkoztunk, szervezni akkor még nem szerveztünk semmit. A táborral szembeni hatalmi düh... inkább radikalizálta, mintsem hogy megfélemlítette volna a résztvevőket... itt alakultak ki azok a személyes-baráti kapcsolatok, amelyek mozgalmunk kemény magját alkotják. Fontos a megalakuláshoz vezető úton az 1987 végi velemi találkozó, amelyet – utóbb megtudtuk – a lakitelki találkozóval együtt ellenzéki szervezkedésnek minősítettek. Talán azért voltak ilyen idegesek a hatalmi reakciók, merthogy találkozónknak nem volt előre meghatározott programja, s ebből arra következtettek: mi itt akarjuk megalakítani az új ifjúsági szövetséget. Nem mondom, hogy az ötletet ők adták, de így is történhetett volna. De mindez akkor, ott, ebben a formában nem vetődött föl" (Bossányi, 1989).

Mindenesetre Velem után felerősödött a suttogás, hogy hamarosan egy új ifjúsági szövetség tűnik fel a láthatáron. Számon tartották őket, noha korábban már megrendezték az összehasonlíthatatlanul jelentősebb lakiteleki találkozót. Szeptember 27-én „a nemzeti radikális ellenzék egyes vezetői szervezésében" mintegy 150 értelmiségi találkozott, hogy megvitassa A nemzet esélyei-t. Az elnökségben helyet foglalt Pozsgay Imre, a Népfront főtitkára is... A megnyitót a szervező lakiteleki író, költő, tanár Lezsák Sándor tartotta.

– Bíró Zoltánnál meg Für Lajosnál voltak a lakiteleki találkozó előkészítő megbeszélései – mondja Bihari Mihály. – Akkor már ismert volt a Reform és demokrácia című tanulmányom, és felkértek, hogy a Pozsgay meg Csurka előadása után én tartsak előadást a politikai rendszer válságáról. Egyúttal a szervezők kérték, hogy elsősorban a fiatal társadalomtudományi értelmiségből vigyek magammal

embereket. A lakiteleki sátorban ott volt Áder János, Galló Béla, Hegedűs István, akik mindannyian az én munkacsoportomban voltak. A tanszékről pedig Urbán Laci, akit frissen végzett közgazdászként én hoztam ide... Mondtam nekik, fiúk, készül valami, kötelességem elmondani, hogy van benne rizikó, balhé is lehet belőle, feddés, vagy annál is több... Csak nektek szól a meghívó. Hogy hol, mikor, majd megmondom, ti ne hívjatok mást. Döntsétek el, hogy eljöttök-e, erről lesz szó, kb. ezek lesznek ott. Mind eljöttek. De eljött ugyancsak az én hívásomra például Bozóki Andris is. Lakiteleken a később más pártokhoz csapódó emberek jelentős része is ott volt...

November végén a Szakkollégiumi Értesítő elpanaszolta, hogy a velemi tervek többségét nem valósították meg: nincs információs központ, jogsegélyszolgálat, diákszövetkezet. A kollégiumi közös újságból (Társaink) csupán két szám jelent meg.

2. KELET–NYUGAT

Panasz ide, panasz oda, 1987 novemberében az iker szakkollégiumok mindegyike dobott egy nagyot: a Bibó kirukkolt a Kelet–Nyugat Találkozóval, a Rajk pedig a Társadalmi szerződésről rendezett három egymást követő héten vitát. Büszkén emlegetik, hogy állítólag először náluk lépett legálisan félnyilvánosság elé a demokratikus ellenzék. Bevezetésként augusztusban vitát tartottak a Reform és fordulat című félhivatalos (népfrontos) tanulmányt író közgazdászokkal. A Társadalmi szerződés – a politikai kibontakozás feltételei című tanulmány 1987 júniusában jelent meg a szamizdat Beszélő különkiadásaként. A Válságban cselekedni című első fejezetben ott áll a híres-hírhedt kiemelt mondat: „Kádárnak mennie kell." Októberben pedig az állambiztonság napi jelentései már tudatták: a Rajk szakkollégium 1987. november 11-én kezdődő Társadalmi szerződés-vitáján Kis János vitapartnere az egyetem pb-titkára lesz.

– Én szerveztem a Rajk heti előadásait, és meglepetésre engedélyezték a vitasorozatot a Társadalmi szerződésről két feltétellel: a vita zártkörű, és nemcsak a szerzőket hívjuk meg – mondja Csaba Iván. – Így lett Kis János vitapartnere a vele nem egy súlycsoportba tartozó

Szarvas László. Maga a szituáció is unikum volt, első „nyilvános" vita a „Kádárnak mennie kell" kijelentést tartalmazó ellenzéki programról! Kis János a szerződést ismertette, és nem Szarvast kívánta meggyőzni.

– A Rajk rendezvényei, kiadványai pártkompetenciát érintettek, ezekhez az egyetemi pb engedélye kellett – idézi fel Szarvas László docens, pb-titkár, hajdani Eötvös-kollégista. – A Társadalmi szerződés vitáját zártkörű rendezvényként hirdettük meg, de tudtuk, hogy nem teljesítik, noha a kollégium aláírta: „kötelességet vállal a megállapodás fegyelmezett betartására". Erre a papírra a kerületnek volt szüksége. Ők ragaszkodtak például ahhoz is, hogy a kollégiumok igazgatói szerepeljenek az egyetemi pb hatásköri listáján. Elfogadtuk, de nem szóltunk bele, kit választanak. Védernyőt képeztem, ezért kaptam akadékoskodásomért alulról, engedékenységem miatt felülről a kritikát. Kis Jánossal egy egyetemre jártunk, az, hogy melegen üdvözöltük egymást, meglepte a hallgatókat... Még a vita előtt megkértem a kb-titkár Fejti Györgyöt, hogy a Társadalmi szerződéssel kapcsolatos pártálláspontról tájékoztasson. Beültetett egy külön szobába, és elolvashattam a pb-előterjesztést, de nem jegyzetelhettem, nem hivatkozhattam rá. A vitát Csaba Iván és Andrási Miklós vezette. Nem biztos, hogy én nyertem, de nem volt ellenszenv irántam, amit el sem viseltem volna.

– A közgazdász-társadalmat általában a liberális megközelítés jellemezte: remek viták, jó partnerek – emeli ki Andrási Miklós. – A Rajk volt az első intézmény, ahová Kis Jánost előadóként beengedték.

– Ha jól emlékszem, a közgazdász Síklaky Istvánt is elküldtük – folytatja Csaba Iván –, ennyire betartottuk, hogy zártkörű, mert nem akartuk betiltatni a hátralévő vitanapokat.

– Alig tudtam leplezni meghatódottságomat, amikor Kis János szólásra emelkedett – említi Chikán.

Naná, hogy a Cég a zártkörű rendezvényről is jelentett. E szerint Kis János az ellenzéket három csoportra osztotta. A Tamás Gáspár Miklós körül szerveződők minden együttműködéstől elzárkóznak. A Konrád Györgyhöz kapcsolódók nem politikai köröket kívánnak létrehozni, de a hatalommal ők sem egyezkednek. Végül a Beszélő köré csoportosulók elfogadják a jelenlegi kereteket, és hajlandók a párbeszédre. Céljuk a liberális demokrácia. Előadásában és a válaszaiban is visszafogott volt. A zavaró események nélkül lezajló esten mintegy ötvenen vettek részt. December: Kis János folyamatosan részt vesz a Társadalmi szerződésről szóló vitákon, így a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsészkarának Jászi Körében is járt, ahol előtte megfordult többek között Eörsi István író, Tamás Gáspár Miklós filozófus, a Nagy Imre-perben elítélt Vásárhelyi Miklós újságíró, történész is. Egy debreceni egyetemi hallgató ugyanekkor Miszlivetz Ferenc segítségét kérte a Jászi Kör szakkollégiummá alakításához (ÁBTL). A Társadalmi szerződés szakkollégiumi vitája után a rajkosok szeminárium vezetésére kérték fel Kis Jánost; és ő először itt és ekkor taníthatott magyar egyetemi intézményben.

Noha a Kései bevezetés a kádárizmusba című 1980-as Haraszti-esszében szerepelt a merész jóslat, hogy Kádár rendszere nem éli túl a nyolcvanas éveket, a demokratikus ellenzék nem tűzte napirendre a hatalom kérdését, de szívósan fönntartották szervezeteiket és követeléseiket. 1956 megmutatta: szemtől szemben nem lehet legyőzni a rendszert, 1968 után kiderült, reformálni sem lehet, csak kicserélni, a civil társadalommal fokozatosan felmorzsolni, leváltani. A közép-európai ellenzék mestere, a lengyel Michnik szerint csak olyan csatákba szabad belemenni, ahonnan vissza lehet hozni a csapatokat. Haraszti azt írja, a pártállamnak is megéri egyezkedni, ha garantált, hogy nem alakul ki anarchia. Megérheti, hogy „belépjen a politikai mezőbe, tárgyaljon, és megadja a követelt jogokat".

A magyar demokratikus ellenzék sajátos módszere volt kapcsolatai tágítására a „háromszögelés". Például a békemozgalomnak álcázott nyugati kapcsolatba – épp a nyugatiak segítségével – bevonták a hivatalos magyar békemozgalmat is. Így „béke Barabás" – Barabás Miklós, az Országos Béketanács főtitkára – lett a „propaganda Barabás" is: kénytelen volt leülni a független magyar szervezetekkel. A háromszög csúcsán mindenki „kettős ügynök", ám a hivatalnak is érdeke volt nyugati és hazai elfogadottságának javítása.

A bibósok által szervezett Kelet–Nyugat Találkozó – 1987. november 21–22. – célja épp egy vasfüggönyön átívelő szervezet létrehozása volt. Nagy dobásuk a Fidesz-alapítás egyik közvetlen előzménye és bátorítója. A találkozót Miszlivetz Ferenc irányításával egy

bibós csapat hozta össze, és azon elsősorban Magyarország, továbbá 19 ország alternatív mozgalmainak szószólói, béke-és zöldmozgalmainak, baloldali és liberális szervezeteinek vagy kétszáz képviselője tanácskozott. Stumpf szerint: „a szervezők úgy gondolták, semmilyen hivatalos engedélyezés nem kell... ha a nagyhatalmak összehajolhatnak, akkor az állampolgárok... miért ne tehetnének ugyanígy" (Mélykuti, 1988).

– A szociológus Kovács Andrásnál mondtam Orbánéknak, hogy ki kellene lépni a zárt ellenzéki magatartásból – idézi fel Miszlivetz Ferenc. – A Kelet–Nyugat Találkozót a gorbacsovi nyitás jegyében meg lehet rendezni a „szürke zónában". Orbán Viktor megszívta a fogát, és közölte: csak ha a választmány elfogadja. Stumpf azt mondta: a Gorbacsov meghirdette párbeszéd szellemében. Nem kaptunk helyet a találkozóra, fenyegették a diákokat... Cseh Gabi gépelt, dolgozott, legtöbbet ő és Orbán Viktor segített. Nemzetközi nyilvánosságot szerveztünk, hogy nagy visszhangja legyen, ha bármi történne.

Az állambiztonság szeptember végén kapott szimatot: „A jogász szakkollégium hallgatói Nyüzsgő (Miszlivetz) aktív közreműködésével rendezvényt készítenek elő... Az összejövetel témája és időpontja a Szerv előtt egyelőre nem ismert" (ÁBTL). Stumpf Istvánt több helyről figyelmeztették: „Behívott például az egyik vezető politikus, és azt mondta, hogy ez az egész hercehurca nem kell a kollégiumnak... Más alkalommal a kari párttitkár kért magához... a velemi találkozó előtt is megijedtek, hogy ott valami ellenzéki szerveződés jön össze. Emiatt a dékán programot kért... 1987 második felére..." Előre. Ekkor kérték először, hogy adják írásba, mit forgatnak a fejükben, mit szándékoznak tenni. Október végén ott volt a dékán asztalán, hogy november 21–22-én Kelet–Nyugat Találkozó lesz, később mégis hiányolták az előzetes bejelentést... Ekkor kérdezték meg Stumpftól először: tisztában van-e azzal, hogy „családi háttere" miatt védettséget élvez, de jó néhány egyetemi hallgatót kellemetlen helyzetbe hozhat, mert amit a szakkollégium csinál a hozzájárulásával, az a hallgatók egzisztenciájába kerülhet, kirúghatják őket az egyetemről (Mélykuti, 1988). Ekkor fogalmazódhatott meg Stumpf Istvánban, hogy nem folytathatja tovább: fel kell adnia a szakkollégium igazgatói székét. Tisztában volt vele, hogy a fiúkat ő sem tudná leállítani. Meg sem kísérelte, hiszen eddig, ha őrlődve is, de a társuk volt mindenben. Ha egyszeriben fékezni kezdene, igazolva látnák a korábbi gyanakvást, hogy két kapura játszik. Azt sem vállalhatta, hogy engedékenysége miatt valakit kirúgjanak. 22-es csapdája? Nem, hiszen kiút a távozás.

November elejére a setesuta állambiztonság a dékántól vagy máshonnan kiderítette, hogy a Ménesi úton a Kelet–nyugati Párbeszéd Hálózat nemzetközi konferenciáját készítik elő. „Molnár" (Kis János) elsősorban a nyugatiakkal koordinál, „Nyüzsgő" a szervezést irányítja. A 10-12 ellenséges-ellenzéki meghívott között van „Elvakult" (Konrád György), ő a jelölt a levezető elnöki tisztségre. „Molnár" (Kis János) „Nyüzsgő" (Miszlivetz) segítségével igyekszik rábírni a szakkollégistákat, hogy zárkózzanak el a hatalom integrálási kísérleteitől, hogy majdani szervezetük független legyen... A konferenciát az Arany János utcai Úttörőházban fogják tartani. A rendezvényen jelen lesznek Mary Kaldor angol békekutató, Jorge Semprun és Günter Grass írók, spanyol, francia, nyugatnémet, osztrák és angol újságírók is, összesen mintegy 120-an. Mindebből Mary Kaldor részvételén túl alig valami következett be. „Kiderült": bizonytalan a helyszín, mert az Úttörőház, majd a Kossuth Klub is visszalépett (ÁBTL). Sőt a Rajk László Szakkollégium színháztermét is lemondták, mert a pártközpontból leintették a rektort. Ekkor Stumpf is beszállt: „felhívtam az Országos Béketanácsot, s nagyon határozottan közöltem, hogy kifejezett politikai hiba lenne a találkozó elmaradása... Érjék el, ők tudják, kinél, hogy megrendezhessük a találkozót, különben nagy balhé lesz" (Mélykuti, 1988).

– A találkozót Miszlivetz kapcsolatai hozták létre, de az ő döntése alapján mindent a bibósok, Orbán, Fodor, Nagy Andor, a lányok találtak ki és csináltak – mondja dr. Éliás Sára ügyvéd, az ellenzékiek jogi tanácsadója. – „Béke Barabás" sokat kötekedett. De a fiúknak eszükbe se jutott megijedni. Egyszer Stumpf szobájában tárgyaltunk, és Viktor vette fel a kihangosított telefont. A fenyegetőző illetővel közölte: a nyugati hírügynökségek várják a híreket a hatalom akadékoskodásáról. Érezhető volt, ez a fiú még sokra viszi. A sokadik helyszín lemondása után támadt az ötletem, hogy semleges céllal kell termet foglalni. Holczer Tibor elkérte hajdani zeneiskolája hangversenytermét egy baráti társaságnak...

Híre terjedt, hogy azt a két nyugati résztvevőt, aki a Bibóban lakott, letartóztatják. Erre ők telefonáltak a New York Timesnak és más orgánumoknak, hogy kérdezzék meg a minisztériumot, mi a bajuk a rendezvénnyel. Kövér László szerint: „Ilyen és ehhez hasonló konfliktushelyzet fejleszti ki a politikusalkatot, nem pedig a felülről jövő utasítások szolgai végrehajtása" (Richter, 1990).

– Az utolsó héten a Béketanácstól telefonált Barabás Miklós, hogy Csillebércen megrendezhetjük a találkozót – folytatja Miszlivetz –, de akkor már megvolt a termünk. Vitányi Iván merte vállalni, hogy ő lesz az első szónok. Utána jött Mary Kaldor, majd Kis János, Vajda Mihály és a francia filozófus Castoriadis. Nem akadémiai tanácskozás volt ez, politikai és pszichológiai áttörés lett, hisz nem tudták megakadályozni, és Barabásék próbálkozása ellenére a politika a magáévá sem tudta átfesteni.

Hogy ne tudódjon ki a helyszín, a találka reggel 9-kor a Ménesi úti diákszálló előtt volt. A várakozó 30 taxis is csak az indulás pillanatában tudta meg, hová kell vinni a társaságot. A gyülekezőn Barabás elkezdte angolul mondani, hogy ő szerzett termet... Orbán Viktor még nem volt perfekt angol, de kipenderült középre és közölte: itt Barabás úr is vendég, ne éljen hát vissza a vendégjoggal. Kitört a taps az utcán... Barabás elvörösödött, ekkor sem sikerült lenyúlnia a találkozót. Viszont vasárnap ő nyilatkozott a rádióban, hogy milyen kiváló volt a rendezvény... A külügytől a béketanácsig két-két fő jöhetett mindenhonnan, ha előre jelentkeztek. A külügy nem tette, ki is tessékelték őket.

– Nem tartoztam a Kelet–Nyugat Találkozó szervezői, csak a résztvevői közé – mondja Benda Gyula egyetemi oktató. – Mivel Orbán angoltudása még nem volt tökéletes, Gyurgyák János megkért, legyek a segítségére, az ő bábáskodásával született Orbánnal közös cikkünk a Századvégben. A beszámolóban Viktor írta a kollégiumról szóló részt, a többit én. Akkor ismerkedtünk meg igazán. Jó verbális készséggel rendelkezett, abszolút határozott volt, és kemény álláspontot követett. Az idő tájt a Mezőgazdasági Vezetőképző Intézetben dolgozott, amivel én nem értettem egyet, meg is mondtam neki, aki a rendszer ellen lázad, az ne fogadjon el „sportállást".

A szerzőpáros beszámolója szerint mintegy nyolcvanan érkeztek Nyugatról, és mindössze tízen Jugoszláviából, Csehszlovákiából, az NDK-ból és Lengyelországból. „A magyar értelmiség különböző politikai nézetű csoportjai közül" megjelentek a demokratikus ellenzék reprezentánsai, a KISZ KB képviselői, a környezetvédelmi mozgalom ismert aktivistái, a katolikus bázisközösségek küldöttei is. Bár a Reutertől kezdve a Magyar Rádióig minden égtájról érkeztek tudósítók, a magyar közvélemény tájékoztatása mégis hiányos volt. A találkozón előbb a gorbacsovi politika hatásáról folyt a vita, majd a katonai szolgálat megtagadóinak sorsáról, végül egy európai demokratikus mozgalom esélyeiről.

Fel sem merülhetett a közös rendezés a hivatalos szervekkel, mert a rendező ifjak hitvallása szerint „a demokrácia elengedhetetlen feltétele, hogy ne legyenek »másként gondolkodásukért« retorziókat szenvedő, gettóba szorított vagy megbélyegzett egyének, csoportok és mozgalmak". Biztosították is mindenki számára a hozzászólás lehetőségét: „az alkotmány által garantált gyülekezési szabadságot". Sólyom Lászlóval „együtt mondjuk: mozgalmat alapítani és abban részt venni minden állampolgárnak joga van, anélkül, hogy erre bármely állami szervtől engedélyt kellene kérnie. Mindez érvényes a mozgalmak képviselőinek találkozóira is." Ebben a cikkben szerepel a következő passzus: „Politizálni pártokban, környezetet védeni önálló mozgalmakban; Kelsen (osztrák-amerikai jogfilozófus – *P. Á.*) munkájának kiadásán dolgozni kiadói hivatalokban, újságokat szerkeszteni független szerkesztőségekben kell, nem szakkollégiumokban. Pontosabban kellene, ha lenne rá lehetőség! Továbbmenve: egy joghallgatónak a társadalomról alapismereteket elsajátítania szintén nem egy kollégiumban, hanem egy sokkal hatékonyabban működő intézményes oktatási rendszerben kellene." Ez kényszeríti őket a politizálásra, ilyen találkozó szervezésére (Benda–Orbán, 1987). Aztán ugyanezt Orbán átveszi a Kövérrel közösen írott szakkollégiumi tanulmányba is.

A konferencián mutatta be Miszlivetz Orbán Viktort Kis Jánosnak, aki megkérdezte, miért vállalkoztak egy tudományos szempontból nem érdekes, de politikailag kockázatos konferencia megszervezésére. Orbán kamaszosan azt felelte: azért, mert azt szeretné, hogy mindenki szóhoz juthasson. Ezután hívták meg Kis Jánost először a Bibóba.

– A bibósok szamizdatterjesztők voltak – említi Haraszti Miklós író. – Kemény terjesztők, de a nyomdázásban már nem vettek részt. „Alsó kapcsolatnak" hívtuk őket. Azért használtuk a kommunista pártok terminológiáját, nehogy elkövessük az illegális mozgalom hibáit. (Lehet, de ez akkor is lekezelő volt – *P. Á.*) A Bibó, a Rajk-kollégium természetes bázis, mindannyian jártak a szabadegyetemekre. Jó társaság volt, óvatos, és pontosan tudták, mit akarnak. Az változhatott, hogy miként, az kevésbé, hogy mit. Szimpatikus volt ideológiai izgatottságuk. Meleg, kaján, szeretetteljes kapcsolat volt közöttünk a Kelet–Nyugat Kör idejéből. Sülve-főve együtt voltunk, érzelmes, cinkos, tanítványi, oidipuszi kapcsolatban, különösen Viktorral, Deutsch Tamással, és kevésbé Fodorral meg Molnárral. Ezek a fiúk mindent tudtak.

A Kelet–Nyugat Találkozón mondtam barátomnak, Hans Magnus Enzensbergernek – folytatja Haraszti –, hogy a bibósok nagyon okos fiúk, a Ménesi útra el kell mennie. Szakállasan, széles ajkunkkal hasonlítottunk egymásra Viktorral. Magnus a Bibóban hátulról átölelte Orbánt: „Miklós!"...

A Kelet–Nyugat Találkozó fő témája Európa és a kontinens megosztottsága volt. Vitányi Iván szociológus, esztéta történeti és kulturális egységként határozta meg Európát. Mary Kaldor angol közgazdász szerint az Angliától a Szovjetunióig élő népek gondjai, problémái és érdekei ezek megoldásában közösek. Kis János szerint a katonai tömbök szembenállása elhomályosítja a tényt, hogy a szovjet tömb egyre növekvő gazdasági függésbe kerül a Nyugattól. Ez az adós közép- és kelet-európai országokban indulatokat szít a piacgazdaság, a liberalizmus ellen, és eltereli a figyelmet arról, hogy „az elmaradottság és függőség oka a szovjet világrendszer országainak gazdasági és politikai szervezete". Cornelius Castoriadis szerint Oroszországban Péter cár óta rendre elbuktak a reformkísérletek, erre a sorsra jutott a hruscsovi politika is. Az a várakozás, hogy a Gorbacsov-féle peresztrojka és glasznoszty, az orosz társadalom átalakulása radikális változást fog hozni, illúzió. „A közép-európai szovjet katonai jelenlét pedig nem volt és nem is lesz tárgyalási kérdés" – állította szenvedélyes stílusban, 1987-ben. A délutáni vita jobbára arról folyt, hogy mi az esélye a gorbacsovi programnak. Kis János szerint új helyzet állt elő azáltal, hogy Közép-Európa válsága kezelhetetlen, ezért lehetségessé vált a szocialista országok és a Szovjetunió kapcsolatának újrarendezése akkor is, ha a szovjet katonai jelenlét nem képezheti vita tárgyát.

A tanácskozáson megvitatták a lelkiismereti okból történő szolgálatmegtagadást, ami miatt több száz fiatal volt Magyarországon börtönben. „Béke Barabás" a harcias nemzeti hagyományokra, sőt a katolikus egyházra is hivatkozott a magyarországi hivatalos álláspont védelmében. Szerinte a II. Vatikáni Zsinat sem támogatta a szolgálatmegtagadókat (Benda–Orbán, 1987; Kőszeg, 1987).

– Barabás Miklóst tetemre hívták, hogy a Béketanács miként segíti a szolgálatmegtagadókat – idézte fel az esetet Miszlivetz. – Felgyűrte az ingét, mutatta az ereit, hogy a magyaroknak a vérében van a harc az elnyomók ellen, a tatárok ellen, a törökök ellen, a közönség meg kiabált: és? És? Orbán Viktor szövegét mi fordítottuk le, és alcsúti angolul elmondta, olyan sikerrel, hogy Haraszti a nyakába borult... Megvolt magnószalagon az egész fantasztikus anyag, a Soros Alapítvány támogatta volna a kiadást, de Kulcsár Kálmán az Akadémia nevében megvétózta.

– Viktor nagyon jó előadást tartott a saját szerepükről, az elrettentési és kisajátítási kísérletekről – mondja Éliás Sára. – A találkozó idején a két tábor nem igazán értette egymást. Nyugaton nem tudták fölfogni, mit jelent diktatúrában élni. Keleten pedig nem értették, hogy a nyugatiak között sokan nem fogadják el Amerika túlságos nagy hatalmát. A találkozó segített a közeledésben.

A Beszélő szerint a Béketanács és a KISZ-funkcionáriusok minden szereplése „szomorúan defenzív" volt. Barabás Miklós „eljárási okvetetlenkedéssel" próbálta megakadályozni a közös állásfoglalásokat. Mint „a tanácskozás teljes jogú részvevője", kikérte magának, hogy Mary Kaldor a megkérdezése nélkül – tehát elnöki szerepével antidemokratikus módon visszaélve – ismertetett egy Kádár Jánosnak címzett levelet, amely a szolgálatmegtagadók szabadon bocsátását követelte. Tiltakozott a közös zárónyilatkozat elfogadása ellen is. Az előcsarnokban kilencven résztvevő mégis aláírta azt (Kőszeg, 1987). A Szakkollégiumi Értesítőben közölt nyilatkozat többek között kezdeményezi az idegen csapatok kivonását Európából. A cikk szerint a találkozón Orbán Viktor volt „a legnagyobb tapsot arató szónok" (Értesítő, 1987/3), ami persze a főszervezőnek is szólt.

Stumpf István: a nyugatiak nagyra értékelték a nyilvánosan megrendezett szemináriumot, a hazai politikai megítélés viszont azt volt, hogy a „szakkollégium az ellenzék befolyása alá került, amit pregnánsan mutat a találkozó meghívottainak névsora", hogy 17 ellenzékivel szemben mindössze két párt- és két KISZ-tagot hívtak meg, „ami persze nem igaz" (Mélykuti, 1988). Egyébként szinte minden kicsit is ellenzéki rendezvényen szinte ugyanazok a résztvevők voltak. Mondogatták is: száz jól kiválasztott letartóztatásával kétszáz ellenzéki szervezet szűnne meg...

– Fodor, Orbán, Molnár Péter, Nagy Andor bátor tettet hajtott végre – állítja Miszlivetz Ferenc. – Felindulást váltott ki az ő körükben is, hogy ilyenre képesek. Bekerültek a nemzetközi vérkeringésbe, ismertté váltak, Orbán Viktor cikkét lehozták Nyugaton. Mikor Vásárhelyi panaszkodott, hogy nincsenek támogatható civil csoportok, nyugodtan mondhattam, vannak, Viktorék kiemelkedtek közülük. Ennek köszönhetően hozhattuk létre a Kelet-Európa Kutatócsoportot Soros-támogatással.

A találkozó után elsősorban a nyugati tudósítók részére rendezett szakkollégiumi sajtótájékoztatón a szervezők kifogásolták a magyar média tudósításait. A nem házigazda nyilatkozók (Barabás Miklós, Kende István, Kőszeg Ferenc) nem adhattak érdemi ismertetést, és a hazai lapok nem tették közzé a zárónyilatkozatot sem. „Nyüzsgő" elmondta, hogy a diákrésztvevőknek tartaniuk kell a megtorlástól. A nyugati tudósítók megígérték, világgá kürtölik, ha gond lesz (ÁBTL).

– Az egyetemi retorziók elmaradtak – említi Éliás Sára –, senkinek nem esett bántódása, viszont a siker sok mindent helyre tett: kijelölődött a fiúk szerepe.

A december eleji jelentés szerint „Nyüzsgő" Kelet–Nyugat Kör szervezését szorgalmazza a szakkollégiumok körében. Kérte, hogy a tanácskozás jegyzőkönyvének szerkesztésébe mást ne vonjanak be, mert az irányítást szeretné megtartani. „Kurír" (Bába Iván) arról tájékoztatta Nyüzsgőt, hogy a Soros Alapítvány nem támogatja a kiadványt, mert jelenleg a hivatalos szervek „haraglistáján" a lakitelekiek mögött a szakkollégiumok vannak a második helyen (a demokratikus ellenzék állítólag csak a nyolcadik). A feltételezett „haraglista" hírére elterjedt, hogy feloszlatják a szakkollégiumokat, mire „Nyüzsgő" kijelentette, a hatalomnak nem kellene egy „illuzórikus jövő képétől" félnie, ennél csak rosszabbra számíthat (ÁBTL). Végül is a találkozó jegyzőkönyve helyett a szakkollégium Európa csendes? címmel átfogó kötetet adott ki (Fodor–Molnár, 1988) Soros-pénzből. A bibós „aktivisták" (Orbánék?) ekkor – akárcsak a találkozón – Európa pacifikálását, a semlegességet hirdették, tanárukkal, Miszlivetz Ferenccel együtt. Végül a Bibó február elején meghívott öt másik szakkollégiumot és kört a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat magyar csoportjának megalakítására (ÁBTL), de a csoport jóformán semmit nem tett. A politikai események túlléptek rajta.

Március elején „Nyüzsgő" megállapította, hogy veszélyes szétforgácsolódás figyelhető meg, amelyben a jelenlegi hangadók – Orbán Viktor, Nagy Andor, Kövér László – kiszorulnak a vezetésből. (Már valamennyien végeztek.) Szakadás következik be a szellemiségben, és megszűnnek a jelenlegi kezdeményezések. A Századvég szerkesztőbizottságában már egyetlen szakkollégista sincs... (ÁBTL). A bibós csapat magvát már régóta a hasonló nézetek és a tilalmas ellenzéki élmények tartották össze. Ahogy azt fentebb Orbán Viktor megfogalmazta, nem tudtak, nem akartak beletörődni, hogy végzés után csak úgy szétszélednek. Néhány rajkos fejében is megfordult, mi lesz vele, ha szétszéled az a csapat, amelyben olyan könnyű volt azonos célokat találni. Közösségük összetartására – elsősorban Miszlivetz segítségével – a rámenősebb bibósok találták ki a megoldást. Együttmaradási törekvésük szerepet játszik majd a Fidesz létrehozásában is.

– Ez egy motívum volt a sok közül – mondja Fodor Gábor. – Amikor befejeztük az egyetemet, akkor mi már nem akartunk a Kádárrendszernek még kis fogaskerékként sem kiszolgálói lenni. Mikor eljött az idő, hogy kilépünk az Életbe, Miszlivetz Ferenc egyik célja is az volt, hogy végzés után együtt tartsa a csapatot, így jött létre Soros-pénzből a Kelet-Európa Kutatócsoport 1988-ban. Ennek ösztöndíjasa lett Orbán, Kövér, Molnár Péter, Németh Zsolt, Nagy Andor, én és egy Tóth István nevű, Ukrajnával foglalkozó fiú... A Fidesz alapításában e szorosan vett társaság tagjai közül öten vettünk részt, ez az alapítóknak csak a hetede.

– Ez a kombattáns (harcos) baráti csoport, amint ezt Orbán Viktor is elmondta nekem, együtt akart maradni, ezért támogatta az alapít-

vány a Kelet-Európa-kutatásokat, ezért kaptak ösztöndíjat a csoport tagjai – említette Vásárhelyi Miklós, az alapítvány akkori elnöke. Így lett többek, elsősorban a pillanatokon belül Fideszt alapító csapat bibós magjának a foglalkozása: ösztöndíjas jogász.

Hogy is mondta Orbán Viktor: „Ki kellett találni valamit, hogy együtt maradjunk."

– Az én ötletem volt az Akadémián sem ismert, interdiszciplináris Kelet-Európa-kutatás – folytatja Miszlivetz Ferenc. – Bába Ivánnal dolgoztuk ki ennek a koncepcióját, és szerettünk volna létrehozni erre a célra egy intézetet. Vásárhelyi komolyan vette az elképzelést, Vitányival jóban voltam, és Soros György azt mondta, ha egy intézet befogadja a csoportot, akkor ő támogatja.

– A Vitányi Iván vezette Művelődéskutató Intézetbe települhetett a Kelet-Európa Kutatócsoport – mondja Bába Iván irodalmár, műfordító, politológus, ma a Fidesz külügyi kabinetjének vezetője. – Sok elkötelezett és értelmes gyerek jött össze. Emlékszem, megvitattuk, milyen nyelvet érdemes tanulni. Felvetődött, hogy Orbán Viktor nekifog a lengyelnek, de az események elsodorták. A lengyel politológia és szamizdat jóval tágabb kört ölelt fel és sokszorta nagyobb volt, mint a magyar: nagy intellektuális kihívást jelentett, egy részük angolul is megjelent. Tucatszám hoztam át sok remek gondolatot tartalmazó, alapos politológiai elemzést. Több kötetet le is fordítottam, ezek ellenzéki körökben népszerűek voltak. A fiatalok intenzív személyes kapcsolatban voltak a lengyelekkel, ahol virult az ellenzéki meg a diákélet, erőteljes a politikai motiváltság. Magyarországon viszont úgy tűnt, intézményesül a reform.

Fodor Gábor a Soros-kapcsolat fontosságát emeli ki:

– Vásárhelyi Miklós hihetetlen fogékonysága párosult Soros hallgatólagos beleegyezésével. Mindketten tisztában voltak vele, hogy ez fontosabb néhány tanulmánynál. Roppant sokat jelentett az ő támogatásuk. A Kelet-Európa Kutatócsoport is az ő segítségükkel jött létre. Talán tízezer forint volt az ösztöndíj. Arra emlékszem, hogy tűrhető megélhetést biztosított. Vitányi Iván szerepét kell még aláhúzni, aki befogadta a csoportunkat az intézetébe. Támadták miattunk, és ő bölcs mosollyal nyugtázta a munkánkat.

Vagyis a magyar szellemi élet és közélet két olyan prominense, mint Vásárhelyi Miklós és Vitányi Iván volt a Fidesz (vezérkar) egyik előnevelője, később Vásárhelyi az SZDSZ, Vitányi az MSZP jeles képviselője lett.

Állambiztonsági jelentés: Orbán Viktor a Soros Alapítvány egyéves ösztöndíjával a Szolidaritás Szervezet történetét kutatja. A kutatócsoport tagja, Nagy Andor az NDK környezetvédő mozgalmaival foglalkozik. Kövér László a konföderáció eszmetörténetét tanulmányozza. Októbertől Bába Iván lesz a csoport vezetője, mert Miszlivetz Ferenc kétéves ösztöndíjat kapott a Mac Arthur Alapítványtól A civil társadalom Kelet-Európában című kutatási témára (ÁBTL).

Kövér László: „Most a Soros-alapítvány ösztöndíjából élek, amelyet többen pályáztunk meg. A téma: társadalmi mozgalmak, nemzeti identitás, nacionalizmus Kelet-Közép-Európában. Ez egy kollektív pályázat, aminek eredeti célja független társadalomtudományi kutatócsoport felállítása volt. Ez a témakör nagyon közel áll a gondolkodásomhoz, érdeklődésemhez: a szakdolgozatomat is ebből írtam" (Bossányi, 1989).

– A csoportban szüntelenül elvi kérdésekről vitatkoztunk; ilyen jellegű tréningek folytak – folytatja Bába Iván. – Miszlivetz találkozók sorozatát, tematikus beszélgetéseket szervezett a saját lakásán is. Ő tanítványokat kereső ember, inspiráló attitűd áradt belőle, tele volt lendülettel, tenni akarással. Tudható volt, se ügyvédek, se bírók nem lesznek, hogy politológusi, politikai pálya felé löki őket az élet. Lehetett érzékelni, hogy ezekből a fiúkból jó néhány társadalomtudományokban jártas, értelmiségi vezető kerül ki. Orbán Viktoron látszott, hogy „e fiúból pap lesz". Miszlivetz sokszor korholta őket, hogy nem kell annyit focizni, inkább tanuljanak. Igazi nagy dolgozat nem született a csoport munkálkodásából.

– Orbán Viktor egy fél Szolidaritás-tanulmányt írt – összegez Miszlivetz –, Németh Zsolt kiválóan tevékenykedett, Molnár, Nagy Andor is dolgozott, Kövér semmit nem tett, úgyhogy megszüntettem az ösztöndíját. Az erőfeszítést nem koronázta siker, a kutatási terv nem teljesült, be is olvastam nekik. De elindult a társadalmi mozgolódás, lehetett valamit tenni. Kezdett demokratizálódni a társadalom, egymást érték a különféle szerveződések, és az övék lett az egyik leg-

sikeresebb. Konok, pengeagyú gyerekek voltak, jól fogalmazók, tisztán beszélők. Értelmiségi szintre emelkedtek. A közhangulat szerint Orbán megfellebbezhetetlen vezér volt. Mondták rá, hogy ilyen-olyan, de a végső konklúzió, hogy szuper. Kövérben nincs ennyi pozitív, előrevivő erő. A kutatócsoportnak 1989-ben úgy lett vége, hogy nem lett vége. Ha találkoztunk az utcán, rájuk szóltam: várom a tanulmányokat!

Nyakig a rendszerváltásban, 1989 októberében Miszlivetz még mindig amiatt panaszkodott, hogy Molnár, Fodor, Orbán és Kövér felvették a nagy pénzeket, de cserébe egyetlen tanulmányt sem adtak le, „linkségük a politikai presztízsüknek sem tesz valami jót, ha nyilvánosságra kerül" (ÁBTL).

– Kutatási szempontból ez nem volt túl sikeres vállalkozás – ismeri el Fodor Gábor. – Írtunk is, de Tóth Istvánon kívül senki sem fejezte be a munkát, nem végeztük el, amit szerettünk volna. Végül feloszlott a csoport, vitt bennünket a politika. Kivéve Miszlivetzet. Ő nagyon szeretett volna ebben benne lenni, de szerinte a pártstruktúrák ideje Nyugaton is lejárt, a civil szervezetek a fontosak. Lehülyézte, akik nem értettek vele egyet. Elvei voltak, és nagyon sértődős volt. Minimum azt várta, hogy elébe járulunk, és azt mondjuk neki: jaj, Ferikém gyere, mert te vagy a mi vezérünk! Megsértődött, hogy nem hívták sehova, a Hálózatba sem. A düh is hajtotta a tudományos irányba, hogy mégis megmutatja! Nem büszke a tanítványaira. Ettől függetlenül mi nagyon sokat köszönhetünk neki, és Feri rendes, kitűnő ember.

A Fidesz megalakulása előtti utolsó pillanatban tehát kezdett elválni Orbán Viktorék és Miszlivetz Ferenc útja. Egészen addig ő és Fellegi Tamás volt a csoport szellemi vezére. Miszlivetz kötötte őket a Nyugathoz, Fellegi pedig megismertette velük a kelet-európai világot. Orbánék azért Miszlivetzhez hasonlóan továbbra is Magyarország semlegessége mellett álltak, Európa pacifikálását követelték – NATO-csatlakozásról szó sem volt... Miszlivetz és Fellegi versengését Fellegi ugyan „megnyerte", ám Miszlivetz Ferenc szerepe tagadhatatlan a csoport összetartásában, nézetei formálásában.

– Három-négy hónap alatt elértem, hogy Orbánt és Kövért felvegyék a Hálózatba, és ők el is jöttek – mondja Miszlivetz. – Szerteágazó kapcsolatunk ellenére nem hívtak meg a Fidesz alakuló ülésére. – Majd nem tudni, mire célozva még hozzátette: – Orbán Viktor Ludas Matyi, aki háromszor veri Döbrögi uramon vissza minden sérelmét.

Maga Orbán Viktor azt állította: „Gyakran kértem Kovács Andrástól tanácsot, és rajta keresztül kezdtem az ellenzékhez kötődni" (Richter, 1990). Egyébként Miszlivetz ismertette össze őket, Viktorékat ő vitte el Kovács egyik házi szemináriumára. Az „ellenséges-ellenzéki" szociológusnak – aki jóval később tanácsadó szerepet vállalt a Fideszben – fontos szerepe lett Orbán Viktor politikusi kiteljesedésében.

3. FIDESZ-START

Grósz Károly miniszterelnök 1988-as újévi interjújában érzékeltette, hogy célja a hatalom megszerzése. Ám a 76 éves Kádár János és konzervatív társai keresztbe feküdtek. Februárban fegyelmi eljárást indítottak Pozsgay Imre ellen a Magyar Nemzetben megjelent lakiteleki nyilatkozat miatt – a fegyelmi bizottság elnöke a főtitkárhelyettes Lázár György volt –, de a Hazafias Népfront főtitkárát nem merték kizárni... Március 15-én nyolc ellenzékit tartóztattak le. „A 10-15 ezer fős tüntetés csak bevezetője volt a civil társadalom viharos burjánzásának" (Beszélő, 24.). Követelték a többpárti választást is, az esti fáklyásmenetben pedig a Marseillaise-t fütyülték. Az ELTE BTK hallgatói sztrájkot szerveztek március 23-ra a méltatlan elhelyezési körülmények, az oktatás színvonala és a kötelező oroszoktatás miatt. Ugyanezen a napon néhány budapesti középiskola megalakította a Diákszövetséget. „A szervezőbizottság egyik tagja Závolnij Gregorij IV. osztályos budapesti gimnazista. A KISZ szerint alapvetően jó szándékú kezdeményezésről van szó." Harangozó Szilveszter rendőr altábornagy, miniszterhelyettes ráírta a jelentésre: „Sürgősen intézkedni kell, és nem kell engedni a gyerekeket belekeverni ebbe a kétes szándékú társaságba! Ne tologassuk az információt!" (De már ezzel a középiskolás szervezettel sem tudtak zöld ágra vergődni. Egy júniusi jelentés szerint a főként budapestiekből álló Diákszövetség tagjai június 10–12. között Tiszaföldváron, Tamás József plébánosnál táboroztak a paplakban

vagy ötvenen. Meglátogatta őket Lezsák Sándor és a Fidesz egyik meg nem nevezett képviselője is. Búcsúzóul a plébános éjféli misét celebrált a fiataloknak.) Nem tudjuk, mi lett a szervezet és a szereplők sorsa. Április közepén nyolc budapesti szakmunkástanuló létrehozta az Ifjú Demokrata Stúdiót... Vagyis forrt a mély. „Viktória" ekkor azon fáradozott, hogy a szakkollégium vegye fel Bibó István nevét (ÁBTL). Egészítsük ki a Cég értesülését azzal, hogy már 1987. november közepén kollégiumi „népszavazás" döntött arról, hogy Bibó István legyen a névadójuk. Ha a februári közgyűlés jóváhagyja, kérelmüket az egyetemi tanács elé terjesztik (Értesítő, 1988/2).

A Stumpf Istvánnal egyidős, agglegény Diczházi Bertalan, a 405-ös Kör egyik alapítója – 1986-ig vezetője – épp élete nagy váltásán túl került a lakiteleki sátorba. A hévizek vízkőkiválási hajlamának meghatározására éveket szánó, erről könyvet író vegyészmérnök pályát módosított, közgazdászként az Árhivatalba szegődött (45 évre szabott életét a privatizáció elismert szakértőjeként fejezte be 2002-ben). Közéleti pályafutása kezdetén, 18 éves korában belép az MSZMP-be. 1987-től az MDF tagja, 1988-ban a Fidesz-alapítás kezdeményezője, de a belépés helyett Szociáldemokrata Ifjúsági Kört kezd szervezni, 1989-ben mégis kiköt a Fideszben, a gazdaságpolitikai bizottságban dolgozik. A korpulens Diczházi sosem akart politikus lenni. Hobbija az utazás mellett a történelmi tárgyú művek olvasása volt. A lakiteleki „kibeszélés" hatására Deák Ferenc munkáit kezdte olvasgatni. Deák a szabadságharc bukása utáni passzív ellenállás megtestesítője, majd az 1867-es kiegyezés megteremtője. A „feliratí módszer" az ő ötlete... Diczházi őt másolva kitalálta: szándéknyilatkozatban közlik, hogy egy ifjúsági szervezetet kívánnak létrehozni, és a hatalom meg a nyilvánosság barátkozhat a tervvel.

– A politizáló fiatalok körében egy percre sem szűnt meg a szövetségalapítási igény – mondta 1998-ban Diczházi. – A szakkollégiumok, a klubok, a hallgatói tagozatok, a diáklap-szerkesztőségek, a független békemozgalom, a természet- és környezetvédelem akciói olyan feladatokat vállaltak, ami egy ifjúsági szervezet dolga lett volna. A megalakulás mégsem volt napirenden. Félelem élt az emberben. 1981-ben durván elfojtották a közgázosok próbálkozását, az alternatív ifjúsági csoport szervezője el is hagyta az országot. Lakitelek után előre kellett lépni. A 405-ös Kör vendégeit sorban megkérdeztem, aktuális-e ma már egy alternatív ifjúsági szövetség megalakulása, és a válaszok zöme pozitív volt. A többség azt mondta, hogy régóta itt az ideje. Ez fellelkesített. Jogilag elfogadható formának látszott a megalakulás szándékának a bejelentése. Egy elgondolásra feltehetően nem csap le a hatalom, mi pedig várjuk a reakciókat – a hatalmi és ifjúsági válaszokat, vitákat –, és ha kialakul a kellő erő, jöhet a megalakulás. Az eredeti névjavaslatom Demokratikus Szocialista Ifjúsági Szövetség (DSZISZ) volt, mert számomra a „demokratikus" és a nyugati-európai értelmű „szocialista" egyenrangú érték, amit a névben is ki kell fejezni. 1987 végén írásba foglaltam elképzeléseimet, és szűk kör véleményét kértem róla. 1988 februárjában Kövérhez fordultam ezzel a bizalmas üggyel. Ő és Stumpf volt a fő kapcsolat, a legradikálisabb Bibó ápolt a legszorosabb viszonyt az ellenzékkel. Szükség volt Kövér jogismeretére, és kooperatívnak, kompromisszumra késznek ismertem őt. Az előkészítő csoportban rajtunk kívül még Németh Zsolt, Kaderják Péter, Bégány Attila, Rácz András és végül Orbán Viktor vett részt.

Az új ifjúsági szervezet megalakítása, sokak évtizedes álma alaposan végiggondolt, lépésről lépésre eltervezett folyamatnak látszik. Pedig igazából esetlegességek, véletlenek sora volt. Már maga az előkészítő csoport elnevezés sem állja meg a helyét. Ez a gárda ugyanis a szarvasi nyata után jött össze a következő találkozók előkészítésére. Benne voltak a Rajk, a Bibó, a Széchenyi szakkollégiumok, a 405-ös Kör, az ELTE bölcsészkar és a Ho Si Minh Tanárképző Főiskola fentebb felsorolt képviselői (akik aztán a kezdeményező Diczházi kivételével valamennyien Fidesz-alapítók lettek). A csapat formálisan az 1985 óta eltelt három esztendő alatt sem intézményesült valamiféle bizottságként, de rendszeresen találkozgattak. A DSZISZ-ről is ők vitatkoztak...

– Én maximum egy-két ilyen eszmecserén vettem részt – mondja a rajkos Kaderják Péter. – A szuperember Diczházi Berci lassú beszédű, karakterisztikus tagja volt a gárdának. Ám az általa elképzelt vontatott fontolva haladás kicsit unalmas is volt.

Pedig a tűz lobogott. A bibósok 1988. márciusi programja is erről árulkodik. Politikai reformkoncepciókról tartandó előadás-sorozatuk első eszmecseréjének a címe: Szakítás vagy kompromisszum? Az elő-

adó Szabó Miklós húsz szakkollégista előtt visszafogottan elemzett – a Cég az ő „részéről" nem tapasztalt ellenséges megnyilvánulást (inkább az előadót figyelték, mint a bibósokat). Ekkor is felidézte kedvenc bonmot-ját: „Fel a fejjel, amíg van! – Kelet-Európában ez mindig aktuális." Négy nappal később a történész, politológus Bilecz Endre Új Magyarország (elvi javaslat) című tanulmányát vitatták meg. Többpártrendszerében az MSZMP KB lett volna a parlament felsőháza... Utánuk egy bizarr kettős, a reformkommunista Széll János és az ellenséges-ellenzéki „Molnár" (Kis János) tartott előadást Centrumpolitika válsága, illetve a kádárizmus címmel... Közben a 15 tagú szárszói előkészítő bizottság Orbán Viktor vezetésével elkezdte a „reformtábor" szervezését, ahova majd reformkommunistákat is meghívnak: jelenlétük ugyanis „védelmet nyújt a hatalommal szemben" (ÁBTL).

– A szakkollégiumban az ember ráébredt, hogy nemcsak egy nézőpontból lehetett szemlélni a világot, magunk alakíthattuk a mozgásteret – mondja a bibós, ma vállalkozó Szemerei Péter. – Elkapta az embert a gépszíj, csúsztunk a közélet felé.

Kövér László így emlékezett erre a februárra-márciusra: „1988 elején keresett meg engem Diczházi Bertalan..., hogy többekkel konzultálva úgy gondolják: meg kellene fogalmazni egy szándéknyilatkozatot az új ifjúsági szervezet létrehozására, amely a Demokratikus Szocialista Ifjúsági Szövetség nevet viselné. A nyilatkozat nyilvánosságra hozatala és megalakulása közötti időben pedig a potenciális tagság gondolja végig, hogy milyen szervezetet képzel el magának, mi a szerveződés célja, tartalma... Számomra ez az ajánlat szimpatikus is volt, meg meg is lepett. Egyszerűen azért, mert úgy láttam: ez nem lehetséges... mert nem képes legalitást szerezni magának. De azután abból indultam ki, hogy ha Diczházi – aki politikai beállítódását tekintve hozzám képest kevésbé radikális – realitást ad egy ilyen kezdeményezésnek, akkor bele kell vágni. Ezt követően egy szűkebb csoportban kezdtünk el minderről vitatkozni. Én jeleztem az aggályomat: nem hiszem..., hogy maguktól eljuthatunk egy olyan pontig, amikor a hatalom azt mondja: alakuljatok meg. Nem hittem az engedélykérés, az engedélyeztetés lehetőségében" (Bossányi, 1989). Kövér mégis tanácsot kért az Állam- és Jogtudományi Intézet egyik munkatársától egy ifjúsági szövetség alakításának lehetőségéről. Kis Jánost úgy tájékoztatták, hogy a fiatalok már döntöttek: Kövér László, valamint Orbán Viktor közreműködésével megalakul a Független Ifjúsági Szervezet (ÁBTL). Diczházi: „A konkrét szervező- és szövegező munkát Kövér László és én végeztem" (Diczházi, 1988). Kövér: „Egy hatfős társaság kidolgozta a szándéknyilatkozatot, és amikor már nem tudtunk egymásnak újat mondani, akkor kibővítettük ezt a kört" (Pesty, 1988). Az első fogalmazás szerint a Demokratikus Szocialista Ifjúsági Szövetség elismerte volna a párt vezető szerepét, és a Varsói Szerződéshez meg a KGST-hez tartozást. A nyilatkozat ugyan leszögezi, hogy a szervezet az alkotmány szerint kíván működni, ám „olyan új Magyarország felépítésének igényéből indul ki", amelyben a tulajdonviszonyokat „a gazdasági racionalitás szabályozza", az érdekek „szabad szerveződésen alapuló képviseletet nyernek", érvényesül „a nemzeti függetlenség". Noha Orbán Viktor és Kövér László 1987-es tanulmányukban már többpártrendszert emlegettek és a demokratikus ellenzékben forgolódtak, elfogadták a javaslatot. Pártalapításig nem merészkedtek, az ifjúsági szervezettel viszont próbát lehetett tenni. Szó volt ugyan róla, hogy lesz új egyesületi törvény, ami kicsit liberalizál, de ők ebben nem bíztak. Szétküldték a Kövér és Diczházi kettős által aláírt meghívókat.

Az előkészítő viták során egészen vad ötletek is fölmerültek. Bégány Attila programozó matematikus amellett volt, hogy alapítsanak két szervezetet, és az egyiket jelentsék be, a másikat ne. Felvetődött, hogy legyen egy népi és egy urbánus szervezet. A nem a deáki kiegyezéshez, hanem a radikális lengyel Szolidaritáshoz kötődő Orbán Viktor elmondta: „Az előkészítésben igazán nem is vettem részt. Nem volt kedvem a dologhoz... Lassú volt az egész, nem is akartam belefolyni. Két nappal a gyűlés előtt leültünk Lacival, és megegyeztünk, nem kell itt tökörészni, szándéknyilatkozat meg egyebek. Akkortól kezdve villanyozódtam bele. Akkor éreztem meg, hogy itt a nagy tett pillanata. Amit a diákok tíz éve meg akarnak csinálni, azt most meg lehet csinálni. Át lehet törni a politikai intézményi monopóliumot... hogy ebből mi lesz, akkor fel sem merült bennem. Ha megcsináljuk, és egy hétig élve marad, akkor meg kell csinálni" (Elbert–Vági, 1989).

– A februári-márciusi viták során sűrűn elhangzott, hogy a „szocialista" név nem elég vonzó – folytatta Diczházi. – Az európai baloldali politika eredményeit felidézve vállalhatóvá vált az elnevezés. Többen elegendőnek tartották azt a kitételt, hogy a DSZISZ alkotmányos keretek között kíván működni, ezért felesleges a párt vezető szerepéről stb. szólni. Kövér jogászokkal, többek között Halmai Gáborral és Kilényi Géza professzorral (egy dokumentum szerint Sólyom Lászlóval is) konzultált. Ők megerősítették, hogy társadalmi szervezet engedélyezés nélkül alapítható. Kilényi azt is mondta: ez nem jogi, hanem politikai kérdés. Erősödött a vélemény, hogy nem kell szándéknyilatkozat, jöjjön a megalakulás, hiszen ha nincs jogi akadály, fölösleges „engedélyt" kérni! Emellett szólt, hogy a készülő egyesülési törvénytervezet szerint társadalmi szervezetet állítólag csak jogszabály hozhat létre. Tartottak attól, hogy valami cseles „engedmény" után ősszel már nem tudnak megalakulni. Könnyebb tehát azonnal lépni, mint várni. A március 30-i gyűlésre mégis a DSZISZ-szándéknyilatkozat tervezetét küldtük ki. Mivel nem alakult ki konszenzus, javasoltam, hogy a legismertebb helyekről öt-öt fiatalt hívjunk meg, hogy szélesebb akarat érvényesüljön, ne csak a radikálisabb bibósok legyenek ott. Az ELTE Erdei Ferenc Társadalompolitikai Körből meg a Bibóból, a Közgáz Rajk és Széchenyi szakkollégiumából, a Bercsényi-kollégiumból, továbbá a 405-ös Körből öt személyt hívtunk, a többi ifjúsági szerveződés egy-két meghívót kapott, összesen vagy húszat.

Sok esetlegesség volt abban is, ki vett részt az ülésen, ki lehetett alapító, ki nem. Maga a helyszín is meghatározóvá vált: hiszen a Bibóban csak az nem ment le a klubbeli rendezvényre, aki nem akart. Így az alapítók egyötöde, 37 emberből kilenc – Kövér benn lakó feleségével együtt tíz – volt bibós. Az előzetes elképzelés teljesen felborult, hiszen a rajkosok, volt rajkosok is kilencen voltak: az alapítók felét – nem véletlenül – ez a két szakkollégium adta.

– Szóltak, menjen már át öt rajkos. Megnéztük, ki nem alszik – emlékezik Kaderják Péter, aki aktív kapcsolatban volt Szarvas óta a bibósokkal és általában a szakkollégistákkal.

– Két diákbizottsági tagot kértek, önként jelentkeztünk – állítja a budapesti, tehát nem bennlakó rajkos Csaba Iván. – A többség azért ment el, mert társai küldték, meg kíváncsi volt.

– Harmadéves voltam és Sasival (Sasvári Szilárddal – *P. Á.*) laktam együtt az ELTE Tanárképző Főiskola Erdei Ferenc Szakkollégiumában – mondja Bayer Zsolt újságíró. – Ő szólt, hogy alternatív ifjúsági szervezet alakul, menjek el.

– Kövér Lacival együtt jártam angolórára Gyurgyák Jánoshoz – idézi fel Enyedi Zsolt, aki ekkor volt első éves bölcsész, ma pedig a CEU politológus, szociológus docense. – 1985-től kezdve a Dialógus-csoportban dolgoztam. Kövért zavarhatta, hogy nem tudta igazán jól a nyelvet, de már akkor se nagyon ért rá, millió dologgal foglalkozott. Tőle hallottam az új diákszervezet alakulásáról, de úgy tűnt, hogy valami KISZ-változat lesz, inkább moziba mentem az alakuló ülés idején.

Gyöngyösi Péter, a Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem negyedéves erdőmérnök hallgatója, az egyetemi ökoklub vezetője expressz levélben kapott meghívót „március 30-án 20 órára, a Bimbó (így!) István Jogász Társadalomtudományi Szakkollégiumba" egy új, független ifjúsági szervezet alakuló ülésére. A levélhez mellékelték a Demokratikus Szocialista Ifjúsági Szövetség szándéknyilatkozatát. E szerint az új, önálló, független szervezet tömöríteni kívánja „a politikailag aktív radikális reformer ifjúsági csoportokat". A mai fiatal generációnak semmiféle felelőssége nem lehet azokért a hibás döntésekért, amelyek következményeit nagyrészt ők viselik, „van viszont felelősségük a jövőt befolyásoló mában, s van joguk, hogy saját jövőjük alakításával az általuk választott módon beleszóljanak". A szándéknyilatkozatot jegyző Diczházi Bertalan és Kövér László felhívott minden fiatal értelmiségit, a társadalmi szervezetek, a KISZ tagjait és szervezeteit, hogy támogassák tervüket, mert ők „nem valami ellen, hanem valami érdekében óhajtanak politizálni". A levelet a megyei állambiztonsági szolgálat kiemelte a postaforgalomból (ÁBTL). Aztán továbbították a címzettnek, és Gyöngyösi említette egyetemi társának, Kardos Józsefnek, hogy mi készül, majd együtt utaztak Budapestre. Kardos a Bibó folyosóján találkozott először Szájer Józseffel. Az 1990-es választáskor – amikor Szájer legyőzte a rendszerváltás egyik legismertebb alakját, Pozsgay Imrét – Kardos volt a kampányfőnöke, később pedig a személyi titkára lett.

– Beszélő volt Szájernál, és megkérdeztem, honnan vette, mert én alig tudok hozzájutni – idézi fel Kardos. – Mondta, hogy küld majd. Így derült ki, hogy Sopronból jöttünk, és ő is soproni...

– Március végén Stumpf külföldi távollétében nevelőtanárként én voltam a második ember a kollégiumban, ezért a kari párttitkár-helyettes, Szilágyi Péter engem kért meg, hogy menjek el az alakuló ülésre, és utána számoljak be neki, mi történt – mondja Szájer József, akkor az ELTE római jogi tanszékének tanársegéde. Szájer azt felelte Szilágyinak, hogy ebben nem tud segíteni, mert nem lesz ott az ülésen. Szilágyi maga helyett akarta őt „delegálni", hisz nevelőtanárként állami alkalmazott, menjen csak el. Nem besúgásra kérte, hanem arra, hogy számoljon be a történtekről. De Szájer nem tervezte, hogy ezen a nem fontos, nem is kollégiumi rendezvényen részt vesz, különben is, egy kurzust kellett vezetnie. De felpiszkálta az érdeklődését, hogy az MSZMP megijedt... – Szilágyi Pétert nem hívta senki, de mivel nem talált partnert, maga jött el – folytatja Szájer. – A feleségem, Handó Tünde már bírósági fogalmazó volt – emiatt végül nem írta alá az alapító nyilatkozatot –, ám hozta a híreket, hogy hol tart a vita. Végül másfél órás késéssel lementem...

Így lett alapító tag, majd tudós helyett politikus... Ki nyert, ki veszített, nem tudni. Tanáruk, Varga Csaba szerint a fideszesek közül többen tudósok is lehettek volna. „A tudományban is új színt jelenthettek volna. Szemben az akkoriban dívó harsány romlottsággal, megveszekedett ivászatokkal, szinte hiányérzetem van, hogy őket még duhajkodni sem láttam." Szájer József intellektuális igényességét sokra tartotta. „Szájer, aki roppant megbízhatóan, fáradságot nem ismerve tudott dolgozni (és hamarosan szerzőtársam lett több, már akkor nemzetközi fórumon figyelmet kiváltó dolgozatban)... Leibnitzben, ahova a nyugatiasodási vágyunkban kezdeményezett osztrák–magyar jogelméleti találkozónkra meghívtam, feltűnést keltő érettséggel szerepelt. Itthon Moór Gyula születése centenáriumán emlékkiállítást szervezett, melynek ténye polgári kiállás volt, kiadott dokumentumfüzete pedig... egyenesen politikai kesztyűbedobásként hatott... Ami lehetőséget Oxford vagy Michigan csak adni tudott, Szájer habzsolta. Komótosan, renddé építve, megállás nélkül. Mintha érezte volna, hogy elméleti töltekezésre aligha lesz más alkalma." (Varga, 1998) A Moór-kiállítás a Fidesszel egy időben született, és 1988 áprilisában egy hétig volt látható a Bibóban. A kiállítás katalógusában Szájer közölte Moór Gyula parlamenti beszédét a kommunisták hatalmi éhségéről, ami után a jogfilozófus képviselősége, majd akadémiai tagsága is megszűnt.

Szájer József 21 éves volt, amikor tragikus körülmények között meghaltak a szülei. Árvaságában megnősült, ez volt a sok közül az egyik szakkollégiumi házassság.

– Tanítottam. Fokozatos volt az átmenet a politikusi életbe – mondja. – Érdekelt ez az egész, közegemmé vált ez a lét. A tudományos kutatómunka később kamatozik. A Pozsgay-csata sikerélménye gyorsan jött (az 1990-es képviselő-választáson a zöldfülű Szájer Sopronban legyőzte a pár hónappal korábban még köztársaságielnök-jelölt politikust – *P. Á.*).

Visszatérve a Fideszhez: Kövér barátja, szobatársa, Gyekiczki András a szociológia szakot is elvégezve, 1985-ben kezdett szociológiát tanítani a szombathelyi főiskolán. Ott szervezte a Németh László Szakkollégiumot, mikor megkapta a meghívót a szerdai alakuló ülésre. Erre azonban nem tudott feljönni.

– Ha jelen vagyok, egyértelmű, hogy beléptem volna – mondja Gyekiczki András –, nem sokra rá el is kezdtük a Fidesz szervezését. – Nem akármilyen lépés volt ez egy néhány hónapos párttagtól. Stumpf ajánlásával lépett be az MSZMP-be, aki később felkérte utódának az igazgatói székben. Aztán Gyekiczki – már szakkollégiumi igazgatóként – Grósz Károly MSZMP első titkár fehérterrorral fenyegetőző novemberi beszéde után ugyanazzal a lendülettel ki is lépett a pártból.

A rajkos Kósa Lajos szerint ő azért nem lett alapító tag, mert a Közgáz pártbizottsága is neszét vette, hogy valami készül, és direkt erre a szerdára invitálta művitára az „izgága" diákvezetőket.

– Olyasmit vitattak meg velünk, hogy hogyan képzeljük a szocialista demokrácia kiteljesedésének útjait – mondta Kósa. – Nem is ismertünk számos ott lévő embert. Amikor elérkezett a találkozó ideje, a többiek azt mondták, nekik dolguk van, és engem meg Foltányi Árpádot otthagytak túszként. Mire megoldottuk a létező szocializmus összes problémáját és hazamehettünk, találkoztunk lányokkal, akik az aláírás előtt jöttek el a Bibóból, így mi már nem lehettünk alapítók.

Szarvas László párttitkár szerint ő nem akarattal hívta erre a napra eszmecserére a legaktívabb fiatalokat a vitás kérdések kompromiszszumkereső megoldásáról. Igaz, a beszélgetést akkor sem halasztotta el, amikor értesült a másik összejövetelről: – Persze, aki akart, elmehetett. Andrási Miklós, Both Vilmos, Csaba Iván el is vonult, ők Fidesz-alapítók lettek, Kósa Lajos nem, mert ő maradt.

– Jóindulatúan figyelmeztettek, jobban tennénk, ha nem mennénk – állítja Both Vilmos.

– Kósa db-titkárként a Rajkot képviselte, neki különösen ciki lett volna otthagynia az egyetemi kérdésekkel foglalkozó beszélgetést – mondja Csaba Iván. – És ki gondolta, hogy olyan súlyú esemény lesz a bibós találkozó, amilyen lett?

– Másodéves széchenyis szakkollégista voltam, kulturális lapot szerkesztettem, korán rész vettem az egyetemi közéletben – idézi fel a közgazdász Both Vilmos, a Telkes Tanácsadó Rt. vezérigazgatója. – Kollégistatársam, Németh Zsolt szólt két nappal korábban, hogy 30-án menjünk át a Bibóba, mert komoly dologról lesz szó. Később kiderült, hogy a sokat tárgyalt intézményi keret lesz a téma, a klubmozgalom és szakkollégiumok csúcsszervének létrehozása. Végül 42-en jöttek össze ebből a körből még vidékről – Szombathelyről, Szegedről, Debrecenből – is.

A Ménesi úti klubban találkozó fiatalok zöme eltökélte: végre beleszól sorsa alakulásába. De nemcsak fiatalok voltak jelen, hanem a KISZ KB, az MSZMP KB, a Budapesti Pártbizottság, az egyetemi párt- és KISZ-testületek képviselői is... Noha a soproniak csak a „bimbós" alakuló ülés után egy héttel jelentették a meghívó tartalmát Budapestnek, a III/III-as ügyosztály időben értesült az ügyről: „1988. március 28. Dicházi Bertalan és Kövér László elkészítették a Demokratikus Szocialista Ifjúsági Szövetség létrehozására a szándéknyilatkozatot, és megküldték több egyetemi kollégium és klubtanács aktivistái részére, felszólítva őket, hogy vegyenek részt a március 30-i megbeszélésükön" (ÁBTL). Nem volt nehéz a felderítés, hiszen állítólag valaki meghívta a találkozóra az egyetemek (a párt és KISZ?) képviselőit is. Kövér László szerint viszont „hívatlanul és váratľanul" toppantak be (Richter, 1990). Korábban Kövér is megírta: „az alakulás előkészületeiről – miután minden nyíltan történt – tudomása volt a felső vezetésnek" (Kövér, 1988). Vagyis köztudott volt, mi készül.

– A folyosón tanakodás közben megjegyeztem, hogy a többieket elküldhetitek, de bennünket nem, mert ez is egyetemi terület – idézte fel Szilágyi Péter, ma tanszékvezető egyetemi tanár. – Bemutatkozáskor, amikor mondtam, hogy MSZMP végrehajtóbizottsági tag vagyok, kitört a röhögés.

– Diczháziék tervezete eljutott a KISZ KB-hoz is, nem tudom, kitől – mondta dr. Rákosi Ferenc, a KISZ KB egyetemi osztályának hajdani vezetőhelyettese. – Az alakuló ülésre szinte véletlenül kerültem, elég kicsi volt a beosztásom ahhoz, ha akármit mondok, vissza lehet vonni. Sokan voltunk „érdeklődők". A KISZ részéről is voltak „álruhások". Akkortájt, ha két ellenzéki találkozott, némi túlzással az egyik ügynök volt... Persze senki sem érezte, hogy történelmi esemény részese.

– Tanítottam a Közgázon, és tanítványaim, köztük Csaba Iván kezében láttam a meghívót 1988. március 30-án este 8 órára, a Bibóba – mondta Vass László, a Közgáz volt KISZ-titkára, akkor a pártközpontban a hallgatói ügyek előadója. – Engem Pál Lénárd kb-titkár küldött a Bibóba.

– Estére annyian voltunk, hogy a földön is ültünk – folytatja Kardos József. – Senkit nem ismertünk. Bejelentették, mutatkozzon be minden idegen, és mondja el, honnan jött. Ezzel ugrasztották ki a nyulat a bokorból... Megszavaztuk, hogy a párt- és a KISZ-vezetők is maradhatnak, hiszen nem történik itt semmi titkos dolog, elvégre egyesülési szabadság van.

– A szakkollégium alagsori helyiségében Diczházi és Kövér már kinn voltak az emelvényen – idézi fel Vass László. – Kövér az ülés elején felszólított bennünket – heten-nyolcan ültünk a falnál egymás mellett –, hogy mutatkozzunk be. A harmadiknál már röhögtek, hogy miféle illusztris helyekről – kb, Budapesti PB, KISZ KB – jöttünk.

A kényszerbemutatkozás után az ülés feltehetően antedatált jegyzőkönyve szerint (Deutsch–Kövér, 1988) az elnöklő Kövér László bejelentette, hogy az előkészítő bizottság kinyilvánította a Demokratikus Szocialista Ifjúsági Szövetség megalakításának szándékát. Mivel

a bizottságban „a főbb kérdéseket illetően két álláspont különült el egymástól", felszólította ezek egy-egy képviselőjét, ismertessék a vita lényegét. (A pontosság kedvéért: Orbán Viktor még nem volt jelen, amikor a jegyzőkönyv szerint felszólalásra kérték! – *P. Á.*)

Diczházi Bertalan motyogósan és hosszan beszélt. Az akkortájt sehol máshol nem emlegetett Deák Ferencre hivatkozva érvelt a halasztott megalakulás mellett. „Kihangsúlyoztam, hogy a hazai politikai gyakorlatban azok az intézményalapító folyamatok jártak sikerrel, amelyek szinte észrevétlenül nőttek ki és kellő súlyú tömeg állt mögöttük." Utána, mivel Orbán Viktor és Stumpf meg Fodor sem volt még ott, Kövér László számolt be arról, hogy a konzultációik szerint nincs jogi akadálya az azonnali megalakulásnak (Diczházi, 1988).

– Meghökkentem, hogy Diczháziék nyíltan mertek ilyesmiről beszélni – mondta az akkor tanárképző főiskolás Sztilkovics Szávó.

Kövér: „Eredetileg az alakuló nyilatkozatot, illetve az alapszabálytervezetet szerettük volna megvitatni. Ezt szét is osztottuk a jelenlevők között. Végül is a legkevesebb szó ezekről esett, a vita középpontjában a leendő szervezet neve állt" (Bossányi, 1989). Diczházi: a többségnek azért nem tetszett a DSZISZ név, mert a „társadalmi negatívumok a szocialista jelzőhöz kötődnek". Mások a nemzet kifejezést hiányolták. „A névvitát végül azzal sikerült lezárni, hogy a névben az alapító kongresszus dönt." Noha Diczházi visszaemlékezése nyomban az esemény után jelent meg az Értesítőben (Diczházi, 1988), nem tudni, a szerzőt miért engedték tévedni. (Állítólag javaslata veresége láttán Diczházi otthagyta az ülést, ám ez nem magyarázza a hibát.) Ellentétben a fenti nyilatkozatával, közvetlenül a megalakulás után Kövér László arról beszélt, hogy „nyolctól körülbelül éjfélig meglepő gyorsasággal és aktivitással zajlott az alakuló ülés. Egy óra telt el azzal, hogy minden okunk megvan arra, hogy féljünk, az sem lehetetlen, hogy lecsuknak bennünket... Meglepő, hogy azok voltak a radikálisabbak, akiknek hallgatóként több vesztenivalójuk volt. A döntés súlyos, mert mindenki tisztában volt a következményekkel. A nevet röpke félórás vitában döntöttük el" (Pesty, 1988).

– Javasoltam – idézi fel az akkor tanárképző főiskolás, ma újságíró Rácz András –, legyen HIT: Hazafias Ifjúsági Tábor. Valaki – talán Orbán? – a Radikális Demokrata Ifjúsági Szövetség (Radisz) elnevezést ajánlotta. Emlékezetem szerint a Fidesz név kétharmados támogatással nyert.

– Talán a latinóráknak köszönhetően jutott eszembe a fides szó, a hit, a hűség – folytatja Sztilkovics Szávó. – A betűszó első feloldása az volt, hogy Fiatalok Demokratikus..., de a Fiatal Demokraták Szövetsége keményebb. Orbán elmondta, így is, úgy is eltaposhatnak, legalább lépjük meg. Hálás vagyok a sorsnak, hogy odakeveredtem. Annyira hiteles, őszinte, bátor dolog volt, hogy nem lehetett félreállni. Aztán a menyasszonyommal arról suttogtunk a Vörösmarty téren, hogy azért talán össze tudunk házasodni.

– A felháborodás vezetett bennünket – állítja a széchenyis Both Vilmos. – Mindenhonnan azt hallottuk: ez a rendszer beteg, nem tudja elviselni a múltját, de a jelenét sem. Ha újságot szerkesztek, könyvet írok, ne kelljen kéziratot elásni a kertben. A többség politológia kurzusokra járt, demokratikus kisközösség tagja volt, tudott angolul, Webert, Bibót olvasott, hajlandó volt tenni valamit a függetlenségért vagy az emberi jogokért. Hallottuk, hogy a tudományos dolgozók szakszervezetet akarnak alapítani, és megfenyegették őket. Mégis úgy mentem a Bibóba, ha egyszer elkezdtük, ki kell mondani a megalakulást.

– Diczházi Bercivel már előzőleg is beszéltünk róla, hogy kellene, jó lenne, de nem tudtuk, hogy az egypártrendszer mennyire tud brutális lenni – idézi fel az akkor műegyetemista, ma szabadalmi ügyvivő Tar Miklós. – A névvitában Viktor javasolta, hogy radikális demokrata ifjúsági szövetség legyen, Diczházi pedig azt: kérjük ki Pozsgay tanácsát. Csapkodtak az érvek, ellenérvek. A bibós álláspont tartható volt, sem kétség, sem félelem nem töltött el: jó időben, jó helyen lévő ember voltam, részt vettem, támogattam, aztán nem lettem részese. Hittem benne, de csináltam a magam életét. Békéscsabán egy ismerősöm a sörözőben rám mutatott: ez egy Fidesz-alapító! Nem vagyok politikusalkat, nem bírom a nagy banzájokat, sosem szerettem, ha gondolkodás nélkül együtt üvöltenek. Akkor se, ha pozitív tartalma van. Már az alapító ülésen látszott, hogy Viktor kristályosodási pont. Jól beszél, érvel, gyorsan reagál, és mint a jó sakkozó, előre látja a következő lépéseket.

– Meglepett, amikor bementem, hogy miközben zártkörű a szervezés, ott vannak a párt- és KISZ-vezetők – mondja „Sasi", az akkor tanárképzős, ma politikus Sasvári Szilárd. – Nekik semmi közük a dologhoz, mit keresnek itt? Naiv civilként viselkedtünk: amit nem tilt a törvény, azt szabad. Viktor megérkezéséig nagyon labilis volt a helyzet. Végül a többség kimondta a megalakulást, a szövegből kikerült a szocializmus, mint a huzat. Stumpf István izzadt, aggódott a szakkollégium jövőjéért.

– Először inkább arról volt szó, hogy ne alakuljunk meg – folytatja Bayer Zsolt. – Az ülés pici termében hamar fülledt lett a levegő és meleg volt. A sok vendég miatt félt a gárda, nem sokan szóltak hozzá. Viktor álláspontja kristálytiszta volt. Kövér nem szólt ellene, de lehet, hogy mellette sem. Viktor után feláIltam én is, és valami olyasmit mondtam, hogy nem vagyok hajlandó engedélyt kérni arra, amire alkotmányos jogom van.

– Akkor volt olyan spúrom, hogy Diczházi mögött Pozsgay állhat, a Népfront mögé akarnak fiatalokat szervezni – mondja Szilágyi Péter, aki az egyetemi pártszervezet képviseletében vett részt az alakuló ülésen. Ez a szerző fejében is megfordult, ám ha Pozsgay ötlete lett volna a DSZISZ, akkor a szervezésbe biztosan bevonja teniszpartnerét, Stumpfot is. Ám a Bibóból távozni készülő igazgató az ülésre is késve érkezett, hátul álldogált, és állítólag a szavazáskor már nem is maradt benn.

– Orbán Viktor azzal érvelt a szocialista jelző ellen – folytatja Szilágyi –, hogy egy olyan szervezetről van szó, amely a reformkommunistáktól a liberálisokig mindenkit összefog, ezért ezt a jelzőt nem lehet használni. Az azonnali megalakulás 26-12 arányban nyert. Majd a kisebbség csatlakozott a többséghez. Orbán Viktor megnyerte ezt a meccset, Diczházi elment.

Az, hogy a DSZISZ nevében szerepelt a szocialista jelző, majd a körülötte kialakult vita és annak kimenetele megér egy kis kitérőt. A párttag és óvatos Diczházi merész ötletét a KISZ monopóliumának megtörésére a felirati módszerrel meg a névpajzzsal is próbálta védeni. Meglepő, hogy a magát ugyan később is szocialistának – a pontosság kedvéért: szocdemnek – valló Kövér László az előzetes viták kezdetén nem mondta, hogy ezzel a névvel ő nem szívesen vállalná a szervezetet.

Senki sem emlékezett rá, hogy az alakuló ülésen Kövér véleményt nyilvánított volna a névügyben, inkább azt pedzegették, taktikai okok miatt elfogadhatta a jelzőt, hátha így könnyebben kapnak szabad utat. A cél a lényeg: a kommunista monopólium megbontása polgárjogi alapon – ez nem lehetett kétséges senki számára. Különben is tojtak a szocialista jelzőre. Néhányan akár jó poénnak is szánták. Orbán Viktor ezt már fölöslegesnek tartotta. Végül is az egész társaság ugyanazt a szamizdatot olvasta, ugyanazt gondolta a dolog céljáról, és a szocialista jelzőnek tényleg nem volt sem ideológiai jelentősége, sem taktikai hozadéka. Tulajdonképpen a többség meg is könnyebbülhetett, hogy Orbán Viktor meggyőzte őket, erre már semmi szükség.

Az MSZMP-vezetés számára ugyan bosszantó lehetett, hogy elmaradt ez a jelző a névből, de nekik sem lehettek illúzióik, hogy ezzel valamiféle szocialista érzelmű szövetségestől fosztották meg őket. Utólag persze pikáns lehetne, hogy az antikommunista Kövér László nem szólt e jelző ellen, csak épp nem igaz. Egy soha nem vetített, 1988 júniusában készített, az alakulást felidéző, Bibóban készített Fekete Doboz dokumentumfilmben két hónappal később Kövér azt mondta: ha az elején nem is volt a név ellen, a többség már a szervezés során meggyőzte. „Ha nem tudjuk, mi a szocializmus, ha ma ebben az országban senki nem tud erre választ adni, akkor a szocializmus csak a létező gyakorlat lehet. Viszont egy ilyen szövetséget pont ennek a gyakorlatnak a tagadására érdemes létrehozni." Valóban, ha valaki emberi jogokról meg a szervezkedés szabadságáról beszél, minek bármilyen jelző a konkurens ifjúsági szervezet neve elé? „A megkérdezettek 95 százaléka ellene volt a DSZISZ névnek. Én sem pártoltam" (Pesty, 1988) – mondta. A csak az alakuló ülésen részt vevő Fodor Gábor viszont úgy emlékezett, hogy „Kövér egyetértett a szocialista jelzővel, de emlékezetem szerint nem tekintette kulcskérdésnek a névben való szerepeltetését" (Rádai, 1998).

– Rögtön az államvizsga után behívtak katonának – mondja Fodor Gábor –, és '88 márciusában szereltem le, ezért nem vettem részt a szervezésben. Álláskeresés közben említették, hogy folyik valami ifjúsági szervezkedés talán a Hazafias Népfront kebelében, ezért nem érdekelt túlságosan. Az ülésre csak este tíz óra felé értem oda. A vita épp akörül kulminált, hogy DSZISZ vagy sem. Amellett szóltam én

is, hogy ne legyen szocialista. Az óvatosabb duhaj Kövér is elfogadta volna ezt az elnevezést. Az ő szerepe meghatározó volt az alapításban, de Viktor érdeme, hogy az lett, ami. Ő akkor már szakított a rendszerrel. Legalább két hatásos felszólalást is megeresztett. Kijelentette, itt az idő: ne vállaljunk olyasmit, amit nem gondolunk komolyan. Többen elmondták, milyen veszély vár ránk. Sok ismeretlen ember szorgosan jegyzetelt. Többször tapasztaltuk, ha például Kis János vagy Haraszti jött előadni a kollégiumba, akkor megjelentek az ismeretlen és nagyon jegyzetelő emberek. (Könnyen lehet, hogy ezek a jelen lévő funkcionáriusok voltak, akiknek bemutatkozásánál Fodor még nem volt ott – *P. Á.*) Már említettem, hogy 1985-től kezdve majdnem szakításig terjedő konfliktus alakult ki köztem és Orbán Viktor között, amit gyakorlatilag elmosott a Fidesz 1988-as megalakulása...

Hogy több mindenkinek megfordult a fejében: az új ifjúsági szervezet alakulásának valami köze van Pozsgayhoz, a Népfronthoz, csupán azt jelzi, hogy a reformgondolatok egyik felkarolója ez a politikus és ez a szervezet volt. Szerintünk Pozsgay Imre és Diczházi Bertalan soha nem beszélt arról, hogy szükség lenne egy ellen-KISZ-re. Elég volt Pozsgaynak a meglévő „bolhacirkuszt" zsákban tartania.

– Előre megkaptuk a Diczházi-féle javaslatot, és a Rajkban páran beszélgettünk is róla – mondja Andrási Miklós közgazdász, vállalkozó. – Hülye vitának tartottuk, hogy benne legyen-e a névben a szocialista szó vagy sem. Ez nem véd meg semmitől.

– Először elfogadtam Stumpf érveit, hogy ne feszítsük túl a húrt – mondja a volt rajkos, ma független gazdasági tanácsadó Szajkó Lóránd, akinek volt is egy visszafogott hozzászólása. – Engem Bayer fordított meg, amikor kijelentette, hogy nem kell öncenzúra.

– A vitában érzelmi elemek és vaskos racionalitások is voltak – idézi fel az akkor vegyészmérnök-hallgató, ma műegyetemi adjunktus Bartus Gábor. – Én is felszólaltam a felirati módszer mellett, mert féltem, ha azonnal megalakulunk, a fenyegetettség miatt az új szervezet a radikálisokat, a balhét kedvelőket fogja begyűjteni. Kövér feltette a kérdést, kik azok, akik a felirati módszer mellett vannak, és belépnének-e, ha a többség mégis a megalakulás mellett dönt. Hosszasan folyt a konszenzuskeresés. Súlyos érvek szóltak az azonnali megalakulás mellett is, nem volt nehéz aláírnom.

– Szűk körben folyt az előkészítés, aktív bibós létemre sem tudtam róla – mondja az alapító tag ügyvéd dr. Bajkai István. – Először szakkollégiumi szervezetnek gondoltam, csak ott derült ki, hogy messze túlmutat azon. Ott volt a pártvezetésből a jogelméleti tanszék vezetője meg a társai, kevesen mertek hozzászólni. Közvetlenül Orbán Viktor után hozzászóltam én is, hogy alakuljunk meg. Stumpf feltételesen beszélt, inkább várjunk... A feszültséget akarta csökkenteni, a nekibuzdulást mérsékelni, hogy védje a fenekét, és jó politikusnak is tűnjék. Az is elhangzott, hogy a megalakulás ronthatja a reformesélyeket, segítheti a balos vonalat, talán később jobb lenne. Kövér mintha háttérben szeretett volna maradni. A vezető személyiség Viktor volt, a „vendégek" pedig felkészületlenek. Végül is nagy gól lett, nagyobb, mint bárki is gondolta.

Noha Stumpf István nem szorul védelemre, meg kell jegyezni, hogy a jelenlévők közül – beleértve a „vendégeket" is – feltehetően ő volt talán a legtájékozottabb. Másrészt, ha Stumpf nem tartja a hátát, nincs sem (ilyen) szakkollégium, sem Fidesz. Bár a Bibóban az őt befolyásoló Kövér és Orbán is a hatalmi centrumhoz tartozott, a meghatározó személyiség mégis Stumpf, nem pedig a diákok, akik felfelé nem voltak tárgyalópartnerek. A „fiúkkal" ellentétben ő tisztában volt a politikai helyzet kiszámíthatatlanságával.

A Szovjetunióban Andrejeva peresztrojka- meg glasznosztyellenes februári levele után Gorbacsov eltűnt, tartani lehetett attól, hogy megbukott, és a szovjet reformokat le lehet írni. 1988. március 17-én jelent meg a következő – Bibó István gondolatmenetére épülő – kiáltvány:

Felhívás a Szabad Kezdeményezések Hálózata megalakítására*

„Országunk gazdasági és politikai válsága rohamosan mélyül. A társadalom nem hiszi, hogy a kormányzat képes volna feltartóztatni a hanyatlást." „Pedig a külső feltételek 40 éve nem voltak ilyen kedvezőek. Nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjetunió már nem képes a régi módon kormányozni térségünket. Kelet-Közép-Európa valamennyi országa válaszúton áll: lesüllyedés a harmadik világba vagy átalakulás."

„A legsúlyosabb felelősség a hatalom birtokosait terheli. Ha a vezetés valóban kész a párbeszédre, ezt félreérthetetlenül ki kell nyilvánítania: el

**Erősen rövidítve*

kell ismernie a párt felelősségét a válság kialakulásában... ki kell mondania, hogy a válságot politikai úton kívánja megoldani..."

„A társadalom csoportjainak meg kell szerveződniük, meg kell határozniuk követeléseiket. Valóban: erősödik az igény, hogy az emberek közösségekbe tömörüljenek és hallassák hangjukat... E mozgalomnak azonban magasabb szintre kell jutnia, hogy megtörjön a közvéleményt fogva tartó fatalizmus, s a társadalom maga is politikai erővé váljék: kívánatosnak tartjuk, hogy az önszerveződés valamennyi rétegre átterjedjen; fontosnak tartjuk, hogy az újonnan szerveződő csoportok megőrizzék önállóságukat, és sokféleségük intézményes pluralizmussá fejlődjék tovább; ám, hogy a demokrácia erői szét ne forgácsolódjanak, rendszeres kapcsolatban kell állniuk egymással, össze kell hangolniuk fellépésüket..."

„...hozzuk létre a Szabad Kezdeményezések Hálózatát... Kívánatosnak tartjuk, hogy az ország megegyezések sorozatán át lábaljon ki jelenlegi válságából."

„Távlati célunk olyan Magyarország, mely nemzeti önrendelkezése alapján nyílt és rendezett jószomszédi viszonyt alakít ki a Szovjetunióval... a környező országok demokratikus erőivel együttműködve azon dolgozik, hogy megszűnjenek a térségünket szétszabdaló nemzeti gyűlölségek okai..."

„Belső fejlődésünk távlati célját a következőkben látjuk: politikai téren a többpártrendszerű parlamenti demokráciában... gazdasági téren az egyenrangú tulajdonformák versenyét biztosító, szabályozott piacban..."

„Meggyőződésünk, hogy van mód a mindenkori politikai lehetőségeket higgadtan mérlegelve, békés akaratnyilvánítással közelíteni e történelmi célok felé.

Budapest, 1988. március 17."

A Hálózat spiritusz rektora Kis János volt, a radikális szöveget Göncz Árpád írta. A Hálózat előkészítő megbeszélésein részt vett Orbán Viktor és Kövér László is, aláírásuk ott van a felhívás első 44 aláírója („ötvenes tanács"), az SZDSZ elődjének alapítói között... (Aláírása ellenére Kövér alig volt kapcsolatban ezzel a körrel. A Kelet–Nyugat Találkozó szervezésében sem vett részt. Zavarta, hogy nem tudott angolul.)

Májusra ki volt tűzve az MSZMP pártértekezlete, ám ott nem a Hálózat, az MDF vagy a Márciusi Front szerveződéséről, nem a stabilizáció reménytelenségéről kívántak számot adni. Ha nem is volt reális veszélye annak, hogy az önmagába zuhanó Kádár János május előtt „rendet rak", leszámol ellenfeleivel, a többség ettől tartott. Joggal, hiszen Kádár állapota nem volt ismert, másrészt szép számmal voltak követői. Előzetesen csak azt beszélték az emberek, hogy az előreszaladt reformereket – Biharit, Lengyelt stb. – állítólag kizárják a pártból, ami meg is történt. Rebesgették Stumpfék pártfegyelmijét is. És ő tisztában volt vele, hiába az az apósa, aki, ha teszem azt, a Budapesti Pártbizottságot meggyőzik róla és úgy akarja, másnap megszűnik a Bibó... Bénultság és várakozás jellemezte ezeket a napokat. Aki nem tudja, milyen volt a hangulat akkortájt, az nem értheti meg, miért számított eseménynek, hogy előző nap, azaz március 29-én megnyílt Budapesten az első magyarországi McDonald's étterem... A közhangulat ismerete alapján lehet csak felmérni a Fidesz megalakulásának merészségét és reménytelennek tűnő sikerét. Diczházi szöszögéséből nem lett volna semmi Orbán Viktor vagánysága, vakmerősége nélkül. Mint annyi mindenki más, Stumpf sem tudta, mitévő tegyen. De ahogy látni fogjuk, a rendőrség vagy az ügyészség sem tudta, hisz ahhoz voltak szokva, hogy utasítják őket, ám a pártvezetés is várakozó állásponton volt. Kiutalnak ugyan egy-két figyelmeztetést a Fidesznek – ami miatt a végrehajtó titkosrendőr meg az ügyész is meg volt rémülve: mi lesz ebből, mit is tegyen? –, aztán a folytatás elmaradt... Orbán és társai vaktában lőttek és találtak.

Vass László emlékezete szerint a Fidesz alakuló ülésén Orbán a hátsó falnak támaszkodva szólalt fel igen szenvedélyesen és többször is. Beszélt a kockázatról, de nem annyira a megalakulás, mint a döntés kockázatáról:

– Azt mondta, a lényeg nem az, hogy szocialista vagy sem: független kezdeményezést kell elindítani. Csak épp azt nem tette hozzá, hogy ezzel vége a pártállamnak – állítja Vass László. – Megfogalmazta azt az erős pragmatikus tételt, hogy mindegy, mi a tartalom, azt majd beletöltik, akik belépnek, a lényeg a megalakulás. Pontosan felmondta a lengyel leckét. Szavai közben egyszer csak átfordult a csa-

pat: a hátul álló Orbán átvette az irányítást, az elnökség lett az utolsó sor, Kövér csöndben üldögélt. Megalakulni, megalakulni, sulykolta Orbán. Bátor tett volt.

Orbán Viktor végső soron a szociáldemokrata teoretikus Bernstein tételét vallotta: „a végcél semmi, a mozgalom minden". A Budapesti Pártbizottság jelentése Orbán következő mondatát idézi: „Ha megalakulunk, akkor a legalitás talaján állunk, ezt jogi érvekkel nem lehet támadni, a pártnak, a KISZ-nek nyilvános vitában kell válaszolnia." Minden jelenlévő észlelte, van, aki bizonyos helyzetben ráérez, mi a teendő. Az alakuló ülést Orbán egy szál maga vitte a hátán, mint a Tizenkét dühös ember főhőse, meggyőzte a többieket.

Mire alakult meg a Fidesz?

Alkotmány: „65. § (1) A Magyar Népköztársaság biztosítja az egyesülési jogot. Az egyesülési jogot törvény szabályozza. (Ez a törvény nem született meg – *P. Á.*)

(2) A szocializmus rendjének és vívmányainak védelmére, a szocialista építőmunkában és a közéletben való fokozott részvételre, a kulturális nevelőmunka kiszélesítésére, a nép jogainak és kötelességeinek megvalósítására, a nemzetközi szolidaritás ápolására a dolgozók tömegszervezeteket és tömegmozgalmakat hozhatnak létre."

A polgári törvénykönyv: „57. § (1) Az állampolgároknak alkotmányosan elismert politikai szervezetei, szakszervezetei, női és ifjúsági, valamint egyéb társadalmi szervezetei jogi személyek."

– Feltűnt Diczházi gyors veresége, hogy az irányítást milyen hamar kivették a kezéből – állítja dr. Rákosi Ferenc, noha az ülés vagy három órán át tartott. – Orbán Viktor és Deutsch Tamás volt a felfokozott érzelmi töltésű összejövetel főszereplője – tette még hozzá.

– Ha Orbán Viktor nincs ott, nem alakul meg a Fidesz, nem szavaz rá a kétharmad – erősítette meg Diczházi is. – Ez az ő határozott fellépésének, politikai karizmájának köszönhető. Csalódásnak is lehet nevezni, hogy a tőlem származó szándéknyilatkozatot elvetették. Lelkileg megviselt a tehetetlenség, hogy valamit elképzeltem, és csak a félelem maradt belőle. Hiszen nekem már megvolt a diplomám, könnyebben kezdeményeztem, de láttam, néhány fiatal mennyit dilemmá-

zott. Ha nem is lettem alapító tag, nélkülem nem alakult volna meg a Fidesz, a felbujtó én voltam, lehet, hogy miattam fognak kirúgni közel negyven diákot?

Orbán Viktor erkölcsi kiállásnak, erkölcsi kiegyenesedésnek tartotta a történteket: „Úgy vettem észre, itt az ideje, hogy ne sumákoljunk többet. Az egész méricskélést, ami az ember agyát tönkreteszi, dobjuk félre, és mondjuk azt, hogy kérem, egyrészt az alkotmány szerint minden embernek joga van szövetkezni. Szövetkezzünk! Dobjuk sutba a politikai félelmekből táplálkozó fontolgatást, hogy így fogalmazunk meg úgy fogalmazunk, szándéknyilatkozat, alku... Mondjuk ki, ezt akarjuk, aztán kész! Ez nem olyan könnyű. A többségnek izzadt a tenyere, mikor a nevét írta alá." „Azt mondják, hogy igazán komoly, magára adó ember úgy vág bele egy ilyen szerveződésbe, hogy mindent pontosan tud előre. Ma Magyarországon, ahol nincsenek független politikai intézmények, így nem lehet politikai intézményt szervezni. A fő elveket ki lehet mondani – amit megtettünk –, és aztán azt kell mondani, hogy most gyerünk, neki! Nem lehet lejátszani előre a politikai, szervezeti problémákat, hogy kik lesznek a tagok, mit fog követelni a többség. Az a néhány ember, aki megalakít valamit, tudja egymással tisztázni, hogy milyen értékek mentén akar egy nagyobb szerveződést létrehozni. Bolondság előre lejátszani, hogy ez hogyan fog történni. Akiknek normális agyuk van, azok világosan elmondták, nem kell ennyit okoskodni meg méricskélni, kezdjünk bele, aztán majd meglátjuk. Ha jó lesz, akkor úgyis megy magától, ha nem lesz jó, akkor úgyis megbukik. Megítélésem szerint az egész, magát reformista gondolkodásúnak valló, politizáló magyar közvélemény ebben a betegségben szenved... A reformistákat ez bénítja meg: úristen, mi lesz ebből, nem szabad beleugrani, mert kiszabadul a szellem a palackból... Rizikót kell vállalni, és bele kell ugrani úgy a bizonytalanba, hogy mi tudjuk pontosan, hogy mit akarunk, és el kell hitetni másokkal is, meg kell győzni az embereket, nem?" (Pesty, 1988)

– Nem voltam ott az alakulásnál, nem tartoztam a bibós körbe, de abban, hogy megalakult a Fidesz, Orbánnak volt a legnagyobb szerepe – állítja Bozóki András is. – Nagy történelmi lecke volt számomra a Fidesz első két évének a végigkísérése (szakértőként – *P. Á.*). Az iskolában mi még azt tanultuk, hogy „a történelmet a termelőerők, a terme-

lési viszonyok, a nagy folyamatok formálják", és az emberi tényezőnek kisebb a szerepe. A Fideszben azt láttam, hogy az eseményekben óriási szerepük van a politikusi döntéseknek. Orbán keményen megmondta, nem szabad kivárni, rajtaütésszerűen kell cselekedni, mert ha időt hagyunk az ellenfélnek, megfojt bennünket. Ahogy tudom, ennek megfelelően beszélt március 30-án is. Ez az ő karaktere: sokakban meghűl a vér, hogy mit csinál, és utólag kiderül, hogy jó vagy rossz-e.

Akik abban az időben közelről ismerték Orbán Viktort – például Miszlivetz Ferenc vagy Bába Iván –, egybehangzóan állítják, korán kitűnt, milyen gyorsan átlátja és tudja strukturálni a parttalan vitákat. Képes a redukcióra – nem hímezni-hámozni, hanem megmondani leegyszerűsítve, hogy miről van szó –, élesen, világosan fogalmaz, nem engedi elkenni a témákat. Csöppet sem rest, kivételes energiakoncentrációval tud érvelni, kérdezni. Vagyis vezetésre termett, karizmatikus személyiség: született politikus, a „frissen harapom az életet" üdeségével.

Egyedül Kövér cáfolta Orbán meghatározó szerepét: „Meglepően hangzik, de Viktor volt a szkeptikusabb a vitában, többször felállt és elmondta, hogy jól gondoljuk ezt végig, mert nincs garancia. Bármi megtörténhet velünk, attól kezdve, hogy kirúgnak az egyetemről, egészen addig, hogy lecsuknak. Vagy másfél órán keresztül taglaltuk a veszélyeket, egyrészt, hogy ne hirtelen felindulásból elkövetett akció legyen, másrészt, hogy kibeszéljük magunkból a félelmeinket" (Richter, 1990).

Aztán a Bibó szakkollégium fennállásának tizedik évfordulójára (1993) „Deutsch Tamás jegyzőkönyvvezető, dr. Kövér László levezető elnök" elővarázsolta az 1988. március 31-ére visszadátumozott és már idézett kivonatos jegyzőkönyvet az alakuló ülésről (Farkas–Nagy–Szemerei, 1993), amiben azt állítják: Orbán Viktor „kifejtette, hogy az azonnali (de legalábbis mihamarabbi) megalakulást látja célravezetőnek. Nem hiszi ugyanis, hogy valamikor eljuthatunk egy olyan ponthoz, amikor a hatalom... quasi engedélyt ad a tőle független szervezet megalakítására, hiszen ez egyúttal a fennálló monolit berendezkedés elutasításával lenne egyenértékű... A névvel kapcsolatban kijelentette, hogy a szocialista jelző itt és most semmi mást nem jelent, mint az elmúlt négy évtized politikai gyakorlatát, így nem várható, hogy vonzerőt fog jelenteni a potenciális tagság számára. A hatalom számára ugyan jelenthet hivatkozási alapot e jelző elhagyása a névből, de senki sem hiheti komolyan, hogy ez lesz a várható ellenállás oka."

Mivel ezt a „jegyzőkönyvet" nem tartjuk hitelesnek, csupán visszaemlékezésként idézzük. (A jegyzőkönyv feltehetően 1989 márciusában készült, amikor a Fővárosi Bíróság hiánypótlásra visszaadta a Fidesz nyilvántartásba vételi kérelmét, mert hiányzott annak az ülésnek a jegyzőkönyve, amelyiken az ügyintéző és képviselő szerveket megválasztották – ÁBTL.) Deutsch és Kövér „jegyzőkönyvi memoárjában" az áll, hogy a vitát lezáró elnök felkérte a jelenlévőket, „akik nem kívánnak csatlakozni egy valamikor megalakuló ifjúsági szövetséghez, azok hagyják el a termet, s csak azok maradjanak, akik számára az ülés elején felvetett két alternatíva közül valamelyik elfogadható... azonnali megalakulás mellett voksolt 26 fő, ellene 13 fő, senki sem tartózkodott. A szándéknyilatkozatra a szavazók – három fő kivételével – szintén csatlakozni kívántak a megalakuló szervezethez... A szervezet nevét – több lehetséges változat megvitatása után –, többségi szavazás alapján a következőképpen állapították meg: Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz)... A szervezet első kongresszusáig a szervezési munkát az ülés befejezése után csatlakozó egy fővel, 37 főnyire kiegészült alapító tagság vállalta." Az alapító tagok létszámát 37 főre Kövér László vidéken tartózkodó felesége, Bekk Mária tanár egészítette ki, akit a férje írt fel a listára, Csaba Iván szerint első gyanánt... A névsorban rajta kívül még egy csinos bibós joghallgatónő szerepel, aki a rosszmájúak szerint letévedt az alagsorba a sok fiú közé. Az igaz, hogy soha többé nem lehetett hallani róla a Fidesszel kapcsolatban, és telefonon vagy tíz alkalommal ígérte meg, hogy a következő héten találkozunk, ám soha nem jött el a következő hét... Az új szervezet megalakítása a hatalom minden erőfeszítése ellenére sem bizonyult sem jogilag, sem politikailag szabálytalannak, de nevüket nyelvtanilag helytelenül éveken át FIDESZ-nek írták, harsány nagybetűkkel.

NYILATKOZAT A FIATAL DEMOKRATÁK SZÖVETSÉGE LÉTREHOZÁSÁRÓL

Alulírott magyar állampolgárok, alkotmányos jogainkkal élve, megalakítjuk a Fiatal Demokraták Szövetségét.

A kezdeményezés célja: új, önálló és független ifjúsági szövetség létrehozása, amely tömöríti a politikailag aktív, radikális, reformer ifjúsági csoportokat és egyéneket. Úgy gondoljuk, hogy jelenleg az ifjúság tényleges politikai tagoltsága és ennek szervezeti megjelenítése között szakadék tátong. A Fiatal Demokraták Szövetsége (továbbiakban FIDESZ, ill. Szövetség) létrejötte az első lépés lenne e szakadék áthidalása érdekében.

1. A FIDESZ helye az ifjúsági közéletben

A FIDESZ a közéletben mint önálló, független ifjúsági szervezet kíván működni, a tagság által meghatározott politikai irányvonalat követve. Az ifjúság érdekképviseletét érintő kérdésekben együtt kíván működni az ifjúságot képviselő más szervezetekkel, társaságokkal.

2. A FIDESZ működését meghatározó politikai alapelvek

A FIDESZ az Alkotmány előírásainak megfelelően kíván működni. Tevékenységében egy olyan új Magyarország felépítésének igényéből indul ki,

– amelyben olyan gazdasági modell működik, ahol a magán-, az önkormányzati és az állami tulajdon arányait a gazdasági racionalitás szabályozza;

– amelyben a demokrácia szabályainak megfelelően az egyéni és csoportérdekek szabad szerveződésen alapuló képviseletet nyernek;

– amelyben megfelelő intézményrendszer segíti elő a gazdasági hatékonyság és a szélesen értelmezett társadalmi esélyegyenlőség – állandó konfliktusokon keresztül megvalósuló – hosszú távú egyensúlyát, lehetővé téve a gazdasági versenyben lemaradt csoportok támogatását és felzárkóztatását, a társadalmi szolidaritás elve alapján;

– amelyben az egészséges öntudatát visszanyert nemzet képes hatékonyan fellépni az államának határain kívül rekedt magyarság érdekében, s a nemzeti függetlenség, valamint a Kelet-Közép-Európa népeivel való szolidaritás elvei alapján képes közreműködni egy demilitarizált és egységes Európa eszméjének megvalósításában.

3. A FIDESZ feladatai

– Minden olyan társadalmi, gazdasági, politikai kérdésben véleményt nyilvánít, amely érinti tagjainak érdekeit. E célból – saját nyilvánosságának kiépítéséig – fel kívánja használni a nyilvánosság már meglévő csatornáit.

– Szervezetének kiépülése után, tagsága érdekképviseletének ellátása céljából, bele kíván szólni a politikai döntésekbe.

– Igyekszik intellektuális, politikai befolyást elérni az ifjúság körében, a szervezet által képviselt politikai értékek mind szélesebb körben való elfogadtatása érdekében.

– Lehetőséget kíván adni tagjainak politikai szerepek elsajátítására.

4. A FIDESZ felépítése

A szervezet felépítését az első Kongresszus/küldöttgyűlés által szentesített Szervezeti és Működési Szabályzat (a továbbiakban SZMSZ) állapítja meg részletesen. Az alapszervezetek szerveződési elveit célszerűnek látszik teljes rugalmassággal kezelni. Javasoljuk a tagság alsó és felső korhatárát 16, ill. 35 évben megvonni. A FIDESZ tagjai nem lehetnek más politikai ifjúsági szövetségek tagjai.

5. A FIDESZ működésének anyagi forrásai

A FIDESZ tagjai az SZMSZ-ben megállapítandó tagdíjat fizetnek. A Szövetség számít a különböző társadalmi és gazdálkodó szervezetek támogatására. Ezen túl első konkrét politikai céljai közé tartozik az állami költségvetés ifjúságpolitikai célokra elkülönített pénzösszegei elosztásának nyilvános vitája és szabályozása.

Úgy gondoljuk, hogy Magyarország társadalmának és a magyar nemzetnek súlyos és valószínűleg elhúzódó válságidőszakában vagyunk. A ma fiatal generációinak semmiféle felelőssége nem lehet azokért a tegnapi hibás döntésekért, amelyeknek következményeit nagyrészt már ma is ők viselik. Van viszont felelősségük a jövőt befolyásoló mában, és van joguk is, hogy saját jövőjük alakításába az általuk választott módon beleszóljanak! Egyre többen hívják fel a figyelmet arra a veszélyre, amelyet a válság mélyülése mellett a társadalom integrálatlan volta jelent. Úgy véljük, ahhoz, hogy a társadalom cselekvéseit ne értelmetlen indulatok vezéreljék, szükség van az állampolgári felelősséget erősítő, az érzelmeknek kollektív bölcsességgel gátat szabó és formát adó autentikus társadalmi szerveződésekre is. A Fiatal Demokraták Szövetsége egy akar lenni e szerveződések közül.

Ezért felhívunk minden olyan fiatalt, aki egyetért nyilatkozatunk tartalmával, csatlakozzék a Szövetséghez, s működjön közre programjának és szabályzatának kidolgozásában, szervezete kiépítésében! Népszerűsítse a Szövetség céljait, személyes informálással gátolja a Szövetség még nem létező intézményes nyilvánosságát!

Felhívjuk a KISZ tagjait és szerveit, hogy anyagi és politikai eszközökkel támogasson minden olyan kezdeményezést, amely az ifjúságpolitika kép-

viseletét teljesebbé teheti. Tisztában vagyunk azzal, hogy a jelenlegi helyzetben a kezdeményezés újszerűségéből fakadóan a potenciális tagság számára a fő vonzerőt az adja majd, hogy a FIDESZ létéből fakadóan alternatívát fog jelenteni a KISZ-szel szemben.

A FIDESZ azonban elsősorban nem valami ellen, hanem valami érdekében óhajt politizálni, s reméli, hogy ehhez partnerekre talál a várhatóan tovább differenciálódó ifjúsági politikai intézményrendszerben.

Felhívjuk továbbá az összes társadalmi szervezetet, felelős politikai tényezőt, saját eszközeikkel segítsék azt a folyamatot, amelyet a FIDESZ megalakulásával elindítani óhajt!

Budapest, 1988. március 30.

Andrási Miklós, közgazdászhallgató. Bajkai István, joghallgató. Balassa György, egyetemi hallgató. Bánszky Éva, joghallgató. Bartók István, közgazdászhallgató. Bartus Gábor, műegyetemi hallgató. Bayer Zsolt, tanárképző főiskolás. Bégány Attila, programozó matematikus. Bekk Mária, tanár. Benedek Zoltán, közgazdászhallgató. Both Vilmos, közgazdászhallgató. Csaba Iván, közgazdászhallgató. Csongor Balázs, tanárképzős. Deutsch Tamás, joghallgató. Fodor Gábor, nevelőtanár. Gyöngyösi Péter, bölcsészhallgató. Hamecz István, egyetemi hallgató. Kaderják Péter, közgazdászhallgató. Kardos József, erdőmérnök-hallgató. Kata Péter, egyetemi hallgató. Kliment Attila, joghallgató. Kovács István, gépészmérnök. Kövér László, ösztöndíjas jogász. Langauer László, tanárképző főiskolás. Molnár Péter, ösztöndíjas jogász. Németh Zsolt, közgazdász. Orbán Viktor, jogász. Pető Sándor, egyetemi hallgató. Rácz András, tanárképző főiskolás. Sasvári Szilárd, tanárképző főiskolás. Szabó Gábor, bölcsészhallgató. Szájer József, tanársegéd. Szajkó Lóránd, közgazdász. Szemerei Péter, joghallgató, Sztilkovics Szávó, tanárképző főiskolás. Tar Miklós, egyetemi hallgató. Vajda Tibor, egyetemi hallgató. (Bozóki, 1992)

Kövér a folytatásról: „Ez már éjfél körül volt. A hivatalosság is türelmesen megvárta azt a háromnegyed órát, amíg a döntés tartott. Megkérdeztük, milyen benyomásaik vannak, illetve mit jósolnak a jövőre nézve" (Pesty, 1988).

– Amikor mi, vendégek visszamehettünk a terembe – idézi fel Rákosi Ferenc –, felszólítottak bennünket, nyilatkozzunk a történtekről. Ez megdöbbentett. Az igazság az, hogy a fontos kérdésekről sosem tudtunk közérthetően beszélni. Az öncenzúra, a pártvezetés érzékenysége nyakatekert megfogalmazást, mozgalmi zsargont kényszerített ránk. Rutintalanságból meg zavaromban arról beszéltem, hogy bár a KISZ-ben erősödik az alternativitás tábora, érdemes-e a fontolva haladást ilyen radikális lépéssel veszélyeztetni.

– Volt egy nyúlszájú alak a budapesti pb-ről – folytatta Bayer Zsolt –, és azt hiszem, ő mondta: örül, hogy nem volt párt- és szocializmusellenes kitörés.

Az illető – aki nem kívánt névvel szerepelni – az egyetemek és főiskolák referense volt. Az alakuló ülés előtt részt vett a Közgáz pártbizottságán a hallgatókkal folytatott beszélgetésen, és amikor indult a Bibóba, állítólag felajánlotta Both Vilmosnak, hogy Skodájával elviszi, de ő nem fogadta el. A Fidesz alakulásáról állítása szerint azt mondta: mielőtt a nyilvánosság, főképp a SZER nyilvánossága elé lépnek, fontosabb lenne a KISZ- és pártszervezetekkel felvenniük a kapcsolatot...

– Miért kéri a névtelenséget? – kérdeztem tőle a Fidesz-kormányzás közepén.

– Olyan helyen dolgozom, hogy jobb, ha most nem szerepelek. Nem voltam kockafejű káder, nem akarok előnyt szerezni abból, hogy ott voltam a Fidesz alakuló ülésén...

Szerény. Kollégái közül többen vállalták a „dicsőséget".

– Előzetesen Pál Lénárd azt is közölte velem: csak megfigyelő vagyok, amivel megtiltotta a hozzászólást – mondja Vass László –, ám ezt nem tarthattam be. Kövér felszólítására azzal kezdtem a választ, hogy örülnék, ha olyan politikai rendszer lenne, amiben ez a lépés nem lenne kockázatos.

Kövér László: „Vass László kezdte, és a többiek nagyjából megismételték, amit ő mondott. Röviden azt mondta: nyugodt légkörű vita zajlott, és neki az a véleménye, hogy ilyen szervezetekkel szemben nem szabad adminisztratívan fellépni. Ez az ő magánvéleménye, de ő mint pártapparatcsik – ezt a szót használta – közli, az MSZMP KB ifjúságpolitikai határozata szerint a magyar ifjúság egyetlen politikai szervezete a KISZ" (Pesty, 1988). „Ezt mi nyugodt szívvel hagytuk figyelmen kívül, hiszen nem vagyunk párttagok, és a párthatározat ránk nem vonatkozik, csak a törvény" (Richter, 1990).

Orbán Viktor: „Mikor színvallásra lettek fölkérve a hívatlanok, kiderült, ez egy csomó jó szándékú ember a párt kb-ből meg a KISZ-ből. Annyira jó szándékúak, hogy beteg az agyuk. Az egész ember beteg attól, hogy állandóan félbe kell magát vágnia. Tetszik neki, hogy vannak emberek, akik csináltak valamit. »Igazából én ezt támogatom«, de abban a pillanatban az ördög elkezdi verni a jobbik felét az agyának: »Ember, vészfék!« Igaz, hogy tetszik, de én tagja vagyok valami másnak, és nem vagyok a magam ura. Én valami nagyobbnak a fogaskereke vagyok, és ha az a nagyobb azt mondja, az a dolgom, hogy összezúzzam, ami tetszik, akkor össze fogom zúzni. Ez elfér egy emberben. Ezzel szemben mi azt mondjuk, elég volt ebből, mondjuk ki, amit ki kell mondani: szerveződjünk meg. Ez kétfajta embertípus. Világosan szembeállítódott az elmúlt évtizedekben többségben lévő gondolkodási és magatartási típus egy újfajta gondolkodási és magatartási típussal. A régi azt mondja: igen, tetszik, egészen a tietek lennék, ha nem adtam volna el magam már korábban máshova. De mivel eladtam, a gazdáim azt mondják, hogy harapni kell azokat, akik egyébként tetszenek. A másik típus azt mondja, tegyük már félre, hogy kinek ki a gazdája, és tegyünk úgy, hogy a lelkiismeretünk egybeesik azzal, amit mondunk és csinálunk" (Pesty, 1988).

– Az ülés után Rácz Andrissal lementünk a Gellért téren a Dunapartra és elsétáltunk a Lánchídig, közben azon morfondíroztunk, lehet, hogy másnap már be se kell menni a főiskolára – folytatja Bayer Zsolt. – De ha kirúgnak, hová megyünk dolgozni? Azt hiszem, én elmentem volna Németországba. A svábok kitelepítése során a fél családunk odakerült. Nagyapám nem ment el a testvéreivel, mert ő magyar! Aztán kulákká nyilvánították. A mi életünk arról szólt, mikor tűnnek már el a kommunisták, vagy hogy disszidáljak-e.

– Engem valahogy elkerültek az értelmes fiatalok, kevés partnerem volt – említette a Fidesz-alapító Rácz András. – Egyszer csak kinyílt a világ, és tele lett okos, ragyogó társakkal, barátokkal.

– Jelképes lépésnek gondoltam a Fidesz szervezését, fontos ügynek, bár elméleti ember voltam már akkor is, és nem akartam aktívan politizálni – mondta az alapítók között többségben lévő, szakmájukat folytatni akarók egyike, Hamecz István közgazdászhallgató, ma az MNB ügyvezető igazgatója.

– Azért nem lettem alapító tag, mert sosem voltam gyűlésező alkat, és elegünk volt az állandó tanácskozásokból – mondja dr. Honecz Ágnes ügyvéd. – Rengeteg közös ügyünk volt, élt bennem a végeláthatatlan viták archetípusa, és ilyennek éreztem a Fidesz-alakulást is. Lementünk a klubba, ahogy szokás, papucsban... tömegnyomor, füst, vég nélküli szöveg, nem tűnt ünnepi eseménynek. Hihetetlenül elhúzódott az ülés, amikor Gábor megérkezett (leendő férje, Fodor – *P. Á.*), felmentem lefeküdni. A Fidesz éjfél körül alakult meg. Csak az inzultus, a rendőrségi idézés után léptem be.

– Akadt fideszes, aki később azt állította, hogy a KISZ-esek „az életükre törtek" – említi Rákosi Ferenc. – Ha ezt tettük volna, megszűnik laza beszélgető viszonyunk is az egyetemi körökkel. Minket jó apparátusi gondolkodással elsősorban az izgatott: csak botrány ne legyen, ne vágják a fejünkhöz, hogy „az ifjúság körében nem jó a politikai munka"! Megtanultuk, nem az számít, mi történt, hanem, hogy milyen emlékeztető készül róla. Vass Lacival megegyeztünk, beírjuk: „szocializmusellenes megnyilvánulás nem volt". Csakhogy a pártvezetés azonnal tájékoztatást kapott a BM-től is.

Másnap reggel a Pártközpontban Vass Lászlót elkapta az osztályvezető-helyettes Knopp András, hogy na, mi volt. Amikor kiderült, hogy munkatársa fel is szólalt, Knopp nyomban telefonált, hogy Jóskám, hát nem úgy történtek a dolgok, ahogy írtátok! Feltehetően Horváth Józsefnek, az állambiztonság vezetőjének tett szemrehányást. Könyvében egyébként Horváth azt írja, hogy a Fideszt a Pártközpont akarta betiltatni. Tegyük hozzá: már nem tudta.

A Fidesz megalakulásáról meglehetősen szűkszavú, nevek nélküli napi operatív jelentés készült.

1988. március 31. – 64/7: Az ELTE Jogász Szakkollégiumában (a hallgatók elnevezése szerint „Bibó István Szakkollégium") f. hó 30-án megalakult egy „Fiatal Demokraták Szövetsége" elnevezésű ifjúsági szervezet. A részt vevő mintegy 50 fő többségi szavazattal döntött a megalakulás mellett, hangoztatva, hogy a várható adminisztratív intézkedések ellen az „azonnali sajtónyilvánossággal kell védekezni". A szervezet megalakításának szükségességét a radikális reformok iránti társadalmi igénnyel indokolták. A megvalósításhoz és működtetéshez a már meglévő „alternatív politikai csoportosulások" segítsé-

gére számítanak. Szervezőbizottságot hoztak létre, amelyben képviseltetik magukat – a Jogász Szakkollégiumon kívül – az MKKE Rajk László Szakkollégium, az Eötvös Kollégium és az ELTE Általános Iskolai Tanárképző Kar Erdei Ferenc Körének tagjai is.

Megjegyzés: az összejövetel a – már jelentett – „szándéknyilatkozat" megvitatását szolgálta, az abban meghirdetett „Demokratikus Szocialista Ifjúsági Szövetség" létrehozása céljából. Ezt az elnevezést változtatták a fentire. Az információ megbízható, ellenőrzött (ÁBTL).

Páran – köztük Deutsch Tamás – még azon az éjszakán vagy másnap átsétáltak a Gellért tér melletti Ma Chérie-be és ötszáz forintért lefoglalták az április elsejei sajtótájékoztatóra a presszót...

– Referálnom kellett Pál Lénárdnak is – folytatja Vass László. – Elmondtam, hogy Kövérék konzultáltak Kilényivel és másokkal, hogy a megalakulásuk törvénybe ütközik-e. Professzoraik elmagyarázták nekik, hogy luk van a rendszerben, arról nem szól a törvény, hogy egyesület miként jöhet létre. Pál Lénárd, aki sarkosan és logikusan látta a világot, levette a polcról a polgári törvénykönyvet, és mutatta, hogy tessék, itt szól az egyesületekről. De csak a gazdálkodásukról, a megalakításukról nem! Pál Lénárd lapozott előre, hátra, aztán földhöz vágta a törvénykönyvet, hogy ez is mindent említ, csak azt nem, amit kellene. Számomra ekkor kezdődött a rendszerváltás.

– Miközben írtam a feljegyzést – folytatta Vass –, szóltak, hogy az adminisztratív osztály egy korántsem lelkes munkatársával folytassam a fogalmazást. Csiszolt szövegünk el sem készült, amikor közölték, hogy abbahagyhatjuk, mert magasabb szinten foglalkoznak az üggyel. Bántott a dolog, és bementem Fejtihez, nehogy fellépjenek a fiatalok ellen. Ő azt mondta, ez már nem rám tartozik, ebbe már ő sem igen tud beleszólni. Két és fél óra alatt felzúghatott az ügy egészen Kádárig.

– Nem emlékszem arra, amit Vass Laci említ – mondja Fejti György, az MSZMP KB akkori titkára, gépészmérnök, az Alsys–2000 Vagyonvédelmi Kft. ügyvezető igazgatója. – Amikor a Fidesz megalakult, nem volt meg az egyesülési törvény, csak viták folytak arról, mi legyen benne. Az egyesületek alakulását adminisztratív úton meg lehetett volna akadályozni, de értelmetlen lett volna, és hitelvesztő a számunkra. Lebegtettük az ügyet. A picit fiatalabb, picit vadabb Fideszről az volt az álláspont, hogy nem kell bántani őket, de meg kell fricskázni az orrukat. Aztán ment minden a maga szokásos slampos útján. Nem voltak hősök, áldozatok, e köré nincs kedvem utólag glóriát fonni.

A Magyar Országos Levéltárban található jelentés szerint nem a tudományos és kulturális osztály – tehát nem Vass László –, hanem az adminisztratív osztály tájékoztatta a politikai bizottságot arról, hogy a KISZ-szel szemben politikai alternatívát jelentő tömörülés igényével és saját politikai célokkal megalakult a Fidesz. „A megjelölt célok – köztük az »új Magyarország« felépítésének igénye, »az egységes Európa« eszméjének meghirdetése, valamint a szervezőbizottság mögött álló ismert ellenséges-ellenzéki személyek – egyértelművé teszik, hogy a szövetség létrehozása és tevékenysége alkotmányos rendünkbe ütközik."

– Minden pénteken, déli tizenkettőkor kötetlen beszélgetésre jöttek össze a titkárok Kádárnál, ahol whiskyt is kaphatott, aki kért – emlékezik Berecz János nyugdíjas, az MSZMP KB volt titkára. – Itt el lehetett mondani mindent, és ami kedvező fogadtatásra talált, megvitatásra kerülhetett a titkárságban vagy a politikai bizottságban, ami nem váltott ki érdeklődést, azt elfelejtettük. A Fidesz-alapítás után ilyen informális beszélgetésen egyezhettünk meg arról, hogy rájuk kell ijeszteni, felhívni a figyelmüket, hogy egyelőre nincs törvényes lehetőség a megalakulásra. Ezek a dolgok szóban mentek, írásos nyoma nincs; Fejti közölhette a teendőket a rendőrség és az ügyészség illetékeseivel.

„Nyüzsgő" (Miszlivetz) a szövetség megalakulását úgy kommentálta: „mi kitaláltunk, beindítunk valamit, az egy dolog, de csinálni nekik kell"(ÁBTL) – mármint a fiataloknak ...

„Föltételezhető, hogy viharos folytatása lesz a FIDESZ-nek" – jósolta a megalakulásról szóló cikkében Diczházi. – Hosszabb előkészítő munkára lett volna szükség – mondta évek múltán –, hogy ne csak egy szűkebb budapesti értelmiségi magra építkezhessen a szervezet.

– A Fidesz alakulásáról most is azt gondolom, hogy bátor ugrás volt a sötétbe – mondja Chikán Attila –, amit meg kellett tenni, és ennek a korosztálynak kellett megtennie, mert a mi generációnk már képtelen volt erre. Sok becsületes pályatársunk idegenkedéssel is fogadta őket.

– Nem lepődtem meg a Fidesz megalakulásán, benne volt a dolgok logikájában, örültem neki, hogy ez is artikulálódott, eggyel többen vagyunk, a formálódó kísérletekből egy arculatot nyert – véli Bába Iván politológus.*

– Inkább nemzeti tragédiát, mint a siker ígéretét láttam a megalakulásban – mondja Enyedi Nagy Mihály, aki akkor már a KISZ KB agitprop osztály vezetője volt, ma médiavállalkozó. – A fiúkat picit öngyilkosnak, picit álmodozónak hittem. Későn vettem észre, hogy nem erről van szó. Felszabadult létforma nyílt meg ezek előtt a srácok előtt, amit nem ők vagy a szüleik teremtettek. Jó szellemmel válogatta ki őket a sors. Megalakulásuk után feljegyzést írtam Hámori Csabának, a KISZ KB első titkárának és Stumpf Istvánnak, aminek a lényege az volt, hogy minden presszió emeli és növeli őket. Ha három kicsi fiút elkezdenek búbolni, előbb-utóbb szimpatikusak lesznek a népnek. Ne pánikoljanak. Stumpfot arra próbáltam rábírni, beszélje rá a fiúkat, hogy a Fidesz a felsőoktatási zónára korlátozza a működését. Semmi hatása nem volt a leveleimnek.

– A Fidesz része volt az ifjúsági mozgalmaknak, megalakulása egy hosszú folyamat vége – állítja Kovács András szociológus. – Közvetlen előzménye volt a Dialógus Békecsoport, de a Rajk szakkollégium is, ahol többek között azzal foglalkoztak, hogy hogyan kell kinéznie a jövő értelmiségének.

– Szükség szerint létre kellett jönnie a Fidesznek – mondja Bihari Mihály egyetemi tanár, alkotmányjogász. – Úgy vélem, hogy természetes módon fogalmazódott meg a szervezet, a mozgalom igénye. És éppen azoknál, akik leginkább össze voltak zárva, és részben ugyanazokon a szocializációs csatornákon nevelkedtek. Valószínű, hogy a kapcsolati sűrűség következtében alakult ki először itt a gondolat, hogy szervezeti, mozgalmi útra lépjenek. A másik ok, hogy jogászok voltak. Ismerték az egyesülési törvényt, és el tudták olvasni, hogy Magyarországon tíz fő egyesületet alapíthat társadalmi szervezetként stb. A sűrű együttlét, a nagyon szoros kapcsolat bonyolult vitákra adott okot, ám ennek következtében a kollektív akarat könnyebben vált politikai akarattá és öltött szervezeti formát. Társadalomtudományi szervezet, vitaklub millió létezett, csak ott a kollektív akarat nem öltött olyan szervezeti formát, amely politikai

akaratként fogalmazódott volna meg. Itt igen. Nagyon nagy előnyük volt, hogy politikai szervezetként jöttek létre. Ez irányította rájuk a figyelmet, pláne miután a hatalom fellépett velük szemben. A mi kizárásunk körüli megdermedést és félelmet is az 1988. május végi országos pártértekezlet oldotta fel, és az ő esetükben is ez hozott változást.

Egyik tanáruk, a ma jogászprofesszor Varga Csaba akkor írt Fideszt alapító tanítványairól, amikor választást nyertek. „Mihelyt a kollégium létrejött, a tegnapi tanítványok immár megrendelői pozícióba kerültek... Hiszen azt hívták csupán, akitől valamit remélhettek... Ekkor kezdődött párbeszédem azzal a szólni csakhamar saját nyelvén próbáló közösséggel, amely egyik este kamaszos somolygással, az elvi kiállás s a csínytevés határán járó többértelműséggel adta tudtomra az akkor lélegzetelállító hírt... Fidesz névre keresztelt újszülöttjükről." Próbálta óvni őket: „A konfrontációban elvérzés értelmetlenségével szemben a gyengébbek okosabb harcmodoráról szóltam; utaltam a beugratások, provokációk szomorú tapasztalatára is. Ám ők dacosak voltak, ártatlanok, eltökéltek... Bárányok voltak, kiknek kifelé azt kellett mutatniuk, hogy szükség esetén róka- vagy farkasgúnyában is fel tudnak lépni" (Varga, 1998).

Figyelemre méltó Kövér László érvelése: „Mondták, hogy a Fidesz a reformerők pozícióját gyengíti a pártkonferencia előtt. El is vihetnek pár embert. Kérdés, nem a Fidesz alakulása volt-e az utolsó csepp a pohárban, amely a pártban a fiatalabb erők győzelmét hozta" (Pesty, 1988).

A Fidesz megalakulása is szerepet játszhatott abban, hogy a visszafogott Diczházi napokon belül folytatta a DSZISZ szervezését. Mivel megfigyelés alatt állt, a Cég azonnal értesült tervéről, amit egy műegyetemista ismerősének ekképp vázolt: „Alternatívát kell kínálni a KISZ-en kívülieknek, hogy a Fidesz (radikálisok), vagy a DSZISZ (mérsékeltek) szövetségébe lépnek-e be" (ÁBTL). A politikai ambíciókat nem tápláló Diczházinak csak szeptember elejére sikerült megszerveznie a Szociáldemokrata Ifjúsági Kört, ám az akkor kibontakozó szervezeti kavalkádban a SZIK csak címszó maradt, végül egy része beolvadt a Fideszbe...

Ez is bizonyítja, mennyire megakadályozhatatlan volt a független ifjúsági szervezet vagy szervezetek megalakulása, főképp az egyetemeken, ahol teljesen visszaszorulóban volt a KISZ. Az ELTE bölcsészkarán például szinte „illegalitásba" került: 1988-ban 2000 hallgatóból 40 tagja volt. Máshol is csak egy fokkal volt jobb a helyzet.

– Az egyetemi KISZ eltűrte a devianciákat, mégis kiürült – állította 1998-ban Gyurcsány Ferenc, az Altus Befektetési Társaság elnöke, a KISZ KB egyetemi tanácsának hajdani vezetője, 2004 májusától miniszterelnök. – A nyolcvanas évek közepe táján elképesztően kis tekintélye volt egy egyetemi KISZ-titkárnak. Ugyanis a KISZ-nek tulajdonították, hogy mások nem szerveződhetnek. Érdekünk lett, hogy végre jöjjön valaki, mert ez segítette a KISZ elismerését is. Az egyetemi tanács rejtjeles szövegeiből is kihámozható, hogy tudtuk, előbb-utóbb többpártrendszer lesz.

– Ma monolit egységnek mutatják a KISZ-t, pedig az ifjúmunkás osztály vagy az egyetemi és főiskolai tanács mintha nem is egy szervezet része lett volna – egészíti ki a képet Ferencz Gábor újságíró, a Közgáz volt KISZ-titkára.

Orbán Viktor a Fidesz megalakulásáról: „Meg voltam részegedve a saját bátorságomtól, hogy ilyet alapítottam. Az ember megkönnyebbül, hogy legyőzte magában az ördögöt. A lelkiismerete mindig azt mondta, valami ilyesmit kéne csinálni, de az óvatosság, a megfontoltság mindig visszatartotta. Ha az ember mégis vállalja, lehet, hogy súlyok rakódnak a vállára meg kockázat, de a dolog kimondásától mégis hihetetlenül megkönnyebbül. Megalakultunk, és úgy éreztem, a lábam se éri a földet. Tényleg valami hihetetlen, valami történelmi léptékű dolgot csináltunk. Ez a 37 ember (Orbán Viktor 39-et mondott – *P. Á.*) olyan korlátot hágott át magában bízva, olyan tabut döntött meg, ami példátlan. Azzal, hogy a Fideszt megalakítottuk, mindenkinek lehetőséget adunk ugyanerre az eufóriára, amin mi átestünk. Lehetőséget adunk a félelem legyőzésére, fölegyenesedési lehetőséget. Lehetőséget teremtettünk arra, hogy ki-ki ugyanígy gondolja át az életét, és ugyanígy tudjon dönteni, vállalni a magatartását párhuzamosan a lelkiismeretével. Vagy csak gondolja át, hogy így is dönthetne. Ez önmagában hihetetlenül nagy

léptékű dolognak tűnt akkor. Lehet, az is volt. Ma már elveszünk a sok apró munkában, úgyhogy ezek a nagy pillanatok csak ilyen anekdotázásnál jönnek elő" (Pesty, 1988).

Kövér László: „Felmerül, hogy jó volt-e az időpont. Viktor szokta volt mondani, hogy akkor van jó időpont valamihez, amikor harmincvalahány ember képes ezt megvitatni és megtenni. Ez a jó időpont, semmi más. Úgy gondolom, hogy ez volt a legalkalmasabb időpont. Ezt a támogatások bizonyítják. Mert pont ekkor volt felfokozott a közhangulat, türelmetlenség az értelmiség körében, ami lehetővé tette, hogy az emberek odafigyeljenek rá, hogy legyen bennük annyi düh, annyi kiéletlen energia, hogy átlépjék ezt a küszöböt, ami esetleg más, konszolidáltabb körülmények között esetleg visszatartaná őket ennek a támogatásától." Ezen a beszélgetésen Fodor Gábor is azt mondta, ha patetikusnak hangzik is, az az este a korlát átlépésének, a félelem legyűrésének az estéje is volt (Pesty, 1988).

4. MA CHÉRIE – KEDVESEM

Hiába idegenkedik a szerző az összeesküvés-elméletektől, ha többen megpendítik a titkosszolgálat szerepét a Fidesz alakulásában, félre kell tennie ellenérzéseit. A hatalom éveken át rettegett, hogy most, na most, most aztán biztos, hogy megalakítják az új ifjúsági szövetséget, végül már Kövér is azt mondta, hogy „az ötletet" ők is adhatták volna (Bossányi, 1989).

– A Fidesz alakuló ülésének a párt- és KISZ-bizottsági vendégek adták a pikantériáját, hogy kvázi állami, politikai asszisztálással alakul meg egy új ifjúsági szervezet – idézte fel az alapító tag Bartók István közgazdász. – Az, hogy a Fidesz kezdett kibontakozni, nemcsak a szervezésnek, hanem a rendőrség „segítségének" is köszönhető. Ez is jellemző az akkori időkre.

– Ahogy a bolsevik párt elődjét is Gapon pópa alapította az orosz titkosrendőrség, az Ohrana megbízásából (neki is köszönhettük Sztálint), gyanúm szerint a Fidesz is belügyi módon előállított mozgalom – fogalmaz sokkal sarkosabban Bródy András közgazdász. – Kenedi

János Kis olvasója után lettem ilyen ronda gyanakvó, mert ebből a könyvből kiderül, hogy az '56-os szellemet valójában a belügy tartotta ébren, szükségük volt rá, mivel az ellenségre kapták a pénzt.

A magyar Gapon pópát mégse keressük. Tudatos szervezésről szó sem lehet. Inkább a rendszer hanyatlásáról, bomlásáról. Ez tette lehetővé a kiutakat kereső társadalomban az MDF, a Szabad Kezdeményezések Hálózata, a TDDSZ és sok más szervezet létrehozását is. Sok tekintetben hasonló volt a helyzet például Csehszlovákiában, Lengyelországban is. Hagyták létezni az új szervezeteket, hogy másnap is legyen munkájuk, az üldözéssel szinte csak reklámozták őket. Orbán Viktor arra számított, hogy hagyják őket a saját levükben főni. Egy év múlva azt mondta: „ha nincsenek a rendőrségi idézések, akkor lehet, hogy még mindig csak ötvenen vagyunk" (Elbert–Vági, 1989). Ha ez rendőri, hatalmi „szervezés", akkor ez a „bélyeg" minden akkor alakult szervezetre, pártra ráüthető! Az elsők között létrehozott Fidesz esetében talán az is megfordult az üldözők fejében, hogy a Bibó igazgatójának „felső kapcsolatai" miatt ki tudja, mi jobb, ha tesznek valamit, vagy ha nem... Vagyis a fiúk a (politikai) vákuumot kihasználva jókor és jó helyen léptek porondra!

És ha már belekeveredtünk az „összeesküvésbe", ne feledjük, nem a magyar, cseh, lengyel stb. állambiztonságnak volt igazán érdeke a „béketábor" társadalmi rendjének fellazítása, hanem inkább Amerikának, jelesül az efféle ügyletekre szakosodott cégnek, a CIA-nek! A színes magyar „folklórból" ez a vád sem hiányzik. Orbán Viktor hajdani álmunkahelyének egyik vezetője megsúgta, mi is történt, amikor megalakult a Kelet-európai Kutatócsoport:

– Az amerikai titkosszolgálat fedőszerve, a Soros Alapítvány elkezdte Viktorék kiképzését! – Így igaz: próbálták „kiképezni" őket a szabadságra, a demokráciára. Az eredmény ismert. Egyébként bő hónappal a Fidesz megalakulása után Soros György felkereste a Rajk szakkollégiumot, ahová – nyilvánvalóan az alapítvány elnöke, Vásárhelyi Miklós tanácsára – meghívatta Kövér Lászlót és Orbán Viktort is. Orbánék kérték, támogassa a Fideszt. Soros ezt „kategorikusan elutasította" (ÁBTL). Igaz, később megváltoztatta a véleményét: annak fejében, hogy nem alakulnak párttá, milliókat adott a Fidesz vidéki bázisainak kiépítésére, felszerelésére.

És még mindig a megalakulás, illetve az erről szóló Deutsch–Kövér-jegyzőkönyv. A dokumentum azzal zárul, hogy négy alapítónál (Bartók István, Bartus Gábor, Deutsch Tamás, Kövér László) lehet csatlakozni a Fideszhez. Címük, telefonszámuk feltüntetésének csak akkor volt értelme, ha a jegyzőkönyvet terjesztették. Ám tudomásunk szerint ezt először 1993-ban, a megalakulás ötödik évfordulóján hozták nyilvánosságra... És egy korabeli dokumentumfilmben Fodor Gábor a Fidesz 1988. április 30-i nagygyűlésén kijelentette: „Én vagyok informálisan a Fidesz, ezzel kelek, ezzel fekszem, arra ébredek, hogy öt ember áll az ágyam előtt, félálomban vagyok, és be akarnak lépni a Fideszbe" (Elbert és társai, 1988). A jegyzőkönyv végén felsorolt alapítók közül viszont ő hiányzik, mert 1993-ban kiretusálták, mivel akkor már kilépett a pártból... (Az 1988-ra dátumozott jegyzőkönyv hiányzik az 1991-ben Tiszta lappal címen kiadott Fidesz-dokumentumgyűjteményből is, pedig épp e kötet jóvoltából a Fidesz kezdeti története egyedülállóan jól ismert.)

A históriából talán csak az alakulás másnapja, 1988. március 31-e esett ki. Az éjfélig tartó alakuló ülés és az ezt a tényt bejelentő április elsejei nemzetközi sajtótájékoztató, azaz szerda és péntek között mintha eltűnt volna a csütörtök. Szerdán éjféltájban megalakultak. Kövér: „Az eredeti szándéknyilatkozatot két lényegtelen módosítással elfogadtuk alapító okiratként" (Pesty, 1988). Azt is eldönthették még, hogy sajtótájékoztatóval kezdik a fideszes életet. Deutsch Tamás szerint még azon az „estén" lefoglalták a pénteki sajtótájékoztatóra a Ma Chérie-t... Akkor hát csütörtökre nem maradt tennivaló? Both Vilmos nem emlékszik pontosan, hogy abban a lázas állapotban még aznap éjjel sokszorosították-e a nyilatkozatot, vagy csak másnap...

– Nekem továbbra is az aznap éjjel rémlik, hogy már a Bibóban is másoltuk a szöveget – erősítgeti. – A Soros Alapítványnak köszönhetően volt számítógép meg fénymásoló a kollégiumokban. Az alapító nyilatkozatból talán még ezen az éjszakán készítettünk vagy 150 példányt Benedek Zolival a Széchenyi szakkollégiumban a külföldi tudósítóknak, a magyar médiáknak és az érdeklődőknek védekezésből is. Több ilyen sokszorosító kör működött, készültek a belépési nyilatkozatok is. A másoló akkor veszélyes szerszám volt, fel kellett írni a számláló állását, beírni: jegyzetmásolás...

– Nem féltél?

– Nem. Diákcsere keretében svéd vendégek voltak a Közgázon, akik teljesen lázba jöttek, amikor másnap elmondtam nekik, hogy megalakult a Kommunista Ifjúsági Szövetségtől független Fidesz. Attól tartottam csak, hogy a vidéki egyetemeken megtorlások lesznek, mivel ők nincsenek szem előtt. Két napon belül vagy kétszázan aláírták a belépési nyilatkozatot. Ekkora csoportot már nem lehetett kizárni, ez már nem lánchídi csata, ahol a rendőrség minden további nélkül csőcselékként kezelhette a tömeget. Az alakulás éjszakáján elhangzott: úgy járunk el, mintha jogállamban élnénk, minden lépésünk legális, így nincs mitől félnünk! Ezekben a napokban sokat ismételgettük ezt a mondatot. A szüleim persze aggódtak, de nem próbáltak lebeszélni.

– Vélhetően a „Martos Flóra" kollégiumi rádiója adta először hírül a Fidesz megalakulását – mondja az akkor vegyészhallgató Bartus Gábor –, még éjfél előtt beolvastam az alapító okiratot is.

– A megalakulás másnapján jelentkeztem Kövérnél, aki azt mondta, hogy én vagyok a harminckilencedik – említi a tanárrá lett jogász, Domonkos Péter.

– Bemondtuk a kollégiumi rádióba, hogy megalakult a Fidesz, és gyűlést hívtunk össze a kollégium nagy tanulójába – idézi fel Kardos József. – A stratégia, hogy minden alapítónak minél több embert kell beszerveznie, mert ha többen vagyunk, jobban védjük egymást.

Állambiztonsági jelentés szerint Kardos József nem azonnal, hanem csak az első budapesti Fidesz-összejövetel után, április 13-án tartott kollégiumi gyűlést. Hatvan hallgató előtt beszélt a Fidesz céljairól, arról, hogy amíg be nem tiltják, az ország minden egyetemén és főiskoláján folytatják a „sejtek" szervezését. Felhívta a figyelmet: aki belép, rizikót vállal, számolnia kell a hátrányos következményekkel. Ezek után legfeljebb tízen ha aláírták a belépési nyilatkozatot (ÁBTL). Ez volt az első nyilvános elismerése annak, hogy a megalakulás próbaakció: addig kívánják fenntartani a szövetséget, amíg a hatóságok be nem tiltják. A demokratikus ellenzék (Kis, Haraszti) ezzel nem értett egyet, hiszen az előző tíz év tapasztalata azt mutatta, hogy a betiltás nem jelenti azt, hogy képesek is a felszámolásra. Mint látni fogjuk, a hatalom nem élt a lehetőséggel, csak fenyegetett, a fideszesek pedig, ha ijedeztek is, nem szaladtak szét.

Orbán Viktor feltehetően az alakulás másnapján, csütörtökön tájékoztatta az MTI-t a Fidesz létrehozásáról, és hogy az alapító nyilatkozatot táviratilag (!) megküldték minden sajtóorgánumnak. Bejelentette, hogy április 1-jén a Kedvesem presszóban sajtótájékoztatót tartanak. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy az alakuló ülésen részt vett az MSZMP KB, a KISZ KB, a Budapesti Pártbizottság képviselője. „Viktória" tájékoztatta leghívebb propagandistájukat, Krassó Györgyöt, azaz a londoni Magyar Október Tájékoztató szolgálatot is a megalakulásról, és lediktálta neki a nyilatkozatot. A sajtótájékoztató összehívásához Orbán Viktor „Pörge" (Haraszti Miklós) segítségét kérte (ÁBTL)...

– A Ma Chérie előterében ott ült Demszky és Hodosán Róza, akikről fogalmam sem volt, kicsodák – mondja Bayer Zsolt. – Bemutatkoztam, és majdnem szívbajt kaptam, amikor mondta a nevét. Hát ő a Demszky?

– Deutsch Tamás és Viktor kért meg, hogy szervezzem meg az első sajtótájékoztatójukat a Ma Chérie-ben – idézi fel Haraszti. – Nem barátként kértek fel, hanem azért, mert én voltam az ellenzék, a Hálózat sajtószakembere, sajtóösszekötője, volt sajtólistám. A tájékoztatóra magam is elmentem, és akkori szokás szerint megkérdeztük, ki honnan jött.

FIATAL DEMOKRATÁK SZÖVETSÉGE NÉVEN FÜGGETLEN IFJÚSÁGI SZERVEZET ALAKULT

A magyar társadalom demokratikus önszerveződése fontos, új állomáshoz érkezett. A független fórumok – egyesületek, klubok és baráti társaságok – már hosszabb ideje tevékenykednek, a környezetvédők nemrégiben közös koordinációs bizottságot hoztak létre, küszöbön áll az első független szakszervezetnek, a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének megalakulása, a mai napon pedig véget ért a KISZ – a Kommunista Ifjúsági Szövetség – több mint három évtizedes egyeduralkodó helyzete a magyar fiatalok képviseletében. Ma – április 1-jén – délután három órakor a szervezők sajtóértekezleten jelentették be egy új ifjúsági szervezet, a „Fiatal Demokraták Szövetsége" megalakulását.

A tájékoztatóra – Budára, a Bartók Béla úti „Ma Chérie" nevű eszpresszóba – meghívták az összes budapesti újságot és a független (szamizdat) folyóiratok szerkesztőit, valamint a külföldi tudósítókat. A hivatalos

magyar lapok többsége nem képviseltette ugyan magát, de így is igen sokan, mintegy hetvenen vettek részt a sajtóértekezleten, ahol az új szervezet alapító tagjai közül Deutsch Tamás, Németh Zsolt, dr. Orbán Viktor és dr. Kövér László adott tájékoztatást, majd felváltva válaszoltak a feltett kérdésekre. Deutsch Tamás mindenekelőtt egy sajtónak szánt közleményt olvasott fel...

Az egy és negyedóra hosszat tartó sajtóértekezleten a résztvevők számos kérdést tettek fel. Az egyik kérdésre válaszolva a szervezők elmondották, hogy tudomásuk szerint Budapest és hat megye diákparlamentje új diákszövetség megalakítására készül...

1988. április 1. Magyar Október Tájékoztató szolgálat (London)
(Bozóki, 1992)

Az alakulás hírét először a Szabad Európa közölte, aztán több nyugati lap és hírügynökség. A Ma Chérie-ben talán csak három külföldi újságíró jelent meg: a SZER, a BBC és állítólag az Izvesztyija tudósítója. A hivatalos hazai lapok többsége nem képviseltette magát. A moderátor Deutsch Tamás ismertette az alapító nyilatkozatot. Nevetés kísérte a bejelentést, hogy párttagok is beléphetnek a Fideszbe, és Fidesz-tagok is a pártba, mivel a Fidesz a KISZ-nek a konkurenciája (az AP ezt a momentumot emelte ki). És itt álljunk meg egy pillanatra. A Bibóban egy ember – az igazgató Stumpf István – párttagsága volt visszatérő téma. Nem zárható ki, hogy ez a faramuci döntés neki (is) szólt: tessék, most megmutathatod, ki vagy! De Stumpf nem ugrott be, ő a zsigereiben érezte, hogy ez a lépése nem aratna tapsot elvtársai körében. „Többek között én azért nem léptem be a Fideszbe, mert számomra túl radikális volt az a politikai magatartás, amit felvállalt. Ugyanakkor egy ilyenfajta politikai magatartás jogosságát nem vonom kétségbe, sőt fontosnak tartom a mai társadalmi körülmények között is. De én látok olyan értékeket az elmúlt évek társadalmi működésében és politikai gyakorlatában, amelyek továbbvitele fontos, tehát nem tudom olyan vehemenciával tagadni a múltat, mint ahogyan a Fidesz teszi. Feltehetően az én politikai habitusom egy lényegesen mérsékeltebb radikalizmus. Bár ami igaz, az igaz, a 80-as évek elején, amikor a szakkollégiumot elkezdtük, az a magatartás, amit képviseltem, a környezetem számára ugyanúgy túl radikális volt, mint ahogy most számomra a Fidesz" – mondta (Zsöne, 1989).

A Ma Chérie-ben az alapító tag Rácz András kijelentette: a Fidesz három alapértéke a nemzet, a demokrácia és a szocializmus... A KISZ lapja, a Magyar Ifjúság Célok című mellékletének áprilisi számában szerepelt egy tudósítás a Fidesz megalakulásáról, de a KISZ KB első titkára, Hámori Csaba állítólag karon fogta a szerkesztőt: „Hogy képzeled ezt, Pistám?" – és a számot bezúzták.

Kövér László később felidézte: egy vidéki ifjúsági kör vezetője elmondta, nem létezne a kör, ha kilépne a KISZ-ből, mert tőlük kapja a pénzt. „Ekkor jutottunk arra a felismerésre, hogy KISZ-tagokat nem veszünk fel. A Fidesz alternatívája a KISZ-nek. Nem a KISZ-eseket akartuk kizárni, hanem azt akartuk, hogy elvszerűen vállalják, minek a tagjai." Orbán Viktor: „Jó szándékú embereknek kellett kettőbe vágni magukat" (Pesty, 1988). Most majd vagy-vagy...

– A sajtótájékoztató után felköltöttem apámat, hogy hallgassa meg a Szabad Európát – mondja Bayer Zsolt. – Amikor beolvasták az alapító tagok névsorát, apám lesápadt. Fiam, te nem vagy normális, mondta, téged kirúgnak a főiskoláról. Ha ez megfordult a mi fejünkben is, rá kellett döbbennem, micsoda különbség az ötvenes-hatvanas vagy a nyolcvanas években felnőni.

A kollégista Cseh Gabriella Zs. Az első, de ugye nem az utolsó sajtótájékoztató a Fideszről címmel tudósította a kollégiumi lapot. Orbán elmondta, hogy „bátorságra, régről fakadó félelmek eloszlatására volt szükség ahhoz, hogy ki merje mondani magáról: ez nem KISZ. A cél: minél több ilyen szövetség megalakulása lenne az igényeknek megfelelően." Kövér László hozzáfűzte: „Konkrét programot alkotni technikailag sem lehet még", ez majd a tagság feladata lesz (Értesítő, 1988/2).

Utólag a rendőrség ki akarta hallgatni a Ma Chérie presszó – majd később a Kisrabló étterem – vezetőit és dolgozóit is. (Bevallhattak volna 60 üveg sört, 111 üveg üdítőt, kávékat, zónapörközteket). A Fidesszel foglalkozó Cég-jelentések többnyire a nyilvános eseményekkel foglalkoznak. Leírják, hogy a sajtótájékoztatón mintegy 60-70 fő, közöttük az alapítók többsége, öt magyar újság munkatársa, az AB Hírmondó, valamint a Füzetek elnevezésű szamiz-

datkiadványok képviselője vett részt. Megjelent Demszky, Haraszti mellett Miszlivetz Ferenc is. A szóvivők bejelentették, hogy sajtótájékoztatójukról az összes magyar tömegkommunikációs szervet értesítették, akárcsak a nyugati hírügynökségek és újságok tudósítóit, sőt a budapesti követségeket is. A tények kommentár nélküli közlését kérték a BBC-től, a SZER-től, „mert el kívánják kerülni, hogy a magyar hivatalos szervek reakciósnak vagy ellenzékinek minősítsék a szövetséget". A Fidesz nem ellenzéki – de céljuk egy új Magyarország létrehozása. Nem értenek egyet az MSZMP és a KISZ politikájával, amely csak hosszabb távon látja megvalósíthatónak a társadalom előtt álló problémák megoldását. Ők a radikális változások hívei.

Április 6-án a szervezők szűk köre újabb összejövetelt tartott, ahova meghívták Diczházi Bertalant, mivel tervet készített egy másik ifjúsági szervezet létrehozására. A megbeszélésről a Cég csak azt rögzítette, hogy április 10-én a Rajkban újabb összejövetelt tartanak. Jelentették azt is, hogy április 6-án a szombathelyi tanárképző főiskolán Rabi Béla, a KISZ KB munkatársa bejelentette, hogy a KISZ egy Népfront jellegű tömörülést akar létrehozni – a Magyar Ifjúsági Szövetség Országos Tanácsát, a MISZOT-ot –, és ebbe szeretnék bevonni a szakkollégiumokat is. Közölte: a szakkollégisták ne lépjenek be a Fideszbe, mert úgyis betiltják, és csak kompromittálnák magukat (ÁBTL).

Orbán Viktort nem lehetett megállítani: „A szándéknyilatkozatból a Szolnok–Budapest vasútvonalon több ezret szétszórtam a klozettól kezdve a kupékon át mindenhol" (Richter, 1990). Aztán váratlanul a nyakukba szakadt a nyilvánosság. A rádió és a televízió esti híradásaiban felolvasták a Belügyminisztérium közleményét, miszerint:

> „1988. március 30-án egyetemi hallgatók és fiatal értelmiségiek egy csoportja törvényellenes szervezet létrehozását kezdeményezte, ezért az arra illetékes rendőri szervek 1988. április 8-án figyelmeztették Andrássy Miklós dunaújvárosi, Orbán Viktor szolnoki, valamint Csaba Iván, Kövér László és Rácz András budapesti lakosokat. A nevezetteket felhívták tevékenységük abbahagyására." (MTI)

A közlemény egyik szépséghibája, hogy a rajkos Andrási Miklós neve Andrássyként szerepel, talán azért, mert szocializmusellenes szervezkedésben jól mutatott egy arisztokrata sarj (valójában egy első generációs értelmiségi, egy dunaújvárosi kohómérnök fia). Az idézéskor a „gróf-fi" azért imádkozott, csak ne verjék.

Április 8-án este a másodéves joghallgató Deutsch Tamás épp a pulcsiját húzta fel, hogy indul valahová, amikor a tv-híradóban beolvasták az MTI közleményét...

– Na, ez az, mondtam anyámnak, mire persze megijedt – idézte fel Deutsch. – A szüleim 1981-ben elváltak, apámmal nemigen tartottam a kapcsolatot, de ekkor elhívott ebédelni. A somlói galuska alatt elmondta, csak azt kéri, hogy hagyjam abba, mert kicsinálnak, nem tudok diplomát szerezni. Anyám jobban izgult nála, mégis azt mondta, rám tartozik, mit teszek.

Orbán és Kövér beidézésével a rendőrség beletalált a közepébe, de miért nem volt az ötök között például Deutsch Tamás, aki az első nyilvános fellépést, az április elsejei sajtótájékoztatót vezette? A Belügyminisztérium vizsgálati osztálya, mint minden szép hagyományú államvédelmi elődje, egy váddal felérő kitalációval palástolta tájékozatlanságát: azt állította, hogy az öt beidézett a Fidesz ideiglenes ügyvivő bizottsága... De a Fideszben még semmiféle vezető testület, poszt nem létezett. Maga Deutsch úgy vélte: „A beidézetteket úgy választhatták ki, hogy mindenhová üssenek egy kicsit: két jogász, két közgázos, egy tanárképzős" (Elbert és társai, 1988).

– A rendőrségre beidézettek névsorát Horváthék, a BM állambiztonsági csoportja (III/III) állította össze – mondja a BM vizsgálati osztály egyik hajdani tisztje. – Eleve el volt döntve, hogy figyelmeztetni kell őket, maradjanak türelemmel, hisz alakul az élet. Voltak, akik szívesen újraíratták volna a Fidesszel a Kommunista Párt történetét, gyűjtőfogházzal, egyebekkel. A főnökünk, Wéber Gyula jogi véleményezést kért. Tudni kell, hogy 1988. március 15-e előtt gyűjtötték be utoljára előzetesen az ellenzékieket. A vizsgálati osztály párttaggyűlésén majdnem palotaforradalom tört ki emiatt. Durva fellépés volt, drasztikus kísérlet valaki agybaja folytán. Azért hördült fel a gárda, mert szabálytalan volt Demszkyék letartóztatása. 1988. április elején mi idéztük be Orbánt. Ott a BRFK-n – mert an-

nak a nevében küldtük ki a papírt – ő semmiféle konszenzust sem keresett. Éppolyan karakánul viselkedett, mint Rajk László vagy Haraszti Miklós.

Majdnem másfél hónappal később a Fidesz sajtótájékoztatóján (Hajnal bár, május 21.) Orbán Viktor a rendőri figyelmeztetésről elmondta, hogy egy rendőrségről szóló minisztertanácsi rendelet alapján jártak el. Ez a rendőrséget arra jogosítja fel, hogy a társadalomra veszélyes cselekményeket, amelyek még nem érték el a bűncselekményi minőséget, de erősen afelé hajlanak, megelőzzék az érintettek figyelmeztetésével. „Ez történt meg most, azzal a megfejeléssel, hogy amennyiben folytatni fogjuk ezt a tevékenységet, akkor mindnyájan, személy szerint én is, bűnvádi eljárás alá fogunk kerülni... Mondtam, hogy a magam részéről továbbra is folytatni akarom, tekintve, hogy... sem jogi, sem ténybeli indoklást nem kaptam arra nézve, hogy ez miért lenne törvényellenes. Így elváltunk. Ez volt április 8-án. Nagy meglepetésre – és innentől kezdődik a Fidesz országos karrierje – április 9-én, illetve már április 8-án este" az egész sajtó pertraktálta, hogy a Fidesz öt tagját „törvényellenes szervezet létrehozására irányuló tevékenység miatt a rendőrség behívta, és figyelmeztetésben részesítette" (Elbert és társai, 1988).

– A sajtótájékoztató után elutaztam Erdélybe – mondja Rácz András, akire itthon a II. kerületi kapitányság idézése várt. – Mivel nem tudtam, miért hívnak, és nem tudtam, hogy a többieket is idézték, ügyvédhez sem fordultam, hogy mi a teendő. Egy civil ruhás férfi figyelmeztetett, hogy államellenes szervezkedésbe keveredtem. Nem akart bántani, mégis félelmet keltett... Megkérdezte, tudomásul veszem-e, hogy figyelmeztetnek. Viktorék nem írták alá, én gyáva voltam. Nem lévén jogász, az én agyalásom csak addig terjedt, hogy ne csukjanak le.

A többiek meg Ráczról nem tudtak. A Cég belső ellenséges tevékenységként számolt be a rendőri figyelmeztetésről. E szerint „az ötök" felkeresték Éliás Sarolta ügyvédet, aki nem vállalta a képviseletüket, de tanácsolta, jelenjenek meg a megadott helyen és időpontban. Haraszti azt javasolta, hogy nyugodtan hallgassák meg, mit közölnek (ÁBTL), ám – és ez kimaradt a jelentésből – ne nyilatkozzanak, és tagadják meg a jegyzőkönyv aláírását!

– 1966-ban kaptam először rendőrhatósági figyelmeztetést, amit aláírtam – idézi fel Haraszti Miklós. – A következő évben a figyelmeztetés puszta ténye miatt kizártak az egyetemről. Hiába védekeztem azzal, hogy a figyelmeztetés csak „vád" volt, azt mondták, aláírásommal elismertem a jogosságát. Ezért, amikor sok újoncot kellett beavatni a rendőrségi kurázsiba, a Jogaink a rendőrségen című szamizdatban megírtam: tagadják meg a nyilatkozást, és rögtön jelezzék: hívhatják a hatósági tanúkat, hogy nyoma legyen, egyáltalán ott voltak, mivel semmit sem írnak alá.

– Sok alkalommal fordultam meg a kollégiumban, pótanyjuk voltam – mondja dr. Éliás Sára. – A rendőrségi idézés napján nekem Bécsbe kellett mennem, és este kértek a fiúk, írjak nekik valami forgatókönyvet, hogy miként viselkedjenek. Mondták, hogy a portásban meg lehet bízni, nyugodtan nála hagyhatom, de indulás előtt, éjjel négykor, alig tudtam felverni.

A rendőrségen figyelmeztették őket, hogy „cselekményük folytatásától álljanak el, mert az bűncselekményhez vezet". Az eljárás során Orbán Viktor és Kövér László nem volt hajlandó nyilatkozni. Rácz András viszont a Cég szerint kijelentette: a szervezet megalakításában a jó szándék vezette, a magyar peresztrojkát kívánta elősegíteni. Csaba Iván kifejtette: a szerveződés nem alkotmányellenes, erről egy alkotmányjogász véleményét is kikérték – igaz, akkor még szándéknyilatkozatról volt szó. A figyelmeztetést Andrási Miklós és Rácz tudomásul vette. Kövér, Orbán és Csaba az eljárás ellen panasszal élt. Kövér és Orbán kifogásolta, hogy nem kaptak a figyelmeztetésről írásbeli határozatot. Csaba Iván szerint az adminisztratív intézkedés helyett a politikai párbeszéd alkalmasabb lett volna az ügy rendezésére (ÁBTL).

– Akkor döbbentem rá, mibe fogtunk bele, amikor beidéztek – emlékezik Csaba Iván. – Féltem, hogy végzett társaink olyan szituációba hajszolták bele a fiatalabbakat, aminek a kimeneteléért nem vállalható a felelősség. Olyasmibe keveredtünk az egyetem befejezése előtt, aminek nem mértük fel a következményeit.

– Jó néhány kör működött az egyetemen, ezek közül többen benne voltam, Pro Universitas-díjat kaptam, felszólaltam az alakuló ülésen, szóval sokan ismertek, ezért szúrhatott ki a rendőrség – idézi fel Andrá-

si Miklós. – Tudtam, hogy beidézték Viktorékat is. Együtt „készültünk". Én a rendőrtisztet próbáltam átállítani a mi oldalunkra. Ő társadalomtudományi kérdésekben járatlanabb volt nálunk, butácska dolgokat is kérdezett. Próbáltam meggyőzni, hogy mi hasznára akarunk lenni a társadalomnak, nem ellene, hanem az érdekében kívánunk cselekedni.

Orbán szerint az idézés kézhezvételekor Kövér kijelentette, hogy győztek (Elbert–Vági, 1989). Haraszti Miklós pedig úgy emlékszik, azt mondta Orbánnak: ha nem visznek, hanem idéznek, akkor már bonthatod a palackot! „A rendőrségi idézés teljesen szabálytalan volt, sem az nem volt feltüntetve, hogy milyen ügyben, sem pedig, hogy milyen minőségben akarnak meghallgatni: gyanúsítottként, tanúként, netán szakértőként? ...A történet valójában nem a mi kemény küzdelmünket mutatja, hanem azt példázza, hogy a hatalom milyen hihetetlen gyorsasággal kezdett szétesni. Nem azzal kezdték, hogy bevisznek és jól megvernek, hanem hívtak, beszélgetni próbáltak, és jegyzőkönyvet kezdtek fölvenni. Szerepzavarban voltak a rendőrök, mert ők nem ehhez voltak szokva." Közölték, hogy valami ifjúsági szervezet megalakulásával kapcsolatos ügyről lesz szó. Ő figyelmeztette a rendőrt, hogy tévedésben van, mert a szervezet már megalakult. Amikor kérdezni akarta, ő – emlékezve ellenzéki barátai taktikájára – jelezte: mivel dr. Orbán Viktornak hívják, tudja, hogy joga van megtagadni a választ. Ezt jegyzőkönyvbe vették, és a tiszt közölte, hogy rendőrségi figyelmeztetésben részesítik. Orbán Viktor kérte, adják írásban, és a jegyzőkönyvből is kért egy másolatot. Mivel nem adtak, megtagadta a jegyzőkönyv aláírását. Egy óra alatt kerítettek két „hatósági tanút" az utcáról. Orbán ragaszkodott hozzá, hogy mielőtt aláíratnák, hangosan olvassák fel nekik a figyelmeztetés szövegét. „Így bizonyos nyilvánosságot kapott a dolog." (Richter, 1990)

Kövér László szerint önmagában törvénytelen, hogy nem legalább 24 órával előbb kézbesítették az idézést. Benn tudtára adták, ha akarja, kifejti, ha nem, meg is tagadhatja, hogy kik, mikor, milyen célok érdekében s milyen engedélyek birtokában hozták létre a Fideszt. Némi vita után kiderült: azt akarták, hogy tagadja meg az alapító nyilatkozatot. Majd aláíratták vele a jegyzőkönyvet, de másolatot nem kapott. „Egy ilyen rendőrségi figyelmeztetésnek egyébként nincs semmiféle jogi következménye, inkább elrettentő jellegűnek szánták." (Bossányi, 1989)

Április 9-én minden napilap nyilvánosságra hozta a BM közleményét. És az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottsága (KEB) sokkal jelentősebb közleményét is Bihari Mihály, Bíró Zoltán, Király Zoltán, Lengyel László kizárásáról a pártból.

Bíró Zoltán, az Országos Széchényi Könyvtár főmunkatársa, dr. Bihari Mihály, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának tanára, Király Zoltán, a Magyar Televízió szegedi körzeti stúdiójának szerkesztőriportere, Lengyel László, a Pénzügykutató Rt. tudományos főmunkatársa valamennyien Pozsgay Imre köréhez tartoztak. A nevezett párttagok több alapvető kérdésben a párt politikájától eltérő nézeteket képviselnek, s ezeket különböző párton kívüli fórumokon huzamosabb idő óta hangoztatják-terjesztik. A párt szervezeti szabályzatát önkényesen értelmezik, nem fogadják el a párt belső rendjére vonatkozó elveket, megsértik a pártfegyelmet, ártanak a pártegységnek. (Népszabadság, 1988. ápr. 9.)

A BM és KEB üzenete egyértelmű: a pártvezetés konzervatív része a májusi konferencia előtt még ráncba akarta szedni a birodalmát. Az ilyen-olyan lázban égő reformerek, ellenzékiek, a májusi pártkonferenciával kapcsolatos várakozások lehűtésére a rebesgetett leszámolás első lépéseként kizárták a pártból a négyeket – jobbára az ifjak „tanárait" –, és megfricskáztak az ifjú lázadók közül ötöt. Megírtuk már, hogy szétütöttek a Bibó háza táján is. Stumpf István és Wéber Attila megrovás pártbüntetést kapott, amibe a – Stumpf által kamikazeakciónak tartott – Fidesz-alapítást bele sem számították. Ilyen körülmények között tűzzel való játéknak tűnt a fiatalok szervezkedése. Mondogatták is a politikában jártasabbak: nem tudtatok várni egy-két hónapot? De ki tudta előre, hogy májusban megbuknak Kádárék? A négyek kizárását az érdeklődő értelmiség tekintélyes része úgy élte meg, hogy megkezdődött a leszámolás, a kizárást biztos elbocsátás is követi, és szerveződni kezdett a „Vörös Segély", hogy Lengyeléknek pénzt kell gyűjteni, hisz nem lesz állásuk.

A másodéves – és amúgy tudtunkkal soha többé semmiféle politikai szerepet nem vállaló – bibós Pecze Tünde a rendőri intézkedést és a négy személy pártból történt kizárását úgy kommentálta: „Már nincs idő halogatni a cselekvést. Ha a helyzet tovább romlik, a tömegek az

utcára mennek... Állást kell foglalni végre, láttatni, hogy vagyunk, és nem vagyunk hajlandók tovább megalkuvón kiszolgálni ezt a széthulló, irracionális, idejét múlt politikai hatalmat" (ÁBTL).

A Fidesz sajtótájékoztatóján egyetlen hazai napilap tudósítója sem jelent meg, és egyedül a Magyar Hírlap vetemedett a fideszesek elleni fellépés kommentálására. Szerintük „a rendőrhatósági figyelmeztetés a törvényesség és a türelem jogintézménye". Az írás összekeverte az alakuló ülést és a presszóbeli sajtótájékoztatót: „a konferenciáról még aznap este tudósít a BBC és a Szabad Európa Rádió, méghozzá pontosan olyan műfaji elrendezésben, ahogyan ott, abban az eszpresszószóban ezt célszerűnek ítélték". Bejelentették, hogy „a magukat Fiatal Demokraták Szövetségének nevező résztvevők országos szervezetet alapítottak, talányos programmal és sűrű hivatkozással az alkotmányra". A szemükre vetik: noha készül „az egyesülési törvény", ők áthágják a jogszabályokat.

„Országos szervezetek alapításának természetesen nemcsak jogszabályi feltételei vannak, hanem íratlan, ám a társadalom által méltán elvárt szabályai is. Első számú szabály: a felelősség, a közérdek tisztelete, a nemzeti sorsproblémák érett értelmezése. Ámde mit kezdhetünk például a papírra vetett program ama állításával, hogy nem értenek egyet az MSZMP és ifjúsági szervezete azon politikájával, amely csak hosszabb távon látja megvalósíthatónak a társadalom előtt álló problémák megoldását? Számukra ez nem jelent vonzó perspektívát. A figyelmes szemlélő csak tűnődhet: meghirdethető-e a gazdaság strukturális átrendeződésének azonnali megoldása, az infláció azonnali megfékezése, a tudományos-technikai forradalom követelményeinek holnap reggeli érvényesítése?" (MH, 1988)

Nem véletlen, hogy a négyek kizárása és a fideszesek rendőrség elé citálása ugyanazon a napon került a nyilvánosság elé, ahogy az sem véletlen, hogy a párt- és a BM-közleményben azonos szófordulatok és névelírás található a Magyar Hírlapban. Akkor az újság a kormány lapjának számított, az, hogy rájuk és nem a pártlap Népszabadságra bízták ezt a feladatot, arra mutat, hogy a négyek kizárásával egyszerre nem akartak nagyobb feneket keríteni a fiúk ügyének. A négy értelmiségi kiközösítésének híre bejárta a világsajtót. Nyitási politikát behatároló esemény lett Orbánék figyelmeztetése is. A The Independent szerint Kövér az állította, hogy a Fidesz alapító nyilatkozatából kitűnik elkötelezettségük a szocializmus mellett. „Új Magyarországot akarunk építeni, amely a demokrácián, szocializmuson és a nemzeti értékeken alapul. Vegyes gazdaságot hirdetünk; mindenki számára egyenlő lehetőségeket és a szociális juttatások átfogó rendszerét... szívesen fogadunk minden fiatalt, akár marxista, akár nem."

– Brünnben vagy Prágában voltunk egyetemista barátainknál – említi az akkor műegyetemista, ma ugyanott adjunktus Bartus Gábor. – Visszafele Pozsonyban Duray mondta, hogy rendőri akció indult a Fidesz ellen. Azt se tudtuk, hogy leszednek-e bennünket a vonatról, vagy mi lesz. Ebben az időben gyakran jártam át a Rajkba vagy a Bibóba, mert ott kevésbé féltem, mint saját kollégiumomban, a Münnichben.

Az idézés után az egyik figyelmeztetett és még három alapító tag kilépett (leginkább a vidéki egyetemisták). De amit vesztett a Fidesz a vámon, megnyerte a réven. A rendőrség figyelmeztetése ugyan megtizedelte őket, de az MTI-közlemény milliókkal tudatta, hogy új ifjúsági szervezetet hívtak életre. Orbán Viktor szerint a hatalom logikátlan volt, hogy minden sajtóorgánum velük foglalkozott: a nagy hírveréssel „kezdődik a Fidesz karrierje". „Amikor az újságokban lejöttek a nevek, a szüleim és a rokonságom tódulni kezdett. Levelekben meg személyesen is megkerestek, hogy úristen, mi történt. Megmutatkozott, milyen mélységesen él a félelem az állampolgárokban. Ez határozza meg, mit mernek mondani, mit mernek csinálni, hogyan igazítják az életüket. Most, amikor a terrornak már nincs nyoma, a politika még mindig ennyire le van nyomva az emberek agyában. Mondogatták, hogy nem szabad ilyet tenni, mert hát a karrier, a megélhetés. Ha jogilag megengedett is, akkor sem szabad... A hatalmasok előbb-utóbb úgyis rád fogják tenni a kezüket, és rá fognak húzni a fejedre vagy a fenekedre." (Elbert és társai, 1988) Későbbi változat: „Az én szüleim... ahhoz a középréteghez tartoznak, akik általában nem politizáltak, igyekeztek elkerülni a kényes témákat. Amikor a rádió először bemondta, hogy államellenes szervezet létrehozását kezdeményeztük, és beolvasták az én nevemet is, rögtön másnap ott voltak a szüleim Szolnokon, ahol akkor laktam a feleségemmel. Aztán néhány óra múlva Mezőtúrról és Debrecenből is megjöttek a rokonok, azt

mondták, hogy ez felelőtlenség, komoly ember ilyet nem csinál, és ennek semmi értelme. A világ nem olyan, ahogyan azt én elképzelem, és széllel szemben nem lehet. Ráadásul az embernek abban a korban, amiben én vagyok, nős, miegyebek, kicsit több felelősséggel kell viselkednie. Egyébként igazam van, az elvek, amelyeket vallok, szépek, próbáltak lebeszélni, de aki Grósz Károllyal akar dacolni, azt holmi szülők nem rettentik el" (Dési, 1990).

1988. április 10-én összejöttek vagy nyolcvanan – „közel százan" –, megvitatni, hallgassanak-e a rendőrségi tilalomra. A MOT, azaz a Magyar Október Tájékoztató szolgálat (Krassó György, London) másnap jelentette: „Hajnalig tartó Fidesz-gyűlés a Kisrabló étteremben." (Fodor Gábor szerint Viktor és ő tartotta a kapcsolatot Krassóval, a SZER-rel, Kasza Lászlóval pedig ő. A tudósításokat a kollégium nyilvános telefonján adták le. Felhívták őket, és ők visszahívták a kollégiumot. A telefont lehallgatták, a rektort tájékoztatták, hogy kiket hívogatnak – a listán szerepelt állítólag Soros György is –, de a készüléket nem szerelték le, a telefonálásokat nem torolták meg.)

– A rendőrségi idézés után összejöttünk, hogy mit tegyünk – idézi fel Csaba Iván. – Javasoltam, hogy a májusi pártértekezletig néhány hétre függesszük fel a tevékenységünket, mert felhasználnak bennünket a bekeményítésre, elbillenthetjük a mérleget. Leszavaztak, mire bejelentettem: nem tudom vállalni az ezzel járó felelősséget, ami akár kilépésnek is felfogható. – A Cég jelentésébe bekerült, hogy Csaba Iván arról beszélt 1988. április 10-én a Kisrablóban, hogy az „Eminenciás" (Diczházi) eredeti elképzelése szerint a szervezetet hosszas előkészítő tevékenység, puhatolódzó tárgyalások után kellene megalakítani. Elhibázott a további működés erőltetése, mert azok sorsát kockáztatják, akik még nem végezték el az egyetemet. „Mivel a jelenlévők többsége nem fogadta el érvelését, bejelentette, hogy kilép a Fideszből." (ÁBTL)

– Miszlivetz azt mondta: fordításból fogsz élni – de hisz még csak akkor tanultam angolul! – folytatja Csaba Iván. – A „postások" hozták az üzeneteket: „Ne menjetek haza éjszaka!" „Nem tudjuk szavatolni a biztonságotokat!" „Nem mindenki bánna ám kesztyűs kézzel veletek!" Hogy kitől jött a figyelmeztetés vagy a fenyegetés, nincs jelentősége, postásból több is volt. A rendőr is postás volt. Tanácstalanságomban tanáromhoz, atyai barátomhoz, Kis Jánoshoz fordultam. Ő azt mondta, nem hiszi, hogy a hatalom szélsőséges lépésekre határozná el magát, de nekem kell a kockázatokat vállalni; félelmeim érthetőek, ám aggodalmamból nem következik az, hogy akik vállalják a kockázatokat, helytelenül cselekszenek. Mivel a rendőrségi közleményben szerepelt az én nevem is, a családi konfliktus hatására végül el kellett költöznöm hazulról, és ez lehetővé tette, hogy később visszalépjek.

(A diplomáját féltő, családjával is vívódó, ki-be lépő Csaba Iván 1989-ben a Fidesz szociálpolitikai és egészségügyi programjának kidolgozója lett, ám akkor vált ismertté, amikor 2002. március 30-án – egykori elvbarátja, Kövér László tanácsát követve – kötélhurokkal a nyakában jelent meg a Bibóban volt pártja tizennegyedik születésnapján.)

– Részben én vagyok az oka Csaba Iván ki-be lépéseinek – mondja egykori tanára, Rév István, ma a CEU-archívum vezetője. – Nem azért, mert nem értettem egyet a Fidesz megalakulásával, céljaival, hanem azért, mert ismertem érzékeny családi hátterét, féltettem, hogy egy retorzió során ő könnyű préda lesz. A Ma Chérie-beli sajtótájékoztató előtt felkeresett, és az említett okok miatt azt mondtam neki, ne menjen el. Negatív szerepem volt az életében, mert féltettem őt.

– Ezeknek a fiúknak más volt a politikai készségük, mint amit azokban az időkben megismertünk – állítja a találkozón részt vevő Kovács András szociológus. – Csaba Iván elmondta, pártfunkcionárius rokona figyelmeztette, milyen veszélyes játékba kezdtek. Más társaságban ki lett volna átkozva, árulóként kezelték volna emiatt, őt nem rekesztették ki, a háta mögött sem szidták. Jó jelenet volt. Kollégistaként beletanultak, hogyan kell éles helyzetekben is politikusan viselkedni.

Rácz András esze mintha hárompontos szentenciákra járt volna. Miután a sajtótájékoztatón azt mondta: a Fidesznek három alapértéke van: a nemzet, a demokrácia és a szocializmus, ekkor kijelentette: „Három védőpajzsunk van: a nyilvánosság, tagságunk támogatása és működésünk jogszerűsége." Ez lett a Rácz András-i hármas. (Néhány nap múlva azt híresztelték, hogy a rendőrségi figyelmeztetésben részesített tanárképző főiskolást – vagyis Ráczot – kirúgták, mire volt, aki úgy vélte, ha ez igaz, rögtön le kell állni a szervezéssel – ÁBTL.)

Kövér: „a rendőrségi figyelmeztetést követően bizony mindnyájan megijedtünk. Elvégre bármi megtörténhetett volna, s mi jelentős egzisztenciális kockázatot is vállaltunk... Sokat töprengtünk azon, mi a helyes taktika: visszafogni a szervezést, várni vagy előremenekülni? Végül is úgy döntöttünk: nem hátrálunk meg, az alkotmányosságból kiindulva továbbra is legális mozgalomnak tekintjük magunkat, és ennek megpróbálunk minél nagyobb nyilvánosságot szerezni" (Bossányi, 1989). Fodor Gábor: A rendőrségi beidézés után „összepakoltunk magunknak egy kis táskát, törülközőt, fogkefét, váltás ruhát, mert azt gondoltuk, bármikor elvihetnek" (Rádai, 1999).

A Kisrablóban legalább két besúgó volt. A titkosrendőr hatvan résztvevőt jelentett, a titkos megbízott (tmb) szerint ott „80-100 fő zsúfolódott össze". Ezt a „tanár" tmb-t feltartóztatták az ajtóban, de mivel „a Rakpart Klubban hívták meg", beengedték. Fodor Gábor kérte, hogy mutatkozzon be. Aztán közölte vele, bár a belépési korhatár 35 év, de őt felveszik pártoló tagként, mert a szervezésben szükség van pedagógusokra... És a beszervezett „szervező" jelentette, hogy mindenki megkapta a Jogi kommentár egy közleményhez című (Szájer József által fogalmazott – *P. Á.*) röplapot, aminek alapján Orbán Viktor javasolta, kérjenek helyreigazítást az MTI-től és a Magyar Hírlaptól. („Nyüzsgő" – Miszlivetz – szerint a jogi kar professzorai arra biztatták a szervezőket, hogy indítsák el a sajtópert, mert ez próbaper lesz.) A fő kérdés az volt, hogy a Fidesz megszüntesse, felfüggessze vagy óvatosan folytassa-e munkáját. A „tanár úr" szerint nem jutottak megegyezésre – ami nem igaz. Azt is írta, hogy az összejövetel a záróra miatt 22.30 órakor véget ért, holott a vita Németh Zsoltéknál folytatódott, és éjjel egyig tartott.

Az állambiztonság másik jelentése szerint Németh Zsolt javaslatára nyilatkozatban tiltakoznak az adminisztratív intézkedések ellen. A visszavonáshoz kérik a nyilvánosság segítségét, és nem vállalnak felelősséget azért, ha a jövőben a fiatalok földalatti szervezeteket alakítanak... Megkísérlik elnyerni a jogi kar neves professzorainak a támogatását, hogy ezzel is bizonyítsák a Fidesz törvényességét. Megállapodtak, nem nevezik meg képviselőiket, hogy ne legyenek felelősségre vonható személyek. (Tévedései ellenére megbízták a „tanár urat", hogy Fodor Gábortól tudja meg a következő összejövetel helyét és időpontját, és azon vegyen részt.)

„Nyüzsgő" (Miszlivetz) arra biztatta a fiúkat, hogy lépéseiket ne igazítsák a pártértekezlethez. III/III-as intézkedés: „továbbra is tájékoztatjuk a felsőoktatási intézmények vezetését, és folytatjuk az ellenőrzéseket" (ÁBTL).

Mielőtt az összejövetelen kiosztották volna a röplapot, Szájer József ismertette jogi kommentárját. „A Fidesz – szemben az MTI-közlemény állításával – nem törvényellenes, létrehozása és működése minden tekintetben a Magyar Népköztársaság jogrendjének alapján áll... az »egyetemi hallgatók és fiatal értelmiségiek« említett csoportja nem csupán egy »szervezet létrehozását kezdeményezte«, hanem március 30-án, az alkotmány alapján létre is hozta a Fiatal Demokraták Szövetségét mint országos ifjúsági tömegszervezetet" – fogalmazta meg Szájer.

A folytatás: „Az alkotmány 65. §-a biztosítja az egyesülési jogot... A társadalmi szervezetek létrehozására vonatkozó egyéb, az alkotmányon és a polgári törvénykönyvön túli részletes szabályozás nem létezik."

A meglepetést az okozhatta, hogy a szövetség állampolgári kezdeményezésre jött létre, de társadalmi szervezetek alapítása nem tiltott. Egyesület, szervezet létrehozását a büntető törvénykönyv három esetben tiltja: ha a nyilvántartásba vételt nem kérték, vagy azt megtagadták, vagy ha a szervezetet feloszlatták. Ám a társadalmi szervezetekre vonatkozó szabályok a nyilvántartásba vételt nem írják elő... „Az ifjúsági törvény az »ifjúság egységes politikai-társadalmi szervezete«-ként jelöli meg a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetséget. Az egységes jelző arra vonatkozik, hogy e szerveződés az ifjúság minden rétegét át kívánja fogni, nem jelenti azonban azt, hogy egyetlen ifjúsági szervezet lenne. A fenti érvek alapján az MTI közleményének törvényellenességre, valamint a létrehozás kezdeményezésére vonatkozó kitétele nem tartható" – szedte szét Szájer darabokra a közleményt. A televíziónak meg a lapoknak a Fidesz a Szájer által írt röplappal válaszolt.

Az Orbántól vagy Fodortól származó MOT – Krassó, London – tudósítása szerint a Kisrablóban három szavazásra került sor. Elsőként nagy többséggel elhatározták, hogy hamarosan tájékoztató közle-

ményt bocsátanak ki. A következő szavazásnál „csupán egyetlen személy szavazott arra, hogy szüntessék be további tevékenységüket, 15-en azon a véleményen voltak, hogy tagok és támogatók toborzásával passzívan folytassa tovább munkáját a szervezet, a többség – szám szerint 32 Fidesz-tag – pedig amellett foglalt állást, hogy a törvényellenes rendőrségi figyelmeztetés ellenére tovább működnek, kongresszust hívnak össze, és a napilapoktól helyreigazító nyilatkozatot kérnek", és ha szükséges, sajtópert indítanak. „Végül – az utolsó szavazáson – egyhangúlag elhatározták, hogy szolidaritási akciókat hajtanak végre, ha hatósági megtorlás érné bármelyiküket." (Bozóki, 1992) A szavazás adatai szerint túlzó az az állítás, hogy két napon belül már vagy kétszáz tagja volt a Fidesznek – vagy túlnyomó többségük vidéki volt, ami nem valószínű.

– Nálunk a bölcsészkaron nem működtek a 405-öshöz hasonló, alternatív politikai körök – magyarázza az akkor harmadéves Szelényi Zsuzsanna pszichológus, miért nem értesült előre a Fidesz alakulásáról. – Miután az újságban olvastam a figyelmeztetést, elmentem a Kisrabló étterembe, és ha nem is minden félelem nélkül, de beléptem a Fideszbe, és hat éven át minden időmet rászántam. Kevés generáció válhat ilyen mágneses erejű esemény, ilyen intellektuális izgalom részesévé. Ez olyan óriási érzelmi erővel hatott, hogy a szakmát is háttérbe szorította.

– Azt a lelkesedést nem lehet visszahozni – ért egyet Szelényivel Kardos József.

Másnap Kövér László „Pörge" (Haraszti) közvetítésével tájékoztatta Krassó Györgyöt, Karacs Imrét (Independent) és az Economist egyik munkatársát a Fidesz céljairól, a rendőri idézésről, és hogy sajtópert indítanak. Április 11-én a pártból kizárt Bihari Mihály a szakkollégiumban járt. Kövér elmondta még, hogy fokozott szervezésbe kezdtek, plakátokon is gyűjtik a belépők aláírásait. („A szerv kapcsolatai a kihelyezett plakátokat összegyűjtik, azonban a szervezők azokat folyamatosan pótolják." Továbbá: „április 11-én a Technoimpex Dorottya u. 6. szám alatti székházának a földszintjén a páternoszterrel szemben kitűzték a Fidesz betiltott szórólapját, amely egy napig volt ott látható. Szintén ismeretlen személy a cédulát levette." Az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola hirdetőtáblájára kifüggesztett Fidesz-tájékoztatót a szerv egyik hivatalos kapcsolata „eltávolította és beszolgáltatta". A Gödöllői Agráregyetemen az eltávolítás után valaki ismét kihelyezte a tájékoztatót.) Bihari Mihály meghívását a Bibóba talán magyarázza egy másik jelentés, miszerint a Fidesz „védelmi bizottságba" – azaz támogatói közé – „elsősorban pártból kizárt, illetve közéleti személyiségeket akar megnyerni" (ÁBTL). Ez butaság, hiszen a Fidesz hátrányára szolgált volna, ha pártból kizártak támogatják.

– A főiskolán kiraktuk a belépési, de még a támogatási nyilatkozatot is, bár arra nem számítottunk, hogy valamelyik tanár majd ott a falon fogja aláírni – említi a volt tanárképzős, ma újságíró Bayer Zsolt –, de amikor felkerestük őket, többen írták alá, mint nem. Valamikor a rendőri figyelmeztetés után elterjedt a főiskolán, hogy minden alapító tagot kirúgnak, mire felbolydult a társaság. Jöttünk ki a nagyelőadóból óráról, és Mann Miklós főigazgató épp akkor tépdeste le a falról az alapító nyilatkozatot. Závodszky professzor odalépett az egyik még fenn lévő tacepaónkhoz, de a főigazgató az ő orra elől is letépte, mire mi kitapsoltuk. Érdemes lett volna lefilmezni Závodszky arcát, azt a sajnálkozást, ahogy kollégáját nézte. Mindenesetre hamar elterjedt, ha hozzányúlnak a Fideszhez, tiltakozás lesz, ülősztrájk. A legrettegettebb tanárunk Hernádi Sándor nyelvészprofesszor volt. Óráin állandóan névsorolvasást tartott, a vizsgán képes volt kivágni az évfolyam felét. A balhé csúcspontján az ő előadása következett, és az évfolyam engem bízott meg, hogy közöljem ezzel a nagy tudású, rettegett palival, hogy mi történt. Jelentkeztem, és elmondtam, hogy megalakult a Fidesz, hogy a rendőrség... Ahogy befejeztem, megfordult, elment az ablakhoz, állt, állt, nézett kifele. Nem tudom, mennyi idő után megfordult, folyt a könnye, és azt mondta: vigyázzanak magukra, fiúk! Később tudtuk meg, hogy néhány évet lehúzott egy orosz lágerben.

– Roppant igényes tanáraim voltak, megszoktam, hogy mindent komolyan kell venni – mondja Hernádi Sándor. – Emiatt polarizáltam a hallgatóságot és a kollégáimat is, voltak, akik kedveltek, voltak, akik nem. A lágernek semmi köze a történethez. Oda sváb származásunk miatt hurcoltak el 1945-ben, nyolcadikos gimnazistaként. A Donyec-medencében bányákat építettünk, szenet termeltünk közel öt éven át. Visszatérve a katedrához: korrekt, de soha nem magánjellegű kapcso-

latban voltam a diákjaimmal, mert az kiszolgáltatottá tett volna. Talán csak az említett egy eset volt kivétel. Féltettem őket, aggódtam a megtorlás miatt. Nem emlékszem már a részletekre, de óra biztos nem maradt el.

Először a közgazdasági egyetem KISZ-bizottsága ítélte el a rendőrségi eljárást. A Közgáz hallgatói tanácsa, a Rajk és a Széchenyi szakkollégium állást foglalt a független ifjúsági szervezetek létrehozása mellett (a Bibó még nem). A Közgázon ötven, a jogi karon húsz oktató, továbbá ismert írók, történészek, szociológusok írták alá a Fideszt támogató ívet.

– Karitanács-tag voltam – idézi fel Szájer József. – Többen hozzászóltak, amikor szóba került, hogy a rendőrség a mi diákjainkat egzecírozza. A dékán addig húzta a vitát, amíg határozatképtelenné vált az ülés.

A KISZ KB Gyurcsány Ferenc vezette Egyetemi és Főiskolai Tanácsának 1988. április 15-i közleménye szerint: „A társadalom egyre nagyobb rétegei számára megkérdőjeleződnek a hatalomgyakorlás eddigi módszerei, intézményei, a szocializmus korábban stabilnak hitt elvei, értékei. Lehetővé kell tenni a pluralizmus szervezeti leképezését, az alkotmányosság keretei között maradéktalanul biztosítani kell az egyesülési jogot" (Gyurcsány, 1988).

– Szerveztük a MISZOT-ot, a Magyar Ifjúsági Szövetség Országos Tanácsát – említi Wéber Attila, a Századvég szerkesztője, aki ekkor már Pozsgay Imre mellett, a Népfront társadalompolitikai bizottságában dolgozott. – A munkában részt vett Diczházi, Bégány Attila, Németh Zsolt, Kövér László. Amikor bejelentkeztünk Pozsgaynál, Orbán szólt, hogy velünk jönne. 1988. április első felében jártunk. A beszélgetésen – a jelenlévők miatt is – főleg a Fidesz álláspontjáról volt szó. A jelenlévők kérték Pozsgayt, hogy védje meg őket. A leendő pb-tag barátságos volt, de azt hiszem, nem vette túl komolyan ezeket a fiúkat.

– Wéber Attila rosszul mérte föl az érzéseimet – mondja Pozsgay Imre, a Hazafias Népfront akkori főtitkára, ma egyetemi tanár. – Komolyan vettem őket, csak nem féltem tőlük, mint a rendszer, amit megjelenésükkel kikezdtek. Tagadták az ifjúsági szerveződés monolit egységét, és önszerveződő egyesületként országosan akartak tevékenykedni. Akkor Kádár már eltűrte, hogy helyenként Népfronton kívüli egyesületek működjenek, de országos szerveződésű intézményekké nem válhattak, mert azokat – jó érzékkel – pártcsírának vélte. A Fidesz tehát rendszerellenes kihívást testesített meg. Ellentétben Fejtivel, én ezt felkarolandó akcióként fogtam fel. Amikor őket beidézték, azonnal elkezdtem a pártvezetőket győzködni, hogy a rendőrség vegye le a kezét róluk. Valószínűleg sehol sincs nyoma, hogy megkerestem Aczélt, Fejtit és másokat. Nem engedhetik, hogy egy társadalmi kezdeményezés a rendőrség és az ügyészség martaléka legyen, mert az visszaüt a rendszerre. Akkor nem volt nagy művészet ilyesmit mondani, mert a rendszer az engedmények útvonalán haladt.

– No comment, ha Imre így emlékszik, de nálam nem járt ebben az ügyben – mondja Fejti György.

A Cég jelentéséből kiderül, Orbán, Kövér, Andrási április 12-én járt Pozsgaynál. A Népfront kebelében formálódó MISZOT főszervezője, Stumpf István szerint célszerű lenne bejelenteni a Fidesz tevékenységének a felfüggesztését meghatározott időre azzal, hogy ezt a körülöttük kialakult indulatok miatt és jó szándékuk bizonyítására teszik. Majd tárgyalásokat kellene kezdeményezni a KISZ-szel, valamint más szervezetekkel. Így kipuhatolhatók a korlátok, kijelölődne a működési terep, és végül szeptember végén vagy október elején lehetne újra kezdeni, akár kongresszussal is (ÁBTL).

– A megalakulás után elsődleges volt a kiállás, a miénk és másoké – mondja Andrási Miklós. – Ezért voltunk Pozsgaynál, utána pedig Vékás Lajos professzornál, az ELTE rektorhelyettesénél, aki emlékezetem szerint Stumpfhoz hasonló álláspontot képviselt, hogy lassabban a testtel. A Közgáz jobb hely volt. Máriás Antal professzor azt mondta, akár sztrájkolnak is értünk.

– A támogató nyilatkozattal végigjártuk a tanszékeket – mondja a bibós Szemerei Péter. – Például a tudományos szocializmus tanszék vezetője, Széll János aláírta, egy fiatal előadó viszont nem, mert kiteszik a gyerekét az óvodából. Volt prof, akinél nem tudtuk, jobb-e nyomban vizsgázni, vagy hagyjuk hűlni a botrányt. Végül is nem volt retorzió. Szimpátia vett körül bennünket, főképp négyszemközt. Aggódtak értünk: „Nézzétek meg a Szovjetunió történetét!"

A rendőrségre beidézett öt alapító tag és a Fidesz április 14-én helyreigazítást kért az MTI-től és a Magyar Hírlaptól. Sőt nyilvános bocsánatkérést, mivel a BM-közlemény, illetve a lapkommentár „több helytelen, a tényeknek nem megfelelő állítást és értékelést tartalmaz", és felsorolták a Szájer-röplap okfejtéseit. A kérelmet a „Fidesz jogi képviseletére a közgyűlés által felhatalmazott" (?) dr. Szájer József és dr. Fodor Gábor jegyezte.

Dr. Kövér László a Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK) vezetőjénél tett panaszt a rendőri figyelmeztetés miatt. Mivel az idézést az utolsó pillanatban kapta kézhez, nem tudott ügyvédet fogadni, ráadásul nem közölték, hogy miért és milyen minőségben – tanúként, gyanúsítottként stb. – idézik. A jegyzőkönyvben pedig a „rendelkezésre álló adatok"-ra hivatkozva azt állították, hogy a Fidesz törvényellenes. Kövér közölte, milyen jogszabályok alapján alakultak meg. Szóvá tette, hogy kérése ellenére sem vették jegyzőkönyvbe, milyen rendszabályt sért, ha folytatja a tevékenységét, és hogy a jegyzőkönyvből nem kapott másolatot. Vagyis a figyelmeztetés indokolatlan, sérti a személyiségi jogait, ezért kéri a nyilvános visszavonását.

– Ez a kukacos jogtudatosság ősellenzéki alapmagatartás, lásd a Beszélő szakadatlan fellebbezéseit a sajtórendészeti eljárások ellen – mondja Haraszti Miklós. – Ezt tanította Krassó és jómagam is Orbánéknak éjjel-nappal, erről szóltak a Jogaink a rendőrségen típusú szamizdatkiadványok is.

A BRFK parancsnoka, dr. Konczer István vezérőrnagy egy minisztertanácsi rendeletre hivatkozva félresöpörte a panaszt: az a jogszabály, amelyen a rendőrségi intézkedés alapult, „a végrehajtó hatóság részére nem ír elő olyan eljárási kötelezettségeket, amelyek hiányát a panaszában kifogásolta" (Kövér, 1988).

Április 17-én, a Fidesz második összejövetelén – közgyűlésén? – már 150-200-an voltak a Kisrablóban. A falak mellett is álltak, de az utcán is. Egy hét alatt kinőtték az éttermet, pedig a tagság negyede ha itt volt. Sasvári Szilárd vezette az ülést, és a „felnőttek" közül többek között részt vett rajta Miszlivetz, Szalai Pál, Solt Ottilia. Itt született az Országgyűlés meg az Elnöki Tanács elnökének, Stadinger Istvánnak és Straub F. Brúnónak írott levelük. E szerint a Fidesz „a megújulás szellemében... fogant; tanúi ennek az alakuló ülésen jelen lévő

MSZMP KB és KISZ képviselői is". A KISZ-tagok felvételét „nem diszkriminatív szempontból" utasítják el, és kapcsolatuk a KISZ-szel „elengedhetetlen". Remélik, hogy rendőri intézkedések helyett „a vezető szervek megértő várakozása és támogatása" kíséri működésüket... Hiába írták alá: „Válaszukat várva FIDESZ." Nemcsak az maradt el a nevük elől, hogy tisztelettel vagy üdvözlettel, hanem a névelő is: a Fidesz (így, és nem nagybetűkkel). Megállapodtak, hogy április 30-án a Jurta Színházban összeül a kongresszust előkészítő bizottság.

– Először annyira a formalizálás ellen volt a társaság, hogy felvetődött: legyen minden tag szóvivő. De ki beszéljen például Krassóval? – idézi fel Fodor Gábor. Akkor az ő nevelőtanári szobája volt a „Fidesz-központ", őt keresték fel minden Fidesz-üggyel. A Fidesz első szóvivői – vezetői – testület tagja lett: Bayer Zsolt, (Deutsch Tamás), Fodor Gábor, Németh Zsolt, Orbán Viktor, Rácz András és Sztilkovics Szávó (Kövér László nem). Az alapítók jó része sem emlékszik rá, hogy a Fidesznek volt önvédelmi bizottsága is, ami a Kisrablóban alakult meg, ahol a pincérek megtapsolták őket.

– Az önvédelmi csoport információs központ volt, az ügyvéd Éliás Sára tanácsára nemzetközi szervezetekhez fordultunk védelemért: a leginkább fenyegetettek, köztük a beidézettek életrajzát és fényképét eljuttattuk például az Amnesty International szervezetének – adja meg a felvilágosítást Deutsch Tamás, aki állítása szerint az összejövetel időpontjában épp a Martos Flóra Kollégium Fidesz-csoportját „alakította", és büszke rá, hogy az első tisztségét – szóvivőségét – távollétében szerezte. Ám a Fidesz-kronológiában meglepetésre nem szerepel a neve – pedig az első sajtótájékoztatójuknak ő volt a főszereplője –, és erről a találkozóról nem tudósították Londont sem, sőt az állambiztonság sem jelentett róla.

Az alapító nyilatkozatot eljuttatták Pozsonyba, a Charta '77-nek is. „Nyüzsgő" (Miszlivetz) egy olasz lányt tájékoztatott a Fidesz megalakulásáról, az atrocitásokról, és megkérte, hogy a történész Federigo Argentierin keresztül érje el, hogy mindez megjelenjen az Olasz Kommunista Párt lapjában.

A Szabad Kezdeményezések Hálózatának alapítását előkészítő megbeszélésen – szintén „belső ellenséges tevékenység" – „Viktória" beszámolt arról, hogy megszervezték a Fidesz jogi védelmét, és az

egyetemeken „jól mennek a dolgok", a jogi kar több professzora kiállt mellettük, sőt néhány KISZ-szervezet is. A Hálózat (a Szabad Demokraták Szövetsége, azaz az SZDSZ elődje) május 1-jén fog dönteni megalakulásáról. A várhatóan százszemélyes ülésnek a helyszínét „Viktória" választja ki... A Fidesz második összejövetelén állítólag elhangzott az az apolitikus kijelentés is, hogy addig működnek, amíg nem nyilvánítják törvénytelennek a szervezetet, de illegálisan nem folytatják. Ám talán ennek is szerepe volt abban, hogy a hazulról elköltözött Csaba Iván „erkölcsi okokból" visszalépett a Fideszbe. A taglétszám április 20-ra elérte az 1500 főt.

Még a pártértekezlet előtt testületi állásfoglalás jelent meg a Közgáz KISZ-bizottságának lapjában. Ebben leszögezik: „a Fidesz társadalmi szervezetként való megalakítása egyértelműen politikai kezdeményezésnek tekintendő, amit politikai úton kell rendezni". A rendőri intézkedés megerősíti a szervezet „tiltott gyümölcs" jellegét, és megfosztja őket attól, hogy a Fidesz programjával kapcsolatban ki tudják fejteni nézetkülönbségeiket. Leszögezik: a KISZ és az MSZMP efféle mesterséges védelme „tovább rombolja szervezetünk tekintélyét, presztízsét, hitelét is". Helyzetelemzésük szerint Magyarország társadalmi válságának „legfontosabb összetevője az ország vezető pártjának válsága". A vezetés stílusa egy korábbi korszak szükségleteit tükrözi, illegális a pártműködés, a legfelsőbb vezetői posztok jó részét alkalmatlan emberek töltik be (ÁBTL).

– Nem volt jelentős különbség a KISZ-vezetés és közöttünk – mondja Andrási Miklós. – Ők úgy gondolták, hogy az eliten belüli változással, az alkalmatlanok lecserélésével rendbe jönnek a dolgok. Szerintünk csupán a vezetők cseréjétől már nem lehetett eredményt várni. Megismétlem, a viták szempontjából a Közgáz nagyon jó hely volt.

– A Közgáz KISZ-titkára, Horváth Gyula minden héten követelte, hogy a KISZ KB ismerje el a Fideszt – idézi fel Szilvásy György, a KISZ KB egyetemi osztályának vezetője, 2005 májusától Gyurcsány Ferenc miniszterelnök kabinetfőnöke.

„Vizes" és „Nyakas" célszemélyek, a Közgáz gazdaságtörténeti tanszékének tanárai készítettek egy fogalmazványt a Fideszt ért intézkedések ellen. Tiltakozásul kilátásba helyezik, hogy bármilyen további retorzió esetén aláírásgyűjtést kezdeményeznek a tanárok körében (ÁBTL). A két érintett – azaz Rév István és Pécsi Vera – az akkori mozgalmas napok eseményei közül erre nem emlékszik.

Ugyanakkor „Nyüzsgő" (Miszlivetz) attól tartott, hogy szakadás fog bekövetkezni a Bibóban, mivel néhány hallgató erőteljesen radikalizálódik, a többiek azonban félnek, és ezt tovább erősíti, hogy a kollégium igazgatója megijedt a rá kiszabott pártbüntetés miatt. „Nyüzsgő" álláspontja: mivel az ország válsága „irracionális mértéket öltött" és a „párt elkezdett belülről bomlani", nem szabad taktikázgatni. Nem szeretne mindent kockára tevő, másokat veszélyeztető radikális színben feltűnni, de nem hisz a hátrálások taktikájában, mert minden pozíciófeladás csak ronthat a helyzeten. A sajtóperről úgy nyilatkozott, hogy tudomása szerint „valami legalja ügyvéd fogja elvállalni a pártálláspontot, mivel erre már senki más nem vállalkozott" (ÁBTL).

1988. április 19-én a Magyar Demokrata Fórum szervezői nyilatkozatot bocsátottak ki, amelyben üdvözlik a Fidesz megalakulását, és támogatásukról biztosítják őket:

> Apadó kedvű, az elöregedés jeleit mutató, demográfiai mélypontja felé haladó s válsággal viaskodó társadalmunkban üdvözítő jelentősége van minden ifjúsági kezdeményezésnek. Ezért hatott nemcsak reánk, hanem vélhetően egész mozgalmunkra és a közügyek iránt fogékony rétegekre reményt keltően, ösztönzően, pozitív tettekre sarkallóan a Fidesz – a Fiatal Demokraták Szövetsége – zászlóbontása. Végre, végre Ady szavait halljuk felcsendülni hiteles ajkakról. A Fidesz megalakulása és alkotmányos keretek között való működési szándékának bejelentése az utóbbi idők legnagyobb jelentőségű, legtisztább formájú reformeseménye. Végre valódi akarat! Végre egy, az ifjú szívekből kipattanó nemes és tiszta szándék! Fiatal demokraták! A Magyar Demokrata Fórum szervezői a következő összejövetelünkig, amelyen várhatólag megerősíttetik ez a támogató nyilatkozat, igaz szeretettel üdvözlünk Benneteket, és áldozatos munkátokhoz erőt, kitartást és közös nagy ügyünk, a várva várt magyar demokrácia megteremtésében sok sikert kívánnak a Magyar Demokrata Fórum szervezői: Bíró Zoltán, Csengey Dénes, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Für Lajos, Kiss Gy. Csaba, Lezsák Sándor.

Ugyanezen a napon az MDF mellett többek között szolidaritásáról biztosította őket a Szociológiai Intézet pártszervezete is. Másnap a BBC forgatócsoportja Csurka István lakásán interjút készített a házigazdával és Tamás Gáspár Miklóssal. Csurka a forgatócsoport érkezésének időpontjára a lakására invitálta Kövér Lászlót és Deutsch Tamást, átadta nekik az MDF szervezőinek nyilatkozatát, kérve, hogy továbbítsák minden diáklapnak. Átadta a Fidesznek megszavazott tízezer forintos támogatást is.

Volt még egy különös találkozó: 1988. április 20-án 14 órakor, a KISZ székházában Szilvásy György, a KISZ KB egyetemi osztályának vezetője „magánemberként folytatott beszélgetést" Kövér László jogásszal, Bégány Attila igazgatóhelyettessel és Diczházi Bertalannal. Vagyis a KISZ és a Fidesz úgy találkozott, mint két magánember. (Nem tudni, ki válogatta ki a „delegációt", hiszen Bégány Attilának sosem volt komoly szava a Fideszben, Diczházi pedig alakuláskor be sem lépett a szervezetbe.) „Elmondtuk, hogy a KISZ csak legálisan működő ifjúsági szervezetekkel folytathat hivatalos párbeszédet." Az ekkor (Soros-) ösztöndíjas Kövér nem úgy viselkedett, mint aki az illegalitásból jön. Közölte, „amennyiben bírósági döntés alapján jogellenesnek minősülnek, felhagynak tevékenységükkel".

– Nekem nem az az emlékem, hogy a pártközpont kérésére Veszprém előtt találkoztunk a Fidesszel – mondta még vezérigazgató korában Gyurcsány Ferenc. – Persze nem zárható ki, de nem emlékszem. A hivatalosság az MDF-fel szemben nem lépett fel, a Fidesz viszont zavarta őket. Biztos bennünk is volt zavarodottság. Azt sem tudtuk, hogy a KISZ KB-titkár Hámori mit játszik. 1984-ben végeztem, a KISZ-vezetésbe a történet végén csöppentem bele. Kívülálló voltam, keveset tudtam a nagypolitikáról, nem tartoztam semmilyen „klikk"-hez. Orbánnal sosem találkoztunk, talán csak azért lehetett jobb véleménnyel rólam, mert az én kommunikációm közelebb állt hozzájuk.

– A KISZ–Fidesz találkozót talán Bégány szervezte, és ő meg én csak a vatta szerepét töltöttük be – idézte fel Diczházi Bertalan. – Nem érdekelt különösebben a dolog, ezért sem emlékszem a beszélgetés témájára, s annyira cseppfolyós volt a helyzet, hogy jegyzetet sem készítettem, mert ha nem lesz semmi, akkor minek, ha pedig rosszul sül el, miért maradjon nyoma épp nálam.

Mivel a veszprémi ifjúsági parlamenten részt vevő küldöttek közül több Fidesz-tag volt, a KISZ-vezetést mindenekelőtt az érdekelte, mi a szándékuk, mit kívánnak tenni. „Várható szerepükkel kapcsolatban Kövér László elmondta, személy szerint egyetért azzal, hogy a parlamenten ne kerüljön sor a Fidesz nyilvános szervezésére, építésére, illetve a parlament ne kényszerüljön állást foglalni a Fidesszel kapcsolatos ügyekben. A Fidesz a küldöttek parlamenti felkészülésén ezt az álláspontot képviselni fogja. A találkozó végig higgadt légkörben zajlott." (Fidesz-akták, 1988)

– Nem arra gondoltunk, hogy a Fidesz nevét nem lehet kiejteni, hogy tagjai nem szólalhatnak fel – magyarázza utólag Szilvásy György. – Az adott politikai helyzetben taktikai okokból azt kívántuk elérni, hogy az ifjúsági parlamenten ne lépjen fel hivatalosan a Fidesz, ügyében ne kényszerítsen ki állásfoglalást. Számukra ez az egyezség a legalizálás felé mutatott.

– A KISZ–Fidesz találkozóról emlékfoszlányaim ha vannak – említi Bégány Attila. – Se megerősíteni, se cáfolni nem tudom a Szilvásy feljegyzésében foglaltakat, arra emlékszem, hogy Kövér megegyezésre hajló magatartást tanúsított.

Közvetve úgy értesültünk, hogy Kövér László szerint értelmetlen lett volna ilyen egyezséget kötni, mivel a KISZ-nek nem volt igazán hatalma. Azért sem kerülhetett terítékre a Fidesz fenyegetettsége, mert a tárgyaló Bégány, Diczházi és Kövér – meg még négyen – csak másnap kapták kézhez a meghívót az ügyészségre. Talán üldözési mánia nélkül is kézenfekvőnek tűnt, hogy házigazdájuk, Szilvásy György jelenthette föl őket. És a másik négyet? Noha a Fidesz-vezérkar azóta százszor megszerezhette volna az erre vonatkozó iratokat – ha vannak, illetve lettek volna –, mégis napjainkig él a vád, hogy Szilvásy és általában a KISZ-esek törtek a létükre.

– A fideszesek az első pillanattól fogva hajtogatták ezt a butaságot – mondja dr. Rákosi Ferenc, a KISZ egyetemi osztályának akkori helyettes vezetője. – Nekünk eszünkbe sem jutott, hogy a Fidesz belátható időn belül versenytársa lehet a KISZ-nek.

– Mit lehetett volna feljelenteni? – kérdezi Szilvásy. – Hogy megállapodtunk? És azért, hogy ne tartsák be? Érthetetlen!

Mai cinizmussal azt is mondhatjuk, hogy az 1988-as KISZ talán már feljelenteni sem tudott volna. A pártkonferencia előtti forró napokban a titkárságuk az ifjúgárda-egyenruháról tárgyalt. Igaz, hogy a veszprémi találkozó előtt az intézőbizottság a Milyen szocializmust építsünk? vitasorozatot összegezte, ám Barátság érdemérmet adományozott Maskov Oleg Alekszejevicsnek, a Magyarországon tartózkodó (péti) katonai egység alezredesének... Pestiesen szólva – akárcsak az MSZMP –, ők sem voltak igazán képben. Ám ahogy az egy pártban több párt, a KISZ-ben is több KISZ létezett. Egyetemi és főiskolai tanácsuk például a Fidesszel egy időben állt ki nyilvánosan – ámbár kicsit felemásan – a többpártrendszer mellett (Célok, 1988. április 15.), amit az MSZMP hónapok múlva sem fogadott el.

De visszatérve a Fidesz bűnbakkereséséhez: 1992-ben Hámori Csabát, a KISZ KB volt első titkárát vádolták a följelentéssel. A május 12-i Mai Napban Hámori azt nyilatkozta: „Ha valaki talál egyetlen ügyészt vagy bírót, akinél a Fidesz ellen büntetőeljárást kezdeményeztem, annak emléktáblát állítok." A Legfőbb Ügyészség leszögezte: hozzájuk nem érkezett feljelentés vagy bejelentés a Fidesz vagy annak vezető személyei ellen sem Hámori Csaba, sem más részéről. Egy névtelen ügyészségi feljegyzés rögzíti: „ismereteim szerint az MSZMP KB vagy a PB tagjai feljelentést nem készítettek. A Fidesz elleni büntetőeljárás megindítására vonatkozó elhatározás nem a legfőbb ügyész önálló, hanem a legfelsőbb politikai szervek döntésétől függött" (Fidesz-akták, 1988).

Attól bizony! Az MSZMP Politikai Bizottsága 1988. május 3-án tárgyalt a Fideszről. Ennek a témának az előterjesztése szerint Szilvásy György „a párt kérésére" (finom!) tartott megbeszélést Kövérékkel. Mivel Kövér ekkor is megerősítette, hogy jogszerűen alakultak, „szükségessé vált a szervezők ismételt hatósági figyelmeztetése". Ám ez a finomkodó érvelés csalárd. Az ügyészi figyelmeztetésnek nem lehetett az oka Kövér László megátalkodott viselkedése az április 20-i KISZ–Fidesz találkozón. Az ügyészség nem volt elég gyors ahhoz, hogy két nap alatt kikeverje a lelki fröccsöt a fiúknak. Ennyi idő alatt az egyszerűbb letartóztatást sem igen tudták volna megszervezni. A Fidesz megalakulásakor is több mint egy hét után rángatták be őket a rendőrségre, pedig a pártvezetés az első pillanattól kezdve rá akart

ijeszteni a Fideszre, de annak a módját vitatták. Amikor kiderült, hogy Orbánék nem rémültek meg a kívánatos mértékben, vajúdva hozták össze az ügyészi figyelmeztetést. A rendőri és ügyészi behívás közti félidőben, 1988. április 13-án a Legfőbb Ügyészség Állam elleni Ügyek Osztályának vezetője, dr. Pócsi Lajos még azt jelenti, hogy büntetőeljáráson kívüli figyelmeztetésre csak a rendőrségnek van joga. Vagyis kapálóztak az ellen, hogy az ügyet a nyakukba varrják. De kezdjük az elejéről ezt a részt.

5. ÁLLAMELLENES ÖSSZEESKÜVÉS?

1988. április elsején, vagyis két nappal a Fidesz megalakítása után az állambiztonságtól kapott alapítónyilatkozat-tervezetről Szijártó Károly legfőbb ügyész azt írta Horváth István belügyminiszternek: „egy olyan ifjúsági szervezet, amelynek megalakításán a DSZISZ előkészítő bizottsága munkálkodik, sem jogi, sem politikai, sem pedig ideológiai szempontból nem engedélyezhető". (Óhatatlanul fölmerül: ebben a vészhelyzetben sem figyelmeztette a belügyminiszter a vejét, Stumpf Istvánt, hogy törvénytelenség ütötte fel a fejét az általa vezetett szakkollégiumban?) A legfőbb ügyész határozott – ám törvényekkel nem megerősíthető! – véleménye ellenére a hatalom nem tudott mit kezdeni a Fidesszel.

A büntető törvénykönyv 212. §-a ugyan kimondta: „Aki olyan egyesület vagy szervezet szervezésében vagy vezetésében vesz részt, amelynek nyilvántartásba vételét nem kérték, vagy azt megtagadták... egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő." Csakhogy a Fidesz ifjúsági szövetség volt, „jellegében tömegszervezet, melynek politikai irányítása, ellenőrzése a párthoz tartozik", vagyis a Btk. idézett paragrafusa nem húzható rá. Arra nem volt jogszabály, hogy alapítható-e tömegszervezet, továbbá, ki alakíthat, ki nem, és nyilvántartásba kell-e vétetni. Miután az ügyészség mindezt megállapította, visszadobta a labdát a pártnak: „A megoldást elsősorban a politikának kell biztosítania, ki kell mondani, hogy a Fidesz célja tartalma miatt ellentétes a szocializmussal, a párt politikai programjával, ideológiai alapjaival. A Fidesz célkitűzé-

sei miatt működése során eljuthat az állam elleni összeesküvéshez. A BM részesítse figyelmeztetésben az illetékes személyeket. Az Ügyészség ezt első lépésként nem teheti meg, mert akkor megfosztja az elkövetőket az emberi jogukkal összefüggésbe hozható panasztétel lehetőségétől" (Fidesz-akták, 1988).

– Nyiri Sanyi, a legfőbb ügyész helyettese mestere volt annak, hogy lehet az ügyeket elnyújtani – említi a pártközpont közigazgatási és adminisztratív osztályának (KAO) a neve mellőzését kérő egykori vezetője. (Az általa vezetett osztályhoz tartozott az Országgyűléstől kezdve a tanácsokon, az igazságszolgáltatáson, a belügyön és a honvédségen át a sportig majdnem minden. Az ellenzék is.)

Az öt Fidesz-alapító rendőrségre idézése nem történelmi esemény, ám ebben a cseppben is benne hullámzik a rendszerváltás tengere. Szóba került már, hogy a Fidesz-alapítás híre néhány óra alatt „felzúghatott egészen Kádárig". Mondják, a főtitkár szimplán vélekedett az efféle ügyekről is: ha az ellenzék kellemetlenkedik, nekünk vissza kell kellemetlenkedni. Az ellenzék pedig 1988-ban többet „kellemetlenkedett", mint 1987-ben, '87-ben többet, mint '86-ban. Fejlődtek! A rendőrség hiába próbálta megosztani őket, hiába kobzott el néhány beszáz szamizdatot, buktatott le egy-egy titkos nyomdát: az ellenzék erősödött, a hatalom töpörödött. Az nyilvánvaló, hogy az 1956 óta legnagyobb 1988. március 15-i ellenzéki tüntetésnek vagy a tüntetés június 16-i ismétlésének a szétverésére lett volna erő – néhány ember talán örült volna, ha a rendőrséggel együtt akár a munkásőrséget is bevetik a tüntetők ellen –, ám ez hivatalosan fel sem merült: a „visszakellemetlenkedésnek" is volt határa. Kádár nem engedhette meg, hogy vér folyjon az utcán (legfeljebb benn a rendőrségen). A kelet–nyugati kapcsolatok javulása, de a szovjet változások is a keménykedés ellen szóltak.

Valószínű, hogy rendőrségi, bírósági ügyekben már vagy két évtizede nem volt szükség sem a pb, sem Kádár János közvetlen utasítására. Felvilágosult, abszolutista uralkodóként neki csak arra kellett ügyelnie, hogy mindig legyenek olyan emberek, akik eltalálják a gondolatait, vagy legalább egy szemvillanásból értenek. A Népfront 1985-ös reformkongresszusa, a főtitkár Pozsgay Imre „pezsgése" nem mindenkinek tetszett. Horváth István belügyminiszter és

Pozsgay bensőséges kapcsolata pedig Kádárt is zavarta, partvonalon kívül is tartotta őket. Részben az ő ellensúlyozásukra hozták vissza Borsod megye éléről a volt KISZ KB első titkárt, Fejti Györgyöt kb-titkárnak, az ő felügyelete alá került az adminisztráció, benne a belügy. A Fidesznek szóló visszakellemetlenkedés ügyében Kádár tekintete is villanhatott, de az övé is. A KAO vezetője így emlékezik azokra az időkre:

– Kádár János akkor már igyekezett kitérni a belső gondok elől. „Oldják meg!" – mondta, ha pedig valami kellemetlenség történt, ránk szólt: „Maguk már megint mit csináltak?" – mintha mi tettünk volna valami rosszat. 1988 táján őt inkább a nemzetközi ügyek foglalkoztatták, meg talán Nagy Imre egyre nagyobb népszerűsége. A Fidesz-féle ügyeket Fejtire, Berecz Jánosra és a belügyminiszterre hagyta. Fejti élvezte az ilyesmit, Berecznek is az volt a véleménye, hogy erőt kell mutatni. De néhány egyetemista rendőri idézésében az illetékeseknek is szabad kezük volt. Közben a KISZ-esek már a Fidesz megalakulása előtt nyomták Fejtit, hogy tegyenek valamit, mert a KISZ háttérbe szorul.

– A pártvezetésben annyi bizalom nem volt irántunk, hogy bevontak volna bennünket a Fidesszel kapcsolatos állásfoglalás kidolgozásába – mondja Szilvásy György, a KISZ KB egyetemi osztály volt vezetője. – Ők rendőrségi kérdésként kezelték a történteket, nekünk viszont politikai választ kellett adni, ha talpon akartunk maradni.

– Nem emlékszem a KISZ-től ilyen presszióra – hangoztatja Fejti György. – Először talán a titkárság különféle témái között került szóba, mi a tennivaló a Fidesszel. Az volt a megállapodás, hogy mivel jogilag rendezetlen a kérdés, kérjünk véleményt az ügyészségtől. A Fidesz-ügy nem volt jelentéktelen, de nem hiszem, hogy a pártközpontból beleszólt valaki, hogy idézzék a rendőrség vagy az ügyészség elé őket. Azt pedig nem tapasztaltam, hogy Kádárt nem érdekelték a belpolitikai ügyek, hisz róla is szó volt.

– Megérteni a történteket csak 1988-as ésszel lehet – állítja dr. Nyiri Sándor, aki akkor a legfőbb ügyész helyettese volt, ma pedig Budapesten kerületi vezető ügyész. – A BM közvetlen pártirányítás alatt állt. Ha jelentésüket a pártközpontban jogesetnek találták, kiad-

ták mondjuk az ügyészségnek, hogy intézkedjen. Forrt a világ, a pártvezetés a művelt jogász, Horváth István helyett mégis egy mérnökre bízta az adminisztratív területet. Fejtinek ebben semmi múltja, gyakorlata nem volt; technokrataként viselkedett.

1988. április 21-én a Legfőbb Ügyészség utasítására dr. Kovács Attila, a Fővárosi Főügyészség Állam elleni Ügyek Osztályának vezetője hét embert hívott meg az irodájába „az »új ifjúsági szervezet« létrehozásával kapcsolatos elbeszélgetésre" (Fidesz-akták, 1988). Futárral kézbesített levelét megkapta az április 8-án a rendőrségre beidézett öt fideszes. Rajtuk kívül – feltehetően a titkosszolgálat sugalmazására – a meghívottak közé került még Bégány Attila, a Martos Flóra Kollégium igazgatóhelyettese és Diczházi Bertalan, az Országos Anyag- és Árhivatal munkatársa. Közülük egyedül Diczházi nem volt Fidesz-tag, ám a lavinát ő indította el azzal, hogy jelentsék be: Demokratikus Szocialista Ifjúsági Szövetség néven új szervezetet kívánnak alapítani...

A rendőri idézés után állítólag haragudtak az APO, azaz az MSZMP agitprop osztályának a vezetői, mivel kollégájuk távoli rokona volt az egyik beidézett fiú (Csaba Iván). De akkor már nem olyan idők jártak, hogy ilyen morgásra kihagytak volna valakit a névsorból.

Az ügyészségre invitáltaknak sem volt idejük sokat töprengeni: másnap 14 órára hívta őket Kovács Attila a Markó u. 27. III. emelet 20-ba. Diczházi elment Kéri Lászlóhoz, hogy mit tegyen, hiszen nem alapító tag, legfeljebb felbujtó, mivel a szándéknyilatkozat ötlete tőle származott.

Kovács Attila ügyész – Kéri László tanár úr volt tanítványa – megmondta: ez nem az ügyészség játszmája. Kukorelli István adjunktus, ma alkotmánybíró, egyetemi tanár felhívta Kovácsot:

– Épp előtte fociztunk az ügyészséggel, évődve megkérdeztem hát telefonon Attilától, hogy kiengedik-e a fiúkat. Természetesen, felelte, de várhatnának néhány hónapig, amíg életbe lép az egyesülési törvény. Közöltem vele, hogy alkotmányjogilag addig sincs minden rendben az eljárással, és szolidaritásomat fejeztem ki a fiúk iránt. Velük ezekben a napokban a focin kívül is töretlen kapcsolatban voltam, április 19-én a Rajk, 25-én a jogász szakkollégiumba hívtak

meg beszélgetésre az új szervezetek jogairól. Kovács Attila azon kérdésére, hogy milyen minőségben telefonálok, kitérő választ adtam, de érzékeltettem, hogy Pozsgay Imre közvetlen környezetében az egyesületek és a civil mozgalmak legalitásának a megteremtése a feladatom.

Orbán Viktor bő esztendővel később már úgy emlékezett, hogy ő is fölhívta az ügyészt megtudakolni, „mit óhajtanak, mert a levélen se keltezés, se bélyegző" (pedig mindkettő volt rajta). „Hetünket hívtak be, de csak én telefonáltam rájuk, ez volt megbeszélve." (Richter, 1990) Ám Kovács Attila hivatalos feljegyzésében az szerepel, hogy a találkozó előtt Diczházi és Kövér telefonált, hogy kötelező-e megjelenniük. Diczházi értetlenségét fejezte ki a behívása miatt, mivel nem Fidesz-tag. „Kukorelli István megkérdezte, hogy a behívott személyek elhagyják-e az épületet, vagy itt tartjuk őket. Arra a kérdésre, hogy milyen minőségben érdeklődik, azt válaszolta, hogy a Fidesz jogi tanácsadását látja el." (Fidesz-akták, 1988) Ha Orbán telefonált volna, nem marad ki a feljegyzésből, hisz az ügyészek tudták, hogy lehallgatja őket a belső elhárítás.

Orbán Viktor egy filminterjúban egészen vad – ha akarom, hősi – részleteket tálalt. Szerinte megkérdezte az ügyészt, hogy ez hivatalos vagy magánlevél-e. „Természetes magánlevél" – válaszolta Orbán szerint Kovács, bár az iraton ott díszelgett az „Ig. 201./1988." iktatószám (Fidesz-akták, 1988). „Remek – mondtam. Ezek szerint magánbeszélgetésről van szó. Ez esetben javaslom, hogy találkozzunk ebben és ebben a sörözőben (elfelejtette volna a nevét? – *P. Á.*), ott beszélgessünk. Nem szoktam az ügyészségre járni beszélgetni." Orbán szerint huzakodtak, hogy söröző vagy ügyészség, és végül Kovács „most már elég" megjegyzéssel letette a kagylót. Több jelenlévő viszont úgy emlékszik, hogy Orbán Viktor a személyes találkozás végén tette az ajánlatot az ügyésznek, hogy jobb lett volna sör mellett beszélgetni. Egy héttel a történtek után, a Civil technikák című Fekete Doboz-filmben még maga Orbán sem a saját, hanem „valaki" (Kukorelli) telefonálásáról beszélt: „Arra a kérdésre, mi fog történni, azt válaszolták, ne féljünk, ki fogunk jönni" (Elbert és társai, 1988). Vagyis a korábbi és a későbbi visszaemlékezés cáfolja egymást.

– Az ügyész meghívólevelére a jogászok azt mondták, hogy nem kellene elmenni – idézi fel a történteket Andrási Miklós. – A találkozó előtt egy presszóban arról diskuráltunk, hogy szólunk az ügyésznek, jöjjön le, és itt beszélgessünk. Mintha Viktor felhívta volna, hogy felajánlja ezt a megoldást, mire ő megígérte, hogy ki fognak bennünket engedni, és ezután azt mondtuk, nincs értelme kitérni a hívás elől. A találkozó paprikás hangulatban kezdődött, felszólítottak bennünket, hogy azonosítsuk magunkat. Viktor azt mondta, csak akkor, ha ők is megmutatják a személyi igazolványukat. Úgy emlékszem, hazaárulás vagy mi volt a vád ellenünk.

– Nem akartunk elmenni az ügyészségre – erősíti meg Bégány Attila is –, végül Csaba Iván hezitálása miatt megegyeztünk, hogy előtte egy presszóban találkozunk. Orbán azt mondta: jöjjön az ügyészség a presszóba, mert nem szabályos az idézés. De ha Iván felmegy, felmegyünk mi is, nem hagyhatjuk cserben. Még a folyosón is összecsapott a puhább és a radikálisabb álláspont.

– Bár a Fidesz akkor testvéri közösség volt, szerintem nem Csaba Iván álláspontja határozta meg, hogy elmentünk az ügyészségre – állítja Rácz András. – Mi törvénytisztelők voltunk, ha hív az ügyész, akkor odamegyünk, nem volt szándékunkban illegalitásba vonulni.

Orbán nyilvánosság előtt a következőket mondta: „Az ügyész helyisége előtt még adtunk Ivánnak egy-két percet, hogy gondolja meg, bemenjünk-e vagy nem. A várakozási idő alatt kirobbant az ügyész, hogy fáradjanak be, uraim. [Bégány] Attila megfogta, betessékelte, mondván, hogy azonnal, csak megbeszélünk még egy-két dolgot. Rögtön világos jelzés volt, hogy nem vagyunk annyira berezelve, ez bent is így folytatódott. Látszott, hogy ők nem erre készültek" (Elbert és társai, 1988).

– Az ügyészi meghallgatás előtt Diczházi Bertalan eljött hozzánk, hogy mit csináljon – említi Kéri László. – Nagyon félnie nem kellett, hiszen nem tartozott az alapítók közé, amit nem is igazán értek.

– Más alternatíva győzött, mint amit én javasoltam, akkor mit keressek közöttük? – magyarázta Diczházi. – Én mérsékeltebb, középutas politikát folytattam, habitusom és érdeklődésem is eltért például az Orbán Viktorétól, ám az élet őt igazolta akkor is, azóta is. Nekem sosem voltak politikusi ambícióim. Kéri és mások is mondták, nem az ügyészség fog dönteni a Fideszről vagy a mi sorsunkról. Annak ellenére, hogy nem lettem Fidesz-tag, továbbra is szoros kapcsolatban maradtunk. 1988 végén vagy '89 elején végül beléptem a Fideszbe. A magánosítással foglalkoztam szakértői szinten. Politikai ügyekben vagy a nyilvánosság előtt nem szerepeltem, a tulajdonreform-kérdések jobban érdekeltek.

– Az ügyészi figyelmeztetés vidámabb volt a rendőrinél, mert együtt voltunk – folytatja Rácz András. – A hosszú asztalnál előre kiosztott szerepeket játszott a három ügyész: az egyik keményen dörgött, a másik joviális volt, beidézőnk pedig tényszerű. Megegyeztünk, hogy Viktor beszél. Jogásztársaink hihetetlenül felkészültek voltak; süketek párbeszéde folyt.

Orbán (a későbbi visszaemlékezésben): „A klasszikus kihallgatási szabályok szerint voltak leosztva a lapok. Kovács Attila, a hideg technokrata, acélkék öltönyében, piros kis nyakkendőjével állandóan csak a tételes jogról nyilatkozott okos szemüvege mögül. Mellette ült egy rendőr, aki bírónak mutatkozott be, de rendőr típusú bíró volt. Provokált, gúnyolódott, szemétkedett" (Richter, 1990). A filmben: „Volt egy harmadik úr: öreg, jóságos bácsika. Végig nem szólt egy szót sem, csak mosolygott, és az volt ráírva az arcára: itt valami félreértés lehet, hogy ilyen jó gyerekek, és mégis itt vannak!" (Elbert és társai, 1988).

A „rendőr", dr. B. Tibor nem mutatkozhatott be bírónak, mivel legfőbb ügyészségi ügyész volt. Dr. H. Ferenc fővárosi főügyészségi csoportvezető pedig az utolsó pillanatban csöppent a csapatba, hogy hárman legyenek. B. Tibor valóban szögletesen szólította fel őket a személyi igazolvány átadására. Hangütése kis híján ellehetetlenítette a hatalom üzenetének a tolmácsolását, ráadásul szakszerűtlen is volt. Ugyanis figyelmen kívül hagyta – amit a levél jelzete tudat –, hogy igazgatási eljárásról van szó, amiben semmilyen jogi eszköze sincs az ügyészségnek. Ha Orbánék az arrogáns fogadtatásra faképnél hagyják őket, akkor sem tudtak volna semmit sem tenni.

– Az ügyész kérte a személyi igazolványomat, és Viktor megfogta a kezem, hogy csak akkor adjam oda, ha az ügyész is odaadja az ő személyijét – idézi fel Csaba Iván. – Viktor, ne hülyéskedj, mondtam

neki, én inkább odaadom. Ezután megdöbbenve hallottam az ügyész szájából, hogy ha államellenes összeesküvésért elítélnek, akkor tíz évtől életfogytig terjedő büntetést róhatnak ki ránk.

(Az ellenzéki mozgalmak tanítása az volt, hogy a „szerv" előtt tedd ugyanazt, amit ő: ha felszólít, hogy mondd meg a neved, válaszold azt, hogy mondja meg ő is a nevét. Ha kéri az irataidat, feleld azt, hogy igazolja ő is magát. Vagyis „csináld vissza", amit ő.)

Orbán korábbi visszaemlékezése: Amikor kérték a személyit, „megkérdeztük, hogy mi a jogi minőségünk. Gyanúsítottak vagyunk, vagy kihallgatás fog következni? Azt mondták, csak beszélgetés lesz. Akkor a magunk részéről nem adjuk oda a személyit, mert beszélgetéshez nem szükséges, hogy az emberek lássák egymás igazolványát. Ez láthatóan megzavarta őket, eléggé fölidegesedtek" (Elbert és társai, 1988). Másfél évvel később azt mondta: „Ezt követően közöltem velük, hogy hetünk közül én fogok szólni, a társaim engem jelöltek ki szóvivőnek. Egyúttal bejelentettem, hogy sem politikai, sem jogi vitába nem kívánunk velük bocsátkozni. Meghallgatjuk a mondanivalójukat, és azután elmegyünk" (Richter, 1990). Megint a film: Orbán Viktor szerint Kovács Attila ügyész azt mondta, be fogja bizonyítani azt, hogy a Fidesz törvényellenes szervezet, és nekilátott „ennek a felettébb nehéz műveletnek... Ránehézkedett az asztalra, s előtte egész halom jogszabály volt. Tekintve, hogy a behívottak közül ketten jogot végeztünk, látni való volt, hogy ugyanaz a jogszabály van előtte egy nagy kötetben, aztán egy kicsiben, egy még kisebben és egy egészen vékonyban. De föl volt halmozva, azt a benyomást keltve, hogy nagyon fölkészültek... láthatóan elrettentő benyomást akart kelteni, ezért kellett fölhalmozni az összes jogtudományt maga elé... végül az ügyész két kifogást emelt a szervezet megalakulásával kapcsolatban. Az első, hogy az eljárás, ahogyan létrehoztuk a szervezetet, jogsértő. Társadalmi szervezetet csak társadalmi szervezet hozhat létre, állampolgárnak erre nincs joga. A másik érv az volt: ha jogszerűen jöttünk volna is létre, a nyilatkozatból akkor is kiolvasható, hogy a szervezet politikai céljai alkotmányellenesek. Azt mondta, ezt be fogja bizonyítani. Laci barátom közbeszólt: legfeljebb megpróbálja. Ő ügyész, ő nem próbálkozik, ő ezt tényszerűen be fogja bizonyítani. Három érvet hozott föl arra, hogy az alkotmány ellen törünk. Az első, hogy a szervezet új Magyarország fölépítését akarja. Ebből következik, hogy a régit, a fönnállót le kell rombolni. A második számú érv: az szerepel a szövegben, hogy vegyes gazdasági modellt akarunk, holott az alkotmányban az áll, hogy a társadalmi tulajdon a meghatározó. Próbáltuk neki megmagyarázni, hogy a társadalmi tulajdon minimum három különböző tulajdonformát tételez fel, ami már eleve vegyes, de ő erre érzéketlen volt. A harmadik kifogás az volt, hogy szervezetünk zászlajára tűzi az egységes demilitarizált Európa megteremtését. Ebben az van benne, hogy 1. ki kell lépni a Varsói Szerződésből, 2. arra bujtogatunk, hogy a katonák tagadják meg a szolgálatot. Azzal a gyenge érvvel próbáltam védekezni, hogy a most megjelent Gorbacsov-könyvben egész fejezetek szólnak a demilitarizálásról, amit el kell érni, mire azt válaszolta, hogy nem lehet az egészből kiragadni egy fejezetet. Ezek után, váratlan fordulattal azt mondta: politikai kompromisszumot ajánl" (Elbert és társai, 1988). Másfél év múlva: „Kövér Laci nem bírta, hogy ne szólaljon meg, és megjegyezte: némileg furcsállja egy jogalkalmazó szerv politikai ajánlatát. Kinek a nevében, kinek a felhatalmazásából tesz ilyet? Kinek az ajánlata ez? Az ügyész azt válaszolta, hogy nem ez az érdekes, hanem, hogy hagyjuk abba a szervezést, és akkor semmi baj nem lesz. Mondtuk: jó, és mi az a baj, ami lesz, ha mégsem hagynánk abba? Közölte, hogy akkor bűnvádi eljárást fognak indítani ellenünk. Közöltük, hogy ne nevettesse ki magát, a viszontlátásra, és eljöttünk" (Richter, 1990). A korábbi változat: „Laci barátom megjegyezte, eddig azt hittük, hogy az ügyészség jogi szervezet, amely nem politikai kompromisszumot ajánl egy politikai szervezetnek. Az ügyész ezt elengedte a füle mellett, és azt mondta, a kompromisszum a következő: az ő részükről elfelejtik, ami eddig történt, de hagyjuk abba. Majd szeptemberben, amikor lesz új egyesülési törvény, akkor nemcsak lehetséges, hanem támogatandó is lesz, amit csinálunk. Akkor kezdjük újra" (Elbert és társai, 1988).

A Magyar Október Tájékoztató szolgálat (London) másnapi jelentése szerint nem azzal zárult az ügyészi beszélgetés, hogy „ne nevettesse ki magát, a viszontlátásra", hanem sokkal okosabban. A fideszesek szóvivője [Orbán] közölte, hogy „megértette az ügyészség álláspontját, és kéri, hogy azt írásban is hozzák nyilvánosságra" (Bozóki,

1992). Vagyis az üzenet átadatott, és a végén, az oldottabb hangulatban, Orbán Viktor talán tényleg ajánlotta, hogy máskor inkább sörözőben beszélgessenek.

Kovács Attila ügyész hivatalos feljegyzésében így írta le a történteket: „A behívott személyek eleve ellenséges, elutasító és mindenféle párbeszédre alkalmatlan magatartást tanúsítottak." Tiltakoztak a behívatás ellen. A személyi igazolványuk bemutatását megtagadták. Kifejtettük nekik, hogy a Fidesz alapító nyilatkozat „tartalma alapján alkotmány- és rendszerellenes, jellegében pedig ellenforradalmi jellegű". A jelenlegi jogszabályok alapján a Fidesz létrehozására törvényi lehetőség nincs. Álláspontunk ismertetése közben „erőteljesen elutasító megjegyzéseket kaptunk". Közöltem velük, ha igényt tartanak a meghallgatásra és véleményük kifejtésére, ugyanezt mi is elvárjuk. Ezután tartózkodtak a további rosszindulatú megjegyzésektől.

„A megjelent személyek hallatlan magabiztosan viselkedtek. Jogi kritikáinkra és megjegyzéseinkre értelmes ellenérveket nem tettek, eleve elutasító módon viselkedtek. Érezni lehetett, hogy a behívott személyek saját programnyilatkozataikat nem értik, s mögöttük olyan jogi és politikai agytröszt áll, amely őket felhasználja." (Ez a vád a kommunista ellenségkeresés szelíd változata. Nem a kritizáló a bűnös, hanem az a valaki, aki a háttérből felbujtotta. A Fidesz beleszületett ebbe az elképzelésbe, a hatalom nem akarta elhinni, hogy nem áll mögöttük senki, hogy csak a hazai ellenzéki mozgalom tapasztalataiból tanultak, és velük együtt, meg tőlük függetlenül is, elsősorban lengyel elvbarátaik módszereit, tapasztalatait alkalmazták – *P. Á.*) „Politikai kompromisszumot ajánlottunk nekik, hogy az új egyesületi törvény megalkotásáig tevékenységüket függesszék fel. Majd az új szabályok ismeretében azt folytathatják. Közölték, hogy ők a Fidesznek nem vezetői, álláspontunkat a tagsággal közölni nem tudják. Az a hivatkozásunk, hogy a jelenlegi tevékenységük túllépi a büntetőjog által megengedett kereteket, és az új egyesületi és egyesülési törvény alapján tevékenységüket esetleg törvényesen folytathatják, láthatóan elgondolkoztatta a jelenlévőket." Az árhivatali munkatárs Diczházi Bertalan a beszélgetés végén egy levelet adott át Kovács Attilának.

„Tekintettel arra, hogy sem 1988. március 30-án, sem később nem léptem be a Fiatal Demokraták Szövetségébe, ezért értetlenül fogadtam az Önök elbeszélgetésre invitáló levelét. Szeretném nyomatékosan hangsúlyozni, hogy személyiségi jogaim súlyos megsértésének tekinteném, ha az úgymond »új ifjúsági szervezet«-tel kapcsolatos elbeszélgetés után az esti, ill. másnapi tömegkommunikációs médiumokban minősített hírek jelennének meg. Gondolok itt arra, hogy »ügyészi figyelmeztetésben részesítettük D. B.-t« stb. Mindazonáltal, hogy a Fidesznek tagja nem vagyok, a szervezet munkájában nem tevékenykedem, nem tudom, mi dolga lehet velem a főügyészségnek.

Az ifjúság politikai tagoltsága, ill. ennek szervezeti megjelenítése kérdéskörben kialakult nézetem, esetleges elképzelésem pedig a politikai eszmecserék mezejére tartozik.

Diczházi Bertalan

Budapest, 1988. április 21." (Fidesz-akták, 1988)

– Nem emlékszem, hogy felhívtam volna az ügyészt – mondja Diczházi Bertalan. – A beszélgetés elején bejelentettem, hogy nem vagyok Fidesz-tag, ami nem jelenti azt, hogy elhatárolódtam tőlük. Mivel minden meghívott Fidesz-tag volt, én pedig nem, megnézték a személyimet és elengedtek. A beszélgetésen nem vettem részt. Utána állítólag maga a legfőbb ügyész, Szijártó Károly akart kirúgatni az állásomból, de Vissi Ferenc, az árhivatal elnökhelyettese megvédett. Ezt csak azért említem, hogy érzékeltessem, két vonal érvényesült a hatalomban.

– Szikszai Béla, az árhivatal elnöke hívott, mert szóltak neki, hogy Diczházi valami ellenzéki akármibe keveredett, és tenni kellene valamit – idézi fel dr. Vissi Ferenc. – Az ilyen ügyeket telefonon intézték, nem írásban, mivel Szikszai nem mondta, nem tudom, ki és honnan szólt neki. Beszéltem Diczházi Bercivel, aztán nagyon könnyen meg tudtam győzni Szikszait arról, hogy nem valami államellenes cselekményről van szó, a munkájához semmi köze, ne csináljunk semmit.

Szikszai Béla behívta Diczházi közvetlen főnökét, Nagy Mártát is és megkérdezte tőle: Tudod, mit csinálnak ezek a fiatalok? Persze, hogy tudom, felelte ő, helyettünk csinálják!

A Budapesti Rendőr-főkapitányság Állambiztonsági és Vizsgálati Alosztálya lóhalálában összeállíttatta a Fidesz alapító tagok címlistáját – ki tudja, minek (hiszen a többség vidéki volt, de pesti vagy más nagyvárosi kollégiumban lehetett volna őket megtalálni, nem a szülői házban).

– Péntek volt, focinap, Kukorellivel, Stumpffal és a többiekkel vártuk a fiúkat a pályán – említi Kéri László –, mert meccsünk lett volna, de ők az ügyészség miatt legalább egy órát késtek, aztán elmondták, mi történt. – Kukorelli István úgy emlékszik: – Nagyon le voltak konyulva; végre volt esélyünk a győzelemre.

– Utólag arról beszéltünk, hogy államellenes összeesküvés részesei vagyunk – állítja Bégány Attila –, de nem tudom, hogy az ügyész mondta-e azt, hogy súlyos politikai cselekményről van szó.

– Bár jogász társaim azt mondták, hogy az életfogytiglani büntetés blöff – idézi fel Csaba Iván –, én sokkal jobban aggódtam a többieknél. Ezt felerősítettek a másnap kezdődő veszprémi diáktalálkozón kapott fenyegetések is, ezért Veszprém után levelet írtam az ügyésznek, hogy szüneteltetem a tevékenységemet.

„Nyüzsgő" (Miszlivetz) az ügyészségi meghívásával kapcsolatban két következtetésre jut. Az egyik, hogy „a hatalom felveszi a kesztyűt", és jogi útra terelve az ügyet, megtalálja a paragrafust, ami alapján elítélhetik a Fideszt. A másik, hogy „formálisan elismerik a szervezetet, de nem kürtölik szét hivatalosan", és fölajánlják, hogy „lépjen be a Népfrontba vagy valahova, és akkor nem lesz bajuk" (ÁBTL).

– Kezdem azzal, hogy a nyolcvanas évek végén nem voltak divatban az államellenes ügyek – mondja Nyiri Sándor, a legfőbb ügyész akkori helyettese –, de volt egy tilinkóm, azt kellett fújnom, balosságtól sem mentes környezetben. Senki sem tudta, nem akarta eldönteni, hogy a Fidesz-alapítás mennyire veszélyes a társadalomra nézve, ezért került hozzánk a téma. Ám a Legfőbb Ügyészség is kifarolt előle, mondva, hogy ez a fővároshoz tartozik. De én nem szerettem, ha vergődnek a beosztottak, ezért volt ott a találkozón a Legfőbb Ügyészség munkatársa is. A májusi pártértekezleti tézisek ismeretében azt agyaltam ki, hogy jön a vizsgaidőszak, a nyár, a diákok szétszélednek, hagyjuk, hogy az idő megoldja a dolgokat. Bármilyen félelmetes szöveget szedtek is elő a beszélgetésen az ügyészek, nem bűnügyként kezeltük az esetet, amit az Ig. 201.-es jelzés is mutat. Nem idézés ment ki – aminek megvannak a formai jegyei és szankciói –, hanem meghívólevél. Ha nem jöttek volna el, semmit sem tettünk volna. Az elővezetésre sem volt lehetőség. Az egyesülési joggal való visszaélés maximális büntetési tétele akkor egy év volt, a beszélgetés logikájával is ellentétes tehát börtönbüntetést emlegetni. Ebből börtönt akkor sem lehetett volna kihozni, ha megbolondulunk, de sok bűne mellett sem volt ennyire hülye az ügyészség.

– A Fidesz rendőrségi, ügyészségi vegzálása idején mi nem gondoltuk, hogy pert fognak indítani ellenük, vagy ha igen, akkor abból a hatalom véres fejjel fog kikerülni – emlékezett Szabó Miklós történész, a Hálózat egyik alapítója.

Szögezzük azért le: a Fidesz volt az első, többpártrendszert, jogállamot követelő ellenzéki csoport, amely politikai szervezetet hozott létre. Nem lett volna nehéz rájuk bizonyítani az államellenességet.

Dr. G., a Belügyminisztérium őrnagya vizsgálta 1988-ban a Fidesz-ügyet. Keresve őt 1999-ben, a főkapitányságon azt mondták, hogy az egykori vizsgálati osztály meg a fideszes iratok is átkerültek a rendszerváltáskor szervezett Nemzetbiztonsági Hivatalba. Ám az NBH-ban azt közölték, hogy a Fidesz-akták titkosak. (Tegyük hozzá, egyedül csak náluk voltak titkosak, a Legfőbb Ügyészségen – ahol megvannak a rendőri jelentések is, akárcsak a levéltárakban – nem titokzatoskodtak a 10-15 évvel korábbi események dokumentumaival.) De az NBH-ban – talán érthető módon – „titkosak" azok az emberek is, akik írták ezeket a jegyzőkönyveket, mert a szóvivő azt mondta, hogy dr. G. nem dolgozik náluk, már senki nem ismeri, nem tudnak róla semmit... Az persze hihetetlen, hogy egy Nemzetbiztonsági Hivatalban nem tartják nyilván volt tisztjeiket, de jobb híján megköszöntem a „tájékoztatást". Ám eszembe jutott egy másik G., aki akár az őrnagy apja is lehetett! 1987-ben napokat beszélgettem vele. Angyalföldi gyerek volt – hatan egy szobában –, és 1945-ben a kommunista párt Rákosi Mátyás villájába „delegálta" őrnek. Hamarosan ő lett a villa gondnoka. Bennfentes ember, aki nyugdíjas rendőrtisztként sokat segített nekem a Rákosi-életrajz írásában a főtitkári család köznapjainak

felelevenítésével. Pontos volt, megbízható és indulatmentes. Pedig elfogult lehetett volna. Mert 1950 karácsonyán Rákosi és a felesége kora este kellemes ünnepet kívánt neki, és biztatták, hogy siessen haza a családjához. Amint hazaért, hívta az ÁVH-ról a főnöke – akkor a pártőrség már az államvédelemhez tartozott –, hogy menjen be, mert előléptetik. Ehelyett őrizetbe vették. A vád: „merényletet akart elkövetni Rákosi elvtárs ellen". Nevetett. Merényletet ő, aki néhány napja még költötte Rákosit a délutáni alvásból? Összebilincselték a kezét, és nekiestek ketten. Védekezett, elcsúszott, fejbe rúgták, a jobb fülére megsüketült. 970 napot töltött internálótáborban... Beszélgetésünk végén azt kérte, csak G.-ként szerepeljen a Rákosiról szóló könyvben, mert a fia olyan helyen dolgozik, hogy nem lenne jó, ha ez a név nyilvánosan forogna. Őt hívom hát, hogy a BM vizsgálati osztály, majd az NBH őrnagya, dr. G. nem az ő fia-e? De az.

Kérdem aztán a megtalált dr. G.-t, miképp lehet, hogy a hivatalban nem tudnak róla semmit. Ez ilyen szakma – feleli. Aki ezt állította róla, azzal együtt dolgozott. De ez még mindig jobb, mint ha azt mondták volna, hogy külföldön van pártmunkán, amit az apjáról állítottak internálása 970 napján...

– A fiúk ügyészi figyelmeztetése idején kicsempésztük Nyugatra az életrajzukat, hogyha lecsuknák őket, legyen azonnal sajtóanyag – mondja Kovács András szociológus. – Nagyon tehetséges, hihetetlenül tudni vágyó, gyors felfogóképességű gárda, nem meghatározó és nem is igaz általában a címke, amit rájuk ragasztanak, hogy „első generációs értelmiségi", Orbán Viktor édesanyja pedagógus, apja műszaki ember, és a fiukat angol tagozatra íratták, nem szakmunkásnak adták. Ott voltam a Ma Chérie-ben tartott első sajtótájékoztatójukon, és politikusként már akkor érettek voltak. Nem arra gondolok, hogy rafináltak, hanem arra, hogy a kollégiumi vitákban csiszolódott a beszédkészségük, megtanulták a határozott fellépést: ki tudtak állni az emberek elé. Deutsch rendkívül jó beszédet tartott. De hasonlóan jó volt a Tinódiban Fodor Gábor gyűlésvezetése, nem volt a felszólalóknak kisebbségi érzésük.

1988 sűrű, fordulatokban gazdag esztendő volt. A rendszer düledezett, májusi értekezlete előtt a párt mégis rendőrségre, ügyészségre idéztetett, kizárt: dörgött.

– Az egyetemi közvéleményt irritálta kollégánk, Bihari Mihály és társai kizárása, és ezt az egyetemi pártértekezlet szóvá is tette – mondja Szilágyi Péter, az ELTE hajdani pártvezetésének tagja, ma tanszékvezető egyetemi tanár. – A pártközpontból mégis azt a fenyegető hírt kaptuk, hogy további adminisztratív intézkedések várhatók. A párt vb rendkívüli ülésen úgy foglalt állást, hogy radikális reformokra van szükség, és elítélünk minden adminisztratív fellépést a Fidesz ellen, ugyanakkor a párttagság el is határolódik a Fidesztől; azaz a párttagok ne lépjenek be, vagy ha már megtették, lépjenek ki onnan. Emlékszem, Széll János professzor vitát keltett a taggyűlésen azzal, hogy ezek a fiúk újíthatnák meg a pártot, nem eltaszítani kellene őket, hanem bevonni. Aztán tudtommal Samu Mihálynak megmondta Berecz, hogy Kádár már döntött, letartóztatják a fiúkat, csak azt várják, hogy Grósz hazajöjjön Angliából...

– Keveredhet Bihariék kizárása és a Fidesz-ügy – véli kollégája szavairól Samu Mihály professzor. – A pártfegyelmi indításakor kértük, ne zárják ki Biharit pártszervezete meghallgatása előtt. De nem vállalták a taggyűlési vitát: Kádár a kizárásról döntött. A fideszesek esetében engem bízott meg a kari pártvezetés, hogy a régi ismeretség folytán beszéljek Horváth István belügyminiszterrel és Berecz Jánossal, nehogy elvessék fenn a kapanyelet, és ők mindketten egyetértettek azzal, hogy nincs szükség adminisztratív intézkedésre. Utólag akadt is, aki élcelődött azon, hogy tulajdonképpen az egyetemi pártvezetés akadályozta meg Orbánék letartóztatását.

A Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem kibővített pártbizottsági ülése nem elégedett meg a morgással. Szarvas László pb-titkár javaslatára levélben kifogásolták, hogy a KEB-határozat indoklása nem meggyőző. A KEB-től érdemi tájékoztatást és döntésük felülvizsgálatát kérték (Közgazdász, 1988. május 5.).

– 1988-ban az öreg (azaz Kádár János – *P. Á.*) már képtelen volt lépést tartani az eseményekkel, ezt mutatja a négyek kizárása is – reagál Berecz János. – Szerveztük neki a gyári meg szövetkezeti látogatásokat, de már nem tudott értelmes dolgokat mondani.

Május 10–11-én az MSZMP Központi Bizottsága elvetette Kádár javaslatát, hogy a pártértekezlet legfeljebb a kb egyharmadát

válthassa le, ehelyett minden vezető testület teljes megújításáról döntöttek. Majd egy hét múlva mégis belement a testület, hogy csak 37 kb-tagot cserélnek le, sőt azt is elfogadták, hogy az ortodox Központi Ellenőrző Bizottságot érintetlenül hagyják. Kádár – és önmaguk – megnyugtatására azt is tudomásul vették, hogy a pártkonferencia vitái csak a legutóbbi kongresszus óta eltelt három év eseményeire korlátozódnak. Moszkva áldását adta arra, hogy Grósz kerüljön Kádár helyére. Vagyis jó kommunista szokás szerint minden fontos kérdést előre eldöntöttek, most is fölcserélték a főpróbát és a premiert.

– Orbánék nem voltak diákvezetők, szinte semmit nem tudtunk róluk, így az ELTE számára váratlan volt a Fidesz megalakulása – említi Bräjer László fizikus, az egyetemi pb hajdani ifjúságpolitikai felelőse. – Az MSZMP-ben az ifjúságpolitika a szintén fizikus kb-titkár Pál Lénárdhoz tartozott. Felkerestem, de a Fidesz-ügyben csak odáig jutottunk, hogy arról faggatott, mit csinálunk, és javasolta, várjuk meg, amíg Grósz hazajön... Aztán behívtak bennünket a pártközpont adminisztratív osztályára, hogy megtudakolják tőlünk, mi a teendő. Én azt vártam, hogy majd ők megmondják, ők azt, hogy mi súgjuk meg, mit kellene tenni.

A Fidesz szervezésével párhuzamosan folytak az egyetemeken és a főiskolákon a diákparlamenti ülések. Ismertségük, tekintélyük alapján több leendő Fidesz-alapítót, tagot választottak küldöttnek az 1988. április 21-től Veszprémben tartandó háromnapos ifjúsági parlamentre. Az állambiztonság már április 11-én jelentette, hogy a veszprémi tanácskozásra szinte valamennyi felsőoktatási intézményben Bihari Mihály Reform és demokrácia című tanulmányának egyetemi autonómiát és tanszabadságát követelő részét fogadták el programként. „Egyes ifjúsági parlamenteken – ELTE, MKKE, JATE – felvetődött egy MEFESZ elnevezésű érdekvédelmi szervezet létrehozása is. Ez a már működő hallgatói képviseletek csúcsszerve lenne." (ÁBTL) A hatalom számára nyugtalanító lehetett a hír, hiszen a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (MEFESZ) először 1945-ben, majd 1956-ban létezett, és két megszüntetés ellenére ismét előkerült a neve. És ott volt a Fidesz is!

– 1988-ban, a diákparlament utáni hétfőn fölindultan telefonált a rektor, hogy menjek át, mert elképesztő helyzetet teremtettem. Én? – idézi fel Bihari Mihály. – Mondta aztán, hogy a diákparlamenten már elő volt készítve a jól fésült határozat, amit a hallgatók is támogattak, de felállt egy hosszú fiatalember, hogy ami itt folyik, mellébeszélés, ő a radikális egyetemi reformok híve: más platformot kell elfogadni, mégpedig a „Bihari-pontokat"! És felolvasta a Felsőoktatási Szemléből a minisztériumi főosztályvezető koromban megtárgyalt, 13-14 pontba foglalt egyetemireform-koncepciómat. Akkor a költségvetés 0,9 százaléka jutott a teljes egyetemi szférára, ahol 60 ezer hallgató, 15 ezer oktató adta a 450 ezres értelmiség utánpótlását. Ezt a 0,9 százalékot három-négy év alatt meg kellett volna duplázni. Aczélék 1982–83-ban felelősségre vontak, hogy miképp szivárogtathatok ki ilyen adatokat. Mondtam, hogy nem szivárogtattam ki, egyszerűen elővettem a Magyar Közlönyt, és a költségvetésből kiszámítottam. Egyébként nem ennyi? Ennyi, de ez bizalmas adat, és most ezt harsogják az egyetemisták, vágták a fejemhez a pártközpontban. Ilyen előzmények után Deutsch Tamás fölolvasásából is nagy konsternáció kerekedett. A rektor szerint hátba támadtuk. Mondtam neki, arról nem tehetek, hogy egy megjelent anyagommal valaki egyetért, és tudtomon kívül fölolvassa, de büszke vagyok rá. Nem akar ő engem felelősségre vonni, felelte, csak azt hitte, hogy valami szervezkedés van. Deutsch utólag elnézést kért, nem tudta, hogy ekkora balhét indít el, ám elege van már a sok hablatyolásból. Ezután jött a veszprémi diákparlament, ahol ugyancsak napirenden voltak a „Bihari-pontok".

– Veszprémben az volt a cél, hogy a Fidesz nyilvánosságot teremtsen – állítja az akkor Közgáz-hallgató Fidesz-alapító, Bartók István.

– És a Kövér és Szilvásy megállapodás?

– Ha hivatalos lett volna a találkozó, arról mindkettőjük által aláírt tárgyalási jegyzőkönyv születik.

Itt a bökkenő: a KISZ nem ismerhette el egy jegyzőkönyv erejéig sem a Fideszt, amíg arra engedélyt nem kapott. Legfeljebb a nyilvánosság elől eltitkolva tárgyalhatott vele, de minek? Ha igaz, amit Deutsch Tamás állít, hogy Kövér említést sem tett a találkozóról, nemhogy a megállapodásról szólt volna, akkor csak találgatni

lehet, mi végre találkozott Szilvásyval. Vittek hát magukkal Deutschék Veszprémbe alapító nyilatkozatot, ami egyben belépési nyilatkozat is volt. – De eszünk ágában sem volt szervezkedni! – állítja.

– A veszprémi diákparlament volt az első igazi „éles" megméretés – erősíti meg társai szavait Both Vilmos. – A Közgázon március második felében a diákparlament több későbbi Fidesz-tagot is megválasztott küldöttnek, mert olyan hallgatókat érdeklő témákkal foglalkoztunk, mint például a szabad tanárválasztás, az egyetemi autonómia vagy a hallgatói önkormányzatok súlyának növelése. Ezekkel nyertük el társaink szimpátiáját.

Végül tizenöt-húsz fideszes lehetett a veszprémi parlament küldöttei között.

– Folyt a vita a KISZ-ben – mondja Gyurcsány Ferenc, a KISZ KB egyetemi tanácsának egykori elnöke –, hogy csak a KISZ belső viszonyait vagy a teljes ifjúsági rendszert kell-e átalakítani.

Az eredményről Szilvásy György ma azt mondja: – Fából vaskarika, hogy a KISZ hegemón, azaz hatalmi szerepre tör, de legyen mellette más ifjúsági szervezet is, noha ezzel a szöveggel kívántuk kifogni a szelet a párt vitorlájából. Nem gondoltam úgy, de jó, hogy van a Fidesz, pedig jó volt, hogy megszűnt a KISZ nyomasztó fölénye. Fel sem merült, hogy nem győzhetjük le őket politikai úton.

Mindenesetre 1988. április 22-én a KISZ-vezérkar úgy utazott Veszprémbe, a felsőoktatási diákparlament ülésére, hogy a 66 ezer nappalis hallgató képviseletében összeülő 250 küldött az ő elképzeléseit fogja szentesíteni, és önálló diákszervezete lehet az egyetemeknek és a főiskoláknak.

– A Tilos az Á-ban beszélgettünk többek között Csaba Ivánnal, Deutsch Tamással, hogy mi lesz Veszprémben, és mit viszünk – mondja Sasvári Szilárd a felkészülésükről. – Felhívtuk Bihari Mihályt, hogy felhasználhatjuk-e az egyetemi autonómiáról írott tanulmányát a vitában, és beleegyezett.

A fideszesek felkészülése olyan szervezetten folyt, hogy például a szigorú Műegyetem Martos Flóra Kollégiumában a Fidesz-alapító, másológépet felügyelő Bégány Attila igazgatóhelyettes szemhunyása mellett Bartus Gábor és Tar Miklós éjjel kettőkor másolta a

Fidesz-anyagokat a veszprémi ülésre. Bartus nyomta a gombot, Tar a folyosón figyelt. Mint holmi tolvajok, úgy dolgoztak. Előre megbeszélték – és még a vidéki fideszes küldötteket is értesítették róla –, hogy hosszú ujjú fehér ingben lesznek, mint afféle szegénylegények (á la Jancsó).

– Veszprémben az a hír fogadott bennünket – mondja Szilvásy György –, hogy a kollégiumban házkutatást tartottak, talán le is tartóztattak fideszes küldötteket. Úgy fogtuk föl, hogy ez a konzervatív erők provokációja, akik abban érdekeltek, hogy bebizonyítsák, a Fidesz megbízhatatlan, velük szemben csak kényszerrel lehet fellépni. Persze az eljárás nemcsak nekik szólt, hanem a Hálózatnak, az MDF-nek és az egész ellenzéknek. Tudtuk, hogy a rendőri akció után a Fidesz nem fogja betartani a megállapodást, hisz a hatalom felrúgta azt. Ezzel a KISZ is a hatalmi játszma kiszolgáltatottja lett.

– Úgy emlékszem, Radics Katalin futkosott le-föl, hogy micsoda provokáció, hogy az állambiztonságiak átkutatták a fideszesek szobáját – említi Vass László, aki a hallgatói ügyek gazdája volt a pártközpontban. – Horváth József szervezete – a III/III – hülye helyzetet teremtett ezzel a piszkos játékkal. – De a futkosás és a dühöngés azt jelenti, hogy a fideszeseket csupán egy-két fejes tudtával zaklatták Veszprémben, Kati, a pártközpont osztályvezetője már nem tudta, mi készül.

– A Vár alatti presszóban voltunk Sasvárival, és mire visszaértünk a kollégiumba, már átkutatták a szobánkat – idézi fel Deutsch. – Letartóztatásról nem volt szó, de a házkutatást végző három tiszt rendőrségi figyelmeztetésben részesített bennünket, és akárcsak Viktorékat, felszólítottak, hagyjunk fel a tevékenységünkkel. Felhívták a figyelmet, hogy a Fideszről szót se ejtsünk az ifjúsági parlamenten, különben eltávolítanak bennünket a városból az ifjúsági parlament megzavarása miatt. Sasi aranyos volt. Megkérdezték, tudomásul vesszük-e a figyelmeztetést. Ő azt felelte, persze, mert azt hitte, azt kérdezik, hogy érti-e. Ám dr. Éliás Sára már kiokosított többünket, hogy nem kell tudomásul venni. Mondtam tehát, hogy nem vesszük tudomásul, mire Sasi rögtön rávágta: Ja, igen, nem!

– Mérges lettem, amikor azzal fogadtak a kollégiumban, hogy átkutatták a cuccainkat és elvitték az alapító nyilatkozatokat – mondja Sasvári. – Hogy jönnek ehhez? Mondták aztán, hogy állítólag a kollégiumból dobott fel bennünket valami hölgy.

– Egyedül az én táskámat nem kutatták át a rendőrök, így maradt Veszprémben alapító nyilatkozat – idézi fel az akkor vegyészmérnökhallgató Bartus Gábor.

A Magyar Október Tájékoztató szolgálat (MOT, London) szerint a rendőrök azzal indokolták az elkobzást, hogy a Fidesz-nyilatkozat „törvényellenes szervezetbe való belépésre buzdít". Arra, hogy miért törvényellenes a szervezet, azt felelték: „Kérdésükre épp most kapnak választ a barátaik Budapesten" (nyilván az ügyészségen). A sajtószolgálatot működtető Krassó György azt is jelentette, hogy a rendőrség lefoglalt 250 alapító nyilatkozatot, és az MDF üdvözletének 18 példányát (Bozóki, 1992). Ám a Cég veszprémi részlegénél nem gondolták eléggé indokoltnak az elkobzást, ezért hősi tettükről azt írták, hogy „Deutsch Tamás és Sasvári Szilárd megkezdte az alapító nyilatkozat és az MDF-levél terjesztését, melyet a Veszprém megyei RFK Állambiztonsági Szervének beosztottai megszakították" (ÁBTL).

– Rossz érzéseinket tetőzte, hogy nem tudtuk, mi történt a fiúkkal az ügyészségen – folytatja Sasvári Szilárd. – Telefonáltunk, és megnyugtattak bennünket, hogy kijöttek. – Sasvári szerint az alapító nyilatkozatból Fodor Gábor vitt utánuk egy rakással.

– Szájer Józsi ideadta frissen vásárolt 126-os kis Polskiját, amibe heroikus küzdelemmel bepréseltem 197 centimet meg egy rakás alapító iratot, és az éjszakai órákban levittem Veszprémbe – erősíti meg Fodor Gábor.

– Miután a rendőrök elmentek, összejöttünk, hogy mit tegyünk. Valaki felvetette, hogy mint egy parlament, szavazzunk magunknak mentelmi jogot – említi a Fidesz „keresztapja", Sztilkovics Szávó. – Másnap én adtam elő az ötletet, és a küldöttek megszavazták. Ekkor már beszélték, hogy a Fidesz-alapítók bárhol menedékjogot kapnak Nyugaton.

– Az első napon a rendőrség egy-nullás vezetésre tett szert. Azzal, hogy Szávó javaslatára elfogadtuk a mentelmi jogot, egyenlítettünk – összegez Deutsch. – De a résztvevők zöme semmit sem tudott a Fideszről, szerveztünk hát szombat estére egy tájékoztatót, ahol vagy ötven érdeklődő vett részt. Szó volt róla, hogy a különböző diákönkormányzatok vezetőit maga Pál Lénárd pb-tag fogadja. Ma már röhej, de az volt a követelmény, hogy ennek fejében nem hangozhat el a Fidesz név.

– Az esti találkozón – amelyen én is beszéltem a Fideszről –, folyamatosan a bejáratot figyeltem, hogy jönnek-e a nyomozók – mondja Both Vilmos. – Az előző napi házkutatás után mindenre fel kellett készülni.

A MOT (London) így foglalta össze az eseményeket: „A budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem és a Műszaki Egyetem küldöttei – akiket az Eötvös Loránd Tudományegyetemről érkezettek is támogattak – a hallgatóknak azzal a megbízásával érkeztek Veszprémbe, hogy követeljék: alakulhassanak meg kifejezetten ifjúsági politikai szervezetek a KISZ-en kívül. A KISZ Központi Bizottságának képviselői tárgyalásokat kezdtek az egyetemistákkal. Egyetértenek javaslatukkal, ők ugyanezt szeretnék – mondották –, de taktikai okokra hivatkozva a »politikai« szó elhagyását javasolták, valamint azt is, hogy a Fidesz szó ne hangozzék el a vitában." Végül a „KISZ-funkcionáriusok éles támadást intéztek a javaslattevők ellen, az egyezség megszegésével vádolták őket", „de a szavazás döntött: 75 százalékos többséggel fogadták el a módosítást" (Bozóki, 1992).

Krassó jelentésének két érdekessége van. 1. A kezdeményezők nem csupán a Fideszről, hanem általában beszéltek az ifjúsági politikai szervezetek alakításáról. 2. Krassó is úgy tudta, hogy a KISZ – és nem a rendőrség – tiltotta a Fidesz szó használatát. Vajon ki tudósította erről a fideszesek közül? Fodor Gábor nem lehetett, hiszen már nem volt diák, és nem is volt ott.

Az állambiztonsági jelentés feltehetően telefonlehallgatás alapján egyértelművé teszi, ami sejthető volt, hogy Krassó Deutsch Tamástól informálódott. Ő részletesen tájékoztatta a történtekről, kérve, hogy ne nevezze meg hírforrásként, mert megfenyegették őket. Krassó kifejtette: nincs mitől félniük, mert letartóztatásuk esetén „hőst csinálna belőlük"... (ÁBTL). Megnyugtató!

– A veszprémi találkozón Deutsch volt a főszereplő – állítja Kósa Lajos. – Fenyegettek, nehogy valaki kiejtse a Fidesz nevét. Deutsch felállt, és azt mondta: Fidesz, hátha tényleg összedől a rendszer.

– Addig nem szóltunk a Fideszről, amíg nem intéztek támadást az alternatív elképzelésekkel szemben – állítja Bartus Gábor. – A szövegező bizottságban Deutsch azzal robbantott, hogy már van politikai ifjúsági szervezet, hiszen a Fidesz létezik! Szerintem nem azon folyt a vita, hogy politikai jellegű legyen-e az alternatív ifjúsági szervezet, hanem azon, hogy a KISZ-en belül vagy kívül, mert a hivatalos politika a KISZ védernyője alatt képzelte el a többi szervezetet.

– Jellemző Nagy Imre esete a veszprémi ifjúsági parlamenten – véli dr. Rákosi Ferenc. – Készültünk a forradalmi tettre, hogy Imre bejelenti: új felsőoktatási ifjúsági szervezetek alakulhatnak. Aztán annyira becsomagolta az egészet, hogy alig értette valaki. Ez is hozzájárult, hogy a Fidesz elvitte a parlamentet. Nem taktikai, hanem stratégiai vereséget szenvedett a KISZ Veszprémben. Új korszak kezdődött, a fideszesek vezette többség demokratikusan leszavazott bennünket. Kiderült, hogy a mi radikális reformelképzelésünk is kevés, ezért hagytuk ott hamarosan annyian a KISZ KB-t.

– A Fidesz Veszprémet szánta országos színre lépésre – állítja a ma üzletember Nagy Imre, a KISZ KB egykori titkára. – Határozatba akarták foglalni, hogy szabadon alakíthatók ifjúsági szervezetek. Mi elébe kívántunk ennek menni. Legyen természetes, hogy szabadon alakulhatnak ifjúsági szervezetek, hogy lesznek közöttük politizálók is, mondtam. Ez talán nem volt túl irritáló a párt számára, és a fideszesek is megtapsolták. De másnap, hogy definiálják magukat, átfogalmaztatták az állásfoglalást.

– Veszprém arról szólt, hogy a Fidesz kilép-e a nyilvánosság elé, vagy türtőzteti magát, ahogy kértük – összegzi a pártvezetés álláspontját Vass László. – Szerettem volna összehozni egy találkozót a párt kb illetékes titkára, Pál Lénárd és Deutschék között. Megvolt az időpontja is, mégsem jött létre, mert a történtek miatt Pál Lénárd kitért az ígéret teljesítése alól. Nehéz lenne megmondani, ki mit rúgott fel. Nagy Imre távlatos beszédet mondott, politikamentes érdekvédelmi szervezetet ígért. Ez több volt annál, amit a párt el tudott fogadni. Beszéde közben egyes kollégák mondogatták is: mit képzel ez, miért nem lép be a Fideszbe? Ám ekkor már ez is kevés volt, a politikai szervezetként színre lépett fideszeseknek elfogyott a cérnája.

Vagyis a fideszesek ügyesebben reagáltak a kiszámíthatóan váratlan eseményekre.

– A rendőri intézkedés után hajnalig tartó megbeszéléseken döntöttünk végül az eredetileg tervezettnél keményebb fellépés mellett. A fő cél ekkor már az volt, hogy az ifjúsági szervezetek alakítását megengedő dokumentumba bekerüljön a „politikai" jelző – összegzi Both Vilmos.

– Elhúztunk 2-1-re – fogalmazza meg Deutsch. – Hálás vagyok a sorsnak, hogy Veszprémben beszélhettem. Orbán és Kövér hallotta a rádióban, hogy bizonyos fiatalok meg akarták zavarni a parlament munkáját, mire megállapították, hogy „Jól dolgoztak a fiúk!"

1988. április 25., Népszabadság-tudósítás a felsőoktatási parlamentről: „egyes körök demagóg érvekkel a maguk oldalára állították a résztvevőket". Másnap Nagy Imre finoman helyreigazította a párt központi lapját (is) a Magyar Nemzetben, mondva: a KISZ „javasolta, hogy az egyetemeken és főiskolákon jöjjenek létre önálló, érdek-képviseleti, önkormányzati jellegű diákszervezetek úgy, ahogy azt az adott felsőoktatási intézmény diáksága a legcélravezetőbbnek tartja. Az MTI alapvetően hamisan, a lényeget nem értve adta tovább nyilatkozatomat. A parlamentben ugyanis nem a KISZ fenti javaslatáról szavaztak, hiszen az tömegtámogatásra talált. Amiről külön vita és szavazás volt, az kizárólag a politikai jelzőt illette a több ifjúsági szervezet szükségességét megfogalmazó mondatban. Ebben, a mi véleményünkkel szemben valóban fellépett egy csoport, felrúgva ezzel az előzetes szekcióvitában kialakult kompromisszumot. Nem igaz az sem, hogy demagóg érveket hangoztattak, hiszen egyáltalán nem érveltek, csak elmondták javaslataikat."

– A veszprémi parlamenten találkoztam Deutsch Tamással – idézi fel a volt KISZ-vezető Gyurcsány Ferenc –, és mondtam neki: ezek ki fognak benneteket készíteni: ha azt mondják, törvényen kí-

vüliek vagytok, be is bizonyítják. Gyertek ki a Fideszből, alapítsatok egy új szervezetet, akkor ők is presztízsvesztés nélkül kikeverednek ebből a helyzetből. Deutsch azt válaszolta: nekünk ehhez jogunk van, ha beledöglünk, akkor is végigcsináljuk! Mi ezt nem mertük volna megtenni. Mi reformerek voltunk, ők forradalmárok. De az, hogy elérték a céljukat, nem annyira nekik, mint a társadalmi környezetnek köszönhető.

– Gyurcsány Feri emléke talán túl szép, lehet, hogy nem is voltam ennyire határozott – feleli Deutsch. – Veszprémből ijedten tartottunk hazafele a vonaton, de jól palástoltuk az érzelmeinket. Mindenki fejében az járt, mit szól apánk, anyánk, ha tényleg kirúgnak bennünket, ahogy ígérték. Május végéig voltam megijedve. A szüleim tovább is.

Ám nem valami jól palástolhatta a félelmét, mert jelentették: a Veszprémben történtek után „rájött, hogy bármi megtörténhet vele, még börtönbe is zárhatják". A kari tanács április 26-i ülésén közölte, hogy az aznapra tervezett Fidesz-tájékoztatót nem tartják meg az egyetemen, és „felhagy a további intenzív szervezéssel, mert nem akarja 22. születésnapját börtönben tölteni" (éppen egy negyedéve volt még addig – *P. Á.*).

„Nyüzsgő" (Miszlivetz) tájékoztatta „Pörgét" (Haraszti) a Veszprémben történtekről. Kérte, hogy álljon napi kapcsolatban a megfélemlített és egyre nagyobb nyomás alatt álló fiatalok mellé. A nevezett ezt örömmel vállalta.

Nem tudni, milyen körben értékelte „a Fidesz-sejt" a veszprémi ifjúsági parlament eseményeit, de az állambiztonság kivételes részletességgel beszámolt szakkollégiumban tartott április 26-i összejöveteléről. Vagy lehallgatták őket – ez kevésbé valószínű, mert nem ismétlődött –, vagy ekkor (még?) volt köztük ügynöke. Jelentésük azt állítja, hogy Orbán és Kövér különbözően értékelte a történteket. Orbán szerint mivel „törvényes népakarati fölhatalmazás" van, intenzíven tovább kell szervezni a Fideszt. Kövér László úgy véli, a fejleményeket „nem lehet győzelemnek nevezni, mivel a csatát megnyerték, de a háborút nem". Csaba Iván egyetértett Kövér értékelésével és bejelentette, hogy tájékoztatta a Budapesti Főügyészséget, hogy a „Fidesszel kapcsolatos mindennemű tevékenységét beszünteti, és ezt követően semmiféle felelősséget nem vállal a szervezet további működésével kapcsolatban", amit azzal indokolt, hogy „a Fidesz a Diákparlamenten tett megnyilvánulásaival elérte azt a kritikus pontot, ami után rövid időn belül gyors retorziók következnek". Fodor Gábor sikerről beszélt, mivel „ha falat nem is tettek a hátunk mögé, de néhány palánkot igen, amiben megvethetjük a hátunkat". Végül kimondták, hogy folytatják tevékenységüket, „mintha mi sem történt volna": totális propagandát indítanak el a Fidesz mellett. Április 28-án minden elképzelhető helyen plakátot helyeznek el. Tiltakozó leveleket készítenek és küldenek az ügyészségre, egyetemekre. Továbbá jogi véleményt kérnek a Legfelsőbb Bíróságtól és ismertebb íróktól... Az oktatói kar körében folytatják a támogatások gyűjtését; Szombathelyről 140 aláírás érkezett... Az április 30-ra tervezett összejövetelt megtartják, ott tájékoztatást adnak a történtekről, és a résztvevők döntésére bízzák, „hogyan tovább" (ÁBTL).

– Eddig is kiderült már, hogy nagyon tudok félni – mondja Csaba Iván. – Nem bírtam elviselni a rendőrségi, ügyészségi beidézés okozta feszültséget. Ma már mosolyogni lehet rajta, hogy miután otthonról elköltöztem, Kispesten bujkáltam egy lakótelepi lakásban. Az én Bibó-féle nem félésemnek ilyen komoly korlátai vannak. Az ügyész azzal fenyegetett, hogy államellenes összeesküvés miatt tíz évre vagy életfogytiglani börtönbüntetésre is ítélhetnek. Kövér azt mondta, ez blöff. Veszprémben Deutsch tiltakozó beszédének a megírásában még részt vettem, nem hagytam cserben a társaimat. Ám ezután bejelentettem – amit aztán az ügyésznek is megírtam –, hogy felfüggesztem a tagságomat. Gyarlóbb voltam a többieknél, jogi ügyekben pedig járatlan. Volt Fidesz-gyűlés, ahová nem mentem be, lenn sétáltam, és amikor vége lett, megkérdeztem a többieket: jött a rendőrség?, nem, még nem jött. Úgy érzem, és a jelek szerint a társaim is úgy gondolták, a méltóságomat sikerült megőriznem.

Tisztelt osztályvezető ügyész úr!

Ezúton szeretném tájékoztatni Önt arról, hogy én, Csaba Iván [az] 1988. április hó 22-én lefolytatott elbeszélgetés után a következő elhatározásra jutottam: a Fiatal Demokraták Szövetsége elnevezésű szerve-

zettel kapcsolatos mindennemű tevékenységemet beszüntetem, és ezt követően a szervezet semmiféle megnyilvánulásáért felelősséget nem vállalok.

Budapest, 1988. április 24.
Csaba Iván (Fidesz-akták, 1988)

Az MSZMP Politikai Bizottsága későbbi értékelése szerint az ügyészi figyelmeztetés is „csak részben vezetett eredményre". Ez a részeredmény szerintük az volt, hogy az egyik kezdeményező elhatárolta magát a szervezettől (mint Diczházi kifejtette, nem erről volt szó – *P. Á.*), a másik pedig az ügyészségnek írt későbbi levelében bejelentette a kilépését a szervezetből, „a többiek álláspontja viszont érdemben nem változott" (MOL).

A KISZ KB 1988. április 29-i ülését Szilvásy György tájékoztatta a veszprémi találkozóról. Elmondta: előzetesen megállapodtak a Fidesszel, hogy nem használják fel a helyzetet a szervezet propagálására. Ezt nagyrészt betartották. A veszprémi ifjúsági parlament volt „az első rendezvény, amelyen más politizáló csoportok is megjelentek – nemcsak a Fideszre gondolok". Noha a KISZ javasolta, hogy a felsőoktatásban működhessenek különböző ifjúsági szervezetek, „vasárnap néhányan – elsősorban Fideszhez tartozók –, az előzetes kompromisszumot felrúgva javasolták, hogy politikai szervezetekről beszéljünk". A jelző bekerült a dokumentumba: „a KISZ taktikai vereséget szenvedett". Valószínűsíthető, hogy nem fogják felfüggeszteni a Fidesz tevékenységét.

A Fideszről elmondta, hogy a szervezése DSZISZ-ként indult. A szocialista szót szándékosan, alapos vita után vetették el, nem is írta alá minden szervező a nyilatkozatot. Szándéknyilatkozatukba a „tőkés restaurációs folyamat is" belefér. Megemlítette, hogy KISZ-tag nem lehet Fidesz-tag. „Szervezőinek egy része komoly ellenzéki, annak is a radikálisabb csoportjába tartozó háttérrel; külföldi kapcsolatokkal, külföldi anyagi támogatással" (csak a Soros Alapítvány kollégiumi támogatására utalhatott – *P. Á.*). Néhány száz tagjuk van. „A tagság kisebb hányada legalább olyan profi szervező, mint adott esetben mi." A programkészítés visszafogott, hogy minél később derüljön ki, nincs igazi platform. A KISZ törekedett arra, hogy derüljön ki, ki mit akar, a mérsékeltebbeket ne vegyék egy kalap alá a radikálisabbakkal. Megpróbálták elérni, hogy a Fidesz függessze fel a tevékenységét. Valószínű, hogy ez nem fog bekövetkezni. A KISZ keresi a mérsékelt szárnnyal a kibontakozás útját, a szervezet egészével azonban nem jogi, hanem politikai harcot kell vívni. Egy felszólaló javasolta, hogy a párt is ilyen differenciáltan foglalkozzon a Fidesszel (PIL).

Negyedik fejezet

1. CSODASZEKÉR

A reformer „négyek bandája" állítólag Kádár által kezdeményezett kizárása a pártból lehűtötte a májusi pártkonferenciával kapcsolatos várakozásokat. A XX. században Magyarországon leghosszabb ideig uralkodó Kádár Jánosnak ez volt az utolsó húzása. Vezetőtársai – akik megakadályozhatták volna Bihari, Bíró, Király és Lengyel kizárását – hagyták Kádárt, hadd kopjon, hogy könnyebben leírhassák. A hatalmi játszma eldőltéig nem lehetett sem engedékenységet, sem határozottságot várni Grósztól és szövetségeseitől (Berecz, Németh Miklós). Kérdés volt, merre billen a mérleg. Grósz állítólag megígérte Pozsgaynak, ha ő lesz a főtitkár, miniszterelnök lehet (ami valószínűleg legenda). A párttag reformerek, az ellenzékiek – köztük a csírázó Fidesz – kiszámíthatatlan kimenetelű játszmák közepette követeltek társadalmi, politikai reformokat anélkül, hogy a háttérben zajló eseményeket ismerték volna.

Április végén az ELTE egyik negyedéves hallgatója jelenti, hogy a fideszesek május elsejére röplapokat akarnak készíteni... (ÁBTL). Ezt még nem tették. A Művelődési Minisztérium viszont utasítja az ELTE – az egyetemek és főiskolák? – vezetőit, hogy hívják fel hallgatóik figyelmét: törvényellenes a Fidesz. Van, aki komolyan veszi az ukázt, van, aki nem. Május végén a minisztérium páternoszterében öt Fidesz feliratú öntapadó címkét találtak... „Nyüzsgő" (Miszlivetz) sürgős feladatnak tartja minél szélesebb rétegeket megnyerni a Fidesz támogatására. Ehhez nem szükséges egyetérteni a céljaikkal, csak a velük szemben alkalmazott eljárás ellen kell közösen fellépni. Szerinte az alakuló szakszervezet is segíthetne, mert „a Fideszt érte az a támadás, ami eredetileg a Tudoszra irányult volna" (ÁBTL). A pb-tag Hámori Csaba állítólag kifejtette, hogy a tudományos dolgozók új, független szakszervezetét, a TDDSZ-t igazából a Fidesz mentette meg (Richter, 1990). Miszlivetz ezt a kölcsönt akarta visszakérni. De az értelmiség egy részét nem kellett ilyesmire emlékeztetni, e nélkül is tiltakoztak a hatalmi túlkapások, az adminisztratív intézkedések, a Fidesz és bárki más zaklatása ellen. Pedig hol volt még ez a maroknyi ifjú csapat attól, hogy – mint a lavina – lezúduljon! De a hólabda már gördült a maga útján, és szedte föl azokat, akik érdeklődtek iránuk, vonzódtak hozzájuk. Aztán vagy hozzájuk tapadtak, vagy a következő kanyarban leváltak. A veszprémi ifjúsági parlament eseményei megragadták az akkor harmadéves filmrendező szakos Káel Csabát.

– 1988-ig a diákparlament kimerült abban, hogy a menzán rossz a kaja. Dokumentumfilmesként érdeklődtem az alternatív csoportok iránt, főképp azután, hogy megtudtam, új ifjúsági szervezet alakult. Akkor minden szimpatikus volt, ami nem a hatalom oldaláról jött. Ha kamera nem is volt velem, hiszen nem lehetett szerezni, örültem, hogy küldöttként Veszprémben lehettem; elementáris erővel hatottak ránk a történtek. A diákparlament néhány fiúnak köszönhetően valóban parlamentként működött. Azzal kezdődött, hogy valaki javasolta, aki nem küldött, üljön át az aula másik részébe, nehogy a kívülállók is szavazzanak... Bár a veszprémi találkozóról futtában kellett távozni – a résztvevőknek egy órán belül kellett elhagyniuk a várost –, a történtek nem hagytak nyugton.

A folytatást ő filmre, a Cég papírra írta: „Miként jelentettük, a Balázs Béla Stúdió rögzíteni kívánja a Fidesz eseményeit. Április 30-i összejövetelükről való videofelvételt Káel Csaba, a Színház- és Filmművészeti Főiskola hallgatója készítette" (ÁBTL).

1988. április 30. a Fidesz-megalakulás hófordulója. Erre a napra hívták össze az első – a harmadik? – nagygyűlést az akkor ismertté és egyre inkább az ellenzékiek találkozóhelyévé váló Jurta Színházba. Ennek a szombatnak a reggelén csapatostul érkeztek a fiatalok a színház elé. Orbán Viktor próbálta kinyitni az ajtót, de mivel zárva volt, Káel Csaba kamerája előtt azzal fordult a gyülekező társasághoz: „A Jurta Színház visszavonta előzetes ígéretét, és nem itt leszünk. Mikor

elindultam negyedórával ezelőtt, akkor még volt helyiségünk. A talonban tartott helyiségek közül többet visszamondtak, az Almássy téren letiltották stb. De van helyiség! Én fogom átvezetni a társaságot a Tinódi moziba" (Elbert és társai, 1988).

– Kurva sok rendőr volt a Jurta Színháznál – emlékezik Bayer Zsolt. – A földalattiból kijövet a társaim kiabálták, hogy a Tinódi moziba megyünk. Úgy emlékszem, hogy itt jelentek meg az első Fidesz-jelvények, mintha onnan már jelvénnyel jöttem volna ki.

A terembe is jutott „rendőr". Jelentéseik szerint a tervezett összejövetel mintegy 350-400 résztvevője többnyire „a Fidesz-sejtek" tagjai közül került ki. Megjelent számos „ellenséges, ellenzéki" személy is, így például Nagy Jenő, Miszlivetz Ferenc, Kőszeg Ferenc, Szalai Pál, Gadó György. Kövér László tájékoztatást adott a Fidesz vezetőit ért atrocitásokról, valamint helyreigazítási kérelmükről. Bejelentette, hogy az utóbbira választ nem kaptak, ezért sajtópert indítanak. Tiltakozást juttatnak el az MSZMP KB, a KISZ KB és a Hazafias Népfront vezetőinek. Következő nagygyűlésüket május 14-én tartják, kongresszusuk időpontja 1988 szeptembere. Kiegészítés: a tinódis találkozón Deutsch kijelentette, hogy jogellenes államban élünk, lejáratják egy demokratikus szervezet képviselőit a közvélemény előtt. Szavazást rendeltek el arról, hogy május 14-én kongresszust vagy nagygyűlést tartanak-e. A döntés: nagygyűlés, mivel nincs programjuk, ami a kongresszus alapja lehetne. „Egy ismeretlen felszólaló javasolta, hogy a Fidesz épüljön be a nyári iskolai építőtáborokba, és ott kezdjen aktív szervezésbe. Az összejövetel során Orbán Viktor (adatait pontosítjuk) félórás riportot adott a BBC-nek. Fidesz-postacím: Kádár László, 1035 Budapest, Váradi utca 17." Az egyik jelentés szerint az erdélyi menekültek, a másik szerint a propagandaanyagok finanszírozására gyűjtöttek pénzt (ÁBTL). Az, hogy a korábban már megfigyelt Orbán Viktor adatai pontosításra szorultak, arra mutat, hogy rossz volt a cég nyilvántartási rendszere.

A Fidesz annalese rögzíti: a budapesti Tinódi moziban tartották az első politikai nagygyűlésüket, ahol több Fidesz-csoport alakulását jelentették be, és az események érdekesebb fordulatait a Civil technikák című Fekete Doboz-film is megőrizte. A rendőrség jóvoltából fennmaradt a Főmo (Fővárosi Moziüzemi Vállalat) Fidesz nevére kiállított

csoportos jegye a Tinódi filmszínházba 1988. április 30-án fél tíztől fél kettőig, a vetített film címe: Csodaszekér, 316 fő, 8768 forint készpénzben kifizetve, aláírás: dr. Fodor Gábor (Fidesz-akták, 1988).

– A Tinódi kiagyalói mi voltunk, filmklubosok – mondja Fodor Gábor. – Az igazgatót jól ismertük. A srácoknak nem is mondtuk meg előre, hogy helyszínként a mozi is a listán van, nehogy kitalálja valami fejes, hogy mondjuk, tűzvédelmi okok miatt nem lehet „vetíteni". A Csodaszekér akkor futó film lehetett, mintha mondtuk volna, hogy szovjet film van műsoron, amit nagy röhögés fogadott.

A belépődíj harminc forint volt...

– Az utolsó Kisrabló-beli ülés nyilvánvalóvá tette, hogy kinőttük ezt a helyet, nagyobb teremre van szükség a találkozáshoz – mondja Szelényi Zsuzsa, akkor harmadéves bölcsész, ma az Európa Tanács Ifjúsági Központjának igazgatóhelyettese. – Rengeteg ember gyűlt össze a bezárt Jurta Színház körül. Az, hogy nem mehettünk be, csak erősítette a szolidaritás érzését. A Tinódi mozi teljesen megtelt. Mivel a találkozó nem volt meghirdetve, nyilvánvaló, hogy szájról szájra terjedt a helye és az időpontja. Ez a gyűlés igazi nyitás volt, itt rengeteg új tag lépett be. A politikai vita a „hogyan tovább"-ról szólt, ami érthető módon később is mindig része volt az összejöveteleinknek. A szünetben Enyedi Zsolt bemondta a mikrofonba, hogy az érdeklődő bölcsészkarosok gyűljenek össze a mozi előtt, és ott határoztuk el, hogy megalakítjuk a bölcsészkari Fidesz-csoportot. Ott jött össze többek között Rockenbauer Zoltán, Tirts Tamás, Bárány Anzelm, Simó György és még vagy húsz ember. A Tinódiban dőlt el, hogy programírásba fogunk. A megalakuló csoportok között voltak egyetemi, egyéb közösségi, vagy baráti társaságok mentén alakuló körök is. A tagság feladata volt, hogy leírja azokat az elképzeléseket, amelyeket fontosnak tartanának, hogy bekerüljön a Fidesz programjába. A szerkesztés aztán már nyáron folyt.

– 1988-ban a Gorkij Könyvtárban dolgoztam az olvasóteremben, és egyéni levelezőként végeztem a néprajz szakot – említi Rockenbauer Zoltán etnológus, ma parlamenti képviselő. – Éjjel-nappal hallgattam a Szabad Európa Rádiót, és onnan értesültem a Fidesz megalakulásáról, de nem ütött szíven a dolog. Huszonnyolc éves korban egy ifjúsági szervezet nem igazán vonzó. Nem éltem már tényleges diák-

életet, az ELTE néprajz tanszéke az egyetem tetején van, viszonylag keveset találkoztam diákokkal. Akkoriban különben is mindenféle szervezetek alakultak, engem igazából a TDDSZ vonzott, a független szakszervezet, amelynek januárban kezdték meg a szervezését. Egyébként a Gorkij Könyvtár ellenzéki munkahely volt, ott dolgozott Joó Rudolf, Bárány Anzelm, Tirts Tamás. Anzelm hozta a belépési nyilatkozatot, de nem tartoztam azok közé, akik mindenhova beléptek. Ajánlotta, hogy akkor menjünk el az április 30-i gyűlésre. Ez tetszett, de akkor még nem gondoltam rá, hogy alá fogom írni az ívet. Amikor megérkeztünk a feleségemmel a Tinódiba, már csak az utolsó sorban kaptunk helyet. Jó hangulatú nyüzsgés volt, kis brosúrában megkaptuk az alapító nyilatkozatot, a sajtó-helyreigazítással kapcsolatos jogi eljárás ismertetését és A helyzet című önértékelést, amely erre az alkalomra készült. Ezt átnézve valamennyire tudtuk, miről van szó.

A HELYZET

A Fidesz megalakulása óta egy hónap telt el. Színre lépésünk számos viharos reakciót váltott ki, ezért szükségesnek látszik röviden összefoglalni, milyen helyzetben van jelenleg szervezetünk.

1. Mostanra bizonyossá vált, hogy az ország politikai vezetése nem támogatja az új politikai ifjúsági szervezet létezését...

a) Rendőrségi retorziókat alkalmaztak, és az ügyészségen, valamint az egyetemek és főiskolák állami vezetőin keresztül többünket megfenyegettek...

2. Időközben a Fidesz jelentős sikereket ért el.

...A legnagyobb siker: Veszprém. Az egyetemisták és főiskolások alágazati parlamentje, amely a KISZ KB titkára szerint is 66 ezer fiatal akaratát fejezte ki, határozatba foglalta: szükség van új politikai ifjúsági szervezetekre...

...

4. Végül összegezzük röviden, milyen jövő állhat a szervezet előtt. Ha az ügyészség fenyegetéseit valóra váltják, akkor az öt „kiszemelt" sötét idők elé néz. Csakhogy!

Amennyiben a pártvezetés olyan döntést hoz, amelyben kötelezi az ügyészséget bűnvádi eljárás megindítására, akkor per lesz... Nemzetközileg is hátrányos megítélést vonna maga után, ha az eddig mintaországnak minősített Magyarország politikai perrel rukkolna ki a „glasznoszty" általános térhódítása közepette.

Elképzelhetőbbnek tűnik, hogy a pártvezetés nyomást gyakorol az egyetemek, főiskolák vezetőire és a munkaadókra, hogy rúgják ki a Fidesz tagjait. Egy ilyen eljárás valószínűsége is kicsi. Elsősorban azért, mert ma senki nem képes megítélni, vajon milyen reakciókat váltana ez ki az egyetemeken és a Fideszt támogató értelmiségi körökben. Nagyon könnyen előfordulhat, hogy általános sztrájkhullám söpörne végig az egyetemeken, nyílt tiltakozó akciókat idézne elő az értelmiségiek körében...

Ugyancsak csökkenti egy ilyen intézkedés valószínűségét a legfelső vezetés bizonytalansága. Senki sem lehet már bizonyos abban, hogy egy ilyen kényes ügyben ma hozott utasításáért holnap nem vonják felelősségre. A legfontosabb körülmény, amely egy ilyen intézkedés elmaradása mellett szól, azonban az, hogy az egyetemi vezetők jelentős része támogat bennünket, és könnyen elképzelhető, hogy nem vállalna szerepet egy ilyen tisztogatásban...

Tekintettel arra, hogy... a Fidesz működésének akadályozását Bécsben felvették az emberi jogokat Magyarországon ért sérelmek közé..., kizártnak minősíthetjük, hogy a pártvezetés ne mérlegelné gondosan és aprólékosan, mielőtt retorziókra adna utasítást... A Fidesz felszámolását kimondó határozat egyben azt is jelentené, hogy a magyar politikai vezetés maga mondana ítéletet politikája fölött. Szó sem lehet ugyanis demokráciáról egy olyan országban, ahol jóhiszemű, alkotmánytisztelő és a törvények előírásait betartó szervezetet erőszakkal feloszlatnak. Ahol pedig nincs demokrácia, ott a diktatúra az úr.

1988. április 30.
A Fidesz szóvivői (Bozóki, 1992)

A KISZ KB ülése után egy nappal tehát a Fidesz szóvivői is értékeltek. Egyik állásfoglalás sem volt nyilvános, most módunkban áll összevetni őket. Ha sokan nem is ismerik, vagy elfelejtették a Kádár-korszak nyelvezetét, talán érzékelik, hogy a KISZ egyetemekkel foglalkozó részlegeiben a beszédmód is eltért a szokásos KISZ-szövegtől, hát még a szikkadt pártzsargontól. Végképp eltért mindkettőtől a Fidesz textusa, ami e tiszta, határozott, meredek értékelésben is tetten érhető.

A Tinódiban az elnöklő Fodor Gábor elmondta: „Feltehetően nagy viták lesznek arról, hogyan lépjünk tovább, mert erős félelem van a tagságban a retorziótól." Április 18-án egy konferencián megkérdezték Berecz Jánost a Fideszről. Az MSZMP KB titkára azt felelte: „egy újabb országos politikai ifjúsági szervezet létrehozása nem lenne hasznos, mert megosztaná a fiatalságot, politikai ütközések gerjesztésével elvonná a figyelmet a nemzet előtt álló fő tennivalókról". Deutsch Tamás erről azt mondta a Tinódiban: „Nem tudom pontosan megítélni, hogy Berecz nyilatkozata mit is jelent. Politikai érveket hangoztatott, mégis rendőröket küldtek ránk" [Veszprémben].

Langmár Ferenc szerint sokakat távol tart, hogy a Fidesz nem látja világosan, milyen irányba is kíván menni. Őt is zavarták az általánosságok, és csak a rendőri figyelmeztetés hírére lépett be a szervezetbe.

– A Tinódiban eltöltött két-két és fél óra minden várakozást felülmúlt – állítja a történtekre részletesen emlékező Rockenbauer Zoltán. – Hebrencs, indulatos társaságot vártam, és pont az ellenkezőjét kaptam: politikai érzékkel megáldott, egyszerre radikális és felettébb józan, jól felkészült fiatalokkal találkoztam. A legnagyobb benyomást Orbán Viktor és Deutsch Tamás tette rám. A Fidesz a rendőrségi és ügyészi idézés után volt, Orbán, Kövér és Deutsch izgalmasan, megfelelően pimasz modorban adták elő a történteket. Elmondták, hogy adott esetben hogyan kell viselkedni, mit kell tenni, és hogy jogilag ezt mi támasztja alá. Meglepő volt az is, hogy minden politikai kérdés náluk jogi kontextusba helyezve jelent meg. Számomra nyilvánvaló volt, hogy ezt vagy azt – politikai értelemben – tilos megtenni, ők viszont jogilag körülbástyázták magukat, és bebizonyították, hogy igenis lehet. Deutsch azt mondta, senki se higgye, hogy Magyarország jogállam, de úgy kell viselkedni, mint ha jogállamban élnénk. Ez kulcsmondat volt. Fodor Gábor döbbenetes higgadtsággal vezette az amúgy feszült és lelkesítő találkozót. Orbán Viktor és Kövér László radikális és nagyon tárgyszerű volt. Deutsch Tamás ugyanígy. A legradikálisabb Bayer Zsolt volt, aki, mint valami márciusi ifjú, arra biztatott, hogy előre, nem kell törődni semmivel. Németh Zsolt akkor még beszédhibás volt, de szintén radikális. Egyedül Bégány Attila kardoskodott, hogy a Fidesz mellett valamilyen formában tüntessük fel a szocialista jelzőt, kihúzva ezzel a támadások méregfogát, de ezt a jelenlévők szinte egyhangúlag elutasították. Ilyen kérdésben nem volt helye kompromisszumnak. Ott tűnt fel Kádár László, akit soha többé nem láttam, átmenetileg az ő címe szolgált postafiókként. A gyűlés olyan mély hatást gyakorolt rám, hogy már ott a moziban aláírtam a belépési nyilatkozatot. Feleségem csak Kádár János fenyegetőző májusi beszéde után lépett be a Fideszbe.

Domonkos Péter felszólalása szerint a Fidesz „nem elsősorban a programjával szerzett magának barátokat és ellenségeket, hanem inkább a puszta létével. Látni kell, ha ez a szervezet megmarad, akkor az a monolit struktúra, az a piramis, amiben a politikai intézmények szerveződnek, meghasad... A mi létünk több önmagánál, egyszerre közvetlen és szimbolikus, jelenti mindazon ígéretek próbáját, amelyek hosszú évek óta a politikai intézményrendszer reformjával kecsegtetnek." Javasolta: „mindent tegyünk meg, ami a szervezet fennmaradásának esélyét növeli, és semmit se tegyünk, ami az esélyeit rontja". Indítványozta, hogy az egész magyar közvéleményt foglalkoztató, de mégsem direkt politikai kérdés, a Bős–Nagymaros-ügy legyen a programjuk.

Fábry György megemlítette, hogy a bölcsészkari KISZ-esek javasolják a Fidesz elismerését, a Fideszt ért atrocitások elítéltetését, és amennyiben ezt a jövő heti KISZ-gyűlés nem fogadja el, a tagok jelentős része kilép. „Ez már igen!" – tapsolt a többiekkel együtt a mozi filmpadján egy kisasztalnál egyedül ülő Fodor Gábor is. Felolvasták a Közgáz két szakkollégiumának levelét az egyetem vezetőihez. A Rajk László Szakkollégium szerint a reformértelmiségiek kizárása a pártból és a Fidesz elleni adminisztratív fellépés azt a félelmet kelti, „hogy a vezetésben azok az erők kerülnek előtérbe, amelyek az átalakításokat változatlan elvek alapján, változatlan szervezeti és személyi feltételek mellett akarják megoldani. Ez a fajta rendcsinálási törekvés ugyanis megkérdőjelezi az őszinte reformszándékokat és az állásfoglalások hitelét."

Fodor Gábor kijelentette: „Amiért minket felelősség terhelt, az a saját jövőnk, az, hogy kinyitjuk-e a szánkat, az, hogy bele akarunk-e szólni azokba a dolgokba, ahogy most az ország ügyeit intézik. Látható, hogy az eddigi út már nem járható. Mást kell csinálni." Elmond-

ta, hogy olyan mértékben zuhan vissza a KISZ szervezettsége, hogy az egyetemeken és a főiskolákon a 10 százalékot sem éri el a KISZ-tagok aránya. Felvetődik: a maradék 90 százaléknak nincs politikai véleménye?

(A KISZ impotenciája miatt több egyetemen – sokszor igaztalanul – az a vicc járta az épp soros KISZ-titkárról, hogy csupán azért nem megy el gyöngyhalásznak, mert a szart földobja a víz.)

– Joghallgató fiam azzal jött haza, hogy belépne a Fideszbe – mondta az akkor kb-titkár Berecz János –, mire fel azt mondtam neki: önállóan cselekedhet, de ezzel a névvel nem lehet Fidesz-tag.

– A Tinódi moziban léptem be a Fideszbe – idézi fel Hegedűs István szociológus. – Nagyon tetszett, hogy ez a nálam kicsit fiatalabb, nem belterjes értelmiségi csapat intellektuálisan és politikailag menynyire felkészült. A Tinódi moziban kiderült, hogy az akkoriban létrejövő csoportok közül a Fideszhez éreztem magam a legközelebb, inkább velük voltam egy hullámhosszon, nem a tíz évvel idősebb szamizdatosokkal. Közelebb álltak hozzám, mint '87-ben Lakiteleken az MDF-esek. A Tinódiban az alapító „atyák" nyíltan elemezték a belpolitikai kérdéseket is. Deutsch, a diákforradalmár részletes beszámolót tartott a Fidesz anyagi helyzetéről. Az akkor kicsiny tagságot bevonták az ügyekbe, és ez nagyon izgalmas volt nekünk, és fantasztikusan demokratikus. Mi, áprilisi belépők, Vig Mónika, Rockenbauer Zoltán, régi gárdának hívtuk ezt a teljesen egységesnek tűnő, irányító magot.

Az alapító tag Bégány Attila hiába javasolta a Tinódiban, hogy a Fidesz-nyilatkozatba iktassák be, hogy új szocialista Magyarország megteremtéséért tevékenykednek. A Martos Flóra Kollégiumban, ahol akkor ő volt az igazgatóhelyettes, néhány hallgató támogatta a javaslatát. A szocialista jelző betoldásáról szóló indítványt megküldték a budapesti egyetemeknek, de a jogász szakkollégistákat a végére hagyják, „nehogy lebeszéljék a többieket". Mivel javaslatukat visszautasították, több Martos-kollégista kilépett a Fideszből (ÁBTL).

Akár dicséretet is érdemelhetnék a fideszesek és rovót a Cég, hogy egyetlenegy Fideszt támogató nyilatkozat sem maradt fenn, legalábbis mi nem találtunk egyet sem. A spontán támogatások után vagy a Kisrablóban, vagy a Tinódiban fogalmazták meg ezt a nyilatkozatot, amivel aztán házaltak, hogy pártolókat szerezzenek. A szöveg felnőtt

volt, politikus, tényszerű és demokratikus. Mivel ők maguk sem tudták, miféle szerzet is a Fidesz – hiszen programja sem volt –, csupán ahhoz kérték tanáraik és a közélet ismert alakjainak aláírását, hogy a különböző gondolkodású emberek szabadon alakíthassanak nekik tetsző szervezeteket...

Tudjuk, hogy elsősorban tanáraik között nagyon sok patrónusra leltek. Valaki állítólag eljutott az ívvel Sztevanovity Zoránhoz, ám ő nem írt alá, és a történtekről meg a neki átadott propagandaanyagokról tájékoztatta a Zenész Szakszervezet főtitkárát (ÁBTL)...

– Nem fényes a memóriám, de erre azért emlékeznék – mondja Zorán. – Ezerszázalékosan állíthatom, hogy soha, sehova nem jelentettem, ez nem lenne összhangban a mentalitásommal, különben pedig magam is ellenzékinek számítottam.

Jellemző a korra és a helyzetre is, hogy a Fidesz szülőotthona, a Bibó csak sokadikként, április végén iratkozott fel pártolóik sorába. Tiltakozásukat – talán lelkifurdalásból – még az illetékes minisztereknek is elküldték: „Míg felelős vezetők nyilatkozataiban a demokratizálódást, a kezdeményezőkészséget a társadalom fejlődéséhez elengedhetetlen feltételként emlegetik, addig a valóságban, hazánk súlyos helyzetében, a jövőért felelősséggel tenni akarók megalázó rendőri és ügyészségi meghurcoltatását tapasztaljuk." A Bibó tiltakozása azért is késhetett, mert a kollégistáknak csupán a hatoda – tíz (részben volt) bibós – szerepelt az alapítók között, és társaik nem álltak egyöntetűen mögéjük.

– A fiatalabbak körében egyre erősebb lett a Fidesz-ellenes hangulat – említi az egyik szakkollégista. – Meg akartak szabadulni tőlük, mert ők elsősorban tanulni akartak, és nem politizálni. Nem kívántak a rendőrséggel bajlódni, félni, hogy a kollégium olyasmibe keveredik, amihez nekik semmi közük.

– A kollégiumon belüli ellentétek nem a Fidesz megalakulásával kezdődtek – állítja Cseh Gabriella, ma a Pantel külkapcsolati igazgatója. – A Századvég, a békemozgalom, az autonómia-mozgalmak a hatalmat tesztelték, mindez kulminálódott a Fidesz megalakulásával. Napi kérdéssé vált, hogy jönnek-e a rendőrök, bezárják-e a kollégiumot. Kenyértörésre azért nem került sor, mert az erkölcsi tartás is megkövetelte, hogy mellettük álljunk. Állandósult a feszültség, kide-

rült, hogy nem lehet modus vivendit találni. Rengeteg idegen járt be a szakkollégiumba, és a fideszesek is érezték, hogy irodára van szükségük, mert ellehetetlenítik a kollégiumot. – Emlékezete szerint sem választmányi ülés, sem közgyűlés nem határozott a Fidesz támogatásáról, akkor pedig az idézett támogató nyilatkozatot lehet, hogy valamelyik Fidesz-vezető írta.

– Főképp a B. Barna vezette elsőévesek ijedtek meg attól, hogy a Fidesz megalakult – mondta egyik nevelőtanáruk (majd húzta ki a nevet a szövegéből). – Féltek, hogy a Fidesz az egész kollégiumot kockára teszi. Ez a társbérlet nem működhetett sokáig. Addig is próbáltuk kihagyni a Bibót a Fidesz-ügyekből, másutt találkozni, nem azt a telefont megadni...

(A domináns személyiségnek számító B. Barna később Gönczöl Katalintól kért tanácsot, hogy merre tovább: inkább a Fidesz, vagy az oktatás. Végül sikeres egyetemi oktató lett. Kérésemre, hogy ossza meg velem emlékeit, gondolkodási időt kért, aztán névtelenül sem vállalkozott erre. Pár hónappal később Orbán Viktor miniszterelnök – az ismerős „ellenséget" – kinevezte az egyik középhivatal élére.)

– 1988 áprilisában-májusában a kollégium konyhájában mondtam Viktornak, hogy egy idő óta én rosszul alszom, mire azt mondta, hogy én is félek ám piszkosul, ezek mindenkit kicsináltak, aki szembefordult velük – mondja Domonkos Péter. – A Tinódiban valaki azt javasolta, hogy zárjuk ki a Fideszből azt az öt embert, akit az ügyészségre idéztek, így védjük meg őket. Kövér kijelentette: ő inkább marad-na. A munkástagozatosok arról beszéltek, hogy olyan ütőképes szervezetet kell létrehozni, mint az MSZMP. Én mondtam, balul ütne ki, ha mi bármit is erőszakkal érnénk el.

A helyzetet „fokozta", hogy 1988. május 3-án az MSZMP Politikai Bizottsága napirendre tűzte a Fidesz-ügyet. Az előterjesztés azzal kezdődik, hogy már korábban tájékoztatták a testületet a szervezet megalakulásáról (ám ennek nem maradt nyoma). A májusi jelentést készítő osztályvezető azt állítja, hogy a szóbeli tájékoztatáskor a pb nem foglalkozott azzal, hogy a fideszesek orrára koppintanak-e vagy sem, a módjával főképp nem. A pb-jelentés elismeri, hogy a rendőri figyelmeztetés hatástalan volt: a Fidesz szervezése folytatódott, újabb összejövetelt tartottak, és ismételten hangoztatták, hogy jogszerűen

alakultak meg. Az előterjesztés szerint mintegy ezren írták már alá a belépési nyilatkozatot. Felemlegették, hogy a Tinódi moziban megjelentek „az ellenséges ellenzék prominens képviselői is" – ha nem is a legprominensebbek. (Az ellenzék egyenlő ellenség megfogalmazás a pb e témával foglalkozó 1986. júliusi határozatában is fellelhető, ám a fogalmat – sztálini mintára – előszeretettel használták már a Rákosi korban is.) A Fideszben úgy vélik – írja a jelentés –, hogy a hatalom nem mer ellenük keményebben fellépni, és ők sem kívánnak élesebb konfrontációt.

A pártjelentés beismeri, hogy a Fidesszel szembeni intézkedéshez hiányzik a társadalmi szervezetek megalakulására vonatkozó jogi szabályozás. Ezért a Fidesz jogellenes voltát a bíróság helyett csak az Országgyűlés, az Elnöki Tanács, a Minisztertanács, illetve az Alkotmányjogi Tanács állapíthatná meg: „e testületek igénybevételét azonban nem javasoljuk". Csupán arra van lehetőség, hogy „a szervezők ellen, az egyesülési joggal való visszaélés vétsége miatt büntetőeljárás induljon. E bűncselekmény elkövetői egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntethetők." A nyomozás mintegy három hetet vesz igénybe, és remélik, hogy a büntetőeljárás „jelentős polarizációt vált ki" az érintettek között, de gyorsan hozzáteszik: „az eljárás akár ügyészi, akár bírói szakban megrovással is befejezhető". Sőt, „a bírósági szakasz megkezdéséről a további fejlemények ismeretében szülessen döntés". Finomkodva megfogalmazták: a „büntetőjogi fellépés csak akkor éri el célját", ha politikai érvelés kíséri, és „a szervezők egzisztenciális érdekeire ható intézkedés egészíti ki", vagyis kirúgják őket az állásukból vagy az egyetemről.

A határozati javaslat bevallotta, hogy a büntetőeljárás kedvezőtlen visszhangra számíthat. Mégis azt állítja, hogy „a bűnüldöző és igazságügyi szervek vezetői egyetértenek" az eljárás megindításával (bár törvényes alap híján, mint tudjuk, inkább ellene voltak).

Egyedülálló az egypártrendszer hazai történetében, hogy amikor a pártvezetés egy renitens csoport „fenyítéséről" dönt, akkor ez a csoport visszafenyegeti a pártvezetést. Tegyük hozzá, hogy 1988-tól fogva egyre gyakoribbak lettek az ilyesféle páratlan események. Ekkor az történt, hogy A helyzet című Fidesz-önértékelést a pb-tagok is meg-

kapták az előterjesztés mellékleteként. A fideszes értékelés kimondja: nem valószínű, hogy kirúgatják őket, mert kiszámíthatatlan, „milyen reakciókat váltana ez ki az egyetemeken és a Fideszt támogató értelmiségi körökben". Ráadásul orrba is verik a hatalmat, mondván: a legfelső vezetésben „senki sem lehet már bizonyos abban, hogy egy ilyen kényes ügyben ma hozott utasításáért holnap nem vonják felelősségre". Azt is írják: „A jogszerűség tekintetében sem politikusok, sem a párt véleménye nem mérvadó, csak a független bíróságé." És „Nemzetközileg is hátrányos lenne, ha a mintaországnak minősített Magyarország politikai perrel rukkolna ki a »glasznoszty« általános térhódítása közepette." Megemlítik, hogy Bécsben a Fidesz „működésének akadályozása" bekerült az emberi jogokat ért sérelmek közé. Szokatlan hangnem.

– „A helyzet" hangvétele valóban szokatlan, de csúnyákat mondtak mások is a Beszélőben és a többi szamizdatban – mondja Fejti György, aki akkor a központi bizottság adminisztratív szerveket felügyelő titkára volt. – Ettől nem esett senki kétségbe, és emiatt nem is bántottak senkit. (Legfeljebb elbocsátották, elvették az útlevelét, megfigyelték, letartóztatgatták... – *P. Á.*)

– Nem olvastam ezt a Fidesz-anyagot, Fejti nem hívta fel rá a figyelmet – idézi fel Berecz János. – Ekkortájt mi már annyira a május huszadikára összehívott pártértekezletre koncentráltunk, hogy elszállt fölöttünk az idő. A belső harc foglalt le bennünket, nem a külső csata. Én a pártértekezlet dokumentumával voltam elfoglalva, Grósz a szervezkedéssel.

A Fidesz-ügy a pb-ülés különféle témái között is csak nyolcadik volt.

– A Fidesz-napirend nem volt nagy esemény – folytatja Fejti. – Bár egy független ifjúsági szervezet létrehozása néhány héttel a pártértekezlet előtt igen jól időzített lépés volt. Szerintem az akkori ellenzék vezérkara, Kis Jánossal az élen, a politikai hatalom tűrőképességét próbálta ezzel tesztelni, mert ezt ők találták ki, nem Orbán Viktorék. Nemcsak titkosszolgálati jelentések írták, egy ideig Orbánék is elismerték, hogy akkor még szinte napi kapcsolat és szoros egyeztetés volt a demokratikus ellenzék és a kollégista csapat között. Ravasz ötlet volt a pártértekezlethez közel színre lépni. Jól mérték fel, hogy egy pártalapítási kísérlet kockázatos, erősen konfrontatív és idő előtti lépés lenne. Egy ifjúsági szervezet a maga hamvasságával egészen más, sokkal könnyebb szimpátiát kelteni körülötte. Ebben az időszakban egyébként már folyt az egyesülésről és a gyülekezésről szóló törvényjavaslat előkészítése. Vagyis túl voltunk már annak a felismerésén, hogy a jogilag rendezetlen, „se nem tilos, se nem szabad" állapot – amelyet a mindenkori hatalom kénye-kedve szerint kiaknázhatott – már lényegesen több hátránnyal, mint előnnyel jár az MSZMP számára. A Fidesz megalakításával lépéskényszerbe kerültünk. Meg kellett próbálni lassítani a folyamatot az egyesülési törvény megszületéséig. Mindenki tudta, hogy folyik a törvény előkészítése, nem érdemes hát néhány hónap miatt komolyan összerúgni a port. Ezt üzengettük különböző csatornákon az érintetteknek, akikkel legalább közvetve szóbeli viszonyban voltunk. Nem tudomást venni a történtekről már nem lehetett, hiszen a második nyilvánosság – beleértve a Szabad Európa Rádiót is – működött. Ha semmit nem lépünk, könnyen gátszakadás lehetett volna. Ezért választottuk a – utólag beismerem – nem túl elegáns, tessék-lássék szankciókat, a rendőri és ügyészi figyelmeztetést, majd a büntetőeljárás kilátásba helyezését. Hangsúlyozom, elsősorban időt akartunk nyerni, hogy a különböző ellenzéki politikai kezdeményezések, szerveződések jogilag szabályozott keretek között jöhessenek létre. Nem folyt tehát kardcsörtetés, komoly büntetőszankciókra már senki sem gondolt, hiszen látható volt, hogy az események túlreagálása ellenszenvet kelt velünk szemben, és rokonszenvet a szembenállók iránt. Megismétlem: nem tudom, hogy szerencsés vagy szerencsétlen lépés volt-e a rendőri idézés és az ügyészi figyelmeztetés – a slamposodó hatalomtól erre futotta. Elindultunk, megtorpantunk, taktikáztunk – ez jellemző erre az időszakra. Azt viszonylag gyorsan belátták a pártvezetés tagjai is, hogy egyesületek alakulhatnak, de pártok nem. A többpártrendszer kialakulásának elfogadása hosszabb folyamat volt. Nehéz visszaidézni, főleg pontosan szétválogatni, hogy mit léptünk megfontoltan, mit kényszerből. Ma talán már nem is olyan fontos ez. Nyilvánvaló, hogy egyre több lett a kényszer, egyre nagyobb szerephez jutottak a külső körülmények. Informális megállapodások születtek, hogy az adott joghézagos helyzetben a különböző csoportok nem fogják pártként deklarálni magukat. Véletlen,

hogy a Fidesznél kulmináltak ezek a dolgok. Akkor úgy tűnt, hogy a Fidesz a Hálózat leányszervezete. Arra gondoltunk, hogy a fiamnak mondom, a menyem is értse szólás alapján az ő figyelmeztetésük lassíthatja, mederben tarthatja a folyamatot. De mindez csak egy epizódja a nagy történetnek. Nem hősköltemény, inkább bohózat. Pofonok nem csattantak, a legnagyobb hátrány, ami valakit ért, hogy ilyen-olyan módon szerzett ösztöndíjjal pár hónapot külföldön töltött.

– A III/III vezetője, Horváth József azt írja, a pártközpont sürgette a fellépést a fideszesek ellen!

– Horváth volt az ezer százalékig teljesítő belügyes, láttam őt bokát csattogtatni mindenki előtt, az ő utólagos megnyilvánulásait e szerint kezelem. Tény, hogy a Fidesz színre lépése számunkra rossz időpontban történt – ezért volt jó az időzítés –, ráadásul szemtelenül beakasztottak a hatalomnak – folytatja Fejti. – Meg kell nézni, milyen stádiumban volt ekkor az egyesülési törvény előkészítése. Május után tárgyaltunk erről az én előterjesztésemben. Az nyilvánvaló volt, hogy a törvény nem korlátozni, hanem kiterjeszteni fogja a lehetőségeket, várható volt, hogy például nem egy ifjúsági szervezetet fog engedélyezni, amint ez történt is. A többpártrendszer tudomásul vételéhez még legalább fél év kellett. A mai eszemmel azt mondom, igazuk volt, úgy kellett csinálni, ahogy ők tették, mindig elmenni a falig. Azon vitatkoztunk, mi legyen a reagálás tartalma. Lehet, hogy túlbecsültük őket. De mások voltak a viszonyok. Ha ma van egy skandalum, és nem reagálnak rá, megdöglik, mivel annyi minden történik. A pb-ülések magnófelvételéről persze azt is lehet mondani: annyira elbizakodott volt a hatalom, hogy nem gondolta, hogy ezeknek a bizalmas tárgyalásoknak a jegyzőkönyvei „illetéktelen" kezekbe kerülnek. De nincs szégyellnivalónk, úgy változtunk, ahogy ezekből a vitákból, különösen a központi bizottsági ülések jegyzőkönyveiből kiolvasható.

– A keménykedők, az adminisztratív módszereket alkalmazók között rendre visszatér az ön neve!

– Az a bélyeg már rajtam marad, hogy a Grósz-féle vonalhoz tartoztam. Balfácán voltam, hogy hagytam magamra égni. Zárkózott vagyok és lusta hadakozni az ellen, hogy én voltam az átalakulás mumusa. Már megbékéltem ezzel. Akit érdekel, ki voltam, a párttestületek, a kerekasztal-tárgyalások jegyzőkönyveiből kiolvashatja, a többi hit

kérdése. A Fidesz elleni büntetőeljárás is úgy indult, hogy lehet visszakozni. Vagy megbarátkozunk a gondolattal, hogy másnaptól semmi befolyásunk, vagy fékezünk. A következő események érdekesebbek. Elég civilizált egyesületi törvény született, aminek én voltam az előterjesztője. Életbelépésekor a többpártrendszer még nem volt napirenden. Aztán ugyanezt a sasszézgatást csináltuk végig annál is.

Az alább közölt pb-vitának csupán egy, az 1988-as Kádár Jánosra jellemző momentumára hívjuk fel a figyelmet. Kádár a Nagy Imre-csoport több halálos ítélettel végződő, 1958-as tárgyalása előtt azt mondta a pb-ülésen: „Szabad folyást kell engedni a törvényes eljárásnak." Harminc évvel később pedig – az előbbivel össze nem mérhető történelmi helyzetben és következménnyel – úgy fogalmazott, hogy a Fidesz szervezőivel szemben „Szabad utat kell engedni a törvényes eljárásnak."

JEGYZŐKÖNYV A POLITIKAI BIZOTTSÁG 1988. MÁJUS 3-ÁN MEGTARTOTT ÜLÉSÉRŐL

JELEN VANNAK: Aczél György, Berecz János, Gáspár Sándor, Grósz Károly, Havasi Ferenc, Hámori Csaba, Kádár János, Lázár György, Maróthy László, Németh Károly, Óvári Miklós, Szabó István, továbbá Borbély Gábor, Fejti György, Gyenes András, Lukács János, Németh Miklós, Pál Lénárd és Szűrös Mátyás elvtársak. Az ülésen nem vesz részt (szolgálati okból külföldön van): Csehák Judit elvtársnő.

NAPIREND:

1. A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének állásfoglalása (tervezet).

Előadó: Berecz János elvtárs...

KÜLÖNFÉLÉK:

...8. Javaslat a Fiatal Demokraták Szövetsége szervezőinek tevékenységével összefüggő további eljárásra.

Kádár János: Na, következő: Fiatal Demokraták satöbbi. Javaslat az, hogy bűnvádi eljárást kell indítani, amely a végén esetleg figyelmeztetéssel végződik. Kész... Tehát az, hogy elvi állásfoglalás legyen, mert az lehetséges... nem?

Fejti György: De igen. Tehát elvi állásfoglalás arról, hogy ez a szervezet nem jogszerű, tehát nem megalapítható.

Kádár: Törvénybe ütköző módon járt el. Hát ez fontosabb, mint az intés, büntetés meg a mit tudom én, mi. Igen, de az elfogadható javaslat, ha ezt úgy értik, hogy nem a kitaszító büntetés legyen a cél... nem is szoktuk. De ettől sokkal fontosabb (közbeszólás: de hát bűnvádi eljárás). Természetesen az lehetséges és szükséges, igen, és ha bírósági eljárás lesz, akkor a minimum (érthetetlen közbeszólás)..., hanem az, hogy elvi állásfoglalás legyen. Mert az lehetséges, amit mondanak, hogy elvi állásfoglalás, nem?

Óvári Miklós: Nem javaslom, Kádár elvtárs, a büntetőeljárás megindítását. Egész pártkonferenciát, mindent elvihet. Úgyhogy javaslom, most ne foglalkozzunk ezzel. Most nem javasolnám.

Kádár: A pártértekezletet mi megtartjuk.

Óvári: Igen, csak hát...

Kádár: De hát valahogy csak...

Óvári: Hát most ne foglalkozzunk, politikai harcot kéne indítani.

Kádár: Én azt hiszem, egy büntetőeljárás megér (?)... Hát sok információt olvashattak, látják, hogy ennek a társaságnak bele van kalkulálva, úgy, ilyen, olyan, amolyan formában...

Havasi Ferenc: Kádár elvtárs... előbb volt egy napirendben arról szó, hogy el lehet képzelni Magyarországon olyan ifjúsági köröket, klubokat, szövetségeket, amelyek nem országos méretűen ügyködnek, hanem egy egyetemhez, egy intézményhez és a többi kapcsolódóan. Tehát tevékenykednek. Most a Fiatal Demokratáknak a szervezete, ugye, az látszik azért, hogy ez egy erős háttérrel, hát hosszú távon dolgozik. Véleményem szerint... a kérdés inkább az, hogy mi van akkor, hogyha ezekkel, egy ilyen mozgástérnek a lehetőségéről tárgyalásnak. És ha ők arra is azt mondják, hogy nem, hogy... Tehát én csak keresem azt, hogy nincs-e valami megosztási lehetőség. Mert vidéken is vannak egyetemek és főiskolák. Ezek nem munkás- és parasztgyerekek, hanem zömmel ezek diákok, és ha fölvesz egy-két ilyen szimpatizáló értelmiséget, akit az egyetem, mit tudom én... erre épülne egy ilyen szervezet. Énszerintem az lehet, hogy lehet, valahogy lehetne őket megosztani, vagy kisiklatni ezt a...

Fejti: Amit Havasi elvtárs javasol, azt megpróbáltuk. Hát ezekkel a fiatalokkal még a veszprémi felsőoktatási diákparlament előtt három szervezővel, az itt felsoroltak közül is találkoztunk magánemberként, a mi legjobban képzett embereink mentek oda. Erről konkrétan szó volt, mint ahogy Veszprémben is szó volt. Bebizonyosodott, hogy ők látszólag beleegyeznek ilyesmibe, a valóságban pedig támadnak. És sajnos, az én számomra ez kb. két héttel ezelőtt eldőlt. Itt a háttérben Miszlivetz, Gadó, Kis, tehát a kemény, polgári ellenzék néhány masszív tanácsadó tagja húzódik meg, és amikor velünk látszólag megállapodnak, hogy ők most átmennek egy ilyen másik formációba, és velünk együttműködnek, utána mindig onnan megkapják az impulzust. Ez kétszer lejátszódott eddig. Sajnos nem megy, úgy tűnik, hogy ők mást akarnak. Itt én is hajlok afelé, hogy ők egy ilyen majdani, későbbi párt ifjúsági formációt akarnak meggyökereztetni.

Kádár: ...új politikai párt, ifjúsági párt... Na, mi legyen... sugalmazók most nem ítélik meg úgy a helyzetet, hogy indítsanak egy új politikai párt valamit, ifjúsági pártot... hallhatjuk, húsz nap múlva indítsák meg... figyelmeztetés nem használt. Egyetemi hatóságok, hogy mit engedélyeznek, azt ők tudják... visszaélnek... Mindent meg lehet csinálni, pedig van törvény. Éppen nem akarják, hogy ilyen lokálisan...

Fejti: Ez kiderül.

Kádár: ...országosan... Na, kérdem, most, vagy húsz nap múlva?

Grósz Károly: Kádár elvtárs, elnézést kérek, de hát, ha húsz nap múlva csináljuk, mi változik a helyzeten, hát akkor utána fogunk magyarázkodni?

Kádár: Elviszi az értekezletet.

Grósz: Hát akkor meg mi megérdemeljük, hogy mindnyájan mondjunk le, ha ez elviszi a pártértekezletet. Hát ha nem tudjuk a pártértekezleten megvédeni ezer küldött előtt az álláspontunkat, akkor hogy fogjuk egy ország előtt megvédeni utána? Szóval én ezt... abban kell dönteni, hogy bírói útra vigyük-e, vagy ne vigyük bírói útra? Nem az a... (Kádár és Grósz a háttérben vitáznak).

Fejti: Kádár elvtárs, itt arról van szó, szóval ez egy hosszabb procedúra. Ennek van egy nyomozati szakasza, amit el lehet kezdeni holnap. Na most, nyilván az nem áll érdekünkben, hogy a pártértekezlet előtti nap, ha az nem elkerülhető, hogy bírósági tárgyalás legyen. Sőt, arra kellene törekednünk, hogy lehetőleg ne legyen bírósági tárgyalás, amennyiben valamennyi szervező a szándékától eltekint. Ez nem várható egyébként. De ha bírósági tárgyalásra elkerülhetetlenül sort kell keríteni, akkor ezt a pártértekezlet utánra lehet ütemezni. Előtte fizikailag sem lehet megtenni, mert vannak előírásai a büntetőeljárás lefolytatásának.

Kádár: ... (Nem lehet érteni.)

Fejti: És ki kell kézbesíteni, és van öt nap lehetőség erre, arra, amarra,

hát ezt egy hónap alatt el kell indítani vagy nem kell elindítani. Hát azt kell most eldönteni.

Kádár: ... (Nem lehet érteni.)

Óvári (?): Ne azt írjuk, hogy egyetért, hanem tudomásul veszi... Tudomásul.

Kádár: Szabad utat kell engedni a törvényes eljárásnak.

(MOL. A vita szövegét az ülés rossz minőségű magnófelvételéről a levéltárban leírt, hitelesítésre váró jegyzőkönyve alapján ismertetjük.)

Mondani sem kell, semmiféle „összeesküvés" nem állt a háttérben, Miszlivetz és Gadó nem is tudott az alakuló ülésről. Kis János olvasta a DSZISZ alapító nyilatkozatát, és mint említettük, kifogásolta a próbaakciózás tervét. Ennyi. Bár lehet, hogy az ő szavainak a hatására döbbent rá Orbán Viktor szinte az utolsó pillanatban, hogy itt a lehetőség... Ám ami történt, azt ők maguk csinálták, a szarvasi tábortól kezdve úgy izzadták ki magukból a Fideszt, mint kagyló a gyöngyöt.

– A nyolc letartóztatással végződő márciusi 15-i tüntetésünk és a Hálózat felhívása után alakult a Fidesz – mondja Haraszti Miklós. – Abban tehát igaza van Fejtinek, hogy akkori önmagánál erősebb hátterük volt. De nem adtunk „megbízást" senkinek: a Fidesz létrehozása Orbánék saját ötlete és saját műve, egyszerre radikális és óvatos üzenetével, hogy a szervezet a KISZ ellenfele. E nemzedéki balhé minden döntését ők hozták, magától értetődő taktika, a régi ellenzéki copyright alapján, cinkos egyetértésben, hiszen évek óta együttműködtünk a kelet–nyugati dialógusban, meg ki tudja, mi mindenben. A Hálózat aktív tagjaként alakultak, a szolidaritás elköteleződés volt köztünk. Mint említettem már, a Hálózat sajtószakembereként, a kemény mag tagjaként szerveztem a Fidesz első sajtótájékoztatóját. Orbán és Kis János között szóba került, mire készül a szakkollégista csapat, ennél csak az biztosabb, hogy János semmire nem „utasította" őt vagy őket. Szóba sem jöhetett a győzködés, nem is volt rá szükség. Orbán és társai megértették, hogy itt az idő a „nyílt provokációra".

1988. május 3-án tehát a politikai bizottság úgy határozott, hogy a Fidesz szervezőivel szemben „a törvényes előírások szerint járjanak el". Dr. Nyiri Sándor helyettes főügyész már másnap reggel utasította dr. Bócz Endrét, a fővárosi főügyész helyettesét és dr. Kovács Attila osztályvezető ügyészt, hogy a Fidesz „létrehozatala és működése ügyében a Fővárosi Főügyészségnek kell a nyomozást elrendelnie", az indok: „egyesülési joggal visszaélés vétsége". A BRFK Állambiztonsági Vizsgálati Alosztályát kell megbízni a nyomozással, egy hónapos határidővel. Nyiri elmondta, hogy a BM erre a célra „felkészült rendőri nyomozókat vezényel" az alosztályra. Kérte, hogy igazítsák el őket a „szervező és vezető" kifejezés értelmezéséről... Nyiri Sándor szükségesnek tartotta közölni, hogy nem a saját szakállára találta ki ezt a nemszeretem feladatot, hanem a politikai bizottság döntött a nyomozás elrendelése felől (Fidesz-akták, 1988).

– 1988-ban fővárosi főügyészhelyettesként az akkor létező államvédelmi ügyek osztálya nem tartozott a felügyeletem alá – idézi fel dr. Bócz Endre nyugalmazott fővárosi főügyész, főiskolai tanár. – A budapesti főügyész szabadsága miatt Nyiri Sándor, a legfőbb ügyész helyettese mégis nekem telefonált május elején, hogy másnap reggel az osztály vezetőjével, Kovács Attilával menjünk fel hozzá. Nyiri a Legfőbb Ügyészség politikai osztályának a vezetőjével, Pócsi Lajossal fogadott bennünket és közölte, hogy politikai döntés folytán nyomozást kell indítani a Fidesz ellen. Érdekes, mondtam neki, és milyen jogcímen? Egyesüléssel való visszaélés miatt! Ez nem működik, mondtam, a Fidesz egyesületként határozta meg magát, erre pedig nincs bejegyzési kötelezettség. Valami olyasmit feleltek: ha kérték volna, akkor sem lehetne őket bejegyezni, azért, mert az ifjúsági törvény kimondja, hogy az ifjúság „egységes" politikai szervezete a KISZ, mellette tehát más ifjúsági szervezetnek nincs helye. Tudtuk, hogy a BM kifarolt az ügyből, azért is, mert Horváth István belügyminiszter veje, Stumpf István, a jogász szakkollégium igazgatója volt a Fidesz szálláscsinálója. Azt mondtam hát Nyirinek, ne adjon nekem szóban ilyen utasítást, hanem csak írásban. Annál inkább, mert ha ebből a nyomozásból tárgyalás lesz, ezek a fiúk nyilvános eljárást fognak követelni, tele lesz a tárgyalóterem, és az én munkatársamnak kell odaállnia, hogy ezt a hülyeséget vádként képviselje. Hisz melyik értelmező szótár vagy nyelvész tanúsítja, hogy az „egységes" szinonimája az „egyetlen", hogy a KISZ mellett valóban nem létezhet más?

Nyiri Sándor jogosnak érezhette Bócz kritikáját, hiszen tilinkójának dallamát úgy kottázta, hogy mások fogták a kezét. Ugyanis a pártközpont kérésére április 27-én – azaz bő héttel korábban – konzultatív megbeszélést tartott a Fidesz elleni fellépés lehetőségéről. Az eszmecserén az Igazságügy- és a Belügyminisztérium, a Legfelsőbb Bíróság, no meg a pártközpont képviselői vettek részt. Csupa doktor: hét jogász... Szóval heten. Nyiri Sándor azt írta az emlékeztetőben, hogy „a megbeszélés tárgya a Fiatal Demokraták Szervezete (így!) néven szerveződő ifjúsági csoportosulás általános törvényi és büntetőjogi megítélése volt". Elismerése esetén a Fidesz társadalmi szervezetnek lenne tekinthető, mert az alkotmány biztosítja a külön törvénnyel szabályozandó egyesülési jogot – ám ez a külön törvény nem készült el. Ők heten – hatan?, öten? – az ifjúsági törvény egységes jelzőjét – ellentétében Bócz Endrével – úgy értelmezték, hogy „a KISZ-en kívül más politikai, társadalmi, ifjúsági szervezetet létrehozni nem lehet", mert az „törvényellenes".

A „hetek" szerint: „Amennyiben nyomozásra kerülne sor, az a nyomozás elrendelésétől számított egy hónap múlva befejezhető. A vádirat mintegy 8-10 nap alatt elkészíthető, jogerős ítélet pedig több hónap után várható." Az emlékeztetőt készítő Nyiri Sándor felsorolta a tilinkó dallamával kapcsolatos kételyeket is. Nevezetesen „a közeljövőben összeülő országos pártértekezlet" iránymutatását. Továbbá, hogy mégiscsak hiányzik „az egyértelmű jogi szabályozás" meg „az előkészületben lévő egyesülési törvény" is változást hoz, de a vizsgaidőszak és a szünidő „magában is bomlasztó lehet a szervezetre". „Mindezeket egybevetve egy büntetőeljárás megindítása és lefolytatása politikai mérlegelést igényel." (Fidesz-akták, 1988) Visszapasszolták tehát a labdát a politikának.

– Magányos voltam ezen az értekezleten is – mondja Nyiri Sándor. – A többiek tüzeltek. Meg is jegyeztem, hogy könnyű a mi kezünkkel verni a csalánt! Bócz tisztességében, emlékeiben soha egy pillanatig sem kételkednék. Agyaltunk mi vele, és meg is állapodtunk, hogyan kell késleltetni ezt az ügyet. Felhívtam volt professzoromat, Földesi Tamás dékánt is, hogy tompítsák az eseményeket, hagyjuk az időt dolgozni. A nyomozási tervet háromszor visszaadta a Főügyészség átdolgozásra – állítja, erre azonban más nem emlékezik.

Bócz és Kovács Attila már idézett közös emlékeztetője szerint Nyiri elfogadta, hogy a rendőrségtől egyhetes határidővel részletes vizsgálati tervet kérnek. „Bejelentjük a fokozott felügyeletet, előírjuk, hogy a gyanúsítás tervbe vett közlése előtt a nyomozásfelügyeletet ellátó ügyésszel – dr. Kovács Attilával – konzultáljanak... amennyiben a kihallgatottak ismert politikusokról, egyetemi tanárokról vagy más közéleti emberekről mint a Fidesz szimpatizánsairól vagy tagjairól tesznek említést, a kihallgatási jegyzőkönyvben ezt is rögzíteni kell." (Fidesz-akták, 1988)

– Azzal Nyiriék is, mi is tisztában voltunk, hogy nyakunkon a ki tudja, mit hozó pártértekezlet – folytatja Bócz Endre. – Külön átiratban utasítottuk a Budapesti Rendőr-főkapitányság Állambiztonsági és Vizsgálati Alosztályát, hogy ügyészi jóváhagyás nélkül semmit sem szabad tenniük. Vizsgálati terv készülhet, összeállíthatják, kit kell majd kihallgatniuk, de más nem történhet. Mivel közben a budapesti főügyész visszajött szabadságáról, nem foglalkoztam tovább az üggyel.

Kovács Attila másnap bejelentette a BRFK Vizsgálati Alosztályán, hogy „a Fidesz szervezői, vezetői, valamint tagjai ellen indult bűnügyben" a nyomozást fokozott ügyészi felügyelet alá vonja. Kérte, hogy a nyomozás vezetőjét május 12-én a nyomozati iratokat felülvizsgálatra mutassa be, és eddig az időpontig a Fideszre vonatkozó összes dokumentumot szerezze és mutassa be.

Valószínű, hogy a nyomozás elkezdésének híréről értesítették a megyei állambiztonsági szerveket is. Mindenesetre, amikor május 10-ére a szegedi JATE-n működő Galiba Kör nevű öntevékeny hallgatói csoport meghívta a Fidesz szervezőit – köztük Orbán Viktort – egy nyílt beszélgetésre, akkor „operatív úton megakadályozták", hogy a fórumot az egyetemen tarthassák (ÁBTL).

A BRFK Állambiztonsági Vizsgálati Alosztályán dr. G. őrnagy 1988. május 11-én készítette el a vizsgálati és intézkedési tervet. E szerint a cél: „az egyesülési joggal visszaélés vétségét elkövető személyek felderítése és tevékenységük bizonyítása, a bűncselekmény törvényi, tényállási elemeinek bizonyítása", illetve „a nyomozati cselekmények (elsősorban a tanúkihallgatások) végrehajtásában elérni, illetve felgyorsítani a Fideszen belüli bomlási folyamatot... A

nyomozás során feltétlenül tisztázandó, hogy a Fidesz egyesületnek vagy szervezetnek tekintendő-e, milyen módon és mely szervnél lett volna szükséges a nyilvántartásba vételüket kérni, illetve arra miért nem került sor." „Külön kiemelendő, hogy a Fidesz alakuló ülésén az MSZMP KB és a KISZ KB képviselői is jelen voltak, akik a szervezet megalakítása ellen kellő határozottsággal nem léptek fel." Micsoda helyzet: az ügyészek után az állambiztonságiak is szükségesnek tartják önmaguk fedezésére leírni, hogy a nyomozásra „felső szintű vezetői döntés alapján" kerül sor! (Fidesz-akták, 1988) A kutyákat – bocsánat! – már puskával kellett a nyúl után hajtani...

A „felkészült" detektívek még a Ménesi úti szakkollégium „gazdáját", az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánját is csak a Kovács Attilának tett beszámoló után értesítették, hogy folyik a nyomozás a Fidesz ellen, és kérik, hogy a karon található összes, Fidesszel kapcsolatos plakátot, szórólapot stb. küldje meg nekik. Így jártak el a többi – csak budapesti? – egyetemen és főiskolán is. Noha a Fidesz pár hetes szervezet volt csupán, meglepően sok falragaszuk, felhívásuk jelent meg. Mutatták magukat. A rendőrök, hogy valamennyire eligazodjanak a gyorsan gyarapodó bizonyítékok között, a beszolgáltató szervezet neve alatt rakták le őket (rendészet, pb, könyvtár stb.). A Közgáz Dimitrov tér 8. alatti hirdetőtáblájáról a rendész szedte le a Jurta Színház előtti találkozóra toborzó papírt. Az oda szóló jegyet a Schönherz-kollégium igazgatója szolgáltatta be. Több helyen a Fidesz alapító nyilatkozat felnagyított példányára írták rá az aktuális üzenetet: „BTK alapcsoport találkozó: május 4. szerda, 16.30, Büfé" – és egy tréfás kedvű társuk ráírta: „Ott leszünk! (ÁLLAMRENDŐRSÉG)." A Rajk László Szakkollégium hirdetőtáblájáról a rendész szolgáltatta be a következőt: „Beszélgetés a nyilvánosságról és a másként gondolkodásról Csurka Istvánnal, Csoóri Sándorral, Bíró Zoltánnal az ELTE Budaörsi úti kollégiumában, IV. 14., csütörtök 19 órától. Kosztolányi D. térről 41, 172, 53, 72-es busz. Jelen lesz a Fidesz egyik alapító, kezdeményező tagja. Aki hallja, adja át!" A Szájer József fellépéséről szóló – természetesen ugyancsak kézzel írott – plakátot az adminisztratív intézkedést amúgy elítélő ELTE ÁJK pártbizottsága szolgáltatta be. A legfőbb begyűjtők az egész hirdetőtáblákat letaroló rendészek voltak, de megtalálhatók közöttük a Műegyetem vagy a SOTE Tömő utcai kollégiumának, de az Egyetemi Lapok szerkesztőségének különböző rendű, rangú munkatársai is.

Tipikus rendőri – vagy talán inkább újságírói? – „csemege" a Szakkollégiumi Értesítő 1988/2-es száma, amelyben a Fidesz alapító nyilatkozata mellett közölték Cseh Gabriella Zs.: „Az első, de ugye nem az utolsó sajtótájékoztató a Fideszről" című tudósítását a Ma Chérie-ből. A cikk margójára kézzel ráírták: „Csehné lánya?!" (Fidesz-akták, 1988) Ugyanis Csehné Varga Gabriella volt a Heves megyei helyettes főügyész (az első nő ilyen ügyészségi poszton). „Ejnye, ejnye, elvtársnő, hát miféle gyermeket nevelt maga a hazának?"

Hát ez az, mifélét! Mintha a rendőrök nem jöttek volna rá, hogy az 1987-ben kezdő – Deutsch Tamás-féle – évfolyamon két Cseh Gabriella van. Rossz vígjátékokban szokott ilyen fordulat előfordulni. Meg az életben. Ebben az évben az ELTE jogi karán ugyanarra az évfolyamra, sőt a szakkollégiumba is két Cseh Gabriellát vettek fel – nem tévedésből, hiszen mindketten sikeresen végeztek, és közülük a cikkíró a végzésig használta a nevében a megkülönböztető Zs betűt. Ám nem ő volt a főügyésznő lánya. De Csehné – vagyis a jogot ismerő mama, mikor megtudta, mi zajlik a kollégiumban, és hogy az ő lánya is sertepertél a Fidesz környékén – szülői aggodalomtól vezéreltetve szépen kérte a lányt, ne ártsa bele magát a Fideszbe. Ő szót is fogadott meg nem is.

– Már a Kelet–Nyugat Találkozó szervezésében is részt vettem – mondja az ügyvéd Cseh Gabriella. – Sokat segítettem a fideszeseknek, támogattam őket, szolidaritást éreztem irántuk, de nem voltam politikusalkat, nem is léptem be. 1988-ban felhívott egy rendőr, hogy szeretne beszélgetni velem, de közöltem vele, hogy szó sem lehet róla. Aztán 1991. szeptembertől 1992. augusztusig, majdnem egy évig Orbán Viktor mellett dolgoztam.

– Tudtuk, hogy a Fidesz veszélyes dolog – mondja Cseh Gabriella Zs. – A Fidesz alakulásakor Mezei Tamással együtt épp békemozgalmi ülésünk volt. A Ma Chérie-be azért kerültem, mert az Értesítő egyik szerkesztője voltam.

Május elején Fodor Gábor arra ösztönözte a Fidesz „önvédelmi bizottságának" tagjait, hogy építsenek ki információs láncolatot, amelyen az esetleges retorziókról szóló hírek gyorsan végigfuttatha-

tók. „Nyüzsgő” (Miszlivetz) a nemzetközi nyomás hatásának tulajdonította, hogy eddig nem érte semmiféle atrocitás a Fidesz tagjait. Úgy tudja, „kormányutasítás van arra, hogy semmilyen Fidesz-gyűlést nem szabad háborgatni” (ÁBTL). Noha ez idő tájt mondta Orbán Viktor Domonkos Péternek, hogy ő is piszkosul fél, ez nem érződött a magatartásán, nem tartotta a száját. Május 9-én a Fiatal Szociológusok Klubjának Az ifjúság politikai arculata című nyilvános összejövetelén kifejtette, hogy az ifjúságnak nincs politikai arculata, mivel a meglévő politikai intézmények ezt nem teszik lehetővé, és nem építhetnek az előző generáció eredményeire sem, mivel ők csődtömeget hagytak maguk után. Megoldás: „a létező intézményrendszeren kívüli teljesen új és független szervezeteket kell létrehozni, amihez teljesen új politizálási módszerek és formák szükségesek”. Ennek friss példája a Fidesz. Bírálta az ellenzék „idejétmúlt – egyeztetésen és aláírásgyűjtésen alapuló – politizálási módszerét”. Szerinte teljesen új, váratlan állampolgári kezdeményezésekre, meglepetésre kell építeni, hogy a „hatalom olyan helyzetbe kerüljön, amikor nehezen tud dönteni”. Ehhez ki kell használni a meglévő joghézagokat. Előadása nagy sikert aratott, noha csak mintegy húsz Fidesz-támogató volt jelen. A KISZ KB képviselőjének előadását az ütemes zavaró taps miatt félbe is kellett szakítani (ÁBTL). A Fekete Doboz filmjén Orbán Viktor meglehetősen nagy szakállal ül az „elnökségben”, előtte kis papírokon beszédvázlat, a tollát babrálja, nemigen érdekli volt kari KISZ-titkáruk, az akkor KISZ KB osztályvezető Nagy Mihály – azóta Enyedi Nagy Mihály – szövegfolyama. Ő többek között azt fejtegette, hogy a fiatalság jusson el az önmagáért való felelősség állapotába, ennek ellenére sem tartotta indokoltnak „másik politikai szerveződés”, azaz a Fidesz létét. Orbán Viktor következett. „Az egész magyar társadalomra egyfajta kopás jellemző... Több értelemben is kopik, elkopik az ideológiája. Uralkodó ideológia semmiképpen nincsen. Elkopott a szociális rendszer...” Az összejövetel címére így válaszolt: „Az ifjúságnak nincs politikai arculata. Politikai arculatot csak politikai gyakorlat alakíthat ki” – intézményesen kell tehát politizálni. Válaszul Nagy Mihály a robbanásveszéllyel fenyeget, miközben a gyermekképű Fodor Gábor elhagyja a termet. Orbán a robbanásveszélyt riogatásnak nevezi. „Arra jó a Fidesz, hogy minden

szervezetet színvallásra késztet, viszonyulni kell hozzá... A jogállamiság lényege, hogy én szükségesnek tartom a Fideszt, Fejti, Berecz nem; ez egyformán vélemény. A jog a döntő.” Urbán László közgazdász, egyetemi adjunktus obstrukcióval, agyonbeszéléssel vádolja a „hivatalos” szónokokat. Megkérdezi: Nagy Mihály elképzeléseibe belefér-e a Fidesz? Nagy Mihály „túlkövetelésekről” beszél, az obstrukcióra válaszul pedig azt mondja, kulisszaszerep az övé, hogy Orbán Viktor elmondhassa programbeszédét. Orbán azt is el tudta intézni, hogy alulról vegye a kamera, őt (Enyedit) viszont hátulról, felülről (Elbert és társai, 1990). Orbán Viktor nem úgy beszélt, mint egy beijedt ember.

A Fidesz-tagság közben lendületes kollektív munkában mint valami mozaikot építgette a programot. „Fodor Gábor tájékoztatása szerint mindenki néhány tézist készít arról, mit tart fontosnak. A program első tervezetét a jogász szakkollégiumban egy szűk körű összejövetelen beszélik meg.” (ÁBTL) Ki mit vállalt, azt készítette. Rockenbauer Zoltánék például az oktatáspolitikai részt írták. Közben a talpon maradásért küzdöttek, és az önmeghatározással bajlódtak. Mindenféle szempontból fontos volt a Fidesz május 14-i, szombati nagygyűlése a Jurta Színházban. Szinte pikánssá tette a történteket, hogy a pb szigorú titokban döntött felőlük, és a rendőrök ott lihegtek a sarkukban – gondoljuk. De nem. Az ügyészség, a nyomozók és a Cég Bermuda-háromszögében szinte eltűnt a találkozó. Az erről szóló jelentések majdnem olyan békések, mint egy párttaggyűlési tudósítás. Pedig előre tudták azt is, hogy „belépőt akarnak szedni, amelyen a Fidesz és a színház fele-fele arányban osztozna”.

A nagygyűlés tíz órától fél négyig tartott, megjelent 350-400 fő. A Fodor Gábor vezette rendezvényen először az első tanácskozás óta eltelt időszak eseményeit vették sorra. Kövér László elmondta: a soproni városi KISZ-bizottság tragikusnak minősítette, hogy a KISZ KB nem tiltakozott a „Fidesz adminisztratív módszerekkel történő lesöprése ellen”. Sztilkovics Szávó a debreceni, Andrási Miklós a szegedi szervezőútjáról beszélt, Orbán Viktor a Fiatal Szociológusok vitaestjéről. Szájer József ismertette, hogy a sajtó-helyreigazítás elmaradása miatt képviselőjük, Dornbach Alajos szerdán bírósági keresetet adott

be. „Második napirendi pontként a bejegyeztetéshez szükséges – az első kongresszusig érvényes – ideiglenes alapszabályt szavazták meg. Ez megegyezik a kibocsátott [alapító] nyilatkozattal."

A Fidesz-csoportok beszámolói között az ismert követelések mellett szerepelt emlékmű építése „a Rákosi-korszak mártírjainak", a „közgazdászok" (Németh Zsolt – *P. Á.*) a nemzettudat erősítését követelték. Az ifjúmunkások többpártrendszerű szocialista demokráciát, a sztrájkjog garantálását, az 1956-os forradalom és Nagy Imre kormányának újraértékelését, valamint szolidaritást követeltek minden kelet-közép-európai demokratikus mozgalommal, így a Charta '77-tel, a Szolidaritással. A bölcsészkari csoport javasolta: március 15-e legyen pirosbetűs ünnep, a nemzeti jövedelemből több jusson kultúrára, oktatásra, demokratizálják a kollégiumi helyek elosztását. Molnár Péter javasolta, legyen program az emberi jogok megvitatása, érvényesítése, a demokratikus egyesülési és egyesületi jog, a sajtószabadság, az egyetemi autonómia (rendőrnek ne legyen joga az egyetemekre belépni), a bírák teljes függetlensége, a független alkotmánybíróság, a vízlépcső ügye. Egy felszólaló kérte, deklarálják a Fidesz viszonyát a demokratikus ellenzékhez, a Szabad Kezdeményezések Hálózatához. Ezt Fodor Gábor szükségtelennek tartotta, mert a „Fidesznek mindkettőtől teljesen függetlennek kell lennie". Bartók Gyula tanár javasolta a katonai szolgálat hat hónapra csökkentését. Kövér László szorgalmazta, vegyék be a programba egy korszerű nemzetiségpolitikai törvény megalkotását. Az ülésen három „cég" is forgatott (az ELTE Vizuális Stúdiója, a Színművészeti Főiskola és a francia televízió).

A szünidei bomlásban reménykedőket cáfolja, hogy levélben fölkérték a parlamenti képviselőket, interpelláljanak: 1.: A rendőrség miért alkalmazott törvénysértő módszereket a Fidesszel szemben. 2.: Javasolják a hadi és veszteséges beruházások kiadásainak a felülvizsgálatát. 3.: Követeljék a bős–nagymarosi vízlépcső építésének leállítását. Június 24-én az állambiztonság illetékesei ki is emeltek a belföldi postaforgalomból 81, főképp országgyűlési képviselőnek címzett – Fiatal Demokraták Szövetsége feladójú – levelet, amelyben a június 16-i békés megemlékezés brutális megakadályozása miatt tiltakoznak, illetve kérik, hogy a kormány határozottan lépjen fel a magyarok romániai üldöztetése ellen. Laza, fiatalos nyári programokat is szerveztek. (Deutsch Tamás például június 25-ére meghívta az érdeklődőket Veresegyházon lévő telkére. Bár ez felkeltette a Cég érdeklődését, csak annyit sikerült megtudniuk egy „debreceni egyetemista szomszédjától", hogy körülbelül hatvanan találkoztak, és „egy vörös hajú, egyetemista korú férfi volt az előadó".) A Fidesz vezetői júniustól kezdve próbáltak több banknál is számlát nyitni. Először addig jutottak, hogy nyilvántartási számot kell kérni a KSH-tól. Végül június 23-án az OTP befogadta őket. Usztics Mátyás – a Fidesz egyik aktivistája – másodmagával felkereste a Demokratikus Ifjúsági Világszövetséget (DIVSZ), hogy felvegye velük a kapcsolatot, ám ők ettől elzárkóztak. Jelentkezett egy Moszkvában tanuló filozófushallgató, hogy magyar, lengyel és más szocialista országok 30-35 egyetemistája Moszkvában megalakította a Transznacionális Baloldali Kultúrafejlesztő Társaságot. Együttműködnének a Fidesszel és a Szabad Kezdeményezések Hálózatával... És még egy bizarr történet. Augusztus 23-án este egy magát Fidesz-tagnak valló, 30 fős csoport utótüntetést tartott a román nagykövetség előtt. Akiknél nem volt személyi igazolvány, azokat előállították. Hermann Péter Ferenc magántaxis az autójára „Tiltakozz, lassíts!" feliratú plakátot rakott. Őt három utasával együtt vitték be a kerületi kapitányságra. Nála a három utas mellett három röpcédulát is találtak, meg Fidesz-programot, amit „ismeretlen személytől kapott". A „Fidesz-aktivista" Hermann a falujában, Szarvasgedén összejövetelt szervezett, hogy „eltávolítsa a közéletből a községi tanács elnökét". Egy hónap múlva „lelepleződött", hogy röplapjain már a Fidesz salgótarjáni munkáscsoport vezetőjeként szerepel. Szeptember végén hivatalosan is megalakult a Szombathelyi Tanárképző Főiskolán a Fidesz helyi csoportja. A megválasztott három szóvivő egyike Spitz György volt, a marxizmus–leninizmus tanszék tanársegéde.

Egyébként a Fidesz a nyári holtszezonban is annyira mutatta magát, hogy az egyre inkább ellenzéki összejövetelek helyszínévé váló Jurta Színház igazgatója augusztus végén felvetette nekik, szeretné, ha az intézmény jogi képviseletét a jogász szakkollégisták, a gazdaságit pedig a közgázosok látnák el. Fodor Gábor ígéretet tett a segítségadásra, egyben kérte, hogy a színház október elsejei lefoglalását – az első Fidesz-kongresszusra – másodikára is terjessze ki (ÁBTL).

A Fidesz Londonba, Krassónak adott beszámolója szerint a szünet előtti utolsó nagygyűlésen megválasztották a testületet, amely összeállítja az őszi Fidesz-kongresszusra a programtervezetet. Megvitatták, hogy nyáron milyen ifjúsági táborokban folytatják a Fidesz szervezését (Bozóki, 1992).

A Civil technikák című film rögzítette, hogy Molnár Péter javasolta, hogy például az új alkotmányban részletesen fel kell sorolni az emberi jogokat és azok érvényesülésének garanciáit. Ilyen jogok többek között a szólás és véleménynyilvánítás szabadsága, az egyesülés és az egyesületalapítás szabadsága, a vallás- és lelkiismereti szabadság, a gyülekezési, így a tüntetési és felvonulási szabadság. A szabad külföldi munkavállalás joga, az útlevélhez való jog, beleértve az ország elhagyásának szabadságát. Az általános választójog, a sajtószabadság, a tudományos kutatási szabadság, a munkához és a szociális biztonsághoz való jog, a pihenéshez és az egészséghez való jog, az egészséges emberi környezethez való jog, a magántitok és a levéltitok védelme és a lakás sérthetetlensége, adatgyűjtés korlátozása és az adatvédelem, a központilag gyűjtött és személyre szóló adatok nyilvánosságra hozatalának tilalma. Biztosítani kell az egyetemi autonómiát. Fel kell állítani a független alkotmánybíróságot... Szelényi Zsuzsa amnesztiát kért a katonaiszolgálat-megtagadóknak. „Tegyen a magyar kormány hatékonyabb intézkedéseket... a határainkon kívül élő magyarság érdekeinek védelmében, különös tekintettel a legutóbbi romániai eseményekre, a tömeges kivándorlásra, a falvak erőszakos felszámolására."

Szájer József elmondta, a sajtó-helyreigazítás esetében „Próbaperről van szó... Próbaper, hogy a szabadságjogok tágításának milyen lehetőségei vannak... a Fidesznek önmagán túlmutató jelentősége van, és talponállása azt jelenti, nemcsak egy párt, egy ifjúsági szervezet, egy szakszervezet képzelhető el, hanem sok más."

Orbán Viktor: „Külön kell venni két dolgot a programban. Az első a helyi politikacsinálás, a másik pedig az országos politika. A helyi politika ügyében minden szervezetnek, minden alapszervezetnek vagy csoportnak teljes körű autonómiát kell adni. Nyilván nem lehet eltekinteni attól, hogy kell egy országos vezetőség. Ennek, vagy az országos vezetőség bizottságainak, testületeinek kell tárgyalnia az

országos politikai ügyekben... Ha megmaradunk őszig, fölvetődik a kérdés, ha hiába nyomkodjuk őket [a hatalmat], mégsem ezt a döntést hozzák, mit tegyünk. Ki kell dolgozni a kényszerítés eszközét. Át kell gondolni, a tagság mit akar fölvállalni, a sztrájktól a demonstrációig, milyen nyomásgyakorlást. A harmadik dolog, hogy be kell juttatni az embereket a különféle szervezetekbe. Parlamenti választások lesznek, helyi tanácsi választások lesznek, nem tudom, mik lesznek. Vannak vállalkozók a szervezetben, akik szívesen lennének politikusok, azokat be kell nyomni ezekbe a fórumokba, és kötelezni kell őket, hogy ott képviseljék a Fidesz álláspontját." (Elbert és társai, 1988)

– A Jurta színházbeli belépés nem volt jó élmény – mondja Ungár Klára közgazdász. – Messziről hősiesnek és bátornak tűnt ez a kis csapat, amely világgá kürtöli a szabadságot és a többpártrendszert. Ott viszont Deutsch igen antidemokratikusan folytatta a vitát, nem adott szót embereknek, nagyon gondolkodtam, hogy aláírjam-e a belépést, és miután aláírtam, kijöttem.

– A május 14-i Jurta színházi találkozón telt ház volt – mondja Rockenbauer Zoltán. – A program témáira csoportok alakultak, én az emberjogi részhez jelentkeztem. Kövér, Fischer, Szécsényi Miska és jómagam pillanatok alatt összeállítottuk Bihari Mihály Medvetáncban megjelent nevezetes cikke és a Társadalmi szerződés alapján a program emberjogi részét. Vita folyt arról, hogy a többpártrendszer belekerüljön-e a programba. Kövér Laci kristálytiszta logikával azt mondta: az alkotmány nem tiltja, nem kockáztatunk túl sokat, ha belevesszük. Hamar összeállítottuk a ránk eső részt. Sasiék sokat kínlódtak az oktatáspolitikával. Nehezen készült a környezetvédelmi program is, mert ők meg nagyon sokfélék voltak. Mi hamar túlestünk a munkán, ezért azt mondták, akkor csináljuk mi az egész tervezetet. A program összeállításával kerültem be a Fidesz fő vonulatába. Kiadtuk, hogy Fodor Gábor, Molnár Péter, Németh Zsolt, Szécsényi Mihály, illetve az én címemre lehet leadni a programmal kapcsolatos javaslatokat. A lakcímes nyilatkozatot több alkalommal felolvasta a Szabad Európa Rádió. Ekkor tört ki otthon a pánik, mert ismeretlen emberek jöttek, hogy belépjenek a Fideszbe, meg kérdezgették a rokonok, ismerősök, hogy tényleg a mi címünket olvasták be?

A Fideszbe a cselekvési lehetőség, a végeláthatatlan közéleti tennivalók, az alternatívákban gondolkodás vitte a tagokat. Ez az új, helyét kereső szervezet vonzotta a tudást, fogadóképes volt mindenféle ötletre. Noha a Közgázon már májusban plakátokon hirdették, hol lehet Fidesz-feliratos és emblémás ingeket, pólókat kapni (ÁBTL), nem egy helyen különféle retorzióknak voltak kitéve a fideszesek.

– A Műegyetemen értetlenség és félelem kísérte a Fidesz megalakulását – mondja az alapító tag Bartus Gábor. – Pedig ezzel a lépéssel fején találtuk a szöget, mivel az egypártrendszer elfeledkezett arról intézkedni, hogy monopolszervezetté tegye a KISZ-t. Sokan nem értették, hogy a rendőrségi figyelmeztetés nem bírósági ítélet. A rendszernek akkor már sztaniolba kellett csomagolnia, ha fel akart lépni valamilyen ellenzéki mozgolódás ellen. A dékánunk is négyszemközt közölte, nem erős annyira, hogy meg tudná akadályozni a kizárásunkat, hogyha felülről rászólnak. Tudomásul kellett venni, hogy egy hallgató könnyebben félelemben tartható, zsarolható, mint egy diplomás. Egy hallgatót különösebb indok nélkül meg is lehet buktatni. Végül formálisan kiléptem, mert az egyetemi diplomát fontosabbnak tartottam. Néhány alapító profi politikus lett, mások teljesen eltávolodtak a Fidesztől. Én nem vagyok politikusalkat. Csak a parlamenti pártba tértem vissza, diplomásan és szaktanácsadóként. Azok a velem egykorú társaim, akik elmerültek a politizálásban – mint például Wachsler Tamás és Deutsch Tamás –, nehezen tudták befejezni az egyetemet.

Persze az „elátkozott" Műegyetemen karonként is más és más volt a helyzet, az is megtörtént, hogy kinevették a tanárokat, akik megtévedésükről és megtévesztésükről szövegeltek.

– A rektortól jött a jelzés, hogy nem helyesli, amit tettünk, de azt sem, hogy neki kellene eljátszania a hóhér szerepét – idézi fel az akkor másodéves Tar Miklós. – Hegyesvári Gabi, a kari párttitkár és Orosz Andris, a KISZ-titkár magánbeszélgetésen elmondta, ne toljunk ki velük, ne hozzuk őket kellemetlen helyzetbe... Ők jobban be voltak szarva, mint mi. Szerintem meg voltak ijedve Viktorék is, de belőlük sütött a politikai elhivatottság. Én szkeptikusabb vagyok és voltam. De ha a Fidesszel szemben nincs ellenállás, nemigen lett volna belőle semmi. Kellett hozzá az a korszak is, amiben ez beérett. Mi műszakiak outsiderek voltunk, nem voltunk úgy benne a dologban, mint a jogászok.

De fél év alatt mintha megbátorodtak, belejöttek volna. Novemberben számítógéppel írt röplapokon felszólították diáktársaikat, hogy a papírhiány csökkentésére küldjék el használhatatlan tankönyveiket – „orosz, tudományos-fantasztikus szocializmus, munkásmozgalom története" – a művelődési miniszter címére. E tantárgyak megszüntetésével a pedagógushiány is enyhíthető lenne. „Nagykorúak vagyunk, dönthessünk már magunk!" – mondattal zárult a röplap (ÁBTL).

– Már Pápán megfogott, hogy mennyire céltudatos, mennyire felkészült emberek vannak közöttünk – mondja a bölcsészhallgató Vajda Tibor alapító tag, ma ingatlanközvetítő ügynök. – Sehol nem szóltam hozzá, soha nem akartam politikus lenni, nem volt elég önbizalmam hozzá, és Viktorékból sütött a felkészültség. De erkölcsi kötelességem volt aláírni. Állandó SZER-hallgatóként tudtam, mit cselekszem. Az alapító okiratot apám írógépén másoltam. Pártolókat keresve, a tanárokat meg se mertem közelíteni, a bölcsészkar nem volt valami progresszív. Engem soha nem fenyegetett meg senki. Alapító társammal, Balassa Gyurival, nem tudom, mi történt, ő megijedt, kilépett. Pedig nem volt rá idő, hogy igazán megfélemlítsenek bennünket. '89 januárjában egy évre otthagytam az egyetemet, valószínű ezért is szakadt meg a kapcsolatom a Fidesszel. A köztársaság kikiáltását a kanadai tévében néztem végig, és csak ezután tértem haza.

– Sopronban erős szervezetet hoztunk létre – ismétli meg Kardos József. – Államvizsga előtt aztán behívattak a rektoriba és megfenyegettek, de én mondtam, nem lépek ki. A rektorhelyettessel jóban voltam, és ő bejött az államvizsgámra, nehogy szemétkedjenek.

Fodor Gábor: „Tudatosan vállaltuk, hogy perifériára kerülhetünk. Én például ezután nem kaphattam meg az egyetem filozófiai tanszékén azt az állást, amelynek előtte várományosa voltam" (Rádai, 1999). Az egyetem vezetése közölte, amíg világ a világ, Fodor Gábor semmit sem fog tanítani az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Kilenc hónappal később tanársegéd volt ott...

– Akadtak kísérletek a megfélemlítésre – idézi fel a Közgáz-hallgató Both Vilmos. – Egyszer a Kossuth téri ételbárban Andrási Miki-

vel észrevettük, hogy civilek követnek bennünket (valószínűleg elsősorban őt, hiszen ő szerepelt a rendőrségre beidézettek között is). A rendőrség, gondolom, olyan embereket keresett, akiket a szülőkön keresztül meg lehet ijeszteni, zsarolni. Orbánt és Kövért kivéve nem is a tényleges szellemi irányítókat idézték be. Többé-kevésbé számítottunk a macerálásra, ezért nem is választottunk vezetőséget, hogy ne lehessen lefejezni a szervezetet. Meg nem is akartunk és nem is tudtunk volna a 37, részben véletlenszerűen összejött alapítóból kit választani – az intézményesülés egy másik történet...

– Leinformáltak, környezettanulmányt készítettek rólam, felkeresték a szomszédainkat, a tanáraimat, akik elgondolkodhattak azon, hogy én, a szabálykövetőként megismert gyerek „szabálytalankodom" – mondja Andrási Miklós. – Nem vagyok forradalmáralkat, ám a Rajkban, a Közgázon sokan ráébredtünk: jóval több mindent lehet tenni, mint amit gondoltunk. Ez a hatalomnak nem tetszett. Május végi csendes verőfény volt, és engem látványosan egész napon át követtek, aminek csak az lehetett a célja, hogy megfélemlítsenek. Végül bementem a Bibóba Fodor Gáborhoz, hogy jöjjön már ki, és fényképezzük le őket. De amikor meglátták Gábort a géppel, elszaladtak.

– A tervgazdaság szakos srácok, akik sosem politizáltak, támogatták a Fideszt – mondja a volt rajkos Szajkó Lóránd. – A Közgázon erőszakkal, presszióval nem találkoztunk. Normális volt a rektor, az elkülönült Rajk szakkollégiumról nem is szólva. A Fidesz szervezésében, a politikai irányvonal meghatározásában nem vettem részt, ilyen ambícióm nem volt, szakmai pályát akartam befutni.

Az alakuló ülést elbliccelő Enyedi Zsolt elsőéves bölcsész szervezésében „az ELTE Bölcsész Klubjában május 4-én megalakult a Fidesz Bölcsész-sejtje mintegy 30 fő részvételével. Másnap a kari tanácsülésen Enyedi Zsolt kérte, hogy a Fidesz tagjait ne érje hátrány, retorzió. Ezt követően költségvetési támogatást, sokszorosítási lehetőséget követeltek. Ezekre választ nem kaptak" (ÁBTL).

– Nem tudom, hol írtam alá a belépési nyilatkozatot – vallja be Enyedi Zsolt. – Ott voltam a Ma Chérie-ben, a Kisrablóban rendezett találkozókon is. Néhány ember tehetsége, lendülete magával ragadott. Én mindig Kövért tartottam a legkomolyabb embernek, nekem úgy tűnt, hogy ő az agy, talán nemcsak azért, mert együtt jártunk angolórára. A fideszeseknek komoly és pontos szövegeik voltak, radikális gesztusaik is tetszettek. Az intellektuelek többsége valami értelmiségi távolságtartással és iróniával kezelte a csoportját, a társaságát. A fideszesek azonosultak a saját csapatukkal. Szövegük lelkesítette az embert, ezzel többet nyújtottak a Dialógus-csoportnál, vagy akár a demokratikus ellenzéknél is. Hozzájuk különben is nehéz volt eljutni, kisebbségi érzése is volt az embernek, hisz Kis János és a társai tanárok, ismert kutatók voltak. Ezzel szemben a Fideszt könnyű volt elérni, és a többség éppolyan egyetemista volt, mint én.

Talán nem is választották meg Enyedit a csoport a vezetőjévé, akkor elég volt ehhez – a rendőrség számára is –, hogy ő mondta a mikrofonba, gyülekezzenek a szünetben a Tinódi előtt...

– A diákönkormányzat tagja voltam, lehet, hogy megbíztak, ismertessem el ott a Fideszt, de lojalitás fűzött az önkormányzathoz is, aminek jobban megvolt a helye – folytatja. – Kisebb gesztusokat is tettek az irányunkba, és engem elkapott a skizofrénia, hogy dúl a harc ellenük, miközben ők milyen rendesek velünk, ezért nem is mondtam elég radikális szöveget. Így aztán a csoport nem igazán működött. A bölcsészkaron kétszer-háromszor összejöttünk, hogy valami bölcsészdolgot kellene csinálni. A nagypolitika vonzott ugyan, de a Bibótól messze estünk, szégyelltem magamat ajánlgatni, Kövér Lacit hívogatni. Emlékszem, hogy a tanároknál gyűjtöttem tiltakozó aláírásokat, Szűcs Jenő történészprofesszor – aki nem sokkal később öngyilkos lett – elolvasta, rögtön aláírta, és sok sikert kívánt. György Péter otthagyott, igaz, hogy a lépcsőfordulóban kaptam el... A bölcsészkari csoport nem találta a helyét, ellentétben a jogászokkal. Voltak, akik nagyon nyomultak. Az egyik összejövetelre Szelényi Zsuzsa elhívta Deutschot, aki megmondta, mi a teendő. Akkor úgy éreztem, az én funkcióm meg is szűnt. Szereplésem a Fideszben nem volt sikertörténet, pár hónap múlva megalapítottam a Raoul Wallenberg Egyesületet, és 1988 decemberében már ott voltam. (Bár később szakértőként Enyedi visszatért a Fideszbe, most kevés párt áll távolabb tőle – *P. Á.*)

A Fidesz fő áramába Enyedi Zsolt csak a rendőrségi nyilvántartásban került be. A nyomozók úgy gondolták, hogy „a periférián mozgó személyeket" célszerű kihallgatni. Mindenekelőtt „a Fidesz volt tagjait", azaz Diczházi Bertalant (mint tudjuk, ő nem lépett be a Fidesz-

be), továbbá Csaba Ivánt, Andrási Miklóst (a nevét még mindig Andrássynak írták), Szabó Gábort, Balassa Györgyöt. Egy másik feljegyzés szerint „büntetőeljárás alá vonható személy" Orbán Viktor, Kövér László, Rácz András, meg az imént csak kihallgatási „csemegeként" említett Andrási Miklós és Csaba Iván – vagyis a korábban rendőrségre idézett ötök –, továbbá Veszprém két figyelmeztetettje, Deutsch Tamás és Sasvári Szilárd. A kihallgatandók listájára került a „kilépés gondolatával foglalkozó" Bajkai István, Szemerei Péter, Bartus Gábor, Cseh Gabriella – „és ha eljárást indítanának, akkor a házkutatás is szóba jöhet" (Fidesz-akták, 1988). A csupa tévedés névsornál csak ez utóbbi, a feltételes mód a meglepőbb.

– A Tanúban hangzik el: „És Bástya elvtársat már nem is akarják meggyilkolni?" Ilyen alapon sértve is érezhetném magam azért, hogy mi került rólam az aktákba – mondja Bajkai István ügyvéd, hasonlóképpen megvádolt sorstársai, Andrási Miklós vagy Szemerei Péter helyett is. – Az alapítás után inkább radikalizálódtam, mintsem visszakoztam volna – folytatja Bajkai –, ezért a jelentés nem fedi a valóságot. Említsem, hogy a Fideszről én tájékoztattam a szemináriumvezető Hack Pétert? Vagy hogy a reformfolyamatokat nem kifejezetten támogató NDK-s – talán a Humboldt Egyetemről érkezett – delegációhoz engem úgy hívtak meg, mint a KISZ-szervezettel szemben álló politikai szervezet egyik képviselőjét? Szóval, ahogy Knézy Jenő mondta volt: a fiúk alaposan mellédurrantottak!

A hamis kilépéseket jelentő vizsgálati alosztálynak nem voltak ügynökei. Nyílt eljárásokat alkalmaztak: „beszélgettek" diákokkal, oktatókkal. Akadt, aki közölte, nem mond semmit a társairól. Mások félrevezették őket, mert tájékozatlanok voltak, vagy azért, mert menteni kívánták társaikat, netán „sportból" – állítja dr. G. De a szerző egyetlen olyan emberrel sem találkozott, akit kihallgattak volna, pedig az érintett diákkör feltehetően eldicsekedett volna ezzel…

Noha Káel Csaba már a Tinódi moziban, az első Fidesz-nagygyűlésen is forgatott, a Cég csak május első napjaiban jelentette, hogy a Balázs Béla Stúdió egyik munkatársa – minden főiskolai hallgató automatikusan a BBS tagja volt – megállapodott Kövér Lászlóval, hogy dokumentálnák a Fidesz életét és a „történéseket". Kövér szívesen vállalkozott a felvételekre, de a többiek nevében nem nyilatkozott (ÁBTL).

– Filmrendezői osztályomba járt Káel Csaba, aki a veszprémi találkozón összeakadt ezekkel a fiúkkal – idézi fel Makk Károly filmrendező. – Előadta, hogy marha érdekes társaság, okosak és hihetetlen meredek dolgokat mondanak. Javasoltam, hozza be, és a főiskolán ültessük kamera elé őket. Az volt a hátsó szándékom, hogy dokumentáljuk ezeket a gondolatokat, és terjeszteni fogjuk az egyetemeken, főiskolákon.

– Vidéki gyerek vagyok, nem nagyon vettem részt a pesti bulikban – mondja Káel Csaba. – Behívtam a fideszeseket a főiskola Szentkirályi utcai termébe, de jött az üzenet: nem lenne szerencsés, ha ez a felvétel itt készülne – folytatja Káel Csaba. – Kazimir Károlynak, a főiskola igazgatójának szólhattak, és akkor nyilatkozatot kellett tenni, hogy nem a főiskola eszközével forgatok, ami ugyan nem volt igaz, de aláírtam. Telefonáltam Makk tanár úrnak, aki azt mondta, nincs jobb ötlete, mint hogy menjünk el hozzá. Busszal kelt át Budára a rövidnadrágos, szandálos csapat. Makk Károly azzal fogadott, hogy bár az alattuk lakó Vásárhelyit biztos lehallgatják, a teraszon akkora a zaj, hogy nyugodtan forgathatunk. Már odahívta Jávor Istvánt is egy kamerával. Viktoréktól azt kértem, hogy mondják el: kik ők, mit akarnak, merre tartanak. Én tőlük értesültem a Hálózatról, az ellenzéki mozgalomról. Abban reménykedtem, hogy filmmé áll össze a Tinódiban, a Jurta Színházban meg a Makk tanár úr teraszán felvett anyag. A filmet végül Pesty Laciéknak, a Fekete Doboznak adtam oda, mert nem lehetett forgalmazni. Jó része belekerült a Civil technikák című filmbe, amit 1988 augusztusában, a szárszói találkozón mutattak be.

– Káel felhívott: ezek a fiúk olyanokat mondanak, hogy nemhogy engemet, de a tanár urat is kirúgják a főiskoláról – folytatja Makk Károly. – Hol vannak, kérdeztem. Itt. Hát akkor üljenek be két taxiba, és jöjjenek el hozzám. Mivel akkor már nem volt benn a főiskolán operatőrhallgató, Jávor Pistát, a Fekete Doboz operatőrét kértem, hogy jöjjön el hozzám. Így került az én teraszomra a társaság. Arra gondoltam, hogy az elején besegítek néhány kérdéssel, de az első megszólalásom után láttam, hogy világos, áttekinthető elképzelésük van, Orbán Viktor fennkölt volt és radikális.

A Balázs Béla Stúdió egyik hírbe hozója Elbert Márta, aki „nappal" stúdiós volt, „éjjel" pedig társaival a Fekete Doboz dokumentumfilmjeit forgatta a korszak izgalmas ellenzéki találkozóiról, tüntetése-

iről. Eleinte mintha az állambiztonság sem lett volna ezzel tisztában. Szerintük „Deutsch Tamás megegyezett Makk Károllyal, hogy május 11-én a délelőtti órákban a filmrendező lakásában is készítenek videofelvételeket a Fideszről" (ÁBTL). Ekkor már megvolt nekik a Fidesz-alapítók címjegyzéke, amit ezekben a napokban gyorsan aktualizálták. A májusi névsor már nem betűrendes, hanem erősen hézagos értesüléseik alapján készített „rangsor".

FIDESZ-SZERVEZŐK ÉS VEZETŐK NÉVSORA

1. ORBÁN VIKTOR. A szervezet legradikálisabb vezetője, személye összekötő kapocs a Fidesz és a Szabad Kezdeményezések Hálózata és más ellenzéki csoportok között. Hozzászólásaival, agresszív fellépéseivel több alkalommal radikalizálta a tagságot. A szervezet megalakításának egyik kezdeményezője, létrehozója az önvédelmi bizottságnak. Széles ellenzéki kapcsolatrendszerrel rendelkezik, több nyilatkozatot adott nyugati hírközlő szerveknek.

2. KÖVÉR LÁSZLÓ. A Fidesz létrehozatalának egyik konkrét szervezője, a „DSZISZ Szándéknyilatkozat" fogalmazója, alapító tag. Tagja a Fidesz mellett a Szabad Kezdeményezések Hálózatának, a HNF ifjúsági bizottságának. A HNF- és KISZ-vezetőkkel folytatott informális tárgyalások egyik résztvevője. A Fideszen belüli stratégiai kérdések eldöntésében nem igazán meghatározó...

3. DEUTSCH TAMÁS. A szervezet „főideológusa". A szóvivő testület tagja, népszerűsítő előadásokat tart a Fideszről. A veszprémi lakhelyátvizsgáláskor illegális anyagokat találtak nála. Felkészültségével, napi politikai eseményekben való jártasságával, jó előadókészségével a Fidesz-gyűlések legszuggesztívebb szónoka lett...

4. FODOR GÁBOR. Az önvédelmi bizottság tagja, a Fidesz jogi képviselője. A Fidesz-rendezvények lebonyolításában, megszervezésében igen aktív közreműködő... A szóvivői testület tagja.

5. RÁCZ ANDRÁS. Igen aktív volt az április 2-i (így!) sajtótájékoztatón. Személye a Fidesz-tagok körében rendőrségi figyelmeztetése óta értékelődött fel.

6. SZÁJER JÓZSEF. A Fidesz jogi képviselője. Részletes jogi okfejtései a különböző Fidesz-rendezvényeken széles körben győzték meg a hallgatóságot a szervezet jogszerűségéről.

7. BOTH VILMOS. A Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem Fidesz-csoportjának a vezetője... Fellépése meghatározó az egész Fidesz-tevékenység szempontjából, álláspontja valamivel mérsékeltebb az Orbán–Deutsch-vonalnál.

8. ENYEDI ZSOLT. A BTK Fidesz-csoport vezetője...

9. NÉMETH ZSOLT. A szervezet radikális tagja, több kiáltvány, levél, politikai nyilatkozat készítője, a szóvivői testület tagja. Az április 10-i megbeszélés második fele a lakásán zajlott.

...

12. BÉGÁNY ATTILA. Alapító tag... A mérsékeltebb irányzatot követi.

...

17. SZTILKOVICS SZÁVÓ... Veszprémi fellépésével (mentelmijog-kérés) népszerűségre tett szert. Csatlakozott az Orbán-féle radikális irányzathoz...

18. SASVÁRI SZILÁRD. ...minden rendezvényen hozzászól, véleményére adnak.

19. BAYER ZSOLT. A szervezet nevének kitalálója (így!)...

...

23. CSABA IVÁN. Kilépett a Fideszből. Az öttagú vezetés tagja volt (így!).

24. ANDRÁSSI (így!) MIKLÓS. Kilépett a Fideszből. Az öttagú vezetés tagja volt (így!). A „Hálózat" tanácsába beválasztották.

(Fidesz-akták, 1988)

Pécsett egyszerű módon lassították a Fidesz terjeszkedését. Május 18-án a JPTE Tanárképző Karán Deutsch Tamás tartott ötórás beszámolót, vitát a Fideszről, Veszprémről, helyreigazítási perről stb. vagy negyven diáknak. A hallgatóság körében megjelentek az intézmény vezetői párttitkárostul, városi KISZ-titkárostul. A Fideszbe mindössze ketten léptek be... (ÁBTL).

2. PUCCS KÁDÁR ELLEN

Eredetileg az ügyészséget arra utasították, hogy a nyomozás elkezdését hozzák nyilvánosságra. Végül – a hatalom szempontjából okosan (nemigen tudatosan, talán inkább bizonytalanságból) – elhallgatták,

hogy szaglásznak a Fidesz körül. Így Kövér László hősi legendájukra rájátszva állíthatta: „politikai bizottsági döntés volt, hogy bennünket csukjanak le. Csak a formáját nem tudtuk: őrizetbe vétellel kellett volna megfélemlíteni bennünket, vagy komoly per formájában? Végül olyan kompromisszum született, hogy bennünket őrizetbe kell venni, de végrehajtását a májusi pártértekezlet utánra halasztották. Szerencsénkre, az elsodorta a politikai bizottságot" (Richter, 1990). Orbán bizarr módon a felvonulás napjához kötötte saját változatát: „május 1-jén elhatározták, június közepén letartóztatnak minket. Kádár bukása mentett meg. Egyébként azért halasztották júniusra a lecsukatásunkat, mert egyetemi sztrájkoktól tartottak, ám júniusban már tart a vizsgaidőszak... Megúsztuk" (Dési, 1990). Az állambiztonság is felfigyelt arra, hogy a Fidesz szervezői azt terjesztik: „a korábbi döntésnek megfelelően" az országos pártértekezlet után letartóztatják őket. Ám a fideszes többség szerint az új vezetés nem kezdheti ezzel a működését: „a politikai bizottság nem vállalhatja ezt a lépést, mert azonmód lejáratná magát". Hm. A nyomozásvezető dr. G. viszont úgy véli: „Orbánék tökéletesen tudták, hogy itt csak nyüglődés folyik, és azt csinálnak, amit akarnak."

1988-nak a pártvezetésváltás a legfontosabb eseménye. A május 20–22-én tartott pártértekezlet idején Kádár János 76 éves volt. Grósz Károly angliai látogatása során, május 7-én azt nyilatkozta a BBC-nek: „Meg vagyok győződve, hogy a biológia törvényei a politikusokra is érvényesek..." A riporter kérdésére, hogy a változások „érintik-e esetleg Kádár János személyét is", Grósz azt felelte: „Esetleg. De mindannyiunkat érinthet." Kádár az amerikai NBC televíziónak adott május 12-i tévéinterjúban magabiztosan azt mondta: szóbeszéd, hogy az utódlásáról „bármiféle döntés vagy megállapodás született volna". Gyorsan közölte még: „bizonyos kérdésekben" nem lehet Nagy Imrét rehabilitálni... „A Varsói Szerződés már javasolta az összes külföldön állomásozó csapatok visszavonását. Ha a nemzetközi viszonyok úgy alakulnak, egy évtized múlva talán már nem lesz szükség a jelenlétükre."

Ellentétben a Fidesszel, a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének megalakulásáról (1988. május 16.) már hírt adott az MTI. Közben nem akármilyen másfél hónap telt el. A háromnapos pártértekezlet május 20-án kezdődött. Beismerték, hogy az 1985-ös

pártkongresszusi „célok nem bizonyultak megalapozottnak..., csökkent az életszínvonal". A rendszert fenntartó relatív jólét, a növekvő életszínvonal megroggyant, elillant a hit, hogy a szovjet táborban Magyarország képes a maximumra: lezárult a Kádár-korszak. Maga Kádár ellenségről, osztályharcról szónokolt, pedig ezeket negyedszázad alatt épp ő próbálta feledtetni. Jellemző, hogy nem a „fejesek" beszédei, hanem egy végzős közgazdászhallgató, Fejesné Jenei Csilla hozzászólása tapintott talán leginkább a lényegre. Ecsetelte az ifjúság tarthatatlan helyzetét, a meg nem nevezett Fidesznek és társainak azt kívánta: „minél előbb teremtődjenek meg működésük törvényes keretei". Kijelentette, az ő és a környezete politikai közérzete rossz. „Jelenlegi nehéz helyzetünkért a pártot teszik felelőssé. A vezetést következetlenséggel, kapkodással, hozzá nem értéssel vádolják."

A pártértekezlet igent mondott a népszavazás, a gyülekezési és egyesülési jog szabályozására, az Alkotmánybíróságra, de a többpártrendszert elvetette. A pártértekezlet legnagyobb meglepetését az utolsó órákban megtartott, „földindulást" okozó titkos szavazás hozta. Az „istenek tanácsa", a politikai bizottság addigi tagjainak (ortodox) többségét (Lázár György, Gáspár Sándor, Havasi Ferenc, Németh Károly, Óvári Miklós) még a központi bizottságba sem választotta be a pártértekezlet. Kimaradt a pb-ből Aczél György és Maróthy László is. Kádárt pártelnökké „buktatják" (korábban nem volt ilyen tisztség), a főtitkár Grósz Károly, és rajta kívül a „reform-pb" tagja többek között Berecz János, Csehák Judit, Hámori Csaba, Németh Miklós, Nyers Rezső és Pozsgay Imre. A pártértekezlet nagyot nyelve elismerte, nincs visszaút: reformkényszer van. A megújulással együtt elkezdődik a puccs sminkelése: „Nem volt titok már korábban sem, hogy Kádár János távozni kíván az operatív munkából, és a kb ezt a kérést megértéssel fogadta." (Lukács János, MTV A Hét, május 30.) Grósz Károly pedig azt hangsúlyozta több alkalommal is, hogy pluralizmusról csak az egypártrendszer keretein belül lehet szó. (Július 26., Washington: „Magyarországon az egypártrendszer fenntartása nem elvi kérdés, de a politikai pluralizmust az adott viszonyok közepette is meg lehet teremteni." November 15., Madrid: „olyan társadalmat akarunk felépíteni, amely elméletileg sincs teljesen megalapozva". December 15., Budapest: „Magyarországon újfajta koalícióra, magyar

középbal formulára lenne szükség. Ebben a párt lenne a baloldal, s tőle közép felé helyezkednének el azok a tömörülések, amelyek elfogadják a szocializmust, de építését nem a marxizmus–leninizmus alapján vagy nem az MSZMP módszereivel képzelik el.") Ám a „lejtőn" nem lehetett megállni: a párt jóval messzebbre kényszerült hátrálni, mint képzelte. Egyre inkább a hatalom megtartása lett a tét. De 1988 még csak a „félfordulat éve". A májusi pártkonferencia csupán válságenyhítő, de nem válságot megoldó fordulatot hozott (Ágh, 1989). Viszont több szelepet is kinyitottak, hogy ne a kazán robbanjon. Egy példa a „világútlevél", amit június elejéig másfél millióan váltottak ki. Az országos ügynek semmiképp sem mondható Fidesz elleni nyomozásban is félfordulat történt.

A „félfordulásban" a hatalom magára hagyta a rendőrséget, az ügyészséget. Az egyik ügyész névtelenül elmondta, hogy 1988–90 között kénytelenek voltak megbízni egymásban, de közben igen-igen magányosak voltak. Nekik ezek nem varázsos, hanem kemény évek voltak. Azért is, mert a belügy és az ügyészség pár embere összejátszott a hatalom, a szektás kollégák, netán főnökök ellen, például a Fidesz-ügyben is. Össztűzben voltak. Árgus szemekkel figyelte a közvélemény, miképp reagál a hatalom (a párt, a rendőrség, az ügyészség stb.) a napról napra új arcot öltő eseményekre. 1999-ben – vagyis az Orbán-kormány idején is – jó pozícióban lévő beszélgetőtársam végül azzal zárta vallomását:

– 1988-ban rettegtem, megúszom-e, hogy elszabotálom a Fidesz elleni kemény fellépést, most meg az motoszkál bennem, hogy holnap vagy már délután nem vetődik-e fel a kifogás, hogy mégiscsak felléptem ellenük.

Bár tudható, hogy Kovács Attila ellenzéki meggyőződéséért senki ellen nem indított büntetőeljárást (lásd Képes 7, 1990. 27.), nem kívánt a Fidesz-ügyben nyilatkozni, talán azért, mert a történtek felelevenítése miatt akadhat, aki megkérdezi, hogy a Fővárosi Főügyészség egykori állam elleni ügyek osztályának vezetője mit keres (napjainkban is) a Legfőbb Ügyészségen.

– Voltak, akik fel akarták jelenteni Kovács Attila ügyészt, hogy akadályozza a Fidesz elleni nyomozást – mondja Nyiri Sándor. – A BM vizsgálati alosztály vezetői, Wéber Gyula és a helyettese, Kardos

László is megértette, arra megy ki a játék, hogy kivárjuk a májusi pártértekezlet végét. Aztán jön a vizsgaidőszak, a nyári szünet... Ki tudja, mi lesz szeptemberig, nap mint nap változott a világ. Varga Péterben, a pártközpont osztályvezetőjében jó társra találtam, és én úgy tapasztaltam, hogy Berecz is inkább eszmei harcot folytatott, ő sem volt híve az adminisztratív intézkedéseknek. Egyébként Kovács Attila 35 évesen lett az úgynevezett politikai osztály vezetője, ami 1989-ben meg is szűnt. Az ő idején, az ismeretes körülmények között, huszadrészére, egy-két esetre csökkent a politikai ügyek száma; például ő emelt először vádat a szkinhedek ellen fajgyűlölet szítása miatt. A köztársaság kikiáltásakor megírta a felmondólevelét, mire leszúrtam. Az ügyészeket a hatályos törvények betartatásáért fizetik, ő ennek megfelelően dolgozott 1988-ban, és dolgozik ma is. A Fidesz-ügyben utasításra tette, amit tett. Megmondtam neki, hogy semmi szégyellnivalója nincs, és én helyeztem fel a Legfőbb Ügyészségre.

Aztán 2000. március 30-án, a Fidesz 12. születésnapján Kövér László kifogásolta, hogy a Legfőbb Ügyészségen Kovács Attila „még mindig közmegbecsülésnek örvend", hogy az őket „suttyongató" ügyészek és bírák (összesen öt személy) ellen elmaradtak az adminisztratív intézkedések (Népszabadság). Kövér László úgy emlékezett a fenyegetése után táppénzre kerülő Kovács Attilára, mint aki „két rosszarcú ávóssal a jobbján és a balján" szutyongatta őket (Richter, 1990). Itt talán szükséges megemlíteni, hogy a demokratikus ellenzék tagjai tekintélyesebb múltjuk miatt is összehasonlíthatatlanul több és keményebb megtorlásban részesültek (házkutatás, letartóztatás, sajtórendészeti eljárás, börtönbüntetés, foglalkoztatási, publikálási tilalom, útlevélbevonás), mint a Fidesz öt-tíz tagja. A hajdani Hálózat emberei utólag mégsem kajtattak letartóztatóik, az őket megverő rendőrök, elítélő bírák után. Kormányra kerülve sem álltak bosszút a diktatúra esetenként túl lelkes „postásain", sorsukat a demokrácia játékszabályainak megfelelően átalakult szervezetekre bízták. A Fidesz „illetékesei" hónapokra „átkérték" az ügyészségi aktákat, majd – fogás híján? – békén hagyták Kovács Attilát, és tudomásunk szerint „szutyongató" társait is.

– Talán a Fidesz elleni vizsgálat volt abban az időben az egyetlen ügyészségi téma, amely perjogilag nem fejeződött be, illetve a rendszerváltás fejezte be, nem szüntettük meg a nyomozást – zárja le a té-

mát Nyiri Sándor. A legfőbb ügyész helyetteseként 1988. május 31-én ő arra utasította a fővárosi főügyészt, hogy újabb intézkedésig „a nyomozást hagyják nyitva". Augusztus 30-án pedig, anélkül, hogy az eljárást megszüntették volna, irattárba helyezték az aktákat. Nem tudni, miért – elhárításul? végrángásként? – Szijártó Károly legfőbb ügyész augusztus 14-én tudatta Varga Péterrel, az MSZMP KB illetékes osztályának vezetőjével, hogy a nyomozás lefolytatásával megbízták a BREK-t... (Fidesz-akták, 1988). Itt a dal vége, a Fidesz ügyészségi aktái sorában ez az utolsó.

Annak ellenére szolid mederben maradtak az események, hogy június 12-én Grósz Károly a munkásőrparancsnokok országos tanácskozásán az ellenség és az ellenzékiek nyíltabb jelentkezésével kapcsolatban azt mondta: nem szabad tétlenül szemlélni erőgyűjtésüket, politikai koncepcióik kidolgozását, kivitelezését: „Ha a helyzet úgy alakul, a vezetés – felelőssége tudatában – adminisztratív eszközöket vesz igénybe." (Népszabadság)

Az ügyészségi eljárás folytatása helyett mégis – ha fogcsikorgatva is – tudomásul vették, hogy ezek az ifjak együtt maradnak. A pártértekezlet, Kádár letűnése különben is felszította a bírálatot. Az ELTE pártbizottsága már korábban feltámasztotta ifjúsági bizottságát, hogy állásfoglalást készítsen a Fideszről. Szegények nem tudták, hogy közben félig-meddig kihúzzák a lábuk alól a szőnyeget. Az egyetemi számítóközpont pártalapszervezetében Kovács Margit párttitkár azt mondta, majd ha a KISZ-szervezetnek lesz előremutató, vonzó politikai programja, akkor lesz joguk hiányolni a Fidesz programját. A számítóközpont KISZ-alapszervezete meghívott a vitára egy Fidesz-tagot. Az ELTE TTK I. számú alapszervezet vezetősége az ifjúsági bizottság tervezetéről azt írta: csak a negatívumokkal és a veszélyekkel foglalkozik. Ha a párt így tekint rájuk, „abból csak az következhet, hogy a felszámolását tűzi ki célul". Felhívja a figyelmet, hogy a Fidesz kihívására adandó válaszhoz „tudni kell, hogy 1988-ban vagyunk, Magyarországon, és nem 1981-ben, Lengyelországban".

Az ELTE Vegyész-pártszervezet aktívája a Fidesz nyilatkozatát kiforratlan, lejáratott politikai zsargonban fogalmazott, néhol túlságosan nagy igényű, nem túl színvonalas dokumentumnak találta. Az ifjúsági bizottság állásfoglalás-tervezete „még rosszabb, silány, defenzív, alkalmatlan a politikai álláspont kialakítására". Az ELTE TTK II. alapszervezete amellett áll ki, hogy egy új ifjúsági szervezet létrejöttét támogatni kell: „egyre több esetben nem csupán eltűrni kell a másként gondolkodó csoportokat, szervezeteket". ELTE TTK Földtudományi Alapszervezet: a Fidesz próbál valamit, amit a KISZ már jó néhány éve eleve feladott (nekik vajon miért sikerül?). Végre valami más! „Miért nincs ott az ifjúsági bizottság határozattervezete mellett az egyetemi KISZ-bizottság akcióterve?" (PIL)

– Apám borzasztó büszke rám – mondja Rácz András. – Előttünk már megalakultak a szetások, a szamizdatosok, működött a Rajk-butik. Figyeltük, mi történhet fenn, hogy csapódhat ez le nálunk. Elképzelhető volt, hogy Pozsgayval együtt beáldoznak bennünket, ha őt kiszorítják, bennünket is. Volt, amikor tartottunk a kicsapástól, de fél év múltán már a tanári kar is szimpátiával volt irántunk.

Írtuk már, hogy bő héttel a Fidesz agyonhallgatott megalakulása után, 1988. április 8-án este a televízióban és a rádióban felolvasták a BM közleményét öt Fidesz-alapító rendőri figyelmeztetéséről. A hírt egyedül kommentáló Magyar Hírlap az alakuló ülést összekeverve a sajtótájékoztatóval, azt írta: „a konferenciáról még aznap este tudósít a BBC és a Szabad Európa Rádió, méghozzá pontosan olyan műfaji elrendezésben, ahogyan ott, abban az eszpresszóban ezt célszerűnek ítélték".

A 37 Fidesz-alapító negyede – azaz legalább kilenc – egyetemi hallgatóként kötődött a joghoz, tisztában voltak hát a törvény adta lehetőségekkel. A hírre először Szájer József kapta fel a fejét:

– A rendőrségi figyelmeztetéstől és a közleményektől felháborodtam – mondja. – Megfogalmaztam a véleményem, és az első összejövetelünkön, a Kisrabló étteremben eldöntöttük, hogy az MTI-től és a Magyar Hírlaptól helyreigazítást kérünk.

Szájer gyors volt és eltökélt. Egy nap alatt megírta a Jogi kommentár egy közleményhez című röplapot, és ezt másnapra, a Kisrabló-beli összejövetelre sokszorosították (majd terjesztették is). A röplapban már szerepelt a helyreigazítási kérelem legtöbb érve. A csoport „nem csupán egy »szervezet létrehozását kezdeményezte«, hanem március 30-án az alkotmány alapján létre is hozta a Fiatal Demokraták Szövetségét mint országos ifjúsági tömegszervezetet". „A Fidesz alkotmányos és törvé-

nyes státusa azonos más hasonló, korábban létrejött politikai-társadalmi tömegszervezetekével" – és példaként nemcsak a Partizánszövetséget említi, hanem a KISZ-t, sőt az MSZMP-t is... (Szájer, 1998) A Kisrablóban Szájer József azt mondta: „Faramuci a Magyar Hírlapnak az az érvelése, hogy létrehoztak egy kvázi gittegyletet, sűrű hivatkozással az alkotmányra. Mintha az alkotmány nem alaptörvény lenne, aminek ki kell sugároznia minden irányba" (Elbert és társai, 1988).

– Szájer elemében volt, nagyon élvezte ezt a jogi játszmát – említette Diczházi Bertalan.

Április 14-én helyreigazításra szólították fel az MTI-t és a Magyar Hírlapot. Kérték, az újság közölje: „Lapunk 1988. április 9-i számának negyedik oldalán »Rendőrségi figyelmeztetés« cím alatt szereplő cikke több helytelen, a tényeknek nem megfelelő állítást és értékelést tartalmaz. Ezért az érintettek szíves elnézését kérjük." A továbbiakban bőségesen idézik a röplap érveit és a Fidesz alapító nyilatkozatát, így a szöveg jóval hosszabb lett az újság szószátyár kommentárjánál is. „Az alapítók nem sértették, nem is sérthették meg a cikk által idézett egyesületi jogszabály rendelkezéseit, szervezetük ugyanis nem egyesület." A kérelmet befejező indoklás szerint az MTI-közlemény alkalmas a Fidesz lejáratására, a „téves információk mind a Szövetség, mind pedig annak tagjai érdekeit, személyhez fűződő jogait sértik". A helyreigazítást agyoncifrázták: kijelölték a dőlt betűvel közlendő szöveget és a kiemelt szavakat is. Idézték a cikkből, hogy „a szervezet alapítói »nem értenek egyet az MSZMP és ifjúsági szervezete azon politikájával, amely csak hoszszabb távon látja megvalósíthatónak a társadalom előtt álló problémák megoldását«. A Nyilatkozat semmi ilyet nem tartalmaz" – írták (Szájer, 1998). Ám az állambiztonság napi jelentése szerint ez elhangzott a sajtótájékoztatón! Elgondolkodtató, hogy a titkosszolgálati értesülést a kormánylapnak számító Magyar Hírlapnak játszották át, és nem a jóval nagyobb példányszámú Népszabadságnak. Ez feltételez valamiféle forgatókönyvet, és azt is, hogy kerülni akarták a nagyobb (nemzetközi?) visszhangot.

A Fidesz a helyreigazítást kérő levelét megküldte a különböző szerkesztőségeknek. A feladó miatt – „Fidesz ideiglenes postacím: Nádorfi Géza, 1106 Budapest, Gyakorló utca 31/V." – a Cég ezek közül hetet kiemelt a postaforgalomból.

Kövér László „Pörge" – azaz Haraszti – közvetítésével tájékoztatta Krassó Györgyöt (MOT, London), Karacs Imrét (The Independent) és a The Economist egy munkatársát „a Fidesz céljairól, a vele szemben foganatosított intézkedésről, és hogy sajtópert indítanak" (ÁBTL). A pártértekezlet előtti napokban néhány külföldi lap továbbra is foglalkozott a magyar politika bekeményítésével: a négy rendszerbíráló párttag kizárásával, néha a fideszesek dorgálásával is. Április 12-én a The Independentben Karacs Imre – Kövér László nyilatkozatára hivatkozva – azt írta: „alig tíz nappal megalakulása után kivívta az állam haragját az a szervezet, amely – 1956 óta – elsőként intézett kihívást a párt monopóliuma ellen". Beszámolt a rendőri figyelmeztetésről, idézte a Magyar Hírlap kommentárját, végül Kövér László szavait is, miszerint alapító nyilatkozatukból „világosan kitűnik a szervezet elkötelezettsége a szocializmus mellett" (ÁBTL).

A helyreigazítási kérelemre az MTI és a lap a füle botját sem mozdította, ezért a fideszesek május 11-én sajtópert indítottak a Fővárosi Bíróságon a két cég ellen. A Fideszt Szájer és Fodor képviselte, a beidézett ötöket dr. Dornbach Alajos. A téves III/III-as jelentés szerint már a rendőrségi idézés előtt felkerestek két ügyvédet, de egyik sem volt hajlandó velük menni a rendőrségre (ÁBTL), ám ezeknek a fiúknak sosem kellett gardedám.

– Fodor Gábor apja kollégám volt Gyöngyösön – mondja az ügyvéd dr. Dornbach, aki annak idején a Soros Alapítvány jogtanácsosa volt. – Másrészt a jogász szakkollégiumot az alapítvány állandóan támogatta, évek óta ismertük hát egymást, így természetes volt, hogy engem kértek fel a jogi képviseletre. A rendőrségi idézéssel kapcsolatban szóba sem került, hogy velük menjek. Ahogy Demszkyt elkísértem a rendőrségre, elmentem volna velük is, de a fiúk felkészültek voltak, Szájer majdnem kész beadványt hozott a helyreigazítási ügyben. Az alapállás az volt, amit a Beszélő-kör a 70-es évek végétől vallott: tegyünk úgy, mintha jogaink természetesek lennének. Mivel helyreigazítási perben minden tényállítás bizonyítása a sajtóra hárul, azt lehetett gondolni, hogy a pert nem lehet elbukni, akkor sem, ha az ügyet Madarász Vladimírné, a Fővárosi Bíróság párttitkára tárgyalja.

A keresetben már leírták, ha a „helyreigazítás terjedelme miatt az nem teljesíthető", az MTI közölje: tévesen állította, hogy „törvényellenes szervezet létrehozását kezdeményezték" (Szájer, 1998).

Szájer a Jurta színházi nagygyűlésen azt mondta: egyéves oxfordi kutatómunkája alapján sem táplál semmiféle illúziót azzal kapcsolatban, hogy „a jogszabályt nem politikailag kívánja értelmezni egy adott államhatalom. Próbaperről van szó... [afelől], hogy a szabadságjogok tágításának milyen lehetőségei vannak. Nem arról van szó, hogy a Fidesz törvényes vagy törvényellenes..., de feltehetően közvetve mindenképpen sor kerül ezeknek a kérdéseknek a boncolgatására." Az idézett Fekete Doboz Civil technikák című filmjét az utcán is forgatták, útban a május 18-i tárgyalásra:

Szájer József: „Mondjuk, hogy nyerünk, ami azt jelenti, hogy első ízben, a korábbi állami véleménynyilvánítás ellenére is a jog győz – mondjuk így, ilyen naivan. A másik lehetőség, hogy saját szemünkkel láthatjuk, amint ez a rendszer leköpi a saját jogszabályát. Ez sem utolsó élmény."

Fodor Gábor: „Még arra is van esély, hogy nem szóltak a bíróságnak, a bírói függetlenséget nem sértették meg, és valami pozitív eredmény születik... a rendszer tesztje lesz ez a per, ezért mindenképpen különleges" (Elbert és társai, 1988).

A Fidesz szervezői előzőleg levelet küldtek Eörsi István, Mészöly Miklós, Czeizel Endre, Gobbi Hilda, Galgóczi Erzsébet, Bródy János, Kocsis Zoltán és más neves művész, tudós részére, kérve, hogy sajtóperi megjelenésükkel támogassák őket (ÁBTL). Nem tudni, hogy megkapták-e a címzettek a leveleket, vagy kiemelték őket a forgalomból. Tegyük hozzá, aki nem hallgatta a Szabad Európát, nem tudhatta, miféle szerzet is a Fidesz.

– Határozottan emlékszem a tárgyalás napjára – idézi fel a rendező Elbert Márta. – Dornbach irodájában kezdtük a forgatást, aztán a bíróságra menet útközben is folytattuk, de a tárgyalást betették egy akkora terembe, ahová csak húszan-harmincan fértek be, és vagy százan kiszorultunk. A kamera persze be akart menni, de közölték, hogy nincs hely, mire valaki a hallgatóságból felajánlotta, hogy ő kijön, de a bírónő kijelentette, hogy erről szó sem lehet, ezért kényszerültünk a szünetben, a vécében forgatni. Mi a színész Gera Zoltánnal meg a többiekkel a folyosón vártuk az ítéletet, és megérkezett Demszky. Más ismert emberre nem emlékszem. Demszky nyomban rákezdte: „Megjelent a Beszélő, tessék a Beszélő!" – ajánlotta a tiltott lapot. Szürreális helyzet. Gerával rosszul lettünk a röhögéstől. Ennyire kézzelfogható volt már a lazulás.

– Nem a Fővárosi Bíróság párttitkárára osztották ki a Fidesz perét, hiszen az ezt megelőző húsz évben – majd még tíz éven át! – minden sajtópert Madarászné tárgyalt a fővárosnál, és mindig ugyanebben a teremben – állítja dr. H. jogtanácsos.

Kövér László mégis vétózott: „Nem alaptalanul vethető fel a bírói függetlenség kérdése: vajon egy olyan ügyben, amelynek politikai jelentősége aligha tagadható, elképzelhető-e, hogy egy bíró, akit kötelez a pártfegyelem, képes kivonni magát a pártvezetés prejudikáló megnyilatkozásainak hatása alól?" (Kövér, 1988).

– A filmezésről nem tudok. Ha a bírónőtől engedélyt kértek volna, azt hiszem, megkérdezte volna a peres felek képviselőit, hogy beleegyeznek-e, és csak azután dönt – folytatta dr. H.

– Ma az a természetes, hogy nyilvános tárgyaláson bemehet a tárgyalóterembe egy forgatócsoport is – mondja Fodor Gábor. – 1988-ban nem ez volt a helyzet, de a részleteket nem ismerem.

– Nem tudom, ki tiltotta meg a forgatást – közli dr. Dornbach –, talán a teremőrök.

A tárgyalás szünetében a fideszesek szervezetüket ismertető brosúrát osztogattak a hallgatóknak. És még mindig a szünet: „A Fővárosi Bíróság mosdójában vagyunk, ugyanis nem kaptunk engedélyt a képrögzítésre." Fodor Gábor: „Nem bízom abban, hogy a bíróság érdemben vitába fog bocsátkozni, hogy kijelent valamit a Fidesszel kapcsolatban. Tartok tőle, hogy próbálja elpasszolni az ügyet. Valószínűleg fellebbeznünk kell." Molnár Péter: „Annyit tudok mondani, hogy körülbelül negyvened-ötvenedmagammal kiszorultam a tárgyalóteremből. Az ajtóban álló két úriember azt mondta, ekkora teremben szoktunk tárgyalni." Fodor Gábor: „A Magyar Távirati Iroda [képviselője] azt mondta, hogy ő [az MTI] csak közvetítő szerepet visz ebben az ügyben, a rendőrség adott neki egy közleményt, ezt nincs joga felülvizsgálni. Csakhogy a rendőrség egy gyilkossággal gyanúsított ember esetében nem közölheti, hogy X. Y. gyilkolt, hanem csak azt,

hogy emberöléssel gyanúsítják. Ugyanez áll a mi esetünkre is. Tehát maximum azt mondhatták volna, hogy a rendőrség véleménye szerint törvényellenes a szervezet, és nem azt a tényállítást, hogy törvényellenes. Ezért mondom azt, hogy gyenge lábakon áll a védekezés" (Elbert és társai, 1988).

A tárgyaláson a „Magyar Népköztársaság hírügynöksége" kinyilvánította: neki „a hivatalos közlemény kétségbe vonására lehetősége nincsen". A Magyar Hírlap képviselője védekezése: „A kommentár véleménynyilvánítás, értékítélet, amely sajtó-helyreigazítás tárgya nem lehet." Mindketten kérték, hogy a bíróság hívja fel a Fideszt „jogalanyisága és perképessége igazolására"...

A bíróság rövid tárgyalás után – két nappal a pártértekezlet előtt – „elutasította az öt személy keresetét, a Fideszt el sem fogadta perképes jogi személynek – és határozatát azzal indokolta, hogy a Magyar Távirati Irodát felelősség nem terheli, mert a rendőrség utasítására adta le a közleményt, a Magyar Hírlap kommentárja pedig – úgymond – csupán vélemény volt, amely nem sérti a személyiségi jogokat". Azt a „felperesek maguk sem vitatták..., hogy velük szemben a rendőrhatóság figyelmeztetést alkalmazott", vagyis az MTI híre nem állított „valótlan tényt". A „bíróságnak a kereset elbírálásánál nem a tudományos vagy politikai vitákból kell kiindulnia, hanem a hatályos jogszabályi rendelkezéseket kell alkalmaznia". A bíróság 400-400 forint perköltség megfizetésére kötelezte a felpereseket (Szájer, 1998).

Tárgyalás utáni nyilatkozatok:

Dornbach Alajos: „Véleményem szerint az a logikai csúsztatás az ítélet alapja – amit kicsit vártunk is –, hogy a tényállításokat is véleményállításnak minősíti." Szájer József: „Megszüntették [az eljárást] a Fidesz tekintetében, mert nem jogi személy. Társadalmi szervezetnek egyébként nem feltétlenül szükséges, hogy jogi személy legyen." Molnár Péter: „Önmagában botrányos, hogy a mi jogi érveink az alkotmányon és a Btk.-n alapulnak, a bíróság az indoklásában pedig egy IM–BM-rendeletre hivatkozott. Lehet, hogy ez csak nekem tűnik botrányosnak. Egyszerűen hihetetlen, hogy erre a rendeletre hivatkozva mondták azt, hogy az MTI köteles ezt a rendőrségi közleményt leközölni" (Elbert és társai, 1988). Orbán Viktor kijelentette: „bebizonyosodott, hogy valóban független a magyar bíróság: a jogtól független".

Kövér László: a bíróság csak azt állapította meg, hogy a Fidesz nem jogi személy, nem perképes, de hivatkozásában közvetve benne van, hogy a létrejötte nem törvényellenes. Aznap egy hírlapárus Fidesz-matricával címkézett Esti Hírlapot árusított a Marx téri aluljáróban (ÁBTL).

Amint kézhez kapták az ítéletet, kirakták a jogi kar hirdetőtáblájára, és mellétették a Kommentár egy (még) nem jogerős ítélethez című új Szájer-vitairatot, ráírva: „Figyelem, ezúton kérjük a rektort, a rendészeket és a rendőröket, hogy a közvélemény hiteles tájékoztatása érdekében elhelyezett Fidesz-dokumentumokat ne tépjék le. Fidesz jogászcsoport" (ÁBTL). A hatoldalas Szájer-írás szerint a bíróság „még a logika alapvető szabályai ellen is vétett". Nemcsak a sajtótörvény, hanem a bíróság által említetett IM–BM-rendelet is kiemeli, hogy a „tájékoztatás nem sértheti az ártatlanság vélelmét és az állampolgárok személyhez fűződő jogait". A Legfelsőbb Bíróság kollégiumi állásfoglalása szintén kimondja: „Az olyan sajtóközlemény valóságát is általában a sajtószerv köteles bizonyítani, amely... átveszi más szerv (sajtószerv) közleményét." „A rendőrség egyébként sem szóban, sem írásban nem jelölte meg, hogy milyen jogszabály alapján tekinti törvényellenesnek a szervezetet." (Szájer, 1998)

Noha a Fidesz és több vezetőjük jócskán kapta a pofonokat, és mint tudjuk, letartóztatásukról suttogtak – vagy hazai szokás szerint maguk büszkélkedtek ezzel –, mégsem ijedtek meg. A pártértekezletet nyitó Kádár-beszéd után Fodor Gábor azt telefonálta Krassó Györgynek, hogy úgy véli, a párt vezetőjének fogalma sincs a jogállamiságról: működik benne a bolsevik reflex (ÁBTL).

Ezek az ifjak úgy gondolták: nem az a legény, aki üti, hanem, aki állja! Tudomásunk szerint egyedül ez a pimaszul ötletes gárda merte meglopni az uralkodó párt nyilvánosságát: nemzetközi sajtóértekezletet tartottak az MSZMP pártértekezletére Budapestre érkezett külföldi újságíróknak! „Május 21-én, szombaton számos angol, amerikai és francia újságíró távozott el a Népköztársaság útján berendezett sajtóközpontból azért, hogy az országos pártértekezlet második napján elhangzó felszólalások meghallgatása helyett a Fidesznek a közeli Hajnal eszpresszóban 10 órakor kezdődött nemzetközi sajtóértekezletén vegyen részt." Bár a hatvan résztvevő majdnem fe-

le nem a saját emberük volt (Miszlivetz még mindig a helyszínen „ügyelt" rájuk), sem a tájékoztatót magyarul tartó Deutsch Tamás, semtársai nem fogták vissza magukat a nyugati sajtó-, rádió- és tévétársaságok képviselői előtt. Amikor egy angol újságíró Kádár János előző napi beszéde felől érdeklődött, kérdésére Orbán Viktor válaszolt (még ő is tolmács segítségével): a Kádár-beszédre még nincs „szervezeti reakciója a Fidesznek", bár „kirohanás vagy támadás volt az ifjúsági kezdeményezések ellen". Szomorú, hogy a pártvezetés nem adta fel elképzelését, hogy „mindenkinek valami egyszínű egységbe kell tömörülni".

Az újságírókat elsősorban a Fidesz legalitásának kérdése érdekelte. Orbán közölte: Grósz Károly „miniszterelnök tévedett, amikor angliai útján kijelentette, hogy a Fidesz megsértette az egyesülési törvényt". A Fidesz nem egyesület, hanem országos szervezet, így nem tartozik az egyesületi (nem pedig „egyesülési" – ahogyan Grósz nevezte) törvény hatálya alá. Berecz János kijelentéséről, miszerint a Fidesz működésének jogszerűségét bíróságnak kell eldöntenie, a szóvivők elmondták, nem fordulnak bírósághoz, mert megalakulásukat minden szempontból jogszerűnek tartják, és ugyanez a véleményük alkotmányjogászoknak is. Németh Zsolt és Deutsch Tamás szerint a Fidesz a „KISZ harmincéves csődjének a produktuma". Ha a KISZ tovább akar működni, el kell ismernie a Fideszt, és a versenyben talán megújulhatna. Arra a kérdésre, hogy a Fidesznek szocialistának kell-e lennie, Deutsch Tamás csavarosan azt felelte, hogy a szervezetnek az alkotmány és a Magyar Népköztársaság törvényeit kell elfogadnia. Orbán Viktor szerint a Fidesz egyik működési területén, politikai síkon meg kell fogalmaznia az ifjúság demokrácia melletti elkötelezettségét. Érdekvédelmi munkájában fel kell vállalnia az egyetemisták és fiatal értelmiségiek megvédését, mert erről más nem gondoskodik. A sajtótájékoztató vendégei a Fidesz céljait, (héthetes) történetét bemutató angol, francia és német nyelvű tájékoztató füzetet kaptak (ÁBTL; Bozóki, 1992; Elbert és társai, 1988).

– Mi, bölcsészek, mint nyelvben jártasak vállaltuk, lefordítjuk angolra, németre, franciára az alapító nyilatkozatot és más dokumentumokat a külföldiek számára – mondja Rockenbauer Zoltán. – Franciára én magam fordítottam az igazán nem könnyű szövegeket.

Folyt a macska-egér háború. A Műegyetemen állítólag a rektor megtiltotta, hogy a Bercsényi-kollégiumban – az egyetemen – Fidesz-csoport alakuljon. Ezért június 3-án huszonnégyen egy magánlakásban hozták létre a szervezetet, amiről tájékoztatták a rektort is. Kérték, ha tőle származott a tilalom, küldje meg írásban a „további konfliktusok elkerülése érdekében", ha viszont nem létezik ilyen utasítás, kérik az ügy kivizsgálását (ÁBTL).

– A Tinódi moziból hazatérő két évfolyamtársam lelkes beszámolója után nyomban beléptem a Fideszbe, majd megszerveztem a műegyetemi szervezetet – mondja az akkor harmadéves Wachsler Tamás építészmérnök. – Plakátot írtam, és szóltam egy csomó srácnak. Diákbizottsági tagként jogom volt a közös helyiségeket használni, a portán leakasztottam a kulcsot, és vittem. Ekkor azonban ott volt két rendész, és nem engedték, mert arról szó sem lehet, hogy a Fidesz itt tartson gyűlést. Felszólítottam őket, igazolják, hogy valóban rendészek-e, és adják írásban az utasítást. Végül Béres István villamosmérnök-hallgató lakásán alakultunk meg. Másnap a Diákbizottság titkáraként levelet írtam a rektornak, és több diákbizottsági titkárral is aláírattam. Tiltakoztunk, hogy egy alkotmányos alapon szervezett ifjúsági szervezet működését a magukat rendészeknek nevező valakik akadályozzák. Pár nap múlva riadtan keresett a kollégiumi igazgató-helyettesnő: Tamás, mit csinált már megint, a rektor hívatja! Ő aztán egy ismeretlen civil előtt közölte, hogy az illetők nem álrendészek voltak, ő küldte őket. De nem volt hajlandó írásban adni, hogy az egyetemen nem lehet Fidesz-rendezvényt tartani.

A Cég szerint dr. Dornbach Alajos formális helyreigazításban is kiegyezne, ha a bíróság jogi személyként ismerné el a Fideszt. Az ügyvéd külföldi útja miatt halasztani kívánta a tárgyalást, de a Legfelsőbb Bíróság ebbe nem ment bele (ÁBTL). 1988. július 11-én tárgyalták a Fidesz fellebbezését.

– A sajtópert másodfokon én vittem – idézte fel dr. Éliás Sára ügyvéd. – Sokan eljöttek, bár csak a helyszínen derült ki, hogy nyilvános lesz a tárgyalás. Derültséget keltett, amikor idéztem a Magyar Hírlap cikkének harmadik bekezdését, ami e szavakkal kezdődött: „Ami most már a tényeket illeti..." Állítólag a perbeszédről hírt adott a BBC. Olyasmit mondtam, ha a bíróság kikerüli az érdemi kérdéseket,

abból az állampolgárok azt a következtetést vonhatják le, hogy a törvények kijátszhatók, és ha a jog nem működik, azzal az anarchiának ágyaznak meg. Formáljogilag kétségtelenül igazunk volt, politikailag nem. Kínos volt, hogy a bírók egyike tanította a fiúkat.

„Dr. Kövér László... elfogadhatatlannak nevezte azt az álláspontot, hogy semmilyen jogsérelem nem érte volna őt, jóllehet a tömegtájékoztató eszközök törvényellenes cselekmény elkövetésével vádolták. Dr. Fodor Gábor rámutatott az elsőfokú ítélet ténybeli tévedéseire és egymásnak ellentmondó rendelkezéseire, így arra, hogy míg a Fideszt nem ismerte el jogi személynek, mégis perköltség megfizetésére kötelezte. Dr. Fodor... a reformokról hangoztatott szavaknak és az egyetemen oktatott tananyagnak ellentmondó, megdöbbentő tapasztalatnak nevezte az elsőfokú tárgyaláson történteket. Az alperesek – az MTI és a Magyar Hírlap – képviselői nem tettek érdemi nyilatkozatot, de a fellebbezés elutasítását kérték. A Legfelsőbb Bíróság pénteken (négy nap múlva – P. Á.) hirdet ítéletet." (Bozóki, 1992) Ez előtt egy nappal Berecz János kb-titkár beszámolt arról, hogy a pártvezetés megvitatta az egyesülési joggyakorlás törvényi szabályozását, és az Országgyűlés ősszel új egyesületi törvényt alkot. Ettől fogva az úgynevezett „joghézagokkal" nem lehet visszaélni.

Július 15-én a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága elutasította a Fidesz és öt szervezője fellebbezését. A dr. Imreh Katalin vezette tanács – tagja: dr. Völgyessy Lászlóné és dr. Tersztyánszky Ödön – ugyanazt az ítéletet hozta, amit az elsőfokú bíróság, de a Fideszt felmentette a perköltség megfizetése alól, mivel a fellebbviteli bíróság sem ismeri el a szervezetet jogi személyiségnek, és nem ismeri el perképességét. Az öt alapítót 200-200 forint másodfokú perköltség megfizetésére ítélték. A bíróság szerint hiányzik „a társadalmi szervek, szervezetek" elismerésének jogi szabályozása. „Átfogó jogi szabályozás hiányában a gyakorlat úgy alakult, hogy a központi államhatalmi és államigazgatási szervek, valamint az alkotmányban felsorolt politikai tömegszervezetek egyedi engedélyezést magába foglaló jogszabállyal, illetve határozattal ismerték el az egyes társadalmi szervek, szervezetek jogi személyiségét." Megjegyzik, hogy az egyesülési jogról szóló törvény tervezetének előkészítése, politikai, társadalmi jogi, szakmai vitája folyik. „A felperesek igénye... annak megállapítására irányult, hogy az általuk létrehozott szervezet nem törvényellenes... Sajtó-helyreigazítási perben azonban ilyen igény nem érvényesíthető." „A rendőrségi figyelmeztetés alapjául szolgáló felperesi magatartás és a rendőrségi eljárás felülbírálata... nem sajtó-helyreigazítási per tárgya." „A sajtóközleményben kifejtett értékítélet helytálló vagy téves voltának a megítélése olyan politikai vita tárgya lehet, aminek eldöntése nem tartozik a sajtó-helyreigazítási eljárásra." Így aztán „az elsőfokú ítélet indokainak mellőzésével" az ítéletet helybenhagyták (Beszélő, 1988/3).

Az érvelés – amely végső soron a Fidesz megalakulásának törvényes voltát is kétségbe vonja – „a Fiatal Demokraták Szövetségének szóvivői szerint téves és retrográd szellemű: visszatérést jelent a »minden tilos, ami nincs külön megengedve« sztálinista jogelvhez, amelyet éppen a nemrégiben véget ért szovjet pártértekezleten bírálták élesen. A fideszesek az indoklás több más pontját is tévesnek tartják, és törvényességi óvással kívánnak élni az ítélet ellen. Tevékenységüket azonban tovább folytatják... hiszen végül is nem történt más, mint amit sejteni lehetett. Hacsak az nem, hogy amikor ma délelőtt 11 óra tájban elhagyták a bíróság épületét, kapualjakban álló és állami rendszámú autókból kiszálló ismeretlen, sötét ruhás emberek fényképek sorozatát készítették róluk. Magyar Október Tájékoztató szolgálat" (Bozóki, 1992).

Az ítélethirdetés után a körülbelül harmincfős hallgatóság az épület előtt vitatta a történteket, és nevetségesnek tartották az ítéletet. Latolgatták, hogy fellebbezzenek-e a Minisztertanácshoz – jelentette a jogban analfabéta ügynök. A helyszínen árusították Konrád György az Állami ember és a cenzúra című írását, és öntapadós Fidesz-matricákat, illetve belépési íveket osztogattak (ÁBTL).

– Az ítélet megkerülte a lényeget, hogy törvényellenes-e a szervezkedés – mondja dr. Dornbach Alajos. – A perköltséget nem hiszem, hogy befizették, a pár száz forint végrehajtását sem az MTI, sem a Magyar Hírlap nem kérte.

A Fekete Doboz ekkor is forgatott – a bírósági épületen kívül, a Kossuth téren, a Parlament előtt.

Orbán Viktor: „Az első: a bíróság nem mondta ki, hogy a Fidesz jogellenes lenne. Ez a bíróság csak azt mondta, hogy a sajtót ő nem

kötelezi arra, hogy helyreigazító közleményt közöljön... Ha mi valóban el akarjuk érni, hogy a bíróság jogszerű, tehát a jogszabály szövege szerint értelmezze ezeket a jogszabályokat, és a mi működésünket ennek megfelelően minősítse, akkor nekünk erőt kell felmutatni! Ma Magyarországon nincsen más lehetőség jogaink érvényesítésére és kiküzdésére, csak az, hogy minél nagyobb erőt mutatunk föl. Vagyis a Fidesznek továbbra is szerveződni kell, ha azt akarja, hogy jogszerűen működhessék." Fodor Gábor: „Amikor a bírónő... jött befele, és ott beszélt az emberekhez, olyan kedvesen mosolygott és olyan joviális volt, hogy összesúgtunk, no, úgy látszik, elveszítettük." Orbán Viktor: „Végignéztem a bírókat, a három közül egyetlenegy sem mert rám nézni. Így néztem őket, szándékosan – tudom, hogy úriember ilyet nem tesz – a pofájukba bámultam. Egyetlenegy nem bírta fölvetni a fejét, ami egy embertől elvárható; hogyha valami döntést hozok, akkor minimum szembenézek azokkal, akikre nézve ez a döntés vonatkozik, akkor legalább rájuk nézek. Ezek nem voltak erre képesek, hogy belenézzenek a pofámba." Fodor Gábor: „Ne vigyük el a dolgokat odáig, hogy az utca diktáljon, véres dolgok történjenek ebben az országban, mert benne van a helyzetben. Ez is megtörténhet... Az, hogy a Fidesz megalakult, és más ilyen szervezetek alakultak, pont azt jelenti, hogy mi nem ezt akarjuk, mi nem erre játszunk... Van bennünk tárgyalókészség és kompromisszumkészség, és a törvények meg az alkotmány alapján kívánunk egyezkedni és nyomást gyakorolni a hatalomra, nem pedig úgy, hogy keményebb eszközökhöz nyúlunk, ami tőlünk igazán távol áll. Csak hát úgy néz ki, hogy az ilyen típusú magatartást elnyomják. Ez óhatatlanul a szélsőséges motivációkat erősíti." Orbán Viktor: „Az a politikai rendszer, ami nem hajlandó a társadalom megszerveződő erőivel tárgyalni, az csak önmagának tehet szemrehányást, amikor rálőnek." Orbán végigfeküdt a padon – háttérben a Parlament –, Fodor Gábor odament, és a feje mellé, a támlára fölragasztott egy Fidesz-matricát, és beúszik a felirat: „Vége" (Elbert és társai, 1988).

– Aki leginkább a toleranciájával szerez szimpátiát, utólag hogy vélekedik arról, hogy 26 évesen az utcával fenyegette az összedőlőben lévő rendszert? – kérdem Fodor Gábort.

– Akkoriban kezdtük ezt a műfajt tapasztalgatni, és a merevséggel, bornírtsággal szemben ilyen keményen, harciasan léptünk fel.

– Viktorék citoyen módon, fejlett politikai öntudatról és ítélőképességről tettek tanúbizonyságot – mondja a közgazdász Hamecz István, alapító tag. – A rendszer már olyan állapotban volt, hogy nem mertek egyértelműen szembeszállni a Fidesszel.

Az ítélet nemcsak a perben nyakig benne lévő Szájer Józsefet, hanem az érintett Kövér Lászlót is megszólalásra késztette. Kövér főképp politikai érvelését a szamizdat Beszélő A civil társadalom felé kifejező rovatcím és a szerző neve alatt hozta. (Bár vele együtt több Fidesz-vezető is tagja volt a Szabad Kezdeményezések Hálózatának, tudtunkkal közülük egyedül ő publikált a demokratikus ellenzék illegális lapjában, pedig társaihoz hasonlóan ő is alig írt.) Cikkében ecsetelte azt a folyamatot „amely során kialakult a Fidesz »hivatalosan el nem ismert«, sem nem támadott, sem nem tűrt státusa". „A politikai vezetést láthatóan meglepte a Fidesz hirtelen megalakulása. Erre az első átgondolatlan reakciókból következtethetünk. (Az más kérdés, vajon miért meglepő, hogy egy, már hét évvel ezelőtt megfogalmazódott igény újra felbukkant, nem is beszélve arról, hogy az alakulás előkészületeiről – miután minden nyíltan történt – tudomása volt a felső vezetésnek.)" „Azt hiszem, az elkövetkező hónapok nem kevésbé lesznek izgalmasak, mint az előző fél év volt – és nem csupán a Fidesz számára." (Kövér, 1988)

Szájer József Kérdések és feleletek a Fidesz sajtó-helyreigazítási peréről címmel írt cikket a „nyugodalmas" nyári vakációban indított kis formátumú, nyomdai úton sokszorosított lapjukban, a Fidesz Hírekben. A sajtó-helyreigazítási eljárás okáról azt írja: „nem szabad belenyugodni semmilyen bennünket ért jogsértésbe, mert jogosultságaink feladása újabb és újabb önkényeskedés előtt nyitja meg az utat". „Időközben a Fidesz több szerződést (pl. terembérlet, ajándékozás) kötött, s az OTP-ben számlát is nyitott, tehát a gyakorlatban elismerték jogi személyiségét." Az elsőfokú ítélet jogi nonszenszeiről úgy véli: „Egy ilyen konfúzióért az alkotmányjogi vizsgán az elsős joghallgatót nemcsak megbuktatják, de még az egyetemről is eltanácsolják!" „Vereségnek tartjuk-e a döntést?" „Nem győztünk. De a másik fél sem győztes..." Végül megállapítja: „A próbaperek lényege épp az,

hogy valamit megtudjunk belőle, okuljunk, teszteljük a joggyakorlat állapotait... – ezért aztán nem is lehet elveszíteni őket" (Szájer, 1988).

Magyar Bálint, a Medvetánc, az ELTE és a BKE fiatal társadalomtudósai folyóiratának egyik szerkesztője felkérte Szájer Józsefet, hogy készítsen a lapnak a Fideszről egy elméleti cikket arról, hogy a szervezet milyen joghézag alapján jött létre, milyen szituációkban ismerik el és mikor nem, valamint hogy általában milyen a társadalmi szervezetek jogállása Magyarországon. Szájer vállalta (ÁBTL), de nem írta meg a tanulmányt.

A sajtó-helyreigazítási csata – kimenetelétől függetlenül – a politikuspalánták profi leleménye volt. Súlyos politikai kérdést akartak bírósági eljárás keretében eldönteni. A Fidesz a helyreigazítási perben azt kívánta a bírósággal kimondatni, hogy megalakulása törvényes volt, szervezetük legitim, senkinek sincs joga a macerálásukra. Ám a bíróságok a nyitva felejtett hátsó kaput nem nyilvánították bejárónak. Maradt a tény: a Fidesz vagabundmód dobbant a színre, és a hatalmat tovább erodáló eltökéltsége folytán ott is maradt. (A jogi trükközés ismétlődött meg a Fidesz, illetve strómanja Élet és Irodalom elleni 2000-es, majd 2005-ös sajtó-helyreigazítási pereiben, a többpárti demokráciában, amikor az elsősorban Orbán Viktort ért erkölcsi vádakat mismásolták el peres úton.)

Egyébként a sajtó-helyreigazítási per ítélete elleni törvényességi óvást hosszú időn át emlegették, de végül nem nyújthatták be, legalábbis semmiféle eredmény nem ismert.

Annak a filmes beszélgetésnek a végén, amelyben a szereplők a Fidesz megalakulásának részleteit és lényegét is összefoglalták, a fiatal demokrata Orbán Viktor zárszava így szólt: „Tisztelt Néző! Lépjen be a Fideszbe! Vagy alakítson olyan szervezetet, amire kedve van!" (Pesty, 1988). Ezt többé nem mondta.

3. EHOL VAGYOK, NI!

Március 15-e mellett egyre inkább az 1956-os forradalom évfordulója, illetve Nagy Imréék kivégzésének napja lett az egyre erősödő ellenzék és a hatalom összecsapásának – eltökéltségük fölmérésének –

a napja. „Brutális rendőrakciók Budapesten a forradalom áldozatairól megemlékezők ellen" – adta hírül 1988. június 17-én a londoni Magyar Október Tájékoztató szolgálat. Ebből a címből egy kései vagy tájékozatlan olvasó halottakra, legalábbis tucatnyi sebesültre gondol. De a kommunista diktatúrákra kevésbé voltak jellemzőek a nyilvános összecsapások. Vigyáztak a látszatra. Még a Kádár-rendszerrel egy napon nemigen említhető Rákosi-rezsimben sem lőttek le, vertek agyon embereket a nyílt utcán. Nem attól kellett félni, mi történik valakivel egy tüntetésen (ami nem létezett), hanem attól, mi vár rá, ha hajnalban rácsöngetnek. Ha elvitték, azt is diszkréten, lefüggönyzött kocsiban tették. Hithű kommunisták megfogalmazása szerint: önmagától félt az ember, hogy valami rosszat tesz. 1948 és 1970 között évtizedenként egy-két sztrájk, ha volt, tüntetésre gondolni sem igen mertek az emberek. Egy forradalom mégis adódott. Vezetőit – hitszegő, titkos per után – 1958-ban kivégezték. A harmincadik évfordulón tüntetésre készültek Budapesten, habár ezt a rendőrség jó előre betiltotta. Három-négyszáz elszánt ember ennek dacára az utcára vonult. Közülük – hivatalos közlés szerint – „többek között" öt embert előállítottak. De hogy összesen hányat tartóztattak le, hányat zaklattak, gumibotoztak meg, nem tudni. Illetve két nappal később a Magyar Hírlapban egy névtelen illetékes azt mondta, hogy 15 embert kísértek be a rendőrségre, akiket még aznap 22 óráig szabadon bocsátottak.

Először ebben az évben nem zavarták szét a megemlékezőket a Rákoskeresztúri temető nemzeti kegyhellyé vált 301-es parcellájában, ahol jeltelenül elkaparták az áldozatokat. A tüntetők kopjafáját azért elkobozták, és többtucatnyi rendőr figyelte őket.

Néhány száz ember Budapest belvárosában is a forradalom miniszterelnökére és társaira kívánt emlékezni és emlékeztetni. Ekkora nyilvánosság sok volt a hatalomnak, rájuk már lecsapott a rendőrség. Faramuci közleményük szerint: „Csütörtökön a délutáni órákban, az 1956-os októberi események idején aktív ellenséges tevékenységet kifejtő személyek egy csoportja és mások a rendőri szervek előzetes figyelmeztetése ellenére a Belvárosban gyülekeztek. Rendszerellenes jelszavakkal megpróbálták az általuk mozgósított mintegy 350-400 fős tömeget befolyásuk alá vonni. A rendőrség a közrend fenntartása érdekében megtette a szükséges intézkedéseket. Ennek során előállí-

tottak több személyt, köztük..." Ne feledjük, négy nappal ezelőtt mondta Grósz Károly agresszív hangvételű beszédét a munkásőrparancsnokok előtt!

Helyszín az első független magyar kormány 1849-ben kivégzett miniszterelnöke, a Batthyány Lajos emlékére állított örökmécses előtti tér. Itt már csapatnyi rendőr várt és nézett farkasszemet a tömeggel egészen fél ötig, amikor egy idős néni meg Tamás Gáspár Miklós filozófus, továbbá Orbán Viktor, Fodor Gábor és többen mások virágokkal, koszorúkkal elindultak az emlékmű felé. Azt a férfit, aki egy „Batthyány–Nagy Imre-örökmécses" föliratú táblát helyezett a földre, a rendőrök nyomban elvitték. Tamás Gáspár Miklós a beszédéből csak azt tudta elmondani: „Barátaim! Ma..." – máris lecsaptak rá a rendőrök. Orbán Viktor ki akarta őt menteni, kapott is a hátára. Kis János meg Orbánt próbálta kiszedni a rendőrök markából, de gumibottal a kezére csaptak. Orbán karját hátracsavarták, megbilincselték, úgy vezették a kék-fehér URH-s kocsihoz.

A Nagy Imre nevét és a „Demokráciát!" skandáló tüntetők a közeli Szabadság térre már a Himnuszt énekelve vonultak át. Itt Kis Jánost, a Televízió-székház lépcsőjére álló szónokot a tömeg körülfogta, így tudta elmondani, hogy az 1956 utáni restauráció nem konszolidációt hozott, hanem a korábbinál is mélyebb válságot. Utána a halálra ítélt Mécs Imre emlékezett Nagy Imrére és a megtorlás többi áldozatára. Állítólag egy civil ruhás rendőr az embergyűrű közepéről adta URH-n a híreket, de senki sem inzultálta. Az időközben megháromszorozódó tömegre végül motoros rendőrök („Grósz-huszárok") és rohamosztagosok támadtak, válaszul ők „ÁVH!", „Rendőrállam!", „Fasiszták!", „Igazságot '56-nak!" kiáltásokkal vonultak át a Vörösmarty térre. Ott Mécs Imre szónoklata közben dolgozni kezdtek a gumibotok. A lazsnakolásból az amerikai nagykövetség egyik titkárának is kijutott.

Az aznap letartóztatottak között volt Demszky Gábor – a Szegényeket Támogató Alap (SZETA) és több illegális kiadó alapítója –, és a felesége, Hodosán Róza is. „Utolsónak Orbán Viktort hozták be a rendőrök... hátrabilincselt kezénél kicsit megemelve belökték az ajtón... Viktor jogi magyarázatot próbált szerezni, s mint jogvégzett ember, feltette a kérdéseit. Minden megszólalása derültséget váltott ki; például hogy felhívhatja-e az ügyvédjét. A rendőrök rezzenéstelen arccal hallgatták, míg mi jót derültünk ezen. Ebben a helyzetben abszurdnak tűntek a jogszerű kérdések." (Hodosán, 2004)

A Fidesz szóvivői este táviratot küldtek Grósz Károlynak és Horváth Istvánnak: „Tisztelt Miniszterelnök Úr, illetve Tisztelt Belügyminiszter Úr! Ma délután a rohamrendőrség brutálisan rátámadt [a] békés tüntetőkre. Nőket és kiskorúakat ütlegeltek, többeket elhurcoltak, így Orbán Viktort, a Fidesz egyik szóvivőjét. Tiltakozunk az erőszak ellen, és követeljük a letartóztatottak azonnali szabadon bocsátását!" A fogalmazásban a kollégiumba farkaséhesen visszatért Orbán Viktor már nemigen vett részt. Másnap Bayer Zsolt tiltakozó röplapot írt: „A »reformpárti« új magyar vezetés hosszú évtizedek óta nem látott rendőrterrorral mutatkozott be az ország népének! (És az 1982. március 15-i „lánchídi csata"? – *P. Á.*) ...agyba-főbe verték az embereket, öregeket és gyerekeket válogatás nélkül. A Vörösmarty téren különlegesen kiképzett alakulatok hajtottak a tömegbe az adófizetők pénzén vásárolt Yamaha motorjaikkal, több száz nyugati turista szeme láttára... Felhívjuk a világ közvéleményét, emelje fel szavát a magyar nép érdekében! ...Grósz Károly közelgő látogatására való tekintettel külön kérjük az Amerikai Egyesült Államok kormányát, ne hagyja szó nélkül az emberi jogokat sárba tipró, a legsötétebb ötvenes éveket idéző intézkedést! Végül tiltakozunk a jogtalan letartóztatások ellen, követeljük a meghurcoltak azonnali szabadon bocsátását!" (Bozóki, 1992). Már régen szabadlábon volt mindenki.

A szétvert demonstráció tanulságaiból okulva a független szervezetek – MDF, TDDSZ, Fidesz, az Erdélyt Védő Magyarországi Független Bizottság stb. – a sarkukra álltak: a romániai falurombolás ellen megszervezték a június 27-i nagy Erdély-tüntetést. „Elhatároztuk, hogy nagyon keményen tárgyalunk a rendőrséggel. Ezek a tárgyalások több menetben folytak. Kijelentettük, hogy egy újabb 16-át nem tűrünk el. Saját rendezőgárdánk lesz, akik szükség esetén intézkednek, tehát a rendőrség ne avatkozzon bele semmibe. Közölték velünk, hogy tizenkétezer rendőr lesz készenlétben, és provokáció vagy rendbontás esetén »intézkedni fognak«. Erre én azt találtam válaszolni, hogy az első ilyen esetnél a mikrofonhoz állok és »eleresztem a tömeget«. Kíváncsi vagyok, meddig tart a százezer ember (akkor még örültünk vol-

na ennyinek) kontra rendőrök »vita«. Aznapra vége volt a tárgyalásnak... Másnap elfogadták az összes feltételünket, attól kezdve megváltozott a tárgyalások hangneme is: barátságossá vált" (Szekeres, 1989). A rendőrség jogait hézagosan szabályozták. A pártirányítás kötelékeinek lazulásával kezdtek ódzkodni a „konkrét eligazítástól". A rendőrség önállóbbá vált, és lázadtak ők is. „A Budapesti Rendőr-főkapitányság tudomására jutott, hogy állampolgárok különböző csoportjai Budapesten, június 27-én demonstrációt szerveznek. Felhívja a tervezett tüntetés szervezőinek és résztvevőinek figyelmét a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjének megfelelő felelős állampolgári magatartásra, a nemzetközi jogból eredő kötelezettségek, ezen belül a külképviseletek sérthetetlenségének tiszteletben tartására, a nemzeti gyűlölködés és viszály szításának tilalmára." (Népszabadság)

Június 27-én a Hősök terén a hivatalos jelentések szerint harmincezren, a szervezők és visszaemlékezők szerint mintegy százezren tüntettek a Ceausescu-rezsim – egy szocialista ország! – esztelen (falurombolό) politikája ellen. A transzparensek legjobbika: „Nem Erdélyt akarjuk, hanem emberibb életet Erdélyben". A legmeredekebb jelmondat és röpcédula: „Hitler, Sztálin, Ceausescu, mind a három egy követ fú". A tüntetők memorandumát a román nagykövetség ügyvivője nem vette át.

Az első, 1948 óta engedélyezett tömegtüntetés a csírázó demokrácia megható vizsgája volt. Az sem tudta beárnyékolni, hogy néhány nappal korábban irredenta, soviniszta, gyűlölködő röplapok is megjelentek (Csurka szerint ezeket a román szervek készíttethették).

Augusztus elejére elkészült a Fidesz programtervezete; ez volt az ekkor indított Fidesz Hírek első számának melléklete. A Cég szerint ezer példányban készítették, és a tíz fejezetből álló, 24 oldalas (A/5), a többpártrendszerű demokrácia megvalósítását célzó tervezetet „az ellenséges nyugati rádióadók részletesen ismertették". A lap és program együtt elég vaskos volt, ez hívhatta fel rá a figyelmet. „Húsz vidéki magánszemély részére" címzett, feladó nélküli küldeményt ki is emeltek a forgalomból, és kérdezték a Cég főnökségét, továbbítsák-e őket vagy sem (ÁBTL).

„A fokozatos, békés, demokratikus, szerves, és remélhetőleg a közeljövőben megtörténő átmenet elősegítésére és megvalósítására a Fidesz javaslatai a következők" – írják, vagyis maguk is azzal kezdik, hogy inkább tippeket adnak, mint programot. Az átalakulás egyik lehetséges formája szerintük, ha az állampárt több pártra bomlik. „A kiugróan magas számú halálos közlekedési baleset csökkentéséhez az utak javítása és megfelelő műszaki állapotú, korszerűbb és biztonságosabb járműállomány kialakítása szükséges." Más: „Kerüljenek a nagyközönség elé a ki nem adott könyvek, nem vetített filmek, kulturális értékek." Ennek az ifjú csapatnak mindenre volt elképzelése, mint az egyszeri rabbinak, aki addig ontotta az ötleteket a libavész megállítására, míg a végén egy szál liba sem maradt, pedig még egy rakás jobbnál jobb ötlete volt.

Még 1987 novemberében, Velemben merült fel, hogy 1988 augusztusában Balatonszárszón találkozót rendeznek. A következő jelentés szerint – amit már említettünk – 1988 márciusában a Ménesi úti szakkollégiumban a szárszói „reformtábor" előkészítő bizottságának 15 tagja munkához látott. „A szervezést Orbán Viktor végzi." Olyan tábort kívánnak létrehozni, amely az 1943-as szárszói konferenciához hasonlóan „bevonulna a magyar történelembe". Nemes cél. A Cégnek újdonság, hogy a tábor programjának „előkészítésében részt vevő Orbán Viktor" számára a Szolidaritás és a Charta '77 a példa. Áprilisban kezdtek körvonalazódni az összejövetel témái. Meglepő, hogy Orbán Viktor, aki nehezen és csak az utolsó pillanatban kapcsolódott be az új ifjúsági szervezet létrehozásába, a Cég szerint egyik főszervezője volt az „össznépi" megmozdulásnak tervezett szárszói találkozónak. Pedig úgy képzelték, hogy a résztvevők az általa fumigált „reformgondolatok hordozói lennének a baloldaltól kezdve a jobboldalig". Augusztusban bekerült a „műsorba" a Fidesz-program ismertetése is. De minden vita helyett a legfontosabb: „az egységfrontba tömörülés" (ÁBTL).

Csúfondárosan az is mondható: messzebb esett a '88-as szárszói tábor a '43-as szárszói konferenciától, mint Szárszó a szomszédos Balatonszemestől. 1988-ban ugyanis a szemesi Expressz tábor volt a szárszói találkozó helyszíne. Az egykori szellemi műhely és e tábor fajsúlya jelentősen eltért. A tábor egyik krónikása szerint: „A rendezés színvonala, de a viták hevessége is az 1943-as, történelmi jelentőségűvé vált eszmecsere emlékét idézte" (Bilecz, 1989) –, de a hevességnél a

mélység többet ér. A '43-as találkozó főszereplője a progresszív népi-nemzeti irányzat volt, az 1988-asé viszont minden haladó, demokratikus csoportosulás – és a nyolcvanas évek végén is mindenki haladónak és demokratikusnak vallotta magát. A tábor költségeinek kétharmadát a Soros Alapítvány, harmadát a Népfront és a KISZ állta.

A Klubtanács és a szakkollégiumok nyári tábora 1988. augusztus 25-én este viharban kezdődött, és 31-én langymelegben ért véget. A megnyitó után felolvasták Csurka István levelét a múltfelejtés és a megbocsátás különbségéről. A szakkollégiumi táborok hagyományának megfelelően minden napnak gazdája volt, az augusztus 26-i programot a Rajk László Szakkollégium rendezte, téma: A tulajdonviszonyok változása és a szociális biztonság. Augusztus 27. délelőtt, Erdei Ferenc Kör: A szocializmus és a harmadik út; délután a Szentendrei Petőfi Kulturális és Hagyományőrző Egyesület: A társadalmi önszerveződés, az autonómiák és a helyi társadalmak. Augusztus 28., Bibó István Szakkollégium (még nem ez a hivatalos név, de már kifelé is ezt használják – *P. Á.*): A politikai intézményrendszer demokratikus reformja. Augusztus 29., a szentendreiek: Környezetvédelem Magyarországon, majd ismét a Bibó: Alternatív demokratikus mozgalmak Kelet-Közép-Európában. Augusztus 30., Széchenyi István Szakkollégium: Magyarság, nemzettudat, helyünk Európában.

Az „aláírásgyűjtések tábora" (Béki, 1988) több levelet, felhívást, állásfoglalást is kibocsátott a mintegy hétszáz résztvevő kisebb vagy nagyobb részének támogatásával. Az első levél címzettje – az előzmények után felesleges hivatalos tárgyalásra Ceausescuhoz utazó – Grósz Károly. A második levélben az aradi tárgyalások utáni csalódottságot fogalmazták meg.

– A szárszói találkozó végére lementünk beleszagolni a levegőbe – mondja Biró Tamás ügyvéd. – A demokratikus ellenzék, vagyis a résztvevők fele épp akkor távozott. A maradék fel akarta szólítani Grószt, hogy mondjon le. Jeszenszky Géza (akkor a Közgáz docense) megkérdezte: nem aránytévesztés ez, fiúk?

„Magyarország miniszterelnök-főtitkára alkalmatlannak bizonyult nemzeti érdekeink képviseletére, és ily módon funkcióinak betöltésére." Később Bégány Attila kezdeményezésére egy szelídebb szöveget fogadtak el.

A hozzászólások garmadájából az egyik leginkább lényegre törő Szabó Miklósé volt. Szerinte két követelés teljesítése jelezné, hogy a kormány valóban kész a változásra: 1956 újraértékelése és a többpártrendszer bevezetése, de ez utóbbival sem értett egyet mindenki. Megjegyzésre méltó a közgazdász, voszkos Pálfi József megállapítása, hogy a létező szocializmusban nemcsak a fizikai, hanem a szellemi tőke is állami tulajdonná vált: „az anyagi tőkét feléltük, eltékozoltuk, ahelyett, hogy okosan befektettük volna; a humán tőkét lezüllesztettük és megaláztuk – ennek autonómmá válása csak az oktatáspolitika teljes átszervezésével, a szellemi tevékenység rangjának visszaállításával, az alkotás anyagi és erkölcsi megbecsülésével érhető el, s ez legalább 25-30 évbe telik" (Lőke, 1988).

Ökrös Tamás szegedi egyházi adószedő indítványozta egy ellenzéki – nemzeti radikális – párt megalakítását, „de ebből nem lett semmi" (ÁBTL), de pár hét múlva ő lett a létrehozott szegedi regionális Fidesz-szervezet vezetője. A Fidesz szárszói bemutatkozó estjén Orbán Viktor mondott egy nagyot. E szerint márciusi megalakulásuk idején csupán a bátorság hiányzott ahhoz, hogy pártot alapítsanak, ne pedig ifjúsági szervezetet – ám ez ellentmond a párttá alakulást megelőző tétovázásnak. Németh Zsolt erről a kijelentésről úgy vélekedett: az adott helyzetben reálisabb célkitűzés egy jó ifjúsági szövetség. „Ha [mi] elérkezünk a jelenleg érvényes fölső korhatárhoz, a 35 évhez (2008 táján – *P. Á.*), talán valóban alapítunk egy pártot." (Lőke, 1988)

– Azon az estén, amikor a Fidesz-vezetők kiültek a pódiumra, többnyire Viktor vitte a szót – mondja a rajkos Szajkó Lóránd. – Vegyes felvágott volt a tábor. Záporoztak a kérdések, közöttük kényesek is. A közelemben ült Chikán, és mondogatta Stumpfnak, mit lehetne válaszolni, és Viktor hasonlókat mondott. Megerősítette alkalmasságát.

A tábor hangulatát emelték az esti programok is, a Balázs Béla Stúdió, a Fekete Doboz dokumentumfilmjei, a táncház, de volt ökumenikus áhítat is. Rácz Sándor – az 1956-os Nagy-budapesti Munkástanács volt elnöke – rendhagyó történelemórája éjfélig tartott (Béki, 1988).

A radikális párt helyett Szárszói Front alakult, „új, független társadalmi-politikai szervezet". Kiindulópont „a bibóista radikalizmus alaptétele, a társadalmi önszerveződés, a szabadság kis köreinek ki-

építése". A szöveg részben ismerős, részben hamis, hiszen Bibót legkevésbé talán radikálisnak lehet mondani. „A magyarság jövőjének tartós biztosítéka Közép-Európa demokratikus integrációja lehet. Ennek kereteként a már 1945–1948 között is kezdeményezett közép-európai föderáció kialakítása képzelhető el, demokratikus társadalmi-politikai együttműködéssel és működő piacgazdaságok szoros kapcsolattartásával." (Bilecz, 1989) Ám a századvég jelentősebb részben már uniós Európájában a Duna-völgy kossuthi föderációja már túlhaladott volt. A kezdeményezést is csupán százhúszan írták alá (Béki, 1988). A frontból gyakorlatilag semmi sem lett.

– A szárszói találkozón alakult meg a Fidesz Madzsar Alice-csoportja – mondja Szelényi Zsuzsa (akinek a nevét a III/III-as jelentés – az „örökös" KEB-elnök, Szerényi Sándor neve után? – r-rel írja). – A Magyar nők a Dunáért című felhívásunk profi volt és emocionális is. Handó Tünde, Honecz Ágnes, Pelle Andrea, Vig Mónika meg babakocsis mamáktól kezdve a nagymamákig vagy négyszázan mentünk el Nagymarosra szeptember 17-én tüntető sétára a vízlépcső építése ellen. Azóta is egyedülálló ez a női kivonulás. A nők nagyon odaadók tudnak lenni. Több nő másképp alakította volna a Fidesz sorsát is, nem vált volna ennyire „áramvonalassá", nem a konfrontációra törekvés, hanem inkább a problémamegoldás, a kompromisszumkeresés jellemezné.

A Cég jelentése szerint a jogász szakkollégiumiak által alakított Madzsar Alice-csoportnak „csak nők lehetnek a tagjai", céljuk a feminizmus tanulmányozása. A SZER egyik hírforrása – kettős ügynök? – jelentette, hogy a Madzsar Alice-csoport tüntetést szervez a GNV építése ellen, mondván, a nőknek is tüntetni kell „az ország tönkretétele ellen" (ÁBTL).

– A szárszói filmvetítést Horn Gábor szervezte – mondja Elbert Márta rendező. – Szamizdatárusok sorfala között mentünk be a Civil technikák vetítésére... Több száz fiatal jött össze. Úristen! Soha nem beszéltem száz ember előtt sem. Már fogalmam sincs, mit mondtam. Reszketett a hangom, szégyenteljesen szerepeltem. De amint lement a film, varázslatos lett minden. Repítő élmény volt. A filmet aztán a Fidesz szervezésére is felhasználták, a gyűlések előtt vetítették.

A Szárszói Front vezetője, a tábor egyik krónikása föltette a költői kérdést: „Ki tudja biztosan, újabb 45 év múltán Chikán Attila szakkollégiumi igazgató neve nem éppen a nyolcvannyolcas Szárszó miatt lesz-e hasonló hírű Püski Sándoréhoz?" (Bilecz, 1989). Hamar igazolódott, Chikán ismertsége nem Szárszó-függő. Szárszón egyébként is megriadtak a rajkosok, mert a találkozón kiderült, hogy véget ért a szakkollégium és a klubmozgalom kora: kicsúszott a kezükből az irányítás.

– Szárszón megfordult vagy ezer ember, teljes ideológiai, politikai Bábel, csomó vad és ostoba gondolat, nagy hatású előadások hordószónoklatokkal váltogatva – idézi fel Chikán Attila. – Azon gondolkodtam, hogy a kollégiumnak ki kell szállnia az intézményes politizálásból. Aztán a diákbizottság következő ülésén Fölsz Attila felvetette ugyanezt, így nem nekem kellett előhozakodnom vele, amit különben sem szívesen tettem. Mikor Fölsz Attila elment Nyugatra ösztöndíjjal, Matos Zoltán vitte tovább az ügyet, így született meg a Fölsz–Matos-doktrína a szakkollégiumi politizálásról. Egy húron pendültünk, az egyéni szereplés joga mindenkinek megmaradt, a doktrína nem depolitizálta a kollégiumot.

– 1988 őszéig a Rajk mindenestül képviselt bizonyos nézeteket – magyarázza a részleteket Fölsz Attila, ma a CEU adjunktusa. – Például kiállt a demokratikus reformok vagy a nemzeti ügy mellett, és tagjaitól elvárta ezeknek a nézeteknek a képviseletét. Szárszón kiderült, milyen sokféle az ellenzék, nem szükséges és lehetséges tehát, hogy a kollégiumnak egységes véleménye legyen. Nem ez a feladata. Ez nem azt jelenti, hogy hátat fordítottunk a politizálásnak vagy a Fidesznek – magam is Fidesz-tag voltam –, csupán visszafogtuk az intézményi politizálást, és a társainkra bíztuk, ki melyik szervezethez húz. Párhuzamosan átszerveztük a szakmai munkát, bevezettük a tutori rendszert, a kollégium azzal kezdett el foglalkozni, ami a feladata egy normális társadalomban.

A Rajk nem csatlakozott a Szárszói Fronthoz. Mint Kata Péter mondta: „A kollégiumi pluralizmus nem engedi meg, hogy egységes politikai állásfoglalásaink legyenek."

(1991-ben mégis tiltakoztak az ellen, hogy a Bibó szakkollégiumhoz, az Egyetemi Színpadhoz hasonlóan jelentős szerepet játszó intézmények épületeit visszaszolgáltassák az egyháznak. Aztán 1996-ban „érdekeltté" váltak ők is, de remélték, hogy a jezsuita rend

elriad az összedőlés előtt álló épülettől. Nem riadt. Mióta jezsuita barátaik beköltöztek, cikisebb lett pizsamában angolórára járni. 1994-ben tiltakoztak a rádiós elbocsátásokban megnyilvánuló „gátlástalan arrogancia” ellen. Tudjuk, hogy meg akarták akadályozni a Teleki-emléktábla egyetemi felállítását. Vereséget szenvedtek az egyetemi tandíjjal kapcsolatban is. Kollégájukkal, a gazdasági szigorító csomagjáról hírhedtté vált Bokros Lajos pénzügyminiszterrel levélben tudatták: szakmailag és etikailag üdvözlik a jelképes tandíj bevezetését. Olyannyira nem vizet prédikálnak, hogy duplájára emelték a saját kollégiumi díjaikat is.)

A rajkosok szárszói csalódása – ébredése? – ellenére szeptember 6-án a tábor szervezői még a szakkollégiumban tartották a sajtótájékoztatójukat, ahol két nyugati tudósító is megjelent. Legtöbben a Szárszói Front felől érdeklődtek. Kérdéseikre többek között Németh Zsolt és Bilecz Endre válaszolt. „A front valamennyi alternatív szerveződés – Fidesz, MDF, SZKH, szakkollégiumok, klubok, körök – tevékenységének összefogására hivatott” (ÁBTL), vagyis ellenzéki népfront.

A szárszói tábor a zaklatott 1988 nyári találkahelye volt. Közel két évtized távlatából a résztvevők többsége arra emlékszik, kivel ismerkedett ott meg, kivel diskurált akár órákig.

– Először Szárszón beszélgettem hosszabban Molnár Péterrel – mondja a szociológus Hegedűs István. – Ott az egyik legnyüzsgőbb fideszes Németh Zsolt volt. Ez a kicsit „lobogó” fiú már korábban sem tűnt túl vonzónak, világos volt, hogy más kultúrkörből jött, és más is „lobogtatta” őt, mint a többi fideszest.

A KISZ KB Intéző Bizottságának a Szárszó ’88 tábor munkájáról készült tájékoztatója kiemelte, hogy külön téma volt a Fidesz politikai programja, ezen belül is a szocializmushoz való viszonyuk. Orbán Viktor kifejtette, sokat vitatkoztak arról, hogy a szervezet szocialista-e. Nem tudták pozitív jellemzőkkel leírni, mi is a szocializmus. Ezért ezt a kérdést a Fidesz számára indifferensnek tekintik. A programban megfogalmazott célokért küzdenek, és arról nem nyitnak vitát, hogy ez szocialista vagy polgári társadalmi rendszert eredményez-e. A kulcskérdés a demokrácia érvényesülése.

„Egy-egy kemény odamondást zajos tetszésnyilvánítás fogadott.” Csillapítónak mondják a kisszámú marxista értelmiség higgadt, mérlegelő állásfoglalását. (Közéjük sorolták Ágh Attila mellett például Andorka Rudolfot, de Jeszenszky Gézát is.) A KISZ-tájékoztató szerint a részt vevő egyetemi, főiskolai hallgatókra a Fidesz komoly befolyást gyakorolt. „A KISZ még éreztette jelenlétét.” (PIL)

– A nyolcvanas évek második felében éveken át küzdöttünk a rétegszervezetek létrejöttéért, az egyetemi ifjúsági mozgalom önállóságáért – mondja Szilvásy György. – A politikai alternativitás szükségességéről beszéltünk nemcsak a KISZ-en belül, hanem azon kívül, a pártban is. Eközben éles kritikákat kaptunk az MSZMP vezetőitől például azért, mert szeptemberben a Magyar Ifjúság Célok című egyetemi melléklete lehozta a Fidesz állásfoglalását, amelyben a KISZ-szel szemben azonosította magát. Ebben a szárszói számban van egy interjú velem, amelyben egyszerre próbáltam vitatni a Fidesz céljait, illetve legitimitást adni működésének, azt üzenve, hogy létezése nem rendőri, hanem politikai kérdés. „A többpártrendszer nem zárható ki” – ilyen „bátor” mondatokat mondtam, miközben a fegyelmitől tartottam. Ma már az egész megmosolyogtató. A KISZ politikai súlyától függetlenül fontos volt a Fidesz számára, hogy megalakulása után a hatalom egy része elismerje, létében ne támadja, a nyilvánosság előtt mutatkozzon, vitatkozzon vele, ugyanakkor a mi számunkra a hallgatók előtti hitelességünk megőrzésének próbaköve volt, hogy nem engedjük erőszakkal megsemmisíteni politikai ellenfelünket.

Szárszóval lezárult a „körök kora”, és a szakkollégiumi mozgalom első – politikai? – szakasza. (Főképp a Rajk kitartásának köszönhetően a kollégiumok a küldetéses korszak múltán is rendszeresen találkoznak.)

– Büszkék vagyunk rá, hogy az alapítók között több rajkos szakkollégista volt, mint bibós – mondja a rajkos szülők rajkos fia, Horn Dániel. – Ahhoz a Fideszhez van közünk, és nem a Fidesz – MPP-hez.

És ha már így összekötjük a múltat a jelennel, térjünk vissza egy pillanatra Szelényi Zsuzsa megállapításához, hogy több nő másképp alakította volna a Fidesz sorsát. Szóba került már, hogy a szakkollégiumokban messze az egyetemi átlag fölött születtek házasságok. Ez csak erősítette a kollégium identitást meghatározó szerepét, de mutat-

ja, hogy bár édes, ám belterjes életet éltek. Érdekes lenne megvizsgálni, hogy miközben kitolódott az aktív életkor, mivel jár az azonos végzettségű és korú párok korai házassága, erősebb-e például a versengés a családon belül. Külön téma lehetne, hogy a szakkollégiumi életmenetben is szerepet játszó, tehetséges lányok (például Handó Tünde, Honecz Ágnes, Lévai Anikó és mások) milyen szerepet játszottak férjük sorsának, karrierjének alakulásában. Más: miközben csökkent a párválasztás egzisztenciális jelentősége, az értelmiségi házasságokban pedig a gyermekek száma, a szóban forgó párokra – az átlagtól ugyancsak eltérően – inkább a több gyerek a jellemző. Idetartozna e szakkollégiumi csoportokban a férfi-nő kapcsolat elemzése, hogy vajon miért lett a XXI. század pártja oly tipikusan férfipárt...

1988. augusztus 31-én, sikeres öt esztendő után Stumpf István igazgató búcsút mondott a jogász szakkollégiumnak. 1983. szeptember elsején egy üres házat kapott meg öttucatnyi egyetemistát, és a röpke fél évtized alatt új fejezetet írtak a Ménesi út 12. alatti épület gazdag történetéhez. Szereplőink közül ebben az öt évben nevelőtanár volt a Bibóban Kövér László, Szájer József, Fodor Gábor, szenior volt Orbán Viktor (1986–87), és a nevelőtanárkodás előtt Fodor Gábor is. Közülük választmányi elnöknek csupán Orbánt választották meg. (Áder, Kövér, Friderikusz, Maczó Ágnes évfolyamtársak, a fiúk szobatársak voltak a Budaörsi úti kollégiumban.)

– Stumpf már 1987-ben el akart menni a kollégiumból – mondja Szemerei Péter. – Úgy volt, hogy Szájer lesz az utóda, de ő akkor oxfordi, 1988-ban pedig egy amerikai ösztöndíjat kapott. Emlékezetem szerint Szájer és még tucatnyi ember Fodor Gábort szerette volna a kollégium élén látni. De az igazi váltás nem az igazgatói poszton történt, hanem a mentalitásban. A Fidesz-generáció távozott a kollégiumból. A fiatalabbak körében a retorziótól való félelem miatt erős volt a Fidesz-ellenes hangulat, azt mondták, a kollégiumban nem politizálni kell.

– Stumpf pártkarriert akart csinálni Pozsgay mellett, ezért hagyta ott a kollégiumot – állítja Fodor Gábor. – Amikor fiai jobbra húznak, ő még elmegy Népfront-alelnöknek, aztán a rendszerváltás eltalálta. Mindenesetre 1988 tavaszán Szemerei Péter és mások kértek, hogy pályázzam meg az igazgatói tisztséget, de Stumpf és Kövér lobbizott ellenem. Utóbb páran visszamondták, Stumpf azzal érvelt, hogy egy olyan ellenzéki figura, mint én, veszélyeztetné a kollégiumot. Viszont a párttag, de reformgondolkodású Gyekiczki András képes lesz megvédeni az érdekeket. Így nyert ő.

– A nyolcvanas évek vége a próbálkozások, kísérletezések időszaka volt, a megoldást keresve sokféle dologba belefogtak az emberek – simít az ellentmondásokon Chikán Attila.

– Akkoriban még mindenki hosszú-hosszú átmenettel számolt – mondja Kéri László. – Stumpf azért nem lépett be a Fideszbe, mert úgy képzelte, hogy szocialista dominanciájú lesz a hatalom, és ő továbbra is közvetítő szerepet játszhat. Ezért találta ki a MISZOT-ot (Magyarországi Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsa), mert az ifjúság körében meg akarta csinálni a „többpártrendszert". A kollégiumban pedig, mivel Szájer Józsi külföldre készült, és Stumpf nem bízott Fodorban – nem szerette, mert nem konfliktusvállaló –, behozta igazgatónak Gyekiczkit.

– Mivel én Oxford után Amerikába készültem, Fodort akartuk igazgatónak – közli Szájer József. – Arról nem hallottam, hogy szervezkedtek ellene, és sajnáltuk, hogy nem választották meg.

– Akik 1986–87-ben kerültek a Bibóba, megijedtek, amikor a Fidesz megalakulása után néhány tanár megjegyezte: így nem fogják elvégezni az egyetemet! – idézi fel egy névtelenséget kérő szakkollégista. – Nagyon erős volt a Fidesz-ellenesség, a többség nem akarta őket a kollégiumban látni. A hangulathoz olyan egyszerű dolgok is hozzájárultak, hogy például miattuk nem lehetett hozzáférni a fénymásolóhoz. A politizáló mag természetesen Fodort támogatta, a nem politizálók Gyekiczkit. Én pragmatikusan szavaztam Fodor ellen, nem tartottam őt integráló alkatnak. Először megbuktattuk őt, rá két évre Gyekiczkit.

– Elfáradtam – mondja Stumpf István. – Öt éven át évről évre lelkesen fogtam bele az új kollégisták szocializálásába, a hatodik már nemigen ment volna. Megszületett Andris fiam, két kicsi gyermekem volt, akiket alig láttam, mert éjfél körül keveredtem haza. A választmányi ülések hajnali háromig-négyig tartottak, amit sosem hagytam ott, hogy ezredszer is elmondhassam: a tudás az egyetlen elvehetetlen birtok, töltődjél, legyél értelmiségi, járjál Ancsel Évához... Nem a Fi-

desz megalakulása volt az oka, hogy otthagytam a szakkollégiumot, ez már csak hab volt a tortán, vagy utolsó csepp a pohárban. Kicsit elkeserített, hogy a pártfegyelmi idején semmi szolidaritást nem kaptam a fiúktól. Korábban arról beszéltünk Kéri Lacival, hogy milyen szerepet vállalnék egy leendő ifjúsági szervezet megalakításában, és már akkor említettem neki, hogy ott akarom hagyni a kollégiumot. Nagyon húzós időszak volt. Végeztem a szociológia szakot, tanítani is ekkor kezdtem, nem is tudom, hogyan bírtam.

– Andrea sokat cibálta Pisti fülét, hogy hagyja ott a kollégiumot – mondja Gyekiczki András. – Ha ki is költöztek, az igazgatói állás rengeteg idejét felemésztette. A Fidesz megalakulása után úgy érezte, nem tudja kezelni a folyamatokat, fásultság lett rajta úrrá. Amikor Stumpf felkért, hogy pályázzam meg az igazgatói posztot, egyértelművé tette, hogy a kollégium jövőjét az én kezemben látja biztosítottnak.

Utólag Császy Zsolt kollégista az Értesítőben társai szemére vetette, hogy a többség – a „mocsár" – „az értékmegőrzés" ellen szavazott, amikor nem támogatta Fodor Gábort, noha elsősorban a politizáló csapat szerezte a kollégiumnak az anyagi támogatást. „Így a Fidesz és a tradíciók kettős terhével induló nevelőtanárral szemben a kívülről jött ember elsöprő győzelmet aratott." Kifogásolta, hogy az igazgató személyéről a kollégistáknak csak mintegy a fele döntött, ami egy közgyűlési határozathoz sem lenne elég. Meglepőbb, hogy miközben a „szakmaiság" nevében felléptek a társadalmi érdeklődés (politizálás) ellen, egyetlen tanévben sem vettek részt olyan kevesen a kurzusokon, mint 1988/89-ben. A többséget a kiscsoportos (tutori) oktatási modell bevezetése sem villanyozta fel.

Kövér László szerint „a szakkollégiumi és klubmozgalom volt az első igazi alternatív politikusképző, ahol a demokráciát ki lehetett próbálni" (Richter, 1990) – amit vagy kipróbáltak, vagy sem, mint az igazgatóválasztáskor is kiderült. A szakkollégiumban Stumpf és társai távozásával lanyhult a közéleti érdeklődés. Az erjedő társadalmi közeg és a változásokra érzékeny csapat megteremtette ezt az intézményt, majd az átmenet átformálta. A tanulás, a továbbképzés központja a bennlakók számára a szakkollégium helyett – legalábbis átmeneti időre – inkább az egyetem lett.

– A kollégiumban 10-15 erős személyiség szinte mindig volt – állítja az ügyvéd Cseh Gabriella. – Ennyi dudás egy csárdában rendkívül jó iskola az érdekérvényesítés megtanulásához. Ilyen magas színvonalú csapatban óhatatlanul folyt a rivalizálás, zajlottak a törzsi háborúk. Gazdag életet éltünk, és felmérésünk szerint a Fidesz távozásával nem romlott a színvonal, erős maradt a csapat. Gyekiczki szimpatikusan adta elő magát, kíváncsiak voltunk, mit fog tenni. Amikor Fodor megbízott igazgató volt, egyenrangú félként bánt velünk. Gyekiczki nem egy dologba bukott bele. Mintha gimnáziumi igazgatót kezdett volna játszani, felülről kezelte a társaságot.

– Érthető, hogy több szakkollégista nem szerette volna, ha a Fidesz kavarta örvény lehúzza őt a pályáról – kezdi a helyzet ismertetését Gyekiczki András. – Lehetőséget kellett biztosítanom a szakmai fejlődésükhöz. Kollégiumi kudarcom azzal magyarázható, hogy a tutori rendszer hihetetlen lehetőségeit, de még a külföldi utakat sem használták ki. Nagyobb volt a választék, mint az étvágy, ami engem lehetetlenített el a kollégisták előtt. 1989-ben a kollégiumi heteken, Sólyom László előadásán hatan-heten jelentek meg... Hektikus volt az első év: a Fidesz elköltözött, de beköltözött a Századvég. Egyre igényesebbé, érdekesebbé vált a lap, eldöntöttük, hogy kiadót is kellene csinálni. Hihetetlen aktivitással kapcsolódtam be a szerkesztésbe az igazgatás rovására is. Beleszerelmesedtem a kiadói munkába, amit aztán a Beszélőnél folytattam. Nem tett jót a pacifikálódásnak, hogy a nyomdából idehozták a könyveket, a lépcsőfordulóban lépni alig lehetett. 1989 áprilisában, a Nyilvánosság Klub megalakulásakor a Közgázon árusítottuk a Századvég könyveit. Utána egy névtelen telefonáló a kollégium felrobbantásával fenyegetőzött, a kollégiumot ki kellett üríteni, de többen nem akartak a szabad ég alatt éjszakázni a századvégesek miatt. Én azért ragaszkodtam bizonyos követelmények betartásához. Nem értettem, hogy valaki képtelen egy hónapos angliai ösztöndíjáról egyoldalas beszámolót elkészíteni, mint ahogy a szándékos kollégiumi károkozásokat vagy a könyvek ellopását sem fogadtam el. Érezhető volt, hogy bukás lesz a vége. Nem lepődtem meg a bizalmatlansági indítvány hallatán, még ha azok léptek is fel ellenem, akik esetleg érdemtelenül jutottak kiváló lehetőségekhez. Végül is a leváltásom megkönnyebbülést hozott.

– Mindig szabad könyvtár működött, hosszú ideig könyvtáros nélkül, és előfordult, hogy valakinél ott ragadt egy könyv – mondja Honecz Ágnes. – Szándékos pusztításról nem tudok. Nagy felháborodást váltott ki, hogy valaki egy fotókiállításon a képre írta a bírálatát. Bár sejthető volt, ki a tettes, valójában sosem derült ki. Megemlíteném még, hogy 1983-ban mi egy új kollégiumba költöztünk. Minden új volt – a keverőlapátos mosógép, a centrifuga, a vasaló –, jobban meg kellett becsülni. A nyúzásban lerobbantak a tárgyak, és lazulhatott a kötődés is.

– Gyekiczki azért bukott meg, mert követelni akart – fogja rövidre Enyedi Nagy Mihály.

– A hallgatók minőségi körülmények között élhettek és tanulhattak, de ezért a többség nem akart többet produkálni – összegzi a volt bibós Csapody Tamás, a Gyekiczki sorsát megismétlő következő igazgató. A szociológiát is végzett Csapody részletesen is diagnosztizálta a helyzetet. Szerinte a forrongó, folyamatosan változó társadalmi, politikai közeg megbolygatta az egyetemi, az oktatási szférát is. Nem lehetett pontosan érzékelni a rendszerváltás után sem, hogy merre megy a világ, milyen politikai viszonyok következnek. A változást követő eufória a Fidesz kiröpülése után is tovább élt a Bibóban. Tisztázatlan volt a viszony az egyetemmel és főleg a szakkollégiumi vezetéssel (igazgató, nevelőtanár, szenior, gondnok). Az szmsz olyan jogokat adott a hallgatóknak, amikre ellenséges politikai légkörben szükség lehet, de demokratikus viszonyok között diáktúlhatalmat teremt. Az igazgató viselte a szakmai és anyagi felelősséget, és a hallgatók döntöttek. Gyekiczkinek és magának Csapodynak is más volt az elképzelése a szakkollégiumról, mint a bennlakók túlnyomó többségének. Ők elitista szakkollégiumot akartak, elit hallgatóknak – bibói értelemben. Olyan értelmiségi képzést, együttélést, aminek nem az anyagi jólét megteremtése az elsődleges célja. Csapody azon is elgondolkodott, hogy alkalmasak voltak-e az igazgatói szerepre, mert úgy véli, mintha egyikük sem találta volna meg a hangot a hallgatósággal.

– Lehetett érezni, hogy elitképző a Bibó? – kérdeztem végül naivan az Orbán Viktorral egy szakkollégiumban élő, vele egy évfolyamra járó Csapody Tamástól.

– Utólag látjuk, hogy a szakkollégium politikai elitképzővé vált, ezt a történelem nyilván nem véletlenül hozta így. Akkor ezt nemhogy nem lehetett tudni, de teljesen kizárt lehetőség volt. A mai politikai életben ismert személyiségek közül többen nem tartoztak azok közé, akikre jeles szakmai karrier várt, mások éppen azért futottak be szakmai karriert, mert ezzel a politikai elittel együtt szocializálódtak (és nem feltétlenül azért, mert szakmailag kiválóak lettek volna).

Szakkollégiumi tablónkra kívánkozik még egy zárókép: az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjának képviselője, egy apáca, 1990 végén felkereste Csapody Tamást, a Bibó igazgatóját, hogy körülnézzen jövőbeli otthonukban. Ők eddig nem költöztek be a Ménesi úti épületbe...

A társaktól búcsúzó Stumpf István augusztus elején egy Pozsgay-stílusú interjúban elsőként állt ki nyilvánosan és finoman mentegetőzve a Fidesz mellett. Bár a megalakulásuk szerinte „kamikazeakció" volt, „eddig azonban senki nem bizonyította, hogy alapítói törvénysértő cselekedeteket követtek volna el. Csak komolyan vették az alkotmányos jogokat, éltek azzal, amit a jogszabály nem tilt, azt szabad". A fő mondandó: az általa szervezett MIOT „az ifjúság népfront jellegű, független társadalmi szervezete" lesz, amiben „megvannak a jövőbeni pártpluralizmus csírái is" (Császár, 1988).

A Fidesz ellen fenekedők kezdtek kifogyni az ötletekből, jobb híján berántották katonának Orbán Viktort, majd Fodor Gábort. A haza védelme szent kötelesség – és büntetés.

– A mi évfolyamunkról tudtommal egyedül Viktort és engem hívtak be – mondja Fodor Gábor. – Az egyetem után ez már nem volt szokás, hiszen előtte egy évet szolgáltunk. Mind a kettőnknek megsúgták, hogy büntetésből került ránk a sor. Az egyik parancsnok elmondta, az ő feladata, hogy rólam mint veszélyes pasasról jelentéseket készítsen. Viktor ugyanilyen helyzetbe került. Engem rögtön az államvizsga után – 1987 szeptemberétől – hívtak be, ezért nem vettem részt a Fidesz-szervezésben. Viktor 1988 nyarán került sorra. Amikor eltávozást kapott, minden alkalommal nálunk aludt.

„A második katonaság abban különbözött, hogy doktor úr voltam... Reméltem, hogy valami értelmes munkát fogok kapni. De tudtam, hogy politikai okokból hívtak be, fél évre hidegre akartak

tenni. Legalább annyira féltek tőlem, mint én az egésztől... Mindig vigyáztam, nehogy valamibe belerángassanak. Ha hivatalos levelet küldtek velem valahova, vigyáztam, hogy leragasztva vegyem át. Résznél kellett lenni és koncentrálni" – mondta Orbán Viktor, akit éppen akkor hívtak be, amikor egy tanulmányhoz összegyűjtötte az anyagot és írni kezdett volna, így pénzt is vesztett. Ráadásul októberben kiderült, hogy a felesége terhes. „A legnormálisabb tiszt mellé kerültem. Kevés munkám volt. Igazgatási főtiszt mellett voltam mint jogász. Normasértőkkel találkoztam, bicskázókkal, szökevényekkel, de nem folytam bele ezekbe az ügyekbe." Ám közben volt a Fidesz I. kongresszusa meg október 23-a: „kinn dolgom lett volna" (Elbert–Vági, 1989).

Július végén Pozsgay Imre államminiszter közvetítő útján megüzente, hajlandó lenne találkozni a Fidesz „elfogadható" tagjaiból álló delegációjával... A találkozóval szemben a Fidesz három feltételt támasztott: 1. Kapjon hivatalos meghívást. 2. A találkozóra a Parlamentben kerüljön sor. 3. A találkozóról adjanak ki rövid sajtóközleményt (ÁBTL). Pozsgay először úgy tervezte, hogy egyszerre fogadja a független kezdeményezések – az MDF, a Szabad Kezdeményezések Hálózata, a TDDSZ, a Fidesz, valamint a környezetvédő csoportok – képviselőit. Végül külön találkozott velük. Szeptember elején a tárgyalásra készülő szervezetek – az MDF-et kivéve – a jogász szakkollégiumban négy kérdést vitattak meg: Bős–Nagymaros, az egyesülési törvény, az erdélyi magyarság helyzete meg a független mozgalmak és a nyilvánosság. Bába Iván javasolta, tereljék politikai síkra a vízlépcső elleni küzdelmet, alakítsák azt a hatalom és az MSZMP főtitkára elleni támadássá...

Ekkor még az ellen csapatai sem tétlenkedtek. Szűk héttel a tárgyalás előtt az MSZMP PB 13. napirendi pontként a Fideszről tárgyalt. „A nyári időszakban a Fidesz tevékenysége egy szűk, de aktív és egyre agresszívabb csoportra korlátozódott." Bankszámlát nyitottak létük és működésük igazolására, és csatlakoztak a Szabad Kezdeményezések Hálózatához (ami nem igaz – *P. Á.*). Az „alakuló" kongresszusra elkészített „programtervezet nem tesz említést a szocializmus építéséről, s megkérdőjelezi politikai intézményrendszerünket". (Az előterjesztés melléklete a Fidesz programtervezete, ami szerint: „a monopolhelyzetben lévő párt anyagi és hatalmi privilégiumait le kell építeni". „Minden társadalmi és politikai szervezet propagandája, könyv- és lapkiadása azonos feltételek mellett működjön." „Minden ország minden katonai alakulata csak saját határain belül állomásozhasson, a különböző katonai szövetségeket gyorsan és párhuzamosan meg kell szüntetni." „Társadalmi vitát a külföldi csapatok itttartózkodásáról és kivonásáról." „Ne legyen felvételi, az első évben mindenki fizessen tandíjat, amit a hallgatók tanulmányi eredményeik alapján majd visszakapnak." „Valamennyi 1956-tal kapcsolatos forrás, dokumentum és feldolgozás nyilvánossá tétele." „A tömegkommunikáció feletti állami monopólium megszüntetése.") Az előterjesztés megállapítja, hogy a Fidesz illetékesként és jogosultként lép fel a párt – mármint az MSZMP – életéhez kapcsolódó kérdésekben. „A biztonság érdekeit elfogadhatatlan módon értelmezik, és szövetségi kötelezettségeinket figyelmen kívül hagyják... az állam és az egyházak közötti kapcsolatokban igyekeznek zavart kelteni." „A szövetséget körüllengi az illegalitás romantikája. Az érvekkel kellőképpen alá nem támasztott tiltás, az »üldözöttség« pedig inkább szolidaritást váltott ki, semmint visszatartó ereje lett volna. A felsőoktatási intézmények párt- és állami vezetése sem vállalta velük a nyílt politikai vitát... bátorítást kap több tekintélyes, olykor párttag egyetemi oktatótól is." „Az ügyészség a PB május 3-i állásfoglalásának megfelelően nyomozást rendelt el. A büntetőeljárásban a szervezők személyét bármely vonatkozásban közvetlenül érintő intézkedést ez idáig nem foganatosítottak."

A határozat felkéri az államminisztert, valamint az Állami Ifjúsági és Sporthivatalt, hogy az igazságügyi szervek bevonásával, a hatályos jogszabályok alapján és az előkészítés alatt álló egyesülési törvény szellemében folytassanak konzultációt a Fidesz szervezőivel. Közöljék, hogy a programtervezet jelenlegi formájában politikailag elfogadhatatlan. Kísérletet kell arra tenni, hogy a szervezőmunkában részt vevő józanabb, mérsékeltebb, a nyílt konfrontációt kerülő személyekkel és csoportokkal megegyezésre jussanak a legális működés feltételeiről, a programtervezet módosításáról. Nyílt és aktív politikai agitációra van szükség a programtervezetben foglalt elfogadhatatlan, a stabilizációt veszélyeztető belpolitikai törekvéseinket zavaró, nem-

zetközi érdekeinket sértő tételekkel szemben. „Ha a konzultációk nem vezetnek eredményre, úgy az illetékes szervek folytassák és gyorsítsák fel a megkezdett büntetőeljárást. A tervezett kongresszusnak pedig középületben történő megtartását hatósági eszközökkel meg kell akadályozni." A pb úgy tervezte, hogy a szeptember 20-i ülésén viszszatér a témára, ám ennek már nincs írásos nyoma (MOL).

Szeptember 12-én az államminiszter közel két órát tárgyalt a Fidesz képviselőivel (Deutsch Tamás, Fodor Gábor, Kövér László, Molnár Péter, Németh Zsolt – Orbán Viktor ekkor katona volt). Noha Pozsgay Imre a pb döntésére hivatkozva tudatta partnereivel, hogy közlemény – burkolt elismerés – kiadására még nincs lehetőség, attól nem zárkózott el, hogy a találkozóról a Fidesz tájékoztassa a nyilvánosságot, noha a tárgyalást a pb útmutatásaival ellentétes irányban vezette.

Közölte a vendégeivel, hogy a találkozó célja a Fidesz mielőbbi „legalizálása". Fölvilágosították, hogy a Fidesz megalakulása óta legális. A politikai elismerés egyes politikusok „magánügye". Andics Jenő, Berecz János, Horváth István és a kormányszóvivő Marosán György megnyilatkozásai azt sugallják, hogy a kormány „rendkívüli állapotot" akar bevezetni a már működő független társadalmi szerveződésekkel szemben, és legalitásukat a majdani egyesülési törvénytől akarja függővé tenni. Szerintük a készülő törvénytervezetek nem segítik a demokratikus jogállam kiépítését. Az államminiszter a politikusi nyilatkozatok jóhiszeműségét hangoztatva kifejtette, hogy a demokráciát az egész társadalomnak tanulnia kell. Szükségesnek tartotta a nyilvánosság radikális reformját. Az új sajtótörvény elavult. A nyilvánosságból csak törvény zárhat ki gondolatot, például a nép- és fajellenes uszítás tilalmával. A törvényi korlátozás nem vonatkozhat az „ellenzéki" megnyilvánulásokra. Lapalapításra mindenkinek jogot kell kapnia.

A Fidesz képviselői szerint a társadalmi reform akadálya az a hatalmi réteg, amelynek alapérdeke a stabilitás és a kontinuitás. Pozsgay Imre úgy véli, tragédiához vezetne, ha a közakarat el akarná söpörni ezt a réteget. Intézményes tárgyalásokra van szükség. Úgy vélte, a hatalommal való párbeszéd során lehetetlen kompromisszumot elérni 1956 és Nagy Imre, illetve a szövetségi kapcsolatok kérdésében. A Fidesz-programtervezet elveivel, alapértékeivel egyetért. Ugyanakkor

eklektikusnak tartja, ami belső ellentmondásoktól sem mentes. A békepolitikai javaslatokról elmondta, az Országgyűlés olyan törvény elfogadására készül, amely szerint a fegyveres szolgálat 24 hónapi civil szolgálattal megváltható.

Az államminiszter érdeklődésére elmondták, hogy több párttag lépett be a Fideszbe. Viszonyuk a KISZ-szel azért „hűvös", mert a KISZ vezetői nem kaphatók a hivatalos kapcsolatfelvételre. A MIOT-tal szemben azért sincs elvi kifogásuk, mert az alapszabály-tervezet első változatának kidolgozásában (Stumpf barátaiként? – *P. Á.*) részt vettek, ám a szervezőbizottságba nem delegálhattak senkit.

Az egypártrendszerről Pozsgay Imre azt mondta, az nem vívmány, hanem történelmi baleset. De a hatalomféltő reflexek miatt sem tartja praktikus dolognak új pártok alapítását. A Fidesz képviselői kifejezték aggodalmukat, hogy a pártkonferencia óta eltelt néhány hónap óta jelentősen csökken az új vezetés iránt megnyilvánuló bizalom, mivel a társadalom egyetlen lényeges kérdésben sem látja tettekkel alátámasztva a vezetés szavait. Az államminiszter szerint azért, mert elmaradt a felelősség világos megállapítása, amely határozottabb cezúrát vonhatott volna a régi és az új vezetés közé. Ám eddig egyetlen vezetés sem volt képes olyan fokú toleranciát tanúsítani az őt ért kritikával szemben, mint a mostani. Végezetül biztosította vendégeit, hogy köntörfalazás nélkül beszámol a pb-nek a tárgyalásról, és sikeres munkát kívánt a Fidesz I. kongresszusának.

„Elmondható, hogy mind az öten határozottan pozitív benyomásokkal távoztunk a megbeszélésről. Tisztában vagyunk azonban azzal, hogy hosszú az út még addig, míg az államminiszter szándékai politikai gyakorlattá válhatnak." (Bozóki, 1992) Beszámolójuk megjelent a Fidesz Hírek szeptemberi számában. Krassó Györgynek (London) Fodor Gábor azt mondta, „a tárgyalásnak nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget, mivel lényegében semmilyen konkrét megállapodás nem jött létre". Bár a Cégnél a jelentésre ráírták: „Pozsgayt külön tájékoztatni" (ÁBTL), ennyi idő múltán ő erre a lényegtelen momentumra nem emlékszik. Elvtársai reakciójára annál inkább:

– Rettenetes berzenkedéssel fogadták, hogy egy ilyen tolakodó, törvényen kívüli szervezettel így tárgyaltam, hiszen a Fidesz egészen addig kirekesztendő szervezet volt, amíg Fejti tiltakozása ellenére

helyet nem kapott a kerekasztal-tárgyalásokon. A szeptemberi találkozó utáni fél évben két nagy ügyben nyilvánított véleményem miatt majdnem megköveztek. Az október 26-i határlátogatáson kijelentettem, hogy a határzárat le fogjuk bontani, nem a mi dolgunk mások állampolgárait „megvédeni". 1989. január 28-án pedig bejelentettem, hogy a hivatalos értékeléssel szemben 1956. október 23-án nem ellenforradalom tört ki, hanem népfelkelés kezdődött. Ekkor a Fidesz nyilvánosan védelméről biztosított. A pártközponttal szemben, a Bem rakparton hónapokig virított hatalmas betűkkel a felirat: „Védjük meg Pozsgayt!", amiről akkor az a hír járta, hogy a fideszesek festették fel.

Nem valószínű, hogy ők álltak Pozsgay Imre mellé. Ugyanis épp tárgyalásuk napján – az után – a vízlépcső építése ellen tüntető, népszavazást követelők utcára vonulhattak. De Grósz erőltette, és a népszavazás helyett a parlamenttel is jóváhagyatta az építkezés folytatását. Ezt a többséggel együtt Pozsgay is megszavazta. Ezért Kövér László megtagadta őt: „S felfedezhetted az igennel szavazók között a politikai bizottság tagját, az államminisztert: Pozsgay Imrét is... Kár! Tévedtem. Mint ahogy tévedtem abban is, hogy fontos, ki az államminiszter. Nem fontos. Számomra mostantól nem Pozsgay Imre az államminiszter, hanem az államminisztert úgy hívják, hogy Pozsgay Imre" (Fidesz Hírek, 1988. október). Viszont a Fidesszel annyiszor gyanúba kevert Diczházi Bertalan Szociáldemokrata Ifjúsági Köre – Diczházi javaslatára – „kampányt" indított az 1956-os „ellenforradalmat" népfelkelésnek minősítő Pozsgay megvédésére. Február elején – Diczháziéktól függetlenül – Budapesten, a Marx téri aluljáróban aláírásgyűjtés indult az államminiszter támogatására.

A Cég értesült arról is, hogy Kövér László – nem tudni, hogy a követségen vagy máshol – tájékoztatta Richard Stoneman brit sajtóattasét a Fidesz-alakulás körülményeiről, tevékenységükről, terveikről. Az atrocitások közül kiemelte, hogy a bíróság nyilvánvalóan utasításra hazudott (?), amikor nem ismerte el a szervezet perképességét. Szerinte a nagyobb nyilvánosság a rendszer szétesésének egyik állomása. A liberális politika nem meggyőződésből fakad, azért folytatják, hogy az ország szalonképes legyen a nyugati hitelezők előtt. Kövér meghívta Stonemant a kongresszusra. A diplomata a meghívást elfogadta.

A Fidesz kongresszusi előkészületeitől az állambiztonság „bekattant". Szerintük Orbán Viktor „angliai tartózkodása alatt kapott tanácsra" már augusztusban javasolta, hogy a kongresszust egész hetet kitöltő kulturális rendezvénysorozatba ágyazottan, oldott, sokszínű, tömegeket vonzó formában rendezzék meg. (Ezt a Cégen kívül más nem említette, ennek ellenére lehet, hogy valamiféle happening miatt keresgéltek a Jurta helyett más helyszínt – *P. Á.*) Mindenesetre a III/III főnöke, Pallagi Ferenc kiadta az ukázt, hogy a csinnadrattát ne engedjék. A következő jelentésük szerint a Fidesz „közgyűlését" október első hétvégéjén Esztergomban tartják, és ide várják a lengyel Szolidaritás vezetőjét, Lech Walesát is. (Még a kongresszus előtti napon is jelentették ezt a kacsát két helyről. Más Fidesz-rendezvényre meg a szovjetek által 1968-ban megbuktatott csehszlovák pártvezetőt, Dubceket „várták".) Glattfelder Béla, gödöllői hallgató intézi, hogy Esztergom érseke fogadja a Fidesz küldötteit... A jelentésből egy dolog bizton kiderül: a Fidesz magjához nem fért besúgó. Ezt nem cáfolják a valamennyire hitelesnek tűnő jelentések sem. A kongresszust előkészítő csoport bibós megbeszélésén helyszínként állítólag szóba került a Petőfi Csarnoktól kezdve a Jégszínházon keresztül a Vásárvárosig számos hely. („Szerényi" Zsuzsától a VIII. kerületi Vörösmarty Művelődési Házban a terembérléshez állítólag tanácsi és rendőrségi engedélyt kértek.) Tervezik, hogy mindenkit meghívnak a politikusoktól kezdve a nyugati hírközlő szervekig. A költségek fedezésére szponzorokat keresnek. Szóba jön a Mafilm, a Pénzügykutató, a Skála és különböző bankok. Későbbi jelentés: egyes (piacérzékeny? – *P. Á.*) bankok hajlandók támogatni a kongresszust, de „le kell írni, milyen célból és miként kívánják lebonyolítani" a kongresszust. A támogatásért cserébe reklámlehetőséget kérnek (ÁBTL).

A Cég jelentései nem említik a „szponzorok" között a Hobo Blues Bandet, pedig a zenekar nem egy alkalommal adott koncertet a Fidesz javára. Lehet, hogy például a Jurta Színház bérleti díját is ebből állták, mert a Fidesz a november 10-i HBB-koncert bevételének a felét a színháznak adta (tíz nappal az első kongresszus második felvonása előtt).

– Az 1978-ban alakult zenekar, akárcsak sorstársai, nehezen talált otthonra – mondja Hobo (Földes László). – Az elején Jobbágy Gyuszi adott a HBB-klubnak helyet a Közgázon. A nyolcvanas években a

Lágymányosi Közösségi Házban játszottunk, ahová a közeli kollégiumból lejárt Fodor Gábor, Deutsch Tamás, a műegyetemisták, vagy például Kósa Lajos a Közgázról. A zenekar néhány tagja is részt vett különféle ellenzéki megmozdulásokban. 1988-ban a Fidesz segítséget kért tőlünk, és a HBB beszállt a tüntetések szervezésébe. Több koncertet is adtunk a javukra, később Szájer Pozsgay elleni választási kampányában is felléptünk Sopronban. Kompenzálásként a HBB a Fidesz tiszteletbeli tagja lett, majd az 1990-es választások előtt listás helyet ajánlottak nekem. De én sosem akartam politikus lenni, így csak a meghívást fogadtam el az új parlament eskütételére, ahol a Fidesz vendégeként Nagy Imre lánya, Nagy Erzsébet mellett ülhettem.

– A Fidesz egyre nyíltabban vállalta kommunistaellenességét. Nem vetették a szemedre apád partizánmúltját, belügyminiszter-helyettességét?

– Soha. Még burkoltan sem. Nekem elegem lett a politikából, kivonultam. De Orbán, Fodor, bárki, akit közülük megismertem, ma is előre köszön. A képhez tartozik, hogy az említett esetek óta a HBB politikai szervezettől nem kapott felkérést szereplésre a balliberális kormányok idején sem.

A Fidesz támogatóiról beszélgetve Fodor Gábor megemlítette: – Egy vállalkozó kétszázezer forintot hozott azzal: neki az a hóbortja, hogy itt demokrácia legyen. 40-50 éves fickó volt, aki átélt sok mindent ebben az országban, és szerinte megér ennyit ez az ügy. Hangsúlyozta: nem akar semmit, nem kívánja, hogy bárhol szerepeljen a neve, gyűlésekre sem fog járni... Azóta se láttam, lehet, rájött, hogy mit támogatott.

– Az első kongresszusok háttere, a Fidesz-felirat az én lepedőmre készült, a mi udvarunkon festettük – idézi fel Kollár Erzsébet, a Fidesz hajdani Munkáscsoportjának tagja, munka nélküli bolti eladó.

A meghívókat a kongresszus első fordulójára postán küldték szét: Jurta Színház, október 1–2., melléklet a szervezeti- és működési-szabály-tervezet. Kérik a budapesti tagokat, hogy adjanak szállást a vidékieknek. Útbaigazításukra előző nap délután információs standot állítanak fel a Deák téren. A küldeményekből 284 darabos „dézsma" került a Cég-főnökségre, hogy döntsön, továbbítsák-e. Két nappal a kongresszus előtt a Fidesz még tüntetett egyet: a budapesti Március 15. téren 600-800, zömében egyetemista és főiskolás tiltakozott a vízlépcsőépítés ellen (ÁBTL). A KISZ is kapott meghívót a Fidesz-kongresszusra. Ekkortájt volt az országos KISZ-értekezlet is. Ők nem hívták meg a Fideszt, de a dokumentumokat kicserélték. Figyelték egymást.

– A kongresszusi szervezőbizottságban ismerkedtem meg a Fidesz legaktívabb tagjaival – mondja Wachsler Tamás, aki ma ipariingatlan-fejlesztő. – Németh Zsolték agárdi nyaralójában ültünk össze, ahonnan autóstoppal lementünk Kenesére a műszaki egyetem gólyatáborába Fideszt szervezni. Ez nem sikerült, de a feleségemmel itt ismerkedtem meg.

Mint a „nagyok", a Fidesz is tájékoztatót adott ki a kongresszus előtti napon londoni „hírügynökségén" és a nyugati rádióadókon keresztül, amiben felidézte éppen féléves történetét.

HOLNAP REGGEL KEZDŐDIK A FIDESZ ELSŐ ORSZÁGOS KONGRESSZUSA

...A Fidesz véleményt fog nyilvánítani a tagjai érdekeit érintő minden társadalmi, gazdasági és politikai kérdésben, bele kíván szólni a politikai döntésekbe, és tagjait fel kívánja készíteni a politikai szereplésre. A hat hónap összefoglalója: a létéért való folyamatos küzdelem és népszerűségének látványos növekedése... Utoljára most kedden, szeptember 27-én a párt központi bizottságának ülésén vádolta őket az előadó ellenséges törekvésekkel.

A fiatal demokratákat azonban nem sikerült sem megfélemlíteni, sem eltántorítani maguk választotta útjukról, és eddigi rövid történetük egyben a sikerek sorozata is... A Fideszről két neves rendező filmet is készített, a „Fekete Doboz" című videohíradó első számát, s ezt bemutatták a „Szárszó '88" tanácskozáson, ahol – akárcsak korábban az orfűi ifjúsági táborban – a fideszesek többórás izgalmas vitát rendeztek, és sok új hívet szereztek. Augusztusban egyik szóvivőjük, Fodor Gábor nyilatkozhatott a Kossuth rádió Első kézből című műsorában...

A nyári hónapok a szervezet önépítése jegyében teltek el, s ma már a Fidesznek számos vidéki városban: Szegeden, Szombathelyen, Zalaegerszegen, Debrecenben, Gödöllőn, Sopronban és Pécsett is alakult csoportja, Budapesten pedig nagyszámú egyetemi tagozatán kívül tevékenyen

működik munkáscsoportja, nőcsoportja, hagyományőrző és középiskolás csoportja. A Fidesz lapot ad ki és irodával rendelkezik. Holnap kezdődik kétnapos kongresszusuk – amely előreláthatóan november közepén folytatódik...

1988. szeptember 30.

A FIDESZ ÉS A HÁLÓZAT ÁLLÁSFOGLALÁSA AZ MSZMP KB SZEPTEMBER 27-I ÜLÉSÉRŐL

...Az elmúlt hónapokban a társadalom ízelítőt kapott a glasznoszty magyar változatából... A társadalom joga, hogy tiltakozzon, akár tüntessen is az erőmű ellen, a kormányzaté, hogy megépítse. A társadalom joga, hogy beszéljen a demokratikus átalakulásról, a hatalomé, hogy megakadályozza.

A Központi Bizottság szeptember 27-i ülésén támadásba lendültek a demokrácia ellenzői... A vita kezdetén Berecz János egy pártalapszerv harcias levelének felolvasásával gondoskodott az alaphangulat megteremtéséről. A felszólalók bírálták Nyers Rezsőt. A reformok hívei szabadkoztak és mentegetőztek, a rendpárti támadással csak egy felszólalás szállt szembe határozottan, Horn Gyuláé.

Nem vagyunk az MSZMP tagjai, a Központi Bizottság belső vitáihoz nincs közünk. Minthogy azonban a párt közhatalmi intézmény, és a KB állásfoglalása, sőt, az ülésen eluralkodó hangulat is meghatározza az állami szervek magatartását, néhány kijelentést nem hagyhatunk szó nélkül.

1. Nincs értelme politikai jogokról beszélni, ha az alkotmányosság lényegi kritériuma – mint Lukács János mondotta – az MSZMP vezető szerepének elismerése... Ha jogaival csak az élhet, aki a párt kívánalmait elfogadja, a mégoly liberális törvényi szabályozás is – merő szemfényvesztés.

2. A párt nem utasíthatja az államigazgatásban dolgozó tagjait, hogy magatartásukat a független szervezetekkel szemben aszerint válasszák meg, hogy e szervezetek „a nemzeti közmegegyezés megújítására" vagy pedig „a párbeszéd meghiúsítására" törekszenek. Az államigazgatás tisztviselőinek magatartását kizárólag a törvények szabályozhatják. A politikai mérlegelésen alapuló diszkrimináció, az erre való felhívás – törvénysértő.

3. Nem felel meg a valóságnak, hogy a független szervezetek bármelyike, elsősorban a név szerint említett Fidesz, a párbeszéd meghiúsítására törekszik. Nem a független szervezeteken múlott, hogy a Pozsgay Imre államminiszter által kezdeményezett tárgyalássorozat mindmáig nem folytatódott...

1988. október 2.
A Fidesz I. Kongresszusa, a Szabad Kezdeményezések Hálózata szóvivői
(Bozóki, 1992)

Az első kongresszusig harminc alcsoport alakult, 1360 taggal, ami a Fidesz-korúaknak mindössze 0,6 ezreléke. A tanácskozás kezdetén állítólag hatszázan voltak, a vita végén feleennyien, másnap pedig már alig többen kétszáznál.

Kongresszusi beköszöntőjében Kövér László, mint egyike azoknak, akik állítólag a feszültség élezésére törekszenek, kijelentette: „Akik valóban az ország és a nemzet sorsáért aggódnak, azoknak bátran üzenhetem: a hozzám hasonló mértékben agresszív emberektől nem kell félniük... Sokat gondolkoztam azon, vajon mi a baj velünk? Miért nem szeretnek bennünket? Hiszen tulajdonképpen nem csináltunk semmit. Nem is várható, hogy valaha is jelentős, elsöprő politikai erő fog a Fidesz köré tömörülni. Aztán rájöttem, hogy mi a gond: mi azt mondjuk, amit gondolunk. Mi azzal hiúsítjuk meg a párbeszédet, úgymond, hogy olyan kérdéseket teszünk fel, amelyekre nehéz választ találni. Vagy ami válasz adható, azt jobb nem kimondani. A hatalom feszeng tőle... Mi ki merjük mondani, hogy ebben az országban nem jó élni... Ma új, néma forradalom van Magyarországon.

...Az egyik legfontosabb probléma velünk az, hogy állítólag szocialista-, sőt, kommunistaellenesek vagyunk. Ez nem igaz. A Fidesz nem ideológiai alapon szerveződött szervezet... Én szocialistának tartom magamat. Ennek alapján azonban nem érzem feljogosítva magamat arra, hogy ezt mástól is megkövetelhessem. Számomra ugyanis a szocializmus alapértéke a tolerancia, amely magában foglalja mások politikai meggyőződésének tiszteletben tartását, ideértve a politikai szerveződés lehetőségét is.

A Fidesz olyan Magyarországot szeretne, amelyben az ember azt mondhassa, amit gondol, és azt cselekedhesse, amit mond. Ebben van az ereje, és ha van, tekintélye is: az nyíltságában és őszinteségében

van. Sokak szerint ez nem politikusi erény. De hát nemigen tanultunk politizálni: nem volt hol. Mi mindannyian amatőr politikusok vagyunk... Meg kell őrizni, életben kell tartanunk a Fideszt. Ez nem ígérkezik kis vállalkozásnak. Egy kamasz naivitása és meg nem alkuvása, és egy dörzsölt öreg bölcsessége, megfontoltsága egyszerre kell hogy meglegyen bennünk."

Ez még hiányzott.

– Parttalanul folyt a vita a Jurta Színházban – állítja Bayer Zsolt. – Bele kellett tanulni, hogy megy ez az egész.

– Az első forduló a szervezeti szabályzat vitájával telt el – mondja Hegedűs István. – Tragikus: ahelyett, hogy politizáltunk volna, rágtuk a gittet. Formálódtak a közvetlen demokráciát követelő erők, akik nem akartak profi vezetést. Minősíthetetlen hangon érveltek és veszekedtek. Másnap mégis külön tárgyaltunk velük: nem volt harag, kiközösítés.

A közvetlen demokrácia fő szószólója, Bartók Gyula a 80-as évek második felében a Dialógus-csoportban, a békemozgalmakban tűnt fel. Bartók már a kezdet kezdetén elmondta, nem jó, ha egy szervezetnek vezetősége, szóvivői vannak. A Fidesz hatalomkoncentráció nélküli szerveződés lehetne. Folyamatos kongresszust, a vezetésben rotációt és azonnali visszahívhatóságot javasolt. Both Vilmos, aki a Fidesz első ügyintézője (irodavezetője) lett, bizalmas körben arról beszélt, hogy a Fideszen belül „demokráciaproblémák merültek fel". A belső ellenzék – az úgynevezett közvetlenrészvétel-csoport (kr-frakció) – szélsőséges ötletekkel állt elő. Például egy-egy kérdés eldöntését úgy képzelik el, hogy a SZER beolvassa, és a tagság válasza telefonon befut a Fidesz-irodába (ÁBTL)...

– Az októberi kongresszuson nyilvánvalóvá vált a liberális irányultság dominanciája – mondja Csaba Iván. – De bármilyen nézőpontot javasolt volna valaki, a piacgazdaság, a privatizáció szerepelt volna benne, és a többpártrendszer is. Orbán Viktor – ahogy fogságból a legnagyobbak – a katonaságtól levelet írt a kongresszushoz.

– Szinte mindenkinek volt valami elképzelése, de ezek a szilánkok nem álltak össze egységes tervezetté – folytatja Wachsler Tamás. – Egy srác például állandóan azt hajtogatta, követelni kellene, hogy a tévé vetítse a Béres-cseppekről szóló filmet. Viktor katonaságtól küldött levele mentette meg a csődtől a kongresszust. A levél vázlatot adott a programhoz. A kongresszus elé az szmsz két változata került. A két tábor egymásnak esett, végül Rácz Sándor – az 1956-os Munkástanács társelnöke, akit a kongresszus tiszteletbeli Fidesz-taggá választott – javasolta, hogy a kettőből csináljunk egyet. Bégány szobájában egész éjjel vitatkoztunk. Vass Józsival összeraktuk az új szabályzatot, lefénymásoltuk egészen piciben, mert nem volt elég a kapacitás. Mivel akkor még attól féltünk, hogy a Fidesz vezetőit becsukják, bevettük a tervezetbe: akkor szűnik meg a Fidesz, „ha minden tagja kilép".

– A második nap Kövér erőteljes megnyilvánulásával kezdődött – mondja Rockenbauer Zoltán –, a gittegyletté válástól óvott. Igen, emlékszem, a verbális radikalistákkal kapcsolatban azt mondta, ha nem vigyázunk, ők nemcsak a gittet, hanem a fogunkat is kiköptetik velünk.

„A szervezeti és működési szabályzat ismertetése és vitája közben a hozzászólások elutasították az úgynevezett kettős tagság engedményt, mert a Fidesz tagságát a fennálló politikai rendszerrel szembeni elégedetlenség tartja össze. Ezért markáns politikai programra van szüksége, amely lehetőséget biztosít a párttá alakulásra." Az ideiglenes szmsz-t 200-250 fő jelenlétében Ökrös Tamás ismertette, majd több mint ötven módosító javaslattal jóváhagyták. Felhívás: november 4-én minél többen viseljenek fekete karszalagot az 1956-ban vérbe fojtott szabadságharc emlékére. A második fordulót öt hét múlva rendezik, addig elnök Szelényi Zsuzsa (ÁBTL).

Az egyetemi újságok közül a Közgazdászban jelent meg az első komoly Fidesz-interjú A tiltástól a tűrés felé címmel, Fodor Gáborral. Ő azzal magyarázza a hatalom erős ellenérzését, hogy a Fidesz már az alapító nyilatkozatban deklarálta, politikai ifjúsági szervezet kíván lenni. Ha pont az ifjúság hoz létre egy alternatív szervezetet, akkor ez a konzervatív, stabilitásra berendezkedett hatalmat riasztja. Bennünk nincsenek meg az idősebb generációkat visszafogó reflexek – mondta. A Fidesz legnagyobb erénye, hogy kertelés nélkül fogalmazza meg a véleményét. Miután Veszprémben ifjúsági politikai szervezetként ismerték el a Fideszt, létüket már nem fenyegette veszély. Ám a jogi helyzet érdekes. A Legfelsőbb Bíróság ítélete szerint a Fidesz nem jo-

gi személy. De például az OTP csekkszámlát nyitott nekik. Pozsgay Imre is elismerte törvényességüket. „A Legfelsőbb Bíróság ítéletével szemben törvényességi óvással fogunk élni" – ismételte meg Fodor októberben is.

Mivel az első kongresszusi fordulóban a két szervezetiszabályzat-tervezet egyikét sem tudták elfogadni, „az első nap után nagyon csalódottak voltunk. Talán az is előfordulhat, hogy a Fidesz felszámolja önmagát. Mindenki csak kritizált, bizalmatlanságot éreztünk a vezetéssel szemben... Szerencsére volt 20-30 lelkes ember, aki az éjszakáját feláldozva a két tervezetből egy harmadikat gyúrt. A tagság ezt már elfogadta." A szervezeti szabályzat a kisebbségi vélemény védelmére megengedte a frakciók alakítását. Kérdésre válaszolva Fodor megerősítette, lehet, hogy párttá alakulnak „fél-egy év múlva, hiszen a Fidesz is, az összes többi kezdeményezéssel együtt egy pártcsíra" (Bozóki, 1992).

Október 6-án, az aradi vértanúk napján a Fidesz Munkáscsoportja megkoszorúzta a Batthyány-emlékmécsest. Mivel röplapjuk szerint a magyar szabadságnak és demokráciának azokról a vértanúiról is meg akartak emlékezni, akikről nem szabad, a „szerv illetékesei" elbeszélgettek a szervezőkkel. Ők elmondták, hogy megemlékeznek az 1958-ban kivégzettekről, valamint a koncepciós perek és a fehérterror áldozatairól is, mert „amíg a hősök nem kerülnek megfelelő helyre, addig nem nőhet fel a nemzet". Transzparensük felirata: „Mártírok Napja '88, Fidesz Munkáscsoport". A mécses közelében magyar zászlót helyeznek el, valamint Nagy Imrét ábrázoló képeket. A „szerv" felhívta a figyelmet a Parlament sérthetetlenségére: semmiképpen se vonuljanak a Kossuth térre. A tüntetést a rendőrség békén hagyta, sőt „operatív biztosítást" is adott. Elgondolkodtató a rendőrség magatartásának változása? Ennyire romlott volna a pártvezetés keményvonalasainak a helyzete? Vagy már ennyire szétzilálódott a hatalom?

Október 13-án, Budapesten, Bozóki András lakásán, az Eper utca 56. szám alatt megalakult a Fidesz szellemi központjának is nevezhető „Eper utca 56" csoport. Bozóki mellett tagja volt többek között Áder János, Böröcz József, Földvári Csaba, Gém Erzsébet, Hegedűs István, Körösényi András, Such György, Tardos Ágnes, Ungár Klára, Urbán László és Vágvölgyi B. András. Hatásukat érzékelteti, hogy a

szomszédok rosszallása miatt 1989 februárjától „Szamóca utca 56" csoport néven működtek tovább. A csoport nagyobbik része előbb-utóbb eltávolodott a Fidesztől.

Nem sokkal az október 6-i tüntetés után Fodor Gábor felhívta a figyelmet a tiltakozó akciók devalválódására. A Fidesznek inkább helyi szinten kellene politizálnia, hogy „embereiket mindenhova beválasztassák". A SZER Fidesznek szentelt Gondolatforgató című műsorában Kövér László azzal indokolta népszerűségüket Kasza Lászlónak, hogy „kívül maradnak minden ellentéten", „átjárást biztosítanak különféle megosztottságok között" (ÁBTL).

A forradalom évfordulóján kibukott a „megosztottság", még a Fidesz-vezérkarba vetett bizalom is megingott. A választmány úgy gondolta, 1956. október 23. évfordulójára legalább néma tüntetéssel kell emlékezni, hátha ezt a hatalom is elviseli. Bár tudták, hogy az MDF szerint nem szabad tömegeket az utcára vinni, az SZKH pedig a Jurta Színházban kívánt emlékezést tartani, őket is megnyerték az elképzelésüknek. Csatlakozott hozzájuk a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság és a Történelmi Igazságtétel Bizottsága is. (Ez utóbbi szervezet épp 1956 átértékeléséért alakult.) Remélték, hogy az alkalmi koalíció le tudja venni a lábáról a hatalmat.

Október 18-án dr. Molnár Péter, Deutsch Tamás felkeresték a BRFK-t, és bejelentették, hogy 23-án 10 és 12 óra között csendes felvonulást szerveznek. Nem engedélyt kérni jöttek, hanem bejelenteni a tüntetést, amitől nem tudnak, nem is akarnak visszalépni. Engedély hiányában is felvonulnak, ha nem is a Bem-szoborig, hanem addig, ameddig módjuk van. Az MDF részéről Lezsák Sándor és Für Lajos is aláírta a bejelentést (ÁBTL). De az MSZMP-vezetés nem akart semmiféle utcai felvonulást 23-án. Nem akart kompromisszumot sem kötni, hogy csupán négy-négy képviselő helyezne el virágokat a Bem-szobor talapzatán – egér se moccanjon. A kemény elutasítás miatt csődöt mondott a koalíciós együttműködés is: az MDF 22-én este – konzultáció nélkül – kilépett. Erre fel a Fidesz is visszakozót fújt, mert nem akart senkit a gumibotok erdejébe küldeni. Vasárnap Budapest utcáin 2000-3000 rendőr állt készenlétben, és 200-300 makacs ember kokárdával sétálgatott Budán és Pesten. Néhány helyen rövid beszédek is elhangzottak, elénekelték a Himnuszt és a Szózatot... Ennyire futotta.

A Munkáscsoport a Fidesz-választmány azonnali lemondását követelte – szerintük meg kellene alakítani a Munkáspártot. A Fidesz és a Hálózat képviselői viszont kollaboránsnak kívánták minősíteni az MDF-et megfutamodása miatt. Befejezésként a Fidesz-vezetés november 2-án kimagyarázkodó nagygyűlést tartott. A Jurta Színházban megjelent radikálisok a választmányt hibáztatták a visszakozás miatt, a mérsékeltek azt kifogásolták, hogy a tüntetés meghirdetésével, majd visszavonásával csak a véletlenen múlott, hogy nem történt nyílt konfrontáció. Vitáztak, de semmit sem döntöttek (ÁBTL).

Október 30-án, vasárnap este fáklyás tiltakozó felvonulást rendeztek Budapesten népszavazást követelve a bős–nagymarosi vízlépcső sorsáról vagy harmincezer résztvevővel. „Mellékesen" követelték a parlament feloszlatását és szabad választások kiírását is – a rendőrség ezt csöndben tűrte.

A Fidesz ideiglenes választmánya kérte az Országgyűlés elnökét, hogy nyilvánítsák munkaszüneti nappá március tizenötödikét, október 6-át pedig nemzeti gyásznappá. Az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatalból azt a választ kapták, hogy március 15-e csak egy másik munkaszüneti nap helyére kerülhet, mert nem csökkenhet a munkaidőalap. Hát cseréljék fel november hetedikével! A Szovjetunió mellett akkor Bulgáriában és nálunk volt még pirosbetűs ünnep november 7-e, az európai visszhang szerint mégis bátor tett volt a törlését kérni. 1988. november 7-én a Fidesz Munkáscsoport 18 tagja – a mellükön, a hátukon ünnepváltást követelő táblákkal – söprögetni kezdte a faleveleket Budapest központjában, a Vörösmarty téren. Aznap még csak a rendőrségre sikerült besöpörni magukat, no meg az európai sajtóba, de decemberben a Németh-kormány törölte a Nagy Októberi Szocialista Forradalom napját a nemzeti ünnepek sorából, és a helyére március 15-e került.

– A közhasznú munkával azt kívántuk kifejezni, hogy mi ezt az ünnepet munkanapnak tekintjük – mondja Kollár Erzsébet. – Szombaton és vasárnap sapkákat, feliratokat készítettünk, például: „Ma dolgozunk, március 15-én nem fogunk!" Fél tizenegykor fogtunk a söprögetésbe, de a néhány perc múlva érkező rendőrosztag már oszlásra szólított fel bennünket. Aztán még érkezett vagy ötven rendőr, és ők már előállítottak minket a BRFK-ra, ahonnan a személyi igazolványaink elszedése után átvitték a csoportot a Szalay utcai kerületi kapitányságra. A legszörnyűbb az volt, hogy 11 éves kisfiamat is bekísérték, és kis kora ellenére nélkülünk hallgatták ki. A tiltakozó férjemet leütötték, megrugdosták, végül a János Kórházba került. Másokat is megvertek, és a közrend megzavarása miatt szabálysértési eljárással fenyegettek. Mivel kiskorú fiamat a Budapesti Katonai Ügyészség december 12-ére tanúként beidézte, félelmünkben Németországba menekültünk. Három évig ott éltünk, aztán családi okok miatt hazatértünk. A fiam közömbössé vált a politikával szemben, nem is kíván erre emlékezni.

– És hová lett a Fidesz Munkáscsoport?

– Először a korosztályi kötöttség – csak 35 éven aluliak lehettek a párt tagjai – távolítottak el többeket a párttól, aztán a politikai fordulatok. Mi a Fidesz akkori programját vállaltuk, azt, hogy nemzeti jólét, liberális politika, sajtószabadság... Nem kérném én számon a '88-as programot, ha nem az ellenkezőjét csinálnák! A Fidesz zászlaján a Kossuth-címer volt. Kikerült a címer, kikerült a munkáscsoport, a liberális pártból polgári párt lett. Mondhatnám azt is, az álmainkat sírom vissza.

A söprögetők efféle feliratokat viseltek: „Kár, hogy március 15-e nem november 7-re esik." „Tegnap Lénárt-nap volt és ma november 7., Rudolf." „Ma mi dolgozunk, március 15-én Ti!"

És volt ezen a napon egy több százezerszer nagyobb „tüntetés" is Magyarországon. „November 7-én a magyar nép nem a Lenin-szoborhoz igyekezett vörös zászlókkal, hanem hosszú-hosszú sort állt a magyar–osztrák határon, hogy megrohamozza Bécs üzleteit. Ez volt mindmáig az ország legnagyobb politikai-gazdasági demonstrációja, beleértve Nagy Imre temetését, a felvonulást Kádár János ravatalánál, vagy a köztársaság kikiáltását. Többen és egységesebb vágyakkal jelentek meg, hogy meghosszabbítsák a gulyás- és frizsiderkorszakot, mint bármely politikai párt gyűlésén." (Lengyel, 1990) Ezt valamivel kisebb méretben megismételte „a magyar nép" a következő április 4-én, amikor az osztrák kereskedők számára is jeles magyar napot ugyancsak a Gorenje – azaz az olcsó jugoszláv jégszekrény – ünnepévé változtatta.

Már a Pozsgay Imrével folytatott tárgyalás is éreztette, végéhez közeledik a Fidesz hőskorszaka. A végére a kétfordulós kongresszus befejezése, a program elfogadása tett pontot november 19–20-án. Ekkor már több mint 50 Fidesz-csoport működött, mintegy 2000 taggal. A hatalom ellenséges érzései még alig csitultak. November 15-én, a brassói munkásmegmozdulásra emlékező, (román) diktatúra elleni tüntetést állítólag „fasiszta fideszesek" kiáltásokkal verték szét a rendőrök (bár mellettük a másik „rendező" a Hálózat volt). A Ludas Matyi címlapján (1988. november 9.) egy idős néni panaszkodik az orvosnak: „Csoda, hogy kivan a szívem?! Az uram nyilas volt, a fiam ávós, az unokám fideszes..." Fodor Gábor azt mondta, a karikatúra és az előző hetek eseményei szerint Fidesz-ellenessé vált a közhangulat. A pár embert megmozgató „drasztikus akciók" nem a népszerűséget, hanem az ellenszenvet növelik. A karikatúra miatt a Ludas Matyi főszerkesztőjét bocsánatkérésre és helyreigazításra (?) kívánják felszólítani, különben sajtópert indítanak ellene (ÁBTL).

A programtervezetet sokan bírálták közhelyei és kevés kézzelfogható javaslata miatt. Végül átdolgozott, rövidített változat került a kongresszus elé. Ott többen javasolták a nemzeti problémákkal foglalkozó részek bővítését. Szóba került, hogy a haladó európai hagyományok vállalása mellett hangsúlyozni kell a kelet-közép-európaiságot, a szolidaritást a szomszéd népekkel, mert a térség országai csak összefogva válhatnak függetlenné. Még mindig felvetődött, hogy a szocializmus szerepeljen-e a célok között. Csak hát a szocializmust lejáratták, de a Bibó István-i szocializmuseszmét jó páran vállalhatónak tartották. A szövegező bizottság egész éjjel dolgozott, de megérte. Az akcióprogram csak tervezet maradt, ennek elfogadásához egy harmadik kongresszusi fordulóra lett volna szükség. A kongresszus csodája, hogy tárgyilagos beszámolót közölt róla a rádió 168 óra című műsora, a Vasárnapi Hírek, sőt a tv-híradó is.

A két nap alatt az állítólag félezernyi résztvevő majdnem ötöde szólalt fel. Társszerveikkel együtt közös nyilatkozatban ítélték el a rendőrség brutális beavatkozását a november 15-i békés „brassói" tüntetésbe. Megvitatták, csatlakozzon-e a Fidesz a Magyar Ifjúság Országos Tanácsához. Stumpf Istvánnak, a MIOT szervezőbizottsága elnökének szavai után a résztvevők kétharmada a belépésre szavazott.

De csak akkor, ha a rossz emlékeket ébresztő (1946-ban már létező) MIOT elnevezést megváltoztatják, és a „MISZOT" nem valamiféle csúcsszervezet lesz, hanem a párbeszéd fóruma.

– A programban erősen eltérő dolgokat kellett összeilleszteni – folytatja Rockenbauer Zoltán. – Voltak egészen laza részek és kemény rohamcsapathoz illő szövegek, vagy olyan aprólékosan kidolgozott fejezet, mint a zöldeké. Mivel Orbán Viktor nyáron Angliában volt (Soros-ösztöndíjjal – *P. Á.*), aztán pedig behívták, alig vett részt a programkészítésben. A kongresszushoz írt levelében javasolta, hogy egy részletező program helyett inkább egy politikai alapvetést fogadjunk el. A vitán túl ennek is köszönhető, hogy a kongresszus végül egy programnyilatkozatot szentesített. Ez reálisabb, árnyaltabb, toleránsabb lett annál, amit mi, azaz a szerkesztőbizottság programként ajánlott.

POLITIKAI PROGRAMNYILATKOZAT

...A Fiatal Demokraták Szövetsége... csoportjai és tagjai fenntartják maguknak a vélemények különbözőségéhez való jogot a Szövetségen belül.

...Európa továbbra is létezik, de a kelet-közép-európai országokat, így bennünket is Jalta politikai értelemben elszakított a nyugati civilizációtól. Politikai helyzetünk ellenére minket történelmünk és kultúránk Európához köt. Ide tartozónak tekintjük magunkat: hadseregek és tankok nem kényszeríthetnek rá, hogy ezt a hitünket feladjuk.

...Elutasítunk minden olyan társadalmi rendszert, amelyben a hatalom arra vetemedhet, hogy valamely eszme, távoli társadalmi cél érdekében szabadságjogainktól megfosszon bennünket. Nem hiszünk abban, hogy létezhet értékesebb társadalmi cél, mint a polgárok békés, szabad, független életének biztosítása... Ezt a parlamentáris demokráciában látjuk biztosítva.

...Olyan társadalmak ugyan ismertek a történelemben, amelyekben a piacgazdaság és a diktatúra együttesen fordult elő, de olyan nem, ahol a demokrácia párosult volna centralizált gazdasággal. Ez a tapasztalat arra indít bennünket, hogy a parlamenti demokráciát és a piacgazdaság megvalósulását egyszerre követeljük.

A piacgazdaság azonban nem biztosítja a polgárok esélyegyenlőségét, egyenlőtlenségeket szül és örökít át... A kialakuló társadalmi hátrányok ki-

egyenlítéséhez, illetve az esélyegyenlőség megteremtéséhez éppen ezért tudatos szociálpolitikára van szükség... a Fidesz működésének egyik iránya egy olyan politika kikényszerítése, amely megszünteti a fiatalok kilátástalan helyzetét.

...A Fidesz az országos politika egészének átalakítását, új alapokra helyezését tartja kívánatosnak. A valóság azonban messze áll a kívánt parlamentáris demokráciától. Ennek csak az egyik oka, hogy az erőszakszervezetek – beleértve az idetelepített szovjet csapatokat is – felhasználhatók ellenünk... Nem hisszük, hogy bármely új szervezet kormányra kerülése önmagában lehetővé tenné emberi és polgári jogaink érvényesítését. A demokrácia letéteményese, végső biztosítéka ugyanis nem az államhatalom, hanem a demokratikus politikai kultúrájú társadalom. Az állami élet irányításáért versengő pártok léte elengedhetetlen, de nem elégséges feltétel. Nekünk nem az államhatalmat kell megragadnunk, hanem az a feladatunk, segítsük az önszerveződést annak reményében, hogy az újjászülető, közösségeiből építkező társadalom képes lesz saját kormányát megválasztani. Ehhez mindenkinek magának kell megteremtenie a vele azonos értékeket vállalókkal és azonos célt kitűzőkkel saját közösségét, mozgalmát, szervezetét. A Fidesz csak egy lehet ezek között... elutasítunk és elítélünk mindenfajta hatalom kisajátítására irányuló törekvést és gyakorlatot; a polgárok fajra, nemre, nemzetiségre, világnézetre, felekezetre, politikai meggyőződésre és életmódra tekintettel való bármely megkülönböztetését, az erre történő felhívást vagy ebben való részvételt.

...Felhívunk mindenkit, hogy a politikai meggyőződésének megfelelően csatlakozzék a független társadalmi mozgalmakhoz és szervezetekhez, vagy másokkal társulva hozza létre saját politikai közösségét!

Egyúttal párbeszédre hívjuk fel az ország valamennyi politikai szervezetét annak érdekében, hogy a békés egymás mellett létezés elismerése és egymás tolerálása adja meg a magyar politikai élet alaphangját.

1988. november 20.

(Bozóki, 1992)

A kongresszus bizalmatlanul kezelt mindenfajta szervezési és vezetési elképzelést. A választmány és tanács nem hozhatott kötelező határozatot frakciók és csoportok tevékenységére. Stumpf István 1990-ben azt írta, hogy a Fidesz „fél év alatt ultraradikális, vehemensen agresszív, gyors reakcióképességű, akcionista, kérlelhetetlenül antikommunista rohamcsapat benyomását keltette". Lengyel László: „Szerencséje és szerencsétlensége a '88 tavaszi indulás. Szerencséje, mert minden mozgásban volt, nem tudták lenyelni... Szerencsétlenségük, hogy akkor kaptak a politikába, amikor a programok, az átgondolt programok helyébe a politika gesztusok léptek... A Fidesz riasztóan ökölrázóvá vált" (Bozóki, 1992).

Befejezésül a kongresszus havi 50 forintban állapította meg a tagdíjat, elfogadta a program végleges szövegét, és delegálta az új választmányba Deutsch Tamást, Fodor Gábort, Hegedűs Istvánt, Kövér Lászlót, Molnár Pétert, Orbán Viktort és Rockenbauer Zoltánt. További hat tagot az alapcsoportok küldötteiből álló Fidesz-tanács jelölt ki.

A kongresszuson a „nagy fül" is ott volt, két példányban is. Szerintük „szavazóként" 400-500-an, egyébként 200-300-an voltak jelen. A napi politikához való viszonyról, a nemzeti-népi gondolat programba emeléséről, valamint a szervezet strukturális alakulásáról vitáztak. Elhangzott: „Nemcsak a csapatkapitánnyal, a nemzeti 11-gyel van gond." „Ha a Munkásőrség nem szűnik meg, legyen értelmiségi őrség." „A Fidesz induljon a parlamenti választásokon." „A Fidesz nem pártmozgalom." Követelték az emlékműveken a Kossuth-címer helyreállítását; a Rákosi-diktatúra áldozatai és Nagy Imre meg társai rehabilitálását; nyilvánosságot; társadalmi vitát a szovjet csapatok kivonásáról. A kongresszuson felhívást köröztek a Kossuth-címer visszaállítására, mivel a Fidesz Közéleti Csoport petíciót kívánt átnyújtani a parlament elnökének ennek érdekében. A kongresszuson a francia radikális párttól kezdve a trockisták szövetségéig mindenki kiadványa szerepelt, még az Adatbank csoport csatlakozásra szólító felhívása is, amiben közlik, céljuk „negyven éven felüli, hatalmukkal visszaélő vezetők megfigyelése, adatainak gyűjtése". (Az Adatbank rendőrtisztekről is kíván fotókat, adatokat gyűjteni – lakcím, telefonszám –, és megfélemlítés céljából megfigyelés alá vonni.) A kongresszus állásfoglalásának lényegi mondandója: Magyarország gazdasági, politikai, erkölcsi válságban van, a Kádár-korszak „a hazugságok elhallgatásának" (?) kora volt.

A Munkáscsoport nyomban elmarasztalta a kongresszus második fordulóját. Munkáskonferenciát kívánnak összehívni a már említett független munkáspárt létrehozására. (Mivel a Fidesz ötezer forinttal támogatta a konferenciát, Harangozó Szilveszter belügyminiszter-he-

lyettes kinyomoztatta, „milyen pénzből". Mikor újból kiderült, hogy az OTP-ben bankszámlájuk van, amin különböző adományokból, kiadványok árából és a tagdíjakból akkor nyolcvanezer forintot tartottak, Harangozó javaslatot kért „a pénz törvényes úton történő megkérdőjelezhetőségére"...) A megfigyelés alatt álló alapító tag Bégány Attila – ő szervezte és alakította meg a Műegyetemen a Fideszt és az MDF-et is – a kongresszus után bejelentette, hogy kilép a Fideszből, mivel „a program nélkülözi a nemzeti dolgokat, és nemkívánatos polgári radikális irányba mutat". Ő nemzeti alapokon álló Magyar Ifjúsági Szövetség (MISZ) szervezésébe kezd (ÁBTL). Egyébként Bégány először azzal hívta fel magára a közvélemény figyelmét, hogy az 1990. októberi taxisblokád idején ő szervezte az MDF nevében az ellentüntetéseket. 2005 májusában, a Bibó-szobor avatásáról a rendőrök vezették el mint egyszemélyes tüntetőt.

A kongresszus után a Szombathelyi Tanárképző Főiskoláról néhány fideszes felkereste a Szent Kereszt Lelkészséget. Bár nem hívők, de kapcsolatot keresnek „a templom ifjúságával", mivel a Fidesz egyházi érdekekért is síkra száll. Felkérték a lelkészt, hogy tartson előadást a Fidesz-csoportnak. Ám őt 1988-ban az egyházmegye vezetői arra utasították, hogy ne bocsátkozzon semmiféle politikai tevékenységbe: az egyház maradjon a saját keretein belül (ÁBTL).

A Fidesz-kongresszus napjaiban két figyelemre méltó hír is napvilágot látott. A Magyar Demokrata Fórum tagtoborzó találkozóján közölték, hogy a választásokon indulni szándékozó MDF lemond a politikai hatalom megszerzéséről, és hajlandó együttműködni minden demokratikus szervezettel. November 23-án Pozsgay Imre kijelentette, hogy a többpártrendszer kialakítása a társadalom akaratán, és nem a kormányon múlik. Az új alkotmánnyal lehetővé válik egy újfajta jogállamiság és a politikai pluralizmus is. És bejelentette, hogy az MSZMP párbeszédet kezdett az alternatív szerveződésekkel. Még két hang a kórusból: Berecz János szerint, mivel az egyesülési törvény alapot ad a pártellenes tömörülések tevékenységéhez is, az MSZMP külön párttörvényt tart szükségesnek. Németh Miklós miniszterelnök szerint viszont a magyar politikai reformok alighanem egy nyugati stílusú parlamenti demokráciához vezetnek el. Összességében a hatalom saját jövője szempontjából engedékenyebbnek mutatkozott, mint például a vízlépcsővitában.

– Fogalmam sincs, hányszor tüntettünk a vízlépcső építése ellen – mondja Wachsler Tamás –, nem tudom, hány éjszaka ragasztgattuk a matricákat és plakátokat, hány randink ment erre rá, vagy hány levelet írtunk a képviselőknek, hogy gondolják meg... Hiába. Nemcsak az volt dühítő, hogy a tiltakozás ellenére a többség a gát építésére voksolt, hanem a sunyiság is. Nem merték nyíltan vállalni a véleményüket, a szavazás időtartamára zárt ülést rendeltek el, féltek színt vallani. A paprikás hangulatú műegyetemi Fidesz-csoportülésen mindenki egyetértett abban, hogy ezt nem hagyhatjuk ennyiben. Hosszas vita után úgy döntöttünk, megpróbálkozunk a lehetetlennel, a képviselő-visszahívással. A választás dr. Vida Miklósra, a budapesti 23. választókörzet képviselőjére esett, mivel ő szervezte a zárt ülést kezdeményező csoportot. Vida egyébként 1953 óta volt képviselő, 1988-ban már a Gázművek nyugdíjas vezérigazgatójaként. Első lépésként levelet fogalmaztunk a választóinak:

Tisztelt Választó!

1988. október elején ült össze a parlament őszi ülésszaka. Bizonyára Ön is felháborodottan szemlélte az ott kialakult nevetséges színjátékot. Miután felmerült annak igénye, hogy a képviselők nevüket adják szavazatukhoz, felelősséget vállalva döntésükért előttünk, választóik előtt, az Ön képviselője, dr. Vida Miklós és társai csoportot szerveztek, amely zárt ülés elrendelését, a nyilvánosság teljes kizárását kezdeményezte. Ezek után felmerül a kérdés: valóban az ország, a választópolgárok, az Ön érdekeit képviseli-e dr. Vida Miklós?

Mindannyian felelősek vagyunk a holnapért. A jövő nemzedékek rajtunk fogják számon kérni a ma hibás döntéseit. Vajon van-e közünk ahhoz, kik hozzák meg nevünkben e döntéseket? Van-e jogunk tudni, mi történik az általunk megválasztott parlamentben? Mi úgy gondoljuk, igen.

Dr. Vida Miklós és társai ezt vonták kétségbe. Kérjük, gondolja ezt Ön is végig, és ha egyetért velünk, támogassa a képviselő visszahívását célzó akciónkat aláírásával. A közeljövőben személyesen is felkeressük.

Választótársai (Bozóki, 1992)

(Meg kell jegyezni, hogy ennek a fellépésnek a „Százak levele" volt az előzménye. A demokratikus ellenzék 1987-ben fölszólította a képviselőket, vegyék tudomásul, a jövőben senki sem nézi el nekik, ha

nem képviselőhöz méltóan vesznek részt a parlament munkájában.) November 5-én a Fidesz-tanácsülésen még Bégány Attila adta hírül, hogy a műegyetemi csoport kampányt indít egy országgyűlési képviselő visszahívására. Noha ő hamarosan kilépett a Fideszből, „Wachsler zseniális ötlete nyomán" vele együtt szervezte ezután is az aláírásgyűjtést a „Vidahívásra".

– A Fidesz-kongresszus nagyszerű lehetőséget kínált szándékunk bejelentésére – folytatja Wachsler Tamás. – Ezután 37 részre osztottuk a körzetet, és embereket toboroztunk. Több ezer példányban lemásoltuk és bedobtuk a levelesládákba a választóknak írt levelet. Esténként lakásról lakásra járva gyűjtöttük az aláírásokat. Meglepően gyorsan haladtunk, a legtöbb ember mellénk állt. Voltak, akik egyetértettek velünk, de féltek aláírni. Elutasítás kevés akadt. A december eleji HVG-cikk nyilvánossá tette az akciót, támadásba is lendültek ellenünk. Az Esti Hírlap kerekasztal-beszélgetésére csak minket nem hívtak meg. A Népszabadság is ránk rontott. Vida Miklós a tv-híradóban szinte könnyek között sírta el, hogy ezek a szemtelen fiatalok miképp inzultálják, pedig a légynek sem árt. Persze nekünk semmi bajunk nem volt vele. Nagyszerű családapa, kiváló szakember lehetett, csupán a képviselőségre alkalmatlan. Annyira az volt, hogy közölte, a visszahíváshoz szükséges aláírások összegyűjtése esetén sem mond le, inkább végigcsinálja a huzavonát. December 15-én nemzetközi sajtótájékoztatón jelentettünk be, hogy a szükségesnél jóval több – 2175 aláírás – gyűlt össze. A visszahívási indítványt és az íveket leadtuk a Hazafias Népfront kerületi bizottságán. A törvény szerint a képviselő mandátuma akkor szűnik meg, ha a választóknak legalább fele részt vesz a szavazáson, és a többség támogatja a visszahívást. Több pártfunkcionárius kudarcként élte meg a történteket, Nemes Dezsőné Szabó Piroska szerint ki kellett volna rugdalni az aláírásgyűjtő Fidesz-tagokat a józsefvárosi házakból. Végül március közepén Vida Miklós is lemondott a mandátumáról. Példánk nyomán a képviselő-visszahívás gyakorlattá vált. Az egyik legnagyobb visszhangot kiváltó eset a Pest megyei pártbizottság első titkárának, volt országgyűlési alelnöknek, Cservenka Ferencnének a kigolyózása volt, aki ellen az MDF és a Fidesz gödöllői szervezete lépett fel.

Apropó MDF! A zömében a lakiteleki találkozó nyomán létrejött Magyar Demokrata Fórum 1988. szeptember 3-án jelentette be megalakulását független politikai mozgalomként. Noha az új szerveződések előtt a Társadalmi szerződés vitája is söpörte az utat, a Szabad Kezdeményezések Hálózata késett a párttá átalakulással, nem utolsósorban azért, mert az első vonalból Kis János, Rajk László és Tamás Gáspár Miklós is külföldön volt, a Bába–Miszlivetz-vonal pedig ellenezte a változást. Többek között Magyar Bálint, Szabó Miklós, Kőszeg Ferenc, Kenedi János kezdeményezésére – akik úgy érezték, vagy átalakulnak, vagy elvesznek – a kezdeményező Magyar Bálint szociológus lakásán eldöntötték, hogy párttá alakulnak. A mi szempontunkból megemlítendő, hogy az 1988. november 13-i alakuló ülésnek – kívülállóként – Fodor Gábor volt a levezető elnöke. Megszületett a Szabad Demokraták Szövetsége, az SZDSZ.

Sokan emlékezhetnek rá, hogy Fodor 1993-ban kilépett a Fideszből (ami kiválási hullámot indított el). Többen arról is értesültek, hogy Fodorék lakás- és kutyafelügyeletet vállalva ingyen lakhattak az Amerikában tanító Kis János lakásában, akadt is, aki emiatt már akkor árulással vádolta Fodort.

– Kezdetben sokféle gondolkodású és politikai orientációjú ember gyűlt össze a Fideszben is – mondja Fodor Gábor. – Az életkor és a korhatár, a rendszerellenesség, az antikommunista felhangok, a demokrácia iránti elkötelezettség összetartotta a társaságot. Hasonló jelleggel szerveződött az SZDSZ és az MDF is. Az 1988–90 közötti időszakban az ellenzéki szervezetek nem zárták ki a tagságot egymás között, mert így fel lehetett mutatni, hogy az MDF-nek van 12 ezer, a Fidesznek 4 ezer tagja, amiben átfedés volt. Orbán Viktor és Kövér László tagja volt a Szabad Kezdeményezések Hálózatának is. Pár ezer ember elvi szempontok miatt szinte mindenhol tag volt. Aztán a párttá alakuló szervezetek fokozatosan kizárták a kettős tagságot.

Orbán Viktor: Az „SZDSZ-esek közül néhány barátom közelebb áll hozzám. Ott művelik igazából [a politikát]. A politikáról ők tudják a legtöbbet mondani. Ők a legzseniálisabbak" (Elbert–Vági, 1989). És az első szabad választáson, 1990-ben Kövér László Pápán az SZDSZ támogatásával kerül be a parlamentbe.

November 27-én, öt hónapos előkészítés után megalakult a Magyarországi Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsa a 29 tagszervezete közötti párbeszéd megteremtésére, közös álláspontjuk érvényesíté-

sére. Tagjai között volt a KISZ és a Fidesz is. Elnök Stumpf István (alelnök Gyurcsány Ferenc, de a fideszes Langmár Ferenc is). A MISZOT alakuló ülését értékelve a Fidesz-vezérkar nyugtázta: a céljaikat elérték, az elnevezés megváltozott, fontos mondatokkal egészült ki az alapszabály. Molnár Péter szerint bekerülésük kompromisszum, de pozíció is, mert egy hivatalos szervezetben vetették meg a lábukat, innen szélesebb körben hallható a hangjuk. A többi tagszervezetet befolyásolják, hozzászoktatják az egyenes beszédhez, majd amikor kellőképpen a Fidesz hatása alá kerültek, ha szükséges, kiválnak, és magukkal viszik a többi független szervezetet.

Egy nyájba keveredve nem lehetett halasztani a találkozót a KISZ és a Fidesz között. Az első hivatalos tárgyalást a Műegyetemen tartották december 8-án délután, három órán át. Az egyik oldalon Szilvásy György, a másikon Fodor Gábor vezette az öt-öt fős csapatokat.

A KISZ javasolta, hogy mindkét fél ismertesse politikai célkitűzéseit, elképzeléseit, és keressenek olyan ügyeket, amelyekben együtt tudnak működni. Fodor Gábor azt felelte, hogy ők nem az együttműködés, hanem a párbeszéd igényével érkeztek, ezért nem is akarnak kommünikét elfogadni, de a sajtótájékoztatón részt vesznek. Kiderült, hogy a KISZ számára a demokrácián át vezet az út a szocializmushoz, míg a Fidesz a demokráciát tartja célnak, és ha megvalósul, akkor majd foglalkoznak azzal, hogy programjuk is legyen. A KISZ KB Titkársága szerint „A találkozó mindkét fél számára elsősorban propagandacélokat szolgált" (PIL). A másnapi Magyar Nemzet szerint a Fidesz a demokráciát célként, míg a KISZ eszközként értelmezte. Szóba került közöttük, hogy a KISZ milyen szocializmusképet képzel el, és a szervezet nevében szereplő kommunista kifejezést miként értelmezik. De a lényeg: „úgy tetszik, szabaddá vált az út a Fidesz politikai elismerése előtt".

– Arra törekedtem, hogy ne egyezzünk meg, de ne is vesszünk össze – mondja Fodor Gábor. Ám Kövér László azt mondta: sajnálná, ha a tárgyalások lezárulnának. Miszlivetz viszont támadta őket. Helyteleníti, hogy beléptek a MISZOT-ba. Előbb-utóbb más típusú kormány lesz, ezért nem lenne szabad a jelenlegit erősítő kezdeményezésekben részt venni. Így elvesztik a külföld érdeklődését, támogatását (ÁBTL).

Két hét sem telt el, amikor a KISZ KB Egyetemi és Főiskolai Tanácsának ülése előtti tájékoztatón elhangzott: „A fővárosi egyetemekről, főiskolákról sok helyütt már kiszorult a KISZ... az egyetemeken ezt a félévet már nem biztos, hogy kibírja."

A Fidesz viszont az ismertséget – vagy a hamisságot? – nem bírta. „A tömegtájékoztatás olyan kommentárokat közölt, amelyek szerint a Fidesz most már »szalonképesebb« és kevésbé radikális, mint alakulása idején. De vajon igaz-e ez a beállítás? Valóban azért kezdike a Fideszt félig-meddig elismerni, mert konformizálódik, és programja most már nem jelent kihívást a hatalom számára? Vajon a Fidesz útja is a Magyarországon megszokott út – a politikai lezüllés útja? ...Sem a fiatal demokraták kongresszusán elhangzottak, sem az elfogadott új program kitételei nem mutatnak arra, hogy az új, független ifjúsági szervezet valamiféle alkut akarna kötni a hatalommal... a Fidesz léte és jövője is azon áll vagy bukik, hogy ez a program megvalósul-e, lesz-e a magyar társadalomnak elegendő ereje a párturalom megtörésére." (Bozóki, 1992)

És a párturalom önmagát is törte, koptatta. November 25-én Pozsgay Imre bejelentette, hogy az MSZMP párbeszédet kezd az ellenzéki szervezetekkel. November 29-én Grósz Károly hírhedt sportcsarnoki beszédében azt közölte az összegyűlt pártaktivistákkal és munkásőrparancsnokokkal – és a közvetítés jóvoltából az országgal –, hogy az egypártrendszer keretei között képzelik el a politikai pluralizmust. Noha a „fehérterror" réme fenyeget, az „utca a miénk"... A rendőrség persze minden állampárti tüntetést engedélyezett (volna). Ám a pártvezetés „egységét" Pozsgay 1956-ot átminősítő nyilatkozata tovább mélyítette.

4. A „KIS SZABADSÁGHARC"

1988 a csodák és a nyomorúság éve (© Hankiss). Már tavasszal is, de főképp ősszel burjánzani kezdtek az alternatív szervezetek. Március: Fidesz, május: SZKH és a Tudosz, június: Történelmi Igazságtétel Bizottsága, október: Nyilvánosság Klub, november: Független Jogász Fórum, a Hálózatból SZDSZ lesz, újra feltámad a Független Kisgaz-

da Párt. Minden hónapról külön könyvet lehetne írni. A gazdasági gondok elviselhetetlennek tűntek, de a politikai változások eufóriája érzéstelenítette az országot, sőt a rokon események az egész régiót. 1989-ben még gyorsabban jártak az óramutatók. Ebben az évben készült el a társadalmi változások kerete, 1990-re már csak a szabad választás „formaságai" maradtak. Ezenközben az ilyen-olyan szabadságból egyre nagyobb darab jutott az asztalok többségére, kenyérből viszont hosszú évekre kevesebb. Mi, magyarok másfél évtized múltán gazdaságilag sokkal korszerűbben, de szinte ugyanott vagyunk, ahol a szabadság tűzijátékának kezdetén, csak a szegénység elosztása változott gyalázatossá.

1989 elején a Fidesz már rohamléptekkel tartott a nyilvános elismerés felé. Január 17-én a szövetség képviselője (Fodor Gábor) először léphetett fel élő adásban – azaz cenzúra nélkül – a Magyar Televízióban. A katona Orbán Viktornak viszont nem engedélyezték, hogy a zalaegerszegi KISZ-bizottság meghívására részt vegyen az értelmiségi klub vitaestjén. A Fidesz városi csoportja hiába tiltakozott a parancsnoknál, sőt a honvédelmi miniszternél is.

A Davosból hazatérő Grósz Károlyt megdöbbentette, hogy Pozsgay Imre átminősítette 1956-ot. A főtitkár szerint, ha szükséges, a kb-nak le kell vonnia a személyi konzekvenciákat is. Németh Miklós miniszterelnök: 1956 értékelésében a népfelkelés éppúgy helyet kaphat, mint a nemzeti tragédiát okozó terrorlázadás. Lukács János kb-titkár: Pozsgay Imre egyéni véleménye, hogy 1956-ban népfelkelés volt Magyarországon. 15 alternatív szervezet – köztük a Fidesz – sürgeti a népfelkelés igazságos történeti megítélését, mert csak így tudnak együttműködni az MSZMP-vel.

Február 11.: az MSZMP KB zárt ülésén Pozsgay Imre nézete a pluralizmusról és 1956-ról kis híján pártszakadáshoz vezetett. Végül a testület többsége úgy döntött: 1956-ban felkelés kezdődött, később azonban „felerősödtek az ellenforradalmi elemek". Pozsgay Imre nyilatkozatát elsietettnek vélték, mert a társadalom nem volt felkészülve rá. Ugyan elfogadták a többpártrendszert is, ám úgy vélték: a társadalom felkészületlen a gyors átállásra is. De a lényeg: a párt nem tart igényt arra, hogy az új alkotmány rögzítse vezető szerepét. Grósz kijelenti: nincs „Pozsgay-ügy". Jegyezzük meg, azért sincs, mert ezen

az ülésen Horváth István belügyminiszter bejelentette, hogy a rendőrség, a belügy a nemzet rendőrsége, nemzeti intézmény, és nem lehet egyetlen pártnak sem alárendelni.

Fodor Gábor a SZER-nek nyilatkozva örült, hogy az MSZMP KB végre a többpártrendszerről tárgyalt, de elképesztőnek nevezte, hogy csak „a szocializmus talaján álló" pártok alakulhatnak. Nehezményezte, hogy az '56-os népfelkelést „egyéni véleménnyé fokozták le", de reméli, talán már pár hónap alatt is eljutnak a „reális megítéléshez". A „kivonuló" után Orbán Viktor nyomban felvetette, hogy a Fideszt párttá kellene alakítani. De arról is beszélt, hogy az egyetemeken a KISZ-hez hasonlóan a Fidesznek is legyen irodája. Kövér László főállású Fidesz-vezetők alkalmazását javasolta.

A február végi első SZDSZ–Fidesz találkozó előtt pár héttel kettészakadt a Fidesz debreceni csoportja. Az egyik része szoros kapcsolatot tart az SZDSZ-szel, a másik nem. A Fidesz intézkedett az SZDSZ-párti vezető lejáratására, elszigetelésére. A párttalálkozón Magyar Bálint és Mécs Imre nem tartotta szerencsés ötletnek a párttá alakulást, inkább a Fidesz ifjúsági jellegét kellene erősíteniük, és a választásokon együtt kellene indulniuk az SZDSZ-szel (ÁBTL)...

Március 3-án véget ért a Fidesz félillegalitása: a Fővárosi Bíróság az – idestova két hónapos – egyesülési törvény alapján nyilvántartásba vette a szövetséget (aztán év végéig még ötven pártot). Március 4-én a jogász szakkollégium végre hivatalosan felvehette Bibó István nevét (amikor az ezt a nevet választók közül már senki sem lakott benn).

Az MSZMP képviselői folytatják a kétoldalú konzultációkat a nemzeti kerekasztal-tárgyalások előkészítéséről. Március 5-én az MDF, a Néppárt és a MISZOT van soron. Az MSZMP (Fejti György és Tétényi Pál) és a MISZOT megbeszélésén Fejtit aggasztotta, hogy a folyamat ellenőrizhetetlenné válik, szerinte a kerekasztalnál a MISZOT-nak kellene képviselnie az ifjúságot. Stumpf: ők nem alkalmasak erre, mivel a MISZOT is párbeszédfórum. A pártnak azonos esélyt kellene adnia a többi pártnak is. Kövér László is javasolta a hatalmi monopólium leépítését, és megérdeklődte, mikor vonják vissza a Fideszt az oktatási intézményekből kitiltó minisztériumi körlevelet. A kitérő reagálásra megkérdezte, hogy a válasz elutasításnak tekint-

hető-e. Fejti György felelete: „Tekintheti, aminek akarja." Majd higgadtabban azt mondta: az MSZMP nem ért egyet a diszkriminációval.

Láttuk, március 15-ét évtizedek óta a rendőrség és az ifjúság változó intenzitású összecsapásával „ünnepelte" az ország. 1989-ben március idusa ismét munkaszüneti nap, pirosbetűs ünnep, a „kis szabadságharc" napja. A harc azon folyik, ki kivel ünnepel. Januárban Kövér László még el akarta fogadni a KISZ ajánlatát a közös rendezésre, felvonulásra, ha a saját embereik ugyanolyan publicitást kapnak, mint a hivatalos szónokok. Ezt Fodor Gábor mereven elutasította, mert nem ugyanazt ünneplik, mert azt a látszatot keltenék, hogy kiegyeztek a hatalommal. A választmány melléállt. Ezután a budapesti pártbizottság kezdte környékezni őket a közös ünneplésért, de ettől már a Fidesz egységesen elzárkózott. Az alternatív szervezetek és a rendőrség tárgyalási jegyzőkönyvében Deutsch Tamás nevét még Dajcsnak írták. Aztán a rendőrség az ő aláírásával megkapta a március 15-i rendezvények engedélyezési kérelmét. E szerint az ünnepség 12 órakor kezdődik a budapesti Március 15-e téren, majd a Szabadság térre vonulnak, aztán a Batthyány-emlékmécseshez, onnan pedig a Kossuth térre, ahol Orbán Viktor (is) beszél. 50-100 ezer résztvevőre számítanak.

A „kis szabadságharc" párbajjá változott. Nem a rendőrség és a tüntetők, hanem a hatalom és immár 31 független szervezet között. Az utóbbiak állítólag tényleg százezer embert mozgósítottak Budapesten, míg a hivatalos fél ötödennyit sem. A Cég-jelentés harmadennyiről, 40-50 ezer főről szól. Később a Nemzeti Kerekasztalnál az MSZMP térfeléről többször föltették a kérdést: kinek a nevében beszél az ellenzék? Kónya Imre, a Független Jogász Fórum alapítója szerint „mindig adódott a válasz: többek közt annak a tömegnek a nevében, akik letették a voksot mellettünk azzal, hogy a mi ünnepségünkön vettek részt, s nem az MSZMP rendezvényén" (Richter, 1990).

Mikor eldőlt, hogy március 15-én a Fidesz nevében Orbán Viktor szónokol, beleborzongott: „Százezer ember előtt az ember azért meg szokott szeppenni." És lőn: „se élő, se holt nem voltam... a térdem remegett. Jó, hogy rajtam volt az a malaclopó szürke kabát, mert ez a remegés biztosan látszott volna" (Kéri, 1994). Többek között azt mondta: „De beszélhetünk-e nemzeti függetlenségről, amikor a Magyarországot az 1956-os forradalom után újra megszálló orosz csapatok itt állnak városainkban?" A nép valóban 1956-ban követelte először nyilvánosan, hogy „Ruszkik, haza!", viszont az orosz csapatok 1945 óta megszállva tartották Magyarországot, 1956-ban a SZU „csak" nyomatékosította felségjogát. A szónok kifejtette az egypártrendszerrel szembeni kételyeit is, és ismét hangsúlyozta a bizodalmat saját erejükben: „Mi csak magunkban bízhatunk... Én abban hiszek, hogy mi képesek vagyunk megfosztani a pártállamot a diktatúra bevezetésének lehetőségétől." „A kommunista politikai vezetés négy évtizednyi uralkodásának eredményeképpen a mi generációnknak az utolsó garasig eladósodott, leszegényedett, csőd szélén tántorgó társadalomba kell belenőnie." Egyenlő feltételeket követelt a politikai szervezeteknek. „Szolidaritás!" – volt a zárószó (Bozóki, 1992).

Az ellenzéki szervezetek ismét aktualizálták az 1848-as 12 pontot. Felolvasásáról a tv-híradó is beszámolt. A 9. pontban semleges és független Magyarországot követeltek: „Vonják ki a szovjet csapatokat hazánk területéről." (Egy évvel korábban, vagyis 1988-ban a 12 pontos felhívás még úgy fogalmazott: „Tárgyalásokat a szovjet katonai alakulatok kivonásának feltételeiről és határidejéről – a Szovjetunió jogos önvédelmi érdekeinek figyelembevételével." Egyébként Grósz már januárban közölte, hogy rövid időn belül megkezdik a szovjet csapatok részleges kivonását.) Azt nem említették a Híradóban, hogy a tömeg a Tévé előtt ütemesen kiabálta: „Ruszkik, haza, demokráciát!" –, és a tilalmas székely himnuszt is énekelték. Budapesten a Várban a Fidesz néhány tagja felismert két-három polgári ruhás rendőrt, és próbálták ellenük hangolni a közvéleményt. Ám a tömeg védelmébe vette a rendőröket, hogy nekik is joguk van ünnepelni (ÁBTL).

A legfontosabb e napi esemény, hogy a Független Jogász Fórum (FJF) felhívta a független politikai szervezeteket és pártokat, hogy az MSZMP által kilátásba helyezett nemzeti kerekasztal-tárgyalások előtt kezdjenek egymással előkészítő megbeszéléseket. Felajánlották, hogy a tanácskozásokat megszervezik (Richter, 1990). Nem tudni, hogy a felhívás kihez jutott el, például a Népszabadság nem adott hírt róla. Az átmeneti korra – meg a pártlapra is – jellemző, hogy a három újságoldalnyi március 15-i tudósításban a lap nem említi Orbán Viktor vagy Kis János nevét sem.

– 1989. március 19-én volt az SZDSZ első küldöttgyűlése – idézi fel Magyar Bálint. – Erre az alkalomra elkészítettük az átmenet, a rendszerváltás forgatókönyvét, politikai programját, ami lényegét tekintve meg is valósult. Az SZDSZ már két hete javasolta, hogy az ellenzéki szervezetek alkossanak koalíciós tömböt az állampárttal tervezett kerekasztal-tárgyalásra. Amikor a vendégként meghívott Kónya Imre felszólalt, hogy a Független Jogász Fórum vállalná a szervezést, Kis János javasolta, az SZDSZ vonja vissza az ajánlatát, mert a lényeg az volt, hogy az MDF-et is be lehessen vonni, mivel nem akartuk, hogy egyetlen ellenzékiként ők monopolizálják a rendszerváltást.

Az Ellenzéki Kerekasztal (egyeseknek EKA, másoknak EKE) röpke hét alatt megalakult és tárgyalásokra hívta ki az MSZMP-t, hogy jó egyezségre szorítsa a békés átmenetről a demokráciába. Az MDF társutasként bevonta a Bajcsy-Zsilinszky Kört is a tárgyalásokba, állítólag ellensúlyként bekerült a Fidesz is. Őket Kövér László és Orbán Viktor képviselte a kerekasztal első ülésén (egyetemük ismert épületében), március 22-én. Noha az EKA azonnal bejelentette megalakulását az MSZMP-nek, és hogy csak együtt hajlandók tárgyalni vele, a párt április 8-ra néhány ellenzéki szervezetet még külön tárgyalásra hívott. Ám az EKA úgy döntött, a jó előre beharangozott dzsemborira senki nem megy el, kivéve Kónya Imrét, aki a nevükben bejelenti: készek az eszmecserére, de látszattárgyaláson nem vesznek részt. A Cég jól dolgozhatott, mert az ünneprontó Kónyát be sem engedték a tárgyalóterembe.

A nyílttá vált hatalmi harcban az ellenzék lépésről lépésre szorította vissza az állampártot, az pedig vaktöltényekkel a levegőbe lövöldözve adta fel állásait. A Fidesz első születésnapi ünnepének hírére a belügyminiszter-helyettes Harangozó Szilveszter ráírta: „Engedély van?" A választmány születésnapi „válasza": indulnak az 1990-es választásokon... Az ülésen „a szervezet adottságait messze meghaladó elképzelések születtek kormányzati felelősségvállalási lehetőségeikről". Orbán Viktor kijelentette, „a kommunisták eltávolítása a hatalomból kitágítja a gondolkodást". A többiek rálicitáltak. Rockenbauer például így: „a kommunistáknak menniük kell – korábbi és jövőbeni bűneik miatt" (ÁBTL). A jelentés szerint a Cég vagy lehallgatta az ülést, vagy a vezérkarban már volt ügynöke. Nem volt köznapi a helyzet. Hiszen ezek a megnyilvánulások, hát még az EKA szervezése és követelései – sőt az állampárt ezekről folytatott tárgyalásai is! – állam elleni bűncselekménynek számítottak...

Ha a Fidesz-születésnap alkalmával átnézzük az alapítók névsorát, kiderül, a 37 emberből csupán 8 lett politikus. Már az első évben eltűnt több rajkos, végül mutatóba ha maradt közgazdász politikus.

– A bibósok szakmai okok miatt radikálisabbak voltak – állítja Kósa Lajos. – Nekünk azt tanították: a rendszert gazdaságilag kell reformálni, és utána eljön a szimulált nem tudom mi. De jogi reform evolúciós módon nem képzelhető el. Azt, hogy magántulajdon, alkotmányosság, szabadságjog: ki kell mondani. Ez a megközelítésbeli különbség elsősorban szakmai eltérés, emiatt van sokkal kevesebb közgazdász a politikai vezetésben.

– Közülünk azok maradtak előtérben, akik nem akartak közgazdászok lenni – mondja Urbán László. – Németh Zsolt végzett ugyan, de szerintem sosem akart közgazdász lenni. A történelmi szituáció, a közös ellenségkép összehozott bennünket a Fideszben, aztán erősen divergálódott a társaság.

– A gazdaságban a folyamatos piaci reformoknak köszönhetően nem volt mit forradalmasítani 1989-ben – állítja prof. Sárközy Tamás. – Eljött viszont az alkotmányjogászok időszaka, felvirradt a bibósok napja. Ugyanakkor egy rajkos 35 évesen menedzser lehetett, a politikusokéval össze sem hasonlítható jövedelemmel.

– Kezdetben a Rajk szerepe nagyon jelentős volt, a Közgáz jobb közeg, jobb háttér volt, mint a jogi kar – véli Andrási Miklós. – Kemény csapat, erős indítás, ám ahogy politizálódott a Fidesz, úgy húzódtunk háttérbe. Csak addig voltunk jelen, ameddig kellett. 1990 után megnyílt a lehetőség a bizniszre, ami szellemileg izgalmas feladat. A parketten többdiplomások dolgoztak, holott ehhez talán egy diploma sem kell. A kitalálása érdekes volt, a működtetése érdektelen. Ma már nincsenek is ott. Aki benn maradt a politikában, azok közül nem tudom, hányat vennének fel egy bankba.

– A közgazdászok azért maradtak ki a Fidesz első vonalából, mert általában nincsenek rászorulva a politikusi létre, és mert visszafordultunk: Magyarország jogi módon tartatik rendben, és nem ésszerűen – véli Bródy András.

– Fontosabb az, hogy a Rajknak, de a Bibónak sem volt meghatározó szerepe a rendszerváltás előkészítésében – summázza Szuhay Miklós, a Közgáz emeritus professzora.

Valóban sok mindenkit lehet e történelmi fordulat szereplői közül elébük sorolni. Bár Orbán, Kövér, Fodor kötésig benne volt az ellenzék rendszerváltást előkészítő tárgyalásaiban, a közvélemény legfeljebb arról értesülhetett, hogy a Fidesz tüntet, tiltakozik, akciózik. Január 22-én – a prágai Jan Palach-tüntetések hírére – a csehszlovák nagykövetség előtt emlékeztek a szovjet megszállás miatt önmagát elégető prágai egyetemista húsz évvel és három nappal korábbi tragédiájára. Január 31-én bejelentették, hogy a Fidesz nem utazik az északkoreai Világifjúsági Találkozóra, a pénzt fordítsák inkább ifjúságpolitikai célokra. Február 28-án más szervezetekkel együtt tüntetést szerveztek a Vörösmarty térre Václav Havel és társai szabadon bocsátásáért. Április 27-én ülősztrájkkal tiltakoztak a Belügyminisztérium előtt a rendőrségi brutalitások ellen. Május 25-én a kínai nagykövetség előtt tartottak szolidaritási ülősztrájkot a kínai diáktüntetések támogatására. Június 5-én már vagy háromszázan tiltakoztak a pekingi vérengzések ellen.

– Erős emóciókkal, felspannolt lelkiállapotban érkeztem a kínai tüntetésre – mondja Bayer Zsolt. – Valami autóplatóra vagy micsoda emelvényre kellett felkapaszkodni annak, aki beszédet mondott. Az első sorban 25-30 kínai egyetemista ült, a homlokukra kötött fehér kendővel, mert náluk a fehér a gyász színe. Előttem volt a kép, hogy egy srác megállítja a tankot a Tienanmen téren. Akkor én már nagyon néztem a fák tetejét, de vonzották a tekintetem a fehér kendős kínai kortársaim is. Nem vagyok nagy szónok, végül még el is sírtam magam.

A Fidesz Országos Tanácsa mérlegelte: felbomlasztható-e a MISZOT azzal, ha kilépnek, mivel semmi szükség efféle ifjúsági Hazafias Népfrontra. Az ülésen Rockenbauer Zoltán ismét előhozta a TIB és az MDF által már elvetett javaslatot, miszerint Nagy Imre és társai temetésekor tüntessenek a kivégzésük ellen (?)... A Fidesz-vezetőség később is tömegdemonstrációt kívánt szervezni erre az alkalomra, mert az MSZMP-t csak „az ellenzék erejének megmutatásával" lehet rákényszeríteni az érdemi tárgyalásokra. Vallották ezt az után is, hogy május 8-án az MSZMP KB politikai egyeztető fórum létrehozását javasolta a párbeszéd elkezdésére (ezen az ülésen mentették fel a beteg pártelnök Kádár Jánost). Bár nem tudni, mire tudják rákényszeríteni az MSZMP-t, Fodor Gábor arról beszél, hogy a választáson a Fidesz 5-10 képviselőt fog bejuttatni a parlamentbe, az SZDSZ, MDF és Fidesz koalíció pedig többséget szerezhet. Ám továbbra is egyetértettek az SZDSZ-es Szilágyi Sándorral, hogy a temetést politikai eseménnyé kell tenni, amint ő mondta: egy újabb, immár hetedik üres koporsóval „a rendszer temetését lehetne szimbolizálni". (Szilágyi Sándor állítólag azt tervezte, hogy az SZDSZ-ből átigazol a Fideszbe, mert „sokkal nyugodtabban és higgadtabban tud ott dolgozni, és meg akarja nyerni nekik a választásokat".) A Fidesz a rendszerzáró temetési „bulira" vendégségbe hívta a lengyel diákszövetség küldöttségét. A Soros Alapítványnál pályáztak a választások „infrastrukturális bázisának" kiépítésére (írógépek, fénymásolók, szövegszerkesztők). Öt regionális központ, valamint a budapesti iroda műszaki felszerelésére 5 és fél millió forintot, a választási kiadásokra 3 millió forintot kértek. A május 20-i tanácsülésen kétórás indulatos vitával és ötszöri szavazással döntötték el, hogy kilépnek a MISZOT-ból (ám az ettől még nem dőlt össze). Soros György megüzente, csak akkor adja meg a 8 milliót, ha a Fidesz nem válik párttá. De hiszen március óta annak számított! A pénz mégis megérkezett, a regionális központok elkészültek. (Soros közvetve támogatta az MDF-et és az SZDSZ-t is – Nóvé, 1999.) És ösztöndíjjal újabb fideszeseket hívtak Londonba választási ismeretek szerzésére. Fodor javasolta, hogy a temetés előtti napon szervezzenek tüntetéseket a szovjet csapatok által kiürített laktanyák és épületek elé (ÁBTL).

Stumpf István, mikor értesült arról, hogy „fiai" elhagyják a MISZOT-ot, azt mondta, mivel a Fidesz a politikai élet egyik meghatározó szereplőjévé vált, már nincs szüksége arra a politikai védelemre, amit az első időszakban a szövetségtől kaptak. Úgy véli, a Fidesz „túlvállalta magát". Fundamentalista magatartása miatt a jövője bizonytalan, a leendő parlamentben olyan kompromisszumokat kell kötnie, amiket a szervezet nemigen fog elfogadni. „Azzal is be lehet lépni a politika világába, hogy olyan dolgokat mondunk ki, amelyeket mások nem mernek... A Fidesz többek között a félelemnélküliségével tűnt ki, legmeghatározóbb jellemzője is ez." (Zsöne, 1989)

A halódó KISZ XII. kongresszusán, április 21-én kimondta függetlenségét az MSZMP-től, feladta monopolhelyzetét, és átalakult a számos tagszervezetet összefogó Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetséggé. Ugyanezen a néven négy évet (1944–48) megélt elődje volt a Madisz, kései és csupán hónapokat élő utóda lett a Demisz.

– A Demisszé alakuláskor lemondtam, és munkanélküliként meghívtak Deutschcsal és másokkal Ajkára, lakossági fórumra – idézte fel Gyurcsány Ferenc 1999-ben. – Deutsch késett, mert nem volt pénze, és stoppal jött. Ujjongás fogadta, aztán én hoztam haza az öreg Skodámon. Útközben vitatkozunk. Szerinte Kádár János politikai gyilkos, bűnöző, nem érdemel kegyelmet. Volt-e választása 1956-ban Kádárnak? – kérdeztem. Igen. És az országnak? Nem. Mi a fontosabb? Nem tágított: Kádárt meg kell büntetni! Én azt mondtam erre: ne higgye az ország, ha pár bűnöstől megszabadul, a saját múltját is letudja.

Az EKA ülésein Orbán Viktor, Kövér László, néha Fodor Gábor határozottan képviselte nemcsak a Fidesz, hanem az egész ellenzék érdekeit is. Orbán nemcsak hármójuk közül emelkedett ki. Meglepő gyorsasággal az egyik meghatározó alakja lett ennek a nézeteiben, élettapasztalatban és életkorban is heterogén fórumnak. Kemény, határozott, ugyanakkor udvarias, kompromisszumra kész, dörzsölt, több lépést előre látó vitapartner volt, kisebbségi érzés nyomát sem lehetett érezni rajta: pillanatok alatt kész politikussá vált.

Az 1989. április 28-i ülésen Szabad György (MDF) a választásra 1990 májusa helyett 1989 őszét javasolta. Kónya Imre (FJF) egyetértett vele. Magyar Bálint (SZDSZ): „Az előre hozott választás nem az egész MSZMP érdeke, csak a Grószéké... Az MSZMP reformszárnyának le kell győznie a rendpártiakat ahhoz, hogy belemehessenek a választásokba." Orbán Viktor (Fidesz): „Maradjon ott a választás, ahol van, 1990 májusában... Az idő múlásával azok az erők kapnak hangot, amelyek a reformot kívánják, tehát nekik is a későbbi [időpont] a jobb... Az előrehozás mellett szól viszont, hogy zuhanórepülésben van az ország, a kérdés, vajon [a választás] megállítaná-e ezt? Attól függ, mi lenne az eredménye. Ha az MSZMP 60%-ot kapna, akkor nem. Későbbi választás jobb eredményt hozhat a társadalom számára" (Bozóki, 1999).

– A Fidesz és Orbán Viktor sok válságos helyzeten segítettek át bennünket az EKA tárgyalásai során – mondja Magyar Bálint. – 1988-ig nem volt kérdés, hogy mit is kell csinálni, mert addig nem volt lehetőség a cselekvésre. Ők akkor kapcsolódtak be a politikai életbe, amikor elevenné vált, mit tegyünk, mit tehetünk. Orbán Viktor határozott és logikus gondolkodású, kemény, rendszerező logikája volt már akkor is. Éles eszű, gyors reagálású, rendszerben és világos döntési alternatívákban gondolkodó. A döntéseket átformáló csomópontokat érzékelő, a problémákat döntési alternatívává átformáló ember – és végső soron ez a politika lényege. Komoly együttműködés volt az SZDSZ és a Fidesz között. Hogy másodszor nem mentünk el az MSZMP-be Fejtihez a formális tárgyalásra, az a Fidesznek is köszönhető, az MDF-et pedig ebben az ügyben Csurka fordította meg.

Orbán Viktor politikai fejlődésében az EKA kulcsfontosságú szerepet játszik: ott a Fideszt önálló szervezetként, őt pedig felnőtt politikusként ismerik el – írja Debreczeni József. A „tárgyalássorozat az első komoly, intenzív, hosszan tartó, nagy politikai feladat, a professzionalizálódás próbája". A jegyzőkönyvek szerint Orbán „igen hatásosan és meggyőzően beszél". Gyakran nyomatékosít, szó szerint megismétel rövid, fontos mondatokat, a tárgyalások egyik meghatározó személyisége. Az egykori tanúk szerint a 80-as évek második felében Kövér László politikailag, sőt szellemileg is legalább nagyságrenddel tudatosabb Orbánnál. A kerekasztalnál mégis átengedi a terepet a gyakorló politikus szerepében egészen kivételes képességeket mutató Orbánnak (Debreczeni, 2002). Hozzá jobban illik ez a szerep, gyorsabb a helyzetfelismerése, vitaképesebb is (és a történtek csak szorosabbá teszik az Orbán–Kövér-tandem felülírhatatlan kapcsolatát).

Őry Csaba szociológus, a Tudosz egyik alapítója az EKA tárgyalásain felfigyelt több tehetséges emberre: „Orbán Viktorból biztosan rövid idő alatt nagyon neves politikus lesz, s mellette említem mindjárt Fodor Gábort. Más alkat, de szintén nagyon tehetséges Kövér László is." Pető Iván történész: „igazán karizmatikus embert, aki mögött fölsorakozna a lakosság többsége Magyarországon, nem látok... vannak olyan átütő tehetségek, akikből kiváló politikusok válhatnak. A Fideszből ide sorolom Orbán Viktort, akinek ha nem is tudok azonosulni a stílusával, de átütő tehetségét látom. Alkatilag közelebb ál-

lónak érzem magamhoz Fodor Gábort, akit szintén a Fidesz tehetségének tartok. Meg kell említenem a Demokrata Fórumból Antall Józsefet" (Richter, 1990).

Több hónapig tartó előkészületek, viták után az EKA-nak június 10-én sikerült megállapodnia az állampárttal a Nemzeti Kerekasztal, azaz az érdemi politikai tárgyalások elkezdéséről. Ezekből nemcsak az MSZMP, hanem a történelmi pártok is ki akarták hagyni a Fideszt, mondva, akkor ők is hozzák az „ifiket". Ám az MDF és az SZDSZ melléjük állt. A lényeg: megegyeztek, tárgyalni fognak a demokratikus átalakulásról. Az MSZMP a mártír Nagy Imre és társai ellen elkövetett justizmordot azzal kívánta szépíteni, hogy az újratemetése apropóján bejelenti, lám, eljött a megbékélés ideje... Az EKA ülésén Orbán Viktor keményen – és jó politikai érzékkel – tiltakozott a színjáték ellen, mondva, nem hajtja őket a tatár, hiszen a temetés, „június 16-a után az egész magyar belpolitikai élet erőviszonyai... a javunkra fognak megváltozni" (Bozóki, 1999).

Igaza is lett. Februártól, az új egyesülési, majd a sztrájktörvény kihirdetése után még szédületesebb tempóban követték egymást a társadalmi rendszer változását jelző, előkészítő események. Aztán 1989. június 13-tól szeptember 18-ig folytak a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai a rendszerváltás alapkérdéseiről az EKA és az MSZMP (meg csatolt részei: Népfront, szakszervezetek stb.) között. Megállapodásaikat Németh Miklós kormánya öntötte formába, és az 1985-ben választott, de némileg megújított, és ezzel felelősségteljesebbé váló parlament fogadta el. Ebben a folyamatban került a közéletbe a fiatal alkotmányjogász Tölgyessy Péter, a múzeumigazgató Antall József, de Orbán Viktor és pártjaik, az SZDSZ, az MDF és a Fidesz is. Bennünket ez utóbbi érdekel.

Láttuk, hogy a véletlenek sorának mekkora szerepe volt a párt formálódásában. A Fidesznek, 1988 „meglepetésének" a spontaneitás, a sokféleség, a mindenféleség az egyik legfontosabb jellemzője. „A legeredetibb politikai párt Európában. Akcionista, avantgárd, pártkáderpukkasztó, radikális" (Stumpf, 1990), már-már szemtelen. „Frissessége, dinamizmusa mögött nem egyszerűen életkori sajátosságok húzódnak – a tagság zöme huszonéves –, hanem generációs jegyek. A Fidesszel egy olyan generáció robbant be a politikába, amelynek a politikai szocializációja a »fellazult« nyolcvanas évekre esik: őket már nem kötik azok a félelmek, gátlások, görcsök, amelyek a korábban született generációk politikai magatartását meghatározták." (Körösényi, 1989) Mégis „valódi Kádár-gyermekek" – állítja róluk Bill Lomax angol történész (Bozóki, 1992). Önmaguk ellen is lázadtak, lázadnak, harcolnak hát, ennek minden ellentmondásával. Az archimedesi pont, ahonnan megpróbálták kifordítani sarkából a világot, Stumpf Istvánnak az a visszatérő érve, védekezése, hogy „mutassák meg, hol van leírva, amit nem szabad". Vakfoltra, joghézagra, üres helyre szerveződtek. Törvényszerű, hogy a joghallgatók és a fiatal jogászok lettek a Fidesz meghatározó alakjai. Értekezhetnénk arról, hogy a véleményformáló értelmiségi körben a gazdasági reformelképzelések miképp tolódtak el az állampolgári jogok irányába, de itt a lényeg, hogy a csavaros jogászi ész lukat tudott ütni az állampárti masszívumon.

A francia Maurice Duverger szerint a XX. század első felének tömegpártjai esetében az ideológiánál és a tagság társadalmi összetételénél jóval fontosabb az alakulás idején választott szervezeti forma. Ez nyomja rá bélyegét a pártok későbbi életére is, leginkább ennek alapján különböztethetők meg egymástól. Így például a szocdemek „munkásotthon" típusúak, a fasiszták rendre milíciaformát öltenek, a kommunista pártok meg sejttípusúak (Duverger, 1953). A Fidesz szabadcsapatként szerveződött. (Orbán Viktor, 1988. május: „A helyi politika ügyében minden szervezetnek, minden alapszervezetnek vagy csoportnak teljes körű autonómiát kell adni. Nincsen olyan központi szerv, amely ki tudná jelölni, hogy mit csináljanak például Gödöllőn, akik megalakították a maguk csoportját. Ez az ő dolguk. Egyetlen kötelezettséget lehet megállapítani – Lengyelországban is így működött a Szolidaritás –, hogy tájékoztatási kötelezettségük van. Ha komolyabb helyi akciót kezdtek, akkor azt be kellett jelenteni. Nem kérni, de jelezni, hogy ilyen volt vagy lesz – Elbert és társai, 1988.) A XX. század végére azonban a média meg az államra csimpaszkodó kartellpártok esetében szó sincs osztálybázisról meg ideológiáról, sőt Duverger szerveződési alapsémája sem meghatározó, bármennyire annak is éreznénk, bizonyos párhuzamokat sejtve. A Fidesz szabadcsapatában a szervező, összetartó mag az első pillanattól fogva „csa-

patabb" volt társainál. Majd Orbán Viktor az odaadó „biztonsági tanács" segítségével egyre szorosabb abroncsot húzott a szövetségre. (A „biztonsági tanács" egyetlen örökös tagja Kövér László, állandó tagja – Deutsch és Szájer kiesése után – ma már csupán Áder János, titkos tagja a nagyeszű Simicska Lajos, nem állandó tagjait pedig a pártelnök nevezi ki a szükséges feladatnak megfelelően. Az, hogy Orbán saját szavai szerint „nem igazán jó" emberismerő, inkább előny, mint hátrány. Mert a sántító megítélés még odaadóbbá, elővigyázatosabbá teszi a feltörekvőket.) A Fiatal Demokraták Szövetsége nem pusztán nevet váltott, hanem „ideológiáját", sőt a párt felépítését is megváltoztatta – kis felezési idejű nézeteiről nem is beszélve. A négynevűvé vált politikai csoport – az FMPP – a legszabadabb párt lett. Náluk minden megengedett a szavazatok maximalizálása, a hatalom megszerzése érdekében. A másik oldal profánul úgy fogalmaz: nekik a hatalom megszerzésén és megtartásán kívül semmi sem szent. Pedig mindegyik oldalon hasonló a helyzet: az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz.

Amikor a Fidesz parlamenti úton nem tudta megtartani a hatalmat, a polgári körökkel tették teljessé a beszivárgást a társadalom minden zugába: az iskolákba, a templomokba és a hálószobákba is. Bár – mint annyi más kezdeményezést – ezt is sorsára hagyták – leszerelték? –, de az említett helyeken az árnyékuk mégiscsak ottmaradt. Maga Orbán Viktor pedig hátat fordított a parlamentnek, amit már miniszterelnöksége idején sem szívelt igazán. Elment néptribunnak. A közhangulat sem kedveli a parlamentet, a négy-öt ásítozó képviselő látványát, a gyakori ordenáré kirohanásokat. Ők a mindenek fölött lebegő elnököt emiatt nem fogják bírálni. Orbán pedig a legnagyobb szolgájuknak, miniszterelnöknek mutatja magát. Azt visszhangozza, ami kedves az ő fülüknek. Mivel a nép hörög a nagytőke ellen, kitalálta a nagytőke nélküli kapitalizmust is. Populista lett. Hallani, hogy képes lenne a királyságot is visszaállítani, pedig demokrataként neki elég lenne az elnöki köztársaság is, kedve szerint cserélhető miniszterelnökökkel. Ez akár még meg is valósulhat.

De térjünk vissza kiinduló terepünkre, a kezdetekhez, mert a múlt lenyomatai nem egy esetben sejtetik, körvonalazzák a jelent is. 1989 októberében a Fidesz debreceni Táncsics Mihály csoportja „bűntelen éjszaka" elnevezéssel akciót tervezett. Úgy gondolták, hogy egy éjszaka sorozatosan bombariadót jelentenek, hogy nagy rendőri erőket mozgósítsanak, és az ő jelenlétük az éjszakában megelőzne számos bűncselekményt a városban... Ez egy legyintéssel elintézhető habókos ötlet, ha nem lennének előzményei, ha nem találkozhatnánk demokráciához adaptált hasonmásaival (tüntető kivonulás Gyurcsány Ferenc lejáratására a miniszterelnöki villához, majd megfutamodás a feleség elől). 1989 augusztusában Rockenbauer Zoltán említést tett arról, hogy Csehszlovákia 21 évvel azelőtti megszállására emlékezve Prágába utaznak arra számítva, hogy néhányukat megverik, lecsukják, és amikor néhány nap múlva hazatérnek, itthon demonstrációt szervezhetnek (ÁBTL). Noha a Cég tájékoztatta a csehszlovák testvérintézményt, azok kénytelenek voltak Rockenbauerék ötlete szerint cselekedni. A „prágai bikaborjak", Deutsch Tamás és társai kiszabadítása és fogadása terv szerint történt. (Az impotens hatalom nem hozta nyilvánosságra, hogy provokációról van szó.)

Csurka István „városi gerilláknak" nevezte a fideszeseket (Pásztor, 1993). És ők részint azok maradtak nyakkendősen is. Nem is férnek a parlamentükben.

– Az ifjúsági mozgalmak akcionisták, milyenek lennének? – védi őket egyik mesterük, Kovács András szociológus. – A politikai élet formái ugyanazok Nyugaton is, mint nálunk, legfeljebb a miénk színvonaltalanabb. 1989–90-ben kivételes történelmi pillanat érkezett el, és adott helyzetben talált egy generációt, amely átment bizonyos társadalmi kiválasztódáson. Ezt a politikai generációt a Szolidaritás teremtette. A kor, a politikai ideológia adott volt, az elit fölengedte őket, kiemelkedésüknek a jó egyetem, a jó kollégium az objektív tényezői. Orbán Viktor olyan politikus, aki megteremti a helyzetet, és a többieknek kell alkalmazkodniuk hozzá. Ezen az úton nagyot lehet bukni és nyerni is.

Orbán és pártja a radikális értelmiség útján indult el. Ebben szerepe volt Kovács Andrásnak, Bence Györgynek is – írta Stumpf István (1991).

– Orbán Viktor ugyanúgy folytatja a politizálást, ahogy megalakította a Fideszt, ezért van annyira felbolydulva a közvélemény – mondja Bozóki András. – Ő ilyen politikus, és nem olyan, mint Horn, pláne Kádár, hogy kiegyensúlyozunk, várunk... Sokkal konfrontatívabb.

Mindenki ereiben meghűl a vér, hogy mit csinál, és utólag kiderül, hogy jó vagy rossz. Jelen voltam, amikor Kovács András olyasmit mondott nekik, hogy az elvi politizálás hülyeség, felejtsék el. A politikusnak az adott lehetőségek között kell nagyon pragmatikusan döntenie. Egy elvből sokféle lépés következhet, abból, hogy az az elvetek, szinte bármit csinálhattok.

És csinálnak is. A Fidesz ötletpárt volt és maradt, nem egy meghökkentő, még több ellentmondásos ötlettel. A pártot megszemélyesítő Orbán Viktor minden elképzelést felkarol, ha úgy véli, hogy az a hatalom megszerzését, megtartását szolgálhatja. Így csak azt tudjuk, hogy honnan indultak, azt kevésbé, hogy hol kötnek ki. Ma itt, holnap ott, de mindig a hatalom irányában, ami persze természetes egy párt esetében. Ők annyiban különböznek társaiktól, hogy az eszközök megválogatásában talán kevésbé kényesek.

5. A BESZÉD, AMELY...

De lássuk Orbán Viktor bemutatkozását. A huszonötödik évét éppen csak betöltő jogász Nagy Imre és társai 1989. június 16-i újratemetésekor mondott beszédével lépett színre. Már az első fellépése is csupa megosztó ellentmondás. Magasztalás és korholás. „Orbán tüzes beszéde az eddig láthatatlan Fideszt felrajzolta a politika térképére... és harsány hangú követelése: »Ki a szovjet csapatokkal Magyarországról!« sokkolta Pozsgay félénk támogatóit a Nemzeti Kerekasztalnál." (Tőkés, 1998) A példakép lengyel Adam Michnik szerint „elég nagy hiba volt hazaküldeni az oroszokat" (Kéri, 1994). Az országnak mégis ezzel a szónoklattal mutatkozott be. De a legendákkal ellentétben Orbán Viktor nem parancsoló, hanem óhajtó módban fogalmazott. Remélte, „olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről". Továbbá belépője után hónapokkal, 1990 elején is csak az emberek 40 százaléka ismerte őt, és nagyjából a negyede tudta, hogy a Fidesz politikusáról van szó. Persze ilyen fiatalon, hatalom nélkül ez ritka eredmény! Egy idős asszony ki is jelentette: „Mindig a Fideszre fogok szavazni, mert Orbán Viktor küldte haza az oroszokat!" Küzdőtársa, Ungár Klára szerint: „Világos volt, hogy Orbán zseniális meg lángoló tekintetű, és hogy a temetésen elmondott beszéde alapján bátor, hősies fiú. Nekem tetszett, hogy »menjenek ki az oroszok«. Tetszett a radikalizmusa és az egész jelenség." 1992-ben Ungár mégis azzal ugratta Orbánt, hogy a temetési beszéd nem is volt akkora hőstett, mire ő azt felelte: „a mai napig ebből élünk". „Vagyis úgy élte meg, hogy a népszerűség – ekkor a Fidesz már 25 százalékon állt – annak a beszédnek köszönhető." (Petőcz, 2001) Hitte, hogy legendás tettet hajtott végre, és el is hitette.

Utólag mintha találó lenne a jogi kar hajdani KISZ-titkára, Enyedi Nagy Mihály pikírt megjegyzése:

– Egyeseknek már nem az a lényeg, mi történt 1956-ban, hanem az, hogy Orbán Viktor mit mondott Nagy Imréék temetésén.

1948-hoz hasonlóan 1989 is a fordulat évének nevezhető, noha az irány ellentétes. Az első a diktatúrába borulás esztendeje, a második a kikapaszkodásé. Egyik sem köthető pontos dátumhoz, az adott éven is túlnyúltak, sőt a kivezető út döcögősebbnek, hosszabbnak tűnik, mint a beledőlésé.

1989 januárjában Pozsgay Imre forradalmi bejelentésével kezdődött: 1956 népfelkelés volt. Egy pb-tag kérdőjelezte meg a rendszer létjogosultságát, ami az „ellenforradalommal" szembeni hős fellépésre épült. 1989 áprilisában Kádár János formális pártelnöki tisztség alóli felmentésével „megszűnt" az agonizáló Kádár-rendszer. Májusban a párttól alig függő szakértői kormány alakult. A nagy kavarodásban a Cég is elbizonytalanodott. A Jurta Színház márciusi röplapján ilyesfajta kijelentéseket találtak: „a legaljasabb rendőri, hivatalnoki intézkedések" (ÁBTL). Megtorlás helyett vitázni kezdtek azon, amit láttak, és megállapították: ha a fenti kitételt a kultúrpolitikára vonatkoztatják, nem valósít meg semmilyen vétséget vagy bűncselekményt. De a röplap miatt mégis lehetne sajtórendészeti szabálysértési eljárást indítani, mivel a készítéséhez nem kértek engedélyt...

Nagy Imre és mártírtársainak (ünnepélyes) újratemetését a Történelmi Igazságtétel Bizottsága szorgalmazta és szervezte. A TIB többek között azért alakult 1988-ban, hogy segítse a diktatúra idején, de elsősorban az 1956-os felkelés után törvénytelenül elítéltek rehabilitációját, a kivégzettek méltó eltemetését, és a magyarországi sztáliniz-

mus bűneinek a feltárását. 1988 júniusától kezdve igényt tartott a tabutémák közé tartozó 1956 hivatalos átértékelésére. Novemberben pedig fölszólította a kivégzettek hozzátartozóit, hogy követeljék a hatóságoktól kegyeleti jogaik gyakorlását. A Minisztertanács 1989. január 26-án járult hozzá Nagy Imre és társai eltemetéséhez. A családok dönthetik el, hogy nyilvános legyen-e a szertartás, ám a holttestek azonosítása időbe telik.

A hatalom joggal tartott az őt leleplező rehabilitálástól, újratemetéstől. 1956-ban már volt egy ilyen búcsúztató – akkor Rajk László és társai feküdtek a koporsókban –, és bő két hét múlva kitört a felkelés. Az '56-os forradalom mártírjai kivégzésük után harmincegy esztendővel juthattak nyughelyhez, fejfához. Nem csoda tehát, hogy a Cég még a külföld befolyásolásával is próbálkozott. Az állambiztonság operatív („temetési") bizottsága folyamatosan ülésezett. Május 9-én döntenek például arról, hogy „a rendezvények biztosítását közlekedési jelleggel kell megoldani". Kiválasztják azokat az ügynököket („hálózati személyek"), akik a „kívánatos irányba befolyásolhatják" az eseményeket. Meghatározzák a televízió, az újsütetű Reform vagy Világ című független, sőt bizonyos szamizdatlapok (Hiány, Munkás) „teendőit" is. „Feladat a nemzeti megbékélésre, a nyugalom megőrzésére inspiráló hangvétel erősítése." Ők döntik el, hogy a Reform interjút készít az ellenzéki Szilágyi Sándorral, Hegedűs B. Andrással és az egyik özveggyel, de a belügyminiszterrel is. Az „Orosz" fedőnevű titkos megbízott (tmb) interjút jelentet meg Mécs Imrével és Halda Alízzal az Unió című független lapban és kezdeményezi, hogy megbékélésre inspiráló cikkeket közöljön a Magyar Nemzet is. A cél érdekében nyomást gyakorolnak az egész sajtóra, még a Nyilvánosság Klub prominens tagjait is meg akarják nyerni az ügynek. Eltervezik, hogy egy USA-ból NSZK-ba áttelepült emigráns személy levelet küld a Reformnak, amiben kifejti, hogy Bush elnök tervezett magyarországi látogatása nem egyértelmű elhatározásból fakad, az USA külügyi szervei támogatják, viszont a nemzetbiztonsági szervek ellenzik. Ha konfrontáció következik be, ha az újratemetés eseményei nem a megbékélés irányába hatnak, dugába dőlhet az elnöki látogatás. Ilyesféle információkat juttattak el a Szabad Európa Rádióhoz is, és feltételezték, hogy a SZER is „megfelelő műsorokat" fog sugározni. „Edvárd" felderíti, hogy a SZER részéről kik vesznek részt a temetésen, és milyen anyagokat kívánnak készíteni. „Menedzser" kifürkészi az Amnesty International temetéssel kapcsolatos terveit, illetve „felkérés esetén képviseli a szervezetet"... „Losonczi Péter" a brit sajtóattasét látja el bizonyos anyagokkal. A külügy értesíti az USA külügyminisztériumát, hogy a szélsőséges erők akadályozni próbálják a kegyelet megadását, ami megzavarhatja a demokratizálódást, így a magyar–amerikai kapcsolatokat is. Az amerikaiak budapesti nagykövetét, Mark Palmert egy illetékes külügyi tisztviselő próbálja rábírni, legyen a megbékélésnek is a követe. És ezért vagy ettől függetlenül, Palmer tényleg az lett.

Ügynökök dolgoztak a legtöbb ellenzéki csoportban, a TIB-ben, a Recski Szövetségben, a Politikai Foglyok Országos Szövetségében (Pofosz) stb. is. A Fideszt nem említik köztük. „Hortobágyinak" kellett például információkat szereznie a Pofosz elnökétől, a forradalmi tevékenység miatt halálra ítélt Fónay Jenőtől az előkészületekről, és rábírni őt – sőt segítségével a társait is – az elhatárolódásra a szélsőségektől. „Fokozott figyelemmel" kísérték az író Mészöly Miklóst, a költő Nagy Gáspárt is, mivel bekerültek az '56-os vértanúk emlékműbizottságába...

Még az 56-os villamost is megfigyelték.

Május végére a TIB-ben elkészült a szertartás terve. Két színész magnóra mondja a 250 kivégzett nevét, foglalkozását, életkorát, és a helyszínen ez lesz hallható. 12.30-kor megkondul minden magyar templom harangja. A temetésen ötperces szónoklatot tart: Vásárhelyi Miklós, a Nagy Imre-per túlélője (a TIB elnöke), Rácz Sándor, az egykori Központi Munkástanács elnöke, Mécs Imre volt halálraítélt, továbbá a recski internáltak nevében Zimányi Tibor, a külföldön élő magyarok nevében Király Béla tábornok, az '56-os Nemzetőrség főparancsnoka. Ekkor még nem szerepelt közöttük Orbán Viktor.

A temetés előtt ügynökök járják végig az érintett utcák házait a padlások zárhatóságáról, a kulcsról érdeklődve. Fotóriporterektől kezdve az ügyeletes orvosig mindenkit lekádereznek. Kijelölik a tűzszerészeket, akik átvizsgálják a koszorúkat, a ravatalt és környékét. Biztos, ami biztos, készenlétbe helyezik a vízágyút is... Noha a televízió egész nap közvetíti a ceremóniát, a Népköztársaság útja (ma

Andrássy út) 132. egyik III. emeleti lakásából video- és fényképfelvételek is készülnek. A Hősök terére 200 ezer embert, a temetőbe 4 ezret vártak, a (társadalmi) rendezők száma 3500, a rendőrökét nem tudjuk, a titkos ügynökökké legalább negyven. Az egyik fotózott, a másik hangulatjelentést adott óránként, a harmadik az SZDSZ-t tartotta szemmel, a negyedik orvosi ügyeleti szolgálatot látott el stb.

Jelentették: Soros György kinyilvánította, a Fidesz kivételezett figyelmet élvez nála, még rádióállomás-telepítési tervüket is segíti (Nóvé, 1999). A temetés előtti napon, június 15-én a Fő utcai Katonai Főügyészség épületén Nagy Imre és mártírtársai kivégzését megörökítő emléktáblát helyezett el az ellenzéki Mécs Imre, Antall József és Fodor Gábor 400-450 fő előtt. Beszédeiket a szolgálat visszafogottnak ítélte. Este a Fidesz radikális frakciója tüntetett egy katonai objektum helyett a budapesti szovjet nagykövetség előtt. 300-400 fiatal követelte a szovjet csapatlétszám-csökkentés gyorsítását. Jelszavaik: „Lejárt a vízum!", „Vendégszeretetünk sem határtalan!", „Semleges Magyarországot!", „Ruszkik, haza!" Vásárhelyi Miklós és Hegedűs B. András „példátlan aljasságnak" tartotta a tüntetést, és a fideszeseket „radikális leninistáknak" nevezték, akik „játsszák ezt a demokráciát"; veszélyeztetik az EKA törekvéseit is (ÁBTL).

Az MSZMP KB kifejezte óhaját, hogy a végtisztesség legyen a nemzeti megbékélés jelképe. Június elsejei közleményükre a Fidesz országos választmánya úgy reagált, hogy összemossák „a különbséget a hóhér és az áldozat között". „Nem tartozunk hálával azért, hogy ma már működhetnek politikai szervezeteink, önmagában egyetlen politikai vezetésnek sem érdeme, hogy a demokráciát és szabad választásokat követelőkkel szemben – bár fegyverei súlyánál fogva megtehetné – nem lép fel a kínai kommunistákéhoz, Pol Potéhoz vagy éppen Rákosiéhoz hasonló módszerekkel" (miért ne lenne érdeme? – *P. Á.*). Aláírók: Kövér László és Orbán Viktor (Bozóki, 1992). A TIB „Június 16. Bizottsága" pártpolitikai érdekektől mentes gyászünnepélyt kívánt rendezni. Sokan úgy vélik, békítésül kérték fel a Fideszt, hogy képviselőjük szónokoljon a temetésen.

– A helyszín is állandóan változott – mondja Litván György, a „Június 16. Bizottság" tagja. – Szónokként mi csak az '56-os veteránokra gondoltunk, de Csurka István „beordított a taccsvonalról", hogy hát az ifjúság miért nem szerepel, és miért csak kommunistákat temetnek? Ezért lett a jelképes hatodik koporsó, az ifjúság képviselőjeként pedig a Fideszre gondoltunk. Így végső soron Csurkának is köszönhető Orbán Viktor szereplése.

Csurka István június 4-én rádiójegyzetet szentelt a temetésnek:

Mennyire el vagyunk jegyezve a halállal! Lám, egy korszak jelképes lezárása már megint egy temetés. És micsoda temetés! Mennyi gonoszság, mennyi embertelen elvetemültség került elő a mélyre ásott gödrökből, micsoda szégyen és micsoda döbbenet. Az ember elirtózik a gondolattól is, hogy végigélte, végighallgatta és végigszenvedte ezt a gyalázatot. Résztvevők voltunk, bűnösök és áldozatok. Most, a gyász pompás óráiban csak egy fogadalmunk lehet: a megtisztulásé.

De Nagy Imrének és mártírtársainak jelképes temetése nemcsak temetés, hanem elsősorban politikai demonstráció, össznemzeti önfelmutatás. Helyesen állapítja meg a Történelmi Igazságtétel Bizottsága, hogy egy egész romlott és bűnös korszakot kell elföldelnünk ezen a napon. Így van, sőt még ennél is több ez az ünnepély: az igazság napja. Ennélfogva az újrakezdésé is. Nemcsak az elmúlt bűnös korszakot kell tehát a föld alá helyeznünk ezen a napon, hanem a magyar megújulás és életakarat fiatal jelvényeit és szentségeit is fel kell mutatnunk ezen a halállal eljegyzett napon. És ez hatalmas felelősség...

Ezt a gyásznapot és ezt a perújrafelvételt a TIB-tagok és -vezetők áldozatos és fáradhatatlan munkálkodásán felül azért mégiscsak az a tény tette lehetővé, hogy a magyar társadalom millióiban 33 év hazudozásai, elnyomása és hallgatásra kényszerítése után is él az igény az igazságra és az igazság felmutatására. Ez nem holmi TIB-háziünnepség, hanem a magyar nép megtört, megalázott millióinak felegyenesedése és felmagasztosulása. A szervezők erkölcsi felülállásának az lett volna az illő bizonyítéka, ha a megszólalási alkalmak java részét átadják a fiatal Magyarország képviselőinek, a forradalom kiskatonáinak, annak a nemzedéknek, amelyik élni és küzdeni fog abban az új Magyarországban, amelyik ezzel a nappal kezdődik...

Aztán van még itt más is: a TIB-esek, a Nagy Imre-kör tagjai, miként az köztudott, javarészt reformkommunisták. Olyanok, amilyenek ma is vannak szép számmal. Ezek a régi reformkommunisták most azt mondják a mai

reformkommunistáknak, hogy maradjanak távol. Legfeljebb csak mint magánemberek legyenek jelen. Mert ők részesei voltak az elmúlt 33 év törvénytelenségeinek, a régi reformkommunisták meghurcolásainak. Ez igaz. És ők? A régiek? Ők talán kimaradtak a Rákosi-korszakból? Nem voltak főcsahosok előbb? Ők nem estek át a megigazuláson? Mi a különbség?... Még nincs késő, még elvégezheti a TIB azt a szükséges önvizsgálatot, ami egy ekkora esemény méltó megrendezéséhez elengedhetetlenül szükséges. Mert így, ahogy most van, egy hiányzik forgatókönyvükből: a szolgálat szándéka. (Csurka, 1989).

A TIB és az alternatív szervezetek képviselői június 5-én hosszan vitatták, végül belementek, hogy a kormány és a parlament képviselői – köztük a pb-tag Németh Miklós miniszterelnök és Pozsgay Imre államminiszter – koszorúzzanak a temetésen, és részt vegyenek a koporsók melletti díszőrségben. A Fidesz tiltakozott a legélesebben. Érthetően és érthetetlenül – hiszen a temetést mégiscsak a hatalom engedélyezte –, igaz, az áldozatok kivégzésében érintett hatalom. Kategorikusan elutasította viszont a TIB és a többiek is az MSZMP, valamint a befolyása alatt álló szervezetek – Demisz, Münnich Ferenc Társaság, SZOT, HNF – részvételét. A reformkörök, valamint az MTA jöhetnek. Csurka István írását egységesen elítélték, kivéve „egy jó mondatát". A „pesti srácok" képviseletére az ügyészi idézést, fenyegetést elszenvedett új ifjúsági szervezetet, a Fideszt kérték fel. Ők gondolkodnak az ajánlaton (ÁBTL)... „1989. június 11. A Fidesz országos választmányának és meghívott szakértőinek egész napos tanácskozása Agárdon." Ez azért így nagyon hivatalos. A választmány tagjai, meg aki még arra járt, összejött Tirts Tamás szüleinek agárdi nyaralójában. Talán nem is fociztak. Viszont eldöntötték, hogy a Nagy Imre-temetésen Orbán Viktor mondjon beszédet. Vita volt, hogy június 16-a tekinthető-e a nemzeti megbékélés napjának, ha az áldozatok és a gyilkosok elhatárolása még nem történt meg. Orbán Viktor megfenyegette a testületet, hogy kilép, ha a Fidesz is aláírja a nemzeti összeborulást hirdető felhívást. Snitt. Miskolcon a fél éve alakult Horthy Miklós Baráti Kör és az MDF központi vezetésének felhívására gyertyagyújtást terveznek az '56-os események során elhunyt Tátrai András sírjánál az avasi temető-

ben. És még valami Agárdról. Molnár Péter: „Arról beszéltünk, hogy a Fidesz párttá váljon-e, és induljon-e a választásokon. Ekkor mondott Viktor valami olyasmit, hogy az ember a legjobb akarjon lenni abban, amit csinál. Ha ő a tudományt választaná, akkor a maga területén legkiválóbb tudóssá, ha pedig a politikát, akkor miniszterelnökké kell válnia. Kicsit meglepő volt, hogy ő már akkor erre gondolt" (Petőcz, 2001). Ugyanerről beszélt a temetés napján Fejtő Ferencnek is.

– A TIB felkérésére én voltam a Nagy Imre-temetés sajtófőnöke – mondja Vágvölgyi B. András szociológus. – A temetési beszéd megtartására először Kövérre gondoltak, én javasoltam, hogy inkább Orbán beszéljen, mert ő nem annyira megosztó.

Orbán Viktor: „Ebben a történetben... benne van..., hogyan sodródik egy magamfajta fiatal a figyelem középpontjába... Szinte hihetetlen, hogy milyen sok apró esetlegességből és véletlenből állt össze a történet... S ez igaz erre a beszédre is... fogalmam sincs, hogy ki kivel és miről tárgyalt, én már csak a végeredményt láttam. Végül is így kérték fel a Fideszt, hogy állítson egy szónokot, a felkérést nem én kaptam személy szerint..." Orbán szerint nemhogy Kövér, hanem senki sem került szóba szónokként, csupán az vetődött fel, hogy más is beszélhetne: „Nem volt azonban személyi javaslat, így nem is nyitottunk vitát arról, hogy ki legyen az új ember. Így maradtam én..." (Itt kezdődött volna, hogy létezik Orbán Viktor és a többiek?) „Azzal, hogy eldőlt: én mondom a beszédet, még nem volt vége a történetnek. A választmány gyakorlatilag összerakta, hogy minek kell a beszédben szerepelnie. Nem mondatokat fogalmaztunk, hanem gondolatokat. Mindenről szavaztunk, például arról, hogy az oroszok hazaküldése szerepeljen-e vagy sem... ötletbörzeként írható le az ülés." (Kéri, 1994)

– Megvitattuk, hogy mennyire legyen radikális a beszéd, olyan „Nekimenjek a ruszkiknak vagy ne?" stílusban – mondja Both Vilmos közgazdász.

– Mikor elhatároztuk, hogy fenntartásaink ellenére elmegyünk a temetésre, eldöntöttünk: határozott, szókimondó, magvas beszéddel kell kirukkolni, mert más nem meri exponálni a nyomasztó kérdéseket – idézi fel Fodor Gábor. – A gondolatmenet a Fidesz vezetőinek a

közös szüleménye. Mi ekkor mérget mertünk volna venni rá, hogy hónapok alatt összedől a rendszer. A vázlattal Viktor és Kövér elvonult végső formába önteni a szöveget. Szerintem a beszéd kitűnően sikerült.

Orbán Viktor: „Nagyon sok jó gondolat vetődött fel akkor. Például az, hogy ha mi nyugati polgári demokráciát akarunk, mit keresünk a kommunista Nagy Imre temetésén. Ott fogalmazódott meg, hogy ezt a problémát valahogy fel kell oldanunk. Meg kell neveznünk egy-két szempontot, ami miatt nekünk mégis ott van a helyünk" (bár utálják őt – P. Á.). Az, hogy az üres koporsóban ők fekszenek, talán Kövér gondolata volt (Kéri, 1994). Ugyanis a választmányi ülés után ők ketten elsétáltak a Trió sörözőbe, és egy sör mellett egész délután a beszéden dolgoztak.

– Nagyon erős volt az igény a különböző szervezetek és személyek részéről, hogy ők is beszédet mondhassanak – idézte fel Vásárhelyi Miklós. – Csak egy kivételt tettünk, úgy döntöttünk, hogy az érintetteken kívül a fiatal generációt is képviselje valaki. Ezt a lehetőséget a Fidesznek adtuk meg, és ők jelölték ki Orbán Viktort. Vele Litván beszélt, nekem direkt konfliktusom vele nem volt. Mivel a temetést az akkor még egyeduralkodó MSZMP-vel való megegyezés és a szovjetek hallgatólagos tudomásulvételével rendezhettük meg, egymás között megállapodtunk, hogy a temetésbe nem keverjük bele a napi politikát, nem ütünk meg olyan hangot, ami ezt az egyezséget sértené és veszélyeztetné. Ma már mindenki természetesnek veszi, hogy a rendszerváltás úgy történt, ahogy történt. De nem szabad elfelejteni, hogy Magyarország volt az első. Az akkori pártvezető Grósz és Fejti legélesebben ellene volt a temetésnek. A mai napig indokoltnak tartom ezt a megfontoltságot és politikai óvatosságot, mert nem volt érdekünk a helyzet kiélezése – mondta egy évtizeddel később, 1999-ben.

Az állambiztonság jelentései szerint az előkészületeket végig kettősség jellemezte. A családtagok, hozzátartozók, valamint a TIB a kegyeleti jellegre, a gyászra helyezte a hangsúlyt. Az ellenzéki szervezetek, mozgalmak – főképp az SZDSZ és a Fidesz képviselői – kezdetektől fogva hangsúlyozták, hogy a temetést elsősorban politikai eseményként kezelik, és törekvéseikben dominált a hatalomellenes demonstráció. Az ellentétes álláspontok hosszas alku és kölcsönös kompromisszumok során közeledtek egymáshoz, mígnem kialakult a rendezvény végső formája. A megbékélésre intő alaphangot néhány radikális szerveződés visszautasította. (Erre utalt a Fidesz szovjet nagykövetség előtt rendezett tüntetése, az Innconnu csoport kopjafaállításra szóló meghívója, a Republikánus Kör felhívása az 1848-as emlékhelyek esti felkeresésére.) Az 1986 óta politikai menekültként Angliában tartózkodó Krassó György hazatérése és fellépése okozott még gondot. Ő hatalomátvételt sürgetett, nyomban kiírandó választást, röpcédulát is készíttetett állítólag húszezer példányban. A hozzá csatlakozó személyeket kioktatta, hogy a nyugati tévétudósítók előtt lejátszódó temetésen miként kell a rendőri provokációt demonstrálni – még ha ez be sem következik. Június 15-én a Pofosz Jurta színházi megbeszélésén Krassó György bejelentette: amennyiben nem kap lehetőséget a ravatalok előtti beszédre és annak tévéközvetítésére, akkor fél kettőre politikai demonstrációt szervez a Hősök terén. Riaszthatták Mark Palmer amerikai nagykövetet, aki még a temetés előtt magához hívatta és figyelmeztette tervének irrealitására.

Vajon ebben a feszült helyzetben a temetési beszédeket a politika próbálta-e cenzúrázni, vagy ezt rábízta a TIB-re? Pozsgay Imre szerint rábízta:

– Németh Miklóssal együtt tárgyaltunk Vásárhelyivel, Hegedűs B. Andrással és talán Litván Györggyel. Mi előadtuk, hogy a kormány képviselni szeretné magát a temetésen. A TIB ezt elfogadta, de azóta tudom, hogy a Fidesz tiltakozott ellene. A párt részéről Grósz nagyon akarta a cenzúrát. Így került elő – „állambiztonsági javaslatra" –, hogy a Londonból hazatért Krassó György ne mondjon beszédet. Erről vitatkoztunk, mert senki sem sejtette, hogy a bomba Orbán zsebében van.

Pedig a Cég jelentette: „Orbán Viktor meglepetés erejű beszéd elmondására készül. Ki kíván térni arra, hogy az áldozatok és a gyilkosok közötti elhatárolás még mindig nem következetes" (ÁBTL).

– A beszédet mindenki beadta – mondja Litván György. – Nem cenzúráztuk, de össze kellett hangolni őket. Tartalmi kifogás egyedül Orbán Viktor beszédével kapcsolatban volt. Részben azért, mert élesen vetette fel a szovjet csapatok kivonulását, de az idő őt igazolta, ez-

által lett a beszéd híressé. A másik részlet, hogy durván kimondta: Nagy Imre és hívei öt koporsójához nincs közük, ezek nem az ő halottaik, a hatodik, az üres viszont az ő sorsukat jelképezi. Visszaemlékezése szerint mi nem láttuk a beszédet, pedig ő is leadta, a kezemben volt, és sajnálom, hogy az Oral History Archívumban nem találtunk rá a kéziratra. Orbán szerint mi csak a beszéd hosszát vitattuk. Erre nem emlékszem. (Király Béla beszéde volt nagyon hosszú, amit Kenedi Jánossal húzattunk meg.) A vitánk után mintha valamivel szordínósabb lett volna az elhatárolódás.

Orbán: „El kell mondanom, hogy a szervezők nem állítottak cenzort... De hát ez mégiscsak egy szervezett temetés volt, és volt a szövegekért felelős ember. Mégpedig Litván György... megkérdezte, hogy mit fogok mondani. Mondtam neki, hogy ezt csak egyszer lehet előadni, ha most itt elmondom, akkor az holnap nem fog ülni, így inkább – ha lehet – nem mondanék semmit. Bízzon meg bennem. Akkor csak annyit kérdezett, milyen hosszú a beszédem. Mondtam neki, hogy hét oldal. Azt válaszolta, hogy arról szó sem lehet. Mindenkinek öt perce van, s ez két oldalt jelent... Később Kende Péter is csatlakozott hozzánk. Ott mondtam nekik, hogy az oroszokról is beszélni fogok, hogy haza kellene menniük. Kende Péter azt kérdezte, biztos-e, hogy most ezt kell mondani..." (Kéri, 1994).

– 1989 sorsdöntő év volt Magyarország számára (ebben az esztendőben tízszer utaztam haza Párizsból) – idézi fel Kende Péter történész. – A temetés előtti találkozó Orbán Viktorral nem „tárgytalanul" zajlott: vagy felolvasta nekünk a beszédét, vagy pedig a Litván és az én kezemben volt a szöveg. A szovjet csapatkivonásról a fejünket vakargatva beszélgettünk. Felvethető-e már ez, és épp ebben a környezetben kell-e szóba hozni? A téma előszedésével Orbán nem került szembe a saját táborával – az ellenzékkel –, hanem mindenki mást megelőzve előre ugrott. A Fidesz jól kalkulálta, hogy valami eredeti dologgal kell kirukkolni, az ismeretlenségből csak így lehet kilépni. Csak utólag tudjuk, hogy ennek akkor már nem volt kockázata, a Szovjetunió erőtlen volt. Beszédének az értelmiség körében támadt igazán visszhangja. A közemberek féltek. Feltűnő volt, hogy ez az ifjú ember harciasabb, mint a nagy élettapasztalatú, netán börtönviselt, idősebb szónoktársai.

Orbán Viktor: „Elbizonytalanodtam, mivel elég nehezen írok, különösen beszédeket. Felhívtam Kövér Lacit, aki azt válaszolta, hogy nyugi, úgysem fogja senki betartani az öt percet... Csináljak, amit akarok, ő nem fog még egyszer korrepetálni... Hazamentem Agárdra, mivel a családom akkor ott volt édesapámék hétvégi házában... Kaptam vacsorát, ittam egy felest, aztán nekiültem átgyúrni azt a hét oldalt. Hajnali három körül fejezhettem be... Amikor végeztem... felszedelőzködtem, s indultam vissza a vonattal... Gárdonyig kellett gyalogolnom..., ami legalább három-négy kilométer, vagy talán még több is. Felvonatoztam Pestre, s bementem a Századvég szerkesztőségébe... Megmutattam a szöveget Gyurgyák Jánosnak, a Századvég főszerkesztőjének, aki imád textusokkal bíbelődni. Ő stilizálta a szöveget, és kisebb módosításokat is javasolt" (Kéri, 1994).

– Az elém került temetési beszéd hevenyészett szöveg volt, szerintem meg is van otthon az eredeti kézirat – mondja Gyurgyák János történész, szerkesztő. – Arra is emlékszem, hogy Máté Jani ugratásképp ráírta filctollal a kézirat tetejére: „Kuka Orbán". A javításra nem volt elég idő. Viktor megemlítette, hogy Litvánék tompítani akartak a szövegen. Ezt akkor ő is atyai tanácsként fogadta.

A fellépés előtt a szónoknak még vásárolnia kellett egy fekete nadrágot. Ennek a szára hosszú volt, amit egy kollégista társa, Svecz Mária hajtott fel neki. Fekete zakó, fekete nadrág, nyitott gallérú fehér ing, és az alacsony, szakállas, hosszú hajú fiú a kigombolt ingnyakat nem hajtotta ki.

– Van egy bizarr emlékem Orbán Viktorról, akit én már akkor csak csúti Che Guevarának hívtam – mondja Elbert Márta rendező. – 1989. március 15-én forgattunk a Kossuth téren, ahol Kis János és Orbán Viktor beszélt. Aztán az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásain sokat találkoztunk, és a temetés előtt felhívott, hogy láthatná-e a március 15-i felvételt. Kijött a stúdióba, és én megkérdeztem: mi történt, hiszen te nem szoktad megnézni magad! Azt felelte, csak arra kíváncsi, hány milliméteres legyen a szakálla június 16-án! Megdöbbentem. Tudod, nem szeretnék akkor nyugdíjas lenni, amikor te miniszterelnök leszel! – mondtam, és én még nem vagyok nyugdíjas, ő pedig már volt miniszterelnök.

A gyászszertartást Göncz Árpád egykori '56-os elítélt nyitotta meg. Rácz Sándor, a Nagy-budapesti Munkástanács hajdani elnökének beszéde volt a legkritikusabb. Feltette a kérdést, hogy a hősök véréből fölvirágozhat-e a szabadság. A válasz: nem! Az első akadály a szovjet csapatok jelenléte, a második a kommunista párt léte, amely „görcsösen ragaszkodik a hatalomhoz", a harmadik, hogy szétforgácsolódnak a társadalom erői. Ezért „első kötelességünk, hogy... ne millió pártba osszuk el a nemzet erejét". Kérte, énekeljék el együtt a „Boldogasszony Anyánk" című egyházi éneket...

A szónokok sorát Orbán Viktor zárta: „Elégedett voltam a beszéddel, de azért aggódtam egy kicsit. Inkább amiatt, hogy jó-e a fogalmazás, nem pedig az esetleges retorziók miatt... attól tartottam, hogy a beszédem nagyon ki fog lógni a sorból... De nagy szerencse, hogy volt két másik beszéd is, amelynek a végkövetkeztetése eltért ugyan az enyémtől, de voltak bennük nagyon kemény mondatok. Az egyik Zimányi Tiboré volt, aki a recski [kényszer-munkatábori] élményeiről beszélt... Akkor nyugodtam meg igazán, amikor Rácz Sándor lépett a porondra... Ő is súlyos dolgokat mondott, csak nem sikerült olyan jól megfogalmaznia a mondandóját. Szavai valahogy elszálltak." Elénekelték.

Következzék a „magyar fiatalok nevében" elmondott „rendkívüli hatású és jelentőségű" Orbán-beszéd (Debreczeni, 2002):

Polgártársak! Az orosz megszállás és a kommunista diktatúra negyven évvel ezelőtt történt bevezetése óta a magyar nemzetnek egyszer nyílt alkalma, csak egyszer volt elegendő bátorsága és ereje ahhoz, hogy megkísérelje elérni a már 1848-ban kitűzött céljait, a nemzeti függetlenséget és a politikai szabadságot. Céljaink máig nem változtak: ma sem engedünk a 48-ból, így nem engedünk 56-ból sem.

Azok a fiatalok, akik ma az európai polgári demokrácia megvalósításáért küzdenek, két okból hajtanak fejet a kommunista Nagy Imre és társai előtt. Mi azokat az államférfiakat tiszteljük bennük, akik azonosultak a magyar társadalom akaratával; akik, hogy ezt megtehessék, képesek voltak leszámolni a szent kommunista tabukkal, azaz az orosz birodalom feltétlen szolgálatával és a párt diktatúrájával. Ők azok az államférfiak számunkra, akik az akasztófa árnyékában sem vállalták, hogy a társadalmat megtizedelő gyilkosokkal egy sorba álljanak, akik életük árán sem tagadták meg azt a nemzetet, amely elfogadta őket, és bizalmát beléjük helyezte. Mi az ő sorsukból tanultuk meg, hogy a demokrácia és a kommunizmus összeegyeztethetetlenek.

Jól tudjuk, a forradalom és a megtorlások áldozatainak többsége korunkbeli, magunkfajta fiatal volt. De nem pusztán ezért érezzük magunkénak a hatodik koporsót... Valójában akkor, 1956-ban vette el tőlünk – mai fiataloktól – a jövőnket a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkező húsz vagy ki tudja, hány évünk is ott fekszik.

Barátaim! Mi, fiatalok... értetlenül állunk az előtt, hogy a forradalmat és annak miniszterelnökét nemrég még kórusban alázók ma váratlanul ráébrednek, hogy ők Nagy Imre reformpolitikájának folytatói. Azt sem értjük, hogy azok a párt- és állami vezetők, akik elrendelték, hogy bennünket a forradalmat meghamisító tankönyvekből oktassanak, ma szinte tülekednek, hogy – mintegy szerencsehozó talizmánként – megérinthessék ezeket a koporsókat. Mi úgy véljük, nem tartozunk hálával azért, hogy harmincegy év után eltemethetjük halottainkat, nem jár nekik köszönet azért, mert ma már működhetnek politikai szervezeteink. A magyar politikai vezetésnek nem érdeme, hogy a demokráciát, a szabad választásokat követelőkkel szemben – bár fegyvereik súlyánál fogva megtehetné – nem lép fel a Pol Potéhoz, Jaruzelskiéhez, Li Pengéhez vagy Rákosiéhoz hasonló módszerekkel.

Polgártársak! ...Ha hiszünk a magunk erejében, képesek vagyunk véget vetni a kommunista diktatúrának, ha elég eltökéltek vagyunk, rászoríthatjuk az uralkodó pártot, hogy alávesse magát a szabad választásoknak. Ha nem tévesztjük szem elől '56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről...

Emlékezzetek: 1956. október 6-án, Rajk László temetésének napján a párt napilapja, a Szabad Nép öles betűkkel hirdette címlapján: Soha többé! Csak három hét telt el, és a kommunista párt ÁVH-s keretlegényeivel békés, fegyvertelen tüntetők közé lövetett. Két év sem telt el, és az MSZMP Rajkéhoz hasonló koncepciós perekben ítéltette halálra ártatlanok százait, köztük saját elvtársait. Mi nem érhetjük be a kommunista politikusok semmire sem kötelező ígéreteivel, nekünk azt kell elérnünk, hogy az uralkodó

párt, ha akar, se tudjon erőszakot alkalmazni ellenünk. Csak ezen a módon kerülhetjük el az újabb koporsókat, a maihoz hasonló megkésett temetéseket.

Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József a magyar függetlenségért és szabadságért adták életüket. Azok a magyar fiatalok, akik előtt ezek az eszmék még ma is sérthetetlenek, meghajtják fejüket emléketek előtt. Nyugodjatok békében!

(Bozóki, 1992)

Voltaképp csak azt ismételte el – rendkívüli körülmények között –, amit eddig már elmondott, vagy a Fidesz és mások is kinyilatkoztatták. „Újdonság" – már amennyire – Nagy Imréék és a kommunista hatalom nyilvános értékelése volt. A kerekasztal-tárgyalások kezdetén ez fontosabb volt, mint az „oroszok hazaküldése", amit hasonló módon – meg sokkal keményebben is – minden valamirevaló ellenzéki erő megfogalmazott már. Ha a televízió közvetítette volna a március 15-i beszédet, akkor is más lett volna a fogadtatás. Persze a társadalmi folyamatok beéréséhez idő kell. Kellettek a kulisszák is, hogy a szónoklat szimbolikus jelentőségűvé váljon. Kellett az újratemetés felfokozott hangulata, a jóval idősebb szónoktársak mássága, Orbán Viktor illetlensége, beszéde – a fideszes szöveg! – vagabundsága. Jókor, jó szöveggel volt jó helyen. Tudatában volt – voltak –, mozgósítani csak azzal lehet, ha a kommunisták ellen beszél (és a szovjetek kivonulásáról). Már ebben az elsőnek mondható beszédben is tetten érhető – ami egyre inkább jellemzőjévé vált –, hogy nem számít, mit mond, csak a cél a fontos. Fütyül mindenre, a célkitűzés viszi, amit megfogalmazott, hogy miniszterelnök akar lenni. Eszmékkel, szavakkal, semmi mással sem törődik. Mégis nyert. Kegyes hozzá a sors.

(A beszéd utóéletéhez tartozik az is, hogy az 1992. október 8-i nagygyűlésen, a Corvin moziban a Kádár-rezsimet vádoló '89-es megállapítását kiterjesztette Antall József politikájára is. Majd az 1993. áprilisi Fidesz-kongresszuson tovább nyomatékosította a vádat: „A Fidesz egy olyan generációból jött... amelynek jövőjét a kommunisták tönkretették, és amelynek helyzetét az MDF-kormány csak tovább rontotta.")

A temetés a rendszerváltás jelképe lett. A Hősök terén száz-kétszázezer ember volt részese egy rendszerellenes tüntetésbe hajló gyászszertartásnak – amire előzetesen nem is igen gondolt. A televízió egyenes adásából egy ország döbbent rá, hogy történelmi változás részese. Bozóki András szerint ez az esemény segített megszabadulni a félelemtől. A szertartás „nemcsak Nagy Imrét, hanem a forradalmat is rehabilitálta... A temetés egyúttal a kommunista rendszer temetése volt... megdőlt a szovjet csapatok magyarországi állomásoztatásának tabukérdése is... a magyar társadalom a reformkommunista Nagy Imre búcsúztatásával magától a reformkommunizmustól is elbúcsúzott" (Bozóki, 2003). Wéber Attila úgy véli: „Orbán Viktor nevezetes beszéde, amely nagymértékben hozzájárult a Fidesz-kép kialakításához, fordulatot jelzett a rendszerváltás folyamatában, a nemzeti kerekasztal-tárgyalások közepette egyértelmű szembefordulást hozott a reformkommunista politikával. Orbán Viktor a később saját archimedesi pontjaként minősített beszédében egy nemzedék nevében utasította el a szocializmust, a szocialista évtizedekkel való azonosulást. Igazi botránykőnek számított a szovjet csapatok kivonásának követelése (? – *P. Á.*), amely retorikai radikalizmusa miatt erősen megosztotta a közvéleményt. Ez a »következetes« magatartás, különösen a későbbiekben – amikor a szovjet csapatok kivonulása eldöntött ténnyé vált – jelentett komoly erkölcsi tőkét a fiatal demokraták számára" (Wéber, 1996).

– Néhány évvel a közös kollégiumi idők után hallottam Viktor Hősök terén elmondott beszédét – „ruszkik, haza!" – , akkor én egy lyukas fillért sem adtam volna az életéért – mondja Belánszki Gyula.

Titkosszolgálati jelentés szerint az ünnepség idején a Műcsarnok háta mögött az SZDSZ Munkásőrség-ellenes plakátját és Nagy Imre mellszobrát árulták. A rendezők valakitől egy „Kádár moszkovita Haynau" feliratú táblát vettek el, de az illetőnek még a nevét sem jegyezték fel.

Jó lenne tudni, a többi szónok merre vette az irányt. Orbán Viktor hazament. „Mindenki szépen a temető fele indult, én meg felültem a piros 7-esre, és Kelenföldről hazadöcögtem Agárdra... Akkor még nem fogtam föl igazából, hogy milyen mély nyomokat hagytam az emberekben..." (Kéri, 1994)

Mély nyomok? Bátor volt vagy koraérett, vagy kezdőként is gátlástalan politikus, (szakállhosszt is) számító szereplője a nemszeretem kommunista miniszterelnök végképp letudott búcsúztatásának? Pedig részint Nagy Imre hátán evezett be a köztudatba.

„Egybehangzó hálózati jelentések szerint néhányan ugyan tetszésüket fejezték ki Orbán Viktor Fidesz választmányi tag beszédét követően, de a nagy többség elítélőleg tárgyalta egymás között a megbékélést egyáltalán nem tükröző apolitikus beszéde miatt." A jelentések főleg az ő, illetve Méray Tibor sír melletti szavai alapján állították, hogy azok „nem tükrözték az elvárható önmérsékletet", sértették a kegyeleti jelleget. „A szélsőséges csoportok elképzelései nem valósultak meg, ebben szerepet játszottak az összehangolt politikai, állami és állambiztonsági elterelő befolyásoló intézkedések, és e hatás gyakorlására reagáló nyugati diplomaták – elsősorban Mark Palmer USA-nagykövet – fellépései." A nyugati diplomaták egybehangzóan megállapították, hogy a hatalom toleranciája megfelelő volt, ugyanakkor az ellenzék nem ért el akkora sikert, mint amire számítottak. Megítélésük szerint a Hősök terén legfeljebb százezer ember lehetett, közülük néhányban ellenérzést válthatott ki, hogy a hősök névsorában köztörvényes bűnözők is szerepeltek. Az itt szerzett tapasztalatok alapján készülnek október 23-a biztosítására...

– A temetésen sok külföldi vendég volt, pártok, államfők képviselői, velük előre tisztázni kellett a temetés jellegét – mondta Vásárhelyi Miklós. – Orbán radikális kijelentései meglepőek, kellemetlenek voltak, nem illettek az elképzeléseinkbe. A szertartásnak ez volt az egyetlen momentuma, amikor kitört a taps, ami nem illik egy temetéshez. Annyira nem volt napirenden a szovjet csapatok kivonása, hogy amikor egy évvel később az új parlament megalakulásakor felvetettem, hogy be kellene jelenteni a kilépésünket a Varsói Szerződésből, és kérni kellene a szovjet csapatok kivonását, az Antall-kormány a külügyi bizottság elé utalta a kérdést, ahol azzal utasították el, hogy nem időszerű.

– A temetés után elterjedt – vetettem közbe –, hogy a nyugati követségek összeállítottak egy listát az ellenzékiekről, akik menedéket kaptak volna, ha bajba kerülnek. A titkosszolgálat erről nem értesült. Viszont dehonesztálta Orbánt, mondhatták, ilyen egérúttal könnyen lehetett olyan bátor.

– Nem tudok erről semmit, pedig Mark Palmer amerikai nagykövettel igen jó viszonyban voltam. Palmer a habókos Krassó Gyuri megfékezésében volt aktív. Megegyezett vele, ha a temetésen nem csinál balhét, akkor ő – az amerikai nagykövet! – megígéri neki, hogy a magyar tévében elmondhatja a véleményét. Nekem már nem volt cérnám még Krassóval is foglalkozni, Palmer viszont gondolt rá, és megkérdezte, nincs-e kifogásunk, hogy amikor már elindul a menet a temetőbe, Krassó megszólaljon a televízióban. Legyintettem, és talán nem is emlékszik rá senki. Ilyen viszonyban, ha létezett volna menekülőút, nem hiszem, hogy Palmer ne említette volna nekem, aki talán érintett is lehettem volna.

– Fölgyorsultak az események, és már nem a megfontolás volt döntő, hanem a mozgástér tágítása: meglépni, amit lehet, konfliktusok árán is – állítja Bihari Mihály egyetemi tanár, alkotmányjogász. – Az 1989–90-es közeg kedvezett Orbán színre lépésének, mert a határozott nézet, a kemény álláspont pár mondatos leszögezése a tárgyalásokon és a gyors reagálás hatott a másik félre... A temetési beszédet nem tudta volna így elmondani sem Fodor, sem Deutsch, sem Áder, sem Kövér. A szerepet ő messze jobban alakította bárki másnál. Ha kicsit hadart is, jó választás volt a kemény fellépése.

– Ahogy 1848 ifjú megtestesítője Petőfi, a rendszerváltásnak Orbán Viktor a fiatalja – állítja nem kis túlzással Bozóki András. – Kellett valaki, aki kimondja azt, amihez még a demokratikus ellenzék tagjai is óvatosan viszonyultak. Kellett egy ilyen lökés, hogy a rendszerváltás pszichológiai szinten megtörténjen a társadalomban.

– A beszéd politikai mestermunka – mondja Pozsgay Imre. – Más kérdés, hogy mennyire állja meg a helyét a történelem előtt. Igazi bátorságot nem igényelt, mert a szovjet csapatok kivonásáról Grósz már tárgyalt Gorbacsovval, és 1988 őszén lényegében eljutott oda, hogy a kivonás időszerű, sőt el is kezdődött. Egy ilyen beszéd mégis felvillanyozó hatású lehetett. Azt a mondatát, hogy a koporsót azok veszik körül, akik a történelemhamisító tankönyveket jóváhagyták, magamra vettem. A sors iróniája, hogy a miniszteri leváltáskor az is szerepelt a bűnlistámon, hogy felül akartam vizsgáltatni a tankönyveket. De neki nem kellett ezt tudnia. Kétségbevonhatatlan tény, hogy a temetés volt az első nyílt politikai tüntetés. Előtte csak álcázott tüntetések vol-

tak, mert szerintem a nagymarosi vagy az erdélyi tüntetés is ilyen volt. Direkt politikai jelszavakkal nem lehetett a népet az utcára vinni. Ez volt az első alkalom, és a nép nem a lázadás miatt ment el, hanem mert látta, hogy együttműködés bontakozott ki a temetés lebonyolításában, ha voltak is erőlködések például Nagy Imre befeketítésére.

– Túlzásnak tartottam a temetési beszédet taktikai megfontolásból, hiszen itt voltak az oroszok – mondta Szabó Miklós történész. – Azt megtanultuk, hogy a Szovjetunióval azért vigyázni kell.

– Apám, aki a tárgyalásos rendezés híve volt, megijedt Viktor 1989-es temetési beszédétől – közölte Benda Kálmán történész egyetemi oktató fia, Gyula.

Hegedűs István szociológus, akkor a Fidesz-választmány tagja: „A beszéd kitűnő volt, különösen retorikailag... Ekkor tért rá a radikális ellenzék arra a megfogalmazásra, hogy a Kádár-rendszert visszamenőleg »kommunizmusnak« nevezte, noha a fennálló hatalom magát »szocialistának« hívta. Ez a retorika, úgy gondoltam addig, inkább a nyugati jobboldalt jellemzi. Mindenekelőtt azért nem tetszett a nyelvi fordulat, mert az volt a sejtésem, hogy a társadalom »csendes többsége« nem ennyire elszántan rendszerellenes" (Petőcz, 2001). Később Hegedűs képzavarnak nevezte, hogy „a hatodik koporsóban a mi elkövetkező húsz vagy ki tudja, hány évünk is ott fekszik". Hiszen ha temetjük a jövőt, mi értelme bárminek?

– Imponált a majdnem gátlástalan magabiztosságuk – mondta Dornbach Alajos. – A Nagy Imre temetési beszéd nem volt bölcs. Megmondtam Viktornak, rossz hangütés volt abban a helyzetben.

– A temetési beszéd sokakat meghökkentett, de nem tudom, miért volna egy fiatal dolga a meghunyászkodás? – kérdezte másik ügyvédjük, Éliás Sára.

– Nekem már a temetési beszéde sem tetszett – mondta Fehér Istvánné, alcsútdobozi énektanárnő. – Mondták, legyünk büszkék rá, hogy tanítottuk, azt feleltem, legyen ő büszke rá, hogy hozzánk járt.

Orbán Viktor édesanyja a temetési beszéd alatt attól tartott, hogy a tömeg letapossa a fiát. Négy év múlva is attól félt, hogy „visszaváltozik a világ" (Dogossy–Győri, 1993).

Orbán Viktor: „Este nagy fogadás volt Vitányi intézetében... számomra a legmegdöbbentőbb Adam Michnik reakciója volt... Adam

valami olyasmit mondott..., hogy először is elég nagy hiba volt hazaküldeni az oroszokat... Tudtam, hogy ezt a pontot sokan fogják vitatni, de biztos voltam benne, ha egész Közép-Európában csak egy ember is akad, aki ezt helyeselni fogja, az Adam Michnik lesz" (Kéri 1994). Következtetés semmi. De kapott az ifjú szónok hideget, meleget. Nyilvánosság előtt elhangzott, hogy nem lehet neki hinni, „mert fehér BMW-n érkezett Oxfordból", holott akkor még nem volt autója sem. Vigh Károly, az ellenzéki kerekasztalbeli társuk a Magyar Nemzetben „felelőtlen és minden politikai érzéktől mentes" beszédről írt. „Sajnálatosnak tartom, hogy a Fidesz egyes hangadói – megkótyagosodva eddigi sikereiktől – valamiféle túlzott magabiztossággal és tévedhetetlennek tetszelgő magatartással lépnek fel a magyar belpolitika arénájában." (Vigh, 1989) Az ellenzéki szervezetek többsége úgy vélte: a fideszesek túllőttek a célon. Jeszenszky Géza, a későbbi külügyminiszter károsnak, a pluralitást tönkretevő szóáradatnak titulálta a beszédet.

A Cég jelentett a temetés utáni budai vigadóbeli TIB-fogadásról is. Számos emigráns meglepetésének adott hangot, hogy engedélyezték a végtisztesség megadását. Többek szerint a gyászszertartás úgy őrizte meg a kegyeletet, hogy egyben politikai jelleget is öltött. „Mértékadó személyek úgy értékelték, hogy Orbán Viktor beszéde sértette a temetés kegyeleti jellegét, a közmegegyezésre irányuló hivatalos és ellenzéki törekvéseket." „Politikai képességekről és imázsról csak Vásárhelyi Miklós tett tanúbizonyságot, visszafogott, kulturált, kiemelkedő európai személyiséghez méltó beszédében... Méray Tibor temetői beszédét, kemény kijelentéseit vegyes érzelmekkel fogadták. A többség nem tudja elfelejteni, hogy Rákosi csahosa volt." „A jövőt illetően megállapították, hogy nagy veszélyt jelentene, ha az MSZMP a következő választásokon vereséget szenvedne, mert ez a visszarendeződést kívánó erők közvetett győzelmét jelentené." Tárgyalni kell, amihez megfelelő keretet ad az Ellenzéki Kerekasztal.

Idézetek a további jelentésekből: a Kereszténydemokrata Párt budapesti szervezője elítéli Rácz Sándor és Orbán Viktor beszédét. „Ilyen szovjetellenes kirohanások nem szolgálják a nemzeti megbékélést, károsak nemzetközi kapcsolatainkra. A jaltai szerződés értelmében ugyanis... a Szovjetuniónak a szerződés lejártáig, 1996-ig jogá-

ban áll a magyarországi beavatkozás (? – P. Á.). Ezért kell kerülni... a Szovjetunióval szembeni káros megnyilvánulásokat, sőt, biztosítani kell a mostani, és esetleg az 1995-ös választásokon is az MSZMP választási győzelmét, legalábbis 51 százalékos győzelmi arányát. Ha ez veszélybe kerülne, az ellenzéki pártoknak vissza kellene lépniük. A törvényalkotás során viszont meg kell akadályozni, hogy csak szűk körök igényeit – csak az MSZMP-, esetleg szovjet érdeket – támogató jogszabályok kerüljenek elfogadásra." A Republikánus Kör támogatásáról biztosítja Orbán Viktort az ellene indított nyilatkozatháborúval szemben. „A társadalom valódi kiegyezését a korábbi hatalommal csak az igazság kíméletlen feltárása jelentheti."

Egy jelentés szerint Rejtő Gábor újságíró elmondta Hegedűs Istvánnak, hogy rossz véleménnyel van Orbán Viktorról. Hegedűs szerint az amerikaiaknak sem tetszik ez a stílus, ezért változhat a helyzet. Hegedűs különvéleményét többször leszavazta a választmány. Amikor a temetés szónokáról döntöttek, Orbán ragaszkodott ahhoz, hogy bárki mondja is a beszédet, ő írja. Hegedűs durvább szövegre számított, mert felmerült, hogy „Orbán mondjon olyan jelszavakat, amelyekre a tömeg harciassá válik". A sok kis tüntetés komolytalanná teszi a Fideszt. Beszélgetésüket azzal zárták, ha Rejtő írni akar Orbánról vagy a Fidesz-jelenségről, Hegedűs szívesen segít.

Július elején Fodor, Orbán, Molnár, Hegedűs csalódottan és ingerülten vették tudomásul, hogy Bush elnök budapesti látogatásakor nem kíván külön találkozni a Fidesz képviselőivel, és legfeljebb mint az Ellenzéki Kerekasztal egyik csoportja lehetnek jelen a fogadáson. Ezért Palmer nagykövetet hibáztatják, aki többszöri kérésük ellenére elzárkózott fogadásuk programba iktatásától. Nem tartják kizártnak, hogy merev álláspontját Orbán Viktor június 16-i beszéde okozta. Némi reményt jelent, hogy az elnök magyar diákokkal is kíván találkozni. Kísérletet tesznek arra, hogy a kiválasztandó 6-8 fős diákcsoportba legalább két, esetleg három angolul jól beszélő aktivistájukat bejuttassák, akik majd a beszélgetésen kihangsúlyozzák Fidesz-tagságukat. Így a kommünikében akár úgy is szerepelhetnek, mint ha a diákokat kizárólag a Fidesz képviselné (ÁBTL).

Az Orbán-beszédet több politológus is úgy emlegeti, mintha ez lett volna a rendszerváltás egyik döntő mozzanata. „A beszéd az el-

ső nyílt támadást jelentette azon reformkommunisták ellen, akik még akkor is egy pártban voltak az 1956 utáni megtorlások végrehajtóival." (Bozóki, 2003) Az egyébként 6 perc 20 másodperces temetési beszéd „egy csapásra országszerte ismertté, híressé és hírhedtté teszi Orbán Viktort. Neve másnap fölkerül a világlapok címoldalára is. Példátlan politikusi start: egyetlen beszéddel, öt perc alatt... Ki emlékszik akár csak egyetlen mondatra, egyetlen gondolatra, mondjuk, Rácz Sándor beszédéből?... Pedig keményebb volt Orbánnál... 1989. június 16-a: a rendkívüli szerencse és a rendkívüli tehetség találkozása" (Debreczeni, 2002). „A közvélemény-kutatások kimutatták, hogy Orbán Viktor szenvedélyes antikommunista fellépése a Nagy Imre-temetésen ugyanolyan nyilvános ellenállást váltott ki, mint a fundamentalista Münnich Ferenc Társaság szószólójának retorikája." (Tőkés, 1998)

Bizonyos (értelmiségi) köröket lehet, hogy foglalkoztatott – feldúlt vagy megosztott – Orbán szónoklata, de a közvéleményt nem rázta meg különösebben. Orbán Viktor ismertsége a temetést követő hónapban 33%-os volt, októberben felment 41%-ra, és év végéig lecsökkent a júliusi szintre. Épp annyi volt, mint Petrasovics Annáé (emlékszik még rá valaki?), és feleakkora sem, mint a független képviselő Király Zoltáné egész éven át. Orbán Viktor népszerűsége júliusban 57%, ami év végére lecsökkent 50%-ra – ugyanúgy alakult, mint a szónoktárs Rácz Sándoré –, és valamivel kisebb volt, mint Tamás Gáspár Miklósé (MKI). A „nagyágyúk" – Pozsgay, Németh Miklós, Szűrös Mátyás – népszerűségéről szándékosan nem szólunk, mert így is kiderül: hátrább az agarakkal, a petőfizéssel, a világlapokkal.

A külföldi média Nagy Imreék temetéséről adott hírt, és hatalomellenes, kommunistaellenes szövege miatt említette Orbán Viktort, a szovjetek „kiűzését" elvétve hozták csak szóba. A The New York Times első oldalas, terjedelmes beszámolójában a címoldalán azt a fényképet közölte, amelyen Németh Miklós, Pozsgay Imre, Szűrös Mátyás és Medgyessy Péter állnak díszőrséget a ravatalnál. A lap megjegyezte: bár a kormány (a párt) négy képviselője rövid ideig díszőrséget állt Nagy Imre koporsójánál, de távoztak, mielőtt a szónokok kíméletlen ítéletet mondtak volna a kommunista pártról és a Szovjetunióról. A beszédekből a tudósítás Orbán Viktor, illetve Rácz

Sándor néhány mondatát idézte. A résztvevők közül sokakat megrázkódtatásként ért az, hogy egy ünnepélyes szertartáson ilyen megdöbbentő szókimondást hallhattak, és szemmel láthatóan lélegzetüket visszafojtva figyeltek. Megemlítette, hogy a baráti országok diplomatákat küldtek ugyan a temetésre, de nem nagyköveteket. Nem képviseltette magát Kína, a KNDK, Románia és Albánia. A The Washington Post szerint a temetés engedélyezése fordulópontot jelent az MSZMP-ben, amelyet ugyan 1956-ban azért hoztak létre, hogy helyreállítsa a moszkvai rendet Magyarországon, de azóta a kommunista világ leghaladóbb kormányzó pártjává vált. Az 1956-hoz kapcsolódó, máig ható szenvedélyes érzelmek és az olykor dühös szónoklatok ellenére a tömeg nyugodt maradt – jegyezte meg a tudósító, aki részleteket ismertetett Vásárhelyi Miklós, Rácz Sándor és Méray Tibor beszédéből.

Valamennyi jelentős brit napilap fényképekkel illusztrált tudósításainak főcímei kiemelték: „A Hősök terén 1956 hősei előtt tisztelgő magyarok gyászünnepséget tartottak". Címek: „Nagy Imre belép a hősök panteonjába" (The Guardian), „Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk – újjászületik Magyarország büszkesége" (Daily Mail), „Oroszok, menjetek haza – haragos magyarok tisztelegnek mártír miniszterelnöküknek, Nagy Imre előtt" (Daily Express). A tudósítások minden szónok legmarkánsabb gondolatait idézik, kiemelve, hogy a „legélesebben szovjet- illetve kommunistaellenes hangvételű beszédet" Rácz és Orbán mondta. A beszámolók hangsúlyozzák: a magyar kormány hivatalosan képviseltette magát a szertartáson. Visszatérő mozzanat csaknem valamennyi brit beszámolóban a „temetés és nemzeti újjászületés" , illetve 1956 hősei és a sztálinista rendszer (nem pedig a jövő! – *P. Á.*) „együttes temetésének" gondolata. A The Times szerint ifjabb Rajk László a mai Magyarországot az 1955-ös Ausztriához hasonlította: „az oroszok saját problémáikkal vannak elfoglalva, tehát lehetséges a leszakadás, ha a következő két évben elég határozottak leszünk". A lap ezután Király Béla és a meglehetősen „indulatos kormányellenes" álláspontra helyezkedő Orbán Viktor felszólalását ismertette. A The Daily Telegraph rámutatott: az eseményen nem volt jelen Grósz Károly, aki csekély rokonszenvet mutatott Nagy Imre ártatlanságának helyreállítása iránt. A The Independent Király Béla és Vásárhelyi Miklós beszédeinek rövid ismertetése után megjegyezte: a Fidesz egyik vezetőjére hárult az a feladat, hogy az előtte szólóknál nyíltabban támadja a szovjet stílusú kommunizmust. Az éles megfogalmazásairól híres Orbán Viktor megjegyezte, hogy a párt nem érdemel hálát azért, mert megengedte Nagy Imre és sorstársainak eltemetését. A francia lapok is rengeteg képpel, nagy terjedelmű tudósításokban számoltak be a magyar gyásznapról. Az amerikai International Herald Tribune címoldalán egy szemét törölgető névtelen gyászoló, valamint Németh Miklós és Pozsgay Imre díszőrséget álló képe látható. A Le Figaro számos gyászolót szólaltatott meg. Vezércikkében ezt írta: „Egy nép és kormánya végezte a különös temetést... Első eset egy kommunista országban, hogy nyilvános tiszteletadással búcsúznak a tegnapi árulóktól." A lap kiemelte Orbán Viktor megemlékezéséből a provokatív mondatot, amely szerint „'56 erőfeszítései értették meg velünk, hogy a kommunizmus és a demokrácia kibékíthetetlen fogalmak". (Ez a legtöbbet idézett mondata – *P. Á.*) Az osztrák sajtó ismertette a gyászbeszédeket, kiemelik egyes szónokok – elsősorban Rácz Sándor és Orbán Viktor – éles és „harcias" hangvételét, az általuk hangoztatott politikai követeléseket. A Kurier szerint e beszédek arról tanúskodnak, hogy a magyar nép teljesen félelemmentessé vált. A Volksstimme szóvá teszi, hogy a Történelmi Igazságtétel Bizottsága nyilvánította nemkívánatosnak a párt hivatalos képviselőinek a szertartáson való részvételét, és „kitiltásukkal" megsértette az általa is hirdetett kiengesztelődés szellemét, manipulálta az emberek százezreinek érzelmeit.

A washingtoni külügyminisztérium rövid közleménye szerint szükség volt erre a napra Magyarország életében, hogy „az ország tovább haladhasson a szabadság útján a demokrácia felé". Az MTI-tudósító értesülése szerint ezt a mondatot később helyesbítették, a „szabadság útján" kifejezést a „reformok útján" megfogalmazással váltották fel. A Nemzeti Kerekasztal-megbeszélések elkezdésének „elismeréseként" a Fehér Ház gazdasági segélycsomaggal ösztönzi a magyar reformfolyamatot. Bush elnök kilátásba helyezte az általános vámkedvezmények kiterjesztését a magyar exporttermékekre, és engedélyezni kívánják hitelek, hitelgaranciák és biztosítékok nyújtását a Magyarországon üzleti tevékenységet folytató amerikai cégeknek (MTI).

Orbán Viktor: „A rólam szóló interjúkat (így!) mindig el szoktam olvasni, jegyzeteket készítek belőlük, mit mondtam rosszul. A tévészerepléseimet pedig egy időben felvettem videóra, és visszanéztem, különösen a kampány első felében ez nagyon sokat használt. Néha tízszer is megnéztem, például a tavaly június 16-i beszédemet rengetegszer pörgettem vissza, és fejből tudom már, hogy melyik az az öt hely, ahol rosszul vettem levegőt, és máshova kellett volna helyezni a hangsúlyt... nem azért emlegetik, mert jó helyen vettem a levegőt, nem azért emlékeznek rá, mert retorikailag kiváló volt. Hanem a helyzet miatt. Csak én beszéltem úgy, csak úgy mondtam azt, amit. Nem én, a helyzet tette emlékezetessé azt a beszédet" (Dési, 1990). Az „ellenzék ügyeletes fenegyereke"(© Richter) azt is mondta még: „Mindenkit ki kell ábrándítanom, mert nem szoktam reggel fölkelés után vért inni, késsel a fogaim között rohangálni az utcán... Ezeknek (a komcsiknak? – *P. Á.*) ez a mániájuk, hogy Orbán Viktor az antikommunista, a szovjetellenes, az erőszakos... nyilván a Fidesz rühellése is ide vezethető vissza... Más a nyelvünk. Mi vagy mondunk valamit, vagy nem. A kettő között nem létezhet egy harmadik. Ha én azt állítom magamról, hogy polgári demokrata vagyok, akkor ebből tisztán következik, hogy elvetem a szélsőjobbot, tehát antifasiszta, és elvetem a szélsőbalt, tehát antikommunista. Ezt mi ki is mondjuk... A határozott fogalmainkból következik, hogy nem lehet kicsúszni a kezünk közül... Itt van ez az óriási állampárt, nem tudom, hány százezren vannak, fegyverrel, pénzzel, hatalommal. Aztán meg itt vagyok én, Orbán Viktor, aki jön, és azt mondja: »elég volt a kommunistákból, ideje lenne, ha mindenki úgy szavazna, hogy a kommunistáknak nyoma se maradjon a parlamentben, továbbá olyan kormány legyen, melyben egy darab kommunista sincs«. Ezt én mondogatom. De hát ki vagyok én, mi az oka annak, hogy a kommunisták ezt komolyan veszik? Olyan jól mondom? Nem!... Nem tőlem félnek tehát a kommunisták, hanem attól a 9 millió embertől, aki nem tagja a kommunista pártnak, s úgy gondolkodik, mint én... A kommunistáknak a társadalom az ellenfél" (Richter, 1990). Évek múlva felidézte, hogy a beszéd után egy héttel Kis János előadást tartott a Bibó-kollégiumban, és helytelenítette a szovjet csapatkivonás szóba hozását. „Igaza volt elméletileg, ám ha adott a lehetőség, hogy lendítsünk az eseményeken... önmagában [ennek] is lehet történelemgyorsító ereje." (Módos, 1998)

A Cég 1989. augusztus 25-i jelentése szerint: Orbán Viktor a június 16-i beszéd vegyes fogadtatása miatt, jelenlegi elképzelései szerint nem kíván indulni a választásokon. Ugyanakkor tapasztalatszerzés céljából egyéves oxfordi ösztöndíjat fogadott el, amelyet október 1-jével kezd meg (ÁBTL). Hát ez hamis. Szeptemberben kezdte meg kilenc hónapos tanulmányútját Oxfordban, a Pembroke College-ban, ahol politikaelméletet tanult. A választásra készült, úgy tervezte, két hónappal előtte hazajön, hogy a kampányban részt vehessen. „Mindenesetre nem akarok úgy járni, mint a kommunisták... miután 26 évesen belecsöppentem a politikába, esélyem van arra, hogy országgyűlési képviselő legyek... Egyfajta politikusi pályára léptem ezzel, bár a tanári ambícióimat nem adtam föl. Nem szeretnék azonban úgy járni, hogy egyszer csak körülnézzek, és azt kelljen tapasztalnom, hogy semmi máshoz nem értek, mint a politikához. Akkor járhatok úgy, mint a kommunisták, hogy mire menni kell a hatalomból, sokan azért nem mennek, mert nem értenek semmihez. Ezért megyek el most 9 hónapra" (Richter, 1990) – de végül csak a felét töltötte ki ennek az időnek.

– Történelmi véletlen, hogy épp az ő generációjuk esett a rendszerváltásba – mondja Kukorelli István. – Nagyobb kockázatok nélkül tehették a dolgukat. Nem lenne jó kisebbíteni, hogy kellett hozzá bátorság, de felmagasztalni azért nem kell. Fölröpítette őket az idő. Nekik az egyetem nulla, egy kalap szar volt. Megszervezték a saját képzésüket. De nem vették tudomásul, hogy a mi csapatunknak milyen szerepe volt a kollégium létrehozásában, hogy itt volt azért Bihari, Sólyom, Kéri – hadd ne soroljam. Számukra egyformán nulla és komcsi volt mindenki. A mi korosztályunk, ha cselekedni vágyott, örökké ott lebegett fölötte a kollaboráció gyanúja, nekik nem kellett hogy ilyen skrupulusuk legyen. Az 1985-ös pártkongresszuson kiderült, hogy a rendszer végvonaglik. Többen úgy gondoltuk, hogy az előrevivő cselekvésre Pozsgay mellett van a leginkább lehetőség. Aztán vitatkozni kellett a fiúkkal, hogy ki a kommunista, ki a kollaboráns. 1985-ben én elmentem a Népfront titkárságára, Pozsgayhoz. Segítettünk a fiúknak kurzust szervezni: „Népfrontos emberek a közéletben". Odavittük Kéri Kálmánt, Futó Dezsőt, Péter Jánost, Barcs Sándort. Nem egy beszélgetés – például a Kéri Kálmáné – hallatlanul izgalmas volt, szin-

te féltem utána, nem magam, hanem a családom miatt. Ezzel együtt a népfrontozás eredményeképp kicsit eltávolodtunk egymástól. – „Kukor Elli" szakmájában eljutott a csúcsra: egyetemi tanár, alkotmánybíró. A tevőlegesen a bibósok mellé álló oktatók, de kicsit talán az előző generáció nevében is mondja: – Rosszulesett nekünk, hogy miközben lelkesedtünk a reformokért, a rendszerváltozásért, és talán tettünk is érte valamit, vörös posztóvá váltunk a szemükben.

ZÁRSZÓ

Ha netán frappánsnak is tűnt a Népszabadságban hét éven át közölt riportsorozat címe, menet közben rájöttem, csupáncsak megkérdőjelezett formában felel meg a valóságnak. Tehát így: „Szeplőtelen fogantatás?" Igen, mert összerakva a mozaikokat, kiderült, ami első pillantásra – reménytől fűtve? – szeplőtelennek tűnt, nem az. Ezt a „házasságot" is elhálták. Szereplőink többsége abban az ó-társadalomban született, formálódott, amiben szüleik. Apáikhoz hasonlóan kezdték az életet, legalább az egyetemi belépőig benne voltak mindenben, közülük egy-kettő még az MSZMP-tagságig is eljutott, nemcsak az artyeki pionírtáborig vagy a KISZ-titkárságig. Orbán Viktor vagy Stumpf István életútja elvált az átlagos életpályáktól, napjaik abban a más világban is eltértek a szokásostól, hiszen ezer ifjúból egy lett KISZ-titkár (párttaggá pedig ekkor már legfeljebb százból egy). Semmit sem von le a Fidesz egyediségéből, eredetiségéből, hogy nem szűz fogantatás gyermeke. Ez nem minősíti őket. De a többi földi halandóval mégiscsak közös „eredet" talán a közelmúlt – ifjúságuk, a szülői élet, a legújabb kori történelem – jobb megismerésére és megértésére sarkallhatna.

A címet e magyarázat nélkül is minden bizonnyal többen kérdőjelesen vagy – e világi történetként – idézőjelesen értik, még ha ezek az írásjelek nincsenek is feltüntetve. Befejezésként szükségesnek érzem felidézni e könyv születésének a történetét. 1998 októberében Tamás Ervin, a Népszabadság főszerkesztő-helyettese megkérdezte, nem lenne-e kedvem a karácsonyi számba riportot írni a fél évvel korábban választást nyert és kormányt alakító Fidesz elhagyóiról (Fodor

Gáborról és ismert meg nemigen ismert társairól). Lerágott csont, mondtam. Meg annyira érzékenyek a fiúk, hogy kár lenne őket hergelni a hátat fordítók történetével. Inkább a tíz évvel korábbi pártalapításról írnék. Minden bizonnyal a harminchét Fidesz-alapító sorsában is megtalálható a világmegváltó elképzelések összes szépsége, meg a későbbi nézeteltérések és viták gyökere is. Ebben maradtunk. Az íráshoz szükségem lett volna az alapítók névsorára, címére. Mivel rendszeres „születésnapi" összejöveteleket tartanak, a párt sajtóosztályától kértem segítséget. Mikor negyedszer telefonáltam a sajtószóvivőnek a lajstromért, F. megunta a hitegetést, és azt mondta:

– Nincs ilyen...

– De hát a budapesti titkár egy hete ígérte, hogy átfaxolja a szerkesztőségbe a listát, öt perce pedig azt állította, hogy átadta a sajtóosztálynak, és öntől kapom meg. Legalább egyeztetnének! – tettem hozzá kicsit emelt hangon, mert szentül meg voltam győződve, hogy félrevezet. Pedig lehet, hogy valóban nincs ilyen listájuk, hiszen a születésnapi bulikra meghívottak névsora egyre retusáltabb. Nemcsak a kilépőket, a párttal látványosan szakítókat törölték, hanem másokat is. Nem kapott meghívót már a tízéves találkozóra sem például az alapító Both Vilmos, pedig 1989 tavaszáig ő volt a Fidesz első irodavezetője. A kozmetikázott névsor pedig árulkodó, nem nyilvánosság elé való.

Keményebb szavaimra a szóvivő is kinyitotta a száját:

– Inkább arról tárgyaljunk, hogy ön Pap Jánosnak volt az iparirovat-vezetője – mondta. Szólni sem tudtam. Hiszen a nem éppen jó hírű Pap János belügyminiszter meg miniszterelnök-helyettes volt (1961–65), de előtte és utána az MSZMP Veszprém megyei bizottságának első titkára több mint három évtizeden át, jómagam pedig a megyei lap ipari rovatát vezettem, korántsem Pap elvtárs tapsikolásától kísérten. Mielőtt megkérdezhettem volna, hogy csupán ezt a bűnömet sikerült-e kinyomoznia, F. folytatta: – De beszélhetünk a sajtószabadságról is. Mert azt ugye nem akarja mondani ön, mint idősebb ember, hogy régen sajtószabadság volt? Furcsa, hogy egy olyan lap, mint a Népszabadság, amelyiknek az előélete nem a legfényesebb, a Fideszen kéri számon a demokráciát, aminek a megszületéséért mi azért tettünk valamit, ugye, nem tagadja?

– Sem a demokrácia, sem a sajtószabadság szót ki nem ejtettem a számon – makogtam. Majd magamhoz térve ajánlottam a fiatalembernek, hogy „Kádár egyetemistái" megtanulhatnának európai módon viselkedni: telefonokra, levelekre válaszolni, tényekről egyformán beszélni... Azt csak később tudtam meg, hogy mielőtt a Fidesz megnyerte volna a választást, F. a gyanús múltú Népszabadságnál szeretett volna újságíró lenni. De a szerkesztőség nem kapott az alkalmon...

Így indult.

Még e nem túl épületes beszélgetés előtt levelet írtam Deutsch Tamásnak, az akkor magát már Fidesz Magyar Polgári Pártnak nevező szervezet alelnökének, kérve, ossza meg velem emlékeit a megalakulás körülményeiről, az alapító tagok sorsáról a karácsonyi dokumentumriporthoz. Ám a Fidesz vezetőinek küldött negyven-ötven levelemnek, jóval több telefonomnak a tizedére ha választ kaptam. Pedig Deutsch alelnök úr pár hét múlva azt nyilatkozta a 168 Órának: „Két dolog viszont kötelező: a műveltség és a kommunikáció" (Nagy, 1999). Hozzáteszem, Deutsch Tamás azon kevés kemény magbeli Fidesz-vezető közé tartozik, aki egy év múlva mégiscsak leült velem.

A Népszabadságban 1998 karácsonyán megjelent riportnak olyan visszhangja volt, és a gáncsoskodás ellenére már első nekifutásra annyi anyag gyűlt össze, hogy a szerkesztőség úgy döntött, érdemes folytatni a történetet. Így indult a sorozat, és folytatódott hét éven át. Vagyis a beszélgetések egy része hét éve, a kisebbik része talán pár hónapja zajlott és került végül egymás mellé a kötetbe. A módszer az volt, hogy a cikkek megjelenése előtt visszaküldtem a szöveget autorizálásra beszélgetőtársamnak, nehogy tévedésből hibás textus jelenjen meg. Érdekes, hogy nem egy alapító visszamenőleg újraírta a párttörténetet, volt, aki a családtörténetén is „igazított". Az MSZMP egyik hajdani vezetője mindent újrafazonírozott.

Az induláskor megpróbáltam Orbán Viktort is szóra bírni. A miniszterelnöki főtanácsadónő arra biztatott, hogy a Fidesz helyett inkább az SZDSZ vagy az MDF történetéről riportozzak... Később felajánlotta, ösztöndíjat adnak, ha írok egy történeti szociográfiát a Fideszről, de akkor épp más írnivalóm volt. Többszöri kapcsolatkeresés után Orbán Viktor végül azt üzente vele: fiatal még a visszaemlékezéshez, de ha valamire csak ő tudja a választ, a tanácsadóján keresztül segít. A jól hangzó kijelentés hitelét rontja, hogy válogatott és nem válogatott embereknek, lapoknak, műsoroknak – beleértve a bulvársajtót is – emlékezett és nyilatkozott akár hetenként is, másrészt, amikor élni próbáltam a felkínált lehetőséggel, nem válaszolt a saját életét érintő kérdésekre sem.

Kövér László is húzódozott a találkozótól, pedig lényegbevágó ügyben kerestem. Bossányi Katalin: Szólampróba című könyvében Kövér László 1988-ban ekképp idézte fel rendőrségi kihallgatását: „rákérdeztek, hogy tudom-e, mi a Fidesz. Válaszoltam: igen, hiszen alapító tag vagyok. S akkor rögtön rátértek a lényegre: engem ezért most figyelmeztetésben fognak részesíteni. Ha akarok, nyilatkozhatok, ha nem, meg is tagadhatom, hogy kifejtsem: kik, mikor, milyen célok érdekében s milyen engedélyek birtokában hozták létre a Fideszt. Számomra – némi vita után – kiderült: azt akarják, hogy tagadjam meg ezt a nyilatkozatot. Ez megtörtént, ezek után aláíratták velem a jegyzőkönyvet." Többszöri elolvasás után is oda jutottam, hogy Kövér László az alapító nyilatkozatot tagadta meg, nem pedig azt, hogy beszél a Fidesz szervezésének hátteréről. Mivel az ellenzék körében nem volt szokás a rendőrségi figyelmeztetés tudomásulvétele (Orbán Viktor is megtagadta az aláírást), a kétértelmű visszaemlékezést tévesen megfejtve leírtam, hogy a rendőrség felszólítására megtagadta az alapító nyilatkozatot... Utána ugyan bő helyreigazítást közöltünk, de Kövér László nem akart engesztelődni. Viszont közeli munkatársával ebédre hívatott... Kiderült, nem a becsületbe vágó gyanúsítás a fő baj, hanem az: „Miért most írnak a múltunkról, és miért pont a Népszabadság?" Mivel közös érdeknek gondoltuk a történtek pontos felidézését, felajánlottuk, igazítsák helyre az írások tévedéseit, és a lap leközli. Örültek a javaslatnak, aztán mégsem éltek vele... Sőt, mivel a téma nem nekik jutott eszükbe, és nem ők íratták a riportokat, a legbelső körben egyre inkább feketelistára kerültem. Pár „mezei" alapító tag is tudta, jobb, ha legfeljebb névtelenül osztja meg velem (megválogatott) emlékeit. A többség politikai okból választotta ezt a megoldást, a kisebbségnek erkölcsi aggályai voltak. Egyikőjük ezt ekképp fogalmazta meg:

– Addig maradtam a Fideszben, amíg úgy éreztem, hogy alternatívát jelent, ezért erkölcsi kötelességem kitartani a fenyegetettség állapotában is mellettük. Ugyanakkor bizonytalan vagyok, hogy kell-e nekem a társaimról szólni. Ha az ember összekülönbözik a szüleivel vagy a feleségével, és elköltözik hazulról, nem biztos, hogy azt a nyilvánossággal is közölni kívánja.

Bár a bohó antipártként induló Fidesz sikerei vitathatatlanok, a születésnapi bulikon rendre kiderül, hogy valamit megint igazítani kell a közös múlton. A Fidesz lett a legtöbbet magyarázkodásra kényszerülő párt. A múlttól való idegenkedésükről Bozóki András megjegyezte:

– Minden párt Achilles-sarka a nem nyilvános, a nem makulátlan rész. De a fiatal lányok és fiúk élete nem arról szólt, hogy a saját pecsenyéjüket sütögetik! Karneváli hangulat uralkodott, életem legszebb időszaka volt.

A riportsorozatban a legnagyobb visszhangja az Orbán Viktor szocializációjáról szóló résznek volt. A gyerek- és ifjúkoráról, családi környezetről, nézetrendszerének formálódásáról írt folytatás kéziratát elküldtem a főszereplőnek, kérve: ha van valami helyesbíteni-, kiegészítenivalója, tegye meg. Főtanácsadója első „válasza" az volt, hogy nem szeretem a miniszterelnök urat, és azt akarom bizonyítani, hogy már fiatalon is agresszív volt... Mondtam, hogy én még mindig inkább a lányokat kedvelem, és a cikkben csupán leírtam, milyen hatások formálták Orbán Viktort, és azért küldtem el a kéziratot, hogy javítsa ki, ha valamiben tévedtem, vagy fűzze hozzá megjegyzéseit. Bár a miniszterelnök ekkor épp a bodrogi árvizet segített megfékezni, feltűnően gyorsan jött az üzenet: rendben van a kézirat! Noha nem volt kifogása, ez nem jelenti, hogy olvasta is az írást, és nemcsak tanácsadóira hallgatott. Jóváhagyása ellenére Tamás Ervin főszerkesztő-helyettes ki akarta húzni a cikkből, hogy a 17 éves Orbán Viktort is megverte az apja. Csakhogy az esetet saját maga mesélte el portréfilmjében (Elbert–Vági, 1989), kitérve arra is, hogy az apja rendszeresen agyabugyálta.

Meglepett, hogy a miniszterelnök ilyen könnyen belement a közlésbe. (Állítólag Simicska Lajos két üveg pezsgőben fogadott, hogy az ő kezébe is eljutott írás nem fog napvilágot látni.) Orbán Viktor helyében én talán azt üzentem volna: „Noha közszereplő vagyok, nem túlzás ennyire belemászni a magánéletembe?" Lehet persze, hogy ő vagy csapata mérte fel igazán jól a cikk hatását. Megjelenése után többen is mondták rá: okos fiú, mert az írás gyöngeségektől sem mentes, eleven embernek mutatta be, ráébresztett: „Hisz' ez a mi fiunk!" Kollégáim kérdezgették: jó vagy rossz ez a riport a Fidesznek? Vagy megjegyezték: ennél nagyobb reklámot nem csaphattam volna neki – nekik. Hajdani MSZMP-s pártvezető: „Hány folytatást rendeltek a fiúk?" Társadalomtudós akadémikus: „Megsemmisítő. Háromszor olvastam el, állampolgárként olyan édes érzéseket ébreszt bennem." Nem örültem, ha mennybemenesztést olvastak ki a soraimból, de annak sem, ha a miniszterelnök „leleplezéseként" értelmezte bárki. A szándék a bemutatás volt. Telefonbeszélgetésünk során Lévai Anikó azt mondta, a cikk után egy főtiszt gratulált a férjének, mert „már akkor is tökös magyar gyerek volt"! A visszhang Orbán terentiusi döntését igazolta: semmi sem idegen tőlünk, ami emberi. A Demokratában egy kollegina mégis nekirontott a Népszabadságnak, és minden simicskázó, Kaya Ibrahim-ozó kurkászónak... Ha tudta volna, hogy a cikket Orbán Viktor jóváhagyta, hüvelyében hagyhatta volna lángpallosát.

Mivel a Bibó szakkollégium történetének Stumpf István a főszereplője, elsők között tőle kértem találkozót. Bizakodón, mivel a kancelláriaminiszter azt nyilatkozta a 168 Órának, hogy ő aztán minden újságírót fogad. Titkárságától két alkalommal is kaptam időpontot, de a találkozót mindig lemondták. A 2000. június 21-ére kitűzött beszélgetés is elmaradt Stumpf István más elfoglaltsága miatt, és egy héttel később kicsinyhitűen azt üzente: annyi emberrel váltottam már szót, hogy ő ehhez már nem tud hozzátenni semmit... Nyilván neki a legkellemetlenebb felidézni ezt az időszakot, hisz amikor a Fidesz megalakult, ő túl radikálisnak tartotta őket, és Pozsgay oldalvizén próbált beevezni a politikába.

Végül is közös barátaink meggyőzték, mégiscsak jó lenne, ha találkozna velem. Három beszélgetés után kétszer veszett össze velem. Utolsó, 2005. februári találkozónkat azzal kezdtem: ne vonja vissza újból a szavait, mert nincs időm a direkt beszélgetést újból és újból indirektre átírni. Cserébe felajánlom, hogy megjelenés előtt megkapja a könyv kéziratát, és a saját szövegeit úgy változtatja, ahogy akarja, a

nem tetsző részekhez pedig lábjegyzeteket fűzhet. Kérésére megígértem, fejezetenként küldöm a kéziratot, hogy legyen ideje az alapos munkára... Másnap két barátjától kértem véleményt a Stumpffal folytatott beszélgetésről. Miután erről értesült, nyomban inkorrektséggel vádolt, és újból „kitagadott". Sajnálatos, ha úgy érzi, attól is tartania kell, hogy a barátai elárulják.

Mikor már száznál több emberrel beszélgettem, és 2003-ban hozzáláttam a könyv írásához, a korábbi miniszterelnöki főtanácsadónő ajánlotta, beszéljek végre Orbán Viktorral, a feleségével, Kövér Lászlóval, Simicska Lajossal! Kételyemre, hogy ez sikerülhet, azt felelte: más lett a helyzet, hogy nincsenek hatalmon... Bár ezt éreztük, nem bíztam a fordulatban. Segítőm nemcsak az ígérte, hogy összehozza a találkozókat, hanem a korábban ígért ösztöndíj elnyerésével is biztatott! Hónapokkal később annyi kiigazítást tett, hogy ezzel meg kell várni a 2006-os kormányváltást...

Sokszor elképzeltem, miképp társalogtunk volna Orbán Viktorral („találkozásaink" álmaimba többször beszivárogtak). Bár sok társával összetegeződtem (vele is 1990-es, Fodor Gáborral tett közös szerkesztőségi látogatásán), biztos, ha a cikksorozattal kapcsolatban találkozunk, engem is tisztelt szerkesztő úrnak szólított volna, mert ez a jelző nála mindenkinek kijár, akiket nem becsül („tisztelt miniszterelnök úr", „tisztelt újságírók" stb.)... Elnök úr, sajnálom, hogy együttműködés híján a könyv szegényebb lett annál, ami lehetett volna!

A 2005 februárjában elkészült 17. riportban bemutattam, hogy az Állambiztonsági és Történeti Levéltárban található jelentések alapján mennyire tartották szemmel a bibósokat, miképp akarták egy „ösztöndíjjal" beszervezni a katonaságnál Orbán Viktort, hogyan figyelték meg már a Fidesz alakulása előtt őt, majd a feleségét is, hogyan „cicáztak" egymással ők és a hatalom. Mivel ekkor is csak ígérgették a találkozót, újból elküldtem Orbán Viktornak (és feleségének) a kéziratot a „szokásos" levél kíséretében. A pártelnök úr helyettem főszerkesztő-helyettesünknek válaszolt már másnap. Levele szerint cikkeim „számos pontatlanságot, téves állítást, inkorrekt beállítást, valótlan következtetést tartalmaztak". Ennek ellenére „eddig sem éltünk a lehetőséggel, hogy a szerző és a szerkesztőség szándékaiba beavatkozzunk. A megjelent írások a ti szellemi alkotásaitok, azokhoz nincs közünk, s véleményezni

sem akarjuk azokat. Ugyanakkor fenntartjuk magunknak a jogot arra, hogy indokolt esetben bírósági úton kérjünk korrekciót az igazság, személyiségi jogaink védelmében." Vajon miképp ítélne egy (magyar) bíróság arról, aki véleményez és mégse véleményez, nem javít, mert perelni akar? És ha első fokon elutasítanák, másodfokon mi történne?

A cikk következményeként Kövér László figyelmeztette a „köménymagot", vigyázzanak velem, mert a titkosszolgálat vezeti a tollamat... Ő biztos kiókumlálta, mi okuk rá.

Jó pár „szeplőtelen" ifjút a hatalmi gyorslift annyira felkapott, hogy úgy érzi, a világ fölött lebeg. Néhányan annyira el vannak szállva, hogy azt hiszik, a vízen is tudnak járni. Alcsúttól nagyon messzi esik ám egy pápai audencia vagy a Fehér Ház oválís szobája. Orbánt és társait – a világ minden táján és minden politikai irányzatban megtalálható, hatalom sújtotta sorsukhoz hasonlóan – az uralkodás is formálta. Nyomot hagyott rajta. Tehetsége, számtalan kiváló adottsága sok káros hatástól megvédte, főként páratlan akaratereje számos nehézségen átsegítette. A szerző csak egyetlen momentum előtt áll értetlenül. Az Ellenzéki Kerekasztal összekovácsoló – meg szét is választó – tárgyalásai után, de még a legkisebb hatalom, a képviselőség, sőt az 1990-es választás előtt a Fidesz meg akarta vetetni a Mahírral az összes plakáthelyet, el akarta őket happolni a többi párt elől. Akkor, a tejtestvéri viszony ellenére, az SZDSZ egyik legtekintélyesebb politikusa azt mondta a „tanítvány" Orbán Viktorról: „Ez egy romlott fiú." Nem hisszük. Ez legfeljebb egy rövidzárlat lehetett, ami mindenkinél előfordulhat. Majdnem mindenkinél.

Orbán Viktor még mindig csak 42 éves. Kihívó tehetsége, rátermettsége folytán többször vagy hosszabb ideig is lehet még az ország miniszterelnöke. Nem tudni, ha nyerne, miként szolgálná az országot. Azt a populista irányvonalat folytatná-e, amit 2005-ben követett, vagy egy másik arcát venné elő, amint azt már több alkalommal megtette.

Ady szerint minden nemzedéknek kell egy március, ám minden másodiknak, harmadiknak ha jut. Orbán Viktorék generációja szerencsés volt. Az ő korosztályuk révén lehetnénk azok mi is.

IV. Országos Szakkollégiumi Találkozó, Szarvas, 1985. A rendező kollégiumok közleménye, 1985. In Csapody, 1991.
ÁBTL – *Állambiztonsági Történeti Levéltár dokumentumai:* NOIJ (Napi Operatív Információs Jelentések) Fidesz I–V kötet; 2. 7. 1. NOIJ Kövér László, Lévai Anikó, Orbán Viktor; Nógrád megyei RFK 38-SZ-10.797 „Bojtár"; O-19410 Orbán Viktor, „Bojtár"; 1. 12. 2. BRFK ÁB iratai – Tüntetések: Nagy Imre temetése I–V, VI/4-6.; 1. 12. 2. BRFK ÁB iratai – Tüntetések: Kínai, Szovjet Nagykövetség, SZDSZ – Nagymaros Bizottság; 1. 12. 2. I. doboz, 2. dosszié, BRFK ÁB iratai – Tüntetések – II. Csehszlovák polgárjogi harcosok; 1. 12. 2. II. doboz, 3. dosszié, BRFK ÁB iratai – Tüntetések – II: Vörösmarty tér – Jurta Színház; 1. 12. 2. III. doboz, 2. dosszié, BRFK ÁB iratai – Tüntetések – IV. 1989. IV. 27. Fidesz-választmány ülősztrájkja a BM előtt; 1. 12. 2. II. doboz, 2. dosszié, BRFK ÁB iratai – Tüntetések 1989. V. 11-én Művelődési Min.; 1. 12. 2. VII. doboz, 3. dosszié, BRFK ÁB iratai – Tüntetések – VII. 1989. VII. 10 Fidesz – Vörösmarty tér; 1. 12. 2. VIII. doboz, 6. dosszié, BRFK ÁB iratai – Tüntetések – VII. 1989. VII. 10. Fidesz – Vörösmarty tér; 1. 12. 2. X. doboz, 1. dosszié, BRFK ÁB iratai – Tüntetések – X. 1989. XI. 4. Demonstrációk, megemlékezések 1956-ról; 1. 52. 2. II. doboz, BRFK ÁB iratai a március 15-i tüntetésekről (1972–73, 1985, 1988–89); 3. 1. 5 O-19764/3 „Repülő Egyetem"; 3. 1. 2. „Dalos; 3. 1. 2. M-41071 „Lantos"; 3. 1. 2. M-41477 „László Péter"; 3. 1. 2. M-40149 „Lázár Zsuzsanna"; 3. 1. 2. M-41555/1–2 „Szatmári Béla"; 3. 1. 2. M-40051 „Virág".
Ágh Attila: *A félfordulat éve.* In Magyarország politikai évkönyve, 1988. Szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. R-Forma Kiadói Kft., 1989.
Babus Endre: *Portré – Orbán Viktor.* HVG, 1989. aug. 26.
Balla Emőke: *A foci volt a Fidesz szervezőelve.* Napló, 1997. június 18.
Benda Gyula, Orbán Viktor: Kelet–Nyugat Találkozó. Századvég, 1987/4–5.
Bihari Mihály: *A magyar felsőoktatás helyzete és reformja.* In Reform és demokrácia. Budapest, 1990, Eötvös Kiadó.
Bihari Mihály (szerk.): *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 1985–1991.* Kossuth, 1992.
Bossányi Katalin [szerk.]: *Szólampróba. Beszélgetések az alternatív mozgalmakról.* Budapest, 1989.
Bozóki András, Javorniczky István, Stumpf István: *Magyar politikusok arcképcsarnoka.* Századvég, Budapest, 1988, Láng Kiadó.
Bozóki András [szerk.]: *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991.* A Fidesz kiadása, Budapest, 1992.
Bozóki András [főszerk.]: *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások, 1989.* I–IV. Budapest, 1999, Magvető.

Bozóki András: *Politikai pluralizmus Magyarországon, 1987–2002.* Budapest, 2003, Századvég.
Buják Attila: *Kié a múlt?* 168 Óra, 1998/51–52.
Csapody Tamás [szerk.]: *Hazugság nélkül.* A Bibó István Szakkollégium Kollégiumtörténeti Kiadványa. Budapest, 1991.
Császár Nagy László: *Az ifjúság népfront jellegű, független társadalmi szervezeteként kívánunk működni.* Stumpf István a MIOT időszerűségéről, az önszerveződésről és az autonómiáról. Magyar Nemzet, 1988. augusztus 6.
Cseri Péter: *Orbán Győző: Félnek üzletet kötni velem.* Népszabadság, 2001. július 26.
Csurka István: *„Nagy Imre emlékezete makulátlanul iktatódjék be a nemzet tudatába."* Népszabadság, 1989. június 8.
Debreczeni József: *Orbán Viktor.* Budapest, 2002, Osiris.
Deutsch Tamás, Kövér László: Kivonatos jegyzőkönyv a Fiatal Demokraták Szövetsége alakuló üléséről. 1988. In Farkas–Nagy–Szemerei, 1993.
Dési János: *Kettesben Orbán Viktorral, akit pedig figyelmeztettek.* Heti Budapest, 1990. július 13.
Diczházi Bertalan: *A Fidesz előzményeiről (1988. február–március 30.).* Értesítő, 1988/3. sz. In Csapody, 1991.
Dobránszky János: *Fekete bárányokból vezető politikusok.* Magyar Nemzet, 1998. augusztus 31.
Dogossy Katalin, Győri Margit: *Hallod-e, Viki?* Kiskegyed, 1993. 51.
Duverger, Maurice: Political Parties. New York, Wiley, 1953.
Elbert Márta, Jávor István, Lányi András, Pesty László: *Civil technikák.* Fekete Doboz Video-folyóirat, 1988, I. évf., 1. szám.
Elbert Márta, Vági Gábor: *Orbán Viktor.* A Fekete Doboz nem autorizált filmje, 1989. április 11.
Farkas Judit, Nagy Krisztina, Szemerei Péter [szerk.]: *Bibó István Szakkollégium, 1983–1993.* 1993.
Fidesz-akták, jelentések, falragaszok. 1988. április–május. A Legfőbb Ügyészség Archívuma.
Gyászszertartás a Hősök terén és a 301-es parcellában. Népszabadság, 1989. június 17.
Győri M. Hajnal: *Főnarancs az arénából. Orbán Viktor országgyűlési képviselő.* Kiskegyed, 1993/15.
Gyurcsány Ferenc: *Még tét a jövőnk!* Célok, a Magyar Ifjúság egyetemi melléklete. 1988. április 15.
Gyurgyák János: *Valami elveszett, avagy az értelmiség árulása.* Kérdez: Gyarmati László. Kortárs, 1995. 6 sz.
Haraszti Miklós: *1969.* Beszélő, 1997/12.
Hermann Péter [főszerkesztő]: *Ki kicsoda 2006.* Budapest, 2005, MTI.
Hodosán Róza: *Szamizdat-történetek.* 2004, noran.

Kelevéz Ágnes: *Kerekasztal-beszélgetés a Századvég szerkesztőivel* (Gyurgyák János, Kövér László, Orbán Viktor, Stumpf István, Varga Tamás, Wéber Attila) 1993. február 22-én. Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtára. Kézirat.
Dr. Kende Péter: *A Viktor.* Budapest, 2002, KendeArt Kft.
Kéri László: *Ifjúság és politika az évtized végén.* In Magyarország politikai évkönyve, 1990. Szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. Aula-OMIKK, 1990.
Kéri László: *Orbán Viktor.* Interjúkötet. Budapest, 1994, Századvég Kiadó.
Kis János és társai: *Társadalmi Szerződés – a politikai kibontakozás feltételei.* A (szamizdat) Beszélő különkiadása, 1987. június.
Kis Zoltán: *Feltételezések a Ménesi úti jogász szakkollégium csoport szervezetére és politikai szocializációs jelenségeire vonatkozóan.* Szakkollégiumi Értesítő, 1985. 42.
Körösényi András: *Újjáéledő politikai tagoltság.* In Magyarország politikai évkönyve, 1988. Szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. R-Forma Kiadói Kft., 1989.
Kövér László, Orbán Viktor: *Gondolatok egy diáktáborról.* Századvég, 2. 1986.
Kövér László: *Politikai kommentár egy (még?) jogerős ítélethez.* Beszélő, 1988/3.
Kövér László: *Tisztelt tagtársak!* Megnyitóbeszéd a Fidesz I. kongresszusán. Fidesz Hírek, 1988. október.
Kövér László, Orbán Viktor: *Az erdő – középről.* 1987. In Csapody, 1991.
Kőszeg Ferenc: *Kelet–nyugati találkozó Budapesten.* Beszélő, 1987/4.
Lengyel László: *Ezerkilencszáznyolcvankilenc.* In Magyarország politikai évkönyve, 1990. Szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. Aula-OMIKK, 1990.
Lindner András, Horváth Zoltán: *Kósa Lajos, Debrecen fideszes polgármestere.* HVG, 1998. nov. 7.
Litván György: *Bibó-megemlékezés a Rajk Kollégiumban, 1980.* Dokumentumközlés. In Évkönyv VII. – 1999. Szerkesztette: Rainer M. János és Standeisky Éva. Budapest, 1999, 1956-os Intézet.
Lőke András: *Szárszónak is egy a vége.* HVG, 1988. szeptember 10.
Magyar Közvélemény-kutató Intézet: *A közvélemény 1989-ben.* In Magyarország politikai évkönyve, 1990. Szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. Aula-OMIKK, 1990.
Magyarország politikai évkönyve, 1988. Szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. R-Forma Kiadói Kft., 1989.
Magyarország politikai évkönyve, 1990. Szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. Aula-OMIKK, 1990.
Mélykuti Attila: *Ménesi út 12.* Beszélgetés Stumpf Istvánnal, a Jogász Szakkollégium igazgatójával. Mozgó Világ, 1988/5.
Mihancsik Zsófia: *„A cselekedetek következményeit kell mérlegelni."* Orbán Viktor-interjú. Mozgó Világ, 1993/10.

Módos Péter: *A rendszerváltás folyamata.* Interjú Orbán Viktorral. Európai Utas, 1998/4.
MOL (Magyar Országos Levéltár) 288. f. 5/1025. MSZMP PB-ülés, 1988. május 3. MOL 288. f. 5/1035. MSZMP PB-ülés, 1988. szeptember 6.
Nagy József: *Borostától a Bosch-öltönyig.* Deutsch Tamás-interjú, 168 Óra, 1999/1.
Nej György: *'94-ben liberális kormány alakulhat.* 168 óra, 1992/36.
Nóvé Béla, Szent-Iványi István: *Lábadozni vagy talpra állni?* Töprengések az egyetemi demokráciáról. Mozgó Világ, 1982/8.
Nóvé Béla: *Tény/Soros.* A magyar Soros Alapítvány első tíz éve, 1984–1994. Budapest, 1994, Balassi Kiadó.
Orbán Viktor: *Merre néznek a nyolcvanas évek?* Szakkollégiumi Értesítő, 1985. 3. In Csapody, 1991.
Orbán Viktor: *Esettanulmány a Teleki Blanka Gimnázium kongresszusi felkészüléséről és a fehérvári városi küldöttgyűlésről.* Kézirat, 1986.
Orbán Viktor: *Társadalmi szerveződés és mozgalom a politikai rendszerben – lengyel példa.* Kézirat (diplomamunka), 1987.
Orbán Viktor: *Közművelődési tanulmány* (cím nélkül). Kézirat, 1987. okt. 7.
Pap Zoltán: *Egy egyetemi akció anatómiája.* Kézirat, 1985.
Pásztor Magdolna: *Városi gerilla – nyakkendőben.* 168 óra, 1992/23. sz.
Pesty László: *Hogy alakult meg a Fidesz?* Beszélgetés a Bibóban Kövér László, Orbán Viktor, Fodor Gábor, Molnár Péter részvételével. Fekete Doboz Archívum, 1988/6.
Petőcz György: *Csak a narancs volt.* A Fidesz egy története. Fodor Gábor, Hegedűs István, Molnár Péter, Szelényi Zsuzsanna, Ungár Klára. Budapest, 2001, Irodalom Kft.
PIL (Politikatörténeti Intézet Levéltára) 289. f. 3/708. A KISZ Intéző Bizottság 1988. április 21-i ülése. 289. f. 2/167. KISZ KB 1988. április 29-i ülése. 289. 3/715. 1988. szeptember 22. IB. 289. f. 3/722. KISZ IB 1988. december 15. 288. f.-22/1989-4 ö. e. országos jelentések a politikai szervezetekről. Budapest V. kerület, 10 f. 211. d. alapszervek a Fideszről.
Privacsek András: *Kormányfő a pályán,* Stopli, 1999. április 2–4.
A Rajk László Szakkollégium ötévkönyvei (Chikán Attila). 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000, 2005.
Rádai Eszter: *Fidesz 1988* – részletek Fodor Gáborral, Hegedűs Istvánnal és Molnár Péterrel készített interjúiból. Beszélő, 1999. szeptember.
Rádai Eszter: *Néha meg kell ijedni.* Interjú Csaba Iván közgazdásszal. Élet és Irodalom, 2004/19.
Richter Anna: *Ellenzéki Kerekasztal.* Portrévázlatok. Ötlet Kft., 1990.
Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás.* Rubikon könyvek, 2003.
Schmidt Péter [szerk.]: *Az 1985. évi országgyűlési választások politikai tapasztalatai (politikai szociológiai elemzés).* MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet, 1988.

Stumpf István: *Egy lehetőség: a szakkollégium.* Századvég 1., 1985.
Stumpf István: *Rendszerkritika, alternativitás generációs köntösben.* In Magyarország politikai évkönyve. (Szerk.: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László.) R-Forma Kiadói Kft., 1989.
Stumpf István: *Fidesz – új generáció és új szellemiség a politikában.* Kritika, 1990. 12.
Szájer József: *Kérdések és feleletek a Fidesz sajtó-helyreigazítási peréről.* Fidesz Hírek, 1988. július.
Szájer József: *Jogállam, szabadság, rendszerváltoztatás.* Jogállam – Könyvek. DAC Alapítvány, Budapest, 1998.
Szakkollégiumi Értesítő. Kiadja az ELTE Jogász Társadalomtudományi Szakkollégiuma. Első megjelenés: 1983. november 21.
Szekeres László: *Tüntetések 1988-ban.* In Magyarország politikai évkönyve, 1988. Szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. R-Forma Kiadói Kft., 1989.
Széchenyi Ágnes: *Nem reklámot vártunk volna.* Beszélgetés a Századvégről. ÉS, 1989. augusztus 4.
Tétova zendülők, Beszélő 1. 1981. október. (A reprint tévesen Szilágyi Sándort adja meg szerzőnek.)
Tihanyi Péter: *Egy radikális nemzedék eszmélése.* Beszélgetés Stumpf Istvánnal. Koktél, 2003. december.
Tőkés Rudolf: *A kialkudott forradalom.* Kossuth Kiadó, 1998.
Urbán Attila: *A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962–1980).* Múltunk, 2003/3.
Varga Csaba: *A politikát választották – tudósok is lehettek volna.* Vasárnapi Újság, 1998. május 17.
Végh Alpár Sándor: *Arra juthatunk csak, amire a saját erőnkből jutunk.* Orbán Viktor-interjú. Szabad Föld, 2000. szeptember 12.
Vigh Károly: *Temetés után.* Magyar Nemzet, 1989. június 24.
Vigh Károly: *Az Ellenzéki Kerekasztaltól a Nemzeti Kerekasztalig.* In Magyarország politikai évkönyve, 1990. Szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. Aula-OMIKK, 1990.
Wéber Attila: *A Fidesz-jelenség.* Budapest, 1996, Napvilág Kiadó.
Zsöne Lina: *Fidesz – tükör.* Beszélgetés Stumpf Istvánnal, a MISZOT elnökével. Fidesz Hírek, 1989. június, II/4.

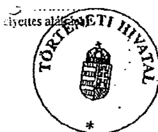
Névmutató

A budapesti Közgáz Klubban alakult a Neoprimitív együttes. Legtöbb műsoruknak beszédes volt a címe: „Szolidaritási fa-rock fesztivál" (1978), vagy az „Uralkodó osztály I/B" (1980/81). A „Mindenkinek van egy alma" (Harangozó Teri énekesnő átköltött dala) náluk így végződött: „A mi szervünk nem jön izgalomba, ahhoz túl merev." Ez a szerv a KISZ volt.

Európában példa nélküli, hogy egy egyetemista csapat tíz év alatt hatalomra jut. Nem csupán a gyorsaság meghökkentő, hanem a mögötte rejlő összetartás is. Győzelmük után egy japán antropológus azzal érkezett Budapestre, hogy látni akarja a Ménesi út 12. épületét. 1988. március 30-án ugyanis itt, a későbbi Bibó-kollégiumban jött létre a Fidesz. Ha a Fidesz bölcsője a Bibó, akkor a Bibó bölcsője a közgazdászok Rajk László Szakkollégiuma...

1988-ban, a társaival együtt perrel fenyegetett fiatal demokrata Orbán Viktor azzal zárt egy filmes beszélgetést: „Tisztelt Néző! Lépjen be a Fideszbe! Vagy alakítson olyan szervezetet, amire kedve van!"

Az irat címe | Oldalszám

Szakkollégiumok 87-88

A fizetés módja: készpénz

Budapest, ... nov. 29

A másolatokat

Budapest.

2990 Ft

ISBN 963 86899 2 7

PÜNKÖSTI ÁRPÁD

Szeplőtelen fogantatás

Budapest, 1988. április

EGYÉB ESEMÉNYEK, INFORM

4./ ORBÁN

Minősítés törölve!

2000 -06-

aláírás

...ta az MTI-t, hogy 1988. március 30-án a ...án Szakkollégiumban" ..., független ifjusá...t, amelynek elnevezése FIDESZ - Fiatal Demok...övetsége. Közölte, hogy ...összejövetelen elfo...zat szövegét minden magyar sajtóorgánumnak - tá...egküldték, kérve a nyilvánosságra hozatalt. Bejelen... április 1-jén a "Kedvesem" eszpresszóban sajtótájé-

Készült: 1 példányban 5 lapon
Fénymásoltatva: 8 példányban
Felterjesztve: Miniszter elvtárs...
Kapják: elosztó szerint
Készitett

NÉPSZABADSÁG KÖNYVEK